

T.C
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**YABANCI UZMANLARIN TÜRKİYE’NİN ÇALIŞMA
HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ
(1930-1945)**

DOKTORA TEZİ

Zeynep YILDIZ ÖZLÜ

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÜNÜVAR

GAZİANTEP
TEMMUZ 2023

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

Tezin Başlığı: Yabancı Uzmanların Türkiye'nin Çalışma Hayatındaki Yeri ve Önemi (1930-1945)

Adı ve Soyadı: Zeynep YILDIZ ÖZLÜ

Tez Savunma Tarihi: 06/07/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
SBE Müdürü

Bu tezin Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÜNÜVAR
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Jüri Başkanı)

Prof. Dr. İbrahim SOLAK

Doç Dr. Mustafa Edip ÇELİK

Doç. Dr. Yüksel BABANINOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi Süleyman ÜNÜVAR

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza: _____

Adı ve Soyadı: Zeynep YILDIZ ÖZLÜ

Öğrenci No:

Tezin Savunma Tarihi: 06/07/2023

ÖZET

YABANCI UZMANLARIN TÜRKİYE’NİN ÇALIŞMA HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ (1930-1945)

YILDIZ ÖZLÜ, Zeynep

Doktora Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı

Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman ÜNÜVAR

Temmuz-2023, 382 sayfa

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli hedefleri vardı. Bu hedefler doğrultusunda ekonomi alanında başarılı; kültür ve eğitim alanlarında güçlü bir toplumun oluşturulması gerekliydi. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda kısa zamanda çalışmalar başladı. Yapılacak çalışmaların önünde iki önemli sorun tespit edildi. Sermaye azlığı ve nitelikli eleman ihtiyacıydı. Bu ihtiyaç yabancı uzmanların yardımıyla giderilmesine karar verildi. Hükümet, hangi alanda nitelikli elemana ihtiyacı varsa alanında ünlü kişileri ülkemize davet etti. Ekonomi, eğitim, kültür, sanat, bayındırlık gibi birçok dalda yabancı uzmanlar farklı ülkelerden ülkemize davet edilerek kurumların dahada verimli çalışması sağlandı. Yeni kurulan bir devletin birçok kurumunun temelini atılmasında ve bozulan kurumların düzenlenmesini yabancı uzmanlar sağladı. 1930 yılında başlayan ekonomideki devletçilik anlayışı çerçevesinde kurulan Merkez Bankası, Sümerbank, Etibank vb. kuruluşların bir an önce faaliyete geçmesi için yabancı ülkelere ilgili alanda uzman getirilerek çalışmalar başladı. Bu yabancı uzmanlar sadece geldikleri kurumda çalışmakla kalmadılar. Yüzlerce mühendis, doktor, öğretmen, sanatçı, işçi yetiştirdiler. Yeni kurumlar açıp, kurumların planlarını hazırladılar. Ülke imar faaliyetini hazırlayarak yeni yollar, yeni binalar inşa edilmesi için çalıştılar. Başkent Ankara olmak üzere birçok şehrin imarında ve modern bir yapıya kavuşmasında yardımcı oldular. Ayrıca daha sonraki yıllarda o kurumda çalışacak elamanları yetiştirdiler. Bugün Türkiye’nin gelmiş olduğu gelişmişlik seviyesinin temeli 1930’larda yabancı uzmanların ülkemize çağrılmaları ve onlarla birlikte fedakârlık içinde çalışan insanlarımızın gayretleri sayesinde olmuştur. Bu çalışmada 1930-1945 yılları arasındaki Türkiye’nin gelişmesinde yabancı uzmanların çalışmaları ve katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: yabancı uzman, ekonomi, eğitim, kültür, bayındırlık

ABSTRACT

THE PLACE AND IMPORTANCE OF FOREIGN EXPERTS IN TURKEY'S WORKING LIFE (1930-1945)

YILDIZ ÖZLÜ, Zeynep

PhD Thesis,

Department of History

Republic of Turkey Department of Science

Supervisor: Asist. Prof. Süleyman ÜNÜVAR

July-2023, 382 pages

The Republic of Türkiye, founded in 1923, had important goals. In line with these goals, successful in the field of economy; It was necessary to create a strong society in the fields of culture and education. Studies started in a short time in line with the decisions taken at the Izmir Economics Congress. Two important problems were identified in front of the work to be done. It was the lack of capital and the lack of qualified personnel. It was decided to meet this need with the help of foreign experts. The government invited famous people to our country in whatever field it needed qualified personnel. Foreign experts in many branches such as economy, education, culture, art and public works were invited to our country from different countries, enabling institutions to work more efficiently. Foreign experts provided the foundation for many institutions of a newly established state and the regulation of the deteriorated institutions. The Central Bank, Sümerbank, Etibank, etc., which was established within the framework of the understanding of statism in the economy that started in 1930. In order for the organizations to start operating as soon as possible, studies were started by bringing experts in the relevant field from foreign countries. These foreign experts did not only work in the institution they came from. They trained hundreds of engineers, doctors, teachers, artists and workers. They opened new institutions and prepared the plans of the institutions. They worked on the construction of new roads and new buildings by preparing the country's reconstruction activity. They helped in the reconstruction and modernization of many cities, especially the capital Ankara. In addition, they trained the staff to work in that institution in the following years. The basis of the level of development that Turkey has reached today was the invitation of foreign experts to our country in the 1930s and the efforts of our people who worked with them in self-sacrifice. In this study, it has been tried to explain the studies and contributions of foreign experts in the development of Turkey between the years 1930-1945.

Keywords: foreign expert, economy, education, culture, public Works

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşını kazanıp bağımsızlığını tüm dünyaya duyurmuştu. Bundan sonra ülkenin her alanda ilerlemesi ve gelişmesi için çalışmalar yapılması gerekliydi. Atatürk, başta ekonomi olmak üzere eğitim, kültür sanat ve bayındırlık gibi birçok alanda toparlanma ve ilerleme yoluna gitti. Ülkeyi topyekûn kalkındırırken farklı ülkelerden yabancı uzmanları davet etti. Türk milletinin her alanda gelişmesi için onların bilgi ve tecrübelerinden yararlandı. Bu tez yabancı uzmanların Türkiye’de geldiği alanları, ülkemizdeki çalışmaları ve katkılarını içermektedir. Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye’nin 1923’den 1929 yılına kadar ki ekonomik durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde 1930-1945 yıllarında ülkemizin ekonomisi ve ekonomi alanlarında gelen yabancı uzmanları 3 ana başlık halinde anlatılmıştır. Sanayi, tarım ve madencilik alanlarında gelenler detaylı incelenmiştir. Üçüncü bölümde eğitim, kültür ve sağlık alanlarında istihdam edilen uzmanlar anlatılmıştır. Bu bölümde özellikle Türkiye’deki üniversiteler ve üniversiteleri geliştirmek amacıyla gelen akademisyenler ayrıntılı yer almıştır. Ayrıca kültür ve sağlık alanlarındaki kurumları kuran ve çalışan yabancı uzmanlar anlatılmıştır. Dördüncü bölüm ise imar iskân ve bayındırlık alanlarında gelen yabancı uzmanlardan söz edilmiştir. Bu tezi almamızın en önemli sebebi bu konunun detaylı şekilde ele alınmamış olmasıdır. Tek bir konu ve tek bir uyruktan uzmanlar yerine geniş bir detaylı çalışmayla 1930 ve 1945 yılları arasında gelen binlerce uzmana ulaşarak tezimizde söz ettik. Geniş konu yelpazesıyla de ekonomiden eğitime hukuktan bayındırlığa gibi birçok alana ışık tutmaya çalıştık. Bu yaptığımız detaylı çalışmanın bu alandaki araştırmacılara kaynaklık etmesi hedeflenmiştir. Konuyu belirledikten sonra öncelikle bu alanda yazılmış hatıratlara, kurumlarla ilgili rapor ve eserleri inceledim. Gelen uzmanlarla ilgili yurtdışında yazılmış olan birkaç eseri taradım. Konu ile ilgili kitap ve makaleleri temin ettim. Sonra Cumhuriyet Arşivinde belgeleri inceledim. Dönemin basılı kaynaklarını taradım. Yaptığımız çalışma büyük çoğunlukla birincil kaynaklara dayanmıştır. Bundan sonra bu konuda araştırma yapacak olanlara ışık tutacağını ümit ederim

Bu tezin hazırlanmasında her daim özenle, şefkatle ve titizlikle çalışmalar yaptıran doktora danışmanım Sayın Dr. Süleyman Ünüvar’a çok teşekkür ederim. Bana “Tarih bölümü okumalısın, bizim ailemizde bir tarihçi olmalı” diyerek bu bölüme yönlendiren ve akademik çalışma yapmam için teşvik eden Kahramanmaraş merkezli depremde Adıyaman’da vefat eden dayım Ramazan Kuş’a teşekkür ederim. Hayatımın her alanında olduğu gibi çalışmalarım da yorulduğumda her daim destek veren anneme, maddi manevi destek sağlayan babama teşekkürlerimi borç bilirim.

Zeynep YILDIZ ÖZLÜ
Gaziantep 07/2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
EKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
B. Araştırmanın Amacı.....	2
C. Araştırmanın Yöntemi.....	3
D. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3

I. BÖLÜM

1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK HAYATI

1.1. İzmir İktisat Kongresi.....	5
1.2. İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararlar.....	8
1.3. İzmir İktisat Kongresi Kararları Sonucunda Yapılan Uygulamalar.....	10
1.3.1. Madencilikle İlgili Alınan Kararlar.....	11
1.4. İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Türkiye Ekonomisine Yansımaları.....	13
1.5. İş Bankasının Kuruluşu.....	15
1.6. Teşvik-i Sanayi Kanunu.....	17
1.7. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye’de Devletçilik Politikasının Uygulanması.....	20

II. BÖLÜM

1930-1945 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU VE EKONOMİK FAALİYET YÜRÜTEN KURUMLARDA ÇALIŞMAK

İÇİN GELEN YABANCI UZMANLAR

2.1. T.C Merkez Bankasının Kuruluşu ve Gelen Yabancı Uzmanlar.....	23
2.2. Millileştirme Çalışmaları.....	27
2.3. Sümerbankın Kuruluşu ve Gelen Yabancı Uzmanlar.....	28
2.4. I. Beş Yıllık Sanayi Planı ve Uzmanlar.....	32
2.4.1. I. Beş Yıllık Plan Dâhilinde Kurulan Sanayi Kuruluşları.....	36
2.4.2. I. Beş Yıllık Plan Dâhilinde Açılan Diğer İşletmeler.....	37

2.5. Camille Jacquart'ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisine Kısa Bir Bakış.....	38
2.6. 1939-1945 Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve Alınan Bir Takım Tedbirler.....	40
2.6.1. Milli Korunma Kanunu.....	41
2.6.2. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergileri.....	42
2.6.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	44
2.7. Sanayi ve Ticaret Alanında Çalışmak için Gelen Yabancı Uzmanlar.....	45
2.8. I.Beş Yıllık Plan Dâhilinde Kurulan Fabrikalar.....	51
2.8.1.Kayseri Bez Fabrikası.....	51
2.8.2.İzmit Kâğıt Fabrikası.....	56
2.8.3. Konya-Ereğli Bez Fabrikası.....	64
2.8.4. Nazilli Basma Fabrikası.....	66
2.8.5. Bursa Merinos Fabrikası.....	70
2.8.6.Gemlik Suni İpek Fabrikası.....	72
2.8.7.Karabük Demir- Çelik Fabrikası.....	75
2.8.8.Malatya Bez ve İplik Fabrikası.....	85
2.8.9.Kayseri Uçak Fabrikasının Kuruluşu.....	88
2.9.Tarım ve Ziraat	94
2.9.1.Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarım.....	94
2.10. Madencilik.....	106
2.10.1.1930 Yılı Sonrasında Madencilik Faaliyetleri	107
2.10.2.Maden Tetkik Arama Enstitüsü.....	109
2.10.3.Eti Bankın Kurulması.....	118
2.10.4. Ergani Bakır İşletmesi.....	123

III. BÖLÜM

EĞİTİM-KÜLTÜR VE SAĞLIK ALANINDA ÇALIŞMAK İÇİN GELEN YABANCI UZMANLAR

3.1.İstanbul Üniversitesinde Çalışmak İçin Gelen Yabancı Uzmanlar.....	125
3.1.1.İstanbul Üniversitesinin Kuruluşu.....	125
3.1.2. Eğitim Sistemi ve Eğitim Kurumları İçin Rapor Yazan Yabancı Uzmanlar.....	138
3.1.3. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.....	139
3.1.4. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi.....	158
3.1.5.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.....	172
3.1.6. İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakülteleri.....	182
3.1.7.İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi (İstanbul Teknik Üniversitesi).....	194
3.1.8. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi.....	203
3.2. İstanbul Belediye Konservatuvarı.....	210
3.3.Ankara'daki Kurumlara Gelen Yabancı Uzmanlar.....	211
3.3.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.....	211
3.3.2. Ankara Musiki Mektebinden Ankara Devlet Konservatuvarına.....	215

3.3.3. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü.....	221
3.3.4. Gazi Eğitim Enstitüsü.....	235
3.3.5. Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası.....	238
3.3.6. Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri.....	240
3.4. Sağlık Alanında Gelen Yabancı Uzmanlar.....	243
3.4.1. Ankara Numune Hastanesi.....	245
3.4.2. Hıfzısıhha Enstitüsü.....	246

IV. BÖLÜM

İMAR, İSKÂN VE BAYINDIRLIK ALANLARINDA GELEN YABANCI

UZMANLAR

4.1. Şehirlerin İmarı İçin Gelen Yabancı Uzmanlar.....	252
4.1.1. Ankara'nın İmarı.....	252
4.1.1.1. Başkent Ankara'nın İmarında Katkısı Bulunan Diğer Yabancı Uzmanlar ve Eserleri.....	255
4.1.2. İstanbul'un İmarı.....	256
4.1.3. Diğer Şehirlerin İmarı.....	258
4.2. Ulaşım Alanında Gelen Yabancı Uzmanlar.....	259
4.2.1. Demiryolları.....	260
4.2.2. Karayolları.....	272
4.2.3. Denizyolları.....	273
4.2.4. Havacılık ve Havayolları.....	276
4.2.4.1. Hava Makinist Okulu.....	286
4.2.4.2. Eskişehir Hava Okulu.....	287
SONUÇ.....	293
KAYNAKLAR	298
EKLER.....	356
ÖZGEÇMİŞ.....	369

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. 1930-1945 Döneminde Bazı Tarım Ürünlerinin Üretimi(Ton).....	97
Tablo 2. Ergani Bakır Madenine Gelen Yabancı Uzmanlar.....	124
Tablo 3. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Çalışan Yabancı Yönetici Bilim Uzmanları.....	142
Tablo 4. Üniversite Kliniklerinde Çalışan Yabancı Uzmanlar.....	143
Tablo 5. Tıp Fakültesinde Çalışan Diğer Yabancı Uzmanlar.....	144
Tablo 6. 1930-1945 yıllarında Fen Fakültesinde Çalışan Yabancı Uzmanlar	160
Tablo 7. 1930-1945 yıllarında Edebiyat Fakültesinde Çalışan Yabancı Uzmanlar	174
Tablo 8. 1930-1945 Yıllarında Hukuk Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar	185
Tablo 9. 1930-1945 Yıllarında İktisat Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar	185
Tablo 10. 1930-1945 Yıllarında İstanbul Yüksek Mühendis Mektebine Gelen Yabancı Uzmanlar	195
Tablo 11. 1930-1945 Yıllarında Güzel Sanatlar Akademisine Gelen Yabancı Uzmanlar	204
Tablo 12. İstanbul Belediye Konservatuarında Çalışan Yabancı Uzmanlar	210
Tablo 13. 1935-1945 Yıllarında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar.....	211
Tablo 14. 1930-1945 Yıllarında Ankara Musiki Mektebi ve Ankara Devlet Konservatuarına Gelen Yabancı Uzmanlar.....	217
Tablo 15. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne Gelen Öğretim Üyesi Kadrosu.....	227
Tablo 16. 1930-1945 yıllarında Gazi Eğitim Enstitüsünde Çalışan Yabancı Uzmanlar	236
Tablo 17. 1930-1945 Yılları Arasında Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına Gelen Yabancı Uzmanlar.....	239
Tablo 18. 1930- 1945 Yılları Arasında Ankara Hukuk Fakültesi ve Ankara Siyasal Bilgiler Okuluna Gelen Yabancı Uzmanlar	241
Tablo 19. 1930-1945 yılları Arasında Ankara Numune Hastanesine Gelen Yabancı Uzmanlar	245
Tablo 20. 1930-1945 Yılları Arasında Hıfzısıhha Enstitüsüne Gelen Yabancı Uzmanlar	246

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Wilhelm Salomon Calvi'nin Anadolu Gezileri.....	352
Resim 2: Erich Frank'ın Aşiyen Mezarlığındaki Mezar Taşı.....	352
Resim 3: Igersheimer'in öğrenci ve klinik asistanlarıyla birlikte.....	353
Resim 4: Curt Kosswig Manyas Kuş Cenneti'nde.....	353
Resim 5: Curt Kosswig Birecik Kelaynakları Keşfi.....	354
Resim 6: Curt Kosswig Anadolu gezisinde köylülerle birlikte.....	354
Resim 7: Fritz Arndt lisansüstü öğrencileriyle birlikte.....	355

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Amerika'dan Gelen Uzmanlar.....	356
Ek 2: Sovyet Heyeti'nin Kayseri Bez Fabrikasının Açılışına Katılmaları.....	357
Ek 3: Kâğıt ve Şişe Fabrikalarının açılışı.....	358
Ek 4: Macar Uyruklu Faranç Tömpe'nin İzmir Selüloz Fabrikasında çalıştırılması.....	359
Ek 5: Karabük Demir Çelik Fabrikası'nda İngiliz ve Polonyalı uzmanların çalıştırılması.....	360
Ek 6: Sovyet Rusya'dan Profesör Orloff'un Heyetinin gelmesi.....	361
Ek 7: Kayseri Tayyere Fabrikasında Türk işçisi yetiştirmek için gelen Amerikalı Uzmanlar.....	362
Ek 8: Alman Jeolog Wilhelm Salamon Calvi'nin Türkiye'nin Jeolojik yapısı hakkında Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği yazı.....	363
Ek 9: Eti Bank ve işletmelerinde çalışmak üzere gelen yabancı uzman listesi	364
Ek 10: İstanbul Üniversitesi'ne Yabancı Profesörlerin getirilmesi.....	365
Ek 11: Profesör Falke ve birlikte getirdiği yabancı uzmanlar	366
Ek 12: Romen uyruklu uçak makinisti Mandru Loan'ın havalimanlarında çalıştırılmasına izin verilmesi.....	367
Ek 13: Fransa'dan yeni gelen harp uçakları için 5 uzmanın getirilmesi.....	368

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.E.G.	: Alderac Entertainment Group
Bkz.	: Bakınız
B.C.A.	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
Çev.	: Çeviren
DDY.	: Devlet Deniz Yolları
Doç.	:Doçent
Dr.	:Doktor
Drl.	: Derleyen
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
E.İ.E.Ü.	: Elektrik İşleri Etüt İdaresi
Haz.	: Hazırlayan
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
M.T.A.E.	: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ord.	: Ordinaryus
Prof.	: Profesör
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.D.A.	: Türk Diplomatik Arşivi
T.M.M.O.B.	:Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerler

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti mirası üzerine kurulmuştur. Devlet ülke dışından çeşitli teknolojileri, yenilikleri takip etmeye çalışmıştır. Ancak çok geniş bir coğrafyaya yayılması ve savaşların uzun sürmesi bu yeniliklerin yaygınlaşmasına engel olmuştur.¹ Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda altyapısı, sanayisi olmayan; hizmetleri kendi halkına yetmeyen, üretimsiz ve yoksul taban üzerine kurulmuş bir devlettir. Dolayısıyla Cumhuriyeti kuran devlet adamlarının önünde kısa zamanda çözüme kavuşması gereken çok iş vardı.² Kurtuluş Savaşı sona erdiğinde ülke ekonomik olarak bitmiş durumdaydı. Anadolu ve Trakya topraklarında yaklaşık 10 milyon insan kalmıştı. Her şeye baştan başlamak gerekiyordu. Türk milleti canı pahasına bağımsızlık için mücadele vermişken şimdi ülkeyi kalkındırmak için mücadelesini verecekti.³

Atatürk, Cumhuriyeti ilan ettikten sonra ilk iş olarak hem ekonomik teknolojik hem de eğitim, kültür gibi alanlarda kalkındırmak ve yenilemek istemiştir.⁴ Bunun için gerekli olan iki şeye ihtiyaç vardır. Birisi sermaye diğeri de nitelikli elemandır. Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca savaşta olmuştur. Çanakkale Savaşı gibi savaşlarda uzman ve tahsilli kişilerin şehit olması sebebiyle Cumhuriyet kurulduğunda yeni devlette yetişmiş elemana ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyaç ise çeşitli ülkelerden gelen yabancı uzmanlar çağırılarak raporlar hazırlatılarak giderilmiştir. Başta Almanya olmak üzere Sovyet Rusya, İngiltere, Fransa ve Macaristan'dan gelen

¹ Bernard Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1982), 303.

² Savaş Durmuş ve N. Kemal Aydemir, "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, 7/12 (2016), 155.

³ Philipp Schwartz, *Kader Birliği: 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim İnsanları*, (İstanbul: Belge Yayınları, 2003), 75.

⁴ Lewis, *The Muslim*, 304.

uzmanlar ÷lkede çeşitli dallarda incelemeler yapıp raporlar sunmuştur.⁵ Türkiye, başta ekonomi olmak üzere eğitim, sağlık ve bayındırlık alanlarında kendi nitelikli elemanlarını da bu uzmanlar tarafından yetişmesini sağlamıştır. Gelen uzmanlar kurumlarda çalışmalarını yaparken işin inceliklerini de Türk gençlerine öğretmişlerdir. Böylece Türkiye ileri ki yıllarda kendi nitelikli elemanını da yetiştirmiş olacaktır.

B. Araştırmanın Amacı

Tez çalışmasının amacı I.Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı'nda hemen hemen herşeyini kaybeden Türk milletinin ve yeni Türk devletinin kısa zamanda ayağa kalkmasındaki gayreti ve gösterilen hedefi ortaya koymaktır. Gösterilen bu hedef milleti çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmaktır. Ancak bu hedefi belirlerken maddi imkânsızlıklar yanında yetişmiş insan gücünden de yoksundur. Böyle imkânsızlıklar içerisinde kendisine büyük bir hedef belirlemesi kayde değerdir. İşte yöneticilerin belirlediği bu hedefe kısa zamanda ulaşabilmek için dışarıdan bir takım uzmanlar getirilerek ekonomik ve sosyal alanda ilerleme sağlamışlardır.

Bu çalışmada ulaşılmak istenen hedefler şu şekildedir:

- Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yabancı uzmanların ne gibi çalışmalar yaptıklarını ortaya koymak
- Ülke kalkınmasında yazmış oldukları raporların önemini aktarmak
- Hangi alanlarda ve hangi ÷lkelerde ağırlıklı olarak uzmanların davet edildiğini anlatmak
- Yabancı uzmanların Türkiye'ye geldikten sonraki ÷lkedeki değişimleri ortaya koymak
- Türkiye'nin ekonomisi, eğitimi, kültürü, sağlık ve imarının gelişmesi için yaptıkları çalışmaları anlatmak
- ÷lkemizde bıraktıkları eserler ve çalışmalarla Türk gençliğine bıraktıkları bilgi ve tecrübelerini ortaya koymak.
- Yeni açılan kurum ve kuruluşlardaki çalışmalarını ve katkılarını açıklamak,

⁵ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi(B.C.A.) Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 17.5.5

- Bazıları ülkemizi o kadar benimsemişler ki bizden biri olup vatandaş olmuş, bir kısmı ise öldükten sonra da burada kalmayı tercih etmişlerdir. Bu tercihleri anlatmaktır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Tezimizin konusu; yabancı uzmanların Türkiye’deki yaptığı çalışmaların ülke çalışma hayatına katkıları olduğu için ilk olarak Cumhuriyet arşivindeki belgelerden yararlanılmıştır. Hangi yıllarda, hangi alanlarda ve ülkelerde geldikleri, ülkenin yabancı uzman istihdamının nedenleri gibi bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca dönemin gazeteleri de taranarak yabancı uzmanların çalışmaları incelenmiştir. Birçok kitap, makale ve tez incelemelerinde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra yabancı kaynaklara da bakılmıştır. Ernst Reuter, Horst Wıdmann, Arnold Reisman, Fritz Neumark, Ernst Edward Hirsch, Standford Shaw, gibi kişilerin kitaplarından yabancı uzmanların kendilerinin ülkemizde yazdığı kitaplardan makalelerden ve uzmanların Türkiye’de yazdıkları rapor ve makalelerinden faydalanılmıştır. Türkiye’de Arın Namal ve Emre Dölen gibi kişilerin makale ve kitaplarından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler analitik bir değerlendirilmeye tutulmuştur. Tablo hazırlanarak konunun anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu dönemde hangi alanda hangi ülkelerden uzmanların geldiği tablolarda açıkça yer verilmiştir. Uzmanlarla ilgili farklı kaynaklardan bilgi edinebilmek için 1300 yakın dipnot kullanılmıştır. Her bir uzmanın hangi kurumda geldiği çalışmaları ortaya konulmak istenmiştir.

D. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada Türkiye’ye gelen yabancı uzmanları 1930-1945 yılları arasında gelenler ile sınırladık. Çünkü 1930 yılı Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktasıdır. İzmir İktisat Kongresi döneminde alınan kararlar sonucunda özel sektör istenilen atılımı gösterememiştir. Türkiye’de en kısa zamanda her alanda gelişmek için Devletçilik politikasını benimseyerek özel sektörün yapamadığını devlet eliyle yapmaya çalışmıştır. Devletin hızlı kalkınmayı gerçekleştirebilmesi içinde yabancı uzmanlar ülkemize davet edilmiştir. Gerekli incelemeler yapmaları sağlanmıştır. Uzmanların raporları sonucunda yeni kurumlar açılmaya başlamıştır. 1945 yılında ise II. Dünya Savaşı bitmiş ve ülke dış politikada kendini göstermeye çalışmıştır. Ülkenin

ilerlemesi adına bu atılımlar önemlidir. Bu yıl aralığında gelen uzmanlar uyruk ve bölümlerine göre detaylı şekilde incelemeye çalışılmıştır. Bu yıl aralığında hangi kuruma ya da hangi alana geldiyse yabancı uzmanları tezimize yazdık.

1930-1945 yılında gelen yabancı uzmanları incelediğimizde özellikle kurumlarda Alman uzmanların ağırlıklı olarak geldiğini görmekteyiz. Bunun sebebi ise incelediğimiz yıl aralığının II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmesi ve Alman Hükümetinin Yahudi bilim insanlarını sınır dışı etmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye-Almanya ile işbirliği yaparak birçok uzmanı farklı kurumlarda çalışmasını sağlamıştır. Bunun dışında Türkiye ihtiyaç duyduğu alanlarda her ülkeden de yabancı uzmanları ülkemize davet etmiştir. Özellikle Avrupa ülkeleri, ABD ve Rusya'dan gelerek çalışmışlardır. Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politikası da hangi ülkeden uzmanların gelmesini etkilemiştir. Örneğin 1930'lu yılların başında sanayi alanında Rus uzmanları görürken, 1939 yıllarında İngiliz uzmanlar daha çok gelmiştir. Bu uzmanlar geldikleri kurumlarda incelemeler yaparak raporları hükümete sunmuşlardır.

Yeni kurulan ülkenin bu kadar kısa sürede birçok alanda gelişme ve ilerleme kat etmesinde yabancı uzmanların katkıları büyüktür olmuştur.

I.BÖLÜM

1923-1929 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK HAYATI

1.1.İzmir İktisat Kongresi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşını kaybetmişti. Batılıların hasta adam dedikleri Osmanlı Devleti çökmüş Anadolu’nun birçok bölgesi ise işgal edilmişti. Avrupalı devletler Düyun-u Umumiye ile Osmanlı’nın madenlerine, tarım ürünlerine, ulaşım hizmetlerine, gümrüklerine el koymuştu. Bu sadece bir devletin ekonomisini zayıflatmak değil aynı zamanda yaşam haklarını da elinden almak demekti. 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması’nın 7. ve 24. maddeleri gereğince istedikleri yerleri işgal etmeye başlamışlardı. Türk ulusu bu işgallere karşı mücadele etmek zorundaydı.⁶ Türk milletinin Kurtuluş Savaşı’nı kazanması üzerine, yeni bir devlet kurulması ihtiyacı ortaya çıktı. Atatürk; kurulması düşünülen devlet hakkında düşüncelerini şu sözlerle ifade etti.

“Yeni Türkiye Devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi dayandığı ekonomi ile kuracaktır. Yeni Türkiye Devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. Yeni Türkiye Devleti ekonomik bir devlet olacaktır.”

Böylece yeni kurulacak devletin ekonomisi güçlü bağımsız bir devlet olacağını ifade etmiştir.⁷

⁶Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1982), 52.

⁷İbrahim Onur Koçaşlı, “1923 İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin İktisat Politikalarına Etkileri”, *International Journal Of Academic Value Studies*, 3/17, (2019), 134.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı devam ettiği dönemlerde iktisat kongresi için çalışmalarına başlamıştı. Çünkü emperyalist devletlere karşı iktisadi mücadelenin de başlaması gerektiğine inanıyordu. Atatürk'ün daha savaş sonlanmadan ekonomiye yönelmesi son derece değerli bir konudur.⁸

İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk'e telgraf çekerek 12 Kasım 1922 tarihinde iktisat kongresinin toplanmasını istemiştir. Uzun yıllardan beri ülke savaş halinde olduğundan ekonomi ile ilgili gerekli yatırımlar yapılamamıştır. Çiftçi, esnaf gibi çeşitli ekonomi dallarında çalışan kişilerin dinlenilmesi istek ve eksikliklerin belirlenmesi gerekiyordu. Bu amaçla İzmir'de iktisat kongresi toplanması planladığını belirtmiştir. Atatürk telgrafa cevabında bu oluşumu onaylamıştır. İzmir İktisat Kongresinin toplanması için ilk adım atılmıştır.⁹

İktisat Kongresi için İzmir şehrinin seçilmesi ise tesadüf değildir. İzmir düşman askerleri tarafından tahrip edilmiştir. Yakıp yıkılmış, ekonomik canlılığını yitirmiştir. Bu yüzden iktisat kongresinin İzmir'de toplanılması istenmiştir. Çünkü Atatürk, küllerinden yeniden doğan bir Türk milletin varlığını tüm dünyaya göstermek istemiştir. Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında kapitülasyonların ve ayrıcalıkların devam etmesi için baskı kuran devletlere karşı İzmir'den itiraz edilmiştir. Böylece yeni kurulacak Türk Devleti'nin ekonomi üzerindeki söz sahibinin dış güçler değil Türk halkının olduğu gösterilmiştir. Kongrenin toplanması konusundaki karar ortaya çıkar çıkmaz çeşitli meslek kuruluşları ve şahıslar tarafından mevcut ekonomik yapıyı tahlil eden ve gelecek için öneriler üretilen raporlar hazırlanmaya başlanmıştır.¹⁰

İzmir'de kongre hazırlıkları devam ederken bir taraftan da kongre binasının yeri tartışılmaya başlanmıştır. İlk başta Karataş'ta bulunan eski İttihat ve Terakki Mektebi binasında toplanmasına karar verilmiştir. Daha sonra buranın yetersiz kalabileceği düşüncesi üzerine 7 bin kişilik kapasitede olan Aram Homparsoman

⁸Stafanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3- Dünya Savaşından 1971*, çev. Babür Kuzucu, (İstanbul:1977), 1239.; Deniz Ünlü, *İzmir İktisat Kongresi Kongre Öncesi Ekonomik Görünüm ve Türkiye Ekonomisine Etkileri* (Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 51.

⁹ Emre Güneşer Bozdağ, "Türkiye İktisat Kongresi-İzmir 1923: Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Atılan İlk Tohum", *Türktob Dergisi*, 27 (2018), 39.

¹⁰Mehmet Kayıran - Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2/5 (2019), 32.

mağazalarında kongre toplanmıştır. Ayrıca kongre süresince bir sergi açılması ve ülkenin zirai ve sınai ürünlerinin tanıtılması hedeflenmiştir.¹¹

Hazırlıklar yürütülürken diğer taraftan kongreye katılacak olan delegeler İzmir'e gelmeye başlamıştır. Bu arada İzmir kazası adına kongreye katılacak olan kişiler de Vali Mustafa Abdülhalik Bey'in başkanlığında; Ticaret ve Ziraat Odaları, Belediye İdare Meclisi, Müdafaa-yi Hukuk azalarının bir araya geldiği bir toplantıda yapıldı. Buna göre; İzmir mahalli müesseseleri adına eşraftan Uşakizade Muammer, ameleler (işçi) adına İplikcizade Fikri, çiftçiler adına Çifti Necati, ziraatçılar adına Palamut Şirketi Müdürü Kamil, tacirler adına Ahçizade Mustafa Nuri, sanayiciler adına Sanayi Mektebi eski müdürü Sezai ve Doktor Melekşelizade Hüsnü İzmir kazasını temsil edeceklerdi. Numune (Örnek) sergisi için de tüccardan Cemil, Balcizade Hakkı, Doktor Bakteriyolog Memduh, Simsar Hüsnü Fehmi, Eczacı Ferit görevlendirildi. Bunların dışında çeşitli işyerlerinde çalışan kadın işçi tarafından Şefika, Emine, Hayriye, Münire ve Nigar hanımların da kongreye katılmaları uygun görüldü. Kongrede Numune sergisi düzenlemek için de Cemil Bey görevlendirildi. İstanbul ve diğer şehirlerdeki farklı sanayi gruplarındaki ustaların katılım sağlaması için duyurular yaptı.¹²

Kongre'ye 4 iktisadi grup katıldı. Bunlar; ameleler, ziraatçılar, sanayiciler, çiftçilerdi. Bu grupların dışında borsacılar, bankacılar gibi diğer kurumların önemli meslek sahipleri de katıldı. Her meslek grubunun birbirinden haberdar olması sağlandı. Ülke genelinde pazar ve ihtiyaçlar konusunda bilgilerin yaygınlaşması, farklı ve aynı meslekle uğraşanların birbirlerinden haberdar edilmesi, yatırımların ve iktisadi gücün gelişmesi için çok önemliydi. Ankara'ya ulaşmayan, birçok sorun da kongre de gündeme getirilecekti.

TBMM'de bazı milletvekilleri tarafından bu kongrenin zaman kaybı olduğunu, ülkenin gereksiz yol masraflarıyla sıkıntıya düşeceği söylenmiştir. Bu söylentilere cevap olarak İktisat Bakanlığı bir genelge yayınlarak yol ve zamandan niçin tasarruf edilmediğini açıklamıştır. Bakanlık şu açıklamasında:

¹¹ Ünlü, *İzmir İktisat Kongresi*, 59.

¹² Yaşar Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi* (İzmir: Maya Matbacılık, 1991), 29.

“Yeni Türkiye’nin İktisadi işleyişinin, hem devlet hem de piyasanın bir arada bulunduğu şekliyle özgür olması gerektiğidir. Bu iktisat millî bir iktisattır. Misakımillî’nin bir tamamlayıcısı olarak Misak-ı İktisadiye’dir. Piyasa birimlerinin birbirlerinden haberdar olması, birbirlerini tanımaları gerekir. Onlar için özgür bir iktisat alanı açmak ve millî bir burjuvazinin tesisi çabası vardır. Ama bütün iktisadi faaliyetlerin işlemesi yeni bir ekonomide sadece piyasa yoluyla gerçekleştirilemez. Devlet burada özellikle yönetici ve yönlendirici bir unsur olarak bu iktisadi gruplara, piyasanın bittiği yerde piyasaya yardımda bulunacaktır. Bu açıdan, Kongre’ye gelecek olan iktisadi gruplar gündemi belirleme ve düzenleme konusunda serbest olacaklardır.”¹³ demiştir.

Her kazadan 8 kişinin, dolayısıyla yaklaşık 3000 kişinin katılımının hesaplandığı İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde 1135 temsilcinin bir araya gelmesiyle açılmıştır. Kongrenin açılış konuşması Atatürk tarafından yapılmıştır. Kongre başkanlığını ise Kazım Karabekir yürütmüştür. 2 haftalık yoğun çalışma ve görüşmeler sonucunda Misak-ı İktisadiye kararları alınmıştır. Bu iktisadi kararlar çoğaltılarak, ülkenin her bölgesine dağıtılmıştır. Özellikle köylerde halka anlatmak için her dükkâna asılması, camilerde okunması kararlaştırılmıştır. Yeni çıkacak her kitabın ilk sayfasında bu kararların yer alması istenmiştir. Kongrede, Atatürk’ün İktisat Vekili Mahmut Esat Bey’in ve kongre başkanı Kazım Karabekir’in konuşmaları basılarak bir kitapçıkta yayınlanmıştır.¹⁴

1.2.İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararlar

İzmir İktisat Kongresi, Türkiye ekonomisinin yol haritasıdır. Sadece iktisat kongresi işlevini görmemiştir. Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı dönemde düzenlenmesi, kongre yerinin İzmir ilinin seçilmesi ve açılış konuşmalarının içeriği itibari ile önemli mesajlar içermektedir. Kararlar genel olarak bakıldığında bağımsızlık mücadelesi vurgulanarak halkı çok çalışmaya ve çok üretmeye teşvik etmiştir.¹⁵ İktisat Kongresi ile belirlenmeye çalışılan ekonomi politikası üzerinde, yöneticiler ile esnaf, işçi ve çiftçilerin arasında uzlaşma sağlanması amaçlanmıştır.¹⁶ Ekonomik çalışmaların kısa sürede faaliyete geçmesi için yasal ve kurumsal düzenlemelere

¹³Bozdağ, “Türkiye İktisat Kongresi”, 39.

¹⁴ Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir*, 30.

¹⁵ İhsan Ömer Atagenç, “İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türkiye’nin Liberal Tecrübesinin Karşılaştırmalı Analizi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2017), 74.; Savaş Durmuş - N. Kemal Aydemir, “Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938)”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 /12 (2016), 155-157.

¹⁶ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 88.

gidilmiştir. Kurum sahipleri, işçiler, çiftçiler gibi grupların sorunları tek tek ele alınmıştır. Yabancı sermayeye karşı hükümetin tutumu belirlenmiştir.¹⁷ Misak-İktisadi Kararları genel olarak bakacak olursak; Türk halkının bağımsızlık mücadelesinde verdiği başarıyı ekonomik çalışmalarla da desteklenmesi istenmiştir. Türk halkının ne kadar çalışkan, dinine, milletine düşkün, candan olduğu maddelerinde vurgulanmıştır. Bu kararlara kadın, erkek ve çocuk herkesin uyması istenmiştir. Ormanların yetişmesi, madenlerin işleme açılması, tahrip olan yerlerin onarılması, riya ve tembellikten uzak durulması kararlaştırılmıştır.¹⁸

Bu maddeler incelendiğinde ekonomide milli bilincin oluşması istenmektedir. Kongreye katılan sınıfların mesleki ilkeleri ve görüşleri de ekonomiye yön verecek nitelikteki kararların alınmasını sağlamıştır. Bu kararlar, ülke ekonomisinin kalkınmasının ilk adımı olma sebebiyle önemlidir. Çiftçi grubunun aşar vergisinin kaldırılması başta olmak üzere asayiş, rejî idaresi, Ziraat Bankasının çiftçiye vereceği kredi ve olanaklar, yolların durumu ormanlar, hayvan sorunları, tarımda makineleşme gibi konularda kararlar almıştır.¹⁹ Ayrıca çiftçiler hükûmetin en kısa zamanda temel zirai sorunlara çözüm bulmasını istemiştir.²⁰

Kongre'ye katılan bir diğer grup olan tüccar grubu ise; tekel sisteminin kaldırılması, bankalar ve bankacılık işlemleri, madenlerin işleme açılması, ticaret kanunlarının iyileştirilmesi, ticaret odaları, dış ticaret kuruluşları, ulaşım sorunlarının giderilmesi gibi başlıklar görüşülmüştür.²¹ Özellikle üzerinde durulan konulardan biri de madenler olmuştur. Değerli madenlerin en kısa zamanda yabancılara karşı korunup millileştirilerek devlet ekonomisine nakit para akışı sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu madenlerin çıkarılabilmesi için de demiryolları hatlarının döşenmesi istenmiştir.²²

Kongreye katılan diğer grup ise sanayicilerdir. Bu grupta; Teşvik-i Sanayi Kanunlarını yerli sanayicilerin lehine düzenlenmesini, gümrüklerde makine ve teçhizat malzemelerin muaf tutulmasını, sanayinin gelişmesini destekleyecek bankaların kurulması, tüm halkın yerli ürünlere yönelmesini, kalfalık ve çıraklık okullarının açılması ve Ankara Merkez Odalar Birliğine bağlı sanayi odalarının

¹⁷ Yakup Kepenek - Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 42.

¹⁸ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1989), 19-20.

¹⁹ Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir*, 33.

²⁰ İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 20

²¹ Hasan Sabır, "Atatürk'ün İktisat Zihniyeti", *Dış Ticaret Dergisi*, 28 (2003), 80.

²² Aksoy, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir*, 33.

kurulması kararlaştırılmıştır.²³ Gelişmiş ülkelerin ekonomisi ile Türkiye arasında karşılaştırmalar yapılarak, yeterlilikler ve eksiklikler karşılaştırılmıştır. Eksiklikler belirlenerek gelişmiş ülkelerin ekonomik seviyesine ulaşılacak hedeflenmiştir.²⁴

İktisat Kongresi'nde karma ekonomik sistem kabul edilmiştir. Özel teşebbüsün yeterli olmadığı alanlarda ihtiyaç duyuldukça devlet müdahale edecektir.²⁵ Devletin planladığı sanayi politikalarının çerçevesi de belirlenmiştir. İktisat Kongresi'ne alınan kararlara bakıldığında, sanayileşmenin, ekonomik kalkınmanın ve özel teşebbüsün temellerinin burada atıldığını görmekteyiz.²⁶

1.3. İzmir İktisat Kongresi Kararları Sonucunda Yapılan Uygulamalar

Kongre sonrasında alınan kararlar 1923-1929 dönemi ve sonrasında devletçilik politikası gereği 1930-1939 dönemi olarak 2 başlık altında uygulanmaya konulmuştur. Alınan kararlardan meslek gruplarına yönelik uygulamalar şu şekildedir:²⁷

Çiftçi Grubunun İlkeleri Doğrultusundaki Uygulamalar:

- Çiftçiye ağır şartlar getiren Aşar vergisi kaldırıldı. Böylece ülke geneli tarımsal üretim arttırılmak istendi.
- Tarımda makineleşmeyi arttırmak için yakıt, yağ gibi tarımsal giderlerin vergileri iade edilmeye başlandı.
- 1925 yılında Tütün rejisi yabancıların elinden alınarak millileştirildi.
- Tarım ürünlerinin doğru şekilde ekilmesi için çiftçilere teknik eğitimler verildi.
- Tarım teknik okulları, deney istasyonları açıldı.
- Topraksız köylüye toprak dağıtıldı.
- Özel mülkiyet hakkı getirildi.

²³ İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 21.

²⁴ Korkut Boratav, *Türkiye' de Devletçilik*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 42.

²⁵ Yüksel Anıt, *1930'lu Yılların Kalkınma Politikaları Bağlamında İzmir İktisat Kongresinin Orta Tabakanın Kalkınmasındaki Tarihî Önemi*, (İstanbul: İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 41.

²⁶ Haldun Derin, *Türkiye'de Devletçilik*, (İstanbul: Biraderler Basımevi, 1940), 80.

²⁷ Kepenek - Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 44.

- Çiftçiye destek olmak için Ziraat Bankası kredi olanaklarını yeniden düzenledi.
- 1929 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri kuruldu.
- 1924’de Demiryolları millileştirilerek yeni hatlar inşa edilmiştir.²⁸

Tüccar Grubunun İlkeleri Doğrultusundaki Uygulamalar:

- Ticaretle uğraşanlara kredi verilmesi için 1924’te İş Bankası kuruldu.
- Türk limanları arasındaki taşımacılık yabancılara kapatılarak 1926 Kabotaj kanunu kabul edildi.
- Tekel yetkisi hükûmete devredildi.
- 1926’da Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.
- Gümrük tarifeleri yeniden düzenlendi.
- 1929’da Kambyo ve Menkul Kıymetler Kanunu çıkarılmıştır.²⁹

Sanayi Grubunun İlkeleri Doğrultusundaki Uygulamalar:

- 1925 yılında özel sektöre kredi sağlanması, devlete ait kuruluşların ve maden işletmelerinin geçici olarak işletilmesi amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur.
- 1925’ te çıkarılan kanunla tüccar ve sanayicilerin oda kurmaları sağlanmıştır.
- 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 1913 yılında çıkarılan yasanın genişletilmiş halidir.³⁰

İşçi Grubunun İlkeleri Doğrultusundaki Uygulamalar:

- Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanarak açılan işletmelerde yalnızca Türk işçisi çalışabilecektir.
- Amele Birliği Kanunu ile çalışma saatleri düzenlenmiştir.³¹

²⁸ Özer Özçelik- Tuncer Güner, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 /1 (2007), 256.

²⁹ Kepenek - Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*. 45.

³⁰ Arzu Varlı - Murat Koraltürk, “İkinci Meşrutiyetten Erken Cumhuriyete Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 /20 (2010), 127.

³¹ Koçaşlı, “1923 İzmir İktisat Kongresinde”, 145.

İzmir İktisat Kongresinin toplanma amacı ve toplantıda alınan kararların ülkenin temel meselelerini tespit edip çözüm önermiş olması büyük önem arz eder. Bunun yanında toplantıya bizzat Atatürk'ün katılması ve Kazım Karabekir'in de toplantıya başkanlık etmesi bu kongrenin çok ciddi bir çalışma yaptığının da bir göstergesidir.

1.3.1. Madencilikle İlgili Alınan Kararlar

Türkiye, bağımsızlık savaşını kazandıktan bir süre sonra ihmal edilen madencilik konusunda da ekonomiyi ilerletmek için harekete geçecekti. Cumhuriyet ilan edilmeden TBMM'nin I. dönemi III. toplanma yılının açılış konuşmasında Atatürk Türkiye'de hedeflenen ekonomi politikalarında madencilik konusuna da yer vermiştir. Atatürk konuşmasında; Yeraltında kullanılmayan madenlerin kısa sürede işleme açılmasını ve ekonomiye katkı sağlamasını istemiştir. Bu sebepten madenlerde çalışmak isteyen sermaye sahiplerine hükûmet tarafından destek verileceğini de ifade etmiştir.³²

17 Şubat 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde de yine madencilik konusu gündeme gelmiştir. Kongrede hedeflenen planlarla ilgili kararlar alınmış ve Başbakanlığa sunulmuştur.

Alınan bu kararda;

Madenleri bölgelere ayırarak, buralarda Türk teknik elemanlarının çalışması,

Maden haritalarının çizilmesi,

Madenlerimizin değeri ve üretimi ile ilgili istatistik bilgilerinin yayınlanması,

Madenlerin Türk vatandaşları tarafından işletilmesi,

Savaş sırasında işletilmeyen madenlerin vergiden muaf tutulması,

Yunanistan'la zımpara madenî konusunda iletişime geçilmesi,

Maden kömürlerimiz ve kükürt madeninin, yabancı rekabete karşı korunması,

Ereğli Zonguldak havzasının düzenlenerek demiryolunun döşenmesi,

Yerli üretim ve ulaşım araçlarında kendi kömürümüzün kullanılması

³² TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:1, İçtima: 3, 1 Mart 1922.

Maden ocaklarının hukuki sınırlarının çizilmesi,

Bu konuların yerinde inceleyecek yabancı uzmanların görevlendirilmesi,

Bu işlemlerin yapılabilmesi için 1925 yılında Sanayii ve Maden Bankasının kurulması, gibi çeşitli maddeler yer almıştır.

Bu alınan kararlar sonucunda madencilikle ilgili çalışmalar kısa sürede başlamıştır.

- 1924’de Zonguldak’ta Yüksek Maden ve Sanayi Mektebi açılmıştır.
- 1925 tarihinde madenlere ait düzenlemeyi içeren Başvekâlet kararı yayınlanmıştır.
- 1926 yılında, maden imtiyazına uymayanların haklarının elinden alınması kararlaştırılmıştır. Petrol arama ve işletme hakkı devlete verilmiştir. Arama ve İşletme İdaresi kurulmuştur. Kaplıcaların sağlık ve bilim usullere göre işletilmesi sağlanmıştır.³³

1.4.İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Türkiye Ekonomisine Yansımaları

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya çalışılan ekonomi politikalarının İzmir İktisat Kongresi kararları ile oluşturulması amaçlanmıştır. Devlet ilke olarak, ılımlı bir korumacılık politikası izlemiştir. Bu politika özel girişimin gücünün yetmediği ya da kârlı bulmadığı alanlarda devlet yatırımlarının yapılacağı bir politika olmuştur.³⁴ 1924’ten başlanarak ekonomide yeni bir zemin hazırlanmıştır. Cumhuriyet hükûmeti; modern ticaret, mali sermaye ve sanayi mülkiyeti yapısına erişmeyi amaçlamıştır. Türkiye bağımsızlık mücadelesini emperyalist devletlere karşı vermiş olmasına rağmen yabancı sermayeye engel olmamıştır. Atatürk, İzmir İktisat Kongresi daha toplanılmadan önce 1922 yılında TBMM de yaptığı bir konuşmasında ülkenin her alanda gelişmesi için yabancı sermaye ve uzmana ihtiyacı olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir.

“Yapılması, kurulması, işletilmesi bölgesel gelir veya genel gelir kaynaklarımızla mümkün olan bayındırlık işleri de, çok önemliydi, daha az önemliye göre üstün tutarak, memleket ihtiyaçları karşılanacaktır. Ancak, yapılması, kurulması ve işletilmesi, bugünkü malî

³³ Turgut İleri, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri,” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19/1 (2011), 291-292.

³⁴ Z. Y. Hershlag, *Turkey: The Challenge of Growth*, (E.J. Brill-Leiden, 1998), 37.

gücümüzün üstünde olan ve büyük sermayelere gerek duyan bayındırlık işlerimizde, yabancı sermayeden ve gerektiğinde, yabancı uzmanlardan geniş ölçüde yararlanmak, memleketimizin bayındırlığını ve çıkarlarını, milletimizin mutluluk ve refahını az zamanda sağlamak noktasından zaruridir.”³⁵

Hükûmetin amacı sermaye birikiminin sınırlı olduğu ülke ekonomisindeki yabancı unsurları tasfiye etmek olmamıştır. Yalnızca Müslümanları gayrimüslimlerin etkinliğine karşı korumak için tedbirler almıştır.³⁶

Türkiye’de halkın çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşayarak küçük iç ticaretle uğraşmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yerli girişimci eksikliğinin yanı sıra Türkiye’de ilkel yöntemlerle tarım ve ticaret yapılıyordu. El ve ev sanatları dışında Türk sermaye ve iş adamlarına ait kuruluşlar da bulunmuyordu. Türkiye’de sermaye ve bu sermayeyi yönetecek girişimci insan gücü çok sınırlıydı. Yeni kurulan ülkenin sağlam bir yapı üzerine oturtulması gerekiyordu. Bu yeni yapıyı kurarken, yabancıların elinde bulunan bütün iktisadi faaliyetleri, millileştirerek ticari faaliyetler üzerinde tam bir iktisadî egemenlik kurmak gerekiyordu. Ticarî faaliyetlerin gelişmesi ve çeşitlenmesi, Türkiye'nin iktisadî kalkınması ancak bu şekilde gerçekleşebilirdi. Sermaye eksikliğinin yanında iş kolları için yetişmiş nitelikli elemanları da yoktu. Bu konuda ise çeşitli ülkelerden alanlarında uzman elemanlar getirilerek oluşturulabilirdi.³⁷

İzmir İktisat Kongresinin ardından uygulanan liberal iktisat politikası ticaret burjuvazisinin lehine olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında milli olmayan tüccarların yerine devletin değerlerine ve çıkarlarına yakınlık duyan bir kesimin alması için çaba gösterilmiştir.³⁸ Bu çabanın en büyük örneği ise Türkiye’nin ulusal çaptaki ilk büyük bankası olan 1924’te kurulan İş Bankası olmuştur. Bunu 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası izlemiştir. 1927 yılında ise Emlak Eytam Bankası kurulmuştur.³⁹ 1930 yılında Merkez Bankasının kurulması para piyasaları alanındaki en önemli gelişme olmuştur. Merkez Bankası para basılması, para piyasasını düzenlemesi, hazine

³⁵TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:1, İçtima: 3, 1 Mart 1922.

³⁶ Varlı - Koraltürk, “İkinci Meşrutiyetten Erken Cumhuriyete” 127–142.

³⁷Necdet Serin, “Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1 /2 (1988), 219-220.

³⁸ Ahmet İnsel, *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 138-139.

³⁹Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900–1960)*, (İstanbul: İmge Yayınevi, 2003), 174.

işlemleri yapılması, indirim oranlarının belirlenmesi ve Türk Lirasının istikrarının sağlanması gibi görevleri bulunmaktadır.⁴⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurumların açılması şehir planlarının yapılması sonucu ulaşım sektörüne yatırımlar her geçen yıl daha da artmıştır. Osmanlı Devleti zamanında yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları millileştirilerek yeni hatlar açılmıştır. Denizcilik sektöründe de birçok limanın işletilmesi yabancıların elindeydi. 1926 yılında Kabotaj Kanunu çıkarılarak Türk limanları ve deniz ticareti yabancılara kapatılmıştır. Kayseri’de bir uçak fabrikasının açılması için hazırlıklar başlamıştır. 1929 yılında ise Kambyo ve Menkul Kıymetler Kanunu çıkarılmış, gümrük tarife düzenlenmiş ve Tekel yetkisi hükûmete devredilmiştir.⁴¹

Tarımda gelişme sağlamak temel hedeflerden biri olmuştur. Çünkü bu dönemin başlangıcında üretim tekniklerinin geriliği ve nüfus yetersizliği gibi nedenlerden dolayı Türkiye’de ekilen toprakların miktarı 4-5 milyon hektardı. Bu miktar ekilebilir alanların % 20’sinden azını oluşturuyordu. İlkel teknolojiyle insan ve hayvan gücünden yararlanılarak tarımsal üretim yapıyordu. Halkın beşte dördü köylerde yaşıyor ve çalışan nüfusun % 80’i tarımla uğraşıyordu. Aynı zamanda yaşanan savaşlar üretimde düşüşlere neden olmuştu. Kurtuluş Savaşı başında yıllık pamuk üretimi 150.000 balya iken, savaşın ardından 90.000 balyaya düşmüştür. Yine afyon ve kuru incir üretimi de savaş başlarında sırasıyla 10.000 sandık ve 20.000 ton iken, savaşın ardından 2.200 sandık afyon ve 6.200 ton kuru incir üretilenmiştir. Bu rakamlar tarımda ne derece gelişmeye ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında buğday üretimi istenilen seviyede değildi. İktisat Bakanlığı buğday fiyatlarının yükselmesini engellemek ve tüketicilere ucuz buğday temin etmek için buğday ithal etmiştir.⁴² Aşar vergisinin kaldırılması tarıma olumlu yansımıştır. Ancak devlet bütçesi önemli bir gelir kaynağını kaybetmiştir. Buna rağmen aşarın kaldırılması ve topraksız çiftçilere arazi dağıtılması, tarımın desteklenmesi açısından önemlidir.⁴³

⁴⁰ Gürcan Çelebican, Atatürk Döneminde Para ve Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, (1982), 24.

⁴¹ Anıt, *1930’lu Yılların Kalkınma Politikaları Bağlamında*, 46.; Deniz Taşkın, “Türkiye’de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 36 (2016), 140.

⁴² Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, (Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası, 2016), 95.

⁴³ Anıt, *1930’lu Yılların Kalkınma Politikaları Bağlamında*, 45.

Tütün rejisi 1925 yılında yabancıların elinden satın alınarak devleştirilmiş ve yabancıların kontrolüne son verilmiştir.⁴⁴ Ekonomik olumsuzluklara rağmen bu dönemde yeni çiftlik makineleri yardımıyla işgücü açığının azda olsa kapatılmıştır. Hükûmet teşvikleriyle 1924 ve 1928 yılları arasında ekili toprak alanının genişlemesi sonuç vermiştir. I. Dünya ve Kurtuluş Savaşları yıllarında % 50 oranında üretim düşmeleri gözlenen başlıca ürünlerde savaş öncesi üretim düzeylerine ulaşılmıştır. 1927 yılında ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.⁴⁵

1.5. İş Bankasının Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde bankacılık sistemi ilk olarak Galata sarrafları ile başlamıştır. Kredi ve bankacılık işleri bu sarrafların eliyle yapılmıştır. 1847 yılında bankerlerin ve hükûmetin yardımları sonucu İstanbul Bankası kurulmuştur. Ancak bu banka paranın düşüşünü engelleyemediğinden iflas etmiştir. 1856 yılında Osmanlı Bankası kurulmuştur. Bu bankanın amacı Osmanlı Devleti'ne borç vermek ve yabancı sermaye yatırımlarını finanse etmektir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ulusal bankalar kurulmaya başlanmıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında bankacılık işlemleri yabancı bankaların eliyle yapılmıştır.⁴⁶

Cumhuriyetin ilanı öncesinde Atatürk ülke ekonomisinin değerlendirilmesi için İzmir İktisat Kongresinin toplanmasını istemiştir. Kongrede alınan kararlara göre yerli sermayenin en kısa zamanda oluşturulması ve devlet tarafından ticari bir bankanın kurulması kararlaştırılmıştır. Misak-ı İktisadi Kararları o dönemin Türkiye'sini yansıtan önemli kararlar almıştır. Bu kararlar İş Bankası'nın kurulmasına zemin hazırlamıştır. Atatürk, ekonomik kalkınmanın güçlü bir bankacılık sistemiyle olacağını söylemiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra Ticaret Bakanlığına tahrip olmuş bölgelerin imarı için bir banka kurma yetkisi veren kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun sonrasında İş Bankasını kurma çalışmaları başlamıştır. İmar ve İskân Bakanı olarak

⁴⁴Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi (Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla)*, (Ankara: Verso Yayıncılık, 1990), 37.

⁴⁵ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, 122.

⁴⁶ Alper Akalın, "İş Bankası'nın Kuruluşu Üzerinden Tek Parti Döneminde İktisadi Düşünce", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, (2010), 2; Derya Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemi ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/55 (2003), 272.

görev yapmakta olan Celal Bayar Mustafa Kemal'in isteğiyle bakanlıktan ayrılarak bankanın genel müdürlüğüne getirilmiştir. Türkiye İş Bankası 26 Ağustos 1924 yılında ekonomik zaferlerin önemli bir adımı olarak kurulmuştur. Bankaya iş adının verilmesini Atatürk istemiştir. Banka, ulusal kuruluşların kredi ihtiyaçlarını karşılamak, ülkede tasarrufun ve mevduatın gelişmesine yardımcı olmak ve bankacılığı geliştirmek gibi görevleri üstlenmiştir.⁴⁷

Bu banka Türkiye'nin bankacılıkla ilgili ilk önemli girişimi olan ticaret bankasıdır. 1 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Sermayenin % 25'lik kısmını Atatürk tarafından ödenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yapılan bağışlarda banka hesabına yatırılmıştır. Türkiye İş Bankası kuruluş amacına uygun olarak ülke ekonomisinin kalkınmasında ve sanayileşmede büyük katkısı olmuştur. Kumbara sistemini ilk uygulayan seyahat çeklerini ilk getiren banka olmuştur. Kısa zamanda para ve kredi piyasasında yabancı bankalara karşı üstünlük sağlamıştır. Milli bankacılığı getiren ve halka benimseten ilk banka olmuştur. I.Beş yıllık sanayi planı dâhilinde cam şişe ve sanayisinin kurulmasını sağlamıştır. Sümerbank ile birlikte Malatya Bez Fabrikasını kurmuştur. Isparta Gülyağı tesislerinin kurulmasında önemli katkılarda bulunmuştur. İş Bankası yeni kurulmuş bir devletin ekonomisinin düzeltilmesinde ve bankacılık sisteminin yerleşmesinde ilk önemli adımı oluşturmuştur.⁴⁸

1.6. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Sanayileşme; toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, halkın eğitim, sağlık ve kültür gibi ihtiyaçlarının karşılanması, ülke ekonomisini ileri seviyeye taşıyarak işsizliğin önüne geçilmesinde bir araç olarak görülmektedir. Bu hedefleri gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti son yıllarda devlet eliyle halkın temel ihtiyaçlarını karşılama ve sanayi yatırımları yapmaya başlamıştır. Devlet eliyle yeni sanayi kuruluşları kurulmuştur.⁴⁹ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde sıkıntılar yaşanmasına rağmen mücadeleden vazgeçilmemiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği ve bölgesel eşitsizliği düzelterek tüm Osmanlı vatandaşlarının aynı seviyede yaşam

⁴⁷ Fatih Aydoğdu, *Bankacılık Sektöründe Kurum Kimliğinin Oluşumunda Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: Türkiye İş Bankası Örneği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 79-83.

⁴⁸ Bozoklu, "Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemi", 281-282.

⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*, (İstanbul: Birinci Kitap, 1979) 102; Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, (Ankara: İmge Yayınevi, 2003), 53.

standartlarını yükseltmek istemiştir. 1913 yılında İttihat Terakki yönetimi sanayinin desteklenmesi amacıyla Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Ancak kanun yayımlandıktan kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş sebebiyle istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Yine de yeni anonim şirketlerinin kurulmasına katkı sağlamıştır. 1909-1913 yıllarında 51 anonim şirket varken, Teşvik-i Sanayi ile 1914-1918 yıllarında bu sayı 88 anonim şirkete çıkmıştır.⁵⁰

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk yıllarda İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda ekonomi politikasını oluşturmuştur. Sanayi grubundaki görüşmeler sonucunda sanayi kanunu çıkarılması istenmiştir. 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanununun maddeleri yeniden incelenmiş, dönem şartlarına uygun şekilde düzenlenerek yayınlanmıştır.⁵¹

Düzenlenen kanunları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Satın alınacak araziler Belediye sınırları dışında ise devlet parasız verecektir. Belediye sınırları içerisindeyse de arazi bedeli 10 yıl süreyle ödenecektir.
- Arazi sahipleri kazanç, zam, damga, hisse senetleri gibi vergilerden muaf tutulacaktır.
- Yapılacak kuruluşların inşaat malzemeleri, alet, yedek parçaları, enerji üretim ve nakil sistemleri için malzemeler yurt içinden sağlanamıyorsa, ithal edilmesine izin verilecektir. İthal için gümrüklerde vergi alınmayacaktır.
- Malzeme, makine ve aletlerin taşınması için demiryolları ve denizyollarında %30 indirim uygulanacaktır. Hammadde ve mamul madde taşınmasında indirim uygulanacaktır.
- Kuruluşlara, ürettikleri mamul maddeler değerinin %10'u oranında prim verilecektir.
- Kuruluşlara, ihtiyaç olduğunda ispirto, tuz ve patlayıcı madde indirimi uygulanacaktır.
- Devlet, özel idareler, belediyeler ve bunlara ait kurumlar ile Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşlar, yerli mallarını kullanmak zorundadırlar.

⁵⁰ Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, 86.

⁵¹ Yaşar Semiz, *Atatürk Döneminin İktisadi Politikası: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, (Konya: Saray Kitabevi, 1996), 12.

İzmir İktisat Kongresi sanayi de yeni kuruluşların kurulmasını teşvik etmesi ve koruması, ekonomik kalkınma konusundaki ısrarı ülke adına önemli kararların verilmesinde büyük rol oynamıştır.⁵² 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre; Türkiye’de 65.245 imalat yapan işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerden yalnızca 4.850 tanesinde motor gücü vardır. Bu istatistiklere göre; işletmelerde genel olarak el emeğiyle çalışılmaktadır. Bu durum, istenilen seviyenin çok altında, el emeğiyle çalışıldığını göstermektedir. İşletmelerin çoğunluğu ise tarım alanında üretim yapmaktadır. Bu durum da ülke ekonomisinin genel anlamda tarıma dayalı olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye de iki önemli adım atılmıştır. İlki şeker fabrikalarının açılmasıdır. İkincisi ise Teşvik-i sanayi Kanunun yayınlanmasıdır. Bu kanundan 435 kuruluş faydalanmıştır. Ayrıca özel sektör sanayi yatırımcıları için teşvik edilmiştir.⁵³ Böylece hem sanayi ürünlerinin satış fiyatları belirlenmiş hem de özel sektör denetim altında tutulmuştur. Hükümet, sanayinin ekonomide payının büyümesini amaçlamıştır.⁵⁴ Çalışmalar kısa sürede karşılığını vermiştir. 17.000 olan sanayi işçileri sayısı 62.000’e yükselmiştir. 1927 yılında ekonominin önündeki engellerin kaldırılması ve problemlerin çözüme kavuşturulması adına Âli İktisat Meclisi kurulmuştur. Bu meclis danışma niteliğinde görev yapmıştır.⁵⁵ Bu meclisin 6 aylık dönemlerde toplanması kararlaştırılmıştır. Toplantıya 11 iktisatçı, 12 uzman ve silahlı kuvvetler temsilcisinden oluşan gruplar katılacaktır.⁵⁶

Kanunla; girişimcilere uygun ya da ücretsiz devlet arazileri verilmiştir. Çeşitli vergilerden muaf tutularak taşıma ve ulaştırma indirimleri yapılmıştır. Bu maddelerdeki asıl amaç ülkede milli bir sanayi ve tüccar oluşturulmak istenmesidir.

⁵² Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, 381-382.

⁵³ Murat Koraltürk, “Türkiye Ekonomisi (1923-1960)”, *Türk Tarihi Araştırmaları*, 1-26.

⁵⁴ Aytekin Altıparmak, “Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2002), 41.

⁵⁵ Âli İktisat Meclisi: Danışma niteliği taşıyan ve Türkiye’de ekonomik gelişmeyi hızla sağlamak ve bu konuda beliren güçlükleri giderme olanaklarını aramak amacıyla, onursal başkanı başbakan olan meclistir. 1927 kurulmuş ve 24 üyeden oluşmuştur. Altı ayda bir 15 gün için toplanan meclisin ilginç bir bileşimi vardır. On bir iktisatçı, iktisatla ilgili kurumlardan on iki uzman ve birde silahlı kuvvetler temsilcisinden oluşur. Âli İktisat Meclisi yaptırım gücü olmamasına rağmen üstlendiği görevler açısından dikkat çekici bir girişimdir. Fehmi Akın - Serkan Bayraktar, “Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2011), 115.

⁵⁶ O. Murat Koçtürk - Meryem Gölalan, “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2/45 (2010), 52-57.

Halkın temel ihtiyaçlarının üretilmesine de öncelik verilmiştir. ⁵⁷ Türkiye’de özel sektörün gelişmeye başladığı dönemde en önemli sorunlardan birisini de teknik elemanlar oluşturmaktaydı. Bu eleman eksikliği ise yurtdışından getirilecek olan uzmanlar sayesinde karşılanacaktır.⁵⁸

1920 yılına kadar ki özel işletmelerin büyük çoğunluğu tarım sektörüne aittir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında özel işletmelerin sayısında artış görülmektedir. Bu artışın büyük bölümü sanayi alanında az bir kısmı ise mali hizmet alanında olmuştur.⁵⁹

1929 yılında ortaya çıkan Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Bu tarihten itibaren ülkedeki özel sektöre ait işletme sayısı düşerken kamuya ait işletmelerin sayısında ise bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde uygulanan teşvik tedbirlerinin başarılı olamaması sebebiyle yerini önce bir iktisadî politika arayış dönemine daha sonra da iktisadî devletçilik dönemine bırakmaya başlamıştır.⁶⁰

1.7. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye’de Devletçilik Politikasının Uygulanması

I. Dünya Savaşı başlamasının ardından İttihat ve Terakki ağır ekonomik koşulları hafifletmek için “devlet iktisadiyyatı” anlayışını ortaya çıkarmıştır.⁶¹ Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti de, ekonomik kalkınmanın tarımı destekleyecek sanayi atılımlarıyla gerçekleştirmek istemiştir. O dönemin şartlarında devlet ekonomiyeye müdahalede zorlanmıştır. Özel sektörü destekleyecek uygulamalar yapmıştır. ⁶²

1929 yılına gelindiğinde Dünya Ekonomik Buhranıyla karşı karşıya kalınmıştı. Bu buhran 28 Ekim 1929’da ABD’ de New York borsalarında başlamış ve 1930 yılında, SSCB dışında tüm ülkeleri etkilemiştir.⁶³ Buhrandan etkilenen ülkeler

⁵⁷Ali Coşkun, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, 4 (2003), 75.

⁵⁸Memduh Yaşa, *İktisadi Meselelerimiz*, (İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966), 51

⁵⁹Nadir Eroğlu, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2 (2007), 67.

⁶⁰Feyzullah Ezer, “1923-1938 Döneminde Türkiye’de Uygulanan İmâlat ve Sanayi Politikaları”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2005), 3.

⁶¹Zafer Toprak, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik*, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2003), 11.

⁶²Halil Seyidoğlu, *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1982), 7.

⁶³Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2007), 54.

arasında Türkiye’de bulunmaktadır. Ekonomik buhran da yaşananlar uygulanan ekonomi politikalarının yetersiz kaldığını göstermektedir. Bunu Türkiye’nin ekonomisini incelemek için gelen yabancı uzman Camille Jacquart’ın 1929 yılında hazırladığı raporda da görmekteyiz. Türkiye’nin ekonomisi, sanayi kurumlarını inceleyerek bu durumu açıkça ortaya koymuştur.⁶⁴

Ekonomik krizin etkileri her ülkede farklı şekilde olmuştur. Bu yüzden ülkeler ekonomilerini toparlayabilmek için kendilerine özgü yeni politikalar üretmişlerdir. 1929 sonrasında, liberal ekonomiler yerini devletçi korumacı ekonomi politikaları almıştır.⁶⁵ Özel sektöre olan güven sarsılmıştır. Tarımsal ürün fiyatlarındaki hızlı düşüşler devletleri önlem almaya zorlamıştır. Devletçilik politikası pazar ekonomisine geçiş sürecinde öncü olarak görülmüştür.⁶⁶

1929 bunalımından sonra uygulanan devletçilik politikası ülke ihtiyaçlarından doğan ve Türkiye’ye has bir sistemdir. Atatürk devletçilik ilkesini şöyle tanımlamıştır: “Fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almak”.⁶⁷ demiştir.

Türkiye’deki devletçilik modeli özel sektörün çalışmasını engellememiştir. Atatürk, devlet tekeli gerektiren yatırımlar haricindeki işletmelerde özel sektöre fırsat verileceğini söylemiştir. 1938 yılında yayınlanan İktisadi Devlet Teşekkülleri Kanununda devletin yatırım yapacağı alanların özel sektöre de açık olacağı ifade edilmiştir.⁶⁸

1940-1945 yılları arasında uygulanan ekonomi politikaları ise, savaş ekonomisinin uygulamalarının gereği politikalar uygulanmıştır. 1945 yılı, devletçilik uygulamalarının tamamlandığı ve özel sektörün atılımlarının hızlandığı bir dönem olmuştur. Atatürk’ün devletçilik ilkesi sayesinde kriz sebebiyle dünyadaki sanayi

⁶⁴Durdu Mehmet Burak, ”Camilla Jacquart’ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 /1 (2008), 225.

⁶⁵ İlhan Tekeli - Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, (Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, 1977), 18.

⁶⁶ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye’de Devletçilik*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974), 11.

⁶⁷ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı*, (Ankara: T.T. K Yayınları, 1972), 15.

⁶⁸ Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 119.

retimi artış oranı % 19 iken, ülkemizde % 96 olarak kaydedilmiştir. Bu da o dönemlerdeki devlet adamlarının başarısıdır.⁶⁹

⁶⁹Serpil Kahraman, *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları (1929 – 1939)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 32-33.

II. BÖLÜM

1930-1945 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU VE EKONOMİK FAALİYET YÜRÜTEN KURUMLARDA ÇALIŞMAK İÇİN GELEN YABANCI UZMANLAR

Ülkemizde yabancı uzman istihdamının uzun bir geçmişi vardır. Osmanlı Devleti’nde teknik bilgi ve becerilerden yararlanmak amacıyla yurtdışından uzman getirme yoluna gidilmiştir. İlk başlarda uzmanlar askeri alanlarda orduyu düzenlemek amacıyla gelmiştir. Osmanlı Devleti daha sonra ihtiyaç duyduğu mühendis, doktor, ustabaşı gibi uzmanları çağırarak bilgilerinden yararlanmıştır. Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye, Darülfünun gibi kurumlara birçok yabancı uzmanın geldiğini görmekteyiz. Cumhuriyetin ilanı ile ülke de teknik ve bilimsel eksiklikleri, nitelikli eleman sıkıntısını da yine çeşitli ülkelerden yabancı uzmanlar çağırarak gidermiştir.⁷⁰ Bu sayede hem bir an önce kalkınma amaçlanırken hemde onların yanında eleman yetiştirilerek ileride dışa bağımlılıktan kurtulma amaçlanmıştır.

2.1.T.C. Merkez Bankasının Kuruluşu ve Gelen Yabancı Uzmanlar

Bankacılık sistemi, ekonomik kalkınma adına önemli bir yere sahiptir. Ekonomide alınan kararlar ve politikalar doğrudan bankacılık sistemini de etkilemektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra ekonominin ilerleyebilmesi için özel sektörü destekleyecek birçok uygulama yapılmıştır. Ancak istenilen seviyeye gelinememiştir. Sanayileşmenin bir an önce gerçekleşebilmesi adına devlet aktif

⁷⁰Feza Günergün, “İstanbul’da Mülteci ve Bilim Adamı Olmak,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 /2 (2018), 288.

şekilde rol almaya başlamıştır.⁷¹ 1930-1939 dönemi birçok yazar ve tarihçi tarafından “Devletçi Dönem” olarak adlandırılır.⁷² 1930-1945 yılları genel itibariyle devleti ekonomiye müdahale ettiği kamu iktisadi teşebbüsleri kurduğu, ekonomik kalkınma deneyimine giriştiği yıllar olmuştur.⁷³

Türkiye Cumhuriyeti dünya ekonomik bunalımına karşı 1930 yılından itibaren bazı önlemler almıştır.

- İthalata sınırlamalar getirmek
- Harcamaları, kamu gelirlerine göre düzenlemektir.

Atatürk, 1930’lardan itibaren uygulanan ekonomik politikalara, planlara, yatırımlara, zamanında ve yerinde müdahalelerde bulunmuştur. Yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporları bir iktisatçı gibi satır satır okumuş bazı konularda düzeltmeler de yapmıştır. Dönemin en iyi iktisatçıları da ülkeye davet ederek bilimsel görüşlerini de almıştır. Örneğin; Amerikalı İktisatçı Hines, Türkiye’ye davet ederek görüşlerini almış ve bu raporlar dâhilinde bazı kurumlar kurulmuş ve ekonomik atılımlar yapılmıştır.⁷⁴

1930 yılının başlarında ülkede para kontrolünü yapan bir banka bulunmadığından ekonomi politikaları içinde para sisteminin de etkinliği olmamıştır. 1929 ekonomi buhranının yaşanması, dış kredi kaynakları ile sorun yaşanması Merkez Bankası kurulmasını hızlandırmıştır.⁷⁵ Türkiye’nin Merkez Bankasını kurması 1930 yılına kadar uzamıştır. Çünkü hazırlıksız bir girişim başarısızlığa uğramaya neden olabilirdi. Hükümet, Avrupalı ülkelerle Osmanlı’dan kalma dış borçların bulunmasından dolayı dikkatli davranmalıydı.⁷⁶

Ülkenin para arzını karşılayacak milli bir bankasının olmaması ve ihtiyaçların karşılanması gerektiğinden Merkez Bankasının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu konu ile ilgili Dr. Hjalmar Schacht ve Karl Müller’den birer rapor hazırlanması istenmiştir.

⁷¹Ekrem Özelmas, *Devletçilik ve Türkiye’deki Tatbikatından Sümerbank*, İstanbul: Yeni Desen Basımevi, 1963), 101-103.

⁷² Dündar Sağlam, “Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*: 2/4 (1981), 76.

⁷³ Öztin Akgüç, *Atatürk Döneminde Bankacılık, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1981), 149-152.

⁷⁴ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 44.27.18

⁷⁵ Vildan Serin, *Para Politikası: Tarihi-Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1987), 255.

⁷⁶ Akgüç, *Atatürk Döneminde Bankacılık*, 159.

1929 yılında Karl Müller incelemelerde bulunmuştur. Yaptığı incelemeleri raporlaştırarak hükümete sunmuştur. Rapor iki bölümden oluşmaktaydı. İlk bölümde “I. Dünya Savaşı’ndan 1930 yılına kadar ki Türkiye’nin ekonomik durumu” anlatılmaktaydı. Merkez Bankasının kurulabilmesi için üretim gelirlerinin yüksek olması, güçlü bir devlet maliyesi olması gerektiğini vurguluyordu. Raporun ikinci bölümü “İslahat Programı” başlığıyla sunulmuştu. Bu bölümde iktisat, idari ve mali durumdan söz ediliyordu. Bu bölümde en dikkat çekici olan maddeleri devletin harcamalarını kısmak adına fazla memurların azaltılması ve demiryollarıyla, milli savunma harcamalarının kısılmasıydı. Gelirlerin % 50’ye yakınına askeri harcamalara ve demiryolu yapımına vermesini gereksiz buluyordu.⁷⁷

Schacht’ın raporu da Müller’in raporuna benzer maddeleri içermekteydi. Merkez Bankası kurulmadan önce ıslahat programının uygulanmasını, harcamalar kısılup, gerekli şartlar hazır olduğunda devlet bankası veznesi kurulabileceğini söylemiştir.⁷⁸ Bu iki yabancı uzman özellikle dış ülkelere yardım alınarak bir banka kurulması fikrine sıcak bakmayarak olumsuz rapor vermişlerdir.

Merkez Bankasının kurulması için rapor hazırlayan diğer bir uzman ise Fransa’dan Türkiye’ye çağırılan Charles Rist’dir. Türk parasının değerinin düzenlenmesi ve Merkez Bankası’nın kurulması hakkında görüş ve incelemelerini bildirmesi istendi. Uzman raporları genellikle böyle bir bankanın kurulmasında şartların oluşmadığını ifade ediyorlardı.⁷⁹ Fakat Atatürk, Merkez Bankası kurulması konusunda bu raporları dikkate almamış ve 1930 yılında Merkez Bankasının kurulmasını istemiştir.⁸⁰

Merkez Bankasının kurulmasıyla milli bir para otoritesi doğmuş oldu. Bankanın kuruluş çalışmaları için, Almanya ve Hollanda’dan uzmanlar getirilmiştir. Ancak bu raporlar ülkenin ekonomisini dikkate almadan hazırlandığı için hükümet bu konuda kendi çalışmalar yapmaya başlamıştır. Merkez Bankasının kurulmasına dair

⁷⁷ Vakıf, M. Müller’in Mali Raporu, 02.08.1930, 1.; *Milliyet*, Karl Müller, 17.08. 1930, 1-2.

⁷⁸ Perihan Ünlü Soylu, “Türkiye’ye Gelen Ünlü Yabancı İktisatçılar ve Raporları”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Kitabı*, (İzmir: Atatürk Araştırma Merkezi, 2015), 434.

⁷⁹ Akşam, C. Rist Raporunu Verdi, 28.06.1930,1.

⁸⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 11.37.11; İlhan Tekeli - Selim İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, (Ankara: Merkez Bankası Yayınları, 1997), 136.

hazırlanan raporu milletvekili ve bankacılardan oluşan komisyon incelemiştir. Komisyon, bankanın yetki ve görevlerini belirlemiştir.⁸¹

11 Haziran 1930 tarihinde 1715 sayılı kanuna göre kurulan, Merkez Bankasının yetki ve görevleri:

- Devletin hazine işlemlerini yapmak,
- Türk Lirasının, değerinin korumak ve para piyasasının düzenlenmek,
- Döviz alım-satım işlemleri yapmak,
- Bankaların verdiği ticari senetlerin reskont işlemlerini yapmak,
- Millî bankaların, tahvillerinin alım-satımını yapmaktır.⁸²

Merkez Bankasının kurulmasıyla Türkiye’de bankacılık yeni bir boyut kazanmıştır.⁸³

Mustafa Kemal’in kararları doğrultusunda kurulan Merkez Bankası kısa sürede büyük atılımlar yapmıştır. Macaristan, Romanya, Avusturya, Brezilya, İsveç ve Japonya, Çekoslovakya gibi ülkeler ve oradaki Milli bankalarla ticari antlaşmalarda bulunmuştur.⁸⁴ Yine İtalya Merkez Bankası ile kliring (malını alanın malını almak fikri) anlaşması yapılmıştır.⁸⁵

1936 yılında Polonya Hükûmeti ile Merkez Bankası arasında bazı mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektuplaşmalar sonucunda ise Polonya Takas Şirketi ile kliring anlaşması imzalanmıştır. ⁸⁶ Merkez Bankası kısa sürede birçok çalışma yapmış aynı zamanda birçok devletle de ticari ilişkilerde bulunmuştur. Merkez Bankası, 1936 yılında Selahattin Bey’in oluşturduğu heyeti Almanya’ya göndermiştir. Heyet, anlaşma yapmak için şartlarını sunmuşlardır. Ayrıca bu anlaşma dâhilinde banka için çalıştırılacak bir uzmanın da gönderilmesi istenmiştir.⁸⁷ Bu çalışmalar Atatürk’ün haklılığını ortaya koymuştur. 1930 yılında kurulan Merkez Bankası için yurt dışından çağırılan yabancı uzmanlar ise şu şekildedir:

1939 yılında İtalya’dan Albert Valle, Almanya’dan ise Osvald Volfart ile görüşülerek yarım gün çalışarak aylık 350 lira ücretle 3 yıl boyunca Merkez

⁸¹ Tekeli- İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama*, 133-136.

⁸² Tuncay Artun, *Türkiye’de Bankacılık: İşlevi-Gelişimi-Özellikleri ve Sorunlarıyla*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1980), 66.

⁸³ Tekeli - İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama*, 57.

⁸⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 39.70.2; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.13.16

⁸⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.36.17.

⁸⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.27.13.

⁸⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.65.15.

Bankası'nda çalışmak üzere çağırılmışlardır.⁸⁸ Bazı uzmanların çalışmalarından memnun kalındığında ise sözleşmeleri yenilenmiştir. Bunlardan Osvold Volfart'ın 1942 yılında sözleşmesi bitmişti. Ancak yeni bir sözleşme yapılarak 1 yıl daha Türkiye'de kalması istenmiş ve tam gün çalışmak şartıyla aylığı 600 liraya çıkarılmıştır.⁸⁹ O günün alım şartları düşünüldüğünde hükümet tarafından uzmanlara verilen ücret alım gücünün üzerindedir.

İtalyan Albert Valle'nin ise 1942 ve 1945 yıllarında çalışma izni aylık ücreti arttırılarak uzatılmıştır. Bu iki yabancı uzman uzun yıllar Merkez Bankasında çalışarak katkıda bulunmuşlardır. Özellikle dış devletlerle yapılan anlaşmalarda yardımcı olmuşlardır. Süreleri doldukları zamanlarda ise 1- 2 yıllık sözleşmelerle Türkiye'de kalıp çalışmaları sağlanmıştır.⁹⁰

Anadolu coğrafyasında uzun yıllar uygulanan savaş ekonomisi ve 1930'lardan itibaren dünyanın yeni bir savaşa hazırlandığı bir ortamda Merkez Bankasının bütün olumsuzluklara rağmen faaliyete geçirilmiş olması Türk ekonomisinin kısa zamanda ayağa kalmasında önemli bir etken olmuştur. Dönemin yöneticileri biliyordu ki ekonomi alanında gelişen ülkeler, dünyada saygın bir yere sahiptir. Türkiye'de ise Merkez Bankasının kurulması bu saygınlığın ilk adımı olmuştur.

2.2. Millileştirme Çalışmaları

Atatürk, yabancı devletlerin her türlü ayrıcalıklarına son vererek ülkede tam anlamıyla siyasal ve ekonomik bağımsızlığın yerleşmesini istiyordu. Bu sebepten kuruluşlar millileştirilmeye başlandı.

Millileştirme çalışmaları, 1930 yılından sonra hız kazanmıştır. Hükümet, millileştirmeyi stratejik bir görev alanı olarak kabul etmiştir. Osmanlı dış borç ödemelerini erteleyerek millileştirme ile ilgili ödemelere öncelik vermiştir. Çünkü yabancı sermayeye ait şirketlerin millileştirilmesini siyasi bağımsızlık olarak görmüştür.⁹¹

⁸⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.128.13.

⁸⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.29.16.

⁹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.30.1; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No:109.56.4.

⁹¹ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 198.

Devlet, ilk olarak yabancı sermayenin elinde bulunan altyapı işletmelerini satın almıştır. Ekonomik imkânsızlıklara rağmen 1928-1938 yılları arasında yabancıların elindeki şirketler satın alınarak millileştirilmiştir. Hükümet, bu şirketleri almakta zorlanması üzerine borçlanma yoluna gitmiştir. Bu dönemde çoğu İngiliz ve Fransızlara ait olmak üzere, şehir hizmetleri ve ulaştırma alanında faaliyet gösteren şirketler satın alınarak kamulaştırılmıştır.⁹² Millileştirilen başlıca şirketler şu şekildedir:

- 1928: Haydarpaşa Liman İşletmesi,
- 1933: İstanbul Su İşletmesi
- 1934: İstanbul Rıhtım İşletmesi
- 1936: İstanbul Telefon İşletmesi
- 1937: İzmir Rıhtım ve Tramvay İşletmesi, Zonguldak Çatalağzı Demiryolu ve Kömür Madeni İşletmeleri
- 1938: İstanbul Elektrik İşletmesi, İstanbul Üsküdar-Kadıköy Tramvay İşletmeleri, İzmir Telefon İşletmesidir.

Atatürk'ün ölümünden sonrada millileştirme devam etmiştir.⁹³

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan iktisadi işletmelerin büyük bir bölümünün yabancıların elinde olması bu işletmelerin ülkenin milli menfaatlerine uygun düşmeyeceği kanaatiyle bunlar millileştirilip milletin hizmetine verilmiştir. Böyle bir uygulama ülkenin topyekün kalkınması için elzemdir.

2.3.Sümerbankın Kuruluşu ve Gelen Yabancı Uzmanlar

Türkiye'nin ekonomik hayatında Sümerbankın önemli bir yeri vardır. Devletçilik ilkesinin uygulamaya konulmasına önderlik etmiştir.⁹⁴ Bankanın temelini 19 Nisan 1925 tarihli 633 sayılı yasa ile kurulan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası oluşturmuştur.⁹⁵ Ancak bu banka istenilen sonuca ulaşamadı. 1932 yılında yapılan bir düzenleme ile Devlet Sanayi Ofisi ile Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası olarak 2'ye

⁹² Memduh Yaşa v.d. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: Akbank Kültür Yayını, 1980), 215.

⁹³ Kahraman, *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, 43.

⁹⁴ Fikret Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, (TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, 2014), 120.

⁹⁵ Naci Yılmaz, *1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2007) 155.

ayrıldı. Bu kurumlar da yeterli sermayeye sahip olamadıklarından büyük sanayi tesislerini kurulmasını sağlayamadı. Bu amaçla 1933'te Sümerbank kurulmasına karar verildi.⁹⁶ Sümerbank kurulması Cumhuriyet gazetesinin 11 Temmuz 1933 sayılı nüshasında şu şekilde yayınlandı:

“Sümer Bank Bugün resmen muamelâta başlıyor. Teşkilat hazırlıkları bitmiş ve kadroları tamamen yapılmış olan Sümer Bank bugün, mülğa Sanayi Kerdi Bankasının Galatadaki binasında filen muamelâta başlayacaktır. Sümer Bankın yeni teşkilâtına göre, müessesenin Sumer Bank umumi bünyesi İstanbul müdürü Nurullah ve Ankara’da Esat Bey açılan iki şube ile bankaya merbut 5 fabrikadan ve bu fabrikalar mamulâtının sürümü ile mesgul satış teşekküllerinden yani Yerli Mallar pazarından terekkep etmektedir. Bu pazarların biri İstanbul, diğerleri Beyoğlunda, Ankara ve Samsundadır. Sümer Bank aynı zamanda, Sanayi ve Maadin Bankasının sermayesine iştirak etmiş olduğu iştirakler denilen müesseselerdeki a’âkalarını muhafaza etmektedir ki, bunlar da onu mütevacizdir. Banka umum müdürlüğünün Ankara’ya nakli muamelesine eylülde başlanacaktır. Bu tarihe kadar umum müdürlük İstanbulda kalacaktır. Bu münasebetle bankanın umumî müdür muavini Osman Nuri Bey de İstanbula gelmiştir. Banka umumî müdürlüğü kadrolarında esaslı değişikliklere lüzum görülmüş, yeni kadroda umumî müdürlük iki ana şubeye ayrılmıştır. Banka işleri şubesinde de umumi muhasebe müdürlüğü, ticaret ve iştirakler müdürlüğü, umumî muhabere müdürlüğü ve malî muameleler müdürlüğü olarak 4 servis ihdas edilmiştir. Bu servislerde lüzumu kadar mütehasıs ve memur bulunmaktadır. Bankanın sanayi işleri kısmında, kimya sanayii, yünlü mensucat sanayii ve pamuklu mensucat sanayii namlarile 3 şube ihdas edilmiştir. Bu şubelerin müdürleri fen işleri umumî müdür muavinin riyaseti altındaki teknik komiteyi teşkil etmektedirler. Umumî müdürlükte bir teftiş heyetile hukuk müşavirliği ve istatistik ve tetkikler servisi bulunmaktadır. Sümer Bankın İstanbul Şubesi müdürü vekilliğine, muamelât müdürü bulunan Muhip Bey tayin edilmiştir.”⁹⁷

Gazete haberinden de anlaşıldığı üzere; Sümerbank ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Sanayi yatırımlarıyla birlikte bilhassa dokuma tesislerinin yaygınlaşmasıyla tarımda gelişmeler olmuştur. Böylece hem banka işlemleri ve hemde kurulan ve kurulacak olan işletmeleri ile topyekün bir kalkınma sağlanmıştır.

Sümerbankın kurulma amacını şu şekilde özetleyebiliriz:

- İlkel tarım yöntemlerinden modern tarım yöntemlerine geçerek güçlü bir ekonomik yapıyı oluşturmak,
- Ülkede kalkınmayı hızlandırmak

⁹⁶Mehmed Gökhan Polatoğlu, “Türkiye’nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37/104 (2021), 266.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, Sümerbank, 11.07.1933, 2.

- Sanayi projelerini hayata geçirmek gibi görevler verildi.⁹⁸

Sümerbankın ismi de Atatürk tarafından 1 Temmuz 1933 tarihinde konuldu. Bu ismin konulmasında Afet İnan'ın eski çağ tarihi çalışmaları ve Türklerin ekonomi alanındaki katkı ve etkilerinin araştırılmalarının etkisi vardır. Atatürk yaşamı boyunca üzerinde yoğun araştırmalar yapıp savunduğu “Türk Tarih Tezinden” kaynaklanmıştır. Atatürk, Avrupalı tarihçilerin söylediği gibi Türklerin uygarlık değerlerinden yoksun sarı ırk olmadığını savunuyordu. Bu görüşlerin aksine, Türklerin köklü bir geçmişe ve zengin bir kültüre sahip olduklarını ifade ediyordu. Ortaya koyduğu bu tezini de önemli tarihçilerin, arkeologların ve antropologların araştırmalarına ve eserlerine dayandırıyor.⁹⁹ Atatürk, bu tezini ispatlamak için ünlü bilim insanlarını Türkiye'ye davet etti. Onlara Türk üniversitelerinde çalışma imkânı sağladı. Türk ve yabancı akademisyenler tarafından Türk Tarih Tezi üzerinde detaylı çalışmalar yapıldı. Bu konuda konferanslar düzenlendi ve akademisyenler bildiri sundu. Çalışmalar sonucunda Sümerler ve Türkler arasında ilişki olduğu tespit edildi. Sümer dilinin dünyada en çok Türkçeye benzediği bilimsel verilerle kanıtlandı. Türkiye'nin sanayileşmesinde önderlik eden bu kuruluşa Sümerbank ismi verildi. Bu isim hem Türk Tarih Tezi çalışmalarının doğrulanmasında hem de batılı emperyalistlerin baskısını kırmak adına önemlidir.¹⁰⁰

Sümerbankın çalışma alanları ise şu şekilde özetleyebiliriz.

- Devlet Sanayi Ofisinden devralınacak fabrikaları yenilemek ve işletmek.
- Devlet desteği ile kurulacak olan sanayi kuruluşlarının projelerini hazırlayarak, inşa ve idare etmek.
- Usta ve işçi yetiştirmek amacıyla eğitim merkezleri açmak.
- Nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak için yüksekokullarda öğrenci yetiştirmek, yurt dışına öğrenci ve stajyer göndermek
- Özel işletmelerdeki devlet hisselerini idare etmek ve sanayi tesislerine kredi imkânı sağlamak.

⁹⁸Polatoğlu, “Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği”, 266.

⁹⁹Şefik Taylan Akman, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2011), 82-83.

¹⁰⁰Afet İnan, “Atatürk'ün Adını Koyduğu Sümerbank”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, 14/61, (1975), 20; Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 120.

- Devlete ait fabrikalarına maddi destekte bulunmak¹⁰¹
- Maden ayrıcalığı almak ve maden işletmek, madencilere kredi vermek,
- Her türlü bankacılık işlemleri yapmak.¹⁰²

Sümerbankın kurulmasının ardından sıra bankaya ait bir merkez binasının yapılmasına gelmişti. Kısa sürede çalışmalar başladı. Ankara’da Cemal Bey’e ait Taşhan’ın yerine inşa edilmesine karar verildi.¹⁰³ Yapılacak binanın planları 1937-1938 döneminde Alman Mimar Prof. Dr. Martin Elsaesser tarafından hazırlandı. Mr. Elsaesser, bina planını hazırlarken Türk mimari tarzını da göz önünde bulundurdu. Sümerbank merkez binasının giriş kısmındaki Atatürk’ün mermer heykeli, Viyanalı Heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapıldı.¹⁰⁴

Sümerbank için çeşitli ülkelerden alanında yetişmiş eleman çağırılmıştır. Bunlarda Alman reklam uzmanı Max Alexander getirilmiştir. Alexander’ın yerli mallar pazarında ülkemizin ürünlerinin halka tanıtması istenmiştir. Böylece ülke mallarının satılması ve üretene de destek olunmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵ 1937 yılında bankanın merkez teşkilatında ihtiyaç olması durumunda yabancı uzmanlar çağırılarak destek alınmıştır.¹⁰⁶ Gerd Ralp Uibrig ise fabrikanın kuruluş aşamasında gelen yabancı uzmandır. Fabrikanın kurulumu bittikten sonra da muhasebe işlerinde çalışmıştır.¹⁰⁷ Sümerbank gelen uzmanları incelediğimizde genel olarak bankanın bünyesinde açılan fabrika ve işletmelere geldiğini görmekteyiz. İşletmeler açıklanırken banka bünyesinde gelen yabancı uzmanlarda anlatılacaktır.

2.4. I.Beş Yıllık Sanayi Planı ve Uzmanlar

Devletçilik uygulamasının en yoğun olduğu sektör sanayi sektörü olmuştur. Atatürk, sanayi yatırımlarından en kısa sürede verim elde edilebilmesi için bir sanayi planı hazırlanmasını istedi. Buna göre; maliyet ve verimlilik analizlerini içeren sanayi

¹⁰¹Janset Özen Aytemur, *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, (İstanbul: Libra Yayınları, 2010), 182.

¹⁰² İsmail Türk, “Atatürk ve Türk Mali Sistemi”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, (Ankara: 1982). 13; Derin, *Türkiye’de Devletçilik*, 83.

¹⁰³ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No:138.985.10

¹⁰⁴ Polatoğlu, “Türkiye’nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği”, 270.

¹⁰⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.56.13.

¹⁰⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6.

¹⁰⁷Rıdvan Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların İktisadi Alandaki Faaliyetleri(1923-1938)*, (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 167.

planları oluşturulması benimsenmiştir.¹⁰⁸ İçinde bulunulan şartlarda Türkiye’de sanayileşmeyi gerçekleştirmek için devletin sanayi tesisleri kurup işletmesinden başka çare olmadığı görülmüştür. Devletin imalat ve madencilik alanlarında girişimcilik rolünü üstlenmesi uzun tartışmalardan sonra kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹ Sanayi alanında yapılacak bütün girişimler bir plana dayanmalıydı. Bu planın hazırlanabilmesi için Alman Hjalmar Schact, Karl Müller ve Fransız Charles Rist gibi yabancı iktisatçılar sırayla Türkiye’ye çağırılarak çeşitli raporlar hazırlatılmıştır.¹¹⁰

Sovyetler Birliği’nin plan denemelerindeki başarıları Türkiye’nin de örnek almasına neden olmuştur. Bu sebepten dönemin Başbakanı İsmet Paşa, 1932 yılında Sovyetler Birliği’ne resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ülke ile Milli Mücadele dönemlerinde iyi ilişkiler kurulmuştur. Türkiye’nin bağımsızlık mücadelesinde Sovyetler maddi yardım da bulunmuşlardır. İsmet Paşa bu ziyaretinde yaptığı bir konuşmasında Sovyet sisteminin başarılarını takdir ettiğini söylemiştir. “Sovyetlerde tatbik edilen rejim bizimki değildir. Fakat bu, beni rejimin en mahirane ve en muvafık bir tarzda tatbik edilmiş olduğunu takdir etmemden men edemez.” demiştir. Görüşmeler sonunda iki ülke arasında kapsamlı bir Kredi ve Teknik Yardım Anlaşması yapılmıştır. Sovyetler Birliği’nden 8,5 milyon dolar faizsiz kredi alınmıştır. Geri ödemesinin ise ihracatı ile gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sovyet Rusya’dan alınan bu yardım devlete ait şirketlerin kurulmasında ve sanayi projelerinin hayata geçilmesinde kullanılacaktır. Türkiye’de sanayi planının hazırlanması ve incelemelerde bulunmaları için bir Sovyet Heyeti gönderilecektir.¹¹¹

Görüşmeler sonucunda Prof. Pavlof Orloff başkanlığında Sovyet heyeti Türkiye’ye gelmiştir. Sanayi yatırım planlarının hazırlanması ve ülke kaynaklarının incelenmesi için çalışmalara başlamışlardır. Uzmanlar, 1932 yılı sonuna kadar Anadolu’yu dolaşarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu incelemeler sonucunda Türkiye’de hangi sanayi kollarının kurulması gerektiğini ve hangi bölgelerin açılacak kuruluşlar için daha elverişli olacağını belirleyen bir raporu İktisat Bakanlığına sunmuşlardır. Uzmanların hazırladığı raporlarda en geniş çalışma alanının tekstil

¹⁰⁸Yılmaz Karakoyunlu, *Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci*, (İstanbul: Diyalog Yayınları, 1997), 201.

¹⁰⁹Z.Y.Hershlag, *Türkiye’de İktisadi Planlama*, (İstanbul: İktisadi Araştırma Vakfı, 1968), 73.

¹¹⁰Perihan Ünlü Soylu, “Türkiye’ye Gelen Ünlü Yabancı İktisatçılar ve Raporları”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Kitabı*, (İzmir: Atatürk Araştırma Merkezi, 2015), 431.

¹¹¹Yücel, *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 117.

sektöründe pamuklu dokuma ve pamuk ipliği üretimi konusunda olmuştur. Bu çalışmayı hükümetin ileri gelenleri de desteklemiştir. Çünkü pamuklu dokuma ihtiyacının %80'i ithal yoluyla karşılanıyordu. Bu durum Türkiye'nin dış ticareti için büyük sorun teşkil ediyordu. Bu sorunun yerli üretime geçilerek çözülmesi gerekiyordu. Ayrıca Sovyet uzmanların raporlarında şişe cam, ham demir, kâğıt ve kendir sanayi gibi yatırım projeleri de yer alıyordu.¹¹²

Sovyet uzmanlar kurulacak fabrikaların yerlerini, doğal koşullarını, bölgenin ekonomik ve endüstriyel durumunu incelediler. Hazırladıkları raporu "Türkiye'de Pamuk, Ketten, Kendir, Kimya, Demir Sanayisi" adıyla sundular. Bu rapor, ithalatının önlenmesi için pamuklu sanayisine ağırlık veren bir rapordur. Bu rapor hükümetin tercihlerini tam olarak yansıtmamasına rağmen, 1. Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanmasında önemli bir kaynak olmuştur.¹¹³ Raporda, yatırım yapılması planlanan sanayi dalları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sanayi tesisleri için ihtiyaç duyulan nitelikli elemanların yetiştirilmesi için Türk öğrencileri ve işçilerini Avrupa'ya gönderilmeleri önerilmiştir. Yabancılar ait şirketlerin özellikle İstanbul etrafında kurulmasının önlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁴

Sanayi kuruluşlarının yerlerinin analiz raporları İktisat Vekili Celâl Bey tarafından hazırlanmıştır. Raporun içeriği şu şekildedir:

- Kayseri ve Konya'da kaba kumaş, İstanbul ve Nazilli'de lüks ve ince kumaş, fabrikalarının kurulması,
- Ketten ve kendir sanayi dallarının kurulması
- Bursa'da merinos fabrikanın kurulması,
- Safranbolu çevresinde demir sanayinin kurulması
- Sümerbank ve kömür şirketi tarafından semikok sağlayacak tesisin kurulması,
- Sümerbank tarafından bakır madeni üretimi için incelemeler yapılması,
- Beykoz'da şişe ve cam fabrikası, Kütahya'da porselen fabrikası kurulması için hazırlıkların yapılması,
- Sümerbank tarafından sutkostik ve klor fabrikalarının kurulması,
- İstanbul ve İzmir Liman Şirketi'nin sünger sanayii alanında faaliyet göstermesi,

¹¹²Tekeli- İlkin, *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama*, 320.

¹¹³İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 17.

¹¹⁴Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 300.

- Gülyağı, zeytinyağı ve sabun üretimi için incelemelerin yapılması,
- Elektrifikasyon ile ilgili rapor ve planların hazırlanması, gibi maddeler raporda belirtilmiştir. Sanayi programına Sovyet ve Amerikalı uzmanlar yardımıyla da son şekli verilmiştir.¹¹⁵

Sanayi planı ile ilgili incelemelerde bulunmaları için Sovyet uzmanların dışında; Amerika'dan uzmanlar da çağırıldı.¹¹⁶ Ünlü ABD'li iktisatçılardan Edwin Kemmerer'in başkanlığında bir uzmanlar heyeti, 1933 yılının ilk yarısında Türkiye'ye gelerek çalışmalarına başladı. Bu heyet bir yıl süren çalışmalarında Türkiye'nin doğal kaynaklarını, ekonomik yapısını, sanayi varlığını, sermaye birikimini, para ve banka sistemini, eğitim ve sağlık hizmetlerini ve çalışma koşullarını incelediler. Bu incelemeleri dört ciltlik bir rapor şeklinde hükûmete sundular. Raporda; hükûmetin izleyeceği ekonomik ve sanayileşme politikalarına ilişkin genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra planları tasarlanan sanayi alanları konusunda görüşler yer almıştır. Uzmanlar incelemelerinde; hükûmetin bazı alanlardaki tutumunu eleştirirken, madencilik alanındaki projeleri ve pamuklu dokuma sanayinin de Kayseri ve Konya'da kurulması gibi çalışmalarını da uygun bulmuşlardır. Ayrıca selüloz ve kâğıt üretiminde düşünülen işletmelerin düşük kapasiteli tutulması nedeniyle üretim maliyetlerinin yüksek olacağına dikkat çekmişlerdir.¹¹⁷

Amerikalı uzmanların hazırladıkları rapora göre; Türkiye'de dünya fiyatlarına göre kârlı bir üretim yapılabileceği belirtilmiştir. Sovyet ve Amerikalı uzmanların raporları doğrultusunda İktisat Vekâletinin son şeklini verdiği sanayi planı, 1933 yılında hükûmete sunulmuştur. Prof. Orlof başkanlığındaki Rus heyetinin hazırladığı; "Sınai Tesisat ve İşletme Raporu" 17. 08. 1934'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı olarak kabul edilmiştir.¹¹⁸

Beş yıllık planın üç temel amacı bulunmaktadır

- I. Tarımsal üretime dayalı sanayi işletmelerinin kurulması,
- II. İthal edilen malların üretimine öncelik verilmesi
- III. Sanayi tesislerinin hammadde kaynaklarına yakın bölgelerde kurulması.

¹¹⁵ Orhan Türkdoğan, *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün- Bugün-Yarın*, (Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1981), 465.; Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 297.

¹¹⁶ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 298.

¹¹⁷ Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 298.

¹¹⁸ Boratav, *Türkiye' de Devletçilik*, 111; Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1983), 63.

Plan; 9 ana bölümde ele alınmıştır. Buna göre; plan raporunda belirtilen endüstri dalları şunlardır:

1. Madencilik:

- a) Şark kromları,
- b) Ferrochrom sanayii,
- c) Ergani bakır madeni,
- d) Diğer metal madenler (simli kurşun, çinko, demir).

2. Maden kömürü işletmeleri,

- 3. Mıntıka Elektrik Santralleri,
- 4. Ev mahrukatı sanayi ve ticareti,
- 5. Toprak sanayii,
- 6. Gıda maddeleri sanayii ve ticareti,
- 7. Kimya sanayii,
- 8. Mihanikî sanayii,
- 9. Kvarshan ve Murgul bakır madenleri,¹¹⁹

Plana göre bu sanayi dallarında 20 fabrika kurulacak ve bu fabrikaların yapılması için 43.453.000 TL yatırılacaktır.¹²⁰ I.Beş Yıllık Sanayi Planı dâhilinde yapılması hedeflenen dokuma sanayi Sümerbankın desteğiyle gerçekleşecektir. Sümerbank “Sanayi Hareketinin Merkez Karargâhı” durumuna getirilmiştir. Ayrıca hem sanayi alanında yatırım yaparken diğer taraftan bunu idame ettirecek eleman yetiştirmek amacıyla eğitime de önem vermiştir. Bu da bize gösteriyor ki Atatürk ve arkadaşları Türkiye’yi topyekûn ayağa kaldırmanın heyecanını ortaya koymuşlardır.¹²¹ Sümerbank kuruluş Kanununda 11. Madde önemli bir yere sahiptir. 11. Maddeye göre banka sadece tek bir fabrika kurmak değil kurulan fabrikaların hisselerini halka satarak sermaye birikimi sağlayıp yeni tesisler kurmayı hedeflemiştir. Böylece genç

¹¹⁹ Bilge Aloba Köksal - A. Rasih İlkin, *Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi*, (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1973), 6.; Kahraman, *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, 58.

¹²⁰ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998), 50.

¹²¹ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 274.

cumhuriyeti ekonomik kalkınmayı da hızla yapıp dünya devletleri arasında hak ettiği yeri almak olarak hedeflemiştir. Sümerbank Kanunu'nun 11. maddesi şöyledir:

“Sümerbank, devralacağı ve sermayesi tamamen devletin olan fabrikaları devir tarihinden itibaren bir sene içerisinde uzman heyetler tarafından belirlenecek değerleri ile mahdut mesuliyetli ve kendine bağlı şirketler haline dönüştürür. Aynı cinsten imalat yapan fabrikaların bir işletme altına toplanması uygun olacaktır. Bu şirketlerin hisse senetlerinin yüzde yüzü banka adına yazılı olacaktır. Uzmanlar fabrikaların gerçek kıymeti olarak ne kadar değer biçmişlerse bu miktar o fabrikaların sermayesi olur ve ihraç edilecek hisse senetlerinin toplam değerini tayin eder. Hükûmetin teklifi üzerine banka genel kurulunun kararı ile hisse senetleri Türk gerçek ve tüzel kişilere satılabilir. Ancak Sümerbankın yeniden kuracağı veya iştirak edeceği kurumları böyle-ce satmak mümkün değildir. Özel teşebbüse devir, eski tesis ve iştirakler için söz konusudur.”¹²²

I. Beş Yıllık Sanayi Planı genel olarak Sümerbankın sorumluluğunda gerçekleştirilmek üzere hazırlanmıştır. Planın ilk bölümünde dünya ekonomik bunalımına yer verilmiştir. Türkiye'nin ekonomisinin gelişmiş ülkeler karşısında böyle bir bunalımdan güçlenerek çıkacağı umut edilmiştir.¹²³

2.4.1. 1. Beş Yıllık Plan Dâhilinde Kurulan Sanayi Kuruluşları

Kuruluş	Üretime Açılma Tarihi
• Kayseri Bez Fabrikası	16 Eylül 1935
• Bakırköy Bez Fabrikası	13 Ağustos 1934
• İzmit Kâğıt Fabrikası	18 Nisan 1936
• Paşabahçe Cam Fabrikası	29.Kasım 1935
• Zonguldak Semikok Fabrikası	10 Aralık 1935
• Konya-Ereğli Bez Fabrikası	04.Nisan 1937
• Nazilli Basma Fabrikası	09.Ekim 1937
• Bursa Merinos Fabrikası	2 Şubat 1938
• Gemlik Suni İpek Fabrikası	01.Şubat 1938
• Karabük Demir Çelik Fabrikası	3 Nisan 1937
• Malatya Bez Fabrikası ¹²⁴	14 Aralık 1939

¹²²Orhan Şimşek, “Türkiye'nin Planlama İle Tanışması: Devletçilik Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2016), 14.

¹²³İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, 13.

¹²⁴Oktay Yenal, *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, (Ankara: Homer Kitabevi 2003), 94.

Bu bilgilerde bize gösteriyor ki Sümerbank kısa zamanda kendisine yüklenen görevi fazlasıyla yerine getirmiştir.

2.4.2. I. Beş Yıllık Plan Dâhilinde Açılan Diğer İşletmeler

I. Beş Yıllık Sanayi Planı, 17 Nisan 1934 yılında kabul edilerek uygulanmaya konulmuştur. Planda demir çelik, tekstil, porselen-çini, şeker, kâğıt ve gül sanayileri gibi sektörler yer almıştır. Plan dâhilinde açılan işletmeler:

- 1934 yılında Keçiöbolu Kükürt Fabrikası,
- 1935'te Paşabahçe Cam Fabrikası, Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası,
- 1936'da Çubuk Barajı,
- 1937'de Ereğli Bez Fabrikası,
- 1938'de Divriği Demir Madeni İşletmesi açılmıştır.

Ayrıca yukarıda sayılan devlet kuruluşlarının dışında yeni kurumlarda açılmıştır. Bunlar;

- 1933 yılında PTT Genel Müdürlüğü ve Hava Yolları İşletmesi,
- 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Elektrik İşleri Etüd İdaresi,
- 1936 yılında Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü,
- 1937 yılında Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü açılmıştır.¹²⁵

1932 yılında Ziraat Bankasına bağlı olarak kurulan ve 1938'de bağımsız bir kamu kuruluşu olan Toprak Mahsulleri Ofisi tarım alanındaki en önemli gelişme olarak görülmüştür. İlk başlarda yalnızca buğday için destekleme fiyatı belirleyen bir kurum olarak görev yaparken daha sonraki yıllarda yetkileri giderek genişletilmiştir. Ayrıca 1936 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası, 1937 yılında Denizbank ve 1938 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur. Ziraat Bankası ise 1937 yılında yeni bir yapıya kavuşturulmuştur.¹²⁶

1930-1939 dönemi birçok işletmenin açıldığı yıllar olmuştur. Bunun karşılığında ise alınan Muvazene Vergisi, İktisadi Buhran Vergisi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi gibi birçok vergide artış olmuştur. Bu yoğun vergi yükü yabancı

¹²⁵Ali Coşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, 4 (2003), 74.

¹²⁶Kepenek - Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 171.

uzmanların da tepkisine neden olmuştur. Ücret gelirlerinin sermaye gelirleri kadar ağır vergiye tabi tutulmaması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹²⁷

2.5. Camille Jacquart'ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisine Kısa Bir Bakış

Türkiye, Batılı medeniyetlerin bilgi aktarımından yararlanmak amacıyla gerekli olduğu zamanlarda yabancı uzmanların tecrübesine başvurmuştur. Bu uzmanlar Türkiye’de acil ihtiyaç duyulan ve eksikliği hissedilen işlerde istihdam edilmiştir. Eğitim, bayındırlık, meteoroloji bu alanların başında gelmektedir. Türkiye’ye gelen yabancı uzmanlardan birisi de nüfus bilim ve istatistik alanında önemli başarıları olan Beynelmilel İstatistik Cemiyeti’nin üyesi Belçikalı bilim insanı Camilla Jacquart’dır. Türkiye’ye 1926 yılında gelerek 3 yıl boyunca çalışmıştır. Başta Merkezi İstatistik Dairesi olmak üzere birçok kurumun kurulmasını sağlamıştır. 1927 yılı genel nüfus sayımının yapılmasında önemli katkıları olmuştur. Türkiye’nin nüfusu hakkında incelemelerde bulunarak eksiklikleri belirlemiştir. Ziraat, sanayi ve eğitim gibi birçok alanda istatistikler yaparak Türk istatistikçiliğinin kurulmasını sağlamıştır.¹²⁸ Türkiye’de kaldığı dönemlerde de çeşitli konularda raporlar sunmuştur.¹²⁹ Bu raporlarda Camille yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti hakkında şunları dile getirmiştir.

Camille Jacquart:

“Yeni hükûmetin, yoğun çalışmaları ve uygulamaları, ülkenin ekonomik problemlerini çözmeye ülkeyi çağdaş ülkeler seviyesine çıkartma girişimleri inkâr edilemez. Hatta hükûmetin gerçekleştirdiği çok miktarda proje mevcuttur. Şu an yapılanlar tamamen dikkate değer işlerdir; çünkü yedi asır süresince kökleşmiş fikirleri değiştirmek ve 1911–1923 arasında kesintisiz devam eden korkunç savaşıardan sonra ülkeyi esenliğe çıkarmak elbette takdire şayan hadiselerdir”

Camille Jacquart Türkiye’nin durumu ilgili raporunun devamında;

“Türkiye’de 1927 yılında tarımdan elde edilen gelir miktarı 337 milyon Türk Lirası’dır. Bunun yüzde yetmişini tahıl ürünleri içermektedir. Canlı hayvan ticaretinden elde edilen gelirin

¹²⁷Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978*, (Ankara: Tekin Yayınevi, 1985), 204.; Fatih Saraçoğlu, “1930-1939 Döneminde Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, 157 (2009), 142.

¹²⁸Seyfi Yıldırım, “Belçikalı Nüfus ve İstatistik bilimci Camille Jacquart ve Türkiye’de Modern İstatistiğin Kurulması (1926-1929)”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2010), 10.

¹²⁹ B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 234.576.24.

miktarı ise 650 milyon Türk Lirası olarak tahmin edilmektedir. Bir Türk Lirası, 1.06 İngiliz Pound'a eşittir.” demiştir.

1929 Ekonomik bunalımı dünyadaki birçok devleti ve Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklara çözüm bulmak amacıyla ülke devlet başkanları tedbirler almaya başlamıştır. Ülke egemenliğinin devam etmesinin ekonomik istikrara bağlı olduğu düşünülmüştür. Bu görüşü birçok ekonomist gibi Camille Jacquart da benimsemiştir. Camille Jacquart, 1929 yılında Türkiye ekonomisini detaylı şekilde inceleyip raporlaştırmıştır. Ekonomide sanayinin yerini, sanayi kollarını, kaç şirketin millileştirildiğini, sanayi şirketlerindeki makinelerin sayılarını raporunda yer vermiştir.

“Türkiye’nin 1927 yılındaki ekonomi ve sanayi alanındaki rakamlara bakıldığında; toplam 65.245 işletmenin yüzde 43,6’sı tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayiinde yoğunlaşmıştır. Maden sanayii, maden işleme ile makine onarımı ve imalatı yüzde 22,6’lık payla ikinci sırada gelmektedir. Yabancı şirketlerin, ellerindeki imtiyazlar satın alınarak millileştirilmiştir. Bütün mali zorluklara rağmen 1928–1938 yılları arasında yabancı şirketler devletleştirilmiştir. Türkiye’de 4.850 sanayi makinesi kurulmuştur. Bu makinelerin çoğu 163.548 beygir gücündedir. 87.223 beygir gücündeki makinelerin 2.585’i elektrikle çalışan makinelerdir. Türkiye’de sanayi üretiminin rakamsal değeri 433 milyon Türk Lirası olarak tahmin edilmektedir. Bu tahmini bedelin yüzde 65’ini tarım ürünleri teşkil etmektedir. Tekstil ürünlerinin ekonomideki payı yüzde 18 ile başı çekmektedir.”

Camille Jacquart, Türkiye ile ilgili düşüncelerini ise şu şekilde ifade etmiştir.

“Aydın, ileri görüşlü bir hükûmetin sayesinde Türkiye son derece bitkin görünümünden yavaşça kurtulan, ileriye dönük şekilde ilerleme gösteren, istikbal vaat eden ve ülkenin her yerinde bu duyguyu vatandaşlarına hissettiren bir başarı yakalamıştır. Bu durum uzun süre geçmeden her alanda ve bütün ülke sathında iyileşme göstermiştir”.¹³⁰

Jacquart, Atatürk ve devlet adamlarının ileri görüşlülüğü, azmi sayesinde Türkiye’nin çok kısa zamanda toparlanarak her alanında ilerleme kat edeceğini söylemiştir.

Atatürk dönemine baktığımız zaman yapılan birçok yatırımların ülkenin çağ atlaması için gerekli olduğu birçok uzman tarafından ifade edilmiştir. Bu dönemde faaliyete geçirilen bu kurum ve kuruluşlar genç Cumhuriyetin amaçlarına uygun olarak az zamanda büyük işlere imza atmış ve büyük işler başarmıştır.

¹³⁰ Durdu Mehmet Burak, “Camilla Jacquart’ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi,” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16/1 (2008), 221-225.

2.6. 1939-1945 Türkiye'nin Ekonomik Durumu ve Alınan Bir Takım Tedbirler

Almanya'nın 1939 tarihinde Polonya'yı işgal etmesiyle II. Dünya Savaşı başlamıştır. Müttefik Devletlerin Almanya ve Japonya'yı yenilgiye uğratması ile 1945 yılında sona ermiştir. Türkiye bu dönemde savaş dışı kalmasına rağmen ekonomisi ve sosyal yapısı çok etkilenmiştir. Savaşa fiilen katılmayarak, taraflar arasında dengeli bir politika izlemiştir. Her türlü olasılığa karşı önlem alınmaya başlamıştır. Yurt genelinde yarı seferberlik ilan edilerek, genç nüfusun büyük bölümü silahlaltına alınmıştır. Savaş öncesinde asker sayısı 120 bin iken savaş yıllarında 1.5 milyona çıkartılmıştır. Ülke gelirlerinin büyük bölümü askeriye ayrılmıştır. Ordunun beslenmesi, silah ve teçhizatların donatılması ekonomiyi sıkıntıya sokmuştur.¹³¹ Milli Savunma Bakanlığının bütçedeki payı % 30 iken savaş döneminde bu sayı % 50'ye çıkartılmıştır. Giderler artarken gelir kaynaklarında düşüşler yaşanmıştır. Dış ticarete de savaşın etkisiyle azalmalar meydana gelmiştir. İhracat ve ithalatta yaşanan olumsuzluklar nedeniyle gümrük vergilerindeki azalma meydana gelmiştir. Devlet bütçe sıkıntısı yaşamaya başlamıştır. Tarım ürünlerine dayalı ihracatta da gerilemeler yaşanmıştır. Olağanüstü durum karşısında harcamaların gerçekleşebilmesi için para arzı arttırılmış, bu durum enflasyonun artmasına neden olmuştur. 1942 yılı hariç diğer yıllarda milli gelir, dönem boyunca önemli ölçüde küçülmüş, bu küçülme yıllık ortalama % 6,6 oranına kadar inmiştir.

Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olan tarım sektöründe de başta buğday olmak üzere birçok ürünün üretimi azalmıştır. Genç erkek nüfusun silahlaltına alınmasıyla toprağı ekecek kimse kalmamıştır. Ekilen ürünler ise ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmıştır. Savaşın başladığı 1939 yılında buğday üretimi 4.200.000 ton iken, savaşın bittiği 1945 yılında 2.200.000 tona kadar gerilemiştir. Halkın temel besin kaynağı olan buğday ve diğer ürünlerdeki düşüşler halkın ve ordunun beslenmesinde önemli sorunlara neden olmuştur. Karaborsacılık başlamış, haksız kazanç sağlayanlara devlet vergilendirme imkânı bulamamıştır.¹³²

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın başlayacağını hissetmesine rağmen öncesinde ekonominin durumu için bir hazırlık yapmamıştır. Hazırlıklar ordu ile sınırlı kalmıştır. Hükûmetin savaşın devam ettiği yıllarda ekonomiyi denetleyecek ve yönetecek bir kurumu kurması gerekirdi. Ancak Atatürk döneminde, ortaya konulan devletçilik

¹³¹Koçtürk - Gölalan, "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", 59.

¹³² Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 151-153.

politikası bu yaşanan olumsuzlara da kısa sürede adapte olunmasını sağlamıştır. Bu görüşe yabancı uzman Herslag da katılarak, savaş şartlarında devletçilik politikasının olumlu etkilerinden söz etmiştir. ¹³³

2.6.1. Milli Korunma Kanunu

Savaş şartlarının getirdiği ekonomik ve toplumsal sorunlara çare bulmak adına Refik Saydam Hükûmeti tarafından 18 Ocak 1940 yılında “Seferberlik ve Savaş Durumunda Devletin İktisadi ve Milli Müdafaasını Takviye Amaçlı Kanun” çıkarılmıştır. 1940 yılının başında çıkarılan bu kanun; devletçi ekonomi politika gereği millileştirmeyi artırma ve dış ticarete hükûmete sınırsız yetkiler verme gibi özellikler taşımaktadır.¹³⁴ Milli Korunma Kanunu ile hükûmetin, gerekli gördüğü her alana müdahale etme imkânı doğmuştur. Kişilere zorunlu çalışma yükümlülüğü getirme, gerekli gördüğü ürünlere el koyma, fiyatları belirleme gibi maddeleri içermektedir. Bu müdahale yetkileri Kurtuluş Savaşı zamanında verilen yetkilerden daha kapsamlıdır.¹³⁵

Yasanın 6. maddesinde yer alan;

“Halk ve Milli Müdafa ihtiyaçlarını temine matuf bilumum ticari ve sınai muameleleri ifa etmek ve Hükûmet tarafından bu kanundaki salahiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hükmi şahsiyete haiz müesseseler ihdas olunabilir.”

Bu maddeye baktığımızda savaş yıllarında yeni kurumlar da kurulmuştur. 14 Şubat 1941 yılında kurulan Petrol Ofisi, bu kuruluşlardan birisidir. Ülkenin her türlü petrol ve türevlerini satın alıp satmak, dağıtımını düzenlemek, fiyatlarını tespit etmek, ithal etmek gibi görevleri bulunmaktadır. ¹³⁶

Milli Korunma Kanunun uygulanmasında bazı olumlu sonuçlar alınmış ancak halkta huzursuzluk yaratmıştır. Çünkü ordu için gerekli olan bazı besin maddelerinden halk yoksun bırakılmıştır. Karaborsacılığın artması, birçok malın stokçular tarafından kullanılamaz hale getirilmesi halkın hükûmete karşı tepki duymasına neden olmuştur.

¹³³Herslag, *Türkiye’de İktisadi Planlama*, 131.

¹³⁴Mehmet Kayıran - Mustafa Yahya Metintaş, “Refik Saydam Hükûmetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1939-1942)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, (2007), 168.

¹³⁵TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:6, İçtimai: 4, 18.01.1940.

¹³⁶Resmî Gazete: Sayı: 4417, 26.01.1940.

Milli Korunma Kanunuyla, düşük fiyatlarla tarım ürünlerine el koyma sonucunda karaborsacılık daha da artmıştır. Şeker ve ekmek gibi besin maddeleri karne ile dağıtılmaya başlanmıştır. Kanunun beklentileri karşılayamaması, halkın da tepki vermesi üzerine savaş bittikten sonra kaldırılmıştır.¹³⁷

2.6.2. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergileri

Savaşın getirdiği ağır şartları hafifletmek, ekonomiyi düzeltmek adına bazı önlemler alınmıştır. Ancak alınan önlemler beklenen sonucu vermemiştir. Enflasyonun önlenememesi fiyatların sürekli yükselmesi hükûmeti farklı arayışlara yöneltmiştir. Devletin harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanamaz duruma gelmesiyle yeni gelir kaynaklarının bulunmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebepten haksız kazanç sağlayanlar tespit edilerek, yeni vergiler konulmuştur.¹³⁸

Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1942 yılında meclis açılışında yaptığı konuşmasında, bu durumdan bahsetmiştir. “Vatandaşların selametine aykırı olarak, doğru ve kanaatli yoldan sapacaklara kesin, kati olarak karşı koyacağız” demiştir. Koşulları fırsat bilen kişilerin ülkeye zarar verdiklerini, bu kişiler tespit edilerek, gerekli müdahalelerin yapılacağını söylemiştir.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu da CHP parti gurubunda yaptığı konuşmasında Varlık Vergisinden bahsetmiştir. Ülke ekonomisinde yaşanan sıkıntıların nedeninin yeterli üretimin yapılamamasına, ithalat ve ihracatın düşmesine ve yanlış ekonomi tedbirlerine bağlamıştır. Konuşmasında özetle şu konulara değinmiştir:

“Savaşın birinci yılında ülke mevcut stoklar ve ithal malların varlığı ile rahat etmiştir. Bu yıl içerisinde yaşanan en büyük ekonomik darbe gençlerin savaş tehlikesi karşısında silahlı olmalarıdır. Savaşın ikinci ve üçüncü yıllarında ürünlerdeki azalma hissedilmeye başlanmıştır. İthalat daralmış, genç nüfuzun askerde olması üretimi azaltırken, tüketimi artırmıştır. İhtikâr (vurgunculuk) artış göstermiş, önceki Hükûmet zamanında alınan tedbirlerden istenen sonuçlar alınamamıştır.”¹³⁹

¹³⁷ Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 154.

¹³⁸N. Aksanyar - Murat Biçer, “II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamuoyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (2008), 380.

¹³⁹ Yücel, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 156.

Saraçoğlu konuşmasının devamında alınacak önlemleri ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Buna göre; zorluklarla üretim yapanlar ile haksız kazanç sağlayanlar birbirinden ayrılacaktır. Savaş sırasında büyük kazançlar sağlayanlara yeni vergi konulacaktır. Bu vergi sadece bir kere alınacaktır. Savaş ortamında zenginleşen tek sınıf tüccarlar olduğundan yeni vergilerde bu sınıfı kapsayacaktır. Büyük toprak sahiplerinden, tüccarlardan ve emlak sahiplerinden vergi alınacaktır.¹⁴⁰ Bu amaçla hazırlanan Varlık Vergisi Kanunu, 11 Kasım 1942 tarihinde kabul edilmiştir. Ertesi gün Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur.¹⁴¹ Vergi, özellikle halkın büyük öfke duyduğu fırsatçıları kapsamıştır. Kanun maddelerinde vergi oranının ne kadar olması gerektiği belirtilmemiştir. Bu husus tamamen yerel Takdir Komisyonlarına bırakılmıştır. Ödeme süreleri ise kısa tutulmuştur. Ödemek istemeyen kişiler ise sürgüne gönderilmiştir. Yol ve inşaat işlerinde, taş ocaklarında çalıştırılmışlardır. Bu vergi tamamen zengin kesimi kapsadığından en çok gayrimüslimler etkilenmiştir. Nüfusun çok az bir kesimini teşkil etmelerine rağmen o dönemki Türkiye'nin ticaret sektörüne hâkim olmuşlardır. Savaş zamanlarında ise daha fazla zenginleşmişlerdir. Savaş sonrasında da uzun tartışmalara ve siyasi çekişmelere neden olan Varlık Vergisi, “Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun” ile 17.03.1944 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁴²

Savaş yılları sırasında alınan diğer bir vergi ise 4 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisidir. Bu vergi 1925 yılında kaldırılan Aşar Vergisinin devamı olarak nitelendirilmiştir. Mahsul vergisi farklı ürün gruplarından tarımsal üretimin % 8'i ile % 12'si arasında oranlarda toplanmıştır. Uygulamada sorunlar yaşanması üzerine 26 Nisan 1944 tarihinde kanunda değişiklik yapılarak tüm tarım ürünlerinden %10 oranında toplanılmaya başlamıştır. Bu vergi özellikle kırsal kesimde büyük toprak sahibi yüksek gelirli kişilerden alınması hedeflenmiştir. Ancak yoksul, üretim yapamayan çiftçilere de ağır vergi yükü getirmesi eleştirilmesine neden olmuştur. Sıkıntıların yaşanması sebebiyle Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1946 yılında kaldırılmıştır.¹⁴³

¹⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:6, İçtimai: 4, 01.11.1942.

¹⁴¹ Resmi Gazete: Sayı: 5255, 12 Kasım 1942.

¹⁴² Aksanyar - Biçer, “II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin”, 384.

¹⁴³ Mehmet Ertan, “Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar Mıydı?”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14/2 (2018), 242-243.

2.6.3. Çiftçi Topraklandırma Kanunu

Toprağın işlenmesi, yönetilmesinde bugüne kadar değişik sistemlerde değişik uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamaların ilki demokrasinin sınırları içerisinde kalarak daha fazla kişinin toprak sahibi olmasıdır. Bu da büyük toprak sahiplerinin tapusuz arazilerinin kamulaştırılmasıyla mümkün olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, toprak reformu kısaca topraksız ya da az topraklı çiftçiye kamulaşan arazilerin dağıtılmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece üretimin artması, her çiftçinin toprak sahibi olabilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulama gerçekleştirilirken demokrasiden de taviz verilmemeye çalışılmıştır.¹⁴⁴

Ülkedeki önemli bir gelişme olan 11 Haziran 1945 tarihinde çıkartılan Çiftçi Topraklandırma Kanunu, topraksız ya da az topraklı kişileri toprak sahibi yapmak amacıyla çıkarılmıştır. Kanunun içeriği şu şekildedir:

“Cumhuriyet devrinde Türkiye’de arazi mülkiyet rejiminin yeni bir safhaya girdiği malumdur. Medeni kanunun getirdiği arazi mülkiyet rejiminde hususi mülkiyet asıldır. Bugünkü Türk cemiyeti hususi mülkiyet prensipleri üzerine kurulmuştur. Bu, milletimizin zaruretlerine uyduğu gibi gelecek zamanlarda inkişafının şartlarını ve imkânlarını da vermektedir. Fakat bugün Türkiye’de var olan arazi mülkiyeti bünyesi rejimimizin ruhuna, Milletimizin zaruretlerine uymadığı gibi, gelişmesini de hızlandıracak bir durumda değildir.”¹⁴⁵

Hükûmeti bu yasaı hazırlamaya yönelten etkenler ise şu şekildedir:

- 1-Ülkede toprağı olmayan çiftçilere ya da yeterli olmayanlara verilecek kadar arazinin olması
- 2-Ülkede birçok arazinin işlenememesi, üretimin istenilen noktalara gelememesi,
- 3-Büyük toprak sahiplerinin arazileri üzerinde işçi olarak çalışan insanların varlığını dikkate aldıklarını belirtmiştir. ¹⁴⁶

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’ya göre; Kanun tasarısının amacı mecliste şu şekilde açıklamıştır.

“Hükûmetin köylüyü kalkındırmayı hedeflediğini, kanunun temel prensibinin toprağı olmayan veya toprağı yetmeyen köylüleri toprak ve mülk sahibi yapmak olduğunu,

¹⁴⁴ Mehmet Korkud Aydın, “CHP’de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve TBMM’de Yaşanan Tartışmalar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018), 360.

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem:7 Cilt:17, Toplantı:2, 1945, 5.

¹⁴⁶ Aydın, “CHP’de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği”, 361.

Cumhuriyet rejiminin bu anlayışı dava edindiğini belirtmiştir. Toprağı yetmeyen ve topraksız olan çiftçiler; bizzat kendi mülkleri üzerinde çalışabilmek için toprak istiyorlar.”¹⁴⁷

diyerek topraksız çiftçilerin sıkıntılarını anlatmıştır.

Kanun tasarısı mecliste uzun tartışmalara sebep olmuştur. Başta Adnan Menderes olmak üzere Cavit Oral, Emin Sazak ve Halil Menteşe gibi büyük toprak sahibi milletvekilleri bu kanun tasarısına karşı çıkmışlardır. Bu tartışmalar sonucunda tasarı, muhaliflerin de uygun bulduğu şekle dönüştürülmüştür. Bu tartışmalar sırasında Toprak Reformunun gerçekleşmesini isteyenler tarafından 17. Maddede kanuna girmiştir. Bu madde topraksız çiftçilere geniş haklar tanıyan, büyük toprak sahiplerinin ise aleyhine olan bir maddeydi. Ancak muhaliflerin yoğun tepkiler vermesi, çok partili siyasi hayatın başlaması gibi sebeplerden dolayı geri adım atılarak, 1950 tarihinde Kanunun 17. maddesi CHP iktidarı tarafından iptal edilmiştir.¹⁴⁸

2.7. Sanayi ve Ticaret Alanında Çalışmak için Gelen Yabancı Uzmanlar

Sanayileşme ve teknoloji, ülkelerin ekonomik büyümelerinin başlıca iki önemli gücü olarak bilinir. Kalkınmakta olan ülkelerde birçok bilim insanı, planlama yetkilisi, teknolog ve siyasetçi sanayileşmeyi ekonomik ve sosyo-kültürel kalkınmayla eş anlamlı olarak kullanır.¹⁴⁹ Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk ve devlet adamları Türkiye’yi en kısa zamanda kalkındırmak, teknolojik anlamda ilerletebilmek için çalışmalara başlamışlardır. Çünkü ekonomik anlamda ilerlemenin ülkenin sosyal ve kültürel anlamda ilerlemesine katkı sağlayacaktır.¹⁵⁰

II. Dünya Savaşı başlamadan önce Almanya’da Adolf Hitler iktidara gelmişti. Nasyonal Sosyalistler Parti iktidara gelir gelmez 7 Nisan 1933 yılında “Devlet Memuriyetinin Yeniden Kurulmasına Dair Kanunu” çıkardılar.¹⁵¹ Bu kanun gereğince Ari ırktan olmayan memurlar emekliye sevk edilecek ya da işten çıkarılabileceklerdi. Bu kanun maddesine göre, devlet hizmetinde bulunan bütün Yahudi asıllı olan, ari ırka mensup karşıt siyasi görüş de olanlara karşı işlem yapma hakkını veriyordu. Bu kişiler hayatta kalmak için ülkelerini terk ettiler.¹⁵² Bu durum Türkiye için bir fırsat olabilirdi.

¹⁴⁷TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7 c.17, 17.01.1945.

¹⁴⁸Yücel, *Cumhuriyet Türkiye’sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı*, 159.

¹⁴⁹ S.L Parente - E.C. Prescott, *Barriers to Riches*, (Cambridge: MIT Press, 2000), 1-2.

¹⁵⁰ Lewis, *The Muslim*, 304.

¹⁵¹Klaus - Detlev Grothusen, *Der Scurla Bericht*, 1. Auflage, (Frankfurt: Dağyeli Verlag, 1987), 33.

¹⁵²Jan Cremer - Horst Pryzutulla, *Exil Türki*, München, (Verlag: Karl M. Lipp, t.y), 54-61.

Kalkınmanın gerçekleşmesi için ihtiyaç olan personel bu göçmen bilim insanları tarafından gerçekleştirilebilirdi. Türkiye bu durumu kendi lehine çevirmeyi başardı. Böylece Türkiye yeni nesilleri yetiştirecek, alanlarında dünyaca üne sahip bilim adamlarını bulmuş, onlarda yaşamlarını sürdürebilecekleri, mesleklerini yapabilecekleri bir ülke bulmuş oldu. Bu bilim adamları birçok ihtiyaç duyulan alanlara yerleştirilerek ülke kalkınması sağlanmaya çalışıldı. Önemli iktisat bilimciler ekonomiyi, sanayiye daha da geliştirecek yeni planlamalar yaptı.¹⁵³ Almanya’da Weimar Cumhuriyeti Brüning hükûmetinde çalışan Max Von Der Porten savaş yılları boyunca Ankara’da en yüksek kademe sanayileşme sorunu uzmanlığı yaptı. Ağır sanayi uzmanı olan Porten ülke sanayi planının hazırlanmasında büyük katkıları oldu.¹⁵⁴ Türkiye ekonomisindeki başarılar özellikle Atatürk ve yönetimdeki kişilerin öngörülleri sayesinde gerçekleşmiştir.

1930-1945 yılları arasındaki Türkiye sanayisi ve ticareti hakkında Rusya ve Amerikalı uzmanlar incelemelerde bulunup ülke için en uygun programı hazırlamaya çalışmışlardır. Sovyet Rusya’dan gelen Orloff’un sanayi planı I. Beş Yıllık Sanayi planı dâhilinde detaylıca anlatılmıştır. Bu programa göre; Türkiye’de bulunan hammaddelerin işlenmeli ve bunları işleyecek sanayi kuruluşları açılmalıdır. Mili ve iktisadi yaşamı destekleyecek fabrikalar kurulmalıdır.

Rus uzmanlar ülkenin birçok bölgesini gezmiş ve özellikle Eskişehir, Konya, Malatya, Kayseri illerinde pamuklu mensucat fabrikalarının kurulmasının daha doğru olacağını ifade etmişlerdir. Rus uzmanlar, gittikleri coğrafyaların iklimine göre ve bölgede yetişen ürünlerin özelliklerini inceleyip rapor etmişlerdir. Yapılan incelemeler doğrultusunda şeker ve keten sanayinin kurulması ve geliştirmesi istenmiştir.¹⁵⁵

6 Eylül 1932 Cumhuriyet gazetesi yapılan çalışmaları “Rus Heyeti Konya’da” başlığı altında haber yapmıştır. Sanayi Genel Müdürü Şerif Bey ise uzmanların çalışmaları şu şekilde dile getirmiştir.

“Heyetimizin tetkikatında başlıca pamuk sanayii mevzuu bahistir. Bununla beraber iktisat inkişafını alakadar eden şeraiti de tetkik etmektedir. Keten ve şeker sanayii için Rusya’dan üç mütehassıs daha istedik. Eskişehir, İzmir, Kütahya, Sarayköy, Denizli, Burdur, Isparta, Yalvaç

¹⁵³ Handan Çam, *İki Dünya Savaşı arasında Türkiye’ye Alman Akademisyen Göçü*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012), 20.

¹⁵⁴ Fritz Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, çev., Şefik Alp Bahadır (İstanbul: Binet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2007), 115.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, Rus Heyeti Konya’da, 16.08.1932, 1-3.

ve daha bazı şehirlerde etkikat yaparak Akşehir'den Konya'ya geldik. Halkımızda sanayie ve fabrikalara karşı gördüğüm alakayı, terakki ve intiba eserlerini, iftiharla kaydederim. Gezdiğimiz şehirlerin hemen hepsi sanayi ve fabrika istiyorlar. Birçoklarının sınai teşebbüslere ciddi ihtiyaçları vardır. Bununla beraber tesisatı snaiyenin en münasip yerlerde yapılması mecburiyeti mevcuttur. Kurulacak altı fabrikadan iki büyüğü için üç merkez intihap ettik. Bunlar; Eskişehir, Konya ve Kayseri Vilayetleridir. Tetkikatımızı ikmal ettikten sonra bunlardan fabrikaya en müsait olanı intihap edilecektir. Memleketimizde dokuma ev sanayii için merkezler de yapacağız. Tesisat sayesinde dokumacılığı da ıslah edeceğiz.”¹⁵⁶

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde incelemelerde bulunan uzmanlar 2 ay Türkiye'de kaldıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir. SSCB Heyet Başkanı Orloff ise bir süre daha çalışma yapmak üzere Türkiye'de kalmıştır. Burada kaldığı dönemlerde Türk mühendisler çalışmalara yardımcı olmuştur. Orloff bu yardım ve çalışmalardan duyduğu memnuniyeti belirtmek amacıyla bir konuşmasında Türk mühendislerin de yabancı mühendisler kadar başarılı olduğunu yurtdışından mühendise ihtiyaç olmayacağını söylemiştir.¹⁵⁷ Ancak şu gerçektir ki şeker pancarı üretimini bile Cumhuriyetin ilk yıllarında yapamayan Türkiye kısa bir süre sonra birçok alanda atılım göstermiştir. Yabancı uzman istihdamı sadece bir kurum ve alanda istihdamı gerçekleştirmemiş aynı zamanda halkın ve Türk nitelikli elemanların yetişmesini de sağlamıştır. Orloff, bahsettiği bu Türk mühendislerde yine yabancı uzmanlardan eğitim alarak yetişmiş kişilerdir. Yabancı uzmanların her alanda katkılarının olduğu yadsınamayan bir gerçektir.¹⁵⁸

Sovyet Rusya'dan gelip araştırma yapmış uzmanlar “Türkiye, Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Rapor” başlığı altında İktisat Vekilliğine sunmuşlardır. Bu rapor 3 bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümü Orlof Başkanlığında hazırlanan “Pamuk Sanayii Hakkında İktisadi ve Fenni Rapor”,

İkinci bölümü; I. M. Galavinin'in hazırlamış olduğu “Türkiye'nin Kendir Sanayinin ve Türkiye'de Kendir Mamulâtına Mahsus Fabrikalar İnşası Hakkında Projeler”,

Üçüncü bölüm ise; Profesör N. Yuşkeviç'in hazırladığı “Türkiye Kimya ve Demir Sanayinin Tesisi ve İnkişafı Hakkında Rapor” dan oluşmaktadır. Bu raporda

¹⁵⁶ *Cumhuriyet*, Rus Heyeti Konya'da, 6.09.1932, 3.

¹⁵⁷ *Cumhuriyet*, Rus Heyeti'nin Bir Kısmı İstanbul'a Geldi. 7.10.1932, 1-4.

¹⁵⁸ Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 127.

özellikle uzmanlar Türkiye'nin iklim koşullarının pamuk üretimine uygun olduğunu ancak çiftçinin yeteri düzeyde pamuk yetiştiriciliğiyle ilgilenmediğini ifade etmişlerdir. Uzmanlar en kısa sürede mensucat fabrikalarının kurulmasını ve Türkiye'de pamuk cemiyetinin kurulması istenmiştir. Ev dokumacılığı ile fabrika arasında kooperatiflerin kurulması fabrikanın pamuk üretimini de geliştireceği ifade edilmiştir.¹⁵⁹ Ayrıca yeni kurulacak fabrikalar için detaylı çalışmaları yürüten Sovyet uzmanlar, Türkiye'de tesis edilecek fabrikaların hangi şartlar ve standartlarda olacağına dair önemli bilgiler de vermişlerdir.¹⁶⁰

Özellikle Uzman N. Yuşkeviç'in hazırladığı raporda demir çelik sanayisinin dünya devletleri tarafından önemle üzerinde durulduğunu, Türkiye'nin de elinde bulunduğu hammaddeler ile hızlı şekilde kurulabileceğinden söz etmiştir. Ülkede kurulacak sanayi işletmelerinin devlet eliyle yapılmasını ilk açılacak sanayi işletmelerini ise elde bulunan hammaddelerden olmasını söylemiştir. Hazırladığı sanayi planına sadık kalınması şartıyla bazı kısımların özel sermayeye bırakılabileceğini vurgulamıştır. Kurulacak fabrikaların ilk aşamasını kimyevi gübreler ve patlayıcı maddeler gibi kullanıma ihtiyaç duyulan ürünlerin üretimine ayrılmasının ülke için daha doğru olacağını söylemiştir.¹⁶¹ Demir sanayisi için kurulacak fabrikaların kömür madeninin yakınına kurup madenden fabrikaya ve fabrikadan üretim alanlarına nakliye ücretlerini en az masrafla yapılması gerektiğini söylemiştir. Bu şartlar altında en karlı bölgenin Zonguldak olduğunu belirtmiştir.¹⁶²

Sanayi alanında Rusya'dan gelen uzmanların yanı sıra ABD'den de uzmanlar getirilerek iktisadi alandaki fikirleri alınmış rapor hazırlanmıştır. Gelen ABD'li uzmanlar bir heyet şeklinde gelerek yapılan araştırma ve incelemelerin sonunda raporlarını hazırlamışlardır. İlk olarak İktisat Bakanlığının onayıyla Walker D. Hines ve altı yabancı uzman ülkemize davet edilmiştir.¹⁶³ Heyetin başkan yardımcılığını yapan mühendis Brehon Sommervell, Ziraat uzmanı O. F. Gardner; İktisatçı Mr. Valker, jeolog Mr. Sidney Paige ve altın mütehassısı Mr. Van Siclen gelerek

¹⁵⁹Betül Gür, "Sanayi Planlarının Hazırlanmasına Temel Teşkil Eden Raporlar", *Öneri Dergisi*, 7/25 (2006), 215.

¹⁶⁰Yahya Sezai Tezel, *Türkiye, Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Sovyet Mütehassısları Tarafından Verilen Raporlar*, (Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933), 267.

¹⁶¹N. Yuşkeviç, *Türkiye Kimya ve Demir Sanayiinin Tesis ve İnkişafı Hakkında Rapor*, (Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933), 255-256.

¹⁶²İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 2*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009), 167.

¹⁶³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 37.47.9.

incelemelerde bulunmuştur. ABD gelen bu uzmanlar o dönemin önemli kişileri ve bilim insanlarıdır. Türkiye bu bilim insanlarının hizmetlerinden büyük ölçüde yararlanmıştır.¹⁶⁴ (EK: 1)

Türkiye'nin iktisadi faaliyetleri ile ilgili araştırma yapmak amacıyla Heyet Başkanı Walker D. Hines 25 Haziran 1933'te gelmiştir. Cumhuriyet gazetesi muhabiri ile yaptığı görüşmede Türkiye ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

“İstanbul’a 1922’de seyahat maksadı ile bir defa daha gelmişim. Fakat bu defa şehre girdiğim ilk saatlerde o zamanki İstanbul ile bugünkü İstanbul arasında büyük farklar bulunduğunu gördüm. Türkiye’nin iktisadi istikbalinden eminim. Türkiye pek yakında bu azimkâr çalışması sayesinde en ileri giden memleketler meyanına girecektir.”¹⁶⁵

Hines, Türkiye’de iki hafta kalmış gözlemleri ile ilgili rapor sunmuştur. İktisadi alanların her birinde araştırma yapılması için uzmanları ülkede bırakmıştır. Bu alanlar petrol, ticaret ve sanayidir. Türkiye’den ayrıldıktan bir süre sonra vefat etmiştir. Ülkede yapacağı çalışmaların yarım kalması üzerine Hines’in çalışma arkadaşı olan Mr. Dor aynı şartlar ile göreve getirilmiştir. Mr. Dor’u yine ABD’den gelen Uzman Mr. Semervil karşılamıştır. İktisat Bakanlığı Müdürü ile görüşükten sonra ABD’den gelen ziraat, maden ve iktisat alanlarında gelen yabancı uzmanlarla görüşmüştür. Bu uzmanların raporlarını inceledikten sonra kendisi de bazı araştırmalar yaparak raporunu sunmuştur. Hazırladığı raporu Türk Hükûmetinin yanı sıra ABD Hükûmetine de sunacağını bildirmiştir. Bu da Türkiye’nin ekonomik durumunun dış ülkelerin bilmesi açısından sakıncalıdır. Ancak o dönemin gazetesinde bu ibarelerin yanı sıra raporların gizliliğine özen gösterildiği de ifade edilmiştir. Uzmanlar incelemelerinde Türkiye’de bulunan büyük fabrika ve işletmelerin devletin almasını istemişlerdir.¹⁶⁶

Para ve maliye işleriyle ilgili çalışmaların yapılması için de uzman Dr. E. Walter Kemmerer’de davet edilmiştir.¹⁶⁷ Kemmerer’in yaptığı çalışmalarda ona yardımcı olunması için iç ve dış ticaret uzmanı Charles Raymond Whittlesey ve Profesör Walter Livingston Wright da Türkiye’ye getirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁴Cumhuriyet, Altın ve Petrollerımız, 10.06.1933,1.

¹⁶⁵ Cumhuriyet, İktisat Mütahasssı Geldi, 26 Haziran 1933, 1.

¹⁶⁶Cumhuriyet, Amerikalı Mütahasssıların tavsiyeleri, 28.01.1934; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 44.27.18

¹⁶⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 44.27.18

¹⁶⁸Süslü, Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 133.

ABD’li uzmanlar iktisadi alanda açılacak fabrika ve işletmelerin özellikle devletin elinde bulunmasını istemişlerdir. O günün şartlarında şeker fiyatlarının çok yüksek olmasından halk yakınmaktadır. Uzmanlar ise şeker fabrikalarının devletin eline almasını hissedarların haklarının ödenmesini uygun bulmuşlardır. Böylece hem şeker gelirinin tamamı devlet gelirlerine dâhil edilecek hem de şeker fiyatları ucuzlayacaktır.¹⁶⁹

ABD’li uzmanlar; sağlık ve eğitim sistemleri, ülkenin iktisadi koşulları, ticari olguları, çalışma sorunları, para ve banka sistemi hakkında hazırladıkları dört ciltlik raporu 1934 yılında İktisat Bakanlığına teslim etmişlerdir. Bu raporda yapılması uygun bulunan durumlar ise şu şekilde sıralanmıştır:

- Kayseri ve Konya’da pamuk ipliği ve dokuma fabrikasının açılması,
- Ergani bakır ve Keçiözümlü kükürt ve madencilik tesislerinin kurulması,
- İlaç fabrikalarının kurulması,
- Cam sanayinin kurulması,
- Kütahya’da kurulması planlanan çini, porselen ve sıhhi levazımat fabrikası için fiyat rakamların düzeltilmesi,
- Linyit rezervleri ve kalitesine dair araştırmalar genişletilip, işletilmesi,
- Selüloz, kâğıt ve kâğıt hamuru fabrikaları için belirtilen maliyet miktarları artırılması,
- Zeytinyağı fabrikasının kurulması,
- Kayın ağaçlarından demiryolu traversi ve orman ürünlerinin değerlendirilmesi,
- Kostik soda fabrikaları ve ham demir fırınının kurulmasıdır. (Bu madde Türkiye’de üretim maliyetinin fazla olacağı düşüncesiyle gerçekleştirilmemiştir).¹⁷⁰

¹⁶⁹Cumhuriyet, Amerikalı Mühendislerin Tavsiyeleri, 28.01.1934, 3.

¹⁷⁰Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, 268-269.

2.8. I.Beş Yıllık Plan Dâhilinde kurulan Fabrikalar

2.8.1.Kayseri Bez Fabrikası

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulayarak ilk açılan kurum Kayseri Bez Fabrikası olmuştur. Türkiye’de sanayileşme harekâtının ilk ayağını oluşturan fabrika, inşa edildiği zaman dilimi ve konumu itibari ile Cumhuriyetin sanayi alanında gerçekleştirdiği önemli kuruluşlarından biri olmuştur.¹⁷¹

Kayseri Bez Fabrikası Rus uzmanların hazırladıkları proje sonucunda açılmıştır. Rus uzman ve Türkstroy¹⁷² Müdürü M. Zolotarev 1 Haziran 1933 yılında Türk sanayi heyetine “Kayseri Muhtelif Mensucat Müesseseleri” adıyla bir proje taslağını sunmuştur. Türk heyeti bizzat Rusya’ya gitmiştir. Türk heyeti başkanı Reşat Bey ve M. Zolotarev projeyi incelemişlerdir. Reşat Bey bu proje için Sovyet uzman ve devletine teşekkür ederek o dönemde dostane ilişkilerin olduğuna dikkat çekmiştir. Yine komisyon üyelerinden Şevket Turgut Bey’de bu hazırlanan projenin Türk Hükûmetinin beklediğinden daha mükemmel olduğunu ifade etmiştir. M. Zolotarev, Sovyet gazetecilerine Kayseri’de açılacak bu fabrikanın 30 milyona yakın dokuma ürünü elde edeceği tahmin edilmesi planlandığını söylemiştir. Türk pamuğunun üretiminin artmasıyla ihracata bir kapıda açılacaktır. Bu fabrikada çalışmak ve Türk işçilerini yetiştirmek ve teknik bilgileri öğretmek için de yeni bir projeye ihtiyaç duyulacağını ifade etmiştir. Türk Heyeti, araştırma ve inceleme sonrasında 9 Temmuz 1933 tarihinde Rusya’dan ayrılarak Kayseri’ye gelmiştir. Geldiklerinde Kayseri’de yapılacak fabrika ile ilgili projeyi de yanlarında getirmişlerdir.¹⁷³

Projenin kabul edilmesinin ardından Kayseri’de kurulacak fabrikanın hazırlıklarına başlamak için 1933 yılında yurtdışından malzeme alınması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁴ Rus Heyeti’ninde görüşleri doğrultusunda 20 Mayıs 1934 tarihinde fabrikanın temeli atılmıştır. Fabrikanın temel atma törenine Başbakan İsmet İnönü, Sovyet Rus sanayi temsilcileri Adliye, İktisat, Nafia ve Ziraat Bakanları, Kayseri milletvekilleri ve gazeteciler katılmıştır. Fabrikanın açılışına bürokrasiden bu kadar insanın katılması fabrikaya ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Çünkü

¹⁷¹ Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 135.

¹⁷² Türkstroy: Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasındaki ticari ilişkiler yürütmek üzere Rusya’da 1934’te kurulan teşkilata verilen isimdir. Yaşar Semiz- Güngör Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45 (2019), 38.

¹⁷³ *Cumhuriyet*, Kayseri’de Kurulacak Mensucat Fabrikaları, 06.06.1933, 3.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, Yeni Fabrikalarımız, 15.08.1933, 1.

her açılan bir fabrika Türkiye ekonomisinin ileri seviyeye ulaşmasında aracı olacaktır. İşsizlik azalmasına, istihdamın ve yaşam şartlarının iyileştirilmesini sağlayacaktır.¹⁷⁵

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Kayseri Bez Fabrikasının açılmasıyla ilgili demeç vermiştir; “Türkiye’de sanayi 10 yıldan beri epeyce ilerlemiştir. Fakat gelişmiş endüstri için düzenli bir programla çalışmalar yeni başlamıştır. Dokuma sanayisi için yapılan çalışmalar gerçekleştiğinde ülkede dokuma ihtiyacı tamamen hall edilmiş olacaktır.” demiştir.¹⁷⁶ İnönü, sözlerine şu şekilde devam etmiştir. “Fabrika bittiğinde toplam maliyeti 5 milyon lira olacaktır. 33 bin iş ve bin küsurlü tezgâh bulunacaktır. 25 bin işlenmiş pamuk imal edilecektir. Kayseri’de açılacak bu pamuk fabrikası, ülkenin ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayacaktır. 1500 kişiye iş istihdamı sağlayarak, işsizliğin önüne geçileceğini” söylemiştir.¹⁷⁷

Ülkede nitelikli elemanın olmayışı fabrikanın ilk açılma aşamasında büyük eksikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebepten getirilen yabancı uzmanlar Türk işçilerine birer eğitmenlik görevi de vermiştir. Teknik bilgileri Türk işçilerine öğretmek onların gelecekte başka işçilere öğretebilmesi sağlanmıştır. Ayrıca kısa süre içinde işi bilen kişi sayısını arttırabilmek için yurt dışına yetiştirilmesi amacıyla öğrenci ve işçi de gönderilmesine karar verilmiştir. Fabrikanın planlama aşaması devam ederken 25 Ağustos 1933’te Rusya’ya yaklaşık 50 kişilik bir heyet gönderilmiştir. Bu heyete ise Kayseri Bez Fabrikasına müdür olarak atanan Şevket Turgut Bey eşlik etmiştir. Teknik bilgileri öğrenmek için giden bu heyet 9 ay staj gördükten sonra Türkiye’ye gelecek Kayseri’de açılan bu fabrikada çalışacaklardır. Rusya’daki fabrikaları tek tek gezip öğrendiklerini aktaracaklardır.¹⁷⁸

Devlet Rusya’ya gönderilen bu 50 kişilik heyetin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İktisat Bakanlığı tarafından bir bütçe ayırmıştır. 6 bin liralık döviz heyet için yeterli olmayınca 4 bin liralık döviz daha gönderilmiş, toplamda 10 bin liralık bir döviz heyet giderleri için ayrılmıştır.¹⁷⁹

Kayseri Bez Fabrikası sadece üretim yapılan bir yer değildi aynı zamanda sosyal tesislerin, lojmanların, işletme binası, müdüriyet binası, elektrik santrali,

¹⁷⁵ *Akşam*, İsmet Paşa Vekillerle Kayseri’ye Gitti, 20.05.1934, 2.

¹⁷⁶ Semiz -Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu”, 39.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, İktisat Savaşı’nda Yeni Bir Zafer, 21.05.1934,1; *Akşam*, Kayseri Fabrikasının Temel Atma Resmi, 21.05.1934, 2.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, Rusya’da Staj Görecek Sümerbank İşçileri, 25.08.1933, 2.

¹⁷⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 47.58.19.

tamirhane ve depo bölümleri, açık ve kapalı alanlar gibi kısımlardan oluşuyordu.¹⁸⁰ Kayseri Bez Fabrikası o dönem Türkiye için önemli bir ekonomik atılımdır. Fabrikanın temelini atılmasında ve açılışında herhangi bir aksamanın yaşanmaması için hükümet önemli tedbirler almıştır. Devlet adamları da aşamaları yakından takip etmiştir. Fabrikanın tasarım işleri Türkstroy şirket çalışanlarından Rus Mimar İvan Sergeevich Nikolaev tarafından yapılmıştır. Müteahhitliğini de Abdurrahman Naci Demirağ tarafından yapılmıştır.¹⁸¹

İvan Sergeevich Nikolaev: 1901 yılında Rusya'da Voronezh şehrinde doğmuştur. 1925 yılına gelindiğinde Moskova Yüksek Teknik Okulundan mezun olmuştur. “Sosyal tesisler ve spor alanlarından oluşan öğrenci yurdu” projesiyle ödül almıştır. Moskova Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Fakültesi dekanlığı görevinde bulunmuştur. Ülkesinin en başarılı mimarları arasına girmiştir. Sovyet Rusya dışında da farklı ülkelerde de spor alanları, sosyal tesislerin bulunduğu, her türlü ihtiyacı kendi karşılayacak (KOMBİNAT) fabrikaların projelerini hazırlamıştır. Sovyet Rusya’dan gelen Orlof heyeti içerisinde yer almıştır. Türkiye’de yapılacak kuruluşların yerlerini belirlemek için incelemelerde bulunmuştur. Çalışmaları tamamladıktan sonra Moskova’ya dönmüştür. 1979 yılında hayatını kaybetmiştir. Yaşamı boyunca çalışmış, önemli eserler dünyaya bırakmıştır. Modern fabrikaların kurulmasına öncülük etmiştir. Bu eserlerin en önemlileri, Ordzhonikidze Moskova Tekstil Endüstrisi Komünal evi ödül kazandığı projesi, İvanov- Kasimov-Pskov iplik fabrikaları, Türkiye’de bulunduğu dönemlerde Kayseri Tekstil Fabrikası ve Nazilli Basma Fabrikası, Arnavutluk ve Çin tekstil fabrikalarının yapılmasında çalışmıştır.¹⁸²

Kayseri Bez Fabrikası için gerekli makine ve teçhizatlar Türkstroy firması tarafından gönderilmiştir. Gönderilen aletlerde eksiklik olunca ülke girişinde eksiklikler yaşanmış bu sorun Gümrük ve İnhisar Vekilliği tarafından alınan karar ile bu durum ortadan kaldırılmış ve makinaların ülkeye girişi sağlanmıştır.¹⁸³

¹⁸⁰Volkan Kaplan, *Tarihi Endüstri Mirası Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Abdullah Gül Üniversitesi (Kayseri Bez Fabrikası)*, (Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 67.

¹⁸¹ Semiz - Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu”, 40-41.

¹⁸² Semiz - Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu”, 40-41.

¹⁸³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No:57.64.11

Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra Sovyet Heyetin gelmesiyle Kayseri Bez Fabrikası açılışı gerçekleşmiştir. Ulus gazetesi 15 Eylül 1935 tarihli sayısında bu haberi şu şekilde halka duyurmuştur. (EK: 2)

“KAYSERİ KOMBİNASI

Açılıшта bulunacak olan Sovyetli dostlarımız İstanbul’da sevgi ile karşılandılar, bugün buraya geliyorlar

İstanbul-Kayseri kombinasının açılış töreninde bulunacak olan ve ağır endüstri askomiseri B.Piatakof’un başkanlığında Türkiye ile endüstriyel ilgilere bakan Türkstroy yönelgesi genel direktörü B.Zooltariof , ağır endüstri komiserliği elektrik işleri direktörü B. Andreev, Türkstrov genel direktör yardımcısı B.Ziglin ve komiser yardımcısının özel sekreteri B. Moskaliof’un katınç bulunan Sovyet kurulu bugün saat 14.40’da Çiçerin vapuru ile şehrimize gelmiştir.”¹⁸⁴

Ulus gazetesi aynı sayısında Kayseri Bez Fabrikasının açılışı için gelen Sovyet Uzman B. Petyokof’un hayatına da yer vermiştir:

“B. Petyokof Kimdir?

Hükümetimizin çağrısı üzerine Kayseri Kombinasının açılış töreninde bulunmak üzere dost Sovyet Rusya tarafından açılış töreninde bulunmaya memur edilen B. Petyokof Sovyet ekonomisi ve endüstrisinin en değerli elemanlarından biridir. B. Petyokof 1894 de doğmuştur. 1907 de Petresburg üniversitesine girmiş orada sosyal-demokrat örgütünde çalıştığı için çar hükümeti tarafından Ukrayna’ya sürülmüştür. Ukrayna’da 1913’e kadar bütün devrim hareketlerine karışan genç devrimci bu seferde Sibirya’ya sürülmüş ve oradan sınır dışına kaçmıştır. Memleket dışında da Bolşevizm cereyanlarına katılmış ve onlar uğruna savaşmış olan B.Petyokof birinci teşrin devriminde Kiyef’de süel devrim komitesine başkanlık etmiş ve Sovyetler erkeyi ele alınca devlet bankası komiseri olmuştur. Ukrayna’nın Beyaz ordu tarafından alındığı sıralarda orada devrimci Bolşevik çetelerini yönetmiş ve Ukrayna Sovyet idaresine geçince, muvakkat Ukrayna Sovyet Hükümetine başkanlık etmiştir. 1919-1920 kızılordu devrim sürel komitesi üyesi olarak çalışmış ve Verankele karşı harp etmiştir. Bundan sonra ekonomi işlerinde çalışmaya başlayan B. Petyokof 1924 de Don kömür havzası yönetim kurulu başkanı, 1923 de Sovyetler birliği yüksek ekonomi şurası asbaşkanlığı, 1927 de Sovyetlerin Paris tecim delegeliğini yapmıştır. 1928-1929 da devlet bankası asbaşkanlığı ve başkanlığında bulunmuş, 1930 da yüksek ekonomi şurasına geçmiş, ağır endüstri kurulduğu zaman birinci asbaşkan olarak atanmıştır. Bu gün o iştedir. Ve Sovyet endüstrisinin en değerli elemanlarıdır. Bolşevik partisinin merkez komite ve yürütüm üyesinden olan B. Petyokof geçen yıl başarı ile bitirdiği endüstri yapım işlerinden dolayı Lenin nişanını almıştır.”¹⁸⁵

¹⁸⁴ *Ulus*, Kayseri Kombinasi, 15.09.1935, 1-5.

¹⁸⁵ *Ulus*, Kayseri Kombinasi, 15.09.1935, 1-5.

Kayseri Bez Fabrikasının projesinde ve fabrikanın inşaatından çalışmaya başladığı zamanlar dâhil hiç şüphesiz Sovyet uzmanların etkisi büyük olmuştur. Bu fabrikanın Türkiye için önemi ise nitelikli eleman eksikliğinin gün yüzüne çıktığı bir kuruluştur. Henüz proje aşamasında Sovyet Rusya'ya gönderilen işçi ve öğrenciler bu eksikliğin bir sonucudur. Açılmak istenilen işletmelerde çalışılacak elemanın Türkiye'de bulunmaması yurtdışından birçok alanda uzman istemeye yönlendirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşan birçok kurum yabancı uzmanların etkisi altında kalmıştır. Rusya'dan gelen uzmanlar öncülüğünde faaliyete başlayan Kayseri Bez Fabrikası da uzun yıllar bu uzmanların etkisiyle faaliyet göstermiştir. Fabrikanın nitelikli eleman eksikliğini gidermek ve sonraki süreçte fabrikada çalışacak nitelikli elemanların kalıcılığını sağlamak için henüz proje aşamasındayken Rusya'ya işçi ve öğrenciler gönderilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren büyük sorun olan nitelikli eleman eksikliğini gidermek için fabrika bünyesinde bir meslek okulu kurulmuştur. Teknik eğitim merkezi niteliği taşıyan bu okul okuma yazmanın yanı sıra teorik ve pratik eğitimin merkezi haline gelmiştir. Küçük yaştan itibaren fabrikada eğitime tabi tutulan öğrenciler, uzmanlar tarafından küçük makinalarda pratik yaptırılarak eğitime çalışılmıştır. Fabrikanın okulunda; teorik dersler, dokuma teknolojisi, teknik bilgiler, mesleki bilgiler, dokuma dersleri ve metot dersleri Rusya'da uygulanan eğitim sistemiyle aynıdır. 1941 yılından itibaren fabrikaların teknik işçi eksiklikleri bu okuldan yetişen kişilerden karşılanmaya başlanmıştır. Kayseri Bez Fabrikası Türkiye'de kendi işçisini kendisi yetiştiren ilk sanayi kuruluşu olarak da dikkat çekmektedir.¹⁸⁶ Yabancı uzmanların Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan işletmelerin hem kuruluş aşamasında yer alıp yönlendirmeleri hem de ülke için faydalı olacak teknik elemanları yetiştirip, bilgilerini öğretmeleri bu uzmanların ülke için ne kadar önemli olduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Kayseri Bez Fabrikasına Sovyet uzmanların yanı sıra ihtiyaç duyuldukça farklı ülkelere de uzman ihtiyacına gidilmiştir. Amerika'da Kain Buiness Machines Hollerith Şirketi tarafından gönderilen Alman Yahudisi İstefan Fürt fabrikada çalışması için anlaşma yapılmıştır. Fürt aynı zamanda Türkiye'de çalıştığı sürede eşi

¹⁸⁶Cumhuriyet, Kayseri Bez Fabrikası, 26.02.1936,6; Özlem Kevseroğlu, *Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 59.

içinde oturma izni çıkarmış ailesiyle ülkede kalarak çalışmalarını yürütmüştür.¹⁸⁷ Fabrikanın farklı bölümlerinde istihdam edilen yabancı uzmanlar, işçi ve öğrencilerin eğitimlerinde birer rehber görevi görmüşlerdir. Polonya uyruklu Witold Lukaszewicz bu uzmanlardan biri olarak fabrikada 1 yıl müddetle görev yapmıştır.¹⁸⁸

Kayseri Bez Fabrikası istihdam ettiği yabancı uzmanların yanında nitelikli eleman yetiştirmek içinde bünyesinde bir eğitim kurumu açarak nitelikli eleman temini için kalıcı çözüm yoluna gitmiştir.

2.8.2.İzmit Kâğıt Fabrikası

Cumhuriyetin ilk yıllarında kâğıt üretimi yoktu. Bu ihtiyaç ithalat yapılarak giderilmeye çalışılmıştır. Özel ve kamusal alanda bazı girişimlerde bulunulmuşsa da sonuca varılamamıştır.¹⁸⁹ İzmit Kâğıt Fabrikasının kuruluşundan önce yerli kâğıdı üretecek modern bir fabrikasının kurulması, gündeme gelmiştir. Ancak bu konu uzun tartışmalara sebep olmuştur. Fabrika kurulduğunda zarar edeceği, istenilen amaçlara ulaşamayacağı söylenmiştir. Hükümette bu fikrinden vazgeçmiştir.¹⁹⁰

Dönemin İktisat Bakanı Celal Bayar ve Fransa’da Grenoble Üniversitesi Fransız Kâğıt Mühendisliği Okulu’ndan mezun olan genç mühendis Mehmet Ali Kâğıtçı kâğıt fabrikasının kurulabilmesi ile ilgili görüşmeler yapmıştır.¹⁹¹ I. Beş yıllık sanayi planının hazırlanması ve Sümerbank kurulmasıyla kâğıt üretimi tekrar gündeme gelmiştir. Atatürk’ün kâğıt üretimi ile ilgili şu sözleri; “Bir memleket kâğıdını kendi yapamadığı zaman, Ulusal kültürünü yabancıların lütfuna bağlar” sözü, bu konuda çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Kâğıt fabrikasının inşa edilmesi görevi Sümerbanka, fabrikanın yönetim sorumluluğunu Mehmet Ali Kâğıtçı’ya verilmiştir.¹⁹² 10 Temmuz 1934 yılında kâğıt fabrikasının kurulması ile ilgili karar çıkmıştır. Çıkan bu kararnameye göre 8 ilde kâğıt fabrikası kurulacak, kurulumundan Sümerbank sorumlu olacak ve bu fabrikaların kurulması için 25 yıl süre verilecekti. Kararnamenin ayrıntıları şu şekildedir:

¹⁸⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.

¹⁸⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.74.18.

¹⁸⁹ Tefik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971), 55.

¹⁹⁰ Türk Mühendis ve Mimarlar Odası Birliği, *Mühendis ve Makine*, 48/571, 49.

¹⁹¹ Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 170.

¹⁹² Nadir Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Müessesesi (1936-1960)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15/60 (2017), 345.

“Hükümetçe kabul edilen sanayi programında kâğıt sanayinin devlet tarafından tesisi takarrür eylediği cihetle İstanbul, İzmit, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Bursa ve Bilecik vilayetlerinin müstemirren ve karton ihtiyaçlarını temin etmek üzere bu vilayetlerden müteşekkil bir mıntika dâhilinde 1.800.000 lira sermayeli bir sanayi müessesesi vücuda getirmede taahhüt ve Teşvik-i Sanayi Kanununun sureti tatbikine ait talimatnamenin 26. maddesinde yazılı vesaiki tevdi eden Sümerbank’a, mezkûr kanunun 20. Maddesine göre, bu vilayetlerde kâğıt fabrikaları tesis ve işletmesi için yirmi beş sene müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat Vekilliğinin 17/6/1934 tarih ve 3/198 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 9/07/1934 tarih ve 13795/76 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 10/7/1934 tarihli toplantısında tasvip ve kabul olunmuştur.”¹⁹³

Kararnamenin yayınlanmasının ardından yabancı uzmanlar ülkemize gelerek araştırma yapmaya başlamışlardır. Yabancı uzmanlar yaptığı incelemeler sonucunda kâğıt fabrikası kurulumu için en uygun yerin İzmit’te olacağını ifade etmişlerdir. İzmit hem iş gücü ve eleman sıkıntısının çekilmeyeceği bir bölgedir hem de arazinin düz ve engebesiz oluşu fabrika için en uygun yer olarak düşünülmüştür.¹⁹⁴

Yapılan çalışmaların ve hazırlanan raporların sonucunda İzmit Kâğıt Fabrikası 14 Ağustos 1934 yılında İsmet İnönü tarafından temeli atılmıştır. Temel atma merasimini İzmit halkı büyük coşkuyla karşılamıştır. Halk sokaklara dökülmüştür. Her sokak bayraklarla donatılmış ve temizlenmiştir. Açılışa Başbakan İsmet İnönü, İktisat Bakanı Celal Bey, Sümerbank Müdürü Nurullah Esat Bey birçok milletvekili katılmıştır.¹⁹⁵(EK: 3)

Fabrikanın inşa işleri ve kurulumu için Alman Wabag Wassereinugungsbau G.M.B.H. firmasına verilmiştir. İzmit Kâğıt Fabrikasında çalıştırılmak üzere ise Almanya, Macaristan, İsveç ve İsviçre’den yabancı uzmanlar getirilmiştir.¹⁹⁶ Fabrikanın açılmasında gerekli malzemelerin ise yine ülkemize gelecek yabancı uzmanların getirilmesi istenmiştir. Bu yabancı uzmanlara özel izin çıkararak malzemeleri boşaltmalarına izin verilmiştir. Arşiv kaydı incelemelerine göre Alman Uzman Paul Baker’in fabrika için gerekli olan Almanya’dan getirdiği malzemeleri Derince’ye getirmesine izin verilmiştir.¹⁹⁷ Getirilen malzemeler tek tek kontrol edilerek ihtiyaç olan bölgeye sevki sağlanmış ve kayıt altına alınmıştır. İzmit Kâğıt

¹⁹³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.49.19.

¹⁹⁴ Sabih Alaçam, *İnkılap Türkiye'sinde Kâğıtçılık*, (İstanbul: Ülkü Kitapevi, 1940), 73-75.

¹⁹⁵ *Cumhuriyet*, Kâğıt ve Şişe Fabrikalarımızın Temelleri Dün Merasimle Atıldı, 15.08.1934, 1.

¹⁹⁶B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 13.75.26.; Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 171.

¹⁹⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 50.84.15.

Fabrikası'nda montaj işleri için gerekli olan malzemelerin ülkemize getirilmesine izin verilmiştir. Bazı malzemeler kullanıldıktan sonra ülkelere tekrar iade edilmiştir.¹⁹⁸

İzmit Kâğıt Fabrikasının kuruluş aşaması ve çalışması incelendiğinde fabrikanın her aşamasında yabancı uzmanlardan faydalandığını görmekteyiz. Burada şu yargıya varabiliriz. Türkiye'nin ekonomik alanda kalkınması, yeni kuruluşların kurulması ve işlenmesinde bu uzmanların büyük katkısı olmuştur. Nitelikli eleman sıkıntısının bu kadar ihtiyaç duyulduğu bir dönemde bu uzmanların gelmesi ülkenin ilerlemesi ve gelişmesi için büyük şanstır. Onlar sadece işlerini yapmakla yetinmemişler bir öğretmen gibi Türk işçilerine bilgilerini aktararak ülkede nitelikli işçinin de yetişmesini sağlamışlardır. Fabrikanın çelik iskele aksamının montajında çalışması için birçok yabancı uzman getirilmesi istenmiştir. Ancak bu yabancı uzmanların sadece çalışma alanlarına girilmesine izin verilmiştir. Yasaklı bölge ve askeri alanlara girilmesine izin verilmemiştir.¹⁹⁹ Fabrika için gerekli olduğu hallerde ise bu bölgelere girebilmeleri için özel kararname çıkarılarak uzmanların gitmesi sağlanmıştır.²⁰⁰ Alman ve İsveçli 2 yabancı uzmanın ise bu kararnameler ile yasak bölgelere giriş yapabildiklerini görmekteyiz.²⁰¹

Fabrikanın malzemeleri de elemanları gibi genellikle yurtdışından temin edilmiştir.²⁰² Fabrikanın kâğıt ihtiyacı için Romanya'da 15 bin metreküp kereste ithal edilmiştir.²⁰³ Avusturya'dan selüloz alınmıştır.²⁰⁴ Almanya'dan bakır süzgeçler getirilmiştir.²⁰⁵ Londra'dan alınacak malzemeler için ise Aziz Vamık İsvan ve Hukuk Müşaviri Münip Hayri Ürgüplü bizzat Londra'ya gönderilmiştir. Getirilecek malzeme için ise 200 İngiliz sterlin Maliye Bakanlığının onayı ile verilmiştir.²⁰⁶

Elektrik malzemeleri ihtiyacı da Simena adlı bir firma tarafından karşılanmıştır. Simena şirketi yalnızca elektrik malzemesi göndermemiş aynı zamanda

¹⁹⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.7.15; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.38.4; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.31.7.

¹⁹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 50.85.5; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.75.3.

²⁰⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.119.1; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.10.

²⁰¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 13.75.26.

²⁰²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 60.95.8.

²⁰³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.26.3; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.50.1.

²⁰⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.22.2.

²⁰⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.23.9.

²⁰⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.92.14.

şirket mühendisi ve montörleri olan İsviçre uyruklu Walter Roggen ve Alman uyruklu Pritz Mix ve Hans Herrmann'ı da fabrikada çalışmaları için görevlendirmiştir. Ancak bu uzmanlarında yine yasak bölge ve askeri alana girmemeleri sadece fabrikanın belirli yerlerinde çalışmaları üzerinde bakanlık önemle durmuştur.²⁰⁷

Fabrikanın su akıtma tesisatını yapmak içinde yurtdışından uzmana ihtiyaç duyulmuştur. Bunun içinde Fransada su tesisatçısı olan Gaston Giebe Türkiye'ye çağırılmıştır. Gaston Giebe İzmit'e gidip fabrikada çalışmasına da İktisat Bakanlığı tarafından izin verilmiştir.²⁰⁸

İzmit Kâğıt Fabrikasının her aşama ve bölümünde dünyanın farklı ülkelerinden uzmanları hiç tereddüt edilmeden çağırıldığını görmekteyiz. Küçük bir tesisat işi için dahi uzman çağırmaya başvurulmuştur. Burada şu iki düşünceye kapılabiliriz. Fabrika için ya her şeyin iyisi olunması istenmiştir ya da bu küçük işleri yapacak dahi ülkede nitelikli insan gücü yoktur. Ancak şu bir gerçektir ki İzmit Kâğıt Fabrikasını kuran ayakta tutan bu yabancı uzmanlar olmuştur.

Fabrikanın birçok aşamasından sonra sıra kazan ve türbin tesisatının yapılmasına gelmiştir. Bu sebepten Alman uyruklu 1888 doğumlu Otto Dickhaus getirilerek tesisatın yapımının kısa sürede tamamlanması sağlanmıştır.²⁰⁹ Temmuz 1935 yılında yeni yapılan kazan ve türbinlerin montajını yapılması içinde yine Almanya'dan Otto Chasseur'un ülkemize gelmesine ve yasaklı alana montaj bitene kadar girmesine izin verilmiştir.²¹⁰ 1935 yılında fabrika işleri için çağırılan diğer bir uzman ise İsveç'ten gelen Ernest Elgerus'tur.²¹¹

İzmit Kâğıt Fabrikası için çağırılan uzmanların kararnamelerinde mutlaka şu ibareye rastladık. Uzmanların sadece izin verilen bölgelerde çalışabileceği askeri ve yasak alanlara asla girilmemesi gerektiğini tek tek tüm arşiv kayıtlarında belirtmiştir. İzmit'in konumu nedeniyle askeri bir bölge olması böyle bir kararın verilmesini etkilemiştir. Bu da ekonomik atılımların yanısıra devletin kendi güvenliğine ne kadar önem verdiğinin göstergesidir.

²⁰⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 55.45.15.

²⁰⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.58.3.

²⁰⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.59.6.

²¹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.63.19.

²¹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.61.2.

İzmit Kâğıt Fabrikasının askeri bir bölge olmasından dolayı kararnamelerde hem İktisat Bakanlığı hem de Genelkurmay Başkanlığından izin alınarak uzmanlar davet edilmiştir. Uzmanların alanlarının yanı sıra özgeçmişleri de araştırılarak çağırılmıştır. Uzmanlar gelmeden önce doğum yeri, doğum tarihi, anne ve babalarının isimlerinin yer aldığı detaylı bir özgeçmiş hazırlayarak İktisat Bakanlığına göndermişlerdir. Bakanlık bu özgeçmişlerini inceledikten sonra Türkiye'ye gelip çalışmalarına izin vermiştir. Fabrikanın montaj işlerinde çalışması için Uzman Johann Weiser İktisat Bakanlığı tarafından çağırılmıştır. Ancak Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak askeri sebeplerden dolayı Johann Weiser'in İzmit'te çalışmasına izin vermemiştir. Devlet güvenliği söz konusu olduğu zaman istihdamdan vazgeçerek menfaatlerini ön plana koyduğunu görmekteyiz.²¹² İzmit Kâğıt Fabrikasının çalışmasında gerekli olduğu zamanlarda da yine bakanlık yapmış olduğu incelemeler neticesinde işleri bitene kadar yasak alanlara girmesine izin vermiştir.²¹³ Fabrikanın su isale ve kazan tesisatlarında çalıştırılan Ernest Fischer, Willi Offerman ve Malo Benaua'nın bir süre çalışması için kararname çıkarılmıştır.²¹⁴ Çıkan kararnamelerin bazılarında ise uzmanlar gerekli görülürse yalnızca yasaklı bölgelere girilmesine askeri alanlara ise girilmesine izin verilmemiştir. 15.11. 1935 tarihinde montaj işi için çalışacak olan 3 yabancı uzmanın askeri alanlara girmeden yasaklı bölgede çalışmasına müsaade edilmiştir.²¹⁵ 1938 yılında da yine montaj işi için yasaklı olan bölge 6 yabancı uzmanın girişine açılmıştır.²¹⁶

Elektrik tesisatı montajının tamamlanamaması ve yeni elemanlara ihtiyaç duyulması üzerine İktisat Bakanlığı iki farklı ülkeden iki uzman daha çağırmıştır. Macar asıllı Gaber Rejtö ile Alman asıllı Gaesar Neumann yapılan incelemeler sonucunda fabrikada çalışmak üzere gelmişlerdir.²¹⁷ Almanya'dan gelen diğer bir uzman ise Wilhelm Frosch'dur. Frosch Ari ırkına mensuptur ve 10.02.1884 yılında doğmuştur. Fabrikanın kaolin tesisatı montajında çalışması için ülkemize davet edilmiştir. Daha öncede söz ettiğimiz üzere çağrılan her bir uzman için konu ile ilgili birçok bakanlık detaylı bir araştırma ve inceleme yaptıktan sonra olur verilip

²¹²Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 172.

²¹³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.77.16.

²¹⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.63.7.

²¹⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.86.18.

²¹⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.63.4.

²¹⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.71.20; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.77.16.

çağırılmaktadır. Bu işlemler için genel olarak; İçişleri ve İktisat bakanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığı muhakkak bulunmaktadır. Konun özelliğine göre diğer ilgili bakanlıklar olacağı gibi yine konun önemine görede Bakanlar Kurulunun da onayı ile de görevlendirilmektedir.²¹⁸

1937 yılında fabrikada su alma uzmanına ihtiyaç duyulmuştur. İsveç'ten Edwin Yiper çağırılarak su işleriyle ilgili düzenlemelerin yapılması sağlanmıştır.²¹⁹ Yine 1938 yılında Alman uyruklu Oto Friedrich ve Avusturya uyruklu Johann Scholler fabrikada çalışmak üzere görevlendirilmişlerdir.²²⁰ Bazı uzmanlar Türkiye'de tek bir kurumda değil birden fazla kurumda çalışmışlardır. Ülke böylece tek bir uzman çağırarak farklı kurumlara katkı sağlamak istemiştir. Bunlardan Ernst Stambach hem İzmit Kâğıt Fabrikasında hem de Konya Bez Fabrikasında incelemelerde bulunmuştur.²²¹

1938 yılında İzmit Kâğıt Fabrikanın montajında çalışmak üzere Almanya'dan Karl Veitbract çağırılmıştır.²²² Aynı yıl kimya bölümünün montajında çalışmak üzere birden fazla uzman ve Alman tesisat uzmanları gelmiştir.²²³ Diğer bir uzman ise;

“Macar tebeasından 1907 doğumlu Lorenz German'ın İzmit Sellioz ve İkinci Kâğıt fabrikası inşaatında çalıştırılmasına ve adı geçen yere girmesine izin verilmesi; Genel Kurmay başkanlığının 25/10/1938 tarih ve 30542 sayılı muvafakatlerine atfen İktisat Vekillığının 5/11/938 tarih ve 46739 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15/11/938 tarihinde onanmıştır. 15/11/938”²²⁴

Atatürk'ün vefat etmesiyle Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü atanmıştır. Bu dönemde de yurtdışından uzmanlar getirilmeye devam edilmiştir. Bu yıllarda özellikle II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Almanya'nın Nazi politikasıyla Yahudileri sürmesi sebebiyle özellikle Almanya'dan çok fazla uzman geldiğini görmekteyiz. Bu yılları özellikle belirtmemizin sebebi ise hemen hemen her ay fabrikanın farklı alanları için uzman çağırımının devam etmesidir. İlk başlarda da belirttiğimiz üzerine İzmit Kâğıt Fabrikasının her aşamasında bu uzmanların çok büyük katkıları olmuştur. Arşiv kayıtlarında yapığımız incelemelere göre İzmit Kâğıt Fabrikası için 1939-1945 yılları arasında gelen yabancı uzmanları şu şekilde sıralayabiliriz:

²¹⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.16.15.

²¹⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.80.14.

²²⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.28.12.

²²¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.76.9.

²²²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.86.5.

²²³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.89.16; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.90.5.

²²⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.98.7.

1939 yılında Almanya'dan 1898 doğumlu Hermann Glade,²²⁵ K. Herchel²²⁶ 1909 doğumlu Hans Lauster²²⁷ 1898 doğumlu Montör Jakob Benz, İsveç'ten 1881 doğumlu Hjalmar Waldemar Wallies²²⁸ Adolf Schmit²²⁹ Gustav Hoppe, Bernhard Appel, Otto Prochnow aynı tarihte isimleri arşivde belirtilmeyen 16 yabancı uzman, 1 Çek uzman daha fabrikada çalışmak üzere gelmişlerdir.²³⁰ Ayrıca bu uzmanlarda 6'sı yasaklı bölgeye girmesine izin verilmiştir.²³¹

Kazan tesisatı için ilerleyen yıllarda ihtiyaç olması üzerine Steinimüller firması tarafından yeni bir uzman daha gönderilmiştir.

“İzmit Kağıt fabrikasının kazan tesisatı montajını yapmak üzere müteahhit Steinimüller firması tarafından gönderilecek olan Alman Yahudilerinden B.Paul Kaufmannın Türkiye'ye gelmesine ve montaj hitamına kadar İzmitte oturmasına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 27/4/939 tarih ve 21736 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Genelkurmay Başkanlığının 23/5/939 tarih ve 10698 sayılı mutalaanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 25/5/939 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur. 25/5/1939”²³²

1940 yılında Almanya'dan Kurt Dietzel²³³ Macaristan'dan isimleri belirtilmeyen 2 uzman²³⁴ Almanya'dan Başmontör Uzmanı Eugen²³⁵ Almanya'dan isimleri belirtilmeyen 3 uzman²³⁶ fabrikanın montaj işlerinde çalışmak üzere gelmişlerdir. 1941 yılında Almanya'dan 13 yabancı uzmanın montaj işi bitene kadar çalışmıştır.²³⁷ 1942 yılında Alman uyruklu uzmanlar L. Hartman²³⁸ Montör Wilhelm Weirauch²³⁹ Montör Adolf Eisvogel²⁴⁰ fabrikanın montaj ve tesisatlarını yapmışlardır.

²²⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.111.6.

²²⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.118.8.

²²⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.12.4.

²²⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.113.19.

²²⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.1.

²³⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 86.12.10.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 86.14.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 86.40.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 87.67.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.77.7. B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.109.5.

²³¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.13.20.

²³²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.46.18.

²³³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.11.7.

²³⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.43.15.

²³⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.76.16.

²³⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.116.19.

²³⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.79.15.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 96.88.19.

²³⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.114.19.

²³⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.127.7.

²⁴⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.10.

1943 yılında Macar uyruklu Faranç Tömpe (EK:4)²⁴¹ ve Etienne Erdös²⁴² Alman uyruklu Voith Firması Başmontörü Wilhelm Jebsen²⁴³, Otto Hofmann²⁴⁴ sözleşme süreleri bitene kadar fabrika da işlerinde önemli katkı sağlamışlardır. 1944 yılında Alman uyruklu Willi Namsch²⁴⁵ ve Julias Widmann'ın montaj işi bitene kadar çalışması²⁴⁶ bakanlık tarafından izin verilmiştir.

Görüldüğü üzere fabrikanın temelini atılmasında, kurulmasında ve çalışmasında her aşamasında farklı milletlerden alanlarında başarılı kişileri Türkiye o dönemin zor ekonomik şartları olmasına rağmen hiç düşünmeden faydalı olabilmeleri için getirmiştir. Bu da ülkenin ekonomisinin büyümesi için ne kadar çabaladığının göstergesidir. Çağırılan uzmanların birçok farklı ülkeden gelmiş olması bize Türkiye'nin o ülkelerle iyi ilişkiler kurduğunun bir göstergesidir.

2.8.3. Konya-Ereğli Bez Fabrikası

I.Beş Yıllık Sanayi Planının dâhilinde birçok yeni atılımlar gerçekleşmiştir. Kurulan işletmelerden biri de Konya Ereğli Bez Fabrikasıdır. Mevcut bulunan dokuma fabrikalarının yeterli olmaması üzerine hem dokuma sanayisini ilerletmek hem de ülke ihtiyacının karşılanması amacıyla Konya'da Bez Fabrikası kurulması kararlaştırılmıştır. Kurulacak olan bu fabrikanın yeri ve planı yine yurtdışından gelen Sovyet uzmanlar tarafından tespit edilmiştir. Ereğli'de yapılan incelemelerin ardından fabrikanın inşaatına başlanılmasına karar verilmiştir.²⁴⁷ Fabrikanın inşaatı 1 yıl sürecek ve 1 yıl sonra faaliyete geçeceği ifade edilmiştir. Su kuvvetiyle çalışacak olan fabrikanın plan ve projeleri Sümerbank heyeti tarafından hazırlanmıştır. Tesiste yabancı uzmanların yanı sıra Türk mühendisleri de görev almıştır. Modern makinelerle çalışacak fabrikada çok ince pamuk dokumalar işlenilmiştir.²⁴⁸

Akşam gazetesinin 21 Kasım 1934 tarihli nüshasında fabrikanın temel atma töreniyle ilgili şu bilgiler yer almıştır.

“Ereğli fabrikasının temel atma resmi

²⁴¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.18.

²⁴²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.74.19.

²⁴³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.4.20.

²⁴⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.5.13.

²⁴⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.11.10.

²⁴⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.17.9.

²⁴⁷Cumhuriyet, İktisat Vekili, İktisadi Program Esaslarını İzah Etti, 9.01.1934, 1-5.

²⁴⁸Cumhuriyet, Ereğli Mensucat Fabrikası, 17.11.1934, 2.

Konya Sümerbank tarafından Ereğli’de kurulacak olan bez fabrikasının temel atma resmi bugün Başvekil İsmet Paşa tarafından yapıldı. Merasimde iktisat, nafia vekilleri, memurlar binlerce halk bulunuyordu. Başvekil irat ettiği nutukta demiştir ki:

-Bütün memleket Ereğli’de kurulacak fabrikaya alaka göstermektedir. Bununla üçüncü dokuma fabrikasını kurmağa başlıyoruz. Cumhuriyet kurucu ve yapıcı bir varlıktır. Türkler yeni bir fabrika kurulduğunu işitmekten memnun oluyorlar. Ereğli fabrikası ince bez için kuruluyor. Burada saten, ince astar, mermerşahi, beyaz ve renkli patiska dokunacaktır. 15 bin iğ ve 250 tezgâhı olacaktır. Yalnız bu fabrika pamuk ekicilerden yedi bin balye pamuk alacaktır. Ereğli bez fabrikasına elektrik santrali ve işletme sermayesi birlikte olarak üç buçuk milyon lira harcanacaktır. Takriben 1250 amele çalışacak, 4 milyon metre kumaş çıkacak ve ayrıca 500 bin kilo ince iplik elde edilecektir. Sümerbank 1935 yılı bitmeden Ereğli bez fabrikasını işletmeğe başlayacaktır. Hatiplerin benim ve arkadaşlarım için söyledikleri lütufkâr sözlere ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Büyük önderimiz Reisicumhur Hz. ne bugün de her taraftan taştan coşkun sevgi tezahüratına şahit olmaktan çok mütehasşıs olduk, bu samimi ve asil duyguları Reisicumhur Hz. ne arz etmek benim için şereftir. Şimdi hep beraber değerli işimize, Ereğli bez fabrikasının temelini atmak işine sevinçle başlayalım.”²⁴⁹

Fabrikanın hammadde ihtiyacı ilk olarak Adana’nın Seyhan ilçesinden gönderilen pamuklarla giderilecektir.²⁵⁰ Araç gereç malzemeleri ise yurtdışından Brown firması tarafından gönderilmiştir.²⁵¹ Montaj işlerinde kullanılacak aletler ise Almanya’dan A.E.G firması tarafından karşılanacaktır.²⁵² Enerji ihtiyacı ise Ereğli’ye 18 kilometre uzaklıktaki İvriz Suyu üzerine bir santral kurulmasıyla sağlanacaktır. İvriz Suyu üzerindeki bu santralin teknik ihtiyacı için de yine yabancı uzmanlar çağırılarak giderilmiştir.²⁵³ Santralde çalışmak için gelen yabancı uzmanlardan biri de Alman uyruklu Ferdinand Türk’tür.²⁵⁴

Fabrikanın yapımı 1 Mayıs 1936 yılında tamamlanmıştır. Fabrika faaliyete geçmesiyle 1500 işçi çalışmaya başlamıştır. O dönem gazeteleri açılışı bir zafer olarak görmüşlerdir. Dokuma sektöründe ithalata yönelmemek ihtiyacın yerli fabrikalarla karşılanması istenmiştir. I. Beş Yıllık Plan dâhilinde açılan Ereğli Bez Fabrikası dokuma sektörüne faydasının yanı sıra ülke ekonomisi açısından da önemli bir yere sahiptir. Yılda 1.4 milyon kilo pamuk kullanılacak, 600 bin kilo ince iplik ve 4 milyon metre ince bez hazırlayacaktır. Fabrikanın pamuk ihtiyacına karşılık verebilmek için

²⁴⁹ *Akşam*, Ereğli fabrikasının temel atma resmi, 21.11.1934, 2.

²⁵⁰ Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 144.

²⁵¹ Türk Diplomatik Arşivi, (T.D.A), Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047; Gömlek No: 126289.1.

²⁵² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.25.6.

²⁵³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.8.

²⁵⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.36.7.

Sakarya Vadisinde pamuk ekimine başlanmıştır. Salaşpur, mermerşahi, ince patiska, mendillik, saten, zifır, poplin gibi yüksek kaliteli bezler imal edilmiştir. Ülkenin endüstrileşme adımını devlette, halkta büyük sevinç ve coşkuyla karşılamıştır.²⁵⁵ Başbakan İsmet İnönü Karabük Demir Çelik sanayisini açtıktan sonra Konya Ereğli Fabrikasına da yanındaki vekillerle ziyaret etmiştir. Fabrika hakkında bilgi alan İsmet İnönü fabrikayı yakından takip ettiklerini bildirmiştir.²⁵⁶

Konya Ereğli Bez Fabrikası ile ilgili yaptığımız arşiv kayıtlarında yabancı uzman sayısının diğer fabrikalara nazaran daha az olduğunu görmekteyiz. Ereğli'ye yabancı uzmanların az sayıda gelmesinin nedeni Ereğli'nin o dönemde küçük bir yerleşim yeri olması, ulaşım ve haberleşme imkânının yetersiz olma ihtimali olabilir. Yine de ihtiyaç duyuldukça bez fabrikası için de yabancı uzman istihdamı sağlanmıştır. Fabrikanın açılışı yapıldıktan bir süre sonra gelen 3 yabancı uzmanın fabrikaya gönderilmesi bunun kanıtı gösterilebilir.²⁵⁷ Bu yabancı uzmanlardan Alman Karl Staiger mühendis olarak, Çek uyruklu Franz Sohor ve Macar Flotz uzman olarak çalışmışlardır.²⁵⁸ 1938 tarihinde Ernst Stambach, Ereğli Bez Fabrikasında eksiklikleri kontrol etmek ve dokuma işlerinin artması için gerekli planı yapmak amacıyla görevlendirilmiştir.²⁵⁹

Daha öncede ifade ettiğimiz üzerine bir uzman aynı anda birçok açılan kurumda çalışmak üzere gelmiştir. Bazı uzmanlar, izin verildiği takdirde ailesiyle de Türkiye'de kalmışlardır. Bunlardan biri de Amerika'da Kain Buiness Machines Hollerith Şirketi tarafından gönderilen İstefan Fürth'dür. İstefan Fürth; Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Bakırköy bez fabrikalarının muhasebe ve işletme organizasyonları işlerinde çalışmak için karısı ile gelmiştir. Fabrika için gelen uzmanların ne kadar süre burada çalıştıklarıyla ilgili kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yalnızca İstefan'ın 6 ay daha Türkiye'de kalma izni uzatıldığına dair bir bilgi vardır.²⁶⁰ Ereğli Bez Fabrikası ekonominin yanında sosyal imkânlarla da o dönemde gündeme gelmiş önemli bir kuruluştur. Fabrika içerisinde bulunan hastane, büfe, sinema,

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, Ereğli Bez Fabrikası Bitti, 01.05.1936, 6.

²⁵⁶ *Anadolu*, Ereğli Fabrikasını da Açtık, 01.05.1936, 1-6-7.

²⁵⁷ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.92.14.

²⁵⁸ Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 145-146.

²⁵⁹ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.76.9.

²⁶⁰ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.

lokanta, spor alanları yabancı uzmanlar ile yerli işçilerin sosyalleşmesi adına önemli bir yere sahiptir.²⁶¹

2.8.4. Nazilli Basma Fabrikası

Aydın'da kurulan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Türkiye'nin devlet eliyle kurulan ilk basma fabrikasıdır. Bu fabrika, Cumhuriyet tarihi ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü üretim yapmanın dışında orada çalışan işçiler için özel tasarlanmış bir fabrikadır. Fabrika içerisinde okul, hastane, kültür merkezleri, sinema, balo salonları, çeşitli spor faaliyetlerinin yapılacağı spor salonları bulunmaktadır. Sadece üretim yapılan bir yer değil orada yaşanlar ve aileleri için bir yaşam merkezidir.²⁶² Atatürk, "Her fabrika bir kaledir" diyerek 9 Ekim 1937'de bizzat kendisi ve İsmet İnönü katılımıyla açılmıştır.²⁶³ Banka sadece iktisadi hayatı düzenlememiş aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatında gelişmesini sağlamıştır. Fabrikada çalışanların eğitilmesi amacıyla Sümer Halkevi açılmıştır. Bu halkevi bir fabrika bünyesinde açılan ilk halkevidir. İşçilerin katılımıyla balolar, klasik müzik konserleri, hamamlar, aile toplantıları gibi birçok sosyal etkinlik yapılmıştır. Bu Cumhuriyet sisteminin vatandaşa verdiği önemi göstermektedir. Atatürk bu fabrikayla yakından ilgilenmiş ve gelişmesi için her türlü imkânı sağlanmasını istemiştir.²⁶⁴

Nazilli'de bir fabrikanın açılması Sovyet Rusya'dan gelen uzmanların araştırmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Yaptıkları incelemeleri ve notları rapor hazırlayarak hükûmete sunmuşlardır. Hazırlanan raporda; Nazilli'nin sosyo-kültürel yapısı, yeraltı ve yerüstü kaynakları, coğrafi özellikleri, iklimi, demir ve karayolları bakımından bir fabrika kurulması için uygun bir yer olarak görmüşlerdir. Yolların varlığı ile üretilen mallar kısa sürede pazarlara gidebilecek, suyun varlığıyla da üretimde bir zorluk yaşanmayacaktır. En önemli nokta ise böyle bir fabrika kurulduğu takdirde hammadde sıkıntısı da yaşanmayacaktır.²⁶⁵

²⁶¹ Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 146.

²⁶² Günver Güneş, "Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası," *Famaktüel Aylık Aktüel, Kültür ve Magazin Dergisi*, 2/18 (2007), 5.

²⁶³ *Cumhuriyet*, Atatürk Ankara'dan Ayrıldı, 9.10.1937, 1.; *Ulus*, Büyük Önder Dün Nazilli'ye Hareket Buyurdular, 9.10.1937, 1.

²⁶⁴ Güneş, "Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası," 5.

²⁶⁵ Türkiye, Pamuk, Ketten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Sovyet Mütchassısıları Tarafından Verilen Raporlar, (Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933), 99.

1934 yılında Amerika'dan gelen yabancı uzmanlar Nazilli'de pamuk istasyonu kurarak pamuk tohumunun bu bölgede ekilmesini sağlamışlardır. Hiç şüphesiz bu istasyon Nazilli'de açılacak olan basma fabrikasının kurulmasını kolaylaştırmıştır.²⁶⁶ Nazilli Basma Fabrikası'nın yeri, hammadde ihtiyacının karşılanması ve teknik çalışmalarının belirlenmesinin ardından Sovyet Ruslardan oluşan 6 kişilik heyet Nazilli'ye gitmiştir. Heyet başkanı Siglin'dir. Heyet de mühendis, fabrikacı ve kimyagerlerden oluşmaktadır. Siglin bir muhabirle yaptığı görüşmede Nazilli'de kurulacak olan fabrikanın ilk projesini Moskova'dan hazırlayarak hükûmete göndereceklerdi. Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esad Bey hazırlanan raporlar üzerine Sovyet Heyetle görüşmüştür. Sovyet uzman heyeti Nazilli de detaylı incelemelerin ardından tekrar Rusya'ya dönmüşlerdir.²⁶⁷

Sovyet uzmanların ilk proje hazırlamasının ardından heyet başkanı Türkstroy ikinci müdürü Siglin ile Sümerbank Umumi Müdürü Nurullah Esad Bey arasında protokol imzalanmıştır. Protokolde fabrikanın temelini atılacağı tarihte belirlenmiştir. Fabrika özellikle köylü halkın ve orta sınıfın kullanacağı kumaşları basacaktır. Fabrika için de önemli bir husus daha yer almaktadır. O da fabrikada çalışacak uzmanların yetersizliğidir. Yurtdışından gelecek uzmanların yanı sıra Türk işçilerine de ihtiyaç vardır. Bu sebepten Sümerbank tarafından Rusya'ya 50 kişilik bir işçi olarak yetiştirilecek öğrenci gönderilecektir. Bu öğrenciler ise özellikle Sanayi Mektebi mezunlarından sınava tabi tutularak seçileceklerdir. Bu öğrenciler Rusya'da fabrikalarda uzmanların yanında eğitim alarak ülkemize dönecekler ve Nazilli'de çalışacaklardır.²⁶⁸

26 Ağustos 1935 yılında İktisat Bakanı Celal Bayar'ın katılımıyla Nazilli Basma Fabrikasının temel atma töreni gerçekleşmiştir. Halkın büyük coşku ve sevinçle katıldığı tören bir bayram havası yaratmıştır. Nazilli halkı için bu fabrikanın önemli bir yeri vardır. Fabrika Avrupa'daki modern dokuma fabrikalarıyla boy ölçüşecek niteliktedir. Bu bölgede yetişen pamuklar Sovyet uzmanların istediğinden daha kalitelidir. Nazilli pamuk çiftçileri ettikleri pamuğu çok ucuza sattığı için iler adımlar atamamıştı. Devletin bu duruma el atmasıyla hem pamuk çiftçileri istediği kârı elde edecek hem de bölge halkı için iş istihdamı sağlanacaktı. Fabrikada 25 bin işçi

²⁶⁶Hulusi Doğan, "Sanayi'nin Musikisi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti? Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasına Tarihsel Bir Bakış," *Ege Akademik Bakış*, 7 /2 (2007), 667-668.

²⁶⁷*Cumhuriyet*, Nazilli Fabrikası, 07.03.1935, 2.

²⁶⁸*Cumhuriyet*, Nazilli Fabrikası, 02.04.1935, 2.

çalışacak, 10 milyon metre dokuma kumaş elde edilecekti. Bu fabrika sayesinde eski Nazilli'nin yerini yeni gelişmiş bir kasaba alacaktır.²⁶⁹ Bu fabrikanın açılışı hem Nazilli halkı hem de ülkenin tamamında bir sevince neden olmuştur. Kurun gazetesi 27 Ağustos 1935 tarihli haberinde “Devlet bir gün gelir, yapamadığınızı yapar, fabrikayı kurar, sizi kurtarır.” başlığıyla bu sevinci halka duyurmuştur. Sümerbank, bu fabrika için ağır endüstri ve kimya endüstrisi hakkında incelemelerde bulunmak üzere 2 teknik büro kurmuştur. Bu bürolarda çalışmak üzere Avrupa'dan uzmanlar çağırılmıştır. Bu uzmanlar Nazilli'ye gelerek incelemelerde bulunmuşlardır.²⁷⁰ Temel atma töreninin ardından fabrikanın inşaat işleri yabancı uzmanların gözetiminde başlamıştır. İnşa işlerinde de sadece Sovyet uzmanlar değil aynı zamanda Avusturya ve Çekoslovakya'dan gelen uzmanlarda vardır.²⁷¹ İncelenen arşiv kayıtlarına göre Nazilli Basma fabrikasında çalışmak üzere gelen uzmanlar şu şekildedir:

1937 yılında Avusturya uyruklu Meyer Hofer, Alexander Biişof, Alexander Aumüller; Çek uyruklu Erenreich Ferdinand²⁷² Rus uyruklu Labanov Vasili, Ankeyçef Sergey, Rıbkin Sergey, Abramof Nikolay ve Kostigof Aleksandr mensucat uzmanı Karapassof Haim, Utkin Nikolay²⁷³ Fedor Smirnov²⁷⁴ fabrikanın inşaatında çalışmışlardır. 1938 yılında yine Rus uyruklu uzmanlar fabrika için görevlendirilmişlerdir. Sinyal cihazları ustası İvan Novoselzef²⁷⁵ ve Victor Lebkovski'nin fabrikanın teknik ve sıhhi tesisatı inşasında çalışmışlardır.²⁷⁶

1939 yılında Alman uyruklu İstefon Fürth²⁷⁷ 1940 yılında Alman uyruklu Schöbel²⁷⁸ 1941 yılında Polonya uyruklu W.Lukasiewicz çalışma müddetlerinde Türkiye'de çalışmak üzere sözleşme yapmışlardır.²⁷⁹ 1943 yılında fabrikaya genel olarak İsviçre'den uzmanların geldiğini görmekteyiz. İsviçre uyruklu uzman Edward Volary²⁸⁰ Jules Gabet, Oskar Urech, Jakob Bachofner²⁸¹ gelmişlerdir. Bu uzmanlara

²⁶⁹Son Posta, Her Yıl 10 Milyon Yerli Basma, 27.08.1935, 8.

²⁷⁰Kurun, Devlet Bir Gün Gelir, Yapamadığınızı Yapar, Fabrikayı Kurar, Sizi Kurtarır, 27.08.1935, 1-7-8.

²⁷¹Süslü, Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 150.

²⁷²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.12.20.; Süslü, Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 151.

²⁷³Süslü, Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 151.

²⁷⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.100.7.

²⁷⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.27.19.

²⁷⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.98.3.

²⁷⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.

²⁷⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.26.19.

²⁷⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.32.10.

²⁸⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.19.12.

²⁸¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.17.

Alman transit vizesi vererek fabrikanın türbin montajını yapmak üzere gelmeleri İktisat Bakanlığı tarafından izin verilmiştir.²⁸² Ayrıca bu yıl İsveç uyruklu 2 montör ve 1 mühendisin fabrikanın kurulacak türbinlerin montajında çalışmak üzere görevlendirilmiştir.²⁸³

Yabancı uzmanlarında katkılarıyla kurulan Nazilli Basma Fabrikası dönemin ekonomisi için büyük bir atılım olmuştur. Yeni Asır gazetesinin 7 Nisan 1937 tarihli sayısında “Nazilli Tanınmaz Bir Hale Geldi” başlığı ile fabrikanın bölgeye etkilerinden bahsetmiştir. Fabrikanın açılmasıyla halkın gelir seviyesinin yükseldiği, işsizliğin azaldığı ifade edilmiştir. Halka da büyük cesaret olmuştur, “devlet eli bereketlidir, bir yere girince orada hayat başlar” düşüncesinde olan halk, devletin varlığını hissetmeye başlamış ve ekonomik anlamda değişim ve gelişim gerçekleşmiştir.²⁸⁴ İktisat Bakanı Celal Bayar fabrikada yılda 22 milyon metre kumaş dokunacağını, şimdiden 6 milyon metre sipariş alındığını söylemiştir. Fabrikada 57 Sovyet Rusya’dan gelen montörün montaj işlerini biran önce bitirebilmek için yoğun bir şekilde çalışıyorlar. Moskova’ya dokuma işlerini öğrenmesi için gönderilen gençlerde döneceklerini ifade etmiştir. Rus uzmanlar Türk gençlerini dökmeçilik, kaynakçılık sanatlarında yetiştirmektedirler. Bu gençlerin bir kısmı işi öğrendikten sonra Karabük fabrikasına gönderileceklerdir. Sovyet uzmanlardan B. Kozmin gazeteye verdiği röportajda: “Montajdaki muvaffakiyetimizin sırrı, Türk işçisinin canlı, çalışkan ve verimli olmasıdır. Eylül sonuna kadar montajı bitirmek azmindeyiz. Bu fabrikanın makineleri, hususi bir itina ile dökülmüş, hazırlanmış ve çok iyidir.” demiştir.²⁸⁵

Nazilli Fabrikası için farklı milletlerden uzmanların gelmekle birlikte ağırlıklı olarak Sovyet Rusya’dan uzmanlar geldiğini söyleyebiliriz. Nazilli Fabrikasına gelen yabancı uzmanlar Türk işçilerine bir öğretmen gibi işi öğretmek eğitmeye çalışmışlardır. Fabrikanın montaj işinde 38 metre 17 bin ton 2 baca inşa edilmiştir. Bu bacalardan ilki yabancı uzmanlar 8 Türk teknisyenine göstererek birlikte 3 saatte yerleştirmişlerdir. Diğer baca ise Türk teknisyenler tarafından uzmanların söyledikleri doğrultuda kendileri yerleştirmiştir. Burada da yine yabancı uzmanların hem işi yapan hem de işi öğreten vasıflarını görmekteyiz. Türk işçilerinin işi öğrenmeleri gelişim

²⁸²T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 540.4454, Gömlek No: 213657.

²⁸³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No:103.70.20.

²⁸⁴*Yeni Asır*, Nazilli Tanınmaz Bir Hale Geldi, 07.04.1937, 4.

²⁸⁵*Akşam*, Celal Bayar’ın Tedkikleri, 19.07.1937, 1-4.

göstermeleri yabancı uzmanların öğreticilik görevlerinin sonuç verdiğinin göstergesidir.²⁸⁶ Nazilli Fabrikası projesinin hazırlanmasından üretim aşamasına gerek uzmanlar tarafından gerekse yetiştirdikleri işçiler vasıtası ile sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda hem Nazilli ilçesine ve çevresine hem de ülkeye büyük katkı sağlamıştır.²⁸⁷

2.8.5. Bursa Merinos Fabrikası

I.Beş Yıllık Plan dâhilinde kurulmasına karar verilen bir diğer fabrika da Bursa Merinos Fabrikasıdır. Bursa'nın Osmanlı dönemlerinde önemli bir ipek yetiştirme merkezi olması iklimi ve coğrafi şartları Cumhuriyet döneminde de uzmanların Bursa'ya yönelmesine neden olmuştur.²⁸⁸

Bursa Merinos Fabrikası uzmanların raporları doğrultusunda 23 hektar (arazi) üzerine 5 parça halinde 14 ay içerisinde tamamlanacaktır. Başbakan İsmet İnönü ve İktisat Bakanı Celal Bayar katılımıyla 28 Kasım 1935 tarihinde temeli atılmıştır.²⁸⁹ İsmet İnönü temel atma töreninde; “Bu kuruluş Atatürk’ün yakın ilgisinin yeni bir delilidir. Cumhuriyet taahhüdlerini daima yerine getirmiştir. Bunu da yerine getirecektir.” demiştir. Bursa’da kurulacak fabrikanın ismi bizzat Atatürk tarafından verilmiştir. Celal Bayar fabrikanın ismiyle ilgili halka şu şekilde bilgilendirme yapmıştır.

“Arkadaşlar, memleketimizin kamgarn fabrikasının temelini biraz sonra atacağız. Şefimiz Atatürk, fabrikaya ‘Merinos Fabrikası’ adını vermiştir. Merinos, eski Türk dilinde ince ve uzun demektir. Bu adla, fabrikanın iş ve istikbali sonuçlarını tebarüz ettirmiş oluyorum. Bu kuruluş Atatürk’ün devrim boyunca her işteki yakın ilgisinin yeni bir delilidir. Bursa’da ve bütün memleket karşısında bunu anmak bir borçdur. Merinos fabrikası, Bursa ve etrafı için güttüğümüz gayeyi canlandıracaktır. İyi ince ve uzun yün kendi topraklarımızda istihsal edilecek. Emek verdik, daha da vereceğiz” demiştir.²⁹⁰

Bu da Cumhuriyet dönemi boyunca Atatürk’ün sanayiye ve ekonomiyle yakından ilgilendiğinin ve kadar önem verdiğinin göstergesidir. Fabrikanın temel atma töreni gerçekleştikten sonra kısa bir sonra inşa işleri başlamıştır. İnşa ve kurulum işi

²⁸⁶ *Cumhuriyet*, Nazilli’de Yükselen Sanayi Abidesi, 21.12.1937, 5.

²⁸⁷ Güneş, “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası,” 5

²⁸⁸ Metin Altun, vd., *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001), 65.

²⁸⁹ *Akşam*, Sanayi Hayatında İlerleme, 29.11.1935, 1-4.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, Sanayi Hayatımızda Yeni Merhaleler, 29.11.1935, 1-7.

için gerekli malzemeler yurt dışından getirilmiştir.²⁹¹Bu malzeme ve makinelerin getirilmesi için Almanya'dan Deutsche Spinnereimaschinenbau A.G. İngolstadt/Oberbayern şirketi ile anlaşmaya varılmıştır. Ancak bu makineleri kullanmak için nitelikli elemanda yoktu. Bu makinelerle ilgili bilgi almak için Türk Anonim Şirketi Müdürü Şükrü Bey Almanya'ya gönderilmiştir. Yol masrafları ve konaklama bizzat İktisat Bakanlığı tarafından ödenmiştir.²⁹²

Makinelerin montajında da yine nitelikli eleman sorunu ortaya çıkınca Yabancı uzmanlardan yararlanmayı bu fabrika için de görmekteyiz. Farklı ülkelerden gelen yabancı uzmanlar makineleri kurarak işleyişi hazır hale getirmişlerdir.²⁹³Fabrika için getirilmiş olan Kamgarn makinelerinin kurulması için de İngiltere'den Joseph May ve Jack Speak isimli 2 uzman çağırılmışlardır. İktisat Bakanlığı, her bir uzmana Sümerbank tarafından haftalık 67.48 Türk lirası verilmesi kalanını da İngiltere'de bulunan ailelerine göndermelerine izin vermiştir.²⁹⁴ 1930'lu yıllar Cumhuriyet tarihinde birçok fabrikaların kurulduğu zamanlar olmuştur. Bu yüzden yurtdışından malzemeler birden fazla fabrika da kullanılmıştır. Aynı zamanda çağırılan uzmanlar da açılan fabrikalarda dönüşümlü olarak çalışmışlardır.²⁹⁵

Bursa Merinos Fabrikasında çalıştırılmak üzere istihdam edilen uzmanlar sadece fabrikada değil aynı zamanda Sümerbank merkez teşkilatında da görev yapmışlardır. İktisat Vekâlet'inin 31 Mart 1937 tarih ve 13228-1416 sayılı raporunda muhasebe işlerinde uzman Alman uyruklu Hans Werner Bodlaender ve Gerd Ralp Uibrig'in çalışmalarına Maliye Vekâleti tarafından izin verilmiştir. Fabrikanın inşa sürecinde duvar işlerinden sorumlu iki yabancı uzmanında Türkiye'ye geldiği görülmektedir. Avusturya uyruklu Konrat Yozef ve İtalya uyruklu Eyüzeppe Pasentini ihtiyaç dâhilinde fabrikanın kurulması esnasında iki yıla yakın çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yurtdışından gelen diğer bir uzman ise Polonya uyruklu Ervin Kleczka'dır. Çinicilik alanında çalışmalar yapan Kleczka, bir buçuk yıla yakın fabrikada görev almıştır.²⁹⁶

²⁹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.57.9; B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 212.443.12.

²⁹² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.60.1.

²⁹³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6.

²⁹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.58.18.

²⁹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.45.11.

²⁹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6; Süslü, Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 163.

Bursa Merinos Fabrikası için gelen uzmanları arşiv kayıtlarını incelediğimizde diğer fabrikalara oranla daha az kayıt mevcuttur. Ancak yine 1930'ların sonlarına gelinmiş olunmasına rağmen ülkede yeteri kadar nitelikli elemanın olmadığını görmekteyiz. Getirilen makinelerin kurulmasında dahi ülkede eleman sıkıntısı çekilip özellikle montaj işleri için uzmanların gelmesi bunun göstergesidir.

Bursa Merinos Fabrikası Atatürk'ün de katılımıyla 2 Şubat 1938'de açılmıştır.²⁹⁷ Yabancı uzmanların da katkılarıyla kısa bir süre diliminde Sümerbankında öncülük etmesiyle açılmıştır. Fabrika o dönem şartlarında trikotaj ve dokuma endüstri ihtiyacının % 85'ini karşılayacak niteliktedir. Bursa için de önemli bir yer tutan fabrika hem şehrin gelişmesine hem de işsizliğin önüne geçilmesinde önemli bir yere sahiptir.²⁹⁸

2.8.6. Gemlik Suni İpek Fabrikası

İpek; ipek böceğinin ördüğü ipek kozasından üretilmektedir. İpekböcekçiliği ise tarım için önemli bir yere sahiptir. İpekçilik, endüstrileşmede insanlığın geliştirdiği kültür adımıdır.²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti de kurulduktan sonra bu konu üzerinde önemle durdu. İpek böceğinin yetiştirilmesi için dut ağaçları dikildi. İpek kumaşların üretiminin sağlanması için dokuma tezgâhları açıldı.³⁰⁰ Yeterli sermaye ve gerekli ortam sağlandıktan sonra ipek fabrikaların kurulması için inşaa çalışmaları başlatıldı. İnşaa edilen ipek fabrikalarından biri de I. Beş Yıllık Sanayi Planı dâhilinde açılan Gemlik Suni İpek Fabrikasıdır. Sümerbank tarafından 490 bin lira işletme sermayesi ile kurulması kararlaştırıldı.³⁰¹

Sümerbank, fabrikanın kurulması için Almanya'da Berlin Ticaret Odasında görev yapan yabancı uzman H. Yentgen ile görüşülmüştür. Yentgen yaptığı inceleme sonucu görüşlerini yazılı şekilde bankaya bildirmiştir. Banka fabrikanın teknik donanımı için Kohorn şirketi ile 109.500 Mark karşılığında anlaşmaya varmıştır. Kohorn şirketinin kurucularından Baron Von Kohorn Türkiye'ye gelerek Sümerbank

²⁹⁷Doğu, Merinos Fabrikası Bugün Açılıyor, 02.02. 1938, 1.

²⁹⁸Cumhuriyet, Yeni Fabrikamız Çalışmaya Açılırken, 03.03.1938, 1-8.

²⁹⁹Elif Özlem Aydın, *Bursa'daki İpek Fabrikaları ve İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması*, (Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayını, 2007), 1.

³⁰⁰Sedat Ataman, *Ekonomik ve Endüstriyel Bursa Cumhuriyet Bayramımızın 15 inci Yıldönümünde*, (Bursa: Bursa Yeni Basımevi, 1938), 13.

³⁰¹Mehmed Gökhan Polatoğlu - İsmail Eyyüpoğlu, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi 1923-1938", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2020), 354.

yetkilileri ile birlikte fabrikanın nerede kurulacağı ile ilgili görüşmeler yapmıştır.³⁰² Gemlik hem hammaddeye hem de suya yakın olması nedeniyle fabrika için en uygun yer olarak düşünülmüştür.³⁰³ 28 Kasım 1935 tarihinde de Başbakan İsmet İnönü tarafından Gemlik'te ipek fabrikasının açılışı gerçekleştirilmiştir.³⁰⁴ İktisat Bakanının da katılımıyla gerçekleşen açılışa Gemlik halkı büyük bir ilgi göstermiştir. Gemlik Suni İpek Fabrikasının ismi de bizzat Atatürk tarafından verilmiştir. Bu konuyla ilgili Başbakan İsmet İnönü halka şu şekilde bilgilendirme yapmıştır:

“Sevgili vatandaşlarım, Gemlik'te suni ipek fabrikasının temelini atmak için toplanmış bulunuyoruz. Atatürk bu fabrikaya Suni ipek adını verdi. Bu ad eski Türkçe bir kelimedir. Yeni kurulan fabrika memleketin esaslı ihtiyaçlarından birine cevap verecektir. Eskisine nazaran azalan ipek istihsalatımız cumhuriyet devrindenberi yeniden artmaktadır. Türkiye yakın bir ileride belli başlı ipek memleketlerinden biri olacaktır. Suni ipek yapmak için kurulan bu fabrika, yurtiçinde halis ipek sarfiyatını da arttıracaktır. Dünyanın her tarafında yapılan tecrübeler bu sonucu vermiştir. Ucuz para ile tedarik edilebilen suni ipek kumaşlar, halka ipek giymek zevkini tattırır. Bu sanayiın müstakbel inkişafı, memleket ekonomisi üzerinde de güzel tesirler yaratacaktır. Bu fabrikayı bir buçuk milyon lira sarfile yapacağız. Senede 300.000 kilo suni ipek kumaş çıkaracak olan bu fabrika şimdiki dâhili istihlak ihtiyacını karşılamış olacaktır. Fakat sarfiyatın yakında artması ihtiyacı çoğaltacak iki misline çıkaracaktır. O zaman biz de hemen bir fabrika kuracağız. Bu borcumuzdur. Suni ipeğin trikotaj ve çorapçılıkta da faydası büyük olacaktır. Biraz evvel üç buçuk milyonluk bir fabrikanın temelini attık, şimdi de mamur bir yurt parçasında yeni bir eserin temelini atıyoruz. Bunun Gemlik için hayırlı olmasını dilerim. Halkın muhabbetlerinden çok mütehassısım. Atatürk'e sevginizi iletmek vicdani vazifem olacaktır. Atatürk'ün de bundan çok mütehassıs olacağını müjdeleyebilirim.”³⁰⁵

Fabrikanın temel atma töreni gerçekleştirildikten sonra Kohorn firması öncülüğünde yabancı uzmanların çalışmalarıyla inşaat başlamıştır. Fabrikanın malzemeleri inşaat ilk başladığında genellikle Alman şirketi Kohorn firması tarafından gönderilmiştir. Tesisatın yapılması için gönderilen bu montaj aletleri işi bittikten sonra tekrar firmaya iade edilmiştir.³⁰⁶ Fabrikaya ilerleyen zamanlarda ise yeni makineler alınmıştır. Bu makineler Parcofil ve Hilscher firması tarafından gönderilmiştir. Gönderilen bu üretme ve çorap makinelerinin kurulması için de yine elemana ihtiyaç

³⁰²Ali Asgar Eren, *Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar 1935-1950*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 99

³⁰³Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, 1, (1961), 27

³⁰⁴*Cumhuriyet*, Başbakan Bursa ve Gemlik'te Temel Atma Törenlerini Yapacak, 28.11.1935, 1.

³⁰⁵*Cumhuriyet*, Başbakan Bursa ve Gemlik fabrikalarının dün temelini attı, 29.11.1935, 1-7.

³⁰⁶B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 72.15.16.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 68.72.19.

duyulmuştur. Firma ile yapılan anlaşma sonucunda makineleri gönderirken makinelerin montajını yapacak montörlerin de gönderilmesi istenmiştir. Özellikle Hilscher firması tarafında birçok alanda çalışacak tesisatçılar gönderilmiştir.³⁰⁷ İsviçre'den de alüminyum levha siparişi verilmiştir.³⁰⁸

Fabrikanın inşası, makinelerin kurulması genel itibariyle yabancı uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gemlik Suni İpek Fabrikası için gelen yabancı uzmanların arşiv kayıtları şu şekildedir:

1937 yılında gelen yabancı uzmanlar sadece Gemlik fabrikasında çalışmamış aynı zamanda Sümerbankın merkez teşkilatında da çalışmışlardır.³⁰⁹ Bunlardan biri de Gerd Ralp Uibrig'tir. Hem fabrikanın kurulumunda hem de muhasebe işlerinde çalışmıştır.³¹⁰ 15.10.1937 tarihinde fabrikanın kurulumunda çalışmak üzere uzman, mühendis, ustabaşı ve birçok işçi fabrikada çalışmak üzere gelmişlerdir.³¹¹ Karl Puschmann, Herbert Zeun, Kurt Schubert, Helmuth Gründig, Walter Kunze, Malmuth Karstadt, Walter Sachafer, Karl Hermann Zimmer, Edurard Zientek, Anton Höfer, Hans Herzog, Johannes Brettsschneider, Frithof Pilz, Paul Memel, Rudolf Kleppich, Joseph Kleppich, Johan Meyer gibi isimler montaj uzmanı olarak çalışmışlardır.³¹²

1938 yılında ise fabrikaya Çekoslovakya'dan uzmanların geldiğini görmekteyiz. Wilhelm Mang ve ³¹³Danyluk görevlendirilmiştir. Bu iki uzman hükûmetle yaptıkları anlaşma gereğince alacakları maaşın yarısını ailelerine göndermelerine izin verilmiştir.³¹⁴ 1940 yılında ise arşiv kayıtlarında yalnızca Polonya Yahudilerinden mühendis Dr. Stefan Poznansk'nin fabrikada çalışması³¹⁵ için geldiğini görmekteyiz. 1943 yılında Alman uyruklu Ludvig Walther ve Bruno Kurt'un montaj işçisi olarak ³¹⁶1944 yılında ise İsviçre uyruklu Spörri Hermann ve Rüegger Ludvig'in üretme makinelerinin montajında çalışmalarına³¹⁷ izin verilmiştir. Hükûmet

³⁰⁷T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.30.; T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.25; T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No:126269.26.; T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.28.; T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No:126269.29.

³⁰⁸ T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 501-32047, Gömlek No:126269.16.

³⁰⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6.

³¹⁰Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 167.

³¹¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.87.9.

³¹²Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 167.

³¹³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.7.8.

³¹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.34.1.

³¹⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.87.4.

³¹⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.2.4.

³¹⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.11.11.

Gemlik Suni İpek Fabrikası kuruluşundan 1960 yıllarına kadar ihtiyaç duydukça yabancı uzmanları çalışmak üzere çağırmıştır.³¹⁸

Gemlik Suni İpek Fabrikasının inşaatı tamamlandıktan sonra açılışı bizzat Atatürk tarafından gerçekleştirilmiştir. Atatürk, Bursa ziyaretinden sonra Gemlik'e geçmiştir. Gemlik halkı Atatürk'ü büyük bir coşku ile karşılamıştır. Açılışa dönemin Başbakanı Celal Bayar, Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, İktisat Bakanı Şakir Kesebir katılmıştır. Atatürk ve yetkili kişiler fabrikayı gezip incelemelerde bulunmuşlardır. Atatürk, fabrikanın son hali karşısında büyük bir mutluluğa kapılmış ve şu sözleri söylemiştir: "Sümerbank Suğnipek fabrikasını ziyaretten duyduğum bahtiyarlık büyüktür. Bu değerli kurumun millet için kutlu olmasını dilerim" Fabrika Gemlik halkının yanı sıra Türkiye ekonomisinin gelişmesinde de büyük önem arz etmiştir. Gemlik tarihi uykusundan uyanmıştır. Türk denizciliği için önemli bir tersaneyken, Cumhuriyet döneminde de sanayileşmenin merkezlerinden biri haline gelecektir. Bu fabrika milli güveni artıracak önemli bir eserdir.³¹⁹

2.8.7.Karabük Demir- Çelik Fabrikası

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde ilk kez Zeytinburnu'nda demir çelik fabrikası açılmıştır. Demir sanayisi bütün sanayi kollarının temelini oluşturur. Bu sebepten gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler demir sanayisine önem vermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra demir çelik faaliyetlerine başlamıştır. 1924 yılında Ayvalık civarındaki Ayozmant demir cevherinin işletilmesi konusu gündeme gelmiş ancak çalışmalara başlanılamamıştır. 1925 yılında İktisat Bakanlığının girişimleriyle petrol yataklarının incelenmesi için Lüksemburg'tan Dr. Lucius ve demir çelik sanayisi ile ilgili incelemelerde bulunması için Avusturya'da Dr. Granning davet edilmesiyle başlamıştır.³²⁰ Bakanlık Türkiye'de demir çelik sanayi kurmak istediklerini Anadolu'da demir cevheri ve maden kömürü bulunup bulunmadığını

³¹⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 142.17.3.

³¹⁹Ulus, Atatürk Gemlik ve Bursa'ya Şeref Verdiler, 02.02.1938, 1-8; Cumhuriyet, Ulu Önder Bursa'da, 02.02.1938,1-7.

³²⁰"Karabük Demir Çelik Fabrikaları," *Mühendis ve Makine*, 48 /572, 53-57.; Demir Sanayinin Tesisine Dair Kanun,786 Sayılı Kanun, 17.03.1926

araştırması istenmiş. Ayrıca demir çelik için en uygun yerin neresi olacağının bildirilmesi istenmiştir.³²¹

Avusturyalı maden uzmanı Dr. Granning, Türkiye'ye geldiğinde ilk iş olarak demir sanayisinin kurulması için bu madenin ülkede bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Ayrıca kok üretimi ve demir sanayisi için en elverişli yerin tespiti içinde incelemeler yapmıştır. Yaptığı çalışmaları raporlaştırarak hükümete sunmuştur. Raporda; kok ihtiyacının karşılanması için Zonguldak yöresinin elverişli olduğunu söylemiştir. Ancak yapılan jeolojik incelemeler sonucunda demir yataklarındaki madenin sanayi tesislerinin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalacaktır. Türkiye'de demir çelik fabrikasının kurulması için hammadde ithal edilerek yapılabilir. Yapılacak bu fabrikanın ülke sanayisi için büyük bir adım olacağını ifade etmiştir.³²² Ayrıca Dr. Granning yazdığı raporda; demir çelik sanayisinin kurulması için hammaddeye ihtiyacın gerekli olmadığını yurt dışından ithal edilerek de bu sanayi kolunun ülkede kurulabileceğini ifade etmiştir. Granning böyle bir raporu vermesinde şüphesiz hammadde sahip olmayan ancak demir çelik sanayisinde ileri giden Avrupa ülkelerini örnek almış olabilir. Bu durum hem yeni atılım göstermiş hem de sermaye sıkıntısı çekilen ülkeler için şartların zorlaşmasına neden olabildi. Yine de bu rapor üzerine 1926 yılında Ticaret Bakanlığından Başbakanlığa bir yazı yazılmış 29.03.1926 yılında kanunlaştırılıp, gerekli hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.³²³

1926 yılında devlet, demir sanayinin kurulması çalışmalarının takip edilmesi için umum müdürlük kurmuştur. Bu kurum sayesinde yapılan işlemler bir programa bağlanmıştır. Prof. Granigg'ın bu konudaki görüşleri dikkate alınmış ve "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor"da da bu projeye yer verilmiştir.³²⁴ I. Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanması için gelen Sovyet uzmanlarda demir çelik sanayisinin ülke ekonomisindeki öneminden bahsetmişlerdir. Bu uzmanların görüşleri de dikkate alınarak çalışmalar yapılmıştır. Ticaret Bakanlığında bir müdürlük oluşturularak Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden uzmanlar getirtilmiştir.³²⁵

³²¹Erol Tümertekin, Karabük'ün Kuruluşu, 1962-1963 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları, 3 (1962), 105.

³²²Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33/96 (2017), 161-163.

³²³Hadi Yener, Karabük Demir - Çelik Fabrikaları Hakkında Rapor, 16.11.1936, 1

³²⁴Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi", 163.

³²⁵Nurgün Koç, "Türk-İngiliz Dostluğunun Tezahürü ve Karabük Demir Çelik Fabrikalarının Kuruluşu," *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/11 (2011), 30.

Türkiye, yabancı uzmanların raporlarını değerlendirmiş, amaçlarına uygun olan maddeleri uygulamaya çalışmıştır. Demir çelik sanayisi için rapor sunan Prof. Granigg, yeterli demir madeni olmazsa farklı ülkelerden ithal edilebileceğini söylemiştir. Türkiye’de bu rapor doğrultusunda Yunanistan, Cezayir ve İspanya gibi ülkelerden demir madeninin ithal edilmesi kararlaştırmıştır. Zonguldak Ereğli havzasından da kok ihtiyacı karşılanmıştır. Demir çelik fabrikasının kuruluşu İngiliz firmanın desteğiyle gerçekleşmiştir. İngiltere’den alınan yatırım kredisi ise fabrikanın ihtiyacı için kullanılmıştır. Fabrikanın nerede kurulması ile ilgili farklı görüşler sunulmuştur. I. Beş Yıllık Sanayi Planında alınan kararlara göre fabrika gelişmesi ve ilerlemesi istenen bölgede kurulacaktır. Bunun dışında kömür madeni yataklarına yakın olması, tesisin dış tehditlere karşı güvenli bölgede olması gerekmektedir. Yapılan incelemeler ve Genel Kurmay Başkanlığının da görüşleri doğrultusunda Karabük’te kurulması uygun bulunmuştur.³²⁶

Demir ve kömür madenlerinin özellikle Söğütözündeki madenlerle ilgili inceleme yapmak amacıyla Dr. Amsler, Dr. Arni, Dr. Nowack ve Dr. Lucius çalışmalara başlamışlardır. Bu arada Belçika’da Maurice, Almanya’da Koffers gibi çağırılan uzmanlarımız ise kömürlerimizi incelemiş, Lüksemburg’ta Medinger demir cevherleri götürülerek burada tahlili yaptırılmıştır.³²⁷ Demir sanayisi ile ilgili ikinci teşebbüs 1928 de yapılmıştır. Genelkurmay Başkanlığında bir toplantı yapılarak demir sanayisinin durumu yeniden görüşülmüştür. Demir sanayisinin milli savunmadaki rolüne dikkat çekilerek bu alanda en kısa zamanda teşebbüse geçilmesi önerilmiştir. Yapılan müzakerelerde şu görüşler öne sürülmüştür:

“Memlekette kömür mevcuttur; birçok demir mâdenleri de vardır. Bunların servet derecesini, tayin edebilmek için bir milyon Türk lirasına İhtiyaç vardır. Gümrük istatistiklerine göre 1924 de 10 milyon lira kıymetinde 93.000 ton demir ithal edilmiştir. Mamafih demir arzı çok talebi az bir metadır. Binaenaleyh tesis edilecek demir sanayii hiç olmazsa 10 sene zararlı çalışacaktır. Memleket müdafaası bakımından bu tesis her halde iltizam ediliyorsa, bu, hükûmet tarafından ya doğrudan doğruya yahut da ecnebî sermaye ile bilişürak ve hükûmetçe garanti edilmek suretiyle vücade getirilebilir. Bu hususta biri Arbad diğeri Rene Durand tarafından vuku bulan iki müracaat var. Durand mâdenler için kendisine bir rüehan hakkı verilmesine mukabil hükûmet hesabına demir sanayii için sermaye temin etmeyi vaad etmektedir. Arbad da kendi nâm ve hesabına tet-kikat yapmak istiyor. Eğer müsbet bir netice alınırsa hükûmetle müşterek bir anonim şirket, teşkilini teklif ediyordu. Bizim yapacağımız

³²⁶Yurtoğlu, “Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi”, 163.

³²⁷Tümertekin, Karabük’ün Kuruluşu, 106.

demir dışardan gelenle 10 sene içinde rekabet edemese de birçok kimselere iş bulacağı, yaramız içerde kalacağı ve demir sanayiinin tesisi memleket müdafaası bakımından elzem bulunduğu cihetle tedkikat tevsi ve ikmâl edilmelidir. Bu tedkikat ve demir sanayii tesisatının bir takım sebepler yüzünden hükûmet marifetiyle yaptırılması daha muvafık görülüyor ve ancak tedkikat neticesinde demir sanayiinin yaşamasına lüzumlu cevherin memleketimiz dâhilinde iktisaden kabili ihtiyaç bir şekilde mevcudiyeti tahakkuk ederse demir sanayiinin tesisi cihetine gidilsin ve gerek tedkikat ve gerekse ilerisi için ecnebi ihtisas ve sermayeden istifade edilmek üzere vekâletçe teşebbüse geçilsin."³²⁸

Yapılan bu görüşmeler Maliye Bakanlığına bildirilmiş ancak ödenek yokluğu sebebiyle faaliyete geçilememiştir.³²⁹ Eski İktisat Bakanlarından Şekip Bey ise 1930 yılında “İktisadî Vaziyetimize dair” isimli rapor hazırlamıştır. Ancak mali sıkıntılar yüzünden demir çelik faaliyetlerini başlaması yine ertelenmiştir. 1932 yılında bu konuyu tekrar ele alınması ve incelenmesi için Rus uzmanlardan oluşan bir heyet çağırılmış. Bu heyet gerekli incelemeleri yaparak bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre; her geçen yıl Türkiye’nin demire olan ihtiyacın arttığını ithal edilen demir oranının yükseldiğini Türkiye’de de demir sanayisinin kurulması için uygun ortamın olduğu söylemişlerdir.³³⁰

Heyet içerisinde bulunan Rus uzman N. Yuşkeviç ise numuneler alarak incelemelerde bulunmuştur. “Türkiye Kimya ve Demir Sanayiinin Tesis ve İnkişafı Hakkında Rapor” adıyla yaptığı çalışmayı İktisat Bakanlığına sunmuştur. Raporda demir çelik sanayisinin kurulabilmesi için kömür madenine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Yuskeviç yaptığı çalışmalar sonucunda demiri işleyecek kömür madeninin Karadeniz bölgesinde ulaştığını da belirtmiştir. Demir çelik ile ilgili bir fabrikanın kurulması durumunda Zonguldak ve Ereğli bölgelerindeki kömür madeninin yüzlerce yıl boyunca demiri işleyecek rezerv bulunduğunu belirtmiştir.³³¹

Rus heyetinden sonra ülkenin genel ekonomisini tespit amacıyla gelen yabancı uzmanlar Krupp ve Dr. Böhne’ye de demir sanayisi ve madenlerle ilgili düşünceleri sorulmuştur. Bu uzmanlarında düşüncelerinin olumlu olması sonucunda demir çelik sanayisi hazırlıklarına başlamıştır.³³²

³²⁸ Tümertekin, Karabük’ün Kuruluşu, 107-108.

³²⁹ Koç, “Türk-İngiliz Dostluğunun Tezahürü, 31.

³³⁰ Yener, Karabük Demir - Çelik Fabrikaları Hakkında Rapor, 1.

³³¹ N. Yuşkeviç, Türkiye Kimya ve Demir Sanayiinin Tesis ve İnkişafı Hakkında Rapor, 1932, 253.

³³² Tümertekin, Karabük’ün Kuruluşu, 108.

Raporlarda dikkate alınarak kurulacak demir çelik sanayisi için en uygun yerin Karabük olmasına karar verilmiştir. Karabük'ün seçilişinde rol oynayan nedenler:

- Bölgenin yerleşime uygun olması,
- Jeolojik özelliklerinin endüstri sanayisi kurulmasına müsait olması,
- Maden kömürüne yakın olması,
- Demiryolu hattına yakın olması,
- Genelkurmay başkanlığının görüşlerine göre bölgenin herhangi bir dış tehdite karşı korunma ve savunmaya uygun olmasıdır.³³³

Amerikalı ve Rus uzmanlar Ereğli bölgesinde kurulmasını tavsiye ederken, Sümerbank ve Genelkurmay Başkanlığı temsilcilerinden oluşan kurul sahilden en az 100 km. içeride bir alanın seçilmesinde ısrar etmiştir.³³⁴ Devletlerarasında oluşan olumlu siyasi politikalar ekonomik ve ticari hayata da yansımaktadır. 1930'lu yılların ortalarından itibaren Türkiye ve İngiltere yakınlaşmaya başlamıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikalarının İngiliz sermaye ve teknik desteğiyle kurulması hiç şüphesiz bu yakınlaşmanın sonucudur.³³⁵

1936 yılı başlarında Sümerbank tarafından Karabük'te kurulacak demir ve çelik fabrikası ile ilgili işlemleri yürütmek ve Brassert şirketi ile anlaşma yapmak üzere Londra'ya iktisat Müsteşarı Faik Kurtoglu ile Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat Sümer gönderilmişlerdir. Kendileri devlet tarafından 500 liralık döviz verilmiştir.³³⁶ Yapılan görüşmeler sonuç vermiştir. Fabrika yapımı için Brassert şirketi ile anlaşmaya varılmıştır. Arşivde bu anlaşma ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır.

“Sümerbank tarafından Karabük'te kurulacak olan demir ve çelik fabrikaları için H.A. Brassert and Ltd- London ile teati edilip İktisat Vekillinin 1.12.1936 tarih ve 51553/13085 sayılı tezkeresiyle gönderilen ilişik 1.12.1936 tarihli mukavele ile aynı şirketle 29.09.1936'da Londra'da imzalanmış olan anlaşma Bakanlar Kurulu tarafından da 30.12.1936'da onaylanmıştır.”³³⁷

³³³Hür Kalyoncu, *Cumhuriyet Kenti Karabük*, (Karabük: Karabük Belediyesi, 2007), 53-54.

³³⁴Koç, “Türk-İngiliz Dostluğunun Tezahürü”, 35.

³³⁵ Koç, “Türk-İngiliz Dostluğunun Tezahürü”, 30.

³³⁶ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.59.19.

³³⁷ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.98.17.

Brassert Firması da Karabük Demir Çelik Fabrikası ve Türkiye ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

“Deruhde ettiğimiz işin vüs’atini takdir ediyorum vesizin de takdir edeceğinizden eminim. Malûmunuz olduğu veçhile bu işi başarmak mes’uliyeti her iki tarafa düşer, çünkü bizim mühendislikteki bilgi ve tecrübemizle birlikte, azamî derecede Türk işçileri ve Türk malzemesi kullanılacaktır. Bu fabrikaların inşası için dost Sümer Bankla teşriki mesai etmekle bahtıyarız. İlk gelen İngiliz mühendislerine bu Bankada ve alâkadar devlet dairesinde gösterilen kolaylıklara teşekkür ederim. Teessüs eden samimî münasebatın işin sonuna kadar devam etmesini temenni ederim.”³³⁸

Karabük’te inşa işleri devam ederken gelen ilk uzman Brassert Firması Müdürü Mackenzie’dir. Gelirken fabrikanın inşa işlerini yürütecek olan Uzman Mühendis G. F Hapkinson İle W. S. Rawlin, J. B. Selway ve Roberts’ta Türkiye’ye Mackenzie ile beraberinde getirmiştir. Karabük’te ilk iş olarak uzmanların konaklayabileceği evler inşa edeceklerini belirtmiştir. Fabrikanın teknik detaylarından da bahseden uzman, kurulacak demir çelik fabrikasının dünya standartlarının üzerinde olduğunu belirtmiştir. İlk aşama da üç yüze yakın yerli işçinin istihdam edileceğini de belirten Mackenzie inşaat işlerinin bitmesi ile beraber bu sayının artacağını ifade etmiştir.³³⁹

Brassert şirketi tarafından kurulmasına başlanılan Karabük Demir Çelik Fabrikasında makiniste ihtiyaç duyulmuştur. Beyaz Ruslardan makinist İgro Gelsavsk fabrikanın makinist bölümünde çalıştırılması üzerine İktisat Bakanlığının onayı ile Türkiye’ye davet edilmiştir.³⁴⁰ Fabrika için Brassert şirketi ile anlaşılması ile şirket sadece fabrika için sponsor olmamış aynı zamanda bina inşaatının yapılması içinde İngiltere’den alanında uzman olan 29 kişiyi Türkiye’ye göndermiştir.³⁴¹

Yabancı uzmanların ve İngiltere’nin de desteğiyle Karabük Demir Çelik Sanayisinin temel atma töreni, 3 Nisan 1937 yılında gerçekleşmiştir. Temel atma törenine İsmet İnönü ve Bakanlar, İngiliz Büyükelçisi, Brassert firmasının üyeleri katılmıştır.³⁴² Firma sahibi Brassert söz hakkı alarak Türkiye’nin gelen yabancı uzmanlara Sümerbankın destek ve yardımlarından dolayı teşekkür etmiştir. Yapılacak çalışmalarla ilgili şu sözleri söylemiştir.

³³⁸ *Cumhuriyet*, Karabük Demir ve Çelik Endüstrimiz, 04.04.1937, 1.

³³⁹ *Cumhuriyet*, Karabük’te İnşaat Başlıyor, 04.03.1937,1, Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 179.

³⁴⁰ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 77.63.6.

³⁴¹ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.80.15.

³⁴² *Kurun*, Fabrikaların Temeli Atılıyor, 04.04.1937,1.

“Bir demir çelik fabrikasının inşası, bununla doğrudan doğruya alakadar olanlar arasında teşriki mesaiden fazla olarak daha birçok şeylere muhtaçtır. Ayrı ayrı nispetlerde bir milletin bütün kuvvet menbalarına muhtaçtır. Vasi bir sahada işçi aramak edecektir. Bunlara imkân dairesinde konfor ve eğlence temin edilmezse kendilerinden azami derecede istifade edilemez. Kara ve deniz yolları ile uzaktan malzeme getirilecektir. Şimendifer ve yol nakliyatı temin edilecektir. Hatta tayyare bile kullanmayı düşünüyoruz. Karabük’te elverişli bir posta, telgraf ve telefon servisi bulunmalıdır. Fabrika kurulduktan sonra bunu işletmek için mahir ustalara ihtiyaç vardır. Fabrikanın muvaffakiyeti her bir unsur ve usulün faaliyetine bağlıdır. Ve bunların hepsi de müessir bir surette işlemelidir. Her bir şube için tecrübe görmüş ve alıştırmış fen adamları lazımdır. Bunları seçmek mühendislerinizi alıştırmak, vazifelerimizin en mühimlerinden birini teşkil etmektedir.”³⁴³

Fabrikanın temeli atıldıktan sonra farklı ülkelerden alanında uzman kişilerin Türkiye’de çalışması için Brassert Şirketi ve İktisat Bakanlığının işbirliği yapmış ve birçok uzman çeşitli tarihlerde ülkemizde çalışmıştır. Şüphesiz yeni açılan bu demir çelik fabrikasında çağırılan uzmanların katkısı büyüktür. Yapılan arşiv kayıtlarına göre gelen uzmanların listesi şu şekildedir:

1937 yılında 17 İngiliz ve 1 Rus uzman Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikasında çalıştırılmak üzere Türkiye’ye davet edilmiştir.³⁴⁴ Ayrıca Sümerbank tarafından demir çelik fabrikasında çalıştırılabilmesi için 12 Türk mühendisi de Londra’ya staj görmek için gönderilmişlerdir. Gönderilen bu Türk mühendislerine ise staj boyunca ihtiyaçlarının karşılanması için 7 mühendise yirmişer ve 5 mühendise otuzar İngiliz lirası döviz verilmesi İktisat Bakanlığı tarafından kabul edilmiştir.³⁴⁵

1938 yılına gelindiğinde de Karabük Demir Çelik sanayisine olan uzman ihtiyacı devam etmiştir. Başta İngiltere olmak üzere birçok ülkeden yabancı uzman ülkemizde çalışmaya başlamıştır. Her gelen yabancı uzman fabrikanın farklı alanlarındaki eksiklikleri kapatarak Türk işçilerine işi öğretmeye de çalışmışlardır. Bu yıl gelen 4 yeni yabancı uzman Genelkurmay Başkanlığının izniyle İktisat Vekilliğinin onayıyla ülkemize gelmiştir.³⁴⁶ İngiltere Karabük Demir Çelik Fabrikasında İngiltere vatandaşı olan yabancı uzmanları göndermeye devam etmiştir. Özellikle 1938 yılında fabrika da çalışanların çoğunluğunu İngiliz uzmanlar oluşturmaktadır. Bu yılın Ocak

³⁴³ *Akşam*, Demir ve Çelik Temel Taşına İlk Malayı Başvekil Vurdu, 04.04.1937, 1-7.

³⁴⁴ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 79.84.8.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.99.3.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.99.2

³⁴⁵ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.83.3.

³⁴⁶ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.1.3.

ayından Aralık ayına kadar 45 İngiliz uzman görevlendirilmiştir.³⁴⁷ Şüphesiz ki Karabük'te açılan Demir Çelik fabrikasının kurulup, ilerlemesinde İngiliz uzmanların katkıları büyüktür. Çünkü fabrikanın inşaaı, kurulması ve üretime açılması aşamasında bu uzmanların çalışmaları sayesinde ilerlediğini söyleyebiliriz.

Bu dönem Türkiye'nin yetişmiş nitelikli elemana ihtiyaç duyduğu bir dönem olmuştur. Türkiye ekonomik alanda ilerleyebilmek ve birçok kurumun işleyişinde başarıyı yakalayabilmek amacıyla devletin tüm imkânlarını seferber ederek ülkemize birçok alanda yabancı uzmanı davet etmiştir. 20.10 1938 yılının arşiv kayıtlarını incelediğimizde Karabük Demir Çelik Fabrikasına uyrukları belirtilmeyen 4 yabancı uzman, Ereğli Bez fabrikasına ise 3 uzmanın İktisat Bakanlığı onayıyla çağrıldığını görmekteyiz. Bu uzmanların raporlar dâhilinde fabrikaların ve işletmelerin iyileştirilmesi için büyük çaba harcanmıştır. O dönemin maddi şartları ve II. Dünya Savaşı'nın belirtileri olmasına rağmen ülkenin bu üstün gayretleri takdire şayandır.³⁴⁸

İngiltere ve Türkiye'nin bu dönemde ilişkilerinin iyi olması hem Karabük demir çelik sanayisinde yaşanan sermaye sıkıntısında hem de İngiliz mühendis ve uzmanların ülkemize gönderilmesinde büyük etkisi vardır. Karabük'te yapılan temel atma törenine İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Sir Percy Loraine katılmıştır. Karabük'te kurulan demir çelik fabrikası için şu sözleri dile getirmiştir:

“Bugün, biz İngilizler ve Türkler sulh sanatlarında teşriki mesai ediyoruzve müttedhit Krallık modern Türkiye sınaî ve iktisadî hayatının yaratılışında, günden güne çoğaltmakta olduğu harikulâde gayretlerine kardeşçe elini uzatıyor. Memleketimde, Türkiye'nin kendi hayatında ve millî menbalarının inkişafında gösterdiği güzel hamleler, büyük bir alâka ile takib edilmektedir. Ve pekiyi biliyorlar ki bu büyük Türk ilerleyişinin nâzımı ve ilham menbaıBüyük Başbuğunuz Atatürktür. Azminin ve memlekete olan aşkının kuvvetile millî hayatın her şubesinde büyük bir teceddüt işine sarılmış olan büyük bir adama, hiçbir kimse bir İngiliz kadar hürmet edemez ve hayran olamaz. Devlet şefinin mesaisine yardım etmek ve onun dehasının çizdiği yoldan yürümek hususunda Cumhuriyet hükûmetinin ve bahusus dostum Başvekilinizin güzide bir ekip disipliniyle çalışmasını hiçbir kimse bir İngilizden fazla takdir edemez. Bugün burada memleketin iktisadî hayatının esaslı ve verimli bir âmili olan Türk ağır sanayiinin temeli atılıyor. Bu büyük işi dostluğumuza istinaden bize tevdi etmiş olduğunuzu

³⁴⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.2.16; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.27.20; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.74.9; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.78.4; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.102.3; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.103.3; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.104.14; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.109.14.

³⁴⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.92.14.

görmekle bahtiyarım. Buna şıtap etmekte kusur etmedik etmiyeceğiz. Hükümetim sermaye için garantisini vermek suretile kuvvetli alâkasını göstermiştir. Vatandaşlarım inanc ve sevgile işe sarılacaklardır. Atatürk ve hükümeti memleketi tam ve en modern bir tesisatla techiz etmek istediler. Elde edeceğiniz budur. İngiliz deha, fen ve kudretinin size verebileceği en mükemmel esere malik olacaksınız.”³⁴⁹

1939 yılına arşiv kayıtlarını incelediğimizde İngiltere’nin demir çelik fabrikası için gönderdiği uzmanlar devam etmiştir. İngiliz uyruklu 5 uzman, uyrukları kayıtlarda belirtilmeyen 15 uzman daha çalışmak amacıyla gönderilmiştir.³⁵⁰ 1940 yılına baktığımızda da İngiltere hemen hemen her ay Türkiye’ye fabrikada çalışmak için uzmanlar göndermiştir: Şubat ayında 11 uzman³⁵¹ nisan ayında 2 uzman³⁵² mayıs ayında 6 uzman³⁵³ temmuz ayında 8 İngiliz uzman³⁵⁴ ülkemize çalışmak için gelmişlerdir. 1940 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikasında çalışmak üzere gelen İngiliz uyruklu uzmanların yanı sıra Polonya’dan da alanında uzman kişiler de çağırılmıştır. 4 Polonya uyruklu uzman 1 yıl çalışmak üzere görevlendirilmişlerdir.³⁵⁵ Yapılan arşiv çalışmaları sonucunda Karabük Demir Çelik Fabrikası için 1941 yılında yeni gelen yabancı bir uzmana rastlanılmamıştır.

1942 yılını incelediğimizde ise İngiliz uyruklu 2 uzman³⁵⁶ uyruğu belirtilmeyen 2 yabancı uzman daha fabrikada çalışmak için sözleşme yapmışlardır.³⁵⁷ Başta İngiliz uzmanlar olmak üzere Polonya uyruklu birçok uzmanın da Karabük Demir Çelik Fabrikası için yaptıkları çalışmalar fabrikanın büyümesi ve gelişmesi için çok önemli bir yere sahiptir. Bu yıl hem İngiliz hem de Polonyalı 11 uzmanın çalışmak üzere Türkiye’ye geldiklerini görmekteyiz.³⁵⁸ (EK:5) Dönemin alanında başarılı uzmanı İngiliz Gavin Hunter de 3 yıl süre ile Karabük Demir Çelik Fabrikasında çalışmış ve bilgileriyle fabrikanın ilerlemesine katkı sunmuştur.³⁵⁹

³⁴⁹ Cumhuriyet, İngiliz Sefirinin Nutku, 04.04.1937, 7.

³⁵⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 85.112.2; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 88.93.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 85.120.11.

³⁵¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.14.14.

³⁵² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.34.10.

³⁵³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.41.16. B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.48.11.

³⁵⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.65.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 91.69.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.72.17.

³⁵⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.118.17.

³⁵⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.61.8.

³⁵⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.65.12.

³⁵⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.71.6.

³⁵⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.91.8.

Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda uzmanlar çağırılmıştır. Bu uzmanların çalışmaları beğenildiğinde ülke için katkılarının devam edebilmesi için çalışma süreleri uzatılmıştır. Bunlardan Polonyalı uzman Romuald Tyrlik ise 1 yıl daha çalışması için işlemlere başlanılmıştır. Uzmanların çalışma şartları, ücretleri ve ne kadar süre ülkemizde kalacakları hükûmet tarafından belirlenmiş ve İktisat Bakanlığının bünyesinde maaşları ödenmiştir.³⁶⁰ İngiliz uzmanlardan Leslie Cook, William Frederick Chubb, İdwal Davies 3 yıl boyunca Karabük Demir Çelik de çalıştırılması kararlaştırılmıştır.³⁶¹

1943 yılı Karabük Demir Çelik Fabrikası ile ilgili yapılan incelemeler sonucunda daha önce gelmiş olan birçok farklı uyruklu uzmanın çalışmalar istenilen noktaya gelinceye kadar Türkiye’de kalması istenmiştir. Bunun için de uzmanların çalışma şartlarının iyileştirilmesi, maaşların arttırılması ve çalışma izinlerinin uzatılması yoluna gidilmiştir. Yapılan çalışmaların yarım kalmaması ve uzmanların katkılarının devam edebilmesi için süresi uzatılan diğer bir uzman ise Amerika’dan gelen John Orville Hilliard’dır. Türkiye ile yaptığı çalışma sözleşmesi bitmiş olmasına rağmen 2 yıl daha çalışması istenmiş ve verilen ücreti 17568 liraya çıkarılmıştır. Ayrıca maaşının 3/2 de yurt dışına gönderebilme hakkı tanınmıştır.³⁶² Polonya’dan gelmiş olan uzmanlardan Cherzanwski Teodor, Gieszykiewicz, Cywanowaski Jozef’in birer yıl daha çalışmasına izin verilmiştir.³⁶³

Türkiye kalkınma için çağın gerekliliği olan demir çelik alanında ilk önemli adımı atmıştır. Çünkü demir çelik üretimi olmadan topyekün kalkınmanız mümkün değildir. Ülkeyi yönetenler şunu iyi biliyorlardır ki demir çelik kalkınmanın ve çağı yakalamanın lokomatifidir. Bunun için var güçleri ile bu alanda fabrika yapmaya karar verdiler. Demir Çelik Fabrikasının kuruluşu ve işletmesi salt bir ekonomik adım olarak görülmemelidir. İngiltere’nin yardımları ile dış politikada önemli bir mesafenin alındığının bir işareti olarak görebiliriz. Türkiye 1930’ların ortalarından itibaren çok yönlü aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Ayrıca gelen yabancı uzmanlar iki ülke arasında iyi ilişkilerin kurulmasında da köprü görevi üstlenmişlerdir.

³⁶⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.91.9.

³⁶¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.99.11; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.99.12.

³⁶²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.25.13.

³⁶³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.16.

2.8.8.Malatya Bez ve İplik Fabrikası

I.Beş Yıllık Sanayi Planını hazırlamak için Sovyet Rusya'dan Prof. Orloff başkanlığında Heyet Türkiye'ye gelmişti.(EK:6) Heyet yaptığı incelemeler sonucunda Doğu Anadolu Bölgesinde bir fabrikanın kurulması gerektiğini ifade ettiler. Böylece Doğu Anadolu Bölgesinin sanayisinin kalkınması için bir adım gerçekleşmiş olacaktı.³⁶⁴ Kurulacak fabrika için ilk olarak Malatya düşünülmüştür. Sovyet uzmanlar Malatya'da yaklaşık 5 günlük bir çalışma gerçekleştirdikten sonra İktisat Bakanlığına raporlarını teslim etmişlerdir.³⁶⁵ Sovyet uzmanların hazırladıkları raporda Malatya ile ilgili incelemeler toplam 5 sayfadan oluşmaktadır. Raporda Malatya'nın sosyo-ekonomik ve coğrafi özellikleri uzmanlar tarafından yakından incelenmiştir. Raporun giriş kısmında Malatya'nın iklimi ve jeolojik yapısı, ikinci kısmında fabrika kurulduğunda su ihtiyacının nerelerden alınacağı ve son kısımda da fabrikaya enerjinin nasıl ve hangi yollarla sağlanacağı belirtilmiştir.³⁶⁶

Rapora genel anlamda baktığımızda Malatya'da bir fabrika kurulmasının uygun olduğu ancak az su ihtiyacı olan mensucat fabrikalarının olmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir. Malatya'da uzmanların incelemelerde bulunması şehir için de önemli bir fırsat olmuştur. Malatya Vilayet Kongresi toplanmış ve şehrin ihtiyaç ve sorunları görüşülmüştür. Malatya halkının istekleri hükûmete bildirilmiştir. İstekleri arasında da Malatya da kurulması planlanan fabrikanın açılması da vardır. Hem Malatya hem de bölge halkı için büyük bir şans olacağı dile getirilmiştir.³⁶⁷

Kayseri Bez Fabrikasının açılışında konuşan Celal Bayar Endüstri programlarını halka duyurmuştur. Açılması düşünülen fabrikaları belirtirken Malatya'da bir fabrika kurulması planlandığını ve bu açılacak fabrikalarla Türkiye'nin dokuma sektöründe önemli bir yere kavuşacağını dile getirmiştir.³⁶⁸ Pamuk alanında uzman olan Mösyö Boyyo ve beraberinde getirdiği heyetle Malatya'da kurulacak fabrikanın İsmet Paşa Caddesi üzerinde kurulmasının en uygun alan olduğunu söylemişlerdir. Bu

³⁶⁴Sezen Karabulut - Umut Karabulut," Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası Taş'ın Kuruluşu 1936-1939", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2016), 71-73.

³⁶⁵*Cumhuriyet*, Sovyetler Bütün Projeleri Teslim Ettiler, 28 Ocak 1934, 3.

³⁶⁶Türkiye, Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Sovyet Mütchassısları Tarafından Verilen Raporlar, (Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası,1933), 73-77.

³⁶⁷Ayça Uçak, *Atatürk'ün Malatya Gezileri ve Bu Gezilerin Malatya'daki Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi, 2014), 102.

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, Kayseri Fabrikası Dün Büyük Bir Törenle Açıldı. 17.09.1935, 8.

alandaki ulaşım olanaklarının fazla olması ve hammaddeye yakın olması en önemli etkenlerdir. Yapılan incelemeler sonucunda fabrikanın kurulması kararlaştırılmıştır. Fabrikanın merkezi Ankara olacak ve 3 milyon sermaye ile kurulacaktır.

Fabrika kurulma amacı şu şekilde belirlenmiştir.

- Pamuktan iplik ve bez imal edecek
- Pamuk üretimini teşvik etmek ve tedarik edilmesinde yardımda bulunmak
- Sanayi müesseseleri tesis etmek ve işletmek
- Sanayi şirketlerine dair işlerle uğraşmak

Bu amaçlar doğrultusunda İktisat Bakanlığının onayıyla kurulması kararlaştırılmıştır.³⁶⁹ Yapımına ise 25 Mayıs 1937 tarihinde başlanmıştır.³⁷⁰

1930'lu yıllar Türkiye'nin az bir bütçeyle sanayi alanında büyük atılımlar gerçekleştirdiği yıllar olmuştur. Çünkü Türkiye savaştaki başarısını ekonomik alana da yansıtarak kendini göstermek istemiştir. Ancak yeterli sermaye elinde yoktur. Yurtdışındaki malzemeleri satın almak yerine kullanıldıktan sonra iade etmek üzere kiralamıştır.³⁷¹ Aynı yıllarda birden fazla fabrikaların kurulmasıyla da getirilen bir makineler o fabrikaların çoğunda ortaklaşa kullanılmıştır. Arşiv kayıtlarında Bursa Merinos fabrikası için gelen montaj aletlerinin Malatya'da kurulacak fabrika içinde kullanıldığını görmekteyiz.³⁷² Yine Ereğli Bez Fabrikası için gelen montaj aletlerinin Malatya İplik Fabrikası içinde kullanılmıştır.³⁷³ Bu da Türkiye'nin az sermaye ile ekonomisini nasıl kalkındırmaya çalıştığının göstermesi açısından önemlidir. Malatya Bez ve İplik Fabrikası da 1.Beş Yıllık Plan dâhilinde hazırlanmıştır. Bu yüzden fabrikanın kurulumu ve inşaa süreci yabancı uzmanlar tarafından yürütülmüştür. Ancak Malatya Bez Fabrikasında dikkat çekici bir durum Sovyet uzmanların yerine farklı ülkelerden özellikle Almanya'daki Yahudilerin geldiğini görmekteyiz. Bu da o dönemin siyasi koşullarından dolayıdır. Sadece Malatya Bez Fabrikası için değil bu yıllarda Özellikle Alman Yahudilerinin gelmesi Hitlerin Yahudilere karşı uyguladığı baskının sonucudur. Fabrikaya gelen Alman Yahudilerindenbiri de 6 Ocak 1939

³⁶⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.78.5.

³⁷⁰Uçak, Atatürk'ün Malatya Gezileri, 122.

³⁷¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.69.13;B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.52.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.53.12.

³⁷²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.45.11.

³⁷³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.15.

tarihinde gelen Sigmont Polak'tır.³⁷⁴Sigmont'un fabrikada yapacağı işlerin bitmemesi üzerine çalışma süresi uzatılarak Türkiye'de oturma izni verilmiştir.³⁷⁵

Fabrikada çalışmak için görevlendirilen diğer bir uzman ise Yakop Rathsprecher'dir. 6 aylık sürede fabrikada kalarak montaj ve inşa işlerini yapması için görevlendirilmiştir.³⁷⁶ Daha önce de değindiğimiz üzere bu yıllarda özellikle Alman uzmanların çağırıldığını görüyoruz. Çağırılan diğer bir uzman ise yine Almanya'dan gelen Hans Lander'dir. Bu uzman için belirli bir çalışma süresi belirlenmemiş montaj işi ne zaman biterse o zamana kadar çalışacağı bildirilmiştir.³⁷⁷

Montaj işi fabrika için önemli bir çalışma alanı olarak görülmüştür. Ülkede montaj işlerini yürütebilecek nitelikli elemanın olmaması sebebiyle gelen birçok uzmanın işi bitene kadar çalışması istenmiştir. Bazı uzmanlar bunu kabul ederken bazıları ise sadece bir süre çalışıp çalışma süreleri bitince ülkelerine dönmüşlerdir. Bu dönemlerde gelen Alman uzmanlarının çoğunun ülkemizde kaldığını görmekteyiz. II. Dünya Savaşı'nın ayak sesleri nedeniyle bir süre ülkelerine dönmemişlerdir. Montaj işi bitene kadar kalan diğer bir Alman uzman ise Max Geissler'dir.³⁷⁸ Alman uzmanlardan Hermann Faust Malatya Bez ve İplik Fabrikasında çalışmanın yanında Malatya ve Adana'daki diğer fabrikalarda da çalışmıştır.³⁷⁹

Almanya dışında Fransa'dan da bir uzman geldiğini görmekteyiz. 1909 doğumlu Maurice Michelot'ta Malatya Bez ve İplik Fabrikasında inşa ve montaj işinde çalışmak üzere görevlendirilmiştir.³⁸⁰ Uzmanların fabrika da çalışmalarına rağmen fabrikada uzun bir süre işçi ve mühendis sıkıntısı çekilmiştir. 16 Aralık 1939 yılına ait bir ilanda fabrika da çalışmak üzere mühendis ilanına çıkılmıştır. İlan şu şekildedir:

“Makine Mühendisi alınacak:

Malatya Bez ve İplik Fabrikası T.A şirketinden

Fabrikamız makineleri bakım ve tamirat servisini idare etmek üzere Diplom Enjeniyör bir makine mühendisi alınacaktır. Taliplerin tercümei hali ve diploma suretlerinin şirketimize göndermesi.”

³⁷⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.113.8.

³⁷⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.31.11.

³⁷⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.20.

³⁷⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.88.4.

³⁷⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.120.19.

³⁷⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.78.2.

³⁸⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.111.4.

Bu ilan uzun yıllar fabrikada nitelikli eleman sıkıntısının yaşandığının göstergesidir.³⁸¹

Fabrikanın nitelikli eleman sorununu çözmek amacıyla usta öğretici kursları açılmıştır. Usta öğretici kurslarına alınacak kişilerin ise belli başlı şartlar aranarak kayıt olmaları istenmiştir. Bu kişiler; sanat okullarından birinde mezun olmak, askerlikten muaf olmak ve sağlık sorunu bulunmamak ve 35 yaşından küçük olunması gibi şartları geçtikten sonra alınmışlardır.³⁸² Yurtdışından getirilen uzmanların çalışmaları ve yerli işçilerin katkılarıyla Malatya Bez ve İplik Fabrikası 14 Aralık 1939 tarihinde İsmet İnönü tarafından açılmıştır.³⁸³

Fabrikanın kurulması ile hem Doğu Anadolu Bölgesinin hem de Malatya'nın sosyo-ekonomik yapısı, demografik yapısında değişimler meydana gelmiştir. Malatya'da işgücünün artmasıyla Doğu Anadolu Bölgesinin birçok şehrinde Malatya'ya göçler yaşanmıştır. 1935 yılında Türkiye'ye gelen Alman Asıllı İngiliz gazeteci Lilo Linke, Malatya ile ilgili araştırmalarında şu ifadeleri kullanmıştır. "Erkekler bugün koyu izbe yerlerde sabahdan akşama kadar köleler, birkaç seneye kadar fabrika işçilerine dönüşeceklerdir." Linke'nin bu sözleri fabrikanın kurulması ile beraber Malatya halkının her alanda bir dönüşüm içerisine gireceğine işaret etmektedir.³⁸⁴

2.8.9.Kayseri Uçak Fabrikasının Kuruluşu

1913 yılından itibaren Osmanlı Devleti, hava harp sanayisi alanında bazı çalışmalar yaparak askeri havacılığı kuran ilk ülkelerden biri olmuştur. Havacılığın kurulduğu yıllarda hava harp sanayisinin kurulmasına yönelik önemli bir çalışma olmamıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı Devleti'nin sanayisinin uçak üretimi için yeterli görülmemesidir.³⁸⁵ I.Dünya Savaşı yıllarında uçak fabrikası yapılmak istenmiştir. Ancak yeterli sermayenin olmaması yatırım yapılması için uygun koşulların

³⁸¹ *Akşam*, Makine Mühendisi alınacak, 1612.1939, 12.

³⁸² Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 159.

³⁸³ Nazmi Kal, *Cumhuriyet'in Kalkınma Mucizesi 1923-1939: Atatürk'ün Diktiği Ağaçlar*, (Ankara: Atay Yayınları, 2016), 104.

³⁸⁴ Lilo Linke, *Allah Dethroned, Journey Through Modern Turkey-Exlibris*, Alfred A. Knopf (London: 1937), 254.; Mehmet Karagöz Aktaran, "Cumhuriyet'in Modernleşme Sürecinde Malatya (1930-1938) Bir Seyyahın Notları Vesilesiyle," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/1 (2008), 317.

³⁸⁵ Osman Yalçın, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26/78 (2010), 567-568.; İhsan Tayhani, *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii (1923- 1950)*, (Ankara: Türk Hava Kurumu Yayınları, 2001), 207.

oluşmaması uçak sanayisinin gelişmesini engellemiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesinde önemli sebeplerden biride hava hâkimiyetinin olmamasıdır. Atatürk ve arkadaşları bir ülkenin gelişmesi için hava gücünün ne kadar önemli olduğunu görmüşlerdir. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı gibi büyük bir savaştan çıkan Türkiye geçmişten ders alarak aynı hata ve eksiklikleri yapmamaya çalışmıştır. Ekonomi de savaş sanayisinin kurulması, milli değerlerin korunması önemli görülmüştür.

Savaş sanayisi alanında yapılan çalışmalar Kurtuluş Savaşı zamanındaki tecrübelerle dayanmaktadır. Bu nedenle savaştan kısa bir süre sonra Kırıkkale'de savaş sanayisi üzerine birçok tesis yapılmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle de bu alanda gelişmeler devam etmiştir. Ağır sanayinin en son aşaması uçak sanayisidir. Çünkü tasarımı ve mühendislik bilgisi yönüyle ileri düzeyde teknoloji gerektirir. Diğer yan sanayi dallarına da katkı sunarak ülke ekonomisinin kalkınmasına destek verir. Atatürk ve arkadaşları, Batının ekonomik alanda kendini sürekli yenilediğini bununda birçok alanda açılan fabrikalar sayesinde olduğunu bilincindedirler. Atatürk bu konudaki konuşmasında: "...Fakat aynı zamanda sanayimizi de güzelleştirmek, geliştirmek zorundayız. Eğer sanayi konusunda hoş görür olmaya devam edersek, endüstri ürünleri yönünden, yine dış ülkelere haraç vermek zorunda kalırız." ³⁸⁶ diyordu.

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından hava sanayisindeki gelişmeleri yakından takip edebilmek amacıyla bir heyet oluşturularak Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu heyet, Avrupa'nın birçok şehrinde incelemelerde bulunup rapor hazırlamışlardır. İncelemelerinde hava sanayisinde diğer ülkelerden daha farklı ve gelişmiş olarak Almanya'yı görmüşlerdir. Almanya, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasına ve Versay gibi ağır bir antlaşma imzalamasına rağmen havacılık konusunda ilerlemesi takdire şayandır. Almanya teknik bilgi ve havacılık tecrübesiyle farklı ülkeler ile hava sanayisi ile ilgili anlaşmalar yaparak ortak tesisler kurmuştur. Türkiye'nin de hava sanayisi konusunda çalışmalar yapmak istemesi yakınlaşmalarını sağlamıştır. Türkiye ve Almanya 3 Mart 1924'de Türk- Alman Dostluk Antlaşması imzalamıştır.³⁸⁷ Bu

³⁸⁶ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914–2001)*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2001), 61.

³⁸⁷ Fatih Dervişoğlu, "İstikbalini Göklerde Arayan Ülke ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık: Tomtaş, *Cumhuriyet International Journal Education*", 3/3 (2014), 70.

anlaşma ile beraber Türkiye-Almanya arasında ekonomik iş birlikleri başlamış; hava sanayisi kurma yolunda ilk adım böylelikle atılmıştır.³⁸⁸

Avrupa'dan dönen heyet raporunu hükûmete sunmuştur. Hükûmet raporu değerlendirdikten sonra havacılıkla ilgili atılımlara başlamıştır. İlk adım ise 16 Şubat 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasıdır.³⁸⁹ Bu cemiyetin amacı;

- Havacılık ve hava sanayisinde çalışacak personel yetiştirmek,
- Sivil, askeri ve turistik havacılığı geliştirmek,
- Ülkede havacılık sanayinin temellerini atmak,
- Havacılığın ülke için askeri, siyasal, ekonomik ve sosyal önemini anlatmak,
- Havacılık için gerekli olan araç ve gereçleri temin etmek,
- Türk gençliğini bu konuda bilgilendirmek,

Türk Tayyare Cemiyeti kurulmasının ardından bir uçak fabrikası da kurulması istenmiştir. Ancak Türkiye'de bu fabrikanın kurulması için gerekli olan sermaye ve teknik eleman sıkıntısı vardır. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Versay antlaşmasına göre Almanya'nın uçak ve harp sanayine kısıtlamalar getirilmiştir. Almanya'daki firmalar ise farklı ülkelerde fabrikalar kurarak üretim yapmışlardır. Türkiye'de bu sanayinin gelişmesi için yabancı sermaye ile ortak hareket etmeye karar vermiştir. Fabrikaların inşa ve kurulumunda firma tarafından teknik elemanda gönderilecektir. Böylece sermaye ve teknik eleman sıkıntısı giderilerek çalışmalara başlanacaktır.³⁹⁰

Almanya Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa da harp sanayisinin tesisi için incelemelerde bulunmuştur. Junkers Tayyare Fabrikası, A.E.G, Siemens ve Telefunken Şirketlerinin fabrikalarını incelemiştir. Fabrikaların kuruluşu, teknik elemanları ve kapasiteleri hakkında bilgiler edinmiştir. Özellikle Junkers Şirketi detaylı şekilde inceleyen Kemaleddin Sami, bu fabrikada 250 mühendis ve 3.000 işçinin çalıştığını belirtmiştir.³⁹¹ Junkers şirketi Kemaleddin Bey'in ziyaretlerinden hoşnut olmuşlar. Bunun üzerine şirketin kurucusu Alman Profesör Junkers Türkiye'de de bir uçak fabrikası kurmayı planlamıştır. Fabrikanın kurulmasında gerekli olan

³⁸⁸ Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 44.

³⁸⁹ Muhterem Erenli, "Atatürk ve Havacılık", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2/4 (1985), 216.

³⁹⁰ Haşim Erdoğan - Enes Öz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri'de Teknik Anlamda Bir Girişim: Kayseri Uçak Fabrikası," *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8/32 (2016), 171.

³⁹¹ B.C.A. *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, No: 230.0.0.0, Gömlek No: 8.26.3.

şartları belirlemek için Genelkurmay yetkilileri ve Almanya'dan gelen Sachsenberg adındaki temsilci görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmeler olumlu sonuçlanmıştır. Junkers firması tarafından Türkiye'de bir uçak fabrikasının yapılması kararlaştırılmıştır.³⁹² Kurulacak olan uçak fabrikası için en uygun yer Kayseri olarak belirlenmiştir. Kayseri'nin seçilme nedeni ise etrafı dağlarla çevrili bir ovada olması ve havacılık için önemli olan, geniş ve düz bir alanların olmasıdır.³⁹³

Junkers Firmasıyla anlaşmaya varıldıktan sonra merkezi Ankara'da olmak üzere Türk Anonim Şirketi ve Milli Savunma Bakanlığı'nın belirlediği şartlar çerçevesinde bir tayyare fabrikasının kurulması 15 Ağustos 1925 tarihinde Bakanlar kurulunun kararıyla kararlaştırılmıştır.³⁹⁴ Türk Hükûmeti ile Junkers Firması arasında yapılan sözleşme sonucunda 07.09.1925 tarihinde Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) kurulmuştur.³⁹⁵

Kayseri Uçak Fabrikası'nın inşaatı Junkers Firması tarafından Philipp Holzmann und Co. Firmasına ihale edilmiştir. Bu sırada gerek Junkers Firmasının uzmanları tarafından fabrikanın makine ve montaj işleri için gerekli olan malzemeler Kayseri'ye getirilmiştir. İnşa malzemeleri Almanya'nın Hamburg Limanı'ndan gemiler ile İskenderun Limanı'na oradan da tren aracılığı ile Ulukışla'ya oradan da Kayseri'ye getirilmiştir.³⁹⁶ Atatürk'ün ortaya koyduğu Devletçilik ilkesinin ayakta kalabilmesi için ülkede güçlü bir ekonomiye ihtiyaç vardır. Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin gelişmesinde uçak fabrikasının kurulmasının faydalı olabileceği düşünülmüştür.³⁹⁷

Fabrikanın kuruluşundan itibaren birçok yabancı uzman gelmiştir. Fabrikada çalışan yabancı uzmanlar ve Türk işçilere dair kesin bir rakam olmasa da 150'den fazla yabancı uzman, mühendis ve nitelikli elemanın Kayseri Uçak Fabrikası'nda görev aldığı belirtilmektedir.³⁹⁸

³⁹²Serdar Sarısır, *Atatürk Dönemi Milli Hava Harp Sanayii İçinde Kayseri Teyyare Fabrikası'nın Yeri*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 52.

³⁹³Erdoğan - Öz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri'de", 174.

³⁹⁴B.C.A. *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, No: 30.18.1.1, Gömlek No: 16.67.6.

³⁹⁵Osman Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 26/78 (2010), 567.

³⁹⁶Deniz Akpınar, *Cumhuriyet Döneminde Kayseri'nin İdari ve İktisadi Gelişimi (1923-1950)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 55; Süslü, *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların*, 46.

³⁹⁷Erdoğan- Öz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri'de",172.

³⁹⁸Tuncay Deniz, *Türk Uçak Üretimi*, (Ankara: Ertem Matbaa, 2004), 9.

İnşaatin tamamlanmasıyla 6 Ekim 1926 yılında Kayseri Uçak Fabrikası devlet adamları ve halkın coşkusuyla açılmıştır.³⁹⁹

Fabrikada görevli yabancı uzmanlar;

- Fabrikanın ilk müdürü Herr Hans Saksonberg,
- İşletme Müdürü Dp. İng. Repird,
- Motor-Atölye Baş Ustası Herr Verbick,
- Kaporta-Atölye Baş Ustası Herr Wahner,
- Dizel Baş Ustası Herr Schowbel,
- Tesviye Baş Ustası ise Herr Hichta, isimlerden oluşmuştur.⁴⁰⁰

Bu bilgiler de bize gösteriyor ki fabrikanın idari yapısı genel itibariyle yabancı uzmanlardan oluşmaktadır. Arşiv kayıtlarına göre 1930-1945 Yılları arasında Kayseri Uçak Fabrikası için Gelen Yabancı Uzmanlar şu şekildedir:

04.03.1933: Alman uyruklu Ote Bote'nin 333 lira aylıkla çalışmasına izin verilmiştir.⁴⁰¹ 15.04.1933 yılında uyrukları arşiv belgesinde belirtilmeyen 3 uzmanın çağırılmasındaki amaçlar anlatılmıştır. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere uzmanlar hem fabrikaları kurmak ve çalışmak hem de Türk işçilerine işi öğretmek öğretmenlik yapmaları için gelmişlerdir. Gelen uzmanların maaşlarının yol paralarının, çalışma şartlarının nasıl olduğu da belge de mevcuttur. Arşiv belgesindeki bilgileri incelediğimizde uzmanların Türkiye için önemini anlamış olacağız. Uzmanların geliş amaçlarının belirtildiği arşiv kaydı tam nüshası şu şekildedir:

Milli Müdafaa ve Maliye Vekilliklerinden yazılan 13/4/1932 tarih ve 397/ve 5419/200 sayılı tezkerelerde; Kayseri Tayyare fabrikasında yapılacak tayyarelerde çalışmak suretiyle hem imalatı çabuklaştırmak ve hem de bu iş için ihtisaslı Türk işçilerini yetiştirmek üzere birisinin maaş ve yol parası şirket tarafından diğer ikisinin maaş ve yol paralarının Milli Müdafaa Vekili tarafından verilmek üzere üç mütehassis getirilmesi hakkında şirket tarafından yapılan teklifin muvafık görüldüğü bildirilmiş ve 300 dolar aylık ücretin tutarı olan Türk parasıyla çalıştırılacak bu mütehassısların kullanılabilmesi için 2007 numaralı kanunun 2 inci maddesinin A fıkrasına göre bir karar verilmesi istenmiştir. Bu iş İcra Vekilleri Heyetinin 15/4/1933 toplantısında görüşülerek teklife göre muamele yapılması kabul edilmiştir.⁴⁰²

³⁹⁹ Erdoğan- Öz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri'de", 172.

⁴⁰⁰ Sarısır, *Atatürk Dönemi Milli Hava Harp Sanayii İçinde Kayseri*, 76.

⁴⁰¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.13.13.

⁴⁰² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 35.26.8.

12.11.1933 tarihinde Amerika uyruklu 2 uzmanın Kayseri Uçak Fabrikasında çalışması ve çalışma süreleri boyunca Türk işçilerini yetiştirmeleri ayda 332 dolar ücret verilmesi kararlaştırılmıştır.(EK:7)⁴⁰³ 1936 yılında ise Polonya uyruklu Wilhelm Gibalk'ın fabrikaya ait Pazetel uçakların yapımında çalışması için gelmiştir.⁴⁰⁴ 1937 yılında ise isim ve uyukları belirtilmeyen yabancı uzmanlar⁴⁰⁵fabrikada yapılacak olan Gota adlı uçakların montajını yapmak üzere uzman Hampol⁴⁰⁶ve fabrikadaki P.Z.L adlı marka uçakların montaj işinde çalıştırılması için Zigmunt Reteleski⁴⁰⁷ görevlendirilmiştir.

1939 yılından sonra özellikle İngiliz uyruklu uzmanların Kayseri Tayyare fabrikasında çalışmak için görevlendirildiğini görmekteyiz. 1939 yılında İngiliz uyruklu Thomas Tarryn⁴⁰⁸1940 yılında İngiliz uyruklu Strow ve James Wybrow⁴⁰⁹James Ronald Wybrow yanında Fransa uyruklu Goubert'inde çalışmasına⁴¹⁰ izin verilmiştir. 1944 yılında yine İngiliz uyruklu uzmanlar Gedikli J. Rees⁴¹¹ J.H. Roberts⁴¹²1945 yılında da İngiliz uyruklu D.W.L Heal⁴¹³ve Knibbs'in fabrikanın malzeme işlerinde çalışmak üzere ülkemize gelmişlerdir.⁴¹⁴

Kayseri Uçak Fabrikası, Cumhuriyet tarihinin ilk fabrikalarından biri olması açısından önemlidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik ve teknik imkânsızlıklara rağmen hava sanayisinde büyük çalışmalara imza atmak şüphesiz Atatürk ve çalışma arkadaşlarının önemli başarılarından biri olmuştur.

⁴⁰³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.80.17.

⁴⁰⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.94.8.

⁴⁰⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.47.4.

⁴⁰⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.48.2.

⁴⁰⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.85.15.

⁴⁰⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.87.9.

⁴⁰⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.83.1; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.86.9.

⁴¹⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.97.4.

⁴¹¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.6.23.

⁴¹²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.74.3.

⁴¹³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.41.8.

⁴¹⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.48.20.

2.9.Tarım ve Ziraat

2.9.1.Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarım

Osmanlı Devleti’nin nüfusunun büyük bir çoğunluğunun ekonomik kaynağı tarımdı. I.Dünya Savaşı sonrasında ülke de iâşe dengesi bozulması üzerine Osmanlı ziraatı kalkındırmak amacıyla tarım planı hazırlamıştır. Ziraat Nezareti bünyesinde üretimi teşvik etmek, planlama işlerinin görevlendirmek amacıyla bir komisyon kuruldu. Bu komisyonun başına da Alman uzman Albert Hahl getirildi. Ziraat Bankasının ıslah edilerek kredi işleri düzenlenmiş ve bankanın genel müdürlüğüne Alman uzman B. Kautz getirilmiştir. Osmanlı’da da eksiklik görülen bölümler için uzmanların çağırıldığını görmekteyiz.⁴¹⁵

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları dünya savaşının ardından siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda toparlanmanın yaşandığı bir döneme girilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi nüfusun % 80’e yakını tarımla uğraşmaktaydı.⁴¹⁶ Barış ortamının sağlanmış olmasıyla erkek nüfus tekrar toprağa dönüp üretime başlanması sağlanmalıydı. Tarım sektöründe yaşanacak ilerleme sanayi, ticaret, demir ve kara yollarının da ilerlemesini sağlayacaktı.⁴¹⁷ Bu sebeple Atatürk tarafından Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türkiye’de kalkınma süreci başlamıştır. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı gibi iki büyük savaştan çıkan ülke, genç nüfusunu kaybetmiş, üretim yapılamamış, tarlalar savaştan dolayı boş kalmış ya da tahrip olmuştu. Temel geçim kaynağının tarım olduğu ve nüfusun çoğunluğunun kırsal kesimlerde yaşadığı Türkiye’de tarımsal üretim ve gelişimin sağlanması gerekiyordu. Tarımın gelişmesi halkın ekonomik refahının ilerlemesi demekti. ⁴¹⁸ Halkın yalnızca %10’u okuma yazma biliyordu.⁴¹⁹ % 80’ini de geçimini tarımdan sağlıyordu. Köylü kesim tarımı ilkel yöntemlerle işlediğinden toprağın sadece çok küçük bölümleri işlenebiliyordu. Bununla birlikte ülkede sermaye birikimi, alt yapının yetersizliği, nitelikli eleman ve sermayesi bulunan girişimci de mevcut

⁴¹⁵Metehan Şahin, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne Yabancı Uzman İstihdamı*, (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021), 96.

⁴¹⁶Rüstem Kocaöz, *Türkiye’de 1980 Sonrası Tarım Sektöründe Gelir ve İstihdamın Analizi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009, 13.

⁴¹⁷Şahin, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne*, 106.

⁴¹⁸Kasım Kaya, vd. “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması”, *Kamu-İş*, 14/1 (2015), 64-65.

⁴¹⁹Halit Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar (Goethe Almanya’sından Atatürk Türkiye’sine Sığınan Alman Bilim İnsanlarının Öyküsü)*, (İstanbul: Alfa İnceleme- Araştırma, 2016), 96.

değildi. Türkiye'nin sanayi, hizmet ve inşaat gibi sektörlerde ilerleyebilmesi için milli gelire önemli katkısı olacak tarım sektöründe ilerleyebilmesi gerekliydi.⁴²⁰ İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar dâhilinde çiftçiye zorlayan Aşar Vergisi 17 Şubat 1925'te kaldırılmıştır. Çiftçiye büyük bir vergi yükünden kurtaran bu kanun aynı zamanda tarımda çalışanların toprak mülkiyetinin kazanmalarını da sağlamıştır.⁴²¹

Ziraat Bankası, tarım sektörünü ilgilendiren konularda kredileri düzenledi. 1929 yılında tarım ve kredi kooperatifleri kuruldu. Tarım tekniği okulları, örnek çiftlikler açılarak tarımsal üretimin artması sağlandı.⁴²² 1930'lu yıllarda, Dünya Ekonomik Bunalımı yaşanmış olmasına rağmen tarım sektörü ile ilgili çalışmalara devam edilmiştir. Tarım ürünü olarak ekilen birçok mallar sanayide de kullanılmıştır. Devlet bu tarım ürünlerinin ekilmesi ve piyasaya sürülmesi için gerekli önlemler almak istemiştir. İthalatın artması tarımda ekilen ürünlerin dış pazarlarda yerini alması için zeytinyağı, pamuk ve fındıktan alınan muamele vergisi⁴²³ hükûmet tarafından kaldırılmıştır.⁴²⁴ 1935 yılında Tekel, Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi ve Tarım Satış Kooperatifi Birlikleri, 1937 yılında Zirai Kombinalar ve 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur.⁴²⁵

Atatürk'ün; tarımda üretimin arttırılması, çiftçiye modern tarım yöntemlerinin öğretilmesi ve çiftçinin toprak sahibi yapılması temel hedefi olmuştur.⁴²⁶ Atatürk, 1 Kasım 1937'de TBMM'nin 5. Dönem 3. Toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında ülkenin toprak ve tarım politikalarına değinmiştir. Tarımın ülke ekonomisindeki yeri, tarımın gelişmesi için yapılması gereken uygulamalardan bahsetmiştir.

“Milli ekonominin temeli ziraattir. Bunun içindir ki ziraatte kalkınmaya önem vermekteyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar, bu maksada erişmeyi kolaylaştıracaktır. Bu siyaset ve rejimde, önemli yer alabilecek noktalar başlıca şunlar olabilir:

Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve surette bölünemez bir mahiyet alması. Büyük

⁴²⁰Kaya vd, “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)”, 65.

⁴²¹U.Selcuk Akalın, *Türkiye’de Devlet-Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası*, (İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık, 2006), 29.

⁴²²Kepenek - Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, 44.

⁴²³Muamele vergisi, gelirin harcanması sırasında alınan vergidir. Vergi, üretimden pazarlamaya kadar çeşitli aşamalarda mal ve hizmet satış fiyatları üzerinden alınır. Wikipedia, (12.07.2022)

⁴²⁴*Cumhuriyet*, Muamele Vergisi, 03.03.1931, 1.

⁴²⁵Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, 264-265.

⁴²⁶Halil Cin, *Atatürk’ün Toprak ve Tarım Politikası: Prof. Dr. Akif Erginay’a 65inci Yaş Armağanı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981), 373.

çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlanmak lâzımdır. Küçük, büyük bütün çiftçilerin iş vasıtalarını artırmak, yenileştirmek ve korunmak tedbirleri, vakit geçirilmeden alınmalıdır. Her halde, en küçük bir çiftçi ailesi, bir çift hayvan sahibi kılınmalıdır. Köylüler için, umumiyetle pulluğu faydalı bulurum. Traktörler büyük çiftçilere tavsiye olunabilir. Köyde ve yakın köylerde, müşterek harman makinaları kullanırmak, köylülerin ayırlamayacağı bir âdet haline getirilmelidir. Memleketi; iklim, su ve toprak verimi bakımından, ziraat bölgelerine ayırmak icabeder. Bu bölgelerin her birinde, köylülerin, gözleriyle görebilecekleri, çalışmaları için örnek tutacakları verimli, modern, pratik ziraat merkezleri kurulmak gerekir. Bir de başta buğday olmak üzere, bütün gıda ihtiyaçlarımızla endüstrimizin dayandığı türlü iptidai maddeleri temin ve haricî ticaretimizin esasını teşkil eden çeşitli mahsullerimizin ayrı ayrı her birinde, miktarını artırmak, kalitesini yükseltmek, istihsâl masraflarını azaltmak, hastalık ve düşmanlarıyla uğraşmak için gereken teknik ve kanunî her tedbir, vakit geçirilmeden alınmalıdır.”⁴²⁷

Atatürk, Türkiye ekonomisinin kalkınması için tarım alanında yenilikler yapılmasını ve üretimin artmasını hedeflemiştir. Bu nedenle toprağın üretime açılması toprakların boş kalmaması için topraksız çiftçiye toprak dağıtılması ve toprağın bölünmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁸ 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamış, Türkiye savaşa girmemesine rağmen savaştan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Özellikle erkek nüfusunun askerliğe çağırılması toprağın boş kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde Refik Saydam hükûmeti, tarım ürünlerini piyasa düzeyinin altında, düşük fiyatla el koyma yoluna gitmiştir. Daha sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu hükûmetinde ise hububat alım fiyatları yükseltilmiş, ürünün %25’inden fazlasının piyasa fiyatlarından ve çiftçiler eliyle satılması serbest bırakılmıştır.⁴²⁹ 1945 yılında ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yürürlüğe konmuştur. Bu kanunun amacı ise; Türkiye’de toprağı olmayan veya yeterli olmayan çiftçilere toprak dağıtılmasıdır.⁴³⁰

⁴²⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I.(2006), 412-413.

⁴²⁸ Aynur Gül Karahan, *Atatürk Dönemi ve Sonrasında Tarım Politikalarının Gıda Sanayiine Yansımaları (1923-1960)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2015), 71.

⁴²⁹ Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 91-93.

⁴³⁰ Şahin Yedek - Savaş Sertel, Toprak Reformu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Uygulamalarının Türk Tarımına Etkisi. *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, ed. Arzu Güvenç Saygın - Murat Saygın (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019), 223-226.

Tablo 1

1930-1945 Döneminde Bazı Tarım Ürünlerinin Üretimi (Ton)

<u>Yıllar</u>	<u>Buğday</u>	<u>Arpa</u>	<u>Mısır</u>	<u>Kuru Fasulye</u>	<u>Pamuk</u>	<u>Seker Pancarı</u>	<u>Tütün</u>
<u>1930</u>	<u>2 586 377</u>	<u>1 536 589</u>	<u>470 744</u>	<u>66 828</u>	<u>51 435</u>	<u>91 419</u>	<u>47 211</u>
<u>1931</u>	<u>2 982 631</u>	<u>1 804 558</u>	<u>563 755</u>	<u>86 509</u>	<u>61 746</u>	<u>257 314</u>	<u>51 111</u>
<u>1932</u>	<u>1 935 800</u>	<u>1 167 607</u>	<u>426 354</u>	<u>44 730</u>	<u>19 579</u>	<u>151 757</u>	<u>18 040</u>
<u>1933</u>	<u>2 671 212</u>	<u>1 598 553</u>	<u>549 646</u>	<u>41 633</u>	<u>27 791</u>	<u>182 798</u>	<u>40 148</u>
<u>1934</u>	<u>2 713 732</u>	<u>1 672 348</u>	<u>489 093</u>	<u>93 679</u>	<u>37 762</u>	<u>434 201</u>	<u>35 678</u>
<u>1935</u>	<u>2 521 277</u>	<u>1 371 511</u>	<u>456 333</u>	<u>51 429</u>	<u>52 228</u>	<u>445 664</u>	<u>36 004</u>
<u>1936</u>	<u>3 853 290</u>	<u>2 153 636</u>	<u>684 729</u>	<u>52 542</u>	<u>51 068</u>	<u>454 206</u>	<u>75 936</u>
<u>1937</u>	<u>3 693 812</u>	<u>2 185 699</u>	<u>558 085</u>	<u>57 442</u>	<u>67 185</u>	<u>332 705</u>	<u>72 677</u>
<u>1938</u>	<u>4 278 815</u>	<u>2 386 717</u>	<u>598 845</u>	<u>62 696</u>	<u>64 731</u>	<u>290 109</u>	<u>58 800</u>
<u>1939</u>	<u>4 191 528</u>	<u>2 275 460</u>	<u>635 855</u>	<u>61 139</u>	<u>63 950</u>	<u>634 798</u>	<u>65 434</u>
<u>1940</u>	<u>4 067 950</u>	<u>2 249 314</u>	<u>757 309</u>	<u>72 198</u>	<u>77 115</u>	<u>552 829</u>	<u>71 356</u>
<u>1941</u>	<u>3 483 147</u>	<u>1 758 246</u>	<u>647 467</u>	<u>70 023</u>	<u>64 184</u>	<u>589 690</u>	<u>54 654</u>
<u>1942</u>	<u>4 263 282</u>	<u>2 164 781</u>	<u>852 828</u>	<u>106 378</u>	<u>74 055</u>	<u>450 920</u>	<u>61 783</u>
<u>1943</u>	<u>3 509 507</u>	<u>1 665 322</u>	<u>874 265</u>	<u>105 369</u>	<u>53 392</u>	<u>656 646</u>	<u>52 458</u>
<u>1944</u>	<u>3 148 396</u>	<u>1 403 049</u>	<u>508 296</u>	<u>59 489</u>	<u>58 916</u>	<u>613 355</u>	<u>61 387</u>
<u>1945</u>	<u>2 189 318</u>	<u>934 309</u>	<u>294 739</u>	<u>40 578</u>	<u>54 379</u>	<u>566 555</u>	<u>69 599</u> ⁴³¹

Tabloya baktığımız zaman yıllara göre bütün ürünlerde 1932 yılı hariç anlamlı bir artış olduğu dikkat çekmektedir. 1932 yılında genel bir düşüş mevsim şartlarından kaynaklanıyor olabilir. Savaş yıllarında üretimde düşüş olması normaldir. Çünkü tarımda çalışan insan gücü ve hayvan gücünün ordu için kullanılıyor olması üretimin düşüşünü açıklamaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım ve ziraattaki gelişiminin ülke ekonomisindeki diğer dallarda da etkili olacağı anlaşılmıştır. Ekonominin ilerlemesine halkın refah seviyesinin yükselmesine en kısa sürede ulaşmak istendiği için tarım ve ziraat alanında da hükûmet elinden geleni yapmak istemiştir. Öncelikle yapılacak çalışmaların bir plan dâhilinde doğru adımlarla yapılması istenmiştir. Çünkü en kısa sürede en fazla verim elde edilmek istenmiştir. İhtiyaç duyulan en küçük sektörde bile uzman çağırılmış ve inceledikleri ve hükûmete sundukları raporlar dikkate alınarak hareket edilmiştir. Hükûmet tarım ve ziraat konusunda yol göstermeleri için II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan gelen 2 mülteci ziraat mühendisini danışman olarak atamıştır. Fritz Baade ve Hans Wilbrandt Türk Hükûmetine gelen diğer yabancı uzmanların yanı sıra Ziraat Bakanlığına danışman olarak atanmışlardır.⁴³²

⁴³¹ Şahin, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 114.

⁴³² Arnold Reisman, *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 117.

Fritz Baade:1893yılında Almanya’da doğmuştur. Göttingen Üniversitesinde iktisat doktoru olarak mezun olmuştur. Berlin Üniversitesinde doçent unvanını almaya hak kazanmıştır. Hitler’in Almanya’nın iktidarına gelmesinin ardından Türkiye gelerek Ziraat Bakanlığı tarafından ziraat ve tarım danışmanı olarak atanmıştır.⁴³³1938-1939 tarihlerinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde zirai pazarlama dersleri vermiştir. Tahirova (Gönen) de Türk- Alman Çiftliğinin kurulması için Alman Hükûmetinden yardım sağlamıştır.⁴³⁴ Baade; Türkiye’de yetişen sebze ve meyveleri hayvanları, sanayi bitkilerini ve yer altı kaynaklarını inceledikten sonra Ziraat Bakanlığına bir rapor sunmuştur. Türkiye’nin gelir giderleri ihracat ve ithalat durumları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir.⁴³⁵

Baade; Türkiye’nin ihracatın artması için üzüm, kayısı ve diğer meyvelerin kurutulmasını istemiştir. Bu gün Türkiye kurutulmuş meyve ihracatında dünya da önde gelen ülkelerden biridir. Bu da Baade’nin o dönemlerdeki incelemeleri sonucudur. Baade, Batılı ülkelerdeki ithalatçıların zorunlu tuttuğu standardizasyonu başlatmıştır. Türk gıda işleyicilerine nihai ürünlerin raf ömürlerinin uzatılmasını, en yüksek kalitede olup alıcılar tarafından aranan ürünlerin piyasaya sürülmesini ve bir ürünün yüksek fiyat verilebilmesi için düzgün ambalajlı olmaları gibi bilgiler öğretmiştir. Baade’nin Türkiye’ye kazandırdığı en büyük buluş ise Kırşehir’de kaplıcaları keşfedip planları çizmek olmuştur. Antik çağlardan beri kapalı olan kısımları açarak şifalı suya ulaştı. Kaplıcanın planını çizdi. En önemlisi ise Onyx (damarlı akik) taşını Kırşehir’de keşfetti. Türk ekonomisine katkı sağlamak amacıyla kireçli deniz sularının bıraktığı tortulları zanaat koluna çevirdi.⁴³⁶

Taş ve mermer işçiliğini öğrenerek üretiminin yapılmasını sağladı. Kırşehir’de kaldığı sürede Öğretmen Abdullah Acer ile tanıştı. Almanya’ya gittiği zaman onu da yanında götürerek mermer işçiliğinin ayrıntılarını öğretti. Abdullah Acer ise Türkiye’ye dönerek mermer işçiliğinin detaylarını Türk işçilerine anlatmıştır. Baade, Türkiye’de 1934-1946 yılları arasında kalarak Türk tarımına ve Kırşehir’e büyük katkıları olmuştur. 1948 yılında Almanya’ya dönmüştür. 1958 yılında Kırşehir halkı Baade duydukları minnet karşısında ona fahri hemşeri unvanını vermişlerdir. Baade

⁴³³Cavit Orhan Tütengil, “Türkiye’nin Sorunları ve Prof. Dr. Fritz Baade”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 24/1-2 (1964), 109-110; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 323-324.

⁴³⁴Tütengil, “Türkiye’nin Sorunları,” 110.

⁴³⁵Detaylı Bilgi için bkz: Prof. Dr. Fritz Baade’nin Raporu, Tarım ve Orman Bakanlığı Dijital Tarım Kütüphanesi, 29.08.2022.

⁴³⁶Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 324; Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 142-143.

bunun üzerine; “Kırşehir şehrinin beni fahri hemşeri yapması memleketim de dâhil olmak üzere, bana tevcih edilen birçok payelerden üstündür.” demiştir. 1973 yılında Kırşehir Belediye Meclisi kaplıcaya giden ana caddeye Prof. F.Baade Caddesi adını vermiştir.⁴³⁷ Hem tarım ve ziraat hem de Kırşehir’de yaptığı çalışmalarla Baade Türkiye’nin ekonomisinin ilerlemesinde büyük katkıları olan Alman bilim insanıdır.

Hans Wilbrandt: 1903 yılında Berlin’de doğmuş Alman tarım uzmanıdır. Hitler yönetiminden sonra Türkiye’ye göç etmiştir. Ziraat Bakanlığında tarım uzmanı, İktisat Bakanlığında ise İhracatı Teşkilatlandırma Müdürlüğünde uzman olarak çalışmıştır. Kooperatifleşme çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. 1952 yılına kadar İstanbul’da kalarak balık ihracatı yapmıştır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde hocalık yapmıştır. 1952’de Almanya’ya geri döndü.⁴³⁸ Hans Wilbrandt ve Fritz Baade gibi mülteci danışmanların yanı sıra Ziraat Bakanlığı da kendi bünyesinde çalışmalar yapması için de belirli yıllarda bakanlığa farklı tarihlerde uzmanlar gelmiş ve çalışmalara katılmıştır.⁴³⁹

- 1934 yılında 2 uzman, 1935 ve 1936 yıllarında Ziraat Bakanlığında çalışmak üzere 1’er yabancı uzman gelmiştir.⁴⁴⁰
- 1938 yılında Ziraat Bakanlığında çalışmak üzere yabancı uzmanlar ve bu uzmanlara tercümanlık yapacak kişiler gelmiştir. Ancak bu uzman ve tercümanların sayıları ile ilgili bir bilgiye arşivlerde rastlanılmamıştır.⁴⁴¹
- 1940 yılında 170 lira ücretle Aziz Alpaut Ziraat Bakanlığında uzman olarak göreve başlamıştır.⁴⁴²

Tarım ve ziraat alanındaki çalışmalar öncelikle iklim şartları en uygun olan ve toprağın verimli olduğu yerlerde yapılmıştır. Gelen uzmanlarda özellikle bu bölgelerdeki toprak ve ürünlerle ilgili çalışma yapmıştır. İstanbul ve çevresi, Ege ve

⁴³⁷ Ahmet Özgür Türen, *Atatürk Ülkesine Sığınanlar*, (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 90-91.

⁴³⁸ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 325.

⁴³⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 47.60.17.

⁴⁴⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.74.19; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.2.15.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.79.1.

⁴⁴¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.60.17.

⁴⁴² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.55.4; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.93.19.

Akdeniz'deki kıyılar özellikle ekim için plan yapılan ve mektep açılan bölgeler olmuştur. Adapazarı'nda ürünleri ekimi gerçekleşmesi için ıslah istasyonu kurulmuştur. Adapazarı'ndaki Tohum Islah İstasyonunda tohumların incelemelerini yapmak için Ziraat Uzmanı Herr Kılave gelerek incelemelerde bulunmuştur. Çalışmalarının devam etmesini isteyen hükûmet Türkiye'de 2 yıl daha çalışabilmesi için maaşını arttırmış ve çalışma süresini de uzatmıştır.⁴⁴³

Tarım ve ziraat alanında daha hızlı adımlar atılabilmesi ve doğru kararların verilebilmesi için Almanya'dan uzmanlar davet edilmeye karar verilmiştir. Ziraat Bakanlığının talebi üzerine 1927 yılında Almanya'da Tarım Bakanlığı Zirai Kurumlar Genel Müdürü olan Prof. Dr. Oldenburg 11 kişilik bir Alman heyeti hazırlayarak Türkiye'ye gelmiştir. Bu heyet daha sonra Oldenburg Heyeti olarak anılmıştır. Heyet içerisinde Berlin Yüksek Ziraat Okulu Rektörü Prof. Schucht da bulunmaktadır. Heyet, Türkiye'nin topraklarını ve tarım ziraatla ilgili kurumları inceleyip rapor halinde Türkiye'ye sunmuşlardır. Raporla ülkedeki tarım ve ziraatın planlı ve modern tekniklerle yapılabilmesi için Yüksek Ziraat Mektebinin kurulması gençlerin eğitilerek köylerde eski usulle yapılan tarımın yerine modern tekniklerin öğretilmesi istenmiştir. Bu açılacak mektep için gerekirse yurtdışından uzman bilim insanlarının gelmesi gerektiğini söylemişlerdir. Uzmanların hazırladığı bu rapor dâhilinde ülkenin bazı şehirlerinde Ziraat mektepleri kurulmaya başlandı. İzmir Bornova mevkiinde açılan Ziraat Mektebi, Adana Ziraat Mektebi, Antalya Böcekçilik Mektebi ve Ankara Yüksek Ziraat Okulunu gösterebiliriz.⁴⁴⁴ Açılacak olan Ziraat Mekteplerinin ise nerede ve nasıl olacağı ile ilgili de incelemeler yapılmıştır. Kurulacak olan ilk ve orta dereceli ziraat mekteplerinin binalarının yapılması projelerinin hazırlanması içinde yine uzman mimar çağırıldığını araştırmalarımız sonucunda görmekteyiz. Mimar Bavrat Nat gelerek açılacak okulların projelerini çizmiş ve binaların yapılmasında işçileri yönlendirmiştir.⁴⁴⁵

Ankara Ziraat Enstitüsü binasının yapımı için birden fazla yabancı mimarın bina projesinde yer aldığını görmekteyiz. Yabancı uzmanların çalışma süreleri bittiğinde ve ihtiyaç devam ettiğinde ya o uzmanın süresi uzatılmış ya da yeni bir yabancı uzman davet edilmiştir. Ankara Ziraat Enstitüsü binası yanı sıra yapılacak

⁴⁴³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 14.62.18.

⁴⁴⁴Cumhuriyet, İktisat Vekâletinden, 03.03.1931, 5; Cumhuriyet, Adana Ziraat Mektebi Müdürlüğünden, 12.03.1931, 8.

⁴⁴⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 1.8.15.

Baytar Enstitüsünde de plan ve projelerinde iç tesisatının yapılmasında ve inşası yapılan bölgeleri de incelemesi amacıyla yeni bir yabancı uzman daha gelmiştir.⁴⁴⁶

Ziraat, geçimini toprakla geçindiren toplumlar için önemli bir yere sahiptir. Yaşamlarının devamı geçinmeleri toprağın ekimine ve ürüne bağlıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin ziraat konusunda da sermayenin yanında en büyük sorunu bilinçli üreticinin olmamasıdır. Toprağın bilinçsiz ekilmesi istenilen ve hedeflenen ürünü yeteri kadar verememektedir. Köylünün sadece kendi geçimini sağlayacak ürünleri ekmesi ticaretin ve sanayinin de ilerlemesini yavaşlatmaktadır. Bu yüzden ülkemizde sık sık ziraat mühendislerinin gelip toprağı inceleyip, çiftçiye de bilgilendirmişlerdir. Gelen ziraat mühendislerine örnek olarak bu arşiv belgesini verebiliriz.

“9721 numaralı kararname ile tasdik olunan kadroya dâhil 550 lira ücretli mütehassıslığa 135 lirası mevkuf tutulmak suretiyle 315 lira ücretle Alman tebaasından Ziraat Mühendisi Her Petzold un tayini, İktisat Vekâletinin 29/11/930 tarih ve 69811/35 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 9/12/930 tarih ve 864/18357 numaralı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 22/12/930 tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur. 22/12/930”⁴⁴⁷

19. yy sonlarına doğru şeker üretimi Avrupa'da temel gıda maddesiye endüstriyel bir ürüne dönüşmüştür. Şeker fabrikalarının yapılmasıyla da şeker uluslararası ticarete rekabet edilir ürün halini almıştır.⁴⁴⁸ Osmanlı Hükûmeti de endüstrileşen şeker kamışını yetiştirebilmek için çalışmalar başlatmıştır. Şeker fabrikalarının kurulması için Almanlara imtiyaz vermiş ve araştırma yapılmasını istemiştir. Ziraat Mühendisi Profesör Kerlah, Mütehassıs Mösyö Jozef ve Preslav incelemeler de bulunmak üzere İstanbul'a gelmişse de I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine başarılı olunamamıştır.⁴⁴⁹ Savaşın başlamasıyla şeker pancarının üretilmesi planlanan araziler ve fabrika bina yerleri de savaş alanında kalmıştır. Üretimde ve fabrikada çalışacak kişilerinde savaşa katılmaları ile çalışmalar tamamen durmuştur. Ülke bundan sonra şeker ihtiyacını ithal ederek karşılamaya çalışmıştır. İzmir İktisat Kongresinde “Ham maddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları

⁴⁴⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.43.16.

⁴⁴⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 16.83.4.

⁴⁴⁸Mehmet Karayaman, “Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar,” *Atatürk Araştırma Merkezi*, 28/82 (2012), 55.

⁴⁴⁹Fatih Hakan Dikmen - Emre Güneşer Bozdağ, “Türkiye’de Kamu Şeker Fabrikaları İçin Bir Etkinlik Analizi: 2003-2016”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10/3 (2018), 453.; Süslü, *Türkiye’ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların* 65.

kurulması gerekmektedir.” maddesi gereğince şeker üretme fikri yeniden ortaya atılmıştır.

Ülkemizde şeker kamışının ziraatına uygun olup olmadığının tekrar incelenmesi istenmiştir. Osmanlı’nın yaptığı gibi yabancı uzmanların gelip tetkik yapılması istenmiştir. Bu sefer Fransa’dan Ziraat Mühendisi Vikonte de Rechefort getirilmiştir. Yanında işçisiyle birlikte gelen Vikonte yaptığı incelemeler sonucunda Anadolu topraklarında şeker kamışı yetiştirmek için uygun ortamın bulunduğunu söylemiştir. Kısa süre sonra devlet özel teşebbüsü de destekleyerek şeker fabrikalarının kurulması sağlanmıştır. Vikonte’nin diğer uzmanlardan bir farkı da Türkiye’ye gelip araştırma yapmak için hükûmetten bir ücret talep etmemiştir. Tamamen gönüllü olarak gelerek incelemelerde bulunmuştur. Yalnızca kendisi ve işçisinin yol parasının karşılanmasını istemiştir.⁴⁵⁰

İzmir İktisat Kongresinde alınan “Ham maddesi yurt içinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dalları kurulması gerekmektedir.” kararı sonucu endüstri ürünlerini ekilmek için çalışmalar devam etmiştir. Memleketimiz iklimine uygun koşullarda yetişebilen giyim, besin sektörü ve sanayi sektörü için önem arz eden diğer bir ürünümüzde pamuktur. Pamuğun yetişmesi sanayi sektörünün de gelişmesini sağlayacaktır. Çünkü pamuk dokuma sanayisinin hammaddesidir. Pamuk yetiştirilmesiyle işlenecek fabrikalar açılacak hem toplumun ihtiyacı karşılanacak hem de ekonominin yükselmesini sağlayacaktır. Pamuk ekilmesiyle çiftçi kazanacak, fabrikada eleman ihtiyacıyla da işsizlik önüne geçilecektir. Bu yüzden pamuk üretme çiftliklerine hükûmet özenle üzerinde durmuştur. Bu çiftliklerde istenilen üretim miktarının alınması için düzenli ve bilinçli bir ekim gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Gerekli kontroller yapılarak pamuk ekilmiştir. Pamuk ekimi uzmanların planları doğrultusunda memur ve hizmetliler tarafından yapılmıştır.⁴⁵¹

Ülkemiz topraklarını inceleyen diğer bir uzman heyet ise Sovyet Rusya’dan gelmiştir. Prof. P.M. Jikovski’nin başkanlığında heyet gelerek incelemelerde bulunmuştur. Ülkedeki birçok toprak ve bitkiler üzerine araştırma yapmışlardır. Heyet, Türkiye’de bulunduğu dönemlerde 10 bine yakın bitkiden örnek almış, 50’ye yakın çiftlikte bu bitkileri ekmiştir. Bu süreç tam 4 yıl sürmüştür. Hangi bitkinin nerede

⁴⁵⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 9.12.5.

⁴⁵¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.55.2; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.92.3.

yetişirse daha uygun yetiştirme imkânı bulacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Sovyet Rusya'dan yeni 26 uzman daha gelip çeşitli incelemeler yapmışlardır.⁴⁵² Türkiye'deki bitkilerin araştırılması ve hastalıklarının önlenmesi amacıyla Ziraat Bakanlığı bitki uzmanlığı diye bir bölüm oluşturmuştur. Bu bölüme de yine yurtdışından uzmanlar sayesinde çalışmalar yapılmıştır. Gelen uzmanlar bitkilerde oluşan hastalıkları tespit etmiş ve bitki yetiştiriciliğini her bölgenin iklim koşullarına göre olmasını sağlamıştır. Dr. Hans Bremer de 1942 yılında Nebatat uzmanı olarak görevlendirilmiştir.⁴⁵³

Türkiye iklimi ve jeolojik yapısı gereğince bağ ve üzümün bolca yetiştiği bir ülkedir. Anadolu topraklarında geçmişten günümüze kadar bakıldığında üzümün bu topraklarda hep var olduğunu görmekteyiz. Osmanlı dönemi ve öncesinde de bağcılık önemli bir besin ve ekonomik kaynak olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde de bağlarımızın incelenmesi, üzümlerin ıslah edilmesi ve kuru üzümün ihraç edilebilmesi için incelemelerde bulunulması istenmiştir. Bugün bile kuru üzüm yetiştiriciliğinde dünyada ilk sıralarda yer almaktayız. 1931 yılında da üzüm ve pamuk ürünlerinin ıslah edilmesi ve incelenmesi için İktisat Bakanlığı tarafından ABD'den uzmanlar getirilmiştir.⁴⁵⁴

Tarımı zorlaştıran en önemli sebeplerden biri zirai haşereler ve çekirgelerdir. İzmir ve çevresinde çekirge sürüsü tarafından tarım arazileri ve meyveler tahrip edilmişti. 1931 yılında İngiltere'den İmperial İntitut Entomology Gromwell Road Haşarat enstitüsünde çalışan Ziraat Mühendisi Mr. Uvarov Londra'dan gelmiştir. 2 ay boyunca İzmir'de kalarak çekirgeler üzerinde incelemeler yapmıştır. Hazırladığı raporu ise hükûmete sunmuştur.⁴⁵⁵ Uzmanın hazırladığı rapor diğer illerdeki haşere sorununa da örnek olmuştur. Antalya'da bu soruna çözüm bulabilmek için Antalya Böcekçilik Mektebi inşa edilmiştir.⁴⁵⁶

ABD resmi Ziraat Mühendisi M. Gardner da ülkemizde incelemelerde bulunması için İktisat Bakanlığı tarafından davet edilmiştir. Türkiye'ye geldikten sonra Cumhuriyet gazetesi muhabiri ile görüşme yapmıştır. Muhabire:

⁴⁵²Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 99.

⁴⁵³B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.56.20.

⁴⁵⁴B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 18.15.19.

⁴⁵⁵B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.15.

⁴⁵⁶*Cumhuriyet*, Antalya Böcekçilik Mektebi Müdürlüğünden, 12.03.1931, 8.

“Çalışmalarımı ile ilgili önceden bir bilgi vermem doğru olmayacaktır. Türkiye’de yaklaşık 6 ay kalıp inceleme yapacağım. Dünya’nın gözü Türkiye’nin üzerindedir. Türkiye’ye gelip yakından görmeyi çok arzu ediyordum. Türkiye’ye 25 yıl evvel gelmişimdir. Ancak şuan çok değişmiş buldum. Bu defa ziraat mühendisi olarak geldim. Dikkatimi ilk çeken Türkiye’de çok güzel meyveler yetişmesidir. Ayrıca tütün ve incirlerinizin dünyaca ünü vardır.”⁴⁵⁷ demiştir.

Çiftliklerin iyileştirilmesi içinde yabancı uzmanların çağırıldığını görmekteyiz. Karacabey Harası’nda⁴⁵⁸ çalıştırılmak üzere Macaristan’dan Ziraat Mühendisi Nadaskai İstivan davet edilmiştir.⁴⁵⁹

Uzun süren savaşıardan dolayı toprak istenildiği ölçüde ekilememiştir. Ekilen ürünler ise sadece temel gereksinim maddeleriydi. Cumhuriyetle birlikte köylü ve çiftçi huzura kavuşup işine bakmaya başladı. Artık yeni ürünleri de deneme zamanı gelmişti. Bu yüzden sıcak bölge iklimlerinden sebze ve meyveler getirildi. Bu ürünlerin Antalya’da ekimi yapıldı. Hangi ürünlerin Antalya bölgesinde yetişeceği incelendi. Yetişen ürünlerin ise iyileştirme yapılarak ekilmesi sağlandı. Bunun için Antalya’da Tecrübe İstasyonu kuruldu. Bu istasyona müdür olarak İsveçli Uzman Doktor Teng Vall getirildi. Vall, getirilen ürünleri inceledi ve toprağa tutunup yetişen ürünlerin devamını sağladı. Bu gün Akdeniz Bölgesinde yetişen birçok Tropical meyve ve sebzeler o günkü yapılan çalışmaların sonucunda gerçekleşmiştir.⁴⁶⁰

Sıcak bölgelerden getirilip Antalya’da ekimi yapılan bu ürünlerin tespit ve planı için de Antalya Sıcak İklimler Ziraat İstasyonu oluşturuldu. Bu kurumun başına da yine bir yabancı uzman getirildi. Bu durum o dönem Türkiye’sinin tarıma verdiği önemi ve ülkemizde meyve sebze türlerinin çeşitliliğinin arttırılmaya çalışıldığının göstergesidir.⁴⁶¹

Tarımın yapılabilmesi için toprağa ve suya ihtiyaç vardır. Toprağın verimli olduğu yerlerde eğer yeterli sulama gerçekleşemezse tarım ürünü ekilememektedir. Bu gün günümüzde bile sulama tarımdaki en büyük problemlerden biridir. Çiftçiler kendi imkânlarıyla sondaj açarak suya ulaşmaya çalışmaktadırlar. Akarsu ya da nehirlerle yakın olan tarım arazileri ise suların akım yollarını tarlalarına doğru yönelterek sulama sorununa çare bulmaktadırlar.1930’lu yıllarda bazı köylerdeki sulama problemlerini

⁴⁵⁷ *Cumhuriyet*, Mr. Gardner dün gelerek Ankara’ya Gitti, 18.06.1933, 2.

⁴⁵⁸ Atların büyütüldüğü ve bakımlarının yapıldığı, hayvanların rahatça gezinebildiği alanların bulunduğu tesisler. Wikipedia, (15.09.2022).

⁴⁵⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.73.13.

⁴⁶⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.42.10.

⁴⁶¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 60.99.5.

çözümüne ulaştırabilmek için Ziraat Bakanlığı Jeoloji Uzmanı Prof. Dr. Salamon Calvi'den araştırma yapmasını istemiştir. Calvi; Gebze kazasına bağlı Tavşancıl ve Tuzla köylerine giderek su araştırması yapmıştır. Tarlalara yakın yerlerde sondaj açarak en yakın su kaynağına ulaşmaya çalışmıştır. Calvi bu yerlerde yaptığı incelemeleri hükûmetin izni ve bilgisi çerçevesinde yapmıştır.⁴⁶²

Tarımın gelişmesi için ihtiyaç duyulan alanlardan biride zirai araç ve gereçlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım eski yöntem ve aletlerle yapıyordu. Hem istenilen ürünlerin ekimini zorlaştırıyor hem de ürün miktarı az oluyordu. Bu soruna da hükûmet çare bulmak amacıyla Ankara Orman Çiftliği içerisinde Ziraat Aletleri Fabrikası inşa ederek çözülmeye çalışılmıştır. Bu fabrika ihtiyaç duyulan ziraat aletlerini yapacak böylece tarımın önündeki bir sorun daha yok olacaktı. Yaptığımız araştırmalara göre bu fabrikada da çalışmak üzere yabancı uzmanlar çağırılmıştır. Gelen yabancı uzmanların birçoğunun da çalışma süreleri uzatılmıştır.⁴⁶³ Ankara Ziraat Aletleri fabrikasında çalışmak üzere Macaristan'dan uzman J. G. Prokurist 1000 lira aylık ücretle 3 yıl süreyle çalışmak üzere görevlendirilmiştir.⁴⁶⁴ Yeni kurulan devlet ekonomisinin temeli olan tarım ve ziraat alanında çağın tüm gerekliliğini yerine getirerek ülkenin bir an önce kalkınması hedeflenmiştir.

2.10. Madencilik

Tarihte önemli medeniyet evrelerinden biri de madenin insanlar tarafından keşfedilmesidir. Yapılan araştırmalar sonucunda keşfedilen ilk maden ise bakırdır.⁴⁶⁵ Maden keşfedildikten itibaren devletlerin ekonomik ve gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴⁶⁶ Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemine kadar madencilik doğrudan devlet tarafından işletilmiştir. Madeni işlemek amacıyla değişik uygulamalara gidilmiştir. İşletmeyi genellikle yöre halkından birine (mültezim) belirli bir süre kiralayarak ihale yoluyla (iltizam usulü) veriyordu. Avrupa'da sanayileşme hareketleri başlayınca Osmanlı Devleti maden ihtiyacını batılı

⁴⁶²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.81.11.

⁴⁶³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 94.32.11.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 105.38.5.

⁴⁶⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 115.70.12.

⁴⁶⁵Metehan Şahin, "Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı (1935-1980)", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7/2, 2021, 311.

⁴⁶⁶İleri, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilik Genel Durumu" 288.

devletlerden ithal ederek karşılamaya başladı. Hatta silah ve cephanelerini dahi Batı'dan alıyordu.⁴⁶⁷

Osmanlı Devleti'nde madenlerin bulunması, çıkarılması, işletilmesiyle ilgili kayda değer bir program hazırlanamamıştır. 19. yüzyılın sonlarında madencilik faaliyetleri bir düzene konulmak istenmiştir. Madenlerle ilgili 1862 ve 1906 Maâdin Nizamnameleri yayınlanarak bir sistem dâhilinde yapılması istenmiştir. Bu nizamnamelere göre, yabancıların mülk edinmelerine izin verilmiştir. Ayrıca yabancılara Osmanlı topraklarında maden arama, işletme ve pazarlama gibi haklarda verilmiştir. Madenlerin çıkarılmasının yüksek maliyetli olduğunda Osmanlı yabancılara imtiyaz vererek vergi alma yoluna gitmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde madencilik faaliyetleri yabancıların eline geçmiştir.⁴⁶⁸ Madencilik alanında yabancı uzman istihdamı ise Osmanlı Devleti döneminde de başvurulan bir yöntemdir. Maden-i Hümayûn Başmühendisi Avusturya uyruklu Gustave de Pauliny gibi birçok yabancı uzman davet edilmiştir. Bu uygulama Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir.⁴⁶⁹

2.10.1. 1930 Yılı Sonrasında Madencilik Faaliyetleri

1930 yılından itibaren madencilik alanında yeni kurum ve kuruluşların kurulmasına özen gösterilmiştir. Türkiye, ekonomisinin en kısa zamanda ilerlemesi için çalışmalar her alanda yoğunlaşmıştır. Bu alandaki yapılan en önemli adımlardan biri madencilik sektörüyle uğraşanlara vergi indirimine gidilmesidir. Böylece bu sektöre talebin daha da artması istenmiştir. Çalışan kişilere madenlerin nasıl çıkarılacağı ve madenlerden nasıl daha fazla yararlanma sağlanacağı ile ilgili rapor hazırlanmıştır. Türk Anonim Şirketleri kurulmuştur. 1933 yılında Türkiye'nin petrol ve madenlerini aramak işletmek amacıyla Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulmuştur. Bunun yanı sıra altın ve benzeri değerli madenlerin aranması için Altın Arama ve İşletme İdaresi, İktisat Vekâletine bağlı olarak kurulmuştur. 1935 yılı madencilik açısından önemli çalışmaların olduğu bir yıl olmuştur. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Etibank, 2819 sayılı kanunla Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEÜ) kurulmuştur. Ayrıca aynı yıl Keçiözümlü Kükürt İşletmesi ve Antrasit Fabrikası

⁴⁶⁷ Nadir Avşaroğlu, "Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihi," *Mining History On Turkey*,1 (2018), 2.

⁴⁶⁸ İleri, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilik Genel Durumu", 288.

⁴⁶⁹ Şahin, "Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı", 317-319.

açılmıştır. 1937 yılında Karabük'te, Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın temeli atılmış, Divriği'de, işletmeye elverişli tesisler inşa edilmiştir. 1940 yılında "Ereğli Kömür havzasındaki Ocakların Devletçe İşlettirilmesi Hakkında Kanun" çıkarılarak Ereğli kömür havzasındaki kömür ocaklarının işlettilmesine karar verilmiştir. Milli Koruma Kanununda, "7.8.9.11 maddeleri" maden kuruluşları ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Hatay'ın Arsus ilçesinde petrol arama çalışmaları için sondaj açılmıştır.

1941 yılında Karabük Fabrikasında; kok kömürü, demir, pik, sac, inşaat demiri, katran, hayvan nalı, araba tekerleği demiri üretimi yapılmıştır. Petrol Ofisi kurulmuştur. 1942 yılında İngiliz Tuğgeneral Wiltham, "Karabük Demir Çelik Fabrikaları Hakkında" rapor hazırlamıştır. 17 Haziran 1942'de "Madenlerin Aranma ve İşletilmesi Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. 1943 yılında ihtiyaç duyulan kömür madeni için Garp Linyitlerinin kullanılmasına kararlaştırılmıştır. Raman'da dört kuyuda sondaj yapılmıştır. Çalışmalar kısa sürede karşılık vermiştir. 1944 yılı başlarında Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom ihracatı 46.783 tona ulaşmıştır. Karabük Demir ve Çelik Fabrikasına bağlı süper fosfat ve sülfürik asit fabrikası açılmıştır. 1945 yılına gelindiğinde maden çalışmaları büyük hızla devam etmiştir. Linyit kömürü üretiminin %81'i, krom üretimin %57'si ve kükürt üretiminin %91'i devlet eliyle yapılmıştır. Raman'da ise günde beş ton üretime olanak veren petrol rezervine ulaşılmıştır. Aynı yıl bazı olumsuz durumlarda yaşanmıştır. Raman'da petrol arama kampında kullanılan patlayıcı maddelerin ateş alması üzerine patlama meydana gelmiştir. Bu patlama da Amerikalı uzman, ustabaşı ve işçi ölmüştür.⁴⁷⁰

Türkiye, ihtiyaç duyduğu her alanda yabancı uzman istihdamını gerçekleştirmiştir. Madencilik sektörü de ihtiyaç duyulan alanların başında gelmektedir. Bu alanda gelen uzmanları incelediğimizde çok farklı ülkelerden uzman istihdamının olduğunu görmekteyiz. Almanya, Macaristan, Fransa, İngiltere, Polonya, Belçika, Amerika, İsviçre, Hollanda gibi ülkelerden yabancı uzman istihdamı sağlanmıştır. Uzmanlar genel olarak Avrupa ülkelerinden gelmiştir. Bu tamamen teknik ve teknolojik gelişmişliğin sonucudur. Amerika'dan uzmanların getirilme sebebi ise siyasi ilişkiler sonucunda yapılan anlaşmalar gereğidir. Uzmanların özellikle Maden Tetkik Arama Enstitüsünde daha sonra Eti Bank, Karabük Demir Çelik Fabrikasına gelmişlerdir.⁴⁷¹

⁴⁷⁰Hilal Karavar, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Madencilik Durumu (1939-1945)", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 8/18 (2020), 31-38.

⁴⁷¹Şahin, "Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı", 317-319.

Özellikle Amerika'dan ve Sovyet Rusya'dan gelen yabancı uzmanlar Türkiye'deki madenlerle ilgili önemli raporlar sunmuşlardır. 14 Haziran 1933 yılı Cumhuriyet gazetesi ABD gelen uzmanları "Altın ve petrol taharriyatı başlıyor" diye bir başlık atarak halka bildirmiştir. Ülkenin iktisat programını Mr. Hins tarafından hazırlanacaktır. Memlekette altın ve petrol ulaşımı için doğu bölgelerindeki illere gidilecektir. Mardin ve Siirt bölgelerinde araştırma yapmak amacıyla Mr. Sidney Paige ve Petrol Araştırma ve inceleme müdürü Cevat Eyüp Bey'de uzmanın yanında bulunarak 1.5 aylık bir inceleme yapmıştır. Petrol Madeni Mühendisi Kemal Numan Bey'de gelen uzmana yardımda bulunmuştur.⁴⁷²

Bu yabancı uzmanların yanına Türk bilim insanları da verilmiştir. Hem çalışmaları kolaylaştırmak hem de yabancı uzmanlardan birçok şeyi de öğrenmeleri istenmiştir. Bu sebepten Kolombiya Üniversitesi'nde okumuş Cevat Eyüp Bey Petrol Arama ve İşletme Müdürlüğüne Altın Araştırma ve İşletme Müdürlüğüne ise Hadi Bey getirilmiştir.⁴⁷³

Sovyet uzmanlar ise maden fabrikaları hakkında da çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Zira kömür madenlerinin bulunması ve işletilmesi için hemen harekete geçilmesi gerektiği belirtilmekte, bu planlamanın kapsamlı araştırmalar neticesinde gerçekleşmesinin üzerinde durulmuştur. Kurulacak fabrikaların inşa alanlarının dayanıklı olması önemle belirtilirken, nakliyat ve tesisatların teşkili için düz ve elverişli alanlar olması gerektiği raporlanmıştır.⁴⁷⁴

Ayrıca Almanya'dan Nazi zulmünden kaçarak gelen yabancı uzmanlarımızda Türkiye'nin madenleri hakkında önemli çalışmalar yapmışlardır.⁴⁷⁵

2.10.2.Maden Tetkik Arama Enstitüsü

Ülkede işletmeye elverişli taş ocağı ve maden gibi yeraltı zenginliklerinin planlı şekilde çıkarılabilmesi için 14 Haziran 1935 tarihinde Maden Tetkik Arama Enstitüsü (M.T.A.E.) kurulmaya karar verilmiştir. 22 Haziran 1935 tarihinde ise 2804 Nolu Enstitü kanunu kabul edilerek resmi gazetede yayınlanmıştır. 2804 Nolu Kanunun 2. maddesine göre M.T.A.E.'nin görevleri şunlardır:

⁴⁷² Cumhuriyet, Altın ve Petrol Taharriyatı Başlıyor, 14 Haziran 1933,1.

⁴⁷³ Cumhuriyet, Altın ve Petrollerimiz, 10.06.1933, 1.

⁴⁷⁴ Süslü, Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların, 129.

⁴⁷⁵ Çelikbudak, Yurtsuz Kalanlar, 102.

- Ülkede sanayi için gerekli maden ve taşocağı alanlarını bulmak,
- Jeolojik araştırmalar yapmak,
- Kimyasal analizler yapmak,
- Harita çizip proje ve rapor hazırlamak,
- Bütün teknik ve bilimsel işleri yapacak ve ülke madenlerinde çalışacak nitelikli eleman yetiştirmek.⁴⁷⁶

Bu son madde yabancı uzmanların özellikle neden bu kuruma daha fazla geldiğini görmemiz açısından önemlidir. Çünkü yabancı uzmanların geliş amaçları sadece ülke kurumlarında çalışmak değildir. Aynı zamanda gittikten sonra bu işleri yapabilecek Türk elemanlarını da yetiştirmek ve eğitmek amacıyla gelmişlerdir.

Bu kurumun açılması madencilik alanıyla ilgili önemli bir adımdır. Atatürk bu kurumun açılışıyla ilgili şu sözleri söylemiştir: “Maden Tetkik ve Arama Dairesinin çalışmalarına hız vermesini ve bulunacak madenlerin rantabilite hesapları yapıldıktan sonra, planlı şekilde işletmeye konulmasını temin etmemiz lazımdır.” demiştir. Madenlerin bulunması ve işletilmesiyle ülke ekonomisinin daha da ileri gidileceğini ve daha kalıcı çözümler bulunacağı düşünülmüştür.⁴⁷⁷ Türkiye’de maden arama ve araştırma yapılması için yeterli malzemenin olmaması nedeniyle yurtdışından Campagnie Ceneral De Geophysig Şirketi ile anlaşılmıştır. Şirket yapılacak alışverişin Türk parası yerine döviz ile yapılmasını istemiştir.⁴⁷⁸

Türkiye, M.T.A.E. kısa sürede nitelikli eleman sorununa çözüm bulmak istiyordu. Her yıl farklı ülkelerden yabancı uzman çağırdı. Ayrıca Türk elemanlarında hızlı şekilde işin yöntemlerini öğrenmeleri gerekiyordu. Bu sebepten Avrupa’nın farklı ülkelerine ve Amerika’ya öğrenci gönderildi. Bu öğrenciler eğitim aldıktan sonra Türkiye gelip M.T.A.E. çalışacaklardı. Öğrenciler belirli şartları tamamlayanların arasından seçilmişlerdir. Ayrıca orada eğitim aldıkları sürece müfettişler tarafından eğitim süreçleri takip edilmiş, en iyi şekilde eğitilmelerinin önü açılmıştır.⁴⁷⁹

Maden Tetkik Arama Enstitüsüne Gelen yabancı uzmanları şu şekilde sıralayabiliriz.

Dr. Zimmerman Konya Ovasının sulanması için proje yapması amacıyla Türkiye’ye gelmiştir. Ancak M.T.A.E. tarafından görevlendirilerek o bölgede bulunan

⁴⁷⁶TBMM Kanunları, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu, Kanunlar Dergisi, 15, Kanun No:2804, 14.06.1935; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 55.47.12.

⁴⁷⁷ İleri, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madenciliğin Genel Durumu”,294.

⁴⁷⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.84.17.

⁴⁷⁹B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No:142.14.11, B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No:174.201.7.

madenlerin tetkik işlerinde çalıştırılması istenmiştir.⁴⁸⁰ Enstitüye gelen önemli bilim adamlarından biri de hiç şüphesiz Wilhelm Saloman Calvi'dir. Mülteci bir bilim adamı olarak ülkemize gelen Calvi, müşavir jeolog olarak işe başlamıştır. Kısa süre de Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını inceleyerek bu gün bile ülkemiz için önemli olan bilgiler sunmuştur.⁴⁸¹

Wilhelm Salomon Calvi (1868 -1941):1868 yılında Almanya Berlin'de doğdu. 15 Temmuz 1941 yılında Ankara'da öldü. Alman jeologdur. Kaplıca ve dünyadaki en zengin radyum tuzları ile ilgili araştırma yapmıştır. Leipzig ve Berlin Üniversitelerinde okudu. "Adamello grubunun İtalyan kısmında Monte Aviolo üzerinde jeolojik ve petrografik çalışmalar"adıyla doktora tezini verdi. Pavia Üniversitesinde ve Heildenberg üniversitesinde çalışmıştır. Heildenberg Üniversitesinde paleontoloji ve jeoloji bölümlerinde profesörlük yapmıştır.⁴⁸²

Calvi, çok sayıda araştırma ve yayını olan Jeoloji alanında büyük başarılarla imza atmış önemli bir bilim insanıdır. Heildenberg Üniversitesinde çalıştığı yıllarda kaplıcaların gelişmesi, hamam gibi benzeri yerlerin açılmasında büyük katkıları olmuştur.⁴⁸³ Kaplıcaların olduğu bölgelerde büyük hamamlar yapılması için sondaj yerleri açmıştır.⁴⁸⁴ Hitler Almanyası döneminde Yahudi olduğu için diğer profesörler gibi Calvi'de üniversiteden ihraç edildi.⁴⁸⁵ 1934 yılında 67 yaşındayken Ankara'ya geldi.⁴⁸⁶

Ankara Ziraat Enstitüsüne ait Jeoloji Enstitüsü Müdürlüğü yaptı. Enstitünün genişlemesi ve incelemeler yapması için çalışmalar yaptı. 1936 yılında Tarım ve Ziraat Bakanlığına geçti. Burada da Türkiye'nin jeolojisi konularıyla ilgilendi. Türkiye'de bir jeoloji kurumunun kurulmasını istedi. Ancak başarılı olamadı.⁴⁸⁷ Türkiye'nin

⁴⁸⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.5.

⁴⁸¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.24.1.

⁴⁸²Adolf Wurm, "Wilhelm Salomon Calvi", *Zeitschrift der deutschen Geologischen Gesellschaft*, 102/1 (1950),141–146; Walterhermann Bucher, *A Biographical Memoir by W. H. Bradley*, (Washington: National Academy Of Sciences, 1969), 20.

⁴⁸³Eike Michael Brunnengräber, "Unser Vertrauensmann Für Indische Angelegenheiten İn Heidelberg: Professor Wilhelm Salomon-Calvi", *Das Auswärtige Amt Und Die Arbeit Unter Indischen Studenten Zur Zeit Des Ersten Weltkriegs*, *Izsa*, 4 (2018), 25.

⁴⁸⁴Ein Frischwasserbad für Heidelberg Traditionsreich: Das Heidelberger Thermalbad, stadtwerte Heidelberg, 1.

⁴⁸⁵Arye Carmon, The Impact of the Nazi Racial Decrees on the University of Heidelberg, *Shoah Resource Center, The International School for Holocaust Studies*,11 .(1976), 10.

⁴⁸⁶Brunnengräber, "Unser Vertrauensmann", 25.

⁴⁸⁷Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/ 1-2 (2008), 188.

jeolojik yapısını inceledi. “Türkiye Cumhuriyeti Jeoloji Kurumu Organizasyonunun Bir Zaruret Olduğunu Gösteren Esaslar” adlı çalışmayı bir rapor haline getirerek 14 Haziran 1936 yılında Başbakan İsmet İnönü’ye sundu. Rapor Almanca olarak yazılmıştır ve arşiv kayıtlarında mevcuttur. Raporda Etibank ve M.T.A.E çalışmalarını başarılı bulduğunu fakat yalnızca faydalı olacak madenlerin çıkarımıyla ilgili çalışmalar yaptıklarını Türkiye’nin bunların dışında da jeolojik kaynaklarının olduğunu belirtmiştir. Bu kaynaklara ulaşıldığı takdir de ülke ekonomisi için büyük bir gelir kaynağı olacağını söylemiştir. Ülke de daha detaylı jeolojik incelemeler yapılması gerektiğini ve bu araştırmaların yapılması için de jeoloji okullarının kurulmasını gerekli olduğunu ifade etmiştir.(EK: 8) ⁴⁸⁸

M.T.A.E kuruluşuna bizzat katıldı. Enstitünün de müdürlüğünü ve danışmanlığını yaptı.⁴⁸⁹ Onun başlıca çalışma yeri M.T.A.E. oldu. Üniversite reformu yapıldığı dönemlerde İstanbul Üniversitesi Jeoloji Kürsü Başkanlığını teklif edilmesine rağmen Calvi M.T.A.E kalmak istedi. Tüm çalışmalarını bu kurum bünyesinde yaptı.⁴⁹⁰ 1941 yılında vefat edince Türk hükûmeti yaptığı büyük hizmetler ve elde ettiği başarılarından dolayı kendisine devlet töreni yapıldı. Ankara Cebeci Asri Mezarlığa defnedildi.⁴⁹¹ Türkiye, Calvi için önemli bir çalışma sahasıydı. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen Anadolu’yu karış karış gezdi. Kimsenin gitmediği dağlara tırmanıp, vadilerden geçti. Araştırılmayan, tanınmayan kısımlarla ilgili incelemeler yaparak çok fazla yayın yaptı. Türkiye’nin su kaynaklarını, ılıcalarını, petrol alanları ve deprem bölgeleriyle ilgili çalışmalar yaptı.⁴⁹²

1936 yılında yayınladığı “Türkiye Cumhuriyetinde Jeolojik Görünümler” kitabının girişinde 1 yıl içinde Anadolu ve Ege’de 13 bin kilometre yol gittiğini ifade etti. Ankara için su kaynakları keşfedip, yeni projeler hazırladı. Ankara Çubuk Ovası’nda ekibi ile sondaj kuyuları açtı. Peri bacalarında incelemeler yaptı. Yeni bulunan su kaynakları ve ılıcalar sadece ülke için değil aynı zamanda o bölge halkının ekonomisini de olumlu etkiledi.⁴⁹³ (Resim:1) Ölmeden önce 1941 yılında Türkiye’nin ve çevresinde meydana gelen depremlerle ilgili çalışma yaptı. Bu çalışma daha sonra

⁴⁸⁸B.C.A. *Muamalat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 175.211.2.

⁴⁸⁹Faruk Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün Türk- Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933- 1945)*, (Ankara: Kaynak Yayınları, 2018), 132.

⁴⁹⁰Max Pfannenstiel, “Zum Gedächtnis Wilhelm Salomon-Calvi,” *Mitteilungen der Vereinigung der Freunde der Studentenschaft der Universität Heidelberg*, 10/23 (1958), 3-6.

⁴⁹¹Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 102.

⁴⁹²Kadioğlu, “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde” 189.

⁴⁹³Serbestiyet, Bay Salomonu hatırlamak, 23.10.2022.

bu konu hakkında incelemelerde bulunanlar için rehber niteliğinde oldu.⁴⁹⁴ Bu gün Türkiye'nin jeolojik bulgu ve bilgilerinde Calvi'nin o dönem yaptığı çalışmaların büyük katkısı vardır.

Calvi'nin Türkiye'de Çıkardığı Yayınlar

- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 1, Ankara'nın Su Vaziyeti,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 2, Samsun ve Sinop Çevresindeki Tektonik Görünümler,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 3, Boyabad'ın Tertiaer Çukuru ve Boyabad'la Sinop (Karadeniz) Arasındaki Tebeşir Dağları,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 4, Sinop'un Cenubundaki Tebeşir Dağları Üzerinde Yeni Görüşler
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 5, Mersin Civarındaki Toroslarda Genç Yükselmeler,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 6, Kütahya Civarındaki Kaolin Teşekkülü ve Silisleşme Hadiseleri Hakkında,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 7, Anadolu'da Mahruti Tecezzi Şekilleri,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 8, Anadolu Ovalarının Teşekkülü,
- Türkiye Cumhuriyeti'nde Jeolojik Görünümler 9, Tonal Hattının Anadolu İçlerine Kadar Devamı,
- Kayseri Vilayetinin Su Vaziyetive Bugünkü Durumunun Islahı İçin Ameli Teklifler,
- Boyabat-Sinop Arasındaki Dağlara Ait Jeolojik Taslak,
- Türkiye'de Zelzelelere Müteallik Etüdler,
- Erzincan Yer Sarsıntıları, Maden Tetkik Arama Enstitüsü Mecmuası,
- Anadolu'nun Tektonik Bünyesi Hakkındaki Almanca Tezin Bir Hülasası,
- Kurze Übersicht über den tektonischen Bau anatoliens,
- 20 Şubat 1940 Tarihinde Erciyes'te Vuku Bulan Yer Sarsıntısı,

⁴⁹⁴Nilgun Okay, "Türkiye'nin ilk Kadın jeolog ve deprem uzmanı: Nuriye Pınar," *Mavi Gezegen*, 23 (2017), 8.

- Merkezi Anadolu Ovalarının Jeolojik ve Hidrojeolojik Müşahedeleri Hakkındaki Almanca Makalenin Hülasası,
- Geologische und hydrologische Beobachtungen über zentral anatolische Ova,
- Ankara Civarında Jeolojik Geziler: I - Cenup ve Cenubu Garbi, II-Garp ve Şimal,
- Ankara'nın Dört Kaplıcası,
- Ankara-Taşpınar-Lüdümlü,
- Türkiye Maden Suları ve Ilıcaları Hakkında Jeolojik ve Kimyevî Tedkikler,
- Karlsbad-Mühlbrunnen Maden Suyuna Kimyevi Bakımdan Çok Benzeyen Düzce-Derdin (Bolu Vilayeti) Maden Suyu Menbaası,
- Birleşik Amerika'daki Georgia (Wami Springs) Banyoları Şeklinde Türkiye'de de Sıcak Banyolar Tesis Etmek Kabil mi?
- Ziraat Vekâleti Vasıtası ile Akay İdaresine Tevdi Olunmak Üzere Yalova Sıcak Su Membaları Üzerine Rapor,
- Orta Anadolu'da Bazı Tuz Göllerinde Yapılmış Olan Tetkikata Ait Rapor"⁴⁹⁵ çalışmalar makaleler ve raporlar hazırlayarak ilgili yerlere sunmuştur. ⁴⁹⁶

W. Salomon Calvi'nin bu çalışmaları Türkiye'nin jeolojik hayatının aydınlanmasında çok büyük katkıları olmuştur. Bu gün günümüzde bile kaynaklardan birçok araştırmacı yararlanmaktadır.

1939 yılında W. Salomon Calvi yanı sıra 39 yabancı uzman M.T.A.E çeşitli birimlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye gelmişlerdir.⁴⁹⁷ Türkiye'ye gelen bu yabancı uzmanlar madenlerin araştırılması için farklı bölgelere giderek çalışmalar yapmışlardır. Bulunan madenlerin yerleri tespit edildikten sonra hükûmete bildirmiştir. Hükûmet ise uzmanların bu bölgelerde çalışmasını özel izne bağlamıştır. Yani yapılan tüm çalışmalar hükûmetin bilgisi dâhilinde olmuştur. Hiçbir uzman izin almadan sondaj çalışmasını başlatmamıştır. 1937 yılında Kocaeli ilinin Yarımca Köyü'nde demir araştırması yapılması istenmiştir. M.T.A.E Müşaviri Alman Müller, Prospektör Mühendisi Richard Pilz ve Poldini'nin çalışmaları hükûmetin izin vermesi sonucu başlamıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Bu eser Calvi'nin ölümünden sonra onun araştırmaları sonucunda H.Kleinsorge ve Ekrem Necmi İnel tarafından yayımlanmıştır.

⁴⁹⁶Sevtap Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde Mülteci Bilim Adamları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/ 1-2 (2008), 193-194.

⁴⁹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.12.

⁴⁹⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.15.17.

1938 yılında Dr. Piliz İstanbul Arnavutköyü ve Terkos yolunda Kaolen madeninin araştırılması için Enstitü tarafından gönderilmiştir. Gerekli izinler aldıktan sonra çalışmalar başlamıştır. Arşiv kaydındaki belge şu şekildedir:

“İstanbulda Arnavutköyü ile Terkos Yolunun ikinci Memnu mıntika dahilinde bulunan kısmındaki kaolen madeninin tetkiki için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından maden yerine gönderilecek olan Almanya tebaasından Dr. Piliz’in umumi vaziyeti göz önünde bulundurulmak şartile adı geçen yere girmesine izin verilmesi, İktisad Vekilliğinin 3/1/938 tarih ve 408/4180 sayılı teklifi ve Genel Kurmay Başkanlığının I.Ş.Ks.II.10275 sayılı mutajaclanamesi üzerine III0 sayılı kanunun birinci maddesinin B bendinin ikinci fıkrasına tenvikan İcra Vekilleri Heyetince 17/7/938 tarihinde onanmıştır.”⁴⁹⁹

M.T.A.E Petrol Arama Grubunda uzman olarak çalışan Romanya uyruklu Ulrich Kahan İstanbul Boğazında maden incelemeleri yapmak istemiştir. Yine verilen iznin sonucunda çalışmalar başlamıştır.⁵⁰⁰ İstanbul Boğazındaki yasaklı bölgede çalışma yapmak isteyen diğer bir yabancı uzman ise Romanyalı Mark Mankiewicz’dir. O da gerekli izinler aldıktan sonra çalışmıştır.⁵⁰¹ 1939 yılında sondaj çalışması yapmak üzere gelenler Heinrich Romberg Tekirdağ Malkara bölgesinde ⁵⁰² İngiliz uyruklu Frank Me Gauley M.T.A.E’nde Petrol Sondaj uzmanı olarak⁵⁰³ görev yapmışlardır.

1940 yılı yabancı uzman istihdamının en yoğun gerçekleştiği yıllardan biri olmuştur. Bu yıl Avrupa’nın birçok ülkesinden uzmanın M.T.A.E.’nin her kademesinde çalıştığını görmekteyiz. Bu yılların özellikle savaş yılları olması ve o dönemde madene duyulan ihtiyacın fazla olması devletin bu alana yönelmesine sebep olmuştur. Aynı yıl Belçika uyruklu Brevers Oscar, İngiliz uyruklu Jeolog Schakleton⁵⁰⁴ uyrukları belirtilmeyen 6 yabancı uzman⁵⁰⁵ Romanya uyruklu Jon Stanciu⁵⁰⁶, Polonya uyruklu uzmanlar Zbigniew Pilch⁵⁰⁷, sondaj ustası Kazimierz Cnodziewicz ve Szatkowski⁵⁰⁸ Zygmunt Ajdukiwicz, Roma-Katolik mezhebinde maden mühendisi olarak görev yapan Wierzbowski Conrad ile Rymar Franciszek M.T.A.E gelerek petrol ve maden arama işlerinde sondaj çalışmaları yapmışlardır.

⁴⁹⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.12.13.

⁵⁰⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.20.

⁵⁰¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.114.3.

⁵⁰²B.C.A. Muamalat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 175.211.9.

⁵⁰³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.113.18.

⁵⁰⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.23.14.,B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.28.13, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.28.16.

⁵⁰⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.32.2.

⁵⁰⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.85.1.

⁵⁰⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.13.18.

⁵⁰⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.78.20.

“2804 sayılı kanunun 22 inci maddesine tevfikân Maden Tetkik ve Arama M.T.A enstitüsünde istihdamlarına izin verilen Polonya tebaasından ve Romen- Katolik mezhebinden maden mühendisi Wierzbowski Conrad ile Rymar Franciszek adlı yabancıların adı geçen Enstitüde 250 şer lira gayri safi aylık ücretle ve birer sene müddetle çalıştırılmalarına izin verilmesi, Dahiliye Vekilliğine Genelkurmay Başkanlığının muvafakatlarına atfen İktisat Vekilliğinin 19/8/1940 tarih ve 5/6215 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun 2. İnci maddesinin B. Fıkrasına ve 3659 sayılı kanunun 9 uncu maddesine tevfikân İcra Vekilleri Heyetince 25 Ağustos 1940 tarihinde kabul olunmuştur.”⁵⁰⁹

1940 yılı özellikle Polonya uyruklu uzmanların daha ağırlıklı olarak geldiği bir yıl olmuştur. İlarion İ. Ortyński⁵¹⁰Mankievç⁵¹¹ görevlendirilmiştir. Bunların dışında İngiliz uyruklu Joseph Slomonicki⁵¹² de jeolog olarak çalışmıştır. Hükûmet, ülkemizde görevlendirdiği uzmanların çalışma şartlarını ellerinden geldiğince onların lehine olacak şekilde düzenlemeye çalışmıştır. Çünkü daimi şekilde yabancı uzmanların ülkemize gelmesini istemiştir. Araştırmalarda uzman ailesine maaşının bir bölümünü göndermek istiyorsa döviz çıkışına izin verilmiştir. Ailesini yanında getirmek isteyenlerin birçoğunun da aileleriyle gelmesine müsaade etmiştir. 1941 yılında M.T.A.E. petrol rafineri uzmanı olarak çalışan Mark Zilberk Bilea kayınvalidesinin de kendisiyle gelmesini istemiştir. Bakanlık bu durumu onaylamış ve Mark kayınvalidesini de Türkiye’ye getirmiştir.⁵¹³

1941 yılında Polonya’dan 2 uzman daha gelmiştir. Zbigniew Kozlowski 1 yıl süreyle, Jeodezi uzmanı Teodor Brys ise 2 yıl süreyle çalışmaya başlamıştır.⁵¹⁴Bu yıl ayrıca Amerika’dan Andrew Jackson Odley⁵¹⁵ İsviçre’den Dr. Bernard Tschli,⁵¹⁶ ve Mühendis Jean Romieux⁵¹⁷ İsimleri belirtilmeyen İngiliz uyruklu 8 uzman⁵¹⁸Belçika uyruklu Mühendis ve Jeolog Florent Charles çalışmasına⁵¹⁹ Bakanlıklar tarafından izin verilmiştir. İngiliz Cunnigham Craig 1938 ve 1941 yılları arasında enstitü adına

⁵⁰⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.85.2.

⁵¹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.86.18.

⁵¹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.88.16.

⁵¹² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.118.16.

⁵¹³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.22.1.

⁵¹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.33.6, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.34.6.

⁵¹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.13.10.

⁵¹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.36.1.

⁵¹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: :94.36.7.

⁵¹⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.41.3.

⁵¹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.76.2.

Türkiye'deki petrol bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla ülkemize gelmişlerdir.⁵²⁰

M.T.A.E. petrol aramalarını 1941 yılında hızlandırmıştır. Bunun içinde yeni sondaj makinelerine ihtiyaç duymuştur. Farklı ülkelerden alınan malzemeler yine yabancı uzmanların gözetiminde ülkemize getirilmiştir. Uganda'dan petrol sondaj makinelerinin alınabilmesi için uzman S.H. Russel görevlendirilmiştir. Yol masrafları ise hükûmet tarafından karşılanmıştır.⁵²¹

1942 yılında M.T.A.E çalışan Hollanda uyruklu mühendis ve Jeolog Dr. Wijkerslooth'un 550 lira olan aylık maaşı İktisat Bakanlığının da onayıyla 600 liraya çıkarılmıştır.⁵²² M.T.A.E çalışan İngiliz uyruklu Thomas William Dagg maden araştırmalarının bitmemesi üzerine aynı konumda 2 yıl daha çalışmasına izin verilmiştir.⁵²³ Aynı yıl Almanya'dan gelen Dr. H. Kleinsorge'nin 1 yıl çalışmasına ve maaşının arttırılmasına karar verilmiştir.⁵²⁴ Alman uyruklu Dr. Barthel Granigg ise 900 lira ücretle çalışmasına izin verilmiştir. Uzmanlar çalışırken maaşlarında farklılık olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi ise o kurumda yaptığı işin ağırlığına ülkelerle ve uzmanların bireysel olarak hükûmetle yaptıkları anlaşmaların sonucudur.⁵²⁵

Türkiye'ye gelen bazı yabancılar çalıştıkları dönemlerde Türk kültürünün ve İslam inancının etkisinde kalmışlardır. Çoğu dinlerini değiştirerek Müslüman olmuş, Türk dilini ana dili gibi kullanmaya başlamışlardır. Birçoğu da Türkiye'ye olan sevgi ve bağlarından dolayı öldükten sonra bile bu topraklarda defnedilmek istemiştir. Tezimizde bu uzmanların kültürel ve sosyal yönüne de yer vermeye çalıştık. Yabancı uzmanlar bilgileriyle Türk toplumunu bilimsel açıdan geliştirip, kurumların kurulmasına önemli katkıları olmuştur. Türk halkı ise içtenliği ve samimiyetiyle yabancı uzmanları etkilemişlerdir. M.T.A.E jeolog olarak gelen Çekoslovak uyruğuna mensup ve Yahudi olan Dr. Oskar Ziegler bir süre sonra ihtida⁵²⁶ etmiştir. Yahudi inancı bırakıp İslamiyet'i seçmiştir. Ziegler ismini de Necip Rauf olarak değiştirmiştir. Bu uzman da yine 350 lira aylık ücretle çalışmıştır.⁵²⁷

⁵²⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.23.14.B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.375.14.

⁵²¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.125.10.

⁵²²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.56.18.

⁵²³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.69.6.

⁵²⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.12.

⁵²⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.85.12.

⁵²⁶Dininden dönerek Müslüman olmak.

⁵²⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.102.12.

1943 yılında petrol arama incelemelerini yürütmek amacıyla bir Amerikalı uzman⁵²⁸ İsviçre uyruklu Kimyager Mühendis Dr. Georges Ladom ise M.T.A.E ait laboratuvarında çalışmak üzere görevlendirilmiştir.⁵²⁹ Amerika uyruklu Sondör Campbell de M.T.A.E. petrol arama grubunda çalışmak üzere görevlendirilmiştir. Campbell Türkiye ile yaptığı sözleşmesinde maaşının %50' döviz olarak göndermek istemiştir. Bu isteği hükûmet tarafından kabul edilmiştir.⁵³⁰

Diğer kurumlarda olduğu gibi M.T.A.E.'de de bir yabancı uzmanının süresi dolmuş olmasına rağmen kurumda yapılacak işlerin bitmemesi ve ihtiyacın devam etmesi durumunda uzman kabul ederse bakanlık tarafından çalışma süreleri uzatılmıştır. 1943 yılında Dr. Ernest Zimmer ve 2 yabancı uzman, 1944 yılında 29 yabancı uzman, 1945 yılında da 14 yabancı uzmanın biten çalışma süreleri tekrar uzatılmıştır.⁵³¹

Türkiye kalkınmayı sadece tarım ve sanayi alanında değil madencilik alanında da başarmak istiyordu. Çünkü kalkınma yeraltı yer üstü kaynaklarla topluca olmalıydı. Bu nedenle dışardan gelen ve bilhassa maden konularında çalışan uzmanlara o günlerin kıt imkânlarına rağmen iyi bir maaş ve iyi bir ortam sağlanmıştı. Bu sayede Türkiye yeraltı kaynaklarını kalkınma için bir motor gücü olması yolunda önemli bir adım atmıştır.

2.10.3.Eti Bankın Kurulması

Eti Bank, I. Beş Yıllık Sanayi Planı dâhilinde kurulması kararlaştırılmıştı. Atatürk'ün talimatı ve meclisin hazırladığı 2805 sayılı kanun ile 14 Haziran 1935 tarihinde kurulmuştur.⁵³² Bankanın ismi ise özel olarak seçilmiştir. Madeni ilk keşfedenlerin Etiler olduğundan bu ismin verilmesini istenmiştir. Bankaya ilk olarak 10 milyon sermaye ayrılmıştır. İlerleyen zamanlarda daha da arttırılmıştır.⁵³³

Etibankın görevleri;

⁵²⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.49.16.

⁵²⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.54.8.

⁵³⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.77.12.

⁵³¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 94.34.6.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 104.9.36, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 106.51.20, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 108.33.17; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.50.7.

⁵³² T.C. Resmî Gazete, Sayı 3036, (1935), 5397.

⁵³³ Cumhuriyet, Eti Bankası İsmiyle Bir Banka Kuruluyor, 21.04.1935, 1.

- Bankacılık işlemleri yapmak,
- Elektrik santralleri ve elektrik malzemeleri üretecek fabrikalar açmak,
- Elektrik enerjisinin dağıtılmasını sağlamak,
- Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin çalışmalarını desteklemek,
- Hammadde halindeki madeni ve maden işlemek için gerekli malzemeleri alıp satmak,
- Ülkede bulunan madenleri, petrol ve türevlerini aramak için ruhsat hazırlamak,
- Yapılacak çalışmaların planlı şekilde olması için ticari şirketler kurmak, yurtdışı ve yurt içinde kurulan şirketler ile ortaklık yapmak,
- Elektrik, maden, nakil işlemleri ve dağıtım imtiyazlarını, ruhsatnamelerini kendisine bağlı olarak kurulan kuruluşlara devretmektir.⁵³⁴

Etibank, az bir sermaye ile kurulmasına rağmen kısa sürede önemli işler başarmıştır. Yeni madenlerin çıkarılmasını, işletmelerin açılmasını yabancı sermaye elinde bulunan işletmelerinde millileştirmesini sağlamıştır. Ergani-Murgul bakır işletmeleriyle Divriği de bulunan demir işletmeleri yabancı şirketlerin elinde bulunurken banka tarafından satın alınmıştır. Ereğli kömür işletmeleri Etibankın bünyesine alınmıştır.

Maden sanayisinin gelişmesinde büyük başarılar elde etmiştir.

Şark Kromları,

Ergani Bakır İşletmeleri,

Artvin Murgul Bakır Madeni

Ereğli-Zonguldak kömür havzasının düzenlenmesi

Kütahya (Seyitömer) Değirmisaz (Kütahya-Tavşanlı) Linyitleri,

Zonguldak'ta Çatalağzı,

Kütahya'da Tunçbilek,

Bölgesel dağıtımı yapılan elektrik Santralleri,

⁵³⁴ Mehmed Gökhan Polatoğlu, "Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadi Devlet Teşekkülü: Etibank", *Tad*, 38/66 (2019), 449.

Çatalağzı limanı gibi kuruluşların kurulmasını ya da gelişmesini sağlamıştır.⁵³⁵ Eti Banka gelen yabancı uzmanları incelediğimizde uzmanların bir bölümünün bankanın genel yapısını koordine etmek bir bölümünün ise işletmesi altındaki madenlerin araştırma ve çalışması için geldiğini görmekteyiz. Özellikle gelen uzmanların maden ocaklarına gelmiş olmasından dolayı maden bölümünde yazmayı daha uygun gördük.

1937 yılında Almanya'dan Erich Schunke ile 3 yıl anlaşma yapılarak Etibanka ait Kuvarshan Bakır Madeninde, Maden İzabe⁵³⁶ Mühassısı olarak çalışması sağlanmıştır.⁵³⁷ 1938 yılında Almanya'dan Otto Salamon adlı uzman Etibankın genel durumunu gözlemlemesi ve mevcut durumdaki aksaklıkları belirlemesi amacıyla bir aylığına Türkiye'ye davet edilmiştir.⁵³⁸

Etibank, bankacılık görevinin yanı sıra birçok kömür ve diğer madenlerin çıkarılması ve işletilmesiyle de ilgilenmiştir. Havza kömür madeninin daha fazla çıkarılması ve işletilmesi için 4 yıllığına bir sanayi planlaması yapılmıştır. Bu plan dâhilinde birçok alanında uzman kişiye ihtiyaç duymuştur. Kliring sistemi ile karşılıklı uzmanların geldiği ve yurt dışına döviz transferinin kolayca gerçekleştiği Alman uzmanlar çağırılmıştır. Bu dönem çağırılan uzmanların gelememesi sebebiyle serbest dövizle muamele gören Fransa, İngiltere ve Amerika'dan yabancı uzmanlar davet edilmiştir. Gelen bu uzmanlar ise belirli şartların ülke olarak kabul edilmesi şartıyla Türkiye'ye gelmişlerdir. Uzmanlar, kazandıkları ücretlerin en az yarısını yurtdışına döviz olarak çıkartmak istemişlerdir. İngiltere'den gelen uzmanlar ise 1938 yılının döviz bütçesinin Etibanka ait yabancı uzmanlar için ayrılmış 106.000 liralık kısımdan ayrı olarak bankanın 125 bin sterlin ücretinin yarısı göndermek istemişlerdir.

Etibankın işletilmesinden sorumlu diğer bir kurum ise Ereğli Kömür Madenleridir. Bu bölgedeki kömür madeninin çıkarılması için Fransız uzmanlar çağırılmıştır. Devlet ekonomisinin kalkınması için bu madenlerin çıkarılmasına ve işletilmesine özen gösterilmiştir. Bu sebepten uzmanların isteklerini devletin ekonomisi imkân verdikçe yapmaya çalışmışlardır. Bu kömür madeni için 2 Fransız uzman getirilerek ücretlerinin % 40'ının yurtdışına çıkarılmasına müsaade edilmiştir.

⁵³⁵Serpil Kahraman - Gizem Şişmanoğlu, "Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları," *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, 17 (2019), 643.

⁵³⁶Madenleri ergitme, sıvı durumuna getirme, *Sabah*, izabe ne demek, 27.06.2022.

⁵³⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.50.18.

⁵³⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.99.2.

Daha sonraları 5 uzman daha bu kurumlarda çalışmak üzere getirilerek onlarında maaşlarının yarısının yurt dışına çıkarılmalarına izin verilmiştir. Uzmanların maaşlarının bir bölümünü yurtdışına çıkarma isteklerine olumlu cevap verilmesinin en başlıca sebeplerinden biri de hiç şüphesiz o dönem ülkenin durumudur. Ekonomik anlamda ilerlemek isteyen Türkiye, madenlerin en kısa sürede çıkartılması ve işletilmesi için hazır hale getirilmesini ve devletin para ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanmasını istemiştir.⁵³⁹

Uzmanlarla yapılan bu sözleşme gereğince Etibankta uzman olarak çalıştırılan Ernst Zimmer'de çalıştığı ücretin yarısının döviz olarak gönderilmesine izin verildiğini görmekteyiz. Türkiye'ye gelen uzmanların bir kısmı aileleri ile gelmiş, diğer bir kısmı ise sadece belirli sürelerde kurumlarda çalışmış ve ailelerini getirme ihtiyacı duymamışlardır. Çalıştıkları ücretlerin yarısını göndermeleri uzmanların şahsi ihtiyaçların karşılanması açısından önemli olmuştur. Türkiye'nin şartları uzmanların lehine olarak genişletmesi ise hem ülkemize daha fazla uzmanın çalıştırılmasını sağlamak hem de istenilen ekonomik seviyelere gelinmesi içindir.⁵⁴⁰

Etibank da çalışmak üzere özellikle mühendis ihtiyacı çok fazla olmuştur. Bu sebepten Macaristan'dan gelen Mühendis Andreas Reyt 1939 yılının sonuna kadar çalışması için anlaşma yapılmıştır.⁵⁴¹ Birçok alanda gelen uzmanlarda olduğu gibi Etibankın işletmesinden sorumlu Ereğli Kömür Madenlerinde de bazı uzmanların çalışma sürelerinin uzatılması istenmiştir. Fransa'dan gelen uzman Jean Yves Balland ile 3 ay daha çalışması için sözleşme imzalanmıştır.⁵⁴²

Polonya'dan elektrik mühendisi olarak çalışmak üzere Seweryn Dietz getirilerek 6 aylığına anlaşma imzalanmıştır.⁵⁴³ Bazı uzmanların çok kısa bir süreliğine gelerek yapılan çalışmaları gözlemleyip, yapılması gerekenleri ise planladıktan sonra ayrıldığını görmekteyiz. Bunlardan biri ise Fransa'dan bir aylığına gelen Vladimir Volk'tur.⁵⁴⁴

1940 yılında Etibank bünyesinde çalışmak için görevlendirilen bir diğer uzman İngiltere'den gelen Oliver Ernst Jager'dir Etibank'ın işletilmesinden sorumlu olduğu

⁵³⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.96.12.

⁵⁴⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.70.3.

⁵⁴¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.42.13.

⁵⁴²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.103.17.

⁵⁴³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.41.12.

⁵⁴⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.2.

Kuvarshan Madeninde izabe uzmanı olarak çalışmış, görev süresi bittiğinde ise 1 yıllığına sözleşme imzalayarak yılsonuna kadar çalışmıştır.⁵⁴⁵ Almanya'dan uzmanların gelişlerinin kolaylaşmasıyla da organizasyon müşaviri göreviyle Hans Werner Bodleander gelmiştir. Hans'ın 1 yıl daha çalışma sürelerinin uzatılması içinse bakanlığa başvurulmuştur.⁵⁴⁶

1941 yılında ise daha önce sözleşmesi yapılmış olan Ernst Zimmer'in çalışma süresinin uzatılması ve yapılacak görevlerin tamamlanması istenmiştir. Bu sebepten uzman yılsonuna kadar Etibankta çalışmaya devam etmiştir.⁵⁴⁷ Aynı yıl içerisinde çalışma süresi uzatılan diğer bir uzmanlar ise Fransa'dan gelen Flotation ve İzabe Mühendisi Villemot'tur. Bu uzmanlar da Etibankta 1 yıl daha 750 lira aylık ücretle çalışmasına izin verilmiştir. Fransa'dan gelen Flotation'un Türkiye'ye ilk gelişi değildir. Ecole Centrale gibi önemli bir okuldan mezun olmuştur. Mezun olduktan bir süre sonra da Tekirova Krom Şirketinde çalışmaya başlamıştır. Bu yüzden Türkiye'nin çalışma koşullarına kısa sürede adapte olmuş ve özellikle ülkenin maden çıkarımı ve işletilmesi konusunda katkı sağlamıştır.⁵⁴⁸

Etibankın sadece işletmesinden sorumlu olduğu kurumlara değil Umum Müdürlüğünde de nitelikli eleman sıkıntısı olmuştur. Bu konuda da yurtdışından uzman çağırma yoluna gidilmiştir. Türkiye, kalkınmak için hangi ülkede alanında iyi bir uzman varsa hiç tereddüt etmeden o uzmanı ülkemize faydalı olabilmesi için çağırmıştır. Ülkemize gelen uzmanları incelediğimizde özellikle Avrupa'nın birçok farklı ülkesinden geldiğini görmekteyiz. Bu da o dönemin Türkiye'sin de ihtiyaç dâhilinde elinden geleni yaptığının göstergesidir. Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği azmi ülke toparlanmak kalkınmak çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak içinde göstermiştir. Etibank Umum Müdürlüğüne bir montör (tesisatçı) ihtiyacına karşılık İsviçre'den 2 uzman çağırılmıştır. Kubli Arthur ve Otto Otto ile 1 yıllığına çalışmak üzere anlaşma yapılmıştır. Bu iki uzman Kozlu santrali için İsviçre'den sipariş verdiğimiz iki türbin grubunun montajının da yapılmasında görevlendirilmişlerdir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.114.1.

⁵⁴⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.116.11.

⁵⁴⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.68.16.

⁵⁴⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.103.11.

⁵⁴⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.85.7.

1943 yılında Etibank merkez de çalışmak üzere görevlendirilen uzmanlar ve geldikleri ülkeler şu şekildedir:

- Polonya'dan 500 lira ücretle gelen uzman Jean Lescynsky, 450 lira ücretle Wiladislav Krotkiewski
- Macaristan'dan 600 lira ücretle Andre Retti
- Fransa'dan 1000 lira ücretle Robert Lehmer
- İngiltere'den James Trail gelmiştir.

Etibank Garp Linyitleri için gelen yabancı uzmanlarımız ise şu şekildedir:

- Belçika'dan 650 lira ücretle gelen Andre Andrina, 900 lira ücretle gelen Ulysee Fromont, 150 lira ücretle Louvrier Jean Francois gelmişlerdir.⁵⁵⁰

1944 yılında İngiltere'den Michael J.Collow Etibank'ta çalışmak üzere ülkemize gelmiştir. Sözleşmesi İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir.⁵⁵¹ Aynı yıl bazı uzmanların çalışma süreleri uzatılmış bazıları ise ilk kez ülkemize gelmişlerdir. Cumhuriyet arşivinde isimleri verilen uzmanlar şu şekildedir.

- Polonya'dan Jean Lescynsky, Wiladislav Krotkiewski, S.Dietze
- İngiltere'den Oliver Jager
- Belçika'dan Ulysee Fromont
- İsviçre'den Josef Dedual isimli uzmanların Etibank merkez ve işletmelerinde 1945 yılının sonuna kadar çalışması için anlaşma yapılmıştır.⁵⁵²(EK:9)

1945 yılında Fransa'dan Muarice Gratacap yılın sonuna kadar Etibankta müşavir mühendisi olarak çalışmak üzere gelmiştir.⁵⁵³ İngiltere'den gelen James Traill'in ise 1945 yılında sözleşmesi yenilenerek 1 yıl daha çalışmasına bakanlık tarafından onay verilmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁵⁰Şahin, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 280-281.

⁵⁵¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.54.19.

⁵⁵²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.18.

⁵⁵³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.103.17.

⁵⁵⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.19.

2.10.4.Ergani Bakır İşletmesi

Ergani Bakır Madeni yatakları Elazığ ilinde Maden ilçesine bağlı bir bölgede bulunmaktadır. Dünyanın en eski maden yataklarından biridir. Osmanlı Dönemi'nde Diyarbakır eyaletinin sınırları içerisinde bulunan bu maden ocağı 1775 yılında Maadin-i Hümayun Emanetinin kurulmasıyla düzenli olarak işletilmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde oluşan olumsuz ortamdan bu madenimizde etkilenmiştir.⁵⁵⁵ Cumhuriyetin ilanından sonra Ergani Bakır Madeninin işletilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Ergani Bakır Türk Anonim Şirketi adıyla yeni bir şirket kurulmuştur.⁵⁵⁶ I. Beş Yıllık Plan dâhilinde bulunan Ergani Bakır T.A.Ş. Eti Bank tarafından satın alınmasına dair kanun yayınlanmıştır.⁵⁵⁷ Kanun şu şekildedir:

“16//6/936 tarih ve 2/4845 sayılı kararnameye ekdir:

Ergani Bakır Türk Anonim Şirketinin Deutsche Bank elinde bulunan bir buçuk milyon lira itibari kıymetindeki hisse senetlerinin satın alınmasına dair yapılan mukavelenin 3034 sayılı kanunun birinci maddesine göre tasdiki, Maliye Vekilliğinin 16/7/936 tarih ve 5120/10101 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 18/7/936 da onanmıştır.”⁵⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin ilerleyebilmesi için yabancı şirket bünyesinde bulunan birçok kurumu devletleştirmeye çalışmıştır. Ergani Bakır Madeni de bu kurumlardan biridir. Bakır Madeninin çıkarılması ve işletilmesi için ilk önce madeni taşıyacak yollara ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebepten demiryolları hattı döşenmeye başlamıştır. Bu bölgede yolların yapılması madeni işleyecek fabrikaların kurulması sadece ülke ekonomisi için değil bölge halkının da ayaklanmasını ve kalkınmasını sağlamıştır.⁵⁵⁹ Halk yapılan çalışmaları sevinçle takip etmiştir. İlk trenin Bakır Madenine ulaştığı gün Ulus gazetesi büyük bir coşkuyla haberi yayınlamıştır:

“İlk trenimiz Bakıra Kavuştu. Cumhuriyetin bu yeni utkusu karşısında halk sonsuz bir sevinç ve heyecan içindedir. Büyüklerimize minnet telgrafları çekildi.” haberi yapılmıştır.⁵⁶⁰ Eti Bank'ın bünyesine geçip demiryolları ve trenlerin bakır taşımaya başlamasıyla da bakır çıkarımı hız kazanmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda yine yabancı uzmanlara ihtiyaç duyulmuştur.

⁵⁵⁵ Mehmet Çevik - Özkan Demir, “Etibank Ergani Bakır İşletmesi'nin Kuruluşu ve Elazığ'ın Maden İlçesine Getirdikleri,” *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 9/7 (2014), 28-29.

⁵⁵⁶ A.Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, (Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997), 38.

⁵⁵⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.42.8.

⁵⁵⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.62.1.

⁵⁵⁹ Çevik - Demir, “Etibank Ergani Bakır İşletmesi'nin Kuruluşu”, 30.

⁵⁶⁰ *Ulus*, İlk trenimiz Bakıra Kavuştu, 07.08.1935,1.

Tablo 2

Ergani Bakır Madenine Gelen Yabancı Uzmanlar

Yıl	Uyruğu	Kişi
1938	Fransız	Brun ⁵⁶¹
1939	?(Bilinmiyor)	Garlier ⁵⁶²
1939	Alman	Hans Hirschberg ⁵⁶³
1939	Amerikalı	Anthony Peter Gollick ⁵⁶⁴
1939	Çek Yahudisi	Natan Lamos Berg ⁵⁶⁵
1939	Alman	3 uzman ⁵⁶⁶
1939	İsviçreli	Jozef Dedaul ⁵⁶⁷
1940	Amerikalı	Kreci ⁵⁶⁸
1940	Macar	Augustin Kiss ⁵⁶⁹
1940	Macar	Armand Mautner ⁵⁷⁰
1940	Yugoslav	J. Rak ⁵⁷¹
1940	Lehistan	Dr.Stanislaw Baumgarten ⁵⁷²
1941	Polonyalı	Seweryn Dietz ⁵⁷³

Bu uzmanlardan J.Rak, Sewery Dietze, Gollick, Josef Dedual ise ileriki yıllarda çalışma süreleri uzatılmıştır. ⁵⁷⁴

Türkiye Cumhuriyeti bütün ekonomik kurumları ile birlikte topyekün kalkınma seferberliği başlatmıştır. 1930 yıllarından itibaren yeni oluşturulan kurumların parasal yönünü devlet tarafından karşılanırken, bu kurumların bilgi ve teknolojik ihtiyaçlarını ise dışarıdan getirilen uzmanlar tarafından karşılanmıştır. Gelen bütün uzmanlar, fedakarana bir çalışma içinde olmuşlardır. Ama özellikle Almanya'dan gelen uzmanların gayretleri takdire şayandır. 1930'larda başlayan ekonomik kalkınmadaki hamle yüzyılların ihmalini kısa zamanda gidermeyi amaçlamıştır.

⁵⁶¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.22.17.

⁵⁶²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.46.11.

⁵⁶³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.98.3.

⁵⁶⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.20.

⁵⁶⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.37.7.

⁵⁶⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.20.

⁵⁶⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.112.2.

⁵⁶⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.15.

⁵⁶⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.75.7.

⁵⁷⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.79.4.

⁵⁷¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.102.19.

⁵⁷²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.1.

⁵⁷³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.15.10.

⁵⁷⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.107.7.

III. BÖLÜM

EĞİTİM-KÜLTÜR VE SAĞLIK ALANINDA ÇALIŞMAK İÇİN GELEN YABANCI UZMANLAR

3.1.İstanbul Üniversitesinde Çalışmak İçin Gelen Yabancı Uzmanlar

3.1.1.İstanbul Üniversitesinin Kuruluşu

Üniversiteler kendine özgü kural ve sistemleri olan toplumda saygın bir yere sahip birimlerdir. Bu değerin korunması ve gelişmesi yaptığı bilimsel çalışmalara bağlıdır. Toplumların gelişmesi için ülkede eğitim ve üniversitelerin ilerlemesi gerekmektedir.⁵⁷⁵ İstanbul Üniversitesinin tarihi Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul fethetmesinden sonra açtığı Sahn-ı Seman Medreselerine kadar uzanmaktadır. Tanzimat Fermanı'ndan sonra üniversite Batı tarzında yeniden yapılandırılmıştır. 1863 yılında üniversitenin açılışı gerçekleştirilmiştir. Bu açılış sonrasında tarih, felsefe ve coğrafya gibi derslerin okutulması kararlaştırılmıştır.⁵⁷⁶

Osmanlı Devleti döneminde 19. yy dan itibaren Batı tarzında eğitim kurumları açılması yaygınlaşmıştır. Üniversite tarzında bilimsel çalışmalar yapan bir eğitim kurumuna ihtiyaç duyulmuştur. "Fenler evi" anlamına gelen Darülfünun'un kurulmasına karar verilmiştir. Darülfünun ilk olarak 1846 yılında kurulması istenmiş

⁵⁷⁵Ersay Taşdemirci, "Türkiye'de Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı," *Erdem*, 11/33 (1999), 886.

⁵⁷⁶ Sevtap İshakoğlu- Gaye Şahinbaş Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Mülteci Bilim Adamları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017),14-18.

ancak 1863 yılında açılabilmiştir. Birkaç defa açılıp kapan Darülfünun 1900 yılında Darülfünü-ı Şahane ile eğitim süreklilik kazanmıştır.⁵⁷⁷

Batılı anlamdaki ilk üniversite olan Darülfünun dersleri; Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi, Tarih, Coğrafya gibi alanlarda halka açık konferanslar şeklinde yapılıyordu. 1900 yılların başından itibaren Darülfünun da daha ciddi bilimsel çalışmaların yapılması ve öğrencilerin eğitilmesi amacıyla yeni profesörlere ihtiyaç duyulmuştur. 1915-1918 yılları arasında 20 Alman ve Avusturyalı bilim insanı görevlendirilmiştir. Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi Türk bilim insanlarının da katılmasıyla da önemli çalışmalar yapılmıştır. Özellikle görev yapan hocaların Alman kökenli olması İstanbul'da kurulan Alman Eğitim ve Kültür Enstitüsünün katkısı vardır. Alman ve Türk dostluğunun siyasetin yanında eğitim ve kültür alanında da ilerletmek için kurulmuştur. Enstitünün başında Prof. Dr. Franz Schmidt getirilmiştir. Darülfünunda görev yapan yabancı hocalar ve bölümleri ise şu şekildedir:

- Pedagoji ve Psikoloji: Dr. Anschütz
- Semitik Diller: Dr. Bergtaesser
- Ural Altay Dilleri: Doç Dr. Giese
- Eskiçağ Tarihi: Prof Dr. Lehmann
- Coğrafya: Doç Dr. Obst
- Jeoloji ve Coğrafya: Doç. Dr. Penck
- Botanik: Doç. Dr. Leick
- Zooloji: Prof. Dr. Zarnick
- Organik Kimya: Doç Dr. Hoesch
- Kimya: Dr. Fester
- Ekonomi: Prof. Dr. Hoffmann
- Maliye: Dr. Fleck
- Kamu Hukuku: Prof. Dr. Schöborn
- Felsefe: Doç Dr Jacobi
- Medeni Hukuk: Dr. Nord
- Tarih Metodolojisi: Dr. Mordtmann

⁵⁷⁷Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 /4 (2004), 472.

- Arkeoloji ve Nümizmatik: Dr. Unger
- Alman Dili ve Edebiyatı: Doç Dr. Richter
- Fizik: Prof. Dr. J. Würschmidt

Arşiv belgelerinde, çeşitli kitap ve makalelerde yaptığımız incelemeler sonucunda yabancı uzmanların bazılarının sadece tek soyismi ya da sadece ismi yazılmıştır. İsim ve soy isim şeklinde ifade edilen uzmanlar tezimizde de belirtilmiştir. Bu Alman hocaların yanlarına Türk asistanlar verilerek dersler Türkçeye çevrilerek işlenmiştir.⁵⁷⁸

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Türkiye’de sosyal ve kültürel birçok yenilikler yapılmıştır. Atatürk ve arkadaşları yeni kurulan bu devletin kurumlarını oluşturmaya çalışıyorlardı. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak Batı örnek alınan eğitim sistemine geçilmek isteniyordu. Bir toplumun ilerleyebilmesi için en önemli şartın toplumunda bilinçlenmesi gerektiğine inanılmıştır. Kültürel alanda da çağdaşlaşmanın en önemli adımı olarak üniversiteler görülmüştür.⁵⁷⁹ Yapılan bu yenilikler karşısında Darülfünun yeniliklere ayak uyduramamış ve karşı çıkmıştır. Türk Dil ve Tarih Tezleri gibi yenilikler desteklenmemiş ve şiddetle karşı çıkılmıştır. Topluma yararlı bilimsel çalışmaları da yapamaması eleştirilmesine neden olmuştur.⁵⁸⁰ Darülfünunun, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında bilimsel çalışmaları azalmıştır. Yayınlanan kitaplar ve yazılar da bilimsel değer taşıymıyordu.⁵⁸¹ 1926 yılında Darülfünun Fen Fakültesinde iyileştirme yapılmak istendi. Bu sebepten Fransa’dan yabancı hocalar getirildi. Eğitim seviyesi yükselterek yeni bir düzene geçilmek istendi. Matematik, fizik, fizikokimya, zooloji ve elektro-mekanik bölümleri için 5 öğretim üyesi getirildi.⁵⁸² Bu hocalardan bazıları Üniversite Reformu sonrasında görevlerinde kalmaya devam edeceklerdir.

Öğretim üyeleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar, profesörlerin atanmasında çalışma arkadaşlarının söz sahibi olması ve devlet denetiminin olmaması ve genç yeteneklere karşı olması bu konunun meclisin gündemine gelmesine neden olmuştur.⁵⁸³ Özellikle meclis bütçe görüşmelerinde Darülfünun meselesi tartışma konusu haline geliyordu.⁵⁸⁴ Meclisin yanı sıra basında da Darülfünun eleştiriliyordu. Cumhuriyet

⁵⁷⁸Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 884-885.

⁵⁷⁹Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 1.

⁵⁸⁰Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2006*, (Ankara: Pegem Yayınları, 2008), 358.

⁵⁸¹Ernst E. Hirsch, *Anılarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, çev. Fatma Suphi, (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2017), 242.

⁵⁸²Kadıoğlu, 1933 Üniversite Reformu, 473.

⁵⁸³Hirsch, *Anılarım: Kayzer Dönemi*, 242.

⁵⁸⁴TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 2, C. 13/1, İçtimaa Senesi 2, 94-98; TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, C. 13, İçtimaa Senesi 2, 354-356.

gazetesi, 17 Temmuz 1932 tarihli yayında bu konuya değinmiştir. M. Halş adlı yabancı uzmanın Darülfünunda çalışmalar yaptığını ve bu kurumda geniş yenilikler yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu raporda üniversite hocaları hakkında da tavsiyelerde bulunmuştur. Ayrıca 1932 yılında tarih kongresi düzenlenmiştir. Bu tarih kongresine katılan üniversite hocalarının kongreye hazırlıksız katılmaları daha da eleştirilmelerine neden olmuştur. ⁵⁸⁵Ali Süreyya gazeteye verdiği demeçte Tarih kongresine katılan üniversite hocalarının ilmi anlamda bu kongreyi tam anlayamadıklarını ve önem vermediklerini dile getirmiştir. Kısaca şu sözleri dile getirmiştir. “Ankara Tarih Kongresine iştirak eden İstanbul Darülfünunu Müderrislerinin kongrede söylediklerini dinleyenler ve gazetelerden takip edenler Darülfünunun yeni tarih cereyanını layıkile kavrayamamış olduğunu görmüşlerdir. Hakikaten Darülfünun kongrede çok zayıftı...”⁵⁸⁶

Falih Rıfkı Atay ise Darülfünun hakkında şu sözleri dile getirmiştir:

“Darülfünun, Türk devrimine dair on yıldan beri tek sayfa bile telif etmemiştir. Darülfünunun yepyeni bir nizam yaratan Türk devrimine karşı bu tutumu nasıl izah olunur? Bu konuda biz ne tarafsızlığı ne de yetersizliği kabul ederiz.”⁵⁸⁷

Şevket Süreyya Aydemir ise Kadro dergisine verdiği demeçte Darülfünunu ağır şekilde eleştirmiştir.

“İnkılabın onuncu senesine bastığımız halde, Darülfünunun ilim diye bize sunacağı şey hâlâ kötü bir tercüme ve adaptasyondan ibaret kalacaksa, bu şahsiyetsiz sermayeyi onu bize sunanların kendileri için saklamaları çok daha hayırlı olur.”⁵⁸⁸

Atatürk; 1933 yılı meclis konuşmasında üniversite konusunda ne kadar kararlı olduğunu şu sözleriyle dile getiriyordu.

“Üniversite konusuna verdiğimiz önemi özellikle belirtmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi eğitime ve üniversite konusunda da radikal tedbirlerle yürümek kesin kararımızdır.”⁵⁸⁹

Bu eleştirilerin sonucunda Türk Hükûmeti 1931 yılında Darülfünunun incelenmesi amacıyla İsviçre Gelf Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche'yi

⁵⁸⁵ *Cumhuriyet*, Darülfünunda 30 Kürsünün Lağvi Muhtemeledir, 17.07.1932, s 2.

⁵⁸⁶ *Cumhuriyet*, İstanbul Darülfünunu ve Milli Türk Tarihi, 17.07.1932, 5.

⁵⁸⁷ Bülent Erantepli, *1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişim Sürecindeki Yeri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 1996), 32.

⁵⁸⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılabın İdeolojisi: Darülfünun, İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı,” *Kadro*, 2/14 (1933), 9.

⁵⁸⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989), 142.

davet etmiştir.⁵⁹⁰ 1932 yılında incelemelerine başlayan Malche'nin uygun bir çalışma ortamının sağlanması amacıyla kendisine Darülfünun içerisinde bir yer ayrılmıştır. Malche incelemeleri sonucunda Milli Eğitim Bakanlığına "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor" adıyla çalışmasını sunmuştur.⁵⁹¹ Malche hazırladığı bu rapor büyük övgüyle karşılanmıştır. Türkiye'ye davet edilen hiçbir Avrupalı uzman bu kadar geniş çaplı bir rapor o güne kadar sunmamıştır.

Malche'nin raporu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda araştırmanın amaç ve yöntemleri; ikinci kısımda Darülfünun'un o günkü durumunun eleştirisi, son bölümde ise ayrıntılı olarak reform teklifleri yer almaktadır.⁵⁹²

Malche Darülfünun hakkındaki görüşleri;

"Bir devlet darülfünunu için İlmî muhtariyetin temini ne kadar iyi isedarülfünun heyeti idariye ve talimiyesinin intihabında hükûmetin mesuliyet tekabül eylemesi de o derece muvafıktır. Her memlekette siyasî tayinlerden korkulmaktadır. Fakat bunlardan kurtulmaya çalışılırken zümre ve grup nüfuzu ile vukua gelen tayinlerle karşılaşılır. Umumi menfaatlerden daha az mülhem oldukları cihetle bu nevi tayinler daha fazla endişe sebebdirler. Hatta darülfünunla mutabık kalan hükûmet ıslah devresinde bir mesai programıvücuda getirip, bunu tatbik etmekte tereddüt eylememelidir. Muhtariyetin bir nevi uzaklaşma ve kendi kendine kalma mahiyetini almasına mani olmak lazımdır."

Malche sözlerine devamla;

"Son bir defa tekrar ediyorum ki, meselenin merkezi, ilimleri sabit nakli ile muvazzaf bulunan vahdeder şeklinde değil, lâkin melekâu dimağıyeyi vücuda getirici usûller tarzında telakki eylemektir. Darülfünun İlmî zihniyeti halk etmekle mükelleftir ve bunun haricinde selâmet yoktur. Bu zihniyet ise, kendilerini şahsî araştırmalar karşısında bulundurmak suretiyle talebeler tarafından kuvvedî ve azimli bir gayret sarf edilmesini temin sayesinde ve münhasıran bu sayede inkişaf eder. Raporumda her şey bu şarta tâbî ve muallakur ve bu olmadan hakiki bir darülfünun, hakiki bir faaliyeti fikriye yoktur."⁵⁹³ diyerek raporunu tamamlamıştır.

Malche, İstanbul Üniversitesi adıyla yeni bir üniversitenin kurulmasını istemiştir. Bu üniversite de yine eskiden olduğu gibi Edebiyat, Fen, Tıp, Hukuk gibi

⁵⁹⁰T.D.A, Dış İşleri Bakanlığı, No: 540.44800, Gömlek No: 216066.

⁵⁹¹Ali Rıza Erdem, "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası," *Belgi Dergisi*, 4/2 (2012), 378.

⁵⁹²Horst Wıdmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Doç. Dr. Serpil (İstanbul: Bozkurt Kabalcı Yayınevi, 2010), 78-80.

⁵⁹³Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, (İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını, 1934),58.

bölümleri başlığında devam edebileceğini söylemiştir.⁵⁹⁴ Hazırlanan rapor meclise bir kanun tasarısı şeklinde sunulmuştur. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı “İstanbul Darülfünunun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun” meclis tarafından hızlı bir şekilde görüşülüp sonuçlanmıştır.⁵⁹⁵

Bu kanun ile İstanbul Üniversitesi resmen kurulmuş oldu. Reşit Galip yeni üniversite ile ilgili şu açıklamalarda bulundu: “Bugün çalışmaya başlayan İstanbul Üniversitesi ile dünkü Darülfünun arasında hiçbir ilişki yoktur. Üniversite yeni bir kuruluştur.”⁵⁹⁶

Üniversite kurulduktan sonra ise çalışacak öğretim elemanlarının belirlenmesi gerekiyordu. Üniversite kanun maddesine göre üniversite rektörü, fakülte dekanları ve öğretim üyeleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenecektir.⁵⁹⁷ Malche’nin de incelemeleri sonucunda çalışacak öğretim elemanları Reşit Galip şu şekilde sıralamıştır:

- Darülfünunda çalışmış tekrar kadroya alınmış öğretim elemanları
- Yurtdışından öğretim görerek Türkiye’ye dönen Türk öğretim elemanları
- Yurtdışından gelen yabancı öğretim elemanlarıdır.⁵⁹⁸ şeklinde kararlaştırılmıştır.

Bu gruplardan ilki daha önce Darülfünunda kadrosunda çalışan ve yeni üniversitede de verimli olacağı düşünülerek yeni kadroya alınanlardır. İkinci gruptakiler ise; Avrupa’da eğitim almış gençlerdir. Bu gençlerden daha önceden Gülhane, liselere ve devlet hastanesi gibi kadrolara yerleşmiş olanlar üniversitenin kadrosuna alınmıştır.

Son olarak da tezimizin konusunu belirleyen yurtdışından gelen yabancı öğretim elemanlardır. Üniversite çalışmak üzere çeşitli ülkelerden yabancı profesörler ülkemize davet edilmiştir. Yabancı profesörleri ülkemize getirirken belirli şartlar aranmıştır. Bunlardan en önemlileri kendi ülkelerinde üniversite hocalığı yapmış olmaları ve ülkeleri dışında da tanınmış bir bilim insanları olmalarıdır. İstanbul Üniversitesi yeni açılan bir üniversite olmasına rağmen en kısa süre de dünyaca

⁵⁹⁴Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 888; *Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.

⁵⁹⁵T.B.M.M Zabıt Ceritleri, Devre. 4, C. 15, 256.

⁵⁹⁶Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 84.

⁵⁹⁷Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 890.

⁵⁹⁸Ernst E. Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişmesi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998), 343-344., Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 86; *Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.

tanınmış bir üniversiteye dönüşmesi istenmiştir. Özellikle yabancı hocaların kadroların çoğuna yerleştirilme sebebi de budur. Bunun yanında Türk bilim insanı yetiştirmeleri, en iyi laboratuvar, seminerin, bilimsel çalışmaların düzenli yapılması, bütün fakültelerde orijinal çalışmaların yapılması, gerçek bir üniversite ruhunun oluşup toplumda yer edinebilmesi için yabancı hocaların sayılarının mümkün olduğunca arttırılmaya özen gösterilmiştir. Bu amaçların gerçekleşmesiyle yabancı hocaların yardımı ve çalışmalarıyla olacağı düşünülmüştür. Bu üniversitenin isminin dünya ülkeleri tarafından duyurulma amacı yabancı hocalardan beklentiye de arttırmıştır.

Üniversite de çalışmaya başlayan bu profesörler her yılın başında kendi alanlarında dünya da ne gibi bir çalışma varsa o konuda konferans vereceklerdir. Bu konferanslar bir ay içerisinde Türkçe ve bir yabancı dile tercüme edilerek basılacaktır. Bütün dünya üniversitelerine bu çalışmalar gönderilecektir. Böylece İstanbul Üniversitesi kısa sürede başka üniversitelerce tanınacaktır. Üniversite de bilimsel kongreler düzenlenecek bu kongrede başka üniversite de çalışan yabancı hocalarda bildiri sunacaktır. Bu planlar ve çalışmalar en kısa sürede İstanbul Üniversitesini önemli bir bilim merkezi haline getirecektir. Bu çalışmalar özellikle yabancı hocaların önderliğinde gerçekleşecektir.⁵⁹⁹ Farklı ülkelere alanlarında uzman profesörler üniversite için ülkemize geleceklerdir.⁶⁰⁰(EK: 10)

İstanbul Üniversitesinin açılmasını yabancı basın tarafından da yakından takip edilmiştir. Pester Lloyd, Neue Freice Presse, Neue Züricher Zeitung gibi yabancı gazeteler üniversitenin açılışı ile ilgili çeşitli makaleler yayınlanmıştır. Gazeteler bu konu ile ilgili

“Bu üniversitenin açılmasıyla Türkiye’nin kültür ve fikri temelleri atılmıştır. Bu üniversite Türkiye’nin kültür merkezi olacak ve elit insan yetiştirecektir. Bu üniversite Atatürk Atatürk ve arkadaşlarının ortaya koydukları eserlerin programlı şekilde gelecek nesillere aktaracaktır.”⁶⁰¹ gibi açıklamalarda bulunmuşlardır.

Yeni açılan üniversitenin kurulduğu yıllarda kadro eksikliği belirgin konulardan biri olmuştur. Bu yıllarda Hitler hükûmetinin Nazi Almanya’sında ki politik baskıları bilim adamlarının ülkelerini terk etmelerine neden olmuştur. Türkiye’nin ise üniversite reformunu yapıp yeni üniversiteyi bilimsel açıdan

⁵⁹⁹ *Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.

⁶⁰⁰ *Cumhuriyet*, Üniversiteye Ecnebi Profesörler Getirilecek, 18.06.1933, 1.

⁶⁰¹ B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 142.13.3.

kalkındıracak bilim insanlarına ihtiyacı vardı. Bilim adamlarının kendilerini, ailelerini güven içerisinde yaşatabileceği bilimsel çalışmalarını devam ettirebileceği güvenli bir ülke arıyorlardı. Türkiye bu konuyu kendi lehine çevirerek yabancı bilim adamlarını Türkiye'ye davet etmiştir. Gelen bilim insanları branşlarına göre üniversitenin kadrosuna yerleştirilmiştir.⁶⁰²

Türkiye 1933-1944 yılları arasında 300 bilim insanına ev sahipliği yapmıştır. Bu bilim insanları gelirken asistanlarını ve ailelerini de yanlarında getirmiştir. Böylece 1000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Türkiye bu mültecilere iş vermekle kalmamış onları ve ailelerinin de canlarını kurtarmıştır. II. Dünya Savaşı bitince de isteyenlerin Filistin'e veya farklı ülkelere göç edebilmelerini sağlamıştır. Hem zor durumda olan bu bilim insanlarına yardım eli uzatmış hem de ülkesinin bilimsel açıdan ilerletmiştir.⁶⁰³

31 Mayıs 1933 yılında Darülfünun tamamen kapatılmıştı. 1 Ağustos 1933 yılında İstanbul Üniversitesi ismini aldı. 18 Kasım 1933 yılında ise açılışı gerçekleşerek eğitime başladı.⁶⁰⁴ Yeni açılan bu üniversitenin genel olarak kadroları da yenilenmeye çalışıldı. Ancak 151 kişi olan bu hocalardan sadece 59 kişisi görevlerine devam edebildi. Özellikle Tıp Fakültesi, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi gibi birimlerin hocalarının yeni gelecek hocalardan oluşması isteniyordu. Bu sebepten en fazla bu 3 bölümden eski hocaların işlerine son verildi. Darülfünun kadrosunda çalışmakta olan yabancı hocaların ise kendi alanlarında çalışmalarına devam edebilecekleri söylendi. Üniversite Rektörlüğüne Neşet Ömer, Fen Fakültesi Dekanlığına Prof. Kerim Bey, Tıp Fakültesi Dekanlığına Tefik Salim Bey, Edebiyat Fakültesi Dekanlığına Fuat Köprülü, Hukuk Fakültesi Dekanlığına Tahir Bey, getirilmiştir. İlk olarak üniversiteye 38 yabancı hoca gelecektir. Bunların çoğunluğunu Alman profesörler oluşturmaktadır. Bu profesörler yeni kurulan üniversite de incelemelerde bulunacaklardır. İncelemeleri ve üniversitenin eksikliklerini rapor halinde hükûmete ileteceklerdir. İstanbul Üniversitesinde İslam Tetkikleri Enstitüsü başka 7 enstitü oluşturuldu. Coğrafya Enstitüsü, Türkiyat Enstitüsü, Morfoloji

⁶⁰²Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 1982), 138-139.; Ali Sertpolat, "Nazi Almanyası Döneminde Mülteci Profesörlerin Türkiye'ye Geliş Süreci (1933)" *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2 (2015), 36.

⁶⁰³Regine Erichsen, "1933-1944 Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşullarının Etkileri," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, ed.Namık Kemal Aras vd. (Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 306.

⁶⁰⁴*Akşam*, İstanbul Üniversitesi Büyük Merasimle Açıldı, 19.11.1933, 1.

Enstitüsü, Elektro Mekanik Enstitüsü, Kimya Enstitüsüdür. Bu enstitülere de yeni hocalar getirildi.⁶⁰⁵

1933 yılında II. Dünya Savaşı yıllarına kadar ki sürede Almanya Hükûmeti'nin baskısına dayanamayan 3120 kadar bilim insanı yurtdışına gitmiştir.⁶⁰⁶ Almanya'dan kaçmak isteyen bu bilim insanları Zürich'te Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Cemiyetini (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler) kurdular. Bu cemiyette özellikle üniversite de istihdam edilebilecek öğretim üyelerinin bulunması İstanbul Üniversitesi'ni kurma aşamasında olan Malche yönünü bu cemiyete çevrilmesini sağlamıştır.⁶⁰⁷ A. Malche cemiyetin başkanı olan Philipp Schwartz ile iletişime geçmiştir. Schwartz'a: Türkiye'de yeni bir üniversite reformu yapıldığını ve bu reform için alanında uzman bilim insanlarına ihtiyaç olduğunu bildirdi. Bunun üzerine gerekli incelemelerde bulunmak için Schwartz İstanbul'a geldi. Schwartz Türkiye'ye gelince Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyorum, diye düşündü.⁶⁰⁸

Kendisini Reform Komisyonu üyesi Kerim Bey karşıladı. Kerim Bey:

“Eski yüksekokul ile ilgili her şey kokuşmuş: bina ve öğretmenler. Her şeyin kaldırılması gerekiyor, benim de... Siz arkadaşlarınızı getirin biz hep peşinizden geleceğiz. Gençlerimizi Avrupa'ya gönderemiyoruz. Fakat burada bir Avrupa üniversitesi kurabiliriz ve buna hazırız.”

diyerek Türkiye'de yeni açılan bu üniversite de yabancı akademisyenlerin ülkemizde çalışmasına duyulan ihtiyacın giderilmesinde ve gençlerimizin eğitilmesine katkı sağlamaları istenmiştir. Schwartz, üniversite binalarını gezdi. Prof. Malche, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip, Milli Eğitim Bakanlığı Sekreteri Salih Zeki Bey, Bakanlık Müdürü Rüştü Bey ile görüşmeler yaptı. Yapılan toplantı da Türkiye'ye gelecek Alman akademisyenler, çalışma şartları, maaşları büyük bir titizlikle kararlaştırıldı.⁶⁰⁹ Schwartz'a sadece İstanbul Üniversitesi değil aynı zamanda Ankara Numune Hastanesi, Hıfzıssıhha Enstitüsü için de yabancı profesörlere ihtiyaç olduğunu en kısa sürede bu kurumlara da bilim insanları getirilmesi istendi.⁶¹⁰

⁶⁰⁵ *Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.

⁶⁰⁶ Helge Pross, *Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration, Nationalsozialismus und die deutschen*, (Berlin: Universitäts- und Landesbibliothek Bonn, 1966), 143-144.

⁶⁰⁷ Philipp Schwartz, *Notgemeinschaft*, ed. Helge Peukert, (Marburg: Metropolis Verlag, 1995), 42; Schwartz, *Kader Birliği*, 40.

⁶⁰⁸ Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 141.

⁶⁰⁹ Schwartz, *Kader Birliği*, 20-42.

⁶¹⁰ Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 145.

Türkiye'nin kısa sürede bilimsel anlamda büyük çalışmalar yapması gerekiyordu. Bu yüzden gelecek profesörlerden belirli şartlar istendi.

Belli başlı bu şartlar:

- Öğretim elemanları ilk olarak tercüman yardımıyla daha sonraları tek başına akademik makaleler, yazılar ve ders kitapları çıkarmak,
- Derslerin en kısa sürede Türkçe verilebilmesi için Türkçe öğrenmek,
- Bilimsel çalışmalar yürütebilecek bir Türk nesli yetiştirmek,
- Üniversitenin izni olmadan farklı bir işle meşgul olmamak,
- Halkın aydınlatılması ve eğitilmesi için çaba harcamak,

şeklinde bir takım kriterler ortaya konarak gelenlerin buna uymaları istenmiştir.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin ihtiyacı olan bilimsel çalışmalar en kısa süre de yabancı bilim insanları tarafından yapılacaktı. Onlara düşen görev sadece üniversite de öğretim elemanı olarak çalışmak değil hem Türk gençlerini bilimsel anlamda yetiştirmek hem de halkı eğitecek aktivitelere katılmaktı. Bu gün İstanbul Üniversitesine bakıldığı zaman bile o dönemlerdeki Alman hocalar tarafından yapılan çalışmaların izlerini görmek mümkündür. Onlar eski bir kalıntıyı önemli bir üniversiteye çevirmiştir. Temel atıp, öğrencileri yetiştirdikten sonra bazıları ülkelerine dönmüş bazıları da burayı vatanları olarak görmüşlerdir. Yaptığımız çalışmalarda ve incelemelerde bu gelen yabancı hocaların Türkiye'nin bilimsel anlamda zor olduğu bir dönemde büyük bir şans olarak karşılırlarına çıkmıştır. Gelecek öğretim üyelerinin belirlendiği bu toplantı da Milli Eğitim Bakanı şu konuşmayı yaparak toplantıyı sonlandırmıştır.

“Örnek alınacak bir oluşumu gerçekleştirmek için yelken açmıştık. 500 sene önce Konstatinopolis fethedildiğinde, Bizanslı öğretmenler ülkeyi terk etmişti, onları burada tutmak mümkün olmamıştı. Çoğu Bizans'tan sonra İtalya'ya gitmişti. Bu da Rönesans'ı doğurmuştu. Bu gün, Avrupa'dan bunun tam tersi bir akımı karşılamak için buradayız. Milletimizin zenginleşmesini ve yenileşmesini ümit ediyoruz. Bize bilginizi ve yöntemlerinizi getirin, gençliğimize gelişmenin kapılarını aralayın. Size minnetimizi ve saygımızı vaat ediyoruz.”⁶¹¹

Alman akademisyenlerin gelmesi Türkiye Cumhuriyeti tarafından bir başarı olarak görülmüştür. Daha önceden İstanbul'dan Avrupa'ya giden bilim insanları bu gün yapılan plan ve program ile Avrupa'dan İstanbul'a Türkiye'yi geliştirmek üzere gelmişlerdir. Bu Alman akademisyenlerin çalışmaları Türkiye'de çok derin bir etkiye

⁶¹¹ Schwartz, *Kader Birliği*, 20-42

sahip olmuştur. Bu etki özellikle ekonomi ve hukuk alanında gözle görünür şekilde hissedilmiştir. Görev yapan öğretim üyeleri yükseköğrenimi şekillendirmekle kalmamış aynı zamanda yeni yapılan kanunları etkimişlerdir. Bu öğretim üyelerinden bazıları hükûmete açılacak kurum ve yapılacak işlerle ilgili olarak da danışmanlık yapmışlardır. Ayrıca yapılan çalışmalar Türk bilim insanlarını da etkilemiştir. 1945 yıllarına gelindiğinde eğitim amaçları başarıyla yerine getirilmiştir.⁶¹²

1933 yılında açılan İstanbul Üniversitesinde 38 yabancı profesör ve 85 yabancı asistan bulunuyordu. Türkiye sadece Nazi zulmünden kaçan Almanları değil aynı zamanda Mussoli'nin Faşizm rejiminden kaçan İtalyanları da üniversite de istihdam etmiştir.⁶¹³ İstanbul'un fethi ile birçok bilim insanı İtalya'ya gitmişti. Üniversite reformu ile de birçok bilim insanını tekrar İstanbul'a gelinmesi sağlanmıştır. Bu da o dönem Atatürk ve devlet adamlarının büyük başarısıdır.

Hükûmetin yabancı hocalardan beklentisi yüksekti. Bu yüzden elindeki tüm imkânları kullanmaktan da çekinmedi. Türkiye özellikle zulme uğrayan bu mülteci bilim insanlarına kendi ve ailelerinin devlet güvencesi altında Türkiye'de yaşamalarına izin verildi. Yabancı profesörlerin maaşını, Türk profesörlerin aldığından 4-5 kat fazla idi. Türk profesörler 150 Türk lirası alırken, yabancı profesörler ise 500-800 Türk lirası aylık alıyorlardı. Profesörlerin yardımcıları ve teknik elemanlar ise 80-200 Türk lirası arasında aylık almaktaydılar. 1930'lu yıllarda Türkiye'de kişi başına düşen yıllık gelir ise 80 Türk lirasıydı. Bu rakamlar Türkiye'nin o şartlarda bile yabancı bilim insanlarına ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Türkiye bir ara bu yabancı hocaların maaşlarını ödemekte zorlanınca çözüm olarak milletvekili maaşlarının %50 sini kesilerek hocalara ödeme yapmıştır. 400 lira olan milletvekilleri maaşlarının 200 lirası kesilerek ders ücretlerine yatırılmıştır. Ayrıca Türkiye'ye geliş ve gidişlerinde 150-200 lira arasında seyahat ücreti de verilmiştir. Yabancı uzmanlara karşı yapılan bu fedakârlıklar hükûmetin ve devlet adamlarının ülkeyi kısa sürede geliştirmek istediklerinin bir göstergesidir.⁶¹⁴

⁶¹² Schwartz, *Kader Birliği*, 20-42.; Philipp Schwartz, *Erinnerungen an die Türkischen Jahre*, Teil I und Teil II, II. Intern. Symposiums zur Erforschung des deutschsprachigen Exils nach 1933, (Kopenhagen August: 1972), 6-8.

⁶¹³ Faruk Hakan Bingün, *Nazi Almanyası'ndan Kaçarak Türkiye'ye sığınan Alman Bilim adamı ve Sanatçıları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 1990), 70-74.

⁶¹⁴ Cengiz Dönmez - İrem Namlı Altıntaş, "Atatürk'ün Çağdaşlık ve Evrensellik Anlayışı Açısından Üniversite Reformuna Bir Bakış," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54 (2014), 98-100.; Arın Namlı, *1933 Türk Üniversite Reformunda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Görev Almış Yabancı Kadın Sağlıkçılar*, 75. Yılında 1933 Üniversite Reformu: Görüşler ve Anılar, (2008), 11.

Türkiye, Yahudi ırkından olan profesörlerin ülkemizde çalışabilmesi için de büyük fedakârlıklar yaptı. Nazi polisinin takibinde olan birçok profesörü “Türkiye Devleti’nin memurlarıdır.” diyerek ülke koruması altına aldı. Bu kişilerin en kısa sürede Türkiye’ye gönderilmesini istedi.⁶¹⁵ Türkiye sadece bilimsel çalışma yapılması için bilim insanı getirmekle kalmamış bu bilim insanları ve ailelerinin hayatlarını da kurtarmıştır. İstanbul Üniversitesi İktisat bölümüne gelen mülteci hocalardan Gerdhard Kessler: “asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkânı tanıdıkları için ebediyen müteşekkire kalacağım” diyerek minnettarlığını dile getirmiştir.⁶¹⁶

İstanbul Üniversitesinin yabancı hocalar kadrosunun çoğunluğunu Alman hocalar oluştuyordu. Ancak mülteciler dışında gelen yabancı hocalarda bulunmaktadır. İsviçreli Andre Naville gelmişti. Bu uzman genç yaşta vefat edince yerine Curt Kosswig getirilmiştir. Almanlardan sonra üniversite kadrosunda en fazla bulunanlar Fransız profesörlerdir. Cerrah Prof. Aime Mouchet, Fizikçi Prof. Marcel Fouche, Eczacı Prof. P. Duquenois, Devletler Hukukçusu Prof. Charles Crozat gibi isimlerden oluşuyordu. İngiltere, İsviçre ve İtalya’dan gelen yabancı hocalarda bulunmaktadır.⁶¹⁷

Mülteci Profesörler ve diğer yabancı profesörlerin de gelmesiyle İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 yılında açılışı gerçekleşmiştir. Açılışa Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bey, Üniversite Rektörü Neşet Ömer, Profesör Malche ve fakülte dekanları katılmıştır. Açılış gerçekleştikten sonra her fakülte dekanı profesörlere bölümleri gezdirip düşüncelerini almıştır. Açılışa özellikle Alman ve Fransız hocalar daha fazladır. Hocalar fikirlerini beyan etmiştir. Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bey açılış konuşmasında hocaların da gelmesiyle üniversitenin eğitime başlayacağını ifade etmiştir.⁶¹⁸ 1933 yılında İstanbul Üniversitesinde 38 yabancı profesör ve diğer asistanlar dâhil 85 üniversite üyesi bulunmaktadır.⁶¹⁹ 1934 yılına baktığımızda 70 bilim insanının üniversite kadrosunda bulunduğunu görmekteyiz.⁶²⁰

⁶¹⁵ Nilgün Çelebi, “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki Mülteci Profesörler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43/1 (2003), 262.

⁶¹⁶ Yücel Namal, “Türkiye’de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim adamlarının Katkıları”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2/1 (2012), 14-19.

⁶¹⁷ *Cumhuriyet*, İstanbul Üniversitesi, 18.11.1933, 1. Wıdmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 98.

⁶¹⁸ *Cumhuriyet*, Yeni Üniversite Bu Gün Açılıyor, 18.11.1933, 1-2.

⁶¹⁹ Schwartz, *Kader Birliği*, 18.

⁶²⁰ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 893.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni halkına hizmet edebilmek, onları dışarıda ve içeride meydana gelecek tüm tehditlere karşı korumak, devletin ekonomik seviyesini yükseltmek, dünyadaki barışa katkı sağlamak adına kurmuştu. Ayrıca ülkesinin her daim çağdaş medeniyetler seviyesine yükseltmek istiyordu. Bu sebepten üniversitelerde ders vermek için gelen yabancı hocalara hiçbir zaman derslerinde neleri söylemeleri, nelerin söylenilmemesi gerektiğine asla karışmadı. Bilim yapabilmeleri için onlara özgür bir ortam verdi. Bu yüzden genel olarak baktığımızda yabancı bilim insanlarının ülkemize büyük katkıları gerçekleşmiştir. Hatta Üniversite Reformu istenilen hedeflerine böylece büyük oranda ulaşmıştır.⁶²¹

Atatürk, Türk milletinin bilimsel açıdan ilerlemesi için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. O dönemin ekonomik şartlarının zorluğu düşünüldüğünde bilim insanlarını getirebilmek için mücadele edilmesi bilim aşkının ne kadar büyük olduğunu bize göstermektedir. Araştırmacı Fahri Fındıkoğlu bu konu ile ilgili şu sözleri söylemişlerdir.

“Dünya maarifinin ve beynelmilel ilim hareketinin tarihini yazacak kimse, Türk Cumhuriyetinin sadece ilim aşkı ile yaptığı bu muazzam maddi fedakârlığın ikinci bir numunesini bulamayacaktır. Şüphesiz bir milletin bilgi yolunda ve kendi arasında her türlü fedakârlığı yapmasını olağan bir şey gibi kabul edebiliriz. Fakat iş de yabancılar mevzuubahs olunca mesele başkalaşır. Bilhassa memleketin iktisadi vaziyetine nispet edildiği takdirde, Türkiye’nin yabancılara yalnız ve yalnız ilim endişesile yaptığı bu muazzam mali fedakârlığın derecesi gerçekten büyüyor. Devlet giriştiği bu ilim işinde yapılabilecek her şeyi yapmış, halk ise hareket için lazım gelen maddi yükü üzerine almış bulunuyor. Gerisi, mesaisile Üniversitenin alnını ağartacak ve Türk halkının yüklendiği ağır yükü hiç değilse bu suretle hafifletecek gençliğe kalmaktadır.”⁶²²

Fahri Fındıkoğlu’nun da sözlerine bakacak olursak o dönemin devlet adamları ülkeyi bilimsel ve kültürel anlamda ileriye götürebilmek için ellerindeki tüm imkânları kullanmışlardır.

⁶²¹ Schwartz, *Kader Birliği*, 76.

⁶²² Aydın Demirtaş, *Darülfünundan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 227.

3.1.2. Eğitim Sistemi ve Eğitim Kurumları İçin Rapor Yazan Yabancı Uzmanlar

John Dewey: 1924 yılında Amerika'dan Türkiye'ye gelmiştir. İncelemelerini “Türkiye Maarifi Hakkında Rapor” adı altında sunmuştur.

Alfred Kühne: 1925 yılında Almanya'dan Türkiye'ye gelen Kühne teknik eğitim ile ilgili incelemelerde bulunarak “Teknik Eğitimin Gelişimine Dair Rapor” sunmuştur.

Omar Buyse: 1927 yılında Belçika'dan gelmiş meslek ve teknik okulları üzerinde incelemelerde bulunmuştur. İncelemelerini “Teknik Öğretim Hakkında Rapor”da sunmuştur.

Albert Malche: 1932 yılında İsviçre'den gelerek Darülfünun incelemelerde bulunmuş yeni bir üniversitenin oluşmasını sağlamıştır. İncelemelerini “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” başlığıyla sunmuştur.

Beryl Parker: 1934 yılında Amerika'dan gelen Parker Türkiye'nin eğitim sistemini incelemiş “Türkiye’de İlk Tahsil Hakkında Rapor” sunmuştur. Bu rapor 1939 yılında I. Milli Eğitim Şurası tarafından yayınlanmıştır.

Amerikan Heyeti raporu: 1933-1934 yıllarında Amerika'dan heyet Türkiye'ye gelmiştir. Heyet içerisinde Walker D. Hines, O. F. Gardner, Brehon Somervell, Edwin Walter Kemmerer, W. L. Wright jr, C. R. Whittlesey, Bongt Watsted, Goldthwaite H.Dorr, Vaso Trivanovith, H. Alexandre Smith bulunmaktadır. Heyet ilk olarak ekonomi alanında incelemelerde bulunmuş ve bunu raporlaştırmıştır. Daha sonra eğitim alanında incelemelerde bulunan heyetin raporu 1939 yılında “Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri” adıyla basılmıştır.⁶²³

⁶²³ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, (İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi, 1939), 5.; A. Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1945), 466-476., Zafer Tangülü vd, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960),” *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/5 (2014), 1897-1903.

Eğitim için Gelen Diğer Uzmanlar

- 1930: Pierre Bovet, Wilhelm Rigchter, Alfred Jung, Carl Weber,
- 1931: Marga Braun, Karl Steuerwald,
- 1932: Lêa Lalieu,
- 1933: Hans Hibler, Nora Strsygowski, Ginther, Derbyshir, Heussler, Daimas,
- 1934: Hugo Habenicht, Erich Probst, Alson, Dumontet, Gaumondy, Raymond, Herncer Antuan, Karlasın, Prou,
- 1936: Violette Pillzer
- 1938: Prof. Ludwig
- 1939: Julius Ratkay
- 1940: Paul Hofman, Laslo Birmen, Violette Pilzer, L.Maboury, Spevak
- 1942: Yohan Liller, Johans Seidl⁶²⁴ yıllarında Türkiye'ye gelerek eğitim sistemini incelemişlerdir.

3.1.3. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi

Tıp Fakültesi; üniversitenin en eski, en masraflı ve en dikkat çeken fakültelerinden biridir. Hekimlik eğitimi ilk olarak edebiyat ve hukuk eğitimlerinin içerisinde verilmiştir. 1470 yılında Fatih Külliyesinin kuruluşundan sonra tıp eğitimi daha planlı bir şekilde devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet dönemin en önemli hekimlerini İstanbul'a davet etmiştir. Osmanlı, 1800 yılların başında batı tarzında birçok kurum açmıştır. Bunlardan biri de 1827 yılında açılan Tıbbiye Mektebidir. Bu okulun açılmasının asıl sebebi ordunun hekim ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu mektebin kurulduğu ilk yıllara bakıldığında yurt dışından doktorların tıbbiyede de çalışmak üzere geldiğini görmekteyiz. II. Mahmut döneminde mektebin düzenlenmesi amacıyla Avusturya'dan Dr. Bernand ve Neuyer gelmiştir. Doktorlar Viyana Tıp Fakültesi'ni örnek alarak Türk tıbbını düzenlemeye çalışmışlardır.

1800'lü yılların sonlarına doğru Tıp mektebi için bu sefer de Almanya'dan Dr. Rieder Dr. Dayke getirilmiştir. Bu doktorlar Tıp derslerinin düzeltilmiş ve okulu geliştirmişlerdir. Gelen doktorların yanında ülkedeki hekim ihtiyacın karşılanamaması

⁶²⁴Mustafa Sulubulut, *Eğitim Alanında Türkiye'ye Davet Edilen Yabancı Uzmanlar (1923-1960)*, (Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi ,2014), 6-7.

sebebiyle Avrupa'ya öğrencilerde gönderilmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte Tıp mektebi artık Darülfünuna ait Tıp Fakültesi bünyesinde yer almaktadır. I. Dünya Savaşı dönemini incelediğimizde ise bu fakülteye Dr. Delamare, Dr. Lacombe, Dr. Gumeau, Dr. Botone, Dr. Mouchet gibi doktorlar gelmiştir. Fakülteye ve hatta üniversitenin gelişmesi için yabancı bilim insanlarına başvurmak Osmanlı Devleti döneminde de yaygın olarak kullanılmış bir yöntemdir.⁶²⁵

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber Atatürk'ün yöneldiği diğer bir konu da sağlık konusuydu. Her anlamda Osmanlı mirası üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, sağlık alanında da büyük eksikliklerle başlamıştı. Tıbbi uygulamaların büyük bir bölümü bilimsel standartlara uygun değildi. Çocuk ölümleri yüksek ve insan ömrünün ortalaması ise çok düşüktü. Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı kırsal kesim de yaşamaktaydı. Halkın özellikle sağlık alanında bilgisinin az olması yüzlerce yıl önceki uygulamaların kullanılması hasta sayısını da arttırmaktaydı. Halkın yararlanabileceği doktor ve hastane sayısı ise yetersizdi. Son teknolojilere uygun Tıp Fakültesinin acilen açılması gerekiyordu.⁶²⁶ 1933 yılında Philipp Schwart ülkemize geldiğinde öncelikle bu ihtiyaç göz önünde bulundurulmuştu. Ülkemize gelen üniversite hocaları içerisinde en fazla sayıyı tıp doktorları oluşturmaktaydı. 1933 reformunda 38 yabancı profesör gelmiştir. Bu profesörler yanında 30 yardımcı elemanda ülkemize gelmiştir.⁶²⁷ Üniversite Reformundan 1950 yılına kadar ki dönem de 76 tıp bilim insanının bu fakülteye geldiğini görmekteyiz.⁶²⁸

Üniversite Reformuyla başta Alman ve Avusturyalı, Macar, Çek Tıp profesörleri olmak üzere birçok bilim insanının Türk üniversite tarihinde en yoğun çalışma alanı buldukları fakülte olmuştur. Özellikle Yahudi kökenli göçmen profesörlerin en fazla olduğu fakültelerden birisi de Tıp Fakültesidir. Üniversite Reformun başarıya ulaşmasında bu yabancı tıp profesörlerinin katkısı oldukça fazladır.⁶²⁹ 12 tıp enstitüsünden 8 enstitünün yöneticisi yabancı bilim insanlarından

⁶²⁵ Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (Ord. Profesör Cemil Bilsel İstanbul Üniversitesi 2. Rektörü 1934-1943)*, (Ankara: Dorlion Yayınları, 2022), 105- 140.

⁶²⁶ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 162.

⁶²⁷ Günsel Koptagel İlal, "Türkiye'de Üniversite Reformunda Alman Hekimler ve Sonrası," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed.Namık Kemal Aras vd, (Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 295.

⁶²⁸ Arın Namal, "Zwischen Emigration aus Ns- Deutschland und Ankunft in Palastina bzw. İsrail: Jüdische Wissenschaftler an der Universität İstanbul", *Medizin und judentum*, 8, *Medizinhistorisches Kolloquium sunulan tebliğ*, (Dresden,2005), 123.

⁶²⁹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 120.

oluşuyordu.⁶³⁰ Philipp Schwartz, “Kader Birliği” adlı kitabında yaptığı açıklaması verileri doğrular niteliktedir: “İstanbul’da artık sayı olarak çok fazlaydık ve böylece becerilerimizi katlayarak çoğaltabilirdik.”⁶³¹

Tıp Fakültesi, İstanbul Üniversitesi’nin açılışından hemen sonra normal temposuyla çalışmaya devam etti. Çalışma düzenleri yabancı hoca ve Türk hocalarının ortak planları dâhilinde hazırlandı. Dersler genel olarak teorik olarak anlatılıyordu. Çünkü uygulama dersleri için yeterli araç gereç ihtiyacı tam olarak giderilmiş değildi. Eski tıp okulundan kalma araç ve gereçler getirilerek kullanılmaya başlandı. Yabancı hocalar bu zor ortamda bile pes etmeden çalışmaya ve öğrencileri yetiştirmeye devam etmişlerdir. Ameliyatlar yapmış ve binlerce hastayı tedavi etmişlerdir. Halk arasında birçok yabancı doktorların ismi duyulmaya başlamıştı. Hastalar bu doktorlarda tedavi görebilmek için hastanelerin önünde bekliyorlardı. Bu kadar zorluğa rağmen vazgeçmeyen doktorların o dönemki durumlarını Shwartz şu sözlerle anlatmaktadır:

“Gözümüzün korkutulmasına izin veremezdik. Hazırlıksız olarak ortaya atılmaya karar verdik. Tıp Fakültesinde bulabildiğimiz otuz kadar antika mikroskobu toplayıp her gün ders için başka bir enstitüde kullanmaya başladık. Çabalarımızla öğrencilerimizin fizyoloji, biyokimya, mikrobiyoloji ve patoloji hakkındaki ana konuları pratik örneklerle öğrenmesini sağlayabildik. Her sınava girenin dört otopsiyi kendi başına yapma şansı oluyordu. Asistanlarımızı çok çalıştırıyor, yetiştirmek için onlara yükleniyorduk. Yerel bir direniş döneminin tam ortasında olduğumuzun bilincindeydik. Asla pes etmemeye söz verdik ve yendik. Hem de hemen⁶³²

Bu sözler yabancı tıp hocalarının ne kadar zor şartlarda eğitim verdiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Gelen bu yabancı doktorlar hiç şüphesiz Türk tıbbına büyük katkıda bulunmuşlardır. Yeni doktorların yetişmesinin yanı sıra toplumun sağlık konusunda da bilinçlenmesini sağlamışlardır. Hastane ve sağlık ocaklarını inceleyerek eksikleri rapor halinde sunmuşlardır. Bu çalışmalar sonucunda ölüm oranları azalmış, Türkiye’de tıp alanında bilimsel çalışmanın da temelini atmışlardır. Türkiye, zamanla tıp konusunda birçok hastanın tedavi olmak için geldikleri ülke konumuna gelmiştir. Tıp alanında birçok doktor çalışmalarıyla Türkiye’yi dünyaya duyurmayı başarmıştır.

⁶³⁰ Schwartz, *Kader Birliği*, 18.

⁶³¹ Schwartz, *Kader Birliği*, 69.

⁶³² Schwartz, *Kader Birliği*, 84.

Tablo 3

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Çalışan Yabancı Yönetici Bilim Uzmanları

Enstitüler	Yabancı Yöneticiler	Türk Yöneticiler
Anatomi	Aime Mouchet	Tevfik Recep Örensoy
Patoloji	P. Schwartz	
Genel ve Deneyisel Patoloji	S. Oberndorfer	
Fizyoloji	H. Winsterstein	
Hijyen	Julius Hirsch Zdenka Sary	
Mikrobiyoloji	Hugo Braun	
Biyokimya	F.Haurowitz, Lipschtiz	
Fizik Tedavi	Fr. Dessauer Max Sgalitzer	
Kanser Araştırma	S.Oberndorfer	
Histoloji-Embriyoloji	Tibor Peterfji, K. Löwenthal ÜveisMaskar, Peter Ladenvig, Werner Laquer	Tevfik Recep Örensoy
Tıp Tarihi	-	Süheyl Ünver
Adli Tıp	-	Hikmet Yalın
Fermakodinami	Erika Bruck	
Hıfzısıhha	Julius Hirsch ⁶³³	

Tabloyu incelediğimizde Tıp Fakültesini çoğunlukla Alman ve Avusturyalı bilim insanlarının oluşturduğunu görmekteyiz. Bu da o dönemde Almanya'da zulme uğrayan Yahudi asıllı bilim insanlarının ülkemize getirilmesiyle büyük oranda ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

⁶³³Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 163.; Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 132-133.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.36.2.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde 1933 yılında 15, 1934-1939 yılları arasında, 1940-1945 yıllarında 3 yabancı profesör gelmiştir.⁶³⁴

Tablo 4

Üniversite Kliniklerinde Çalışan Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Yardımcıları
Erich Frank	İç Hastalıkları	Steinitz ve Wolf
Georg Fuchs ⁶³⁵	II. Dâhiliye	
Karl Hellmann	KBB	Willmans
Joseph İgersheimer	Göz	Hatschek, Stein, Hoffmann
Alfred Kantorowicz	Diş Hekimliği	
Wilhelm Liepmann	Kadın Doğum	Calvi, Eisenstedt
Rudolf Nissen	Cerrah	Löwenthal, Fraenkel
Berta Ottenstein	Deri	
Max Sgaltzer	Radyoloji	Reininger, Weissglass, Salomon
Fr. Dessauer	Radyoloji	Lion, Uhlmann
Philipp Schwartz	Patoloji	Laquer, Werner, Eisenstedt, Adler
Kurt Bodendorf	Eczacı	W. Roebing, Dr. Senger
Leopold Rosenthaler	Eczacı	
Carl Heinz Brieskorn	Eczacı	
Dr Aime Mouchet	Çocuk Cerrahisi ⁶³⁶	

Tablodan da anlaşıldığı üzere bazı yabancı akademisyenlerin yanlarında yardımcıları bulunurken bazıları ise yardımcıya ihtiyaç duymamışlardır.

⁶³⁴ Koptagel, “Türkiye’de Üniversite Reformunda Alman Hekimler”, 295.

⁶³⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.38.8.

⁶³⁶ Emre Dölen, “İstanbul Darülfünununda ve Üniversitesinde Yabancı Öğretim Elemanları,” *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras vd. (Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 104.; Wıdmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 133; Koptagel, “Türkiye’de Üniversite Reformunda Alman Hekimler”, 292-293.

Tablo 5

Tıp Fakültesinde Çalışan Diğer Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Yardımcıları
Leo Brauner	Botanik	
Friedrich Breusch	Patoloji-Kimya	
Harry Dember	Fizik	Mendelssohn
Felix Haurowitz	Biyokimya	Schwerin
Alfred Heilbronn	Botanik	Schnee
Julius Hirsch	Hijyen	
Curt Kosswig	Zooloji	
Werner Lipschitz	Farmakoloji	Büding, Caspari, Schwerin
Karl Löwenthal	Histoloji	
Andre Naville	Zooloji	
Tibor Peterfi	Embriyoloji	Bülow, Esther v.
Friedrich Reimann	Araştırma	
Zdenko Stary	Biyokimya	
Hans Winterstein	Fizyoloji	Rosenbaum, Eger
K. Zuber	Deney Fizik	
Hugo Braun	Mikrobiyoloji	Weinberg, Laborant
Max Clara	Embriyoloji	
Eduard Hermann Lents	Elektrik uzmanı ⁶³⁷	

Bu öğretim üyeleri branş gereği Fen bilimleri olması gerekirken çoğunun kadrosu Tıp Fakültesinde bulunmaktadır. Bazıları ise geçici görevlendirme olarak bu fakülte de ders vermişlerdir. Bu sebepten biz de yazarken burada yazma gereği duyduk.

Aime Mouchet: 1886 yılında Fransa’da dünyaya geldi. Paris ve Toulouse Tıp Fakültelerini bitirdi. 1918 yılında Fransız işgal ordusuyla birlikte İstanbul’a geldi. Elmadağı’ndaki Avusturya Hastanesine göreve başladı. 1921 yılında Tıp Fakültesinin Otopsi Bölümünde çalışmaya başladı. 1922 yılında Dr. Delacombe ayrılması üzerine Çocuk Cerrahisi Bölümüne yerleştirildi. Tıp geleneğinde Fransa eğitim geleneğinin yerleşmesini sağladı. 1925 yılında Tıp Fakültesi içerisinde açılan Türk Antropoloji

⁶³⁷Dölen, “İstanbul Darülfünununda”,104.; Şükrü Aras vd., “In The History Of Department Of Biochemistry Of Istanbul Medical Faculty (1933–1957) Three German Scientists; Werner Lipschitz, Felix Haurowitz And Zdenko Stary,” *Türk Biyokimya Dergisi*, 40/5 (2015), 425. ; Koptagel, “Türkiye’de Üniversite Reformunda Alman Hekimler”, 292-293.

Tedkikat Merkezi kurucuları arasında yer aldı. Bu merkeze ait Türk Antropoloji Mecmuasının Fransızca sekreterliğini yapmıştır. Akademisyenliğin yanı sıra Fransız Pasteur Hastanesinde de doktorluk yapmıştır. 1933 yılında gerçekleşen üniversite reformunda kadro dâhil edilerek görevine devam etmiştir. 1939 yılına kadar üniversite de çalışmıştır.⁶³⁸

Philipp Schwartz (1894-1977): 19 Temmuz 1894 yılında Yugoslavya Werschetz şehrinde doğdu.⁶³⁹ İlk ve orta öğretimini burada tamamladı. 1912 yılında Budapeşte Üniversitesinde Tıp Fakültesini bitirdi. 1919 yılında Frankfurt Üniversitesi Patoloji Enstitüsünde asistan oldu.⁶⁴⁰ Schwartz'ın doğduğu yer Avusturya Macaristan toprakları içinde olması nedeniyle I. Dünya Savaşı yıllarında Macar ordusunda görev aldı. Galiçya cephesinde Türk ordusuyla birlikte mücadele etti.⁶⁴¹ 1927-1933 yıllarında Frankfurt am Main'deki Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde profesör olarak ders verdi. Hitler'in iktidara gelmesinin ardından Yahudi asıllı öğretim üyelerinin üzerine baskılar yapılmaya başlandı. Baskı altına alınan bilim insanlarından biri de Schwartz'dı. Schwartz ailesiyle birlikte Zürih'e gitmek zorunda kaldı.⁶⁴² Burada Alman Bilim Adamları Yardım Birliğini kurulmasını sağladı.⁶⁴³ Zürih'te kendisi gibi sürgün edilen bilim insanlarını dünyanın başka ülkelerindeki üniversitelere ve araştırma merkezlerinde yerleştirebilmek için çalışmalar yaptı. Bu kuruluş Alman akademisyenlerin Türkiye'ye gelmesini sağladı. Hükûmetle çeşitli antlaşmalar yaptı.⁶⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nde meydana gelen üniversite reformunun Hitler'in iktidara gelmesi ve Yahudi bilim insanlarını sürgün edilmesiyle aynı tarihe

⁶³⁸Şeref Etker, “Dr. Aimé Mouchet ve Tıbbiye’de Fransız Kültürel Egemenliğinin sonu,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6/2 (2005), 35; Dölen, “İstanbul Darülfünununda,” 107-108, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.13.7.

⁶³⁹ S.J.Shaw, *Turkey and the Holocaust*, (Londra: Macmillan Press, 1993), 359.

⁶⁴⁰Gerald Kreft, “In Memoriam Philipp Schwartz (1894-1977): Neuropathologe – Patriot – Weltbürger,” *NeuroForum*, 1/7 (2007), 31-33; R. Paull vd., “Der Pathologe Philipp Schwartz (1894-1977), Vom NS-Opfer zum Initiator der Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland,” *Der Pathologe*, 40/5 (2019), 548.

⁶⁴¹ Paull vd, “Der Pathologe Philipp Schwartz,” 548.; Fatma Arın Namal, “Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz (1894-1977) 1933 Türk Üniversite Reformu ve Patoloji’ye Katkılarıyla,” *Nobel Medicus*, 12/2 (2016), 88.

⁶⁴²Fatma Arın Namal, “Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde Patoloji Eğitimine Katkıları,” *Türk Patoloji Dergisi*, 19 (2003), 1.

⁶⁴³ Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 113.

⁶⁴⁴ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 90.

denk gelmiştir. Bu tesadüfi rastlantıyı Türkiye kendi lehine çevirerek üniversite reformunun gerçekleşmesini sağlamıştır.⁶⁴⁵

Akşam gazetesinin bir haberinde o dönem Türkiye'ye gelmek isteyen Yahudi bilim insanları ile ilgili bu haber başlığı altında dönemin durumunu açıklamıştır. “Einsteinin Bir Müracaatı 15 Musevi profesör 30 yardımcı ile birlikte Türkiye'ye gelmek istiyor.” Birçok bilim insanı Malche önderliğinde ülkemize davet edilirken bazı bilim insanlarının ise bizzat müracaat ettiğini görmekteyiz.⁶⁴⁶

Üniversite Reformunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan Malche, Milli Eğitim Bakanlığı talebi üzerine Schwartz ile görüşmüştür. Reformun gerçekleşebilmesi için alanlarında uzman akademisyenlere ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine Schwartz 1933 yılında Türkiye'ye gelmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ve Malche ile görüşmeler yapmıştır. Schwartz'a:

“İnsanlarınızı getirin, biz de gerekeni yapacağız. Gençlerimizi Avrupa'ya gönderemiyoruz ama Avrupalı bir üniversiteyi burada kurmak istiyoruz ve kurabiliriz” diyerek konuya ne kadar önem verdiğini vurgulamıştır.

Schwartz ise ihtiyaç dâhilinde akademisyenleri Türkiye'ye getireceğini bildirmiştir.⁶⁴⁷ Gelecek akademisyenlerin isimleri, maaşları ve şartlar gibi konular bir taslak halinde görüşülüp karara bağlanmıştır.⁶⁴⁸ Schwartz sadece üniversitelere değil farklı bakanlıklar ve dallarda eksiklik olduğunda o alanlara da bilim insanlarının yerleştirilmesini sağlamıştır.⁶⁴⁹ Görüşmeler sonrasında Türkiye'de çalışmaları için Zürih'e 3 değil tam 30 öğretim üyesi için telgraf çekmiştir.⁶⁵⁰ Bu 30 daha sonra 300 olacaktır.⁶⁵¹ Yapılan görüşmelerin ardından Alman akademisyenler ülkemize gelerek İstanbul Üniversitesine yerleştirilmişlerdir. Schwartz, üniversitenin modern çizgilerde ilerleyip kurulmasında, toplumsal reformların gerçekleştirilmesinde önemli bir yere

⁶⁴⁵ Philipp Schwartz, *Notgemeinschaft: Zur Emigration Deutscher Wissenschaftler Nach 1933 In Die Türkei*, (Marburg: Helge Peukert, 1995), 39-46; Namal, “Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz”, 88

⁶⁴⁶ *Akşam*, Einsteinin Bir Müracaatı, 11.10.1933, 1

⁶⁴⁷ Schwartz, *Notgemeinschaft*, 46.; Melda Keser, “Philipp Schwartz: Türkiye'ye ve Alman Göçmenlere Katkıları,” *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5 (2020), 80.

⁶⁴⁸ Sibel Demirci, “Philipp Schwartz ve Yükseköğretim Sistemine Katkıları,” *Akademik Hassasiyetler*, 9/19 (2022), 106.

⁶⁴⁹ Schwartz, *Kader Birliği*, 80.

⁶⁵⁰ Fatma Arın Namal, “Junge jüdische Emigranten aus Deutschland und Österreich an der Medizinischen Fakultät der Universität Istanbul im Rahmen der türkischen Universitätsreform von 1933,” *Europäische Wissenschaftsbeziehungen: Von Maimonides bis Einstein- Jüdische Gelehrte und Wissenschaftler in Europa*, ed. Kaestner I., Kiefer J. (Aachen: Shaker Verlag, 2015), 225-261.

⁶⁵¹ Namal, “Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz,” 88.

sahip olmuştur. Sadece alanların da uzman akademisyenleri değil dönemin önemli matematikçisi Richard Courant, Nobel Fizik ödülü alan James Franck ve Max Born Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Schwartz sadece baskılardan kurtulmak isteyen bilim insanlarının hayatlarını kurtarmakla kalmadı aynı zamanda Türk Hükûmetindeki birçok kurumun inşa edilmesini sağladı. Türk Hükûmeti ise bunun farkındaydı. Schwartz Rockefeller Vakfının Avrupa Şubesine yazdığı mektupta: “Türk Hükûmeti işimizi kolaylaştırmak için elinden gelen her şeyi yapıyor.” demiştir.⁶⁵²

Schwartz, kendisi de ailesiyle birlikte Türkiye'ye yerleşmiştir. Üniversitenin öğretim üyesi atamaları o dönemlerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Philipp Schwartz ise İstanbul Üniversitesi Patolojik- Anatomi Enstitüsüne yerleştirilmiştir. Schwartz aynı zamanda Türk vatandaşlığına da geçmiştir.⁶⁵³ İstanbul Üniversitesine gelen akademisyenler dilerse kendi asistanlarını yanlarında getirebilmişlerdir. Schwartz da kendisi gibi mülteci olan Adler, Ebenstedt, W. Laquer gibi asistanları yanında getirmiştir. Bu asistanlardan Ebenstedt 1935 yılında, Laquer ise 1950 yılında Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gitmişlerdir.⁶⁵⁴

Schwartz, İstanbul Üniversitesi'nde Patoloji Bölümünü, Prof. Oberndorfer ise aynı üniversitede Deneysel Patoloji Bölümünü kurmuştur. Schwartz geldikten kısa bir süre sonra Türkçe öğrenerek dersleri Türkçe olarak anlatmıştır. Patoloji öğrencisi olan Münevver Yenerman Schwartz dersleri ile ilgili; şunları söylemiştir:

“Dersleri, sistemli, katı kuramsal bilgi aktarılan dersler olmaktan çok, otopsi vakaları üzerinde analiz ve sentez yapılan demonstrasyonlardı. Ayrıca Türkiye'de ilk klinikopatoloji derslerini 1942 yılında Schwartz uygulamıştır. İlginç otopsi vakalarını klinikte hastayı izleyen öğretim üyesini de davet ederek derse çıkarır, dersi öğrencinin ilgisini çekecek ve belleğinde kalacak bir olay haline getirirdi... Biyopsi preparat ve raporları ile otopsi raporlarının saklanması Prof. Schwartz'ın başlattığı bir sistem olmuştur.”⁶⁵⁵

diyerek tıptaki getirmiş olduğu ve uyguladığı yenileklere dikkat çekmiştir.

⁶⁵² Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, s.164.

⁶⁵³ B.C.A. *Muamelet Genel Müdürlüğü*, No: 30.11.1.0, Gömlek No: 202.32.4.

⁶⁵⁴ Albert Scholz - Caris Petra Heidel, *Emigrationsschicksale Medizin und Judentum*, (Frankfurt: Band 7, 2004), 1-5.

⁶⁵⁵ Münevver Yenerman, “Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof.Dr. Philipp Schwartz'ın Etkileri,” *II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu*, Ed. A. Terzioğlu, İstanbul, (1981), 185-195.

1935 yılından itibaren kitapları yayınlanmaya başlamıştır.

- Genel Patoloji,
- İltihap,
- Ur Bilgisine Giriş,
- Selim ve Habis Uurlar,
- Hemoblastozlar,
- Genel Histopatologia,
- Hususi Histopatologia,
- Autopsia Tekniği başlıklarını taşıyan sekiz kitap yayınlanmıştır.

Bu kitapları Avusturya'dan gelen Dr. Rosa Rossler Türkçeye çevirmiştir. Rossler, Türkiye'ye geldikten kısa süre sonra Türkçeyi öğrenmiş ve kitapların tercüme edilmesini sağlamıştır. Schwartz, 17 si yurtdışında 13 yurt içi olmak üzere 30 makale yayınlamıştır. O yıllarda Türkiye'de çok sıkça görülen tüberküloz hastalığı üzerine de incelemeler yapmıştır. Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele alarak öğretim üyelerinin sadece eğitim yapmak değil araştırma yapmaları gerektiğini de işaret etmiştir. Öğrencilerine araştırmaların nasıl yapılacağı ve ekipçe çalışmanın inceliklerini öğretmiştir.⁶⁵⁶ Türkiye'de çalıştığı yıllarda ayrıca yurtdışındaki kongrelere giderek çalışmalarını ilerletmiştir. İsviçre, Fransa, İngiltere ve Amerika olmak üzere yurtdışında tüberküloz hakkında çeşitli kongrelerde yer almıştır.⁶⁵⁷

Schwartz, patolojinin Türkiye'de çağdaş bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. O yıllarda patoloji daha çok otopsiye odaklanmıştı. Schwartz tıp öğrencilerinin patoloji eğitimine önem vermesini sağlamıştır. Klinikopatoloji dersleri başlatmış ve cerrahları cerrahi patoloji için biyopsi almaya teşvik etmiştir. Schwartz, 19 yıl Türkiye'de çalışmıştır. Bayezit Patoloji Kürsüsüne modern bir yapıya kavuşması için önemli çalışmalar yapmıştır. Makroskopi, mikroskopi ve otopsi salonları yaptırmıştır. Uygulamaları dersler için ilaçlar hazırlatmıştır. Tıp öğrencilerinin yazında eğitimlerine devam edebilmeleri için ekstradan yaz kursları açmıştır. Böylece Türkiye'de Schwartz'ın izinden giden bir patolog kuşağı yetişmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler Türkiye'nin ilk patoloğları ve patoloji kürsülerinin kurucuları olmuştur. 1950 yılında

⁶⁵⁶Namal, Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz, 89.

⁶⁵⁷ Keser, "Philipp Schwartz: Türkiye'ye ve Alman Göçmenlere Katkıları," 82.

ABD'ye taşınmıştır.⁶⁵⁸ 1972 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından şeref doktoru rütbesi verilmiştir.⁶⁵⁹ 2002 yılında ise Avicenna Madalyasına layık görülmüştür.⁶⁶⁰

Erich Frank: 1884 yılında Berlin'de Yahudi bir iş insanı olan Albert Frank'ın oğlu olarak dünyaya geldi. Wiesbaden Tıp Fakültesini üstün bir başarı ile bitirdi. Strassburg'da Kaiser Wilhelm Tıp Fakültesine bağlı Wiesbaden şehir hastanesinde çalıştı. Strassburg Üniversitesinde "Ortostatik Albuminüri" adlı teziyle phd (doktor) ünvanını aldı. Bu tez ile böbrek de hastalık olmamasına rağmen mikropların olabileceğini ortaya koydu. Kulak memesinden aldığı kan ile şeker testi yaptı. 1913 yılında doçent, 1919 yılında profesör, 1925 yılında Ordinaryus Profesör ünvanını aldı.⁶⁶¹ Ülkemize gelmeden önce özellikle diyabet üzerine önemli çalışmalar ortaya koydu. Diabetes mellitus, kanın fizyolojisi ve patolojisi, metabolizma, iç salgılar, vejetatif sinir sistemi hakkında çalışmalar yaptı. İnsülin ilacını keşfetti.⁶⁶² Ağızdan alınabilen antibiyotik ilaç türünü ilk defa keşfeden bilim insanıdır. Trombositler alanında keşifler yaptı.⁶⁶³ Hitler baskısı üzerine Almanya'dan ülkemize mülteci olarak geldi. Frank ailesi⁶⁶⁴, kütüphanesi ve asistanlarını da yanına alarak ülkemize gelen bilim insanlarından. Frank gelirken diyetisyeni Elsa Wolf ve biyokimyacısı Dr. Kurt Steinitz'in de Türkiye'ye getirilmesini istemiştir. Özellikle Elsa Wolf Vakıf Guraba çalışarak ülkemizde diyet konusunda önemli adımlar atmıştır.⁶⁶⁵

Frank mesleğinin zirvesindeyken Türkiye'ye gelmiştir. Bu başarılı doktorun ülkemize gelmesi ve çalışması büyük bir şanstır. İstanbul Üniversitesi İç Hastalıkları Bölümünde çalışmıştır. Özellikle tıp öğrencilerinin yetişmesinde büyük katkıları olmuştur. Öğrencilerine; "Üniversite genç hekimi ancak eğere oturabilir, fakat biniciliği kendisi öğrenmelidir..." adlı meşhur sözünü söylemiştir. İstanbul Üniversitesinde 23 yıl görev yapmış ve hayatını öğrenci yetiştirmeye

⁶⁵⁸Nadir Paksoy, "German Pathology Professor Philipp Schwartz: His Enduring Life From Frankfurt To Istanbul During The Second World War Era: A "Forgotten Savior", *Annals of Diagnostic Pathology*, 59 (2022), 1; Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 115.

⁶⁵⁹ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 199.

⁶⁶⁰ Demirci, "Philipp Schwartz", 109.

⁶⁶¹ Ali Özden, "Ord. Prof. Dr. Erich Frank," *Güncel Gastroenteroloji*, 14/4 (2010), 157.

⁶⁶² Arın Namal, "Ord. Prof. Dr. Erich Frank'ın (1884-1957) Tıp Eğitimimizde Değişmesinden Yana Oldukları," *Tıp Eğitimi Dünyası*, 11/11 (2003), 32.

⁶⁶³ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 167.

⁶⁶⁴ B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 99.641.23.

⁶⁶⁵ Özden, "Ord. Prof. Dr. Erich Frank," 158.

adamıştır.⁶⁶⁶ Yetiştirdiği asistanların belirli alanlarda uzmanlaşması için elinden geleni yaptı. Böylece alanında dünyaca bilinen Prof. Dr. Orhan Nuri Ulutin,⁶⁶⁷ Prof. Dr. Muzaffer Aksoy gibi Türk bilim insanları yetişti. Okuttuğu ders notları Viyana'dan gelen ve iyi bir Türkçe bilen Dr. Rosa Rössler tarafından “Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın İç Hastalıkları Klinik Dersleri” adıyla yazdığı notlar kitap haline getirildi.⁶⁶⁸ Frank, hayattayken efsanevi bir kişi olarak görüldü. Öğrencileri, asistanları tarafından sevilen, ülkenin ileri gelenlerinden köylüsüne kadar aranan bir doktor olarak görev yaptı.⁶⁶⁹ Aykut Kazancıgil, Frank hakkında şunları söylemiştir.

“Buraya geldi ve yerleşti. Burada isim yaptı. Yaşlandı ama ayrılmak istemedi. Bu profesörler uzun vadede Türkiye için çok yaralı oldular. O zamana kadar Türkiye’de dâhiliye tıbbı olmadığı için değil: bu tıp dalı mevcuttu. Birinci sınıf hekimlerimiz vardı. Ama Frank bir değişim kasırgası yarattı. Elbette kalmayı tercih edenlerin ölümü sorunu da vardır. Birçoğu Türk mezarlarını seçti.”⁶⁷⁰

Meslektaşları Rudolf Nissen hatıralarını yazdığı eserinde Frank ile ilgili de düşüncelerini yazmıştır.

“ Klinikçi olarak Frank, her şeyden önce bir fen bilimciydi; teşhiste mükemmel, tedavi de şüpheli kişiliği, o zamanlar yeni yeni üzerinde durulmaya başlamış psikosomatik düşünce tarzıyla kolay kolay yanıltılamazdı. Çevresindekilerle arasında mesafe bırakan ve kişisel ilişkilere girmeyen tutumuna karşın, ya da belki de bunun için halk içinde etkisi pek büyüktü.”⁶⁷¹

Frank ile ilgili düşüncelere de baktığımızda üniversite ve halk tarafından sevilen bir bilim insanıdır. Bir vakıf hastanesi olan Çapa Kliniğinde ücretsiz olarak hastalara bakmıştır. Anadolu’dan İstanbul’a hasta akınının yaşanmasını sağlamıştır. Şöhreti o kadar yayılır ki İstanbul garında bile hastalar Frank gitmek için gelenlerle dolmuştur. Hastanın çok olması eğitim ve araştırma alanın da genişlemesini sağlamıştır. 1941 yılında “Dâhili Böbrek Hastalıkları Kliniği” adlı eserini yayınlamıştır. 1949 “Karbonhidrat Metabolizması” adlı eserini Türkçe ve Almanca olarak yayınlanmıştır.⁶⁷² 1957 yılında Türkiye’de vefat eden Frank için devlet töreni

⁶⁶⁶ Namal, Ord. Prof.Dr. Erich Frank’ın, 33-34.

⁶⁶⁷ Hocası Erich Frank ile ilgili bir kitap yazmıştır. Bknz. Öğrencisi Orhan Nuri Ulutin, *Ord. Prof. Dr. Erich Frank’ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 2007).

⁶⁶⁸ Özden, “Ord. Prof. Dr. Erich Frank,”158.

⁶⁶⁹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 134.

⁶⁷⁰ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 167.

⁶⁷¹ Rudolf Nissen, *Helle Blatter-Dunkle Blatter*, (Stuttgart: Erinnerungen eines Chirurgen, 1969), 214.

⁶⁷² Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 278.

yapılmıştır. Bu ülkemizde gördüğü takdir ve sevginin göstergesidir. İstanbul Aşîyan mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşına ise: “Huzur içinde uyu! Türk tıbbı sana minnettardır.”⁶⁷³ yazılmıştır. (Resim: 2)

Rudolf Nissen: 1896 yılında Almanya Silezya’da doğdu. Almanya Breslau Tıp Fakültesi’nde okumuştur. I. Dünya Savaşı’nda Alman ordusunda doktor olarak görev yapmıştır. Münih Üniversitesi Cerrahi Bölümünde kürsü sahibi ve kliniğinin direktörlüğünü yapan Sauerbruch’un yanında asistan olarak girmiştir.⁶⁷⁴ 1933 yılına kadar Saurbruck kliniğinde birlikte çalışmışlardır.⁶⁷⁵ Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesi sonucu Almanya’yı terk etme kararı almıştır. Saurbruck yanından istifasını verdi.⁶⁷⁶

1933 yılında Türkiye’de gerçekleşen üniversite reformun da Philipp Schwartz ile birlikte gelmiştir. Gelecek profesörlerin belirlenmesi, derslerin nasıl verileceği, ders kitapları gibi birçok şartlar hakkında Nissen de düşüncelerini sunmuştur. Alman mülteci hocaların üniversiteye gelmelerine yardımcı olmuştur.⁶⁷⁷ İstanbul Üniversitesi I. Cerrahi Üniversite Kliniğine yönetici olarak atanmıştır. Nissen, Türkiye’ye ile yaptığı sözleşmesinde yanında çalışması için Almanya’dan hemşiresinin de getirilmesini istemiştir. Nissen, ülkemize gelirken ailesinin de getirilmesini istemiştir. Karısı ve çocukları ile gelen Profesör Türkiye’de bir süre yaşadktan sonra Türk vatandaşlığına geçmişlerdir. Nissen, Almanya’da avukat olarak görev yapan kayınbiraderi Fröchlil’in de getirilmesini talep etmiştir. Türkiye bu talebini geri çevirmemiş kayınbiraderini de karısı ve çocuklarıyla birlikte ülkemize getirilmesini sağlamıştır. Bu taleplerin gerçekleştirildiğinde görüyoruz ki Türkiye o zor şartlarda dahi ellerinden geldiğince profesörlerin isteklerine duyarlı olmuştur.⁶⁷⁸

⁶⁷³ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 104, Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 167.

⁶⁷⁴ Tansu Karabaş, *Rudolf Nissen ve Türk Tıbbına Katkıları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 52-53.

⁶⁷⁵ Hasan F. Batirel - Mustafa Yüksel, “Rudolf Nissen’s Years in Bosphorus and the Pioneers of Thoracic Surgery in Turkey,” *Ann Thorac Surg*, 69/(4 (2000), 652.

⁶⁷⁶ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 175.

⁶⁷⁷ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 892; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 160-165.

⁶⁷⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.2.4; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.23.3, B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.62.12.

Nissen; Türkiye’de yaşadığı yılları, çalışmaları, Alman bilim insanlarının Türkiye’ye geliş süreçlerini gibi bilgileri, gözlemlerini, Helle Blatter-Dunkle Blatter. *Erinnerungen Eines Chirurgen* (Açık Yapraklar, Koyu Yapraklar: Bir Cerrahin Anıları) adlı eserinde anlatmıştır. İstanbul’da çalıştığı dönemlerde Edward Löwenthal, Lilly Fraenkel, Irmgard Althausen gibi yabancı hemşire ve asistanları da kendisine eşlik etmiştir. Nissen, Türkiye’de çalıştığı sürece son derece değer verilen bir cerrah olmuştur.⁶⁷⁹Nissen, iyi bir hoca olmasının yanı sıra iyi de bir hekimdi. İstanbul Üniversitesi Tıp öğrencileri ile ilgili hatıralarında şu sözleri dile getirmişti:

“İlgiliydiler, ortalama olarak hayli zekiydiler ve şaşmaz bir nezaketleri vardı. Aşağı yukarı yarısı askeri öğrenciydi; devlet sınavını verdikten sonra aktif olarak askeri tabip oldular. Ama sivil öğrencilerin büyük çoğunluğu da devlet bursuyla okuyordu. Bunun o tarihteki bedeli ise birkaç yıllıkına hükûmet tabibi olarak Anadolu’da görev yapmaktı.”⁶⁸⁰

İstanbul Üniversitesinde görev yaptığı dönemlerde tıp tarihi için önemli bir çalışmaya imza attı. İnsanlarda ilk başarılı pnömonekomi (akciğerin tamamen çıkarılması) ve fundoplikasyon (kronik mide hastalığını hafifleten işlem) gerçekleştirdi. İstanbul Tıp Fakültesine ilk modern anestezi aygıtının getirilmesini sağladı.⁶⁸¹ Cerrahpaşa Kliniğinde çalıştığı dönemlerde Türk cerrahlarının yetişmesini sağlamıştır. Yeni ameliyat teknikleri kullanarak Türk ve Dünya tıp hayatına büyük katkılar sunmuştur. Yani bir cerrahi binasının yapılması için inşaatın başlamasını sağlamıştır. Türkçe ve Almanca olarak 4 cerrahi kitabı yazmış ve 62 Türkçe bilimsel yayın yayınlamıştır. 1939 yılında ise Türkiye’den ayrılarak ABD gitmiştir.⁶⁸²

Joseph Igersheimer: 1879 yılında Almanya’da dünyaya geldi. 1904 yılında Berlin, Strazburg ve Heidelberg de Tıp Fakültesinden mezun oldu. Heildenberg’de 1905 ve 1909 yılları arasında asistan olarak çalıştı. 1926 yılında Frankfurt Üniversitesinde profesör oldu. Dünya da oftalmolojinin mimarı olarak kabul ediliyordu.⁶⁸³ Dünya da göz frengisinin tedavisinde arsfenamin kullanan ilk doktordu. Frengi üzerine

⁶⁷⁹ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 138.

⁶⁸⁰ Nissen, *Helle Blatter*, 201.

⁶⁸¹ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 195.

⁶⁸² Ertuğrul Göksoy, “Antireflü Cerrahisinin Tarihi Gelişimi ve Rudolf Nissen,” *Gastrointestinal Sistem Hastalıkları Sempozyumu 23*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, (İstanbul: 2001), 144.

⁶⁸³ Arın Namal- Arnold Reisman, *Joseph Igersheimer(1879-1965): A Visionary Ophthalmologist And His Contributions Before And After Exile*, ed. Christopher Gardner, *Journal Of Medical Biography*, Thorpe, (2007), 227.

makale ve kitap yazan ilk doktorlardan biriydi. Retina yırtılması ameliyatını delikleri tıkayarak ameliyat eden ilk hekimdi.⁶⁸⁴

Yahudi kökenli olduğu için Hitler tarafından 1933 yılında tüm görevlerine son verildi.⁶⁸⁵ Igersheimer kendisine sadece sığınılacak bir ülke aramıyordu. Aynı zamanda oftalmoloji alanında çalışmalar yapabileceği bir ülkeye gitmek istiyordu. Tam bu sırada Schwartz tarafından bir teklif geldi. İstanbul'da açılacak olan üniversitenin Oftolmonoloji yani göz hastalıkları kürsüsünün başına geçilmesi isteniyordu. Teklifi kabul etmesi üzerine 15 Ekim 1933 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Igersheimer Frankfurt Üniversitesi'nde çalıştığı dönemlerde asistanı olan Susanne Hofmann da çalışma izni alarak yanında getirmiştir.⁶⁸⁶ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesinde profesör olarak görev yapmaya başladı.⁶⁸⁷ Philipp Schwartz; R. Nissen, J. Igersheimer ve W. Liepmann hakkında şunları söylemiştir. Bu 3 klinisyen üniversite reformunun kaderini belirlediler.⁶⁸⁸ Bu hekimler sadece kendi ve ailelerinin hayatlarını kurtarmakla kalmamış aynı zamanda tehlikeye düşmüş yeni bir üniversite kurma girişimini de kurtarmışlardır.

Igersheimer, "Körlük ve Nedenleri" adlı ilk dersini Almanca olarak verdi. İstanbul Üniversitesi Göz Kliniği kitap ve araç gereçler konusunda çok donanımsızdı. İlk geldiği zamanlarda çalışma yapmakta büyük sorunlar yaşıyordu. Kendi kitaplarının ve klinik malzemelerinin Türkiye'ye getirilmesini talep etti. Ancak gümrük vergisinin fazla olması nedeniyle vazgeçmişti. Daha sonra ilk 3 ay içinde getirilecek malzemelerden ücret alınmayacak yasası çıkınca kitap ve klinik malzemelerini getirmek istedi. Yolda teslimatın uzaması sebebiyle ücret karşılığı malzemeleri getirebildi. Igersheimer işte bu kitap ve klinik malzemelerini öğrencilerin daha sonra kullanabilmeleri için üniversiteye bağışladı.⁶⁸⁹ Türkiye'de bulunduğu dönemlerde bilimsel çalışmalarına da devam etti. Türkiye'de ilk kornea naklini İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde gerçekleştirdi. Türkiye'de bulunduğu yıllarda 34 kornea nakli ameliyatı yaptı.⁶⁹⁰ Mısır'da yapılan 15. Uluslararası Göz Hastalıkları Kongresine İstanbul Üniversitesi adına Doç. Dr. Naci Bengisu ile katıldı. Katılım ücretleri devlet

⁶⁸⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 184.

⁶⁸⁵ Klaus-Detlev Grothusen, *Der Scuria Bericht*, 123.

⁶⁸⁶ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 273.

⁶⁸⁷ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.117.6.

⁶⁸⁸ Arın Namal, "1933 Türk Üniversite Reformunda İstanbul,"3.

⁶⁸⁹ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 184.

⁶⁹⁰ Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 139.

tarafından karşılandı.⁶⁹¹ Öğrencileri ve pratisyen hekimler için “Göz Hastalıkları” adlı ders kitabını yayımladı. 1936 yılında yayınlanan bu kitap, Dr. Murad Rami Aydın tarafından Türkçeye çevrildi. Kitap, Türkiye’de bulunan göz hastalıklarının çoğunu ele alıp açıklıyordu. Bir nevi teşhis ve tedavi kılavuzu niteliğindedir. Kitabın resimlerinin çizimi ise fakültenin illüstratörü Klare Krause tarafından çizilmiştir.⁶⁹²

Igersheimer alanında önemli bir doktordur. Bu ününü Türkiye’de kaldığı yıllarda da devam ettirdi. Hükûmette doktor olarak ilişki kuran ve bakanı ameliyat eden ilk yabancıydı. 1935 yılında Dış işleri Bakanı Tefik Rüşti Aras’ı muayene ve ameliyatını gerçekleştiren doktordur.⁶⁹³

Atatürk, Alman uzmanların bu başarılarından çok memnundu. Türkiye’ye ziyarete gelen İran şahı Pehlevi Atatürk’e göz şikâyeti olduğunu söylemişti. Atatürk ise Alman uzman Igersheimer önermişti. Pehlevi muayene ederek yeni bir gözlüğe ihtiyacı olduğunu bildirmişti.⁶⁹⁴ Atatürk yabancı uzmanların sadece ülkemize gelip bir süreliğine çalışmasını istememiştir. Asıl hedefi o kurumda çalışan yabancı uzmanların Türk gençlerini yetiştirmelerini amaçlamıştır. (Resim: 3)

Fritz Neumark, “Boğaziçine Sığınanlar” adlı hatıra kitabında Igersheimer ile ilgili sözleri Atatürk’ün üniversite reformu çerçevesinde yaptığı planlarında gerçekleştiğini göstermektedir.

“Igersheimer’e ise şu olay nedeniyle derin bir minnettarlık duyarım. Igersheimer Amerika’ya (Boston’a) yerleştikten sonra oğlum bir göz hastalığına yakalanmıştı. (retina tabakasının yerinden çözülmesi) Igersheimer’in yerine gelen genç Türk profesörü Naci Bengisu -sonradan kendisinin yaptığı- bir ameliyatı acilen gerekli gördü. ... Otuzlu yılların başında bir Hollandalı’nın uygulamaya koyduğu bu operasyon (o zamanlar için) oldukça zor bir ameliyattı. Igersheimer bu ameliyat yöntemini o Hollandalı’dan öğrenmiş ve bilgisini Türk meslektaşlarına aktarmıştı. Böylelikle Igersheimer (dolaylı yoldan) oğlumu kör olmaktan kurtarmış oldu...”⁶⁹⁵

1938 yılında Türkiye; Alman, Macar ve İtalyan kökenli Yahudileri geçici olarak gelip daha sonra yerleşmelerine sınırlar koymuştur. Bu sebepten sınırlarını 29.08.1938 yılında 9498 sayılı kararname ile bu mültecilere kapamıştır.⁶⁹⁶ Bu karar

⁶⁹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.100.20.

⁶⁹² Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 188.

⁶⁹³ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 141.

⁶⁹⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 186; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 274.

⁶⁹⁵ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 102.

⁶⁹⁶ Arın Namal, “1933 Türk Üniversite Reformunda İstanbul,” 17.

neticesinde Igersheimer ailesiyle birlikte olmaktadır zorluklar yaşaması ve sözleşmenin uzatılmasındaki belirsizlikler nedeniyle Türkiye’den ayrılarak ABD’ye gitmiştir. Tufts Üniversitesi’ne geçmiştir. 1965 yılında 86 yaşında vefat etmiştir.⁶⁹⁷

Wilhelm Gustav Liepmann: 1878 yılında Berlin’de dünyaya gelmiştir. 1933 yılında Berlin Üniversitesi’nde jinekoloji profesörü olarak çalışmıştır. Cecilienhaus Kadın Doğum Kliniğinin de yöneticiliğini yapmıştır. Almanya’dayken dünyada ilk kez Sosyal Jinekolojisi Enstitüsünü kuran ilk hekimdir.⁶⁹⁸ Hitler Almanyası’nı terk etmek zorunda kalan 38 yabancı profesörden biridir. Liepmann, İstanbul Üniversitesine davet edilen ilk bilim insanlarından. 15 Ekim 1933 yılında Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Direktörü unvanı ile göreve başlamıştır.⁶⁹⁹ Ancak göreve başladığında onu karışık bir durum bekliyordu. Çünkü Tıp Fakültesinin klinikleri şehrin farklı hastanelerine dağıtılmıştı. Kadın doğum içinse sadece Haseki Hastanesinde bir oda verilmişti. Liepmann, bu zor şartlarda da görevini başarıyla yerine getirmiştir. Türkiye’nin ilk bayan kadın hastalıkları uzmanı Dr. Pakize Tarzi’nin yetişmesini sağlamıştır.⁷⁰⁰ Rudolf Nissen, Liepmann hakkında şu sözleri söyledi: “Hastaları tarafından çok seviliyordu ve bu sempatiye o da fedakârlık ve sadakatle mukabele etmekteydi.”⁷⁰¹ Schwartz ise onu üniversite kurma denemesini gerçekleştiren kişilerden biri olarak görüyordu.⁷⁰² Fritz Neumark da anılarında Liepmann’dan bahsetmiştir: “ Kendisi sakın ve dostane tavırlarıyla yalnız meslektaşları arasında çok sayıda arkadaş kazanmakla kalmamış, aynı zamanda hastaları üzerinde de psikolojik bakımdan iyi bir etki bırakmıştı.”⁷⁰³ Liepmann, sosyal jinekolojinin Türkiye’de de tanınmasında ve gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.⁷⁰⁴ Bu konu alanında yetiştirdiği öğrencileri Türkiye’nin jinekoloji alanında önemli birer öğretim üyeleri

⁶⁹⁷ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 274.

⁶⁹⁸ Faruk Şen, *İstanbul’a Sığınanlar Almanya’ya Renk Katanlar*, (Türkiye-Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, 2019), 135.

⁶⁹⁹ Arın Namal, “Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann’ın (1878-1939) İstanbul Üniversitesi’ndeki Hizmet Süreci (1933-1939) ve Sosyal Jinekoloji Üzerine Düşünceleri,” *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 12/3 (2008), 154.

⁷⁰⁰ Arın Namal- A.D.Ebert, “Deutsch-Türkische Wissenschaftsgeschichte: Wilhelm Gustav Liepmann (1878-1939) und seine Tätigkeit an der Universität Istanbul in den Jahren 1933-1939,” *Gynakologe*, 41 (2008), 1029.

⁷⁰¹ Nissen, *Helle Blatter*, 215.

⁷⁰² Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 139.

⁷⁰³ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 102.

⁷⁰⁴ Halil Tekiner, “Ord. Prof. Naşid Erez (1899-1981): Türkiye’de Sosyal Jinekoloji ve Aile Planlamasının Öncülerinden,” *Nobel Medicus*, 12/1 (2016), 106.

olmuştur. Bunlar; Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil, Dr. Kamil Akol, Dr. İbrahim Sadık Berkan, Dr. Naşid Erez... gibi önemli kimselerdir. 1936 yılında “Hekimlere ve Tıp talebesine Mahsus Doğum Ameliyatı” ve 1938 yılında “Pratik Jinekoloji” başlıklı bir Türkçe kitabı yayınlamıştır.⁷⁰⁵ 1939 yılında rahatsızlanması üzerine İstanbul’da vefat etmiştir.⁷⁰⁶

Alfred Kantorowicz: 1880 yılında Polonya Posen şehrinde doğdu. 1906 yılında Dış Hekimliği Fakültesinden mezun oldu. Almanya’nın Bonn kentindeki dış hekimliği enstitüsünün müdürü olarak görev yaptı. Almanya’da çocuklar için gezici klinikler ve koruyucu dış hekimliğinin geliştiricisiydi. Türkiye’ye geldikten sonra dış hekimliğinin modernleşmesinde önemli katkılar sağladı.⁷⁰⁷ Nasyonal Sosyal Parti baskıları karşısında Kantorowicz’de Yahudi olduğu için baskı altına alınan bilim insanlarındandı. Politik nedenler sonucunda görevlerine son verildi. Bonn hapisanesine ve Börgermoor toplama kampına hapsedildi. 5 Kasım 1933 yılında toplama kampından serbest bırakıldı. Sürgündeki Alman Yazarları Koruma Derneği’nin genel sekreteri olarak arabuluculuk yapıyordu.⁷⁰⁸ 1933 yılında İstanbul Üniversitesi dış hekimliğine yönetici olarak atandı. Türkiye’nin dış hekimliği alanında ilerlemesini sağladı. Bu Yahudi sürgün bilim insanları sayesinde Türkiye Orta Avrupa düzeyinde bir ülke haline geldi. Kantorowicz, İstanbul Üniversitesi ile 1933-1938 yılları arasında sözleşme yapmıştır. Yapılan sözleşmeye göre;

- Dersler 3 yıllığına Fransızca, Almanca veya İngilizce olarak anlatılacak sonra Türkçe olarak anlatılacaktır.
- Türkçe bir ders kitabı basılacak.
- Eğitim ve araştırma ile alakalı çeşitli seyahatlere katılacak masrafları ise Milli Eğitim tarafından karşılanacak.

⁷⁰⁵ Halil Tekiner, “Prof. Dr. Selçuk Erez’in Edebi Eserlerinin Türk Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi,” *Lokman Hekim Journal*, 4/2 (2014), 23.

⁷⁰⁶ Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 137.

⁷⁰⁷ HT Loevy- AA Kowitz, “Afred Kantorowicz- pediatric dentistry innovator,” *ASDC Journal of Dentistry for Children*, 60/4-5 (1993), 263.

⁷⁰⁸ Klaus Taubert, “Alfred Kantorowicz”, *Deutschsprachige Exilliteratur Seit 1933*, ed. John M. Spalek, Konrad Feilchenfeldt vd., (ABD: KG Saur, 2000), 32.

- Sosyal İşler ve Sağlık Bakanlığının ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunmak için bilgilerini hayır kurumlarına sunacak. Çocuk ve annelere bakılacak.
- Sözleşme 5 yıl geçerli olacak. Profesör gelen teklifleri 5 yıl sonrasında değerlendirebilecek.

Bu ve bunun gibi birçok maddenin kabul edilmesiyle Kantorowicz İstanbul Üniversitesinde çalışmaya başlamıştır.⁷⁰⁹ Ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen profesör ilk iş olarak okulun eğitim programını değiştirmiştir. Diş hekimliğinin eğitim süresini 3 yıldan 4 yıla çıkarmıştır. Müfredata ortodontiyi dâhil etmiştir. İlk cerrahi protez uygulamalarının başlamasını sağlamıştır. Türkiye'deki diş hekimlerine kurslar düzenleyerek diş hekimliğinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1943 yılında "Diştababeti Şirürjisi" adı verilen modern diş hekimliği cerrahisi üzerine kitap yayınladı. Türkiye'de ABD'ye benzer bir diş hekimliği öğretim programı hazırlamıştır.

1934 yılında dönemin İran şahı Pehlevi Türkiye'yi ziyaret etmişti. Dolmabahçe sarayında öğle yemeği yerken Atatürk'e çok güzel dişleri olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Atatürk, alanında çok uzman bir Alman profesör diş hekiminin olduğunu ve Pehlevi'ye bu konuda yardımcı olacağını dile getirdi. Kantorowicz, Dolmabahçe Sarayı'na gelerek İran Şahının dişlerini yapmıştır.⁷¹⁰

Profesör diş hekimliğinin yanında sporla da ilgilenmişti. Özellikle kayak sporunu çok sevmekteydi. Bu spor için en uygun yerin o dönem Anadolu' da hiç tanınmayan Uludağ olacağını keşfeden bilim insanlarından biridir. 1933-35 yıllarının kış aylarında Uludağ'a ilk kez çıkma cesareti gösterenlerdendi.⁷¹¹

Bir hekim olarak sadece fakülte de ders vermekle kalmamış evleri gezerek hastaları tedavi etmiştir. Büyük fedakârlık ve özveri ile çalışmıştır. Asistanı Lemi Berger yaşadıkları o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Cerrahi bölümünde asistanlık yaptığım sırada Kantorowicz'e ameliyatlarda yardım ederdim. Henüz yataklı servisimiz olmadığı için hastaları bizzat kendimiz otomobille evlerine götürürdük. Ameliyat sonrası kontrolleri evlerinde yapardık; pansuman değiştirir, tedavi

⁷⁰⁹ Daniela Buchleva Aus Plovdiv, *Alfred Kantorowicz: Leben und Werk unter besonderer Berücksichtigung der Kinder und Jugendzahnheilkunde*, Aus dem Institut für Geschichte, Ethik und Philosophie der Medizin der Medizinischen Hochschule Hannover,(Bulgarien:2018), 127-128.

⁷¹⁰ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 196-199; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 293.

⁷¹¹ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 104.

uygulardık. Hastanın durumuna göre bu ev ziyaretlerinin günlerce sürdüğü olurdu, yani hastanın ayağa kalkıp kendi başına kliniğe gelebileceği güne kadar sürerdi. Hatta karda kışta, yağmurda, çamurda bile, parası olmayan, uzakta oturan hastaları bu şekilde evlerine taşıdık. Üstelik o tarihlerde İstanbul’da bazı sokaklara ancak yayan girilirdi.”⁷¹²

Lemi Berger’in Alfred Kantorowicz hakkında bu ifadesi bize gösteriyor ki Türkiye’ye gelen bilim adamlarının büyük çoğunluğunun gerçekten olağanüstü büyük bir fedakârlık gösterdiklermiştir. Zor şartlarda çalışarak önemli işler başarmışlardır. 1950 yılında Türkiye’den ayrılarak Bonn şehrine dönmüştür. 1962 yılında ise vefat etmiştir.⁷¹³

Bu yazılanlar dışında Dr. Leuchtenberger ve kütüphaneci Sondja Tiedcke gibi bilim insanları da Tıp Fakültesinde çalışmıştır.⁷¹⁴

1930-1940’lı yılların Türkiye’sini ele aldığımızda bu önemli hekimler Türk halkı için büyük bir şans olmuştur. Türkiye gerçekleştirdiği politikayla siyasi çalkantıları kendi lehine çevirerek bu değerli bilim insanlarını ülkemizde çalışmasını sağlamıştır. Türk tıbbının birçok açıdan temeli atılıp ilerlemesini sağlamışlardır.

Yeni açılan üniversitenin ihtiyaçlarını planlayarak devlete sunmuşlardır. Devlet ise bu istekleri yerine getirmek için elinden geleni yapmıştır. Avrupa ülkelerindeki ilkelere uygun raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlar doğrultusunda hem eğitim hem de enstitü binaları çağdaş bir yapıda olmuştur. Yabancı hekimlerin en büyük katkısı ise öğrencilere ve birlikte çalıştıkları genç akademisyenlere bilimsel çalışma yöntemlerini tanıtmaları olmuştur. Onların öğrettikleri bu bilgiler genç kuşaklara aktarılmıştır. Türk halkını muayene ederek hastaların tedavilerinde büyük rol oynamışlardır. Türk Tıbbı bu yabancı hekimlere minnettardır.⁷¹⁵

3.1.4. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi

Osmanlı Devleti’nde matematik ve fen dersleri medreseler aracılığıyla okutuluyordu. 18. yy sonlarına doğru açılan Hendesehane, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi okullarda bu derslerde konuldu. Matematik ve Fen eğitimlerine başlama fikri Darülfünun kurulmasını sağlamıştır.

⁷¹²Metin Gürlük, *Der Deutsch-Türkische Medizinische Austausch*, (Würzburg: Würzburg Universitaet, 1987), 110.

⁷¹³ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 139.

⁷¹⁴ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 145.

⁷¹⁵ Koptagel, “Türkiye’de Üniversite Reformunda Alman Hekimler”, 296-299.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi temelini bu dönemde atıldığı düşünülmektedir. I. Dünya Savaşı yıllarında Fen Fakültesini geliştirebilmek için Alman hocalar getirilmiştir. Bu hocalar sayesinde Yerebatan'da Kimya Enstitüsü ve Vefa'da Arziyat⁷¹⁶ kombinasi enstitüsü kurulmasını ve gerekli laboratuvar malzemelerinin temini sağlanmıştır. Savaşın bitmesiyle de bu hocalar ülkelerine geri dönmüşlerdir. 1926 yılında eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla Darülfünun Fen Fakültesine Fransa'dan öğretim üyeleri getirilmiştir. İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi eğitimi 1933 Üniversite Reformuna kadar bu yabancı hocaların ve Türk hocaların katkılarıyla devam etmiştir.⁷¹⁷ Üniversite Reformu öncesinde Fen Fakültesi Bölümlerinde çalışan yabancı hocalar ise şu şekildedir: Fizik Bölümünde; Pierre Fleury, Marcel Cau, Elektrokimya Bölümünde Marius Joseph Faillebin, Makine-Elektrik Bölümünde ise Paul Meintre bulunmaktaydı.⁷¹⁸

Üniversite reformu yapıldıktan sonra yurt dışından getirilen yabancı hocaların da katkılarıyla Zeynep Hanım Konağı'nda eğitime başlanmıştır.⁷¹⁹ Fen Fakültesi; Tıp Fakültesinden sonra en fazla yabancı hocanın görevlendirildiği fakültedir. Özellikle Alman kökenli göçmen profesörlerin yoğun olarak yerleştirildiği fakültedir. Fakülte 6 bölümden oluşmaktadır. Matematik, Astronomi, Fizik, Kimya, Biyoloji, Jeoloji'dir. Bu fakülte de çalışan hocalar aynı zamanda Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık Bölüm öğrencilerinde derslerine girmişlerdir.⁷²⁰ Fen Fakültesi içerisinde de özellikle Kimya Bölümünde önemli hocalar bulunmaktadır. Bu bölüm özellikle mülteci Alman hocaların en uzun süre çalıştıkları alan olmuştur. Türk hükûmeti de bu alandaki profesörlerin çalışmalarını yakından takip etmiştir. Yüzlerce Türk Kimyacıyı yetiştirmişlerdir.⁷²¹

⁷¹⁶ Osmanlıca Jeoloji Bilimi, wiktory, 20.03.2023.

⁷¹⁷ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, (İstanbul: Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yayınları, 1998), 323-324.

⁷¹⁸ Emre Dölen, "*İstanbul Darülfünununda*," 104.

⁷¹⁹ İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi tarihçe, 23.01.2023.

⁷²⁰ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 146-147.

⁷²¹ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 4: İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 423-424.

Tablo 6

1930-1945 yıllarında Fen Fakültesinde Çalışan Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Richard Edler V. Mises	Matematik	Alman
Willy Prager	Matematik	Alman
Hilda Geiringer	Matematik	Alman
Marcel Fouche	Fizik	Fransız
Gabriel Valensi	Fizik	Fransız
Raymond Hovasse	Zooloji	Fransız
P.Duval	Makine ve Elektrik	Fransız
François Duscio	Tatbiki makine	Fransız
Jean Savard	Fiziko kimya	Fransız
Dimitri(teknik eleman)	Akvaryum tanzimi	Fransız
Duquenois	Kimya	Fransız
Erwin Findlay Freundlich	Astronomi	Alman
E.Weber	Astronomi	İsviçreli
L. Borchheim	Astronomi	Alman
W. Rieger	Astronomi	Alman
Hans Rosenberg	Astronomi	Alman
Wolfgang Gleissberg	Astronomi	Alman
Harry Dember	Fizik	Alman
Thomas Mendelssohn	Fizik	Alman
Alexis Dember	Fizik	Alman
Robert V. Hippel	Fizik	Alman
Fritz Arndt	Kimya	Alman
Lotte Loewe	Kimya	Alman
Hans Kroepelin	Kimya	Alman
Richard Weiss	Kimya	Alman
Friedrich Ludwig Breusch	Kimya	Alman
Reginald Oliver Herzog	Kimya	Alman
Bruno Rabinovitsch	Kimya	Alman
Philipp Gross	Kimya	Avusturyalı
Paul Hersch	Kimya	Alman
Curt Kosswig	Zooloji	Alman
Alfred Heilbron	Botanik	Alman
Ludwig Schnee	Botanik	Alman
Leo Brauner	Botanik	Alman
Erich Schneider	Botanik	Alman

Tablo 6.1 (devamı)

Kurt Aulich	Botanik	Alman
Stefan	Botanik	Alman
Kurt Bodendorf	Kimya	Alman
W. Bodendorf	Kimya	Alman
Senger	Kimya	Alman
Jozef	Cam Atölyesi	Alman
T. Levi Civita	Matematik	Alman
Leopold Rosenthaler	Galenik Kimya	Alman
Patrick Du Val	Geometri	İngiliz
Thomas Royds	Astronomi	İngiliz
Vernon Howes Leg	Kimya	İngiliz
Frederick Hurn Constable	Fiziko kimya	İngiliz
Andre Naville	Zooloji	İsviçreli
Kurt Zuber	Fizik	İsviçreli ⁷²²

Tablodan da anlaşılacağı üzere Fen Fakültesi için Avrupa'nın farklı ülkelerinden yabancı uzmanlar gelmiştir. Ancak bu fakültede de Alman uzmanların diğer uzmanlardan daha ağırlıklı geldiğini görmekteyiz.

Bazen yabancı uzmanların çağırılmasını hükûmet onaylamamıştır. Bu ya o dönemin siyasi koşulları ya da ekonomik şartlardan dolayı olabilmektedir. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin atölye şefliği için bir uzmana ihtiyaç duyulmuştur. Bu alanda ihtisası olan kişiler tespit edilmiştir. Üniversite tarafından yapılan incelemelerde bu iş de Bernhard Winter'in başarılı olacağı düşünülerek ülkemize çağırılmıştır. Ancak bu istek hükûmet tarafından kabul edilmemiştir.⁷²³

Curt Kosswig: 30 Ekim 1903 yılında Berlin'de doğdu. 1922 yılında Schöneberg Hohenzollernschule Okulundan mezun oldu. Berlin Üniversitesi'nde Doğa Bilimleri,

⁷²² Emre Dölen, "İstanbul Darülfünununda," 138; Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 147-148; Feza Günergun - Sevtap Kadioğlu, "Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi'nde Dört Yabancı Astronom (1933-1958)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 13/1 (2011), 44. 43-79; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 42.2.12.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.25.16.; B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 99.640.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.23.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.31.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 101.9.1.

⁷²³ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.375.10.

Zoooloji, Genetik ve Felsefe eğitimlerini aldı. Prof. Dr. Heinrich Wilhelm Poll'dan aldığı derslerden çok etkilendi. 1927 yılında “Ada Tavşanlarının Renk Genetiği” adında doktorasını verdi. Ancak ziraat fakültesinde alınan doktoralar Biyoloji Bölümünde geçerli olmadığını öğrenince tekrar Berlin Üniversitesine dönerek doktorasını burada da tamamladı. İlk yayını “Journal Fort He Study Of Animal Breeding And Hereditary Science” dergisinde yaptı. 1927 yılında Münster Üniversitesi Felsefe ve Doğa Bilimleri Fakültesi Zoooloji Enstitüsünde asistan oldu.⁷²⁴

1937 yılında Braunschweig Üniversitesi'nde Biyoloji ve Zoooloji profesörlüğüne atandı. Kosswig de diğer bilim adamları gibi Alman Nazi baskısından dolayı bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı.⁷²⁵ Türkiye'ye göç ederek İstanbul Üniversitesi Zoooloji profesörlüğüne atandı.⁷²⁶ 1933 yılında üniversite reformuyla Hayvanat Enstitüsü, Botanik ve Zoooloji Enstitüsü olarak değiştirildi. Bu göreve de Andre Naville getirildi. Ancak bu yabancı uzmanın ölmesiyle botanikçi Kosswig bu göreve getirilerek enstitünün başına atandı.⁷²⁷

Kosswig, Türkiye'de kaldığı yıllarda önemli başarılarla imza atmış değerli bir bilim insanıdır. Biyoloji ve Zoooloji Bölümlerinin Türkiye'de gelişmesi ve yerleşmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'de Baltalimanın'da Hidroloji Enstitüsünün kurulmasını sağlamıştır. Bu enstitü de sadece Türkiye değil dünya çapında ilk olan araştırmalara imza atmıştır. Daha sonra bu enstitü balıkçılığın merkezi haline gelmiştir. Yine bu enstitü bünyesinde Su Ürünleri Fakültesinin de açılmasını sağlamıştır.⁷²⁸

Kosswig, diğer yabancı hocalardan ayıran en önemli özellik kısa sürede Türkçe öğrenmiş ve derslerini öğrencilerine Türkçe olarak anlatmıştır. Öğrencileriyle birlikte geziye çıkmış araştırmalar yapmıştır. Derslerini anlatırken öğrencilerin araştırıp incelemeler yapmasına fırsat vermiştir. 1938 yılında öğrencilerine tatlı su faunasını yerinde anlatmak ister ve Manyas Gölü'ne götürmüştür. Burada göl üzerinde

⁷²⁴ Ali Demirsoy, *Rüyalarını Türkçe Gören Bir Alman Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig*, (İstanbul: Barış Matbaacılık, 2019), 10.

⁷²⁵ Michael Hepp, *Die Ausbürgerung Deutscher Staatsbürger 1933-45 Nach Dem Im Reichsanzeiger Veröffentlichten Listen*, (Münih, 1985), 1-3.

⁷²⁶ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 90.

⁷²⁷ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 305.

⁷²⁸ Filiz Mehmetoğlu, “Curt Kosswig'in İstanbul Üniversitesindeki Bibliyografyası,” *Menba Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2018), 17; Gülen Dinçer, “1933 Üniversite Reformu Çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Eğitim ve Öğretim Katkıda Bulunan Avrupalı Bilim Adamları. Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig: 100. Doğum Yılı Anısına, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Bilimsel Çalışmaları ve Zoooloji Blim Dalına Katkıları,” ed. Orhan Küçükler, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, (2003), 123.

binlerce kuşun havalandığını fark etmiştir. Kosswig bu keşfi sayesinde artık orası Kuş Cenneti olarak anılacaktır. (Resim:4) 1959 yılında burası Milli parka çevrilmiştir.

Kosswig'in, Türkiye'de keşfettiği diğer bir araştırma alanı ise Urfa Birecik'tir. Dünya da nesli tükenmekte olan kuş türü Kelaynaklar üzerine araştırma yapmıştır. Urfalı bir öğrencisi Birecik'te uzun gagalı, siyah tüylü kuşların olduğunu anlatmıştır. Kosswig bunun üzerine Urfa ilçesi Birecik'e gitmiştir. Kuşları, onların yaptıkları kayalıkları incelemiştir. Bu incelemelerin fotoğraf ve videolarını çekmiştir. Bu kuşların dünyaya duyulmasını sağlamıştır. ⁷²⁹ (Resim:5)

Kosswig, Anadolu Faunasının incelemek için bilimsel geziler düzenlemiştir. ⁷³⁰ (Resim:6) Bu gezileri düzenlemeden önce de gerekli izinleri hükûmet tarafından almıştır. Yarım Burgaz mağarasında yapacağı araştırmalar için izin verildiğini arşivlerde görmekteyiz. ⁷³¹

Kosswig aynı zamanda İstanbul'da Alman Özgürlük Birliğinin kurulmasını sağlamıştır. ⁷³² Fen Fakültesi Biyoloji Kütüphanesinin kurulmasını Alfred Heilbronn ve Leo Braune birlikte gerçekleştirmiştir. Kütüphane zamanla gelişerek binlerce cilt kitabın getirilmesini sağlamıştır. ⁷³³ Hem üniversite öğrencileri hem de lise öğrencileri için Biyoloji ve Genel Zooloji Türkçe ders kitapları yazmıştır. "Biyoloji" adıyla dergi çıkarmıştır. ⁷³⁴ Balıkçılık araştırmaları yaparak balıkların zoocoğrafyasını inceleyerek bu alanında ilerlemesini sağlamıştır. ⁷³⁵ Türkiye Deniz Balıkları Takviminin hazırlanmasını sağlamıştır. ⁷³⁶ Gezileri sırasında rastladığı hayvanları da çoğu kez yanına alarak üzerlerinde incelemeler yapmıştır. Özellikle Türkiye'deki akrepler üzerine yaptığı incelemeler genç nesillere örnek olmuştur. ⁷³⁷

⁷²⁹ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 306; Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 158. Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 91-92, Mehmetoğlu, "Curt Kosswig'in", 17.

⁷³⁰ Orhan Küçük vd. "Deutsche Wissenschaftler In Der Türkei Nach 1933: Ord. Prof. Dr.H.C.Mult. Curt Kosswig Und Seine Herausragende Bedeutung Für Die Zoologische Forschung Und Lehre.," *Mitt.hamb.zool.Mus.Inst.*, 101 (2004), 19. 19-27.; Gülen Dinçer - Orhan Küçük, "Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig'in Türkiye Faunası Tarihi İçin Yaptığı Bilimsel Gezilerinden Anılarda Kalanlar," *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, 4 (2003), 72.

⁷³¹ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.22.18.

⁷³² Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 159.

⁷³³ Orhan Küçük, "İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Süleymaniye Biyoloji Enstitüsü Kütüphanelerinin Kuruluş ve Tarihçesi," *Bilgi Dünyası*, 12/1 (2011), 148.

⁷³⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 92.

⁷³⁵ Özcan Gaygusuz, vd, "In Memory of Fahire Battalgazi; Bringing Back a Fish Collection to Life," *İstanbul University Turkish Journal of Bioscience and Collections*, 5/1 (2021), 18-20.

⁷³⁶ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 308.

⁷³⁷ Max Vachon, "A Propos De Quelques Scorpions De Turquie Collectés Par M. Le Professeur Dr. Curt Kosswig," *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası* 16, (1951), 343.

Kosswig, İstanbul Üniversitesi Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde Ortadoğunun Zoocoğrafyası konulu Unesco destekli sempozyumun düzenlenmesini sağlamıştır.⁷³⁸ Kosswig Türkiye'yi çok sevmiş ve bağlanmış bir bilim adamıdır. Öğrencileri ona; "Hocam Türkleri seviyor musunuz" diye sorduğunda "*Çocuklar ben rüyalarımı Türkçe görüyorum*" demiştir. Öğrencisi Mustafa Kuru Kosswig'in Türkiye olan sevgisiyle olan anısını şöyle anlatmıştır.

1954 yılından sonra Hamburg Üniversitesinde, bir lisansüstü dersinde Alman öğrenciler Kosswig'i protesto etmeye başlarlar. Derste İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji asistanlarından Melekper Öktay da bulunmaktadır. Kosswig protestonun nedenini anlayamaz ve dersi anlatmaya devam eder. Fakat Alman öğrenciler de protestoya devam ederler. Bu sırada Melekper Öktay parmak kaldırır ve "Hocam dersi Türkçe anlatıyorsunuz" der Kosswig'in ifadesine göre sınıfta gözü Melekper Öktay'a ilişince eski İstanbul günlerini hatırlamış ve bilinçaltından Türkçe konuşmaya başlamıştır.⁷³⁹

1954 yılına kadar Türkiye'de çalışmıştır. Bu tarihten sonra Hamburg Üniversitesi'ne profesör olarak görevlendirilmiştir. Emekli olana kadar bu üniversite de çalışmıştır. Ancak yaz tatillerini de yine Türkiye'de geçirmiştir.⁷⁴⁰ Hamburg Üniversitesinden emekli olduktan sonra tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde konuk profesör olarak çalışmaya başlamıştır.⁷⁴¹ Kosswig 1982 yılında Almanya'da vefat etmiştir. Ancak vasiyeti üzerine cenazesi İstanbul'a getirilmiştir. Aşiyan mezarlığında toprağa verilmiştir. Üniversite merkez binasında adına tören düzenlenmiştir.⁷⁴²

Kosswig'in bütün hayatına ve çalışmalarına baktığımız zaman Türkiye'de doğan bir Türk gibi hatta belki de ondan daha çok ülkeye hizmet etmek için üstün gayret ettiğini görüyoruz. Bu kadar değerli bir bilim insanının Türkiye aşkını ve fedakârlığını tahlil etmek oldukça güçtür. Türkiye'de görevli değilken bile yaz tatillerini burada geçirmesi ve öldükten sonra Türkiye'de gömülmek istemesini üstün sevgi ve hayranlıkla belki izah etmek mümkündür.

⁷³⁸ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 92.

⁷³⁹ Mustafa Kuru, Rüyalarını Türkçe Gören Bir Alman Biyolog Ord. Prof. Dr.Curt Kosswig, *Limnoloji Derneği, Türkiye Limnoloji Derneği Blog Yazıları ve Duyurular*, (2008), 1.

⁷⁴⁰ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 308.

⁷⁴¹ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 245.8.19.

⁷⁴² Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, 264.

Kosswig'in Türkiye'de Yaptığı Çalışmalar:

- Platypoecilus Maculatus Un Yeni Bir Renk Tipi Hakkında
- Über Die Erzeugung Erblicher Tumoren Nach Artkreuzung
- Zur Farbvariabilität Bei Unterirdisch Lebenden Wasserassen
- Über Mutation
- Die Geschlechtsbestimmung In Kreuzungen Zwischen Xiphophorus Und Platypoecilus Tatsachen Und Deutungen, Zugleich Eine Erwiderung Auf Goldschmidts Und Hammerlings Kritik
- Poecilid Tesalüplerinde Cinsiyet Tayini I-IV
- Principia Genetica (H. Heilbronn ile beraber)
- Asellus aquaticusun bilhassa tecrid edilmiş ziyalı yerlerde ve mağaralarda yaşayan popülasyonlarının variabilitesi (L. Kosswig ile beraber)
- Cryinodontidlerin Cinsiyet Tayini Hakkında
- Erkek Heterogametinin Dişi Heterogametine Tahavvülü Hakkında
- Zoogeographie Der Türkischen Süßwasserfische
- Die Faunengeschichte Des Mittel Und Schwarzen Meeres
- Beiträge Zur Türkischen Faunengeschichte I, Süßwasserfische
- Beiträge Zur Türkischen Faunengeschichte II, Zur Verbreitungsgeschichte Türkischer Bodenkerfe
- Über Tethysrelikte In Der Türkischen Fauna
- Kontinentalverschiebungstheorie Und Fischverbreitung
- Mağara Hayvanlarının Evolüsyonu Hakkında
- Orta Anadolu'nun Yeni Cryinodontidleri Hakkında (F. Sözer ile beraber)
- Bemerkungen Zur Degenerativen Evolution (Vom Genetischen Standpunkt)
- Neuere Untersuchungen Über Die Riesenchromosomen Der Dipteren (A. Şengün ile beraber)

- Vergleichende Untersuchungen Übr Die Riesenchromosomen Der Verschiedenen Gewebearten Bei Verschiedenen Dipteren (A. Şengün ile beraber)
- Die Phylogenetische Bedeutung Der Polymerie
- Selective Mating As A Factor For Speciation İm Cichlid Fishes Of E. African Lakes Nature
- Türlerin Ayrılmasında Rol Oynayan Mekanizmalar (A. Şengün ile birlikte)
- Balıkların Suda Eriyen Kırmızı Renk Maddesi Hakkında
- Genel zooloji
- Hidrobioloji Araştırma Enstitüsü'nün kuruluş ve vazifeleri
- Hayvanat notları
- Zooloji repetitoriumu
- Der Korpuskulaere und der Genetische genbegriff
- Balıkçılık takvimi: Türkiye denizleri
- Biyoloji⁷⁴³

Üniversite reformu gerçekleştikten sonra İstanbul Üniversitesi'nde özellikle Alman etkisinin çok fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra daha önce Fransa'dan gelen uzmanlarda bulundukları kadro da devam etmişler. Uzun yıllar Türkiye'de büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Açıkladığımız yabancı uzmanlarımız arasında da Fransız uzmanı da anlatma gereği duyduk.

François Duscio: 1905 yılında doğmuştur. 1918 yılında Paris'te Ecole Foyatier ilköğrenimini tamamlamıştır. 1926 yılında Nancy Üniversitesi'ni makine mühendisi olarak bitirmiştir.⁷⁴⁴ 1927 yılında İstanbul'a gelmiştir. Fen Fakültesi Elektromekanik Enstitüsü hocalığına atanmıştır. Fakültede tatbiki makine dersini okutmuştur. Üniversite reformu öncesinde enstitü müdürü olarak çalışmıştır.⁷⁴⁵ Reformdan sonra

⁷⁴³ Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, 268-269.; Mehmetoğlu, "Curt Kosswig'in", 18-20.

⁷⁴⁴ Osman Bahadır, "Türkiye'de Bilime Adanmış Yabancı Bir Hayat," *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 895 (2004), 10.

⁷⁴⁵ Emre Dölen, "İstanbul Darülfünununda," 113.

ise sözleşmesi uzatılarak tatbiki makine profesörü olarak görevine devam etmiştir.⁷⁴⁶ Hidrolik ve uygulamalı makine ve malzeme laboratuvarlarının, makine atölyelerinin kurulmasında büyük katkısı olmuştur. Yüksek Mühendis Mektebinde tasarı geometri derslerini okutmuştur. Bu okulun gelişmesinde Makine Ve Elektrik Mühendislikleri Bölümlerinin kurulmasında önemli çalışmaları olmuştur. Bu okulun büyüyüp sadece mühendislik eğitimi verilen bölümlerinin açılmasını sağlamıştır.⁷⁴⁷ Yüksek Mühendis Mektebi zamanla daha da büyüyüp gelişmiş İstanbul Teknik Üniversitesine dönüştürülmüştür. Burada da makine mühendisi profesörü olarak görev yapmıştır.⁷⁴⁸

Duscio, uzun yıllar Türkiye’de çalışmış bir uzmandır. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesinde büyük hizmetleri olmuştur.⁷⁴⁹ Mekanik teknoloji, grafik, dinamik, makine elemanları, buhar makineleri ve kazanları, termodinamik, hidrolik makineler, termik ve hidrolik makinelerinin hem derslerini vermiş hem de projelerini yapmıştır. Özellikle öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmesi deneyler yapabilmesi için laboratuvar kurulması için çabalamıştır. Uzun yıllar İstanbul’da çalıştığı için birçok öğrencinin yetişmesini sağlamıştır.⁷⁵⁰ Duscio, Nancy Üniversitesinde mezun olduktan sonra Türkiye’ye gelmiş ve 45 yıl Türkiye’de kalmıştır. Onun bu üstün hizmetlerinden dolayı vefa örneği olarak 2005 yılında doğumunun yüzüncü yılını kutlamak amacıyla İstanbul Teknik Üniversitesinde adına tören düzenlenerek anılmıştır.⁷⁵¹ Onun gelişiyle İstanbul Üniversitesi ve Nancy Fen Fakültesinin de iş birliği yapmasını sağlamıştır.⁷⁵²

Üniversite hocalığının yanı sıra gerekli olduğu zamanlarda farklı kurumların işleri içinde görevlendirilmiştir. İstanbul Belediyesi Sular İdaresi tarafından Terkos’da bir fabrikaya İngiltere’den buhar makineleri gelmiş bu makineleri incelemek üzere Terkos bölgesine gönderilmiştir.⁷⁵³ Buradan da anlaşılacağı gibi çok yönlü bir bilim adamı ve Türkiye’de önemli hizmetlerde bulunmuş bir kişilik olarak görüyoruz.

⁷⁴⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.2.12.

⁷⁴⁷ Atilla Bir, “Türkiye’de Elektrik Mühendisliği Eğitiminin Başlangıcı,” *Elektrik Mühendisliği*, 456 (2016), 62.

⁷⁴⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 281.37.4.

⁷⁴⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 294.9.10.

⁷⁵⁰ Emre Dölen, “İstanbul Darülfünununda,” 116.

⁷⁵¹ Gülnaz Gezer Baylı, *Türkiye’de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 119.

⁷⁵² Feza Günergun, “Paul Mentré: 1926-1928 Yıllarında İstanbul’da Bir Fransız Matematikçi – Mühendis,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20/1 (2019), 96.

⁷⁵³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.64.12.

Fritz Arndt: 1885 yılında Hamburg’da doğmuştur. Babası Oscar Arndt önemli bir tüccardır. Annesi ise Hamburg’da önemli bir tüccar ailenin kızıdır. Ailesinin üst yaşam tarzı onu bilime ve sanatsal araştırmalar yapmasını kolaylaştırmıştır.⁷⁵⁴ Cenevre, Freiburg ve Berlin’de Kimya Bölümünü bitirmiştir. Griefswald, Freiburg ve Kiel Üniversitelerinde kimya asistanlığı yapmıştır. 1915 yılına kadar da Breslau Üniversitesinde çalışarak doçent ve profesör ünvanlarını yine bu üniversiteden almıştır.⁷⁵⁵ 1915 yılında ise İstanbul Darülfünuna Schmidt tarafından getirilen 20 Alman profesörlerden biridir. Darülfünunda Umumi ve Anorganik Kimya kürsüsünün tesisi için görevlendirilmiştir. İlk yıllarda çevirmen ile derslerini anlatan Arndt, daha sonra kısa bir zamanda Türkçe öğrenmiş ve derslerini Türkçe olarak anlatmaya başlamıştır.⁷⁵⁶ Çünkü o öğrenciyle direkt iletişim sağlamak istemiştir.(Resim: 7) Öte yandan anlattıklarının doğru şekilde çevirildiğinden emin değildi. Deneysel derslerde de çevirmenle ders anlatmayı doğru bulmuyordu. Türkçeyi öğrenme sürecini şu şekilde açıkladı:

“Bu süre içinde [1916] bütün gün öğrencileri laboratuarda toplar ve onlara önceleri Fazlı Faik’in yardımıyla, deney kuralları ve teorik açıklamalar yazdırırdım; fakat gittikçe daha çok kendim öğrencilerle konuşabilir, onlara deneyler gösterebilir ve daha uzun teorik açıklamalarda bulunabilir hale geldim. Bu arada Türkçeyi gerçekten iş başında öğrendim.”⁷⁵⁷

I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla Arndt, Türkiye’den ayrılarak tekrar Breslau Üniversitesi’ne dönmüştür.

1933 yılında Hitler Nazizmi tarafından yaşam ve çalışma olanakları diğer Yahudi bilim insanları gibi ortadan kaldırılmıştı. Kısa bir süre Oxford Üniversitesi’nde konuk profesör olarak görev yaptı. Ancak Türkiye’nin İstanbul Üniversitesi’ne davet etmesi üzerine teklifi kabul ederek Üniversite reformu çalışmalarında yer aldı. Arndt, İstanbul’a da üniversiteyede yabancı değildi. Savaş öncesinde kendisinin kurulmasını sağladığı Kimya Enstitüsünün başına geçti. Arndt’nin de katkılarıyla Darülfünundan

⁷⁵⁴ W. Walter-B. Eistert, “Fritz Arndt (1885-1969),” *Chemische Berichte*, 1/34, (1975), 1-34.

⁷⁵⁵ Ömer Faruk Demirel, “Fritz Arndt’ın Hatıralarında Alman Müderrislerin İstanbul Darülfünunu’nda İstihdamı ve Almanya’ya Avdetleri (1915-1918),” *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hatırat Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Hatıratın Işığında Olaylar-Olgular ve İnsanlar*, ed. Musa Gümüş, (Ankara: Azim Matbaacılık, 2022), 3-301.; Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, 184.; W. Walter-B. Eistert, “Fritz Arndt,” 4.

⁷⁵⁶ Wıdmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 153.; Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, 185.

⁷⁵⁷ Feza Günergun, “Darülfünun Kimya Eğitiminde Reform: I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’a Gelen Üç Alman Kimyager, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*,” 10/1(2008),66.

Kimya Enstitüsü'ne zengin bir kütüphane kalmıştı. ⁷⁵⁸ Arndt, İstanbul'a tekrar geldiğinde Türkiye latin alfabesine geçmişti. Daha önce geldiğinde yaptığı çalışmaları güncelleyerek latin alfabesiyle Türkçeyi öğrendi. Eserlerini de tekrar yeni harflerle Türkçeye çevirdi. "Genel Kimya dersleri I –II" olarak inorganik ve organik kimya alanlarıyla ilgili ders kitapları yazdı. Kitapların girişlerinde kimya daki değişimlerden bahsederek öğrencilerine açıklamaya çalıştı. ⁷⁵⁹ Türk Dilinin gelişmesine ve bilim dili haline gelmesine ve yabancı sözcüklerden arınmasına büyük katkıları oldu. Öğrencilerinden İsmet Gürgey onun Türkçeyi çok iyi kullanarak derslerini anlattığını ifade etmiştir.

"Derslerini daha sonra kendi adı verilecek bir amfide verirdi. Derslerine devam zorunluluğu yoktu ve yoklama alınmıyordu; gelgelelim, amfi hıncahınç dolu olurdu. Kendisini tanıyanlar, 1950'lerin ortasında Arndt'ın derslerinde kullandığı Türkçeyi, tonlaması dışında hiç hatasız olduğunu söyleyerek övmüşlerdir.⁷⁶⁰

Hükûmet tarafından, Terim Komisyonu'na davet edildi. Türk Dil Kurumunun asil üyesi olarak görev aldı.⁷⁶¹

Arndt, yalnızca Fen Fakültesi öğrencilerinden sorumlu değildi. Aynı zamanda tıp, eczacılık ve diş hekimliği gibi fakültelerde de derslere girmiştir. Ağır ders yükünü hafifletmek amacıyla Hans Kroepelin ve Richard Weiss getirildi. Türkiye'de önemli kimyagerlerin yetişmesini sağladı.⁷⁶² Latin alfabesiyle basılan ilk kimya kitapları da yine Arndt aittir. Atatürk öldüğü zaman Arndt fakülte dekanına gidip enstitü de düzenlenecek tören hakkında bilgi almak istemiştir. Dekan'da Almanya'da önemli biri öldüğünde neler yapılıyorsa o şekilde bir tören hazırlamasını söylemiştir. Arndt ise dekana: "Ama Almanya'da, Atatürk kadar büyük hiç kimse ölmedi ki..." diye cevap vermiştir. Böylece Atatürk'e olan olan sevgi ve değeri göstermiştir.⁷⁶³ 1943 yılında da Türkiye'ye olan sevgisinden dolayı Türk vatandaşlığına geçmiştir.⁷⁶⁴ Öğrencilerin kimya dersini sadece kitaplardan öğrenmemesini uygulamalarda da görmeleri için "Yerebatan Kimya Enstitüsünün" kurulmasını sağlamıştır. Laboratuvar malzemeleri

⁷⁵⁸ A. Gürhan Fişek, "Türkiye'de Çağdaş Kimya Biliminin Öncüsü, Türkçe ve Atatürk Aşığı Bir Bilim Adamı Prof.Fritz Arndt," *Çalışma Ortamı Dergisi*, 148 (2016), 1.

⁷⁵⁹ Lâle Aka Burk, Smith College, "Fritz Arndt And His Chemistry Books In The Turkish Language", *Bull. Hist. Chem.* 28/1 (2003), 46.

⁷⁶⁰ İsmet Gürgey, "Türkçe Aşığı Bir Bilim Adamı, Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt," *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, 206 (2005), 87-88.

⁷⁶¹ Fişek, "Türkiye'de Çağdaş Kimya Biliminin Öncüsü,"1.

⁷⁶² Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 154.

⁷⁶³ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 234.

⁷⁶⁴ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 121.

de Almanya'dan temin edilmiştir. Kimya eğitimi 1952 yılına kadar bu binada verilmiştir.⁷⁶⁵ Türkiye'de kimya biliminin gelmesini ve üniversite reformu ile de bu bilimin gelişip yerleşmesini sağlayan önemli bir bilim insanıdır.⁷⁶⁶ 1955 yılına kadar Türkiye'de kalmıştır. Emekliliğini alabilmek için Hamburg'a gitmiştir. 1969 yılında Hamburg'da vefat etmiştir.⁷⁶⁷

Alfred Heilbron: 1885 yılında Bavaria Furt şehrinde doğdu. İlk ve ortaokulunu yine bu şehirde tamamladı. Münih Üniversitesinde Tabii İlimler ve yan dal olarak felsefe ve müzik okumuştur. 1912 yılında Almanya'nın en önemli botanikçisi olan Von Goeben'in yanında doktora eğitimi aldı. Münster Üniversitesinde asistan olarak çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı yıllarında Münster Botanik Enstitüsü idare etmeye çalıştı. Savaş bittikten sonra da bu üniversite de profesör oldu. 1933 yılında Naziler Almanyası iktidara gelince ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Atatürk'ün isteği ile İstanbul Üniversitesi Farmakobotanik ve Genetik Ord. Profesörü olarak atandı.⁷⁶⁸ Farmokolojik Botanik Enstitüsünü kurdu. Fen Fakültesi yanında, Tıp Ve Eczacılık Bölümlerinde de derslere girdi.

İlk İstanbul'a geldiğinde Tıbbiyeli adı verilen bir söyleşi de gözlemlerini şu şekilde anlattı:

“İstanbul'a geldiğim zaman kendimi hiç de iyi bir durumda bulunmayan sadece üç odadan oluşan bir enstitü önümde buldum. Yaklaşık 1000 kadar öğrenciye derslerimi Zeynep Hanım'ın hipodromunda vermek zorundaydım. Hükûmet bu durumun imkânsızlığını kabul etti ve bana yeni bir botanik bahçesi düzenlemek için izin verdi. Yeni enstitünün planı benim, Prof Andre Naville, Prof. Brauner'in danışmanlığımızda mimar Prof. Egli tarafından hazırlandı.1937'ye kadar aynen bu planlara göre bakanlıkça mükemmel bir bina yaptırıldı.”⁷⁶⁹

Heilbronn, istekleri hükûmet tarafından onaylanmıştı. Biyoloji Enstitüsü Binası ve Botanik Bahçesi kurulma çalışmaları başladı. Bu bahçenin yerinin eczacılık, tıp, biyoloji gibi fakülte öğrencilerin derslere katılabileceği bir bölge olması istendi. Heilbronn İstanbul Üniversitesinde Avrupa'dakine benzer bir eğitimin yapısı ve modelini inşa etmek istemiştir. Bahçe çalışmalarının başlamasının ardından mimar

⁷⁶⁵ Emre Dölen, *İstanbul'da Kimya Eğitimi*, Antik Çağdan 21. yy Büyük İstanbul Tarihi, 9 (2020), 145.

⁷⁶⁶ Günergun, “Darülfünun”,51.

⁷⁶⁷ Kadioğlu, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi*, 185.

⁷⁶⁸ Curt Kosswig, “Alfred Heilbronn (1885-1961),” *Acta Biologica Turcica*, 11/2 (1961), 52-53.

⁷⁶⁹ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*,156.

Prof. Egli tarafından Biyoloji Enstitüsü Binası inşa edilmiştir. Heilbronn, Botanik Bahçesi için büyük emekler vermiştir. Almanya'nın köklü firmalarıyla iletişime geçerek gerekli malzemelerin buradan getirilmesini sağlamıştır. Bahçeyi kurarken kendisi gibi yabancı uzmanlardanda destek almıştır. Leo Brauner, Erich Schneider, Walter Stephan ve İngiliz uzman George A.Catt tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu bahçe Alman- İngiliz uzmanların bir eseridir. Bu bahçe resmi olarak Türkiye'nin bitki varlığı en zengin bahçesidir. 1935 ilkbaharında İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi (Hortus Botanicus Istanbulensis) adı ile hizmete açılmıştır.⁷⁷⁰

Heilbronn'un İstanbul Üniversitesine bağlı Botanik Bahçesi kurma fikri İstanbul'da ders vermek için görevlendirildiği ilk andan beri üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Bu bahçe 2003 yılında Alfred Heilbronn onuruna "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" ismini almıştır.⁷⁷¹ Leo Brauner ve Walter Stephan ile birlikte "İstanbul Üniversitesi Nebatat Bahçesinin Tohum Katoloğu" kitabını yayınlarak bahçenin amaçlarını anlatmışlardır.

Heilbronn, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine arkadaşları ve öğrencileriyle birlikte araştırma yapmak için geziler düzenlemiştir. Bu gezilerde elde ettiği örneklerle Fen Fakültesi Herbariumunun temelini atmıştır. Çıkardığı yayınlar sayesinde Türkiye'nin florasının tanınmasını sağlamıştır.⁷⁷² Uludağ'a giderek bu bölgedeki bitki örtüsünü incelemiştir.⁷⁷³

Gelişinden kısa bir süre içinde Türkçe öğrendi ve dersleri Türkçe olarak anlatmaya başlamıştır. Botanik ve farmakoloji dalında Türkçe kitaplar yazmıştır. Emekli olana kadar Türkiye'de kalmıştır.⁷⁷⁴ 1946 yılında ailesiyle birlikte Türk vatandaşlığına geçmiştir.⁷⁷⁵

⁷⁷⁰Neslinur Hızlı Erkilic, "80 Yıllık Bitki Habitatı: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi," *Modern Mimarlık Mirası*, 43 (2019), 174-176.; Orhan Küçükler, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Tarihçe ve Bitki Varlığı*, (İstanbul: Nobel Tıp Yayınevi, 2011),8.

⁷⁷¹G.Bayçu, "Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Ana Bilim Dalı, (2013),7.

⁷⁷² Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 303.

⁷⁷³ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 157.

⁷⁷⁴ Kemal Bozay, *Exil Türki: Ein Forschungsbeitrag Zur Deutschsprachigen Emigration In Die Türki 1933-1945*, (Münster: Lit Verlag, 2001),110.

⁷⁷⁵ B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 125.888.7.

3.1.5.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin tarihi Fatih Sultan Mehmet döneminde açılan Sahn-ı Seman Medreselerine kadar uzanmaktadır. 1874 yılında Darülfünun-ı Sultani bünyesinde Edebiyat-ı Âliye Mektebi açılmıştır. Bu mektep Edebiyat Fakültesinin temelini oluşturmuştur. 1876-1877 yılında Fransız hocalar Edebiyat Fakültesinde çalışmıştır. Goold, Karolidis, Perar, Jakmo adlı yabancı uzmanlar tarih ve edebiyat derslerini okutmuşlardır. Bu dersler Fransızca olarak anlatılmıştır.

1900 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle de Darülfünun Edebiyat Fakültesi resmen kurulmuştur. 1911 yılında Ulum-ı Edebiye Fakültesi adıyla öğretime devam etmiştir. Yabancı hocalara Mösyö Peru da eklenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde diğer fakültelerde olduğu gibi Edebiyat Fakültesine de yabancı uyruklu öğretim üyelerinin sayısında artış yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında eğitimde Fransız eğitim sistemi hâkimdi. Bunun için Schmidt Maarif Vekâletine danışman olarak atandı. Amacı ise Alman eğitim sistemini Türk eğitim sistemine uygulamaktır. Schmidt, ilk olarak Darülfünunda çalışması için Alman öğretim üyelerinin görevlendirilmesini sağlamıştır. Gelen yabancı hocalar alanlarına göre Darülfünuna yerleştirilmişlerdir.⁷⁷⁶

- Dr. Georg Anschütz: Psikoloji
- Dr. Gotthelf Bergstraesser: Semitik Diller
- Dr. Friedrich Wilhelm Carl Giese: Ural- Altay Dilleri
- Prof. Dr. Carl Ferdinand Lehmann- Haupt: Eskiçağ Tarihi
- Doçent Dr. Karl August Erich Obst: Coğrafya
- Doçent Dr. Friedrich Günther Jacoby: Felsefe
- Dr. Johannes Heinrich Mordmann: Tarih Metodolojisi
- Dr. Eckhard Axel Otto Unger: Nümizmatik
- Doçent Dr. Hans Julius Werner Richter: Alman Dili ve Edebiyatı
- Dr. Martin Neftel: Alman Dili ve Edebiyatı⁷⁷⁷

⁷⁷⁶ İshakoğlu- Erginöz. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde*, 14-18.

⁷⁷⁷ Emre Dölen, *İstanbul Darülfünununda Alman Müderrisler (1915-1918)*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 121-214.

Bu öğretim üyeleri “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası” adıyla bir dergi çıkararak yaptıkları çalışmaları burada yayınlamışlardır.⁷⁷⁸

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Darülfünuna yeni yabancı öğretim üyeleri çağırılmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Fransa’nın yakınlaşması sebebiyle Fransız öğretmenler ve akademisyenler Türkiye’ye gelmiştir. Fransa’nın eğitime etkisi böylece yeniden oluşmaya başlamıştır. O dönemlerde birçok dersin Fransızca olarak verilmesi ve mezun öğrencilerin Fransızca dili iyi bilmeleri bunun bir sonucu olarak düşünülebilir. Darülfünuna gelen genç akademisyenler müderris unvanı ile hemen göreve başlamışlardır.

Cumhuriyetin ilanından 1933 yılı üniversite reformuna kadar Edebiyat Fakültesine gelen yabancı hocalar:

- Theodor Lefebvre: Beşeri ve İktisadi Coğrafya
- Ernest Chaput: Fiziki Coğrafya
- Albert Louis Gabriel: Sanat Tarihi
- Oskar Rescher: Arap Edebiyatı Tarihi
- Max Bonnafoous: İhtimaiyat ve Ahlak
- Herbert Walter Duda: Türkoloji⁷⁷⁹

1 Ağustos 1933 İstanbul Üniversitesi kanunun yürürlüğe girmesiyle Edebiyat Fakültesi bugün ki şeklini almıştır. Kuruluş aşamasında 5 yabancı profesör bulunmaktadır.⁷⁸⁰ Diğer fakültelerde olduğu gibi Edebiyat Fakültesinde de özellikle Alman ve Avusturyalı öğretim üyelerinin daha fazla olduğunu görmekteyiz. Bunların çoğu mülteci bilim adamlarından oluşmaktaydı Ancak mülteci olmadan Almanya’dan gelen hocalarda mevcuttu. Tarih branşında yabancı hocalar bulunmakla birlikte Türk hocaların ağırlıklı olduğunu görmekteyiz.⁷⁸¹

⁷⁷⁸ Aykut Kazancıgil - Ayhan Vergili, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933), ed.Şaban Teoman Duralı, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, (2004), 239.

⁷⁷⁹ Emre Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi 2: Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu (1922-1933)*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 132-133.

⁷⁸⁰ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihçe, 21.11.2022.

⁷⁸¹ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 162.

Tablo 7

1930-1945 yıllarında Edebiyat Fakültesinde Çalışan Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Ernst Von Aster	Felsefe	Alman
Herbert Walter Duda	Türkoloji	Avusturyalı
Ernest Chaput	Fiziki Coğrafya	Fransız
Erich Auerbach	Romanoloji (Latince)	Alman
Robert Anhegger,	Romanoloji	Alman
Ernst Engelberg,	Romanoloji	Alman
Kurt Laqueur,	Romanoloji	Alman
Andreas Tietze,	Romanoloji	Alman
Karl Weiner	Romanoloji	Alman
Eduard Perejas	Fiziki Coğrafya	İsviçreli
Kurt Bittel	Arkeoloji	Alman
Clemens Bosch	Eskiçağ Tarihi	Alman
Fritz R. Kraus	Nüvizmat	Alman
Helmut Th. Bossert	Arkeoloji	Alman
Steven Runciman	Bizans Sanatı	İngiliz
W. Downs	Filoloji	İngiliz
Ronald Syme	Klasik Filoloji	İngiliz
George Bean	Klasik Arkeoloji	İngiliz
Harley Le Roy	Filoloji	İngiliz
A.R. Humpreys	Filoloji	İngiliz
Felicien Branzeu	Romen Dili ve Edebiyatı	Romanyalı
T. Kowalsky	Filoloji	Polonyalı
Henning Brinkmann	Germanistik	Alman
Ernst Diez	Sanat Tarihi	Alman
Kurt Erdman	Sanat Tarihi	Alman
Freytag Löringhof	Felsefe	Alman
Walther Gottschalk	Kütüphaneci	Alman
Heinz Heimselth	Felsefe	Alman
Joachim Ritter	Felsefe	Alman
Walter Kranz	Felsefe	Alman
Wilhelm Peters	Psikoloji	Alman
Hans Reichenbach	Felsefe	Alman
Helmut Ritter	Arap ve Fars Edebiyatı	Alman
Philipp Schweinfurth	Sanat Tarihi	Alman
Leo Spitzer	Romanoloji	Alman

Tablo 7.1 (devamı)

Heinz Anstock	Romanoloji	Alman
Eva Buck	Romanoloji	Alman
Herbert Dieckmann	Romanoloji	Alman
Lieselotte Dieckmann	Romanoloji	Alman
Traugott Funchs	Romanoloji	Alman
Hans Machand	Romanoloji	Alman
Rosemarie Burkart-Heyd	Romanoloji	Alman
Karl Süßheim	Şarkiyat-Türkoloji	Alman
Maurice Journe	?(Bilinmiyor)	Fransız
Muğnier	?	Fransız
Huille	?	Fransız
Friand	?	Fransız
Elliot	?	Fransız
Bartalini	?	İtalyan ⁷⁸²

Edebiyat Fakültesine gelen yabancı hocaların tablosunu incelediğimizde burada da ağırlıklı olarak Alman hocaların geldiğini görmekteyiz. Bunun sebebi ise daha önce ifade ettiğimiz üzere tezimizin yıl aralığının 1930-1945 yılları arasında olması ve bu dönemlerin II. Dünya Savaşı dönemlerine denk gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Hans Reichenbach: 1891 yılında Hamburg’da doğdu. Viyana’nın önde gelen bilim insanlarından. Mantıksal Olguculuk Okulunun kurucusudur. Stuttgart Teknik Üniversitesinde mühendislik eğitimi aldı. Berlin, Münih ve Göttingen Üniversitelerinde felsefe ve mantık okudu. 1915’de olasılık kuramı konusuyla doktora tezini verdi. I. Dünya Savaşı’nda Rusya cephesinde savaştı ve ağır yaralandı. Berlin’e geri döndü. Burada Einstein ile tanıştı ve derslerine girdi. 1926-1933 yıllarında Berlin

⁷⁸² Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 162-163, Dölen, “İstanbul Darülfünununda”, 136-137, Baylı, *Türkiye’de İstihdam Edilen*, 110.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 97.105.7; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 97.114.15; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 100.105.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 102.43.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 93.101.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 98.33.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 102.51.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 93.101.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 101.11.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 102.51.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 91.53.5.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 90.26.20.

Üniversitesinde felsefe derslerine girdi. Bu üniversitede “Ampirik Felsefe Topluluğunu” kurdu.⁷⁸³ 1933 yılında Alman Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle Nazi taraftarı öğrenciler tarafından Reichenbach’ın dersleri sabote edilmiştir. Baskılara dayanamayan Reichenbach Berlin Üniversitesinden ayrılmıştır.⁷⁸⁴ İsviçre’ye giderek Yurt dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneğine üye olarak katılmıştır.⁷⁸⁵

1933 yılında İstanbul Üniversitesinde yabancı öğretim üyelerinin getirilmesi için ülkemize gelen Schwartz’ın Milli Eğitim Bakanına sunduğu ilk isim Hans Reichenbach olmuştur. Bu dönemde Yahudi oldukları için başta Amerikan üniversiteleri olmak üzere birçok üniversite bu bilim insanlarına kapılarını kapatmıştır. Türkiye ise hiçbir ayırım yapmadan ülke için faydalı olabilecek bilim insanlarını ülkemizde ağırlamaktan çekinmemiştir.⁷⁸⁶ 1933 yılında Türkiye’ye gelen Reichenbach, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Umumi Felsefe ve Mantık Kürsüsünün başkanı olarak görevlendirilmiştir. 1933-1938 yılları arasında çalışmak üzere 5 yıllığına asli profesör ünvanıyla tayin edilmiştir.⁷⁸⁷

Eşi ve çocuklarıyla birlikte Türkiye’ye gelmiştir. Eşi Maria Reichenbach Türkiye ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

“İstanbul’daki ilk yılımızda, Hitler yönetimindeki Almanya’da ders verememiş ve vermeyecek olan insanlar arasında herkes birbirini davet etmişti. İstanbul’a gelenler arasında sadece Yahudi bir topluluk değil, politik nedenlerden ötürü Almanya’da kalmak istemeyen ya da kalamamış insanlar da vardı.”⁷⁸⁸

Maria Reichenbach’ında ifade ettiği üzere Almanya’dan gelenler sadece Yahudi kökenli değil politik baskıdan dolayı ayrılmak isteyenlerde bulunmaktaydı. Türkiye ile yaptığı sözleşmeye baktığımızda Türkiye’nin o dönemdeki durumu göz önüne alındığında oldukça iyiydi. Kendisi de 1935 yılında Hook adlı kişiye yazdığı mektupta : “Kişisel pozisyon gerçekten oldukça iyi. 6600 Pounds=5300 Dolar maaş veriyorlar ki bu tutar, buradaki yaşam standartının ucuzluğu nedeniyle bir hayli

⁷⁸³ Hans Reichenbach, *Bilime Yeni Pozitivist Bakış: İstanbul Konferansları*, çev. Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp, der.Remzi Demir- İnan Kalaycıoğulları (Ankara: Epos Yayınları, 2013), 7.; “Arto Siitonen, Aspects of Hans Reichenbach’s Philosophy: Freedom of the Will and Ethics,” *Finnish-German Yearbook of Political Economy*, 1 (2018), 1.

⁷⁸⁴ Arslan Kaynarca, *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe: Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 340.

⁷⁸⁵ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul Üniversitesi*, 257.

⁷⁸⁶ Semra Uçar, “Hans Reichenbach ve Türk Felsefesi’ne Katkıları”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 30 (2016), 1009-1010.

⁷⁸⁷ Sevtap Kadioğlu - Gaye Şahinbaş Erginöz, İstanbul’da bir Alman Filozof: Hans Reichenbach(1891-1953), *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 19 (2011), 162.

⁷⁸⁸ Uçar, “Hans Reichenbach”, 1010.

fazla.”⁷⁸⁹ Maaşının ülke şartlarına göre oldukça yeterli olduğunu bu sözleriyle dile getiriyordu.

İstanbul Üniversitesinde felsefe tarihi, bilim felsefesi ve sembolik mantık derslerini vermiştir. Bu dersleri Macit Gökberk, Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁷⁹⁰ 1935-1937 yıllarında İstanbul Üniversitesinin açılış derslerini vermiştir. Bu derslerde bilimsel felsefe ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Bu görüşleri daha sonra “Üniversite Konferansları” adıyla yayınlanmıştır. 1934 yılında “Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyeta” adıyla kurulan derneğin kurucu üyesi olmuştur. Türkiye’de pozitivist felsefenin yerleşmesinde ve temsilcilerin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Olasılık mantığının Türkiye’de yerleşebilmesi için “Die Logischen Grundlagen des Wahrscheinlichkeitsbegriffs” adıyla bir eser yayınlamıştır. Edebiyat Fakültesinde verdiği mantık dersleri notları daha sonra asistanı Halil Vehbi Eralp tarafından tercüme edilerek yayınlanmıştır.

1934 yılında Prag’da düzenlenen 8. Uluslararası Felsefe Kongresi’ne 1935 ve 1937 yıllarında Paris Sorbonne’de düzenlenen kongreye katılmıştır. Reichenbach, Edebiyat Fakültesi yanısıra Fen Fakültesi Fizik Bölümünde de bilim felsefesi, mantık ve felsefe tarihi derslerini okutmuştur. Üniversite de bulunduğu süre de çeşitli kurslar ve seminerler vermiş, felsefe derslerinin müfredatını değiştirmiştir. Felsefe Bölümünde iyi bir kütüphane oluşturabilmek için çalışmıştır. Avrupa’daki büyük üniversitelerinin Felsefe Bölümlerindeki kadar zengin bir hale getirmiştir. 1938 yılında İstanbul’da “Experience and Prediction” adıyla ünlü eserini yazmıştır. Türkiye’de kaldığı dönemde makalelerini kurucusu olduğu “Erkenntnis” adlı bilim dergisinde yayınlanmıştır.⁷⁹¹

Arnold Reisman; Hans Reichenbach hakkında bilgi verirken onu felsefeyi Osmanlıcı teoloji alanından çıkaran olarak tabir etmiştir. Ayrıca Reichenbach ve diğer akademisyenlerin gelmesiyle İstanbul Üniversitesinin “dünyanın en iyi Alman Üniversitesi” olarak ün saldıgını bugün üniversitenin mevcut yapısını Alman profesörlerin mirası sayesinde olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹² 1938 yılında sözleşmesinin bitmesi üzerine ABD California Üniversitesine gitmiştir.⁷⁹³

⁷⁸⁹ Uçar, “Hans Reichenbach,” 1010.

⁷⁹⁰ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 275.

⁷⁹¹ Uçar, “Hans Reichenbach,” 1012-1017; İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 258-259.

⁷⁹² Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 269-270.

⁷⁹³ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 165.

Leo Spitzer: 1887 yılında Viyana’da doğmuştur. Dönemin ünlü edebiyatçısı W. Meyer Liibke’den Romantik filoloji dersleri almıştır.⁷⁹⁴ I. Dünya Savaşı sırasında iyi bir İtalyanca bilgisine sahip olduğundan Avusturya-Macaristan ordusunda yer almıştır. 1925 yılında Roman filolojisi profesörü olarak Marburg’a, 1930 yılında ise Köln şehrinde çalışmıştır.⁷⁹⁵ 1933 yılına kadar Köln Üniversitesinde Roman filolojisi ve karşılaştırmalı filoloji profesörü olarak çalışmıştır. Bu üniversitede çalışırken Yahudi bilim adamlarının Almanya’yı terk etmeye zorlandığı için bu üniversiteden ayrılmak zorunda kalır. Manchester Üniversitesine çağırılır ancak çalışma şartlarını uygun bulmadığı için üniversitenin teklifini kabul etmez.⁷⁹⁶ Schwartz’ın teklifi üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine yerleştirilir. İstanbul’a geldiğinde Batı Dilleri ve Edebiyatı kürsüsünün kurması istenir. Ancak branşı Romanoloji olduğu için Romanoloji kürsüsünü kurar. Bu kürsü daha sonra Batı Dilleri Edebiyatının temelini oluşturur.⁷⁹⁷ İstanbul Üniversitesi filoloji alanı kuruluşunu büyük ölçüde Spitzer’e borçludur.⁷⁹⁸

İstanbul’da bir bilim dergisi yayımlamaya başlamıştır. Yazılarını ve çalışmalarını bu dergide yayımlamıştır. Türkiye gelince asistanları ve öğrencilerinin de buraya gelmesinde önyak olmuştur. Onları yabancı diller okuluna yerleştirmiştir. Heinz Anstock, Eva Buck, Rosemarie Burkart, Herbert Dieckman, Liselotte Dieckman, Traugott Fuchs, Hans Marhand gibi yabancı bilim insanlarının gelmesini sağlamıştır.⁷⁹⁹

Yapısalcılık akımının öncüsü olan Spitzer, bilimsel yöntemlerini öğrencilerine aktarmaya çalışmıştır. Varlık dergisinde “Türkçeyi öğrenirken” adlı yazısında Türk dili ile ilgili yaptığı araştırmaları yayınlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olan Romanoloji Semineri dergisinin editörlüğünü yapmıştır. Edebiyat Fakültesi bünyesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı gibi bölümler açılmıştır. Özellikle Fransız Dili ve Edebiyatında Spitzer’in önemli katkıları olmuştur. Yaptığı çalışmalar daha sonra Türkiye’de dilde özdeşleşme harekâtını

⁷⁹⁴ Rene Wellek, “Leo Spitzer(1887-1960),” *Duke University Press On Behalf of the University of Oregon*, 12/4 (2019), 310.

⁷⁹⁵ Savaş Kılıç, “Türkiye’de İl Stilistik Çalışmaları: Leo Spitzer ve İzleyicileri,” *Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyiş bilim Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi, (2005), 85.

⁷⁹⁶ Hüseyin Arak, “Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye’deki Öncüleri: Leo Spitzer - Erich Auerbach,” *Littera Edebiyat Yazıları*, (25):247.

⁷⁹⁷ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 296.

⁷⁹⁸ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 168.

⁷⁹⁹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 169; İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 297.

başlatmıştır. Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyatın temelini atmıştır. Önemli edebiyatçıların yetişmesini sağlamıştır. 1936 yılında Türkiye’den ayrılmıştır.⁸⁰⁰

Erich Auerbach: 1892 yılında Almanya Berlin’de doğmuştur. 1921 yılında Greifswald Üniversitesinde doktora eğitimini tamamlamıştır. 1929 yılından itibaren Marburg Üniversitesinde profesör olarak çalışmaya başlamıştır. Almanya’da Naziler iktidara geldikten sonra Yahudi asıllı olduğu için o da baskı altında tutulmuştur.⁸⁰¹ 1935 yılında görevinden uzaklaştırılmıştır. Leo Spitzer Türkiye’den ayrılması üzerine İstanbul Üniversitesi Roman Dilleri ve Edebiyatı Bölümüne yerleştirilmiştir. Edebiyat Fakültesinde Türkiye’nin önemli edebiyatçılarını yetişmesini sağlamıştır. Şara Sayın, Süheyla Bayrav, Mina Urgan, Azra Erhat, Güzin Dino gibi öğrenciler yetiştirmiştir.⁸⁰² İstanbul Üniversitesinde çalıştığı dönemde ortaya koyduğu en önemli eser “Mimesis”dir. Bu eser Türkiye’nin reform hareketini, kültürel tarihini açıkça ortaya koymuştur. Doğu ve Batı dair ilişkileri farklı bir bakış açısıyla öne sürmüştür. Tüm kültürlerde ortak bir kültürel miras olduğunu öne sürerek Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyatın temellerinin atılmasını sağlamıştır.⁸⁰³ Bu eser birden fazla dile dile çevrilmiştir. Harvard Üniversitesi profesörü Edward Said bu kitap hakkında şunları ifade etmiştir:

“Kitap, varlığını Doğu’ya özgü, Batı-dışı bir sürgüne ve yurtsuzluğa borçludur. Ve bu böyleyse, o zaman Mimesis’in kendisi, çoğu zaman kabul edildiği gibi, yalnızca Batı’ya ait kültürel geleneğin muazzam bir teyitinden ibaret değildir. Aynı zamanda bu geleneğe karşı hayati önemde bir yabancılaşma üzerine inşa edilmiş bir eser; varoluş koşulları doğrudan doğruya, bunca olağanüstü kavrayış ve zekâyla betimlediği kültürden ziyade, bu kültürden ıstırap veren bir uzaklaşma üzerine inşa edilmiş bir eserdir.”⁸⁰⁴

Auerbach’da Spitzer gibi Yabancı Diller Bölümüne ve Filoloji Bölümlerine yurt dışından öğretim görevlisi ve okutmanları Türkiye’ye getirmiştir.

Görev alan okutmanlar;

- Andreas Tietze: Avusturyalı, İstanbul Üniversitesi’nde okutman

⁸⁰⁰ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 297-298.

⁸⁰¹ V. Klemperer, *Philologie Im Exil*, (Berlin: Kulturpolitische Monatsschrift, 1948), 863-868.

⁸⁰² A.Sait Akçay, “Auerbach ve “Figura” Kavramı,” *Türk Dili*, (2019), 62.

⁸⁰³ Kader Konuk, *Doğu batı Mimesis: Auerbach Türkiye’de*, çev., Can Evren (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 86.

⁸⁰⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 84.

- Robert Anhegger: Zürih’te okumuştur. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller de Almanca Bölümü Okutman.
- Kurt Laquer: Yabancı dillerde okutman, Ankara Alman Büyükelçiliğinde basın ataşeliğı yaptı.
- Karl Weiner: İstanbul  niversitesi’nde  ğretim görevlisi.
- Ernst Engelberg: İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller okutman.

Auerbach, Türk  ğrenciler için “Roman Filolojisine Giriş” kitabını yazdı. Bu kitabı Türk asistanı Süheyla Bayrav Türkçeye  evirdi.⁸⁰⁵ Bu kitap daha sonra Fransa ve Amerika’da da yayınlanmıştır. Ayrıca İstanbul’da çalıştığı dönemlerde Edebiyat Fakültesinin yayını olarak Garp Filoloji Dergisi’nin hazırlanmasını sağlamıştır. Kendi makalelerini bu dergi de yayınlamıştır.⁸⁰⁶ 1947 yılında Amerika’ya yerleşti.⁸⁰⁷

Clemens Bosch: 1899 yılında Almanya’nın Köln şehrinde doğmuştur. 1920 yılında Berlin ve Heidelberg  niversitelerinde ilkçağ tarihi, arkeoloji ve filoloji  ğitimlerini almıştır. 1925 yılında aynı  niversite de doktora mezunu olmuştur. 1927 yılından itibaren ilkçağ tarihçisi olan W. Weber’in yanında çalışmalarına devam etmiştir. Özellikle ilkçağ Asya sikkeleri üzerine önemli çalışmalarda bulunmuştur. Avrupa  lkelerinde yaptığı gezilerde n mizmatik alanında yaptığı başarıları sonrasında 1930 yılı Halle  niversitesi’nde “İlkçağ Araştırmaları Enstitüsüne” baş asistan olmuştur.⁸⁰⁸ 1935 yılına kadar Halle Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsünde  alışmıştır. Almanya’da Nazi iktidarının baskısından o da bu görevinden uzaklaştırılmıştır. O da karısı ve çocuklarıyla birlikte Türkiye’ye gelmiştir.⁸⁰⁹

İstanbul  niversitesinde Klasik Filoloji Profesörü olarak çalışmaya başladı. Tarih Bölümünde Helenizm, Arkeoloji Bölümlerin de de Yunan -Roma Tarihi ve N mizmatiki  zerine dersler verdi. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzesinde N mizmat olarak görevlendirildi.⁸¹⁰ Burada sikke koleksiyonlarının düzenlenmesini sağladı. Bosch’un İstanbul ve Anadolu çalıştığı alan olan sikkeler açısından zengin bir bölgeydi. 1935-1939 yılları arasında Yunan-Roma ve Bizans sikkelerini inceledi. Daha sonra bu çalışmalarını “Eski Sikkeler 1” başlığı altında bir rehber kitap

⁸⁰⁵ W dmann, *Ataturk Universite Reformu*, 173-174.

⁸⁰⁶ İşhakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 79.

⁸⁰⁷ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 84.

⁸⁰⁸ Arif Müfid Mansel, “Clemens Emin Bosch (1899-1955),” *Belleten*, 20/78 (1956), 295.

⁸⁰⁹ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 77.

⁸¹⁰ W dmann, *Ataturk Universite Reformu*, 182.

yayınlandı. İstanbul Üniversitesinde çalıştığı yıllarda öğrencilerine temel bilgiler kazandırmak amacıyla Helenizm ve Roma Tarihi ile ilgili ders kitapları yazdı. İlkçağ tarihi nümizmatigi ve epigrafiyası üzerine bilimsel çalışmalar yayınladı.⁸¹¹

Türkiye’de Yaptığı Çalışmalar:

- Türkiye’nin Antik Devirdeki Meskûkâtına Dair Bibliyografya
- Ankara’nın İlkçağ Tarihi İçin Kaynaklar
- Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler
- İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi
- Bitinya Tetkikleri
- Antalya Bölgesinde Araştırmalar. I, Antalya Kitabeleri
- Eski Çağda Anadolunun Müstakil Meskûkât Darbının Vüs'ati
- İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi
- Roma Tarihinin Ana Hatları. I. Kısım, Cumhuriyet
- Quellen Zur Geschichte Der Stadt Ankara Im Altertum
- 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Önrapor
- Helenizm Tarihinin Anahatları I- II⁸¹²
- İzmir Klavuzu
- Bergama Kral Hanedanının Şeceresi
- Tarihte Anadolu Mahsusatı
- Nikaia (İznik) Bayram Oyunları
- Ankara’daki Antik Devir Hamamının Müessesesi
- Colonia Lulia Concordia Apamea Sikkeleri I-II-III
- Eski Sikkeler Rehberi
- I.Gordianus’un Küçük Asya’daki Sikkeleri⁸¹³

1946 yılından itibaren Side (Pamfilya) kazılarına katılmıştır. Antalya Arkeoloji müzesinde incelemeler yapmıştır. Bu incelemelerini yayına dökmüştür. Özellikle Antikçağdaki paralar üzerine önemli çalışmaları mevcuttur. Ankara, İzmir, Bergama, Söke, Efes gibi tarihi mekânları gezerek incelemelerde bulunmuştur.⁸¹⁴ Bosch,

⁸¹¹ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 99.

⁸¹² TTK Kütüphanesi, Clemens Bosch, 04.12.2022.

⁸¹³ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 100-101.

⁸¹⁴ Oğuz Tekin - Nil Türker Tekin, *Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899-1955)*, (Antalya: Suna- İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınevi, 2007), 15.

müzeleri incelediği dönemlerde İslam dinini de yakından inceleme fırsatı bulmuştur. Bu dinin tesiri altında kalarak Müslüman olmuştur. İsmine de “Emin” adını eklemiştir. 1954 yılına kadar İstanbul Üniversitesinde Hellenizm- Roma ve Nüvizmatik profesörlüğü yapmıştır.⁸¹⁵ 1955 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Bosch da Türkiye’de vefat ederek bu topraklarda gömülen yabancı bilim insanlarımızdan biridir.

816

Türkiye’de çalışan bilim insanları o dönemin şartları da göz önünde bulundurulursa zor şartlarda imkânsızlıklar içerisinde çalışmışlardı. Bu akademisyenlerin çoğu dünya çapında alanında üst düzey başarılarla imza atmış kişilerdi. Türkiye’nin kurumlarına yerleştirildiklerinde de önemli çalışmalar yapmışlardı. Ülkenin her alanda ilerlemesinde büyük katkıları bulunmaktaydı. Ancak Türkiye çoğunun sözleşmelerinin uzatılmasını kabul etmedi. Bu yabancı uzmanların çoğu daha sonra farklı ülkelere gitmişlerdir. Bunun nedeni o dönemde Türkiye’nin özellikle yabancı profesörlerin maaşlarını ödemekte zorluk çekmesi nedeniyle başka ülkelere gittiklerini düşünebiliriz.⁸¹⁷

3.1.6. İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakülteleri

Osmanlı Devleti’nde hukuk eğitimi Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılan Zeyrek’te açılan medrese eğitimiyle başlamıştır. Modern anlamda hukuk derslerinin verilmesi ise Tanzimat’ın ilanından sonra açılan devlet memurları yetiştirecek olan Mekteb-i Maarif-i Aliye, Mekteb-i Ulum-ı Edebiye gibi okullarda hukuk derslerine yer verilmiştir.⁸¹⁸ 1870 yılında ise ilkez Hukuk Mektebi kurulmuştur. 1912 yılından itibaren de İstanbul Darülfünunu bünyesine alınmıştır. İsmi Darülfünun-ı Osmanî Hukuk Fakültesi olmuştur.⁸¹⁹ Türkiye’de iktisat dersleri ise ilk olarak Mekteb-i Mülkiye okulunun ders programında yer aldığını görüyoruz. 1912 yılında Darülfünun düzenlenmesiyle İktisat dersleri Hukuk Fakültesi bünyesinde verilmiştir. Hukuk

⁸¹⁵ Mansel, “Clemens Emin Bosch,” 299.

⁸¹⁶ İshakoğlu - Erginöz, *Belgelerle İstanbul*, 101.

⁸¹⁷ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 77.

⁸¹⁸ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, “İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Tarihçe”, 15 Kasım 2022.

⁸¹⁹ Pelin Arslan, *1933-1950 Yılları Arasında Türkiye’ye Gelen Alman İktisatçılar: Gerhard Kessler’in Türkiye’de Sosyal Politikaların Gelişimine Katkıları*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 76.

Fakültesi bünyesinde verilen İktisat derslerini de yine Alman hocalar tarafından verilmiştir. Prof. Hoffman, Prof Flek bu hocalardan bazılarıdır.⁸²⁰

1933 yılında Üniversite Reformu ile birlikte uzman Albert Malche Hukuk Fakültesi ile ilgili yazdığı raporda 12 kürsünün kurulmasını önermiştir. Hukuk derslerinin yanı sıra iktisat derslerini de “İktisat ve İçtimaiyet Enstitüsü” adıyla fakültenin içerisine alınmıştır. Üniversite reformunun gerçekleşmesi adına Prof. Ernst Hirsch 1934 yılında Hukuk Fakültesine davet edilmiştir. Bu enstitünün kurulmasında bu yabancı uzmanın büyük katkıları olmuştur.⁸²¹

İktisat ve maliye derslerinin verilmesi içinde yine Almanya’dan hocalar getirilmiştir. Fritz Neumark, Wilhelm Röpke, Gerhard Kessler, Alexander Rüstow gibi Alman hocalar Hukuk Fakültesine gelerek iktisat ve maliye derslerine girmişlerdir. İlk başta bu hocalar dersleri Almanca olarak anlatmış Türk hocalar ise tercüme etmiştir.⁸²² Zamanla İktisat derslerinin Hukuk Fakültesi bünyesinde okutulması bazı sorunlara neden olmuştur. Bu durumu Alman uzman Ernst Eduard Hirsch anılarında şu şekilde anlatır:

“Derslerin dağıtılması ve ders programının yapılması sırasında ise, özellikle normal bir hukuk fakültesinin hem hukuk, hem iktisat hem de sosyal bilimler fakültesine dönüştürülmesinden kaynaklanan bazı güçlükler çıktı. Fakülte bünyesindeki hukukçu olmayan bilim adamlarını özel bir İktisat ve Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde toplamak ve böylece kendi alanlarında seminerler ve derinleştirici dersler verilmesini sağlamak akla gelen bir çözümdü. Başka bir çözüm önerisi ise, bu derslere de hukuk eğitimi müfredatı içinde yer vermek; gene başka bir öneri de bağımsız bir iktisat ve sosyal bilimleri fakültesi kurulana kadar her iki seçeneği de uygulamaktı. Sonunda, hukukçu olmayan profesörleri, Hukuk Fakültesi çerçevesi içinde oluşturulacak bir İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü bünyesinde toplamaya ve bu Enstitü, bir fakülte mertebesine yükseltilene kadar, bu hocaların derslerini hukuk müfredatına katmaya karar verildi.”⁸²³

İktisat derslerine giren hocalarda Hukuk Fakültesinden ayrı bir İktisat Fakültesinin kurulması gerektiğini bu durumun kargaşa ortamı yarattığını düşünüyorlardı. Türkiye’nin sanayileşme hızını arttırabilmesi için İktisat eğitimi veren

⁸²⁰ Coşkun Çakır - Şevket Kamil Akar, “İktisat Eğitiminin Beşiği İstanbul Üniversitesi’nin Kuruluşu,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49 (2011), 273.

⁸²¹ İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü Hakkında Kuruluşunun XX. Yılı Münasebetiyle Rapor 1934-1954, (İstanbul, 1955), 3-9.

⁸²² Arslan, *1933-1950 Yılları Arasında*, 78.

⁸²³ Hirsch, *Anılarım: Kayzer Dönemi*, 228-229.

ayrı bir fakültenin kurulması gerekiyordu. Fritz Neumark bu durum ile ilgili şu sözleri söylemiştir.

“Yeni Türkiye’de son zamanlarda bu gibi elemanlara karşı aynı ihtiyaç kendisini hissettirdi. Türk iktisadının asrileştirilmesi, bilhassa devlet tarafından teşvik edilen sanayileşme hareketi-işte bütün bunlar burada da iktisadın iyi bir terbiye görmüş ilim adamlarının yetiştirilmesini zaruri kılmaktadır. Memlekette bugüne kadar ki tehsil metodları ile bu zarureti hakkı ile karşılamak ise mümkün değildir, şimdiye kadar büyük sanayi ve ticaret teşebbüslerinde, nakliye müesseselerinde, bankalarda ilâ... iktisat tahsillerini yabancı memleketteki üniversitelerde görmüş olan kimseler iş başına getirilmek sureti ile meselenin halli suretine gidilmişti. Fakat böyle bir hal çaresinin uzun zaman muhafaza edilemeyeceği şüphesizdir. Çünkü devletin ilâ... bu gibi muktedir elemanlar hususundaki bütün ihtiyacını bu husus bu ihtiyaç sanayileşme ve etatizm ile muvazi olarak gittikçe fazlaşacağına göre, yabancı memleketlerde tehsil görmüş olan üç beş kişi ile karşılamak tamamiyle imkansızdır.”⁸²⁴

Neumark; Türkiye’nin ekonomi hayatı için gerekli nitelikli elemanın yeni bir İktisat Fakültesi kurulmasıyla büyük oranda giderileceğini ifade etmiştir. Bu gelişmelerin ardından İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü başkanı Fritz Neumark İktisat Fakültesinin Hukuk Fakültesinden ayrı olarak kurulması amacıyla 1936 yılında Milli Eğitim Bakanlığına “İstanbul Üniversitesinde Bir İktisat Fakültesinin İhdası Hakkında Teklif” adıyla 16 sayfalık bir rapor sunmuştur.⁸²⁵

Maarif Vekâleti, raporu incelemiş ve fakültenin açılmasını uygun bulmuştur. Çalışmalar yapıldıktan sonra 1937 yılında İktisat Fakültesi açılarak öğrenci kabulüne başlamıştır. Açılışa birçok yerli ve yabancı profesör katılmıştır.⁸²⁶

Yabancı Profesörlerin en fazla geldiği Tıp ve Fen fakültelerinden sonra ise Hukuk ve İktisat Fakültelerinde olmuştur. Fakültelere gelen hocaların büyük çoğunluğu Almanya’dan gelenler olmuştur.

⁸²⁴ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 898.

⁸²⁵ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 898; Çakır - Akar, “İktisat Eğitiminin Beşiği”, 280.

⁸²⁶ Cumhuriyet, İktisat Fakültesi Dün Merasimle Açıldı, 05.02.1937, 1.

Tablo 8

1930-1945 Yıllarında Hukuk Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Jean Charles Crozat	Kamu Hukuku	Fransız
Sauser –Hall	Medeni Hukuk	Avusturyalı
Ernst Edward Hirsch	Ticaret Hukuku	Alman
Richard Honig	Hukuk Felsefesi	Alman
Andreas Bertelen Schwarz	Medeni Hukuk	Macar
Karl Strupp	Devletler Umumi Hukuku	Alman ⁸²⁷

Tablo 9

1930-1945 Yıllarında İktisat Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Gerhard Kessler	Sosyoloji-Sosyal Politika	Alman
Alexhander Rüstow	İktisat Tarihi	Alman
Wilhelm Röpke	Maliye	Alman
Alfred Isaac	İşletme İktisadı	Alman
Josef Dobretsberger	Ekonomi siyaseti	Avusturyalı
Umberto Ricci	İktisat	İtalyan
Fritz Neumark	Maliye	Alman ⁸²⁸

Tablodanda anlaşılabacağı üzere Hukuk ve İktisat Fakülteleri için Avrupa'nın farklı ülkelerinden gelen yabancı hocalar görevlendirilmiştir.

Ernst Edward Hirsch: 20 Ocak 1902 yılında Berlin'de doğmuştur. İlkokuldan lise eğitimine kadar eğitim hayatını Fridberg şehrinde tamamlamıştır. 1923 yılında Giessen Eyalet Üniversitesinde Hukuk Fakültesinde mezun olmuştur. Bir yıl sonra aynı üniversitede işletme hukuku alanında doktor ünvanı almıştır. 1930 yılında

⁸²⁷ Dölen, “İstanbul Darülfünununda...”, 137.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 92.92.10.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 86.19.5.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 86.20.3.

⁸²⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 119.50.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 119.50.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 101.7.10.; Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 194.

Frankfurt Üniversitesinde doçent olarak çalışmaya başlamıştır. 22 yaşında doktorasını tamamlayan Hirsch 28 yaşında profesör oldu.⁸²⁹

Almanya’da Hitler hükûmetinin iktidara gelmesiyle hayatı zorlaşmaya başlamıştır. 7 Nisan’da Nazi hükûmeti tarafından “Profesyonel Kamu Hizmetinin Restorasyonu Yasası” yürürlüğe girmiştir. Yahudi ve hukukçu olması baskıların üzerinde olmasına sebep olmuştur. Önce hâkimlikten sonra üniversitedeki görevine son verilmiştir. Yasa gereği sınır dışı edilmesiyle de Almanya’dan ayrılmıştır. Kısa bir süre Amsterdam’da yaşayan Hirsch, İstanbul Üniversitesi’nden teklif alınca Türkiye’ye gelmiştir. Hirsch, bu dönemi anılarında “Weimar Cumhuriyeti üzerinden Atatürk ülkesine” başlığı altında anlatmıştır.⁸³⁰

Prof. Malche tarafından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Kürsüsünü kurmakla görevlendirilmiştir. Türkiye’ye geldikten kısa bir süre sonra Türkçeyi öğrenmiş ve derslerini Türkçe olarak anlatmaya özen göstermiştir. Hirsch, kendisine sığınma hakkı veren ve hayatını kurtaran bu ülkeye minnettar kalmıştır. Çalışma gücünün büyük bölümünü bu ülkeye sunmuştur.⁸³¹

1933-1943 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde; 1943-1952 yılları arasında da Ankara Hukuk Fakültesinde çalışmıştır. Türk hukukunun bugünkü haline gelmesine zemin hazırlamıştır. 1943 yılında Türk vatandaşlığına geçmiştir.⁸³² Türk vatandaşlığına geçtiği haberi geldiğinde çok sevinmiş ve dilinden şu sözler dökülmüştür:

“Sevinmek ne söz, çok mutluydum ve Atatürk’ün ünlü cümlesi ‘Ne mutlu Türk’üm diyene’ demiştir.”

Gazeteci Ahmed Emin Yalman, Hirsch hakkında şu sözleri dile getirmiştir.

“Profesör Hirsch, Türkiye’de geçirmiş olduğu yirmi yıldan sonra tamamen bizden biri olmuştur. Herhalde iyi bir Alman’dır, ama hiç şüphesiz, aynı derecede iyi bir Türk’tür.” diyerek Türkiye’ye olan bağlılığını anlatmak istemiştir.⁸³³

İstanbul Üniversitesinde Ticaret Hukuku, Fikri ve Sınai Haklar, Hukukta Metod, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi derslerini okutmuştur. Hirsch sadece üniversite hocalığı yapmamış aynı zamanda Türkiye’deki; Türk Ticaret Kanunu, Fikir

⁸²⁹ Ernst Eduard Hirsch - Enver Tandoğan Hirsch, *Zweite Heimat Türkei* (Aufgezeichnet Von Christiane Schlötzer), *Deutsche Wissenschaftsmigration In Die Türkei 1933-1945*, Herausgegeben Von: Christopher Kubaseck- Günter Seufert, (Würzburg, 2016), 201.

⁸³⁰ Hirsch, *Anılarım: Kayzer Dönemi*, 179.

⁸³¹ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 190-191.

⁸³² Süleyman Yüksel, “Av. Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch (20 Ocak 1902–29 Mart 1985),” *Hukuk Gündemi* 2 (2014), 31.

⁸³³ Zübeyr Yıldırım, “Boğaziçi’ne Sığınan Bir Hukukçu: Ernst Eduard Hirsch,” *Türkçe Yayın*, (2020), 7-9.

ve Sanat Eserleri Kanunu gibi birçok kanun maddelerinin hazırlığında da büyük rol oynamıştır. Türkiye’de hukuk eğitiminin yerleşmesini ve önemli hukukçuların yetişmesini sağlamıştır.⁸³⁴

Türk Hukuk sisteminin modernleşmesi için çalışmıştır. İsviçre Yurttaşlık Kanunu’nu Türkçeye çevirmiştir. Türk Medeni Kanunu ve Ticaret Yasası arasındaki ikiliklerin ortadan kalkmasını sağlamıştır. 1951 yılında çıkarılan Atatürk Yasası’nın hazırlanmasında önemli katkısı olmuştur.⁸³⁵

Hirsch, Türkiye’de İstanbul ve Ankara Üniversitelerine ait kütüphanelerin oluşmasını sağlamıştır. Hukuk fakültelerinde sadece derslerin verilmemesini aynı zamanda seminer ve makale çalışmalarının yapılarak hukuk eğitiminin Türkiye’de gelişmesini sağlamıştır. Türkçe bir hukuk dergisinin çıkarılmasını ve burada Türk hukukçuların yayınlar yapmasının önünü açmıştır.⁸³⁶ Hirsch, Almanya’da ünlü hukukçu Rudolf Von Jhering’in hukuk öğrenimi ekolünü benimsemiştir. Bu ekolü Türkiye’ye geldiğinde öğrencilerine aktarmıştır.⁸³⁷ Hirsch ile ilgili arşiv kaydında yaptığımız araştırmaya göre üniversitedeki çalışmaların yanında Türkiye’de kaldığı yıllarda Merkez Bankasında da çalışmıştır.⁸³⁸

1952 yılında Türkiye’den ayrılarak Almanya’ya dönmüştür. Berlin de Freie Üniversitesinde rektör olmuştur. 1985 yılında vefat etmiştir.⁸³⁹

Yayınları

- 1934-1935 senesi hukukî neşriyatı.
- Hukuk neşriyatı bibliyografyası
- Pratik hukukta metod.
- Hayat ve Hukuk

⁸³⁴ H. Topçuoğlu vd., *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No: 197, 1964),5.

⁸³⁵ Hüseyin Pekin, “Büyük Alman - Türk Hukukçusu Ernst Hirsch (1902- 1985),” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 3 (1998), 1033.

⁸³⁶ Burak Işık, “Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hatıralarım Eseri Bağlamında 1933 Üniversite Reformu ve Hukukçu Olmak,” *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1(2021), 232.

⁸³⁷ Melda Keser, “Ernst E. Hirsch’in Otobiyografisinde Türkiye Değerlendirmesi,” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2020), 740.

⁸³⁸ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 147.63.5.

⁸³⁹ Keser, “Ernst E. Hirsch’in,”740.

- Hukuk bir ilim kolu mudur?
- Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri
- Kant'ın ebedî barış üzerindeki felsefî denemesi
- Borçlar hukuku
- Akitlerin tefsiri
- İskonto muamelesinin hukukî mahiyeti
- Hukukî tetkikler
- Türkiye'de faiz ile ilgili mevzuat ve içtihatlar.
- Ticari rehin
- Borçluya isnad edilebilen haller
- Ticaret hukuku
- Türk Ticaret Kanununun esaslarına göre ticaret hukuku
- Ticaret hukuku dersleri
- Hukuk Meseleleri. I. Kara ve Deniz Ticaret Hukuku
- Ticaret hukukunda birlik
- Ticaret Kanununun ıslahı hakkında fikirlerim
- İsviçre Borçlar Kanununun senedatı ticarîye ve şirketlere müteallik üçüncü ve beşinci kısmının iktibası tavsiye edilebilir mi ?
- İsviçre hukukunun yeni Türk Ticaret Kanununa tesiri.
- Ticarî defter tutma mecburiyeti meselesi
- Kooperatif hukuku
- İktisadî Devlet Teşekkülleri
- İktisadî devlet teşekküllerinin hukukî mahiyeti
- İktisadî müesseselerde tetkik, teftiş ve murakabe.
- Türk Hukuku (Türkisches Recht)
- Die Quellen des internationalen Privatrechts in der Türkei

- Die Einflüsse und Wirkungen ausländischen Rechts auf das türkische Recht
- Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der Türkei
- Das neue Türkische Handelsgesetzbuch
- Der Einfluss des schweizerischen Rechts auf das neue Türkische Handelsgesetzbuch
- Die Gesetzgebung der Türkei auf dem Gebiete des Privatrechts 1939-1956
- Das türkische Aktienrecht
- Darstellung und deutsche Übersetzung des türkischen Gesetzes über Geisteswerke und Kunstwerke vom 10. Dez. 1951
- Deniz hukuku
- Deniz ticareti ve sigorta hukuku,
- Türk deniz hukukunun Islahı⁸⁴⁰

Bazı isimler vardır ki onunla ilgili sayfalar dolusu eser yazsanız onu anlatmakta zorlanırsınız. Bunlardan biride Ernst Edward Hirsch ‘tir. Onun hem Türkiye için ve hem de bilimsel çalışmalarda yapmış olduğu hizmetleri sayfalarca kitap yazsanız anlatamazsınız. Gelenlerin çoğu gibi Ernst Edward Hirsch de sadece üniversitede ders veren bir hoca değil ülkenin sorunlarına çözüm arayan sizden biri olmuştur. Buda gerçekten takdire şayan bir durumdur.

Fritz Neumark: 20 Temmuz 1900 de Almanya’nın Hanover kentinde doğdu.⁸⁴¹ İlk ve orta eğitimini 1917 yılında yine bu şehirde tamamladı. Jena Üniversitesinde üniversite eğitimine başladı. Üniversite hocası iktisatçı Gerhard Kessler’den çok fazla etkilendiği için iktisat eğitimi almaya karar verdi.⁸⁴² Daha 21 yaşındayken aynı üniversitede “Enflasyon Kavramının İçeriği” ismiyle doktora tezini verdi. 1931 yılında Frankfurt Üniversitesinde profesör olarak atandı. Mesleğinde zirve noktasındayken Yahudi olduğu gerekçesiyle işine son verildi. Zürih’te bulunan “Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneğine” müracaat etti. Philipp

⁸⁴⁰ Topcuoğlu vd., *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, 222-227.

⁸⁴¹ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 143.

⁸⁴² Arslan, *1933-1950 Yılları Arasında*, 108.

Schwartz'ın yardımlarıyla 1933 yılında Türkiye'ye geldi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Umumi İktisat kürsüsünün başına getirildi.⁸⁴³

İstanbul Üniversitesinde 18 yıl boyunca profesör olarak görev yapmıştır. Türkiye'de kaldığı yılları, yaşadıklarını “Boğaziçine Sığınanlar” adıyla kitap haline getirmiştir. ⁸⁴⁴Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra Türkçeyi öğrenmiştir. Derslerini de Türkçe olarak anlatmıştır.⁸⁴⁵

İktisat Bölümünün Hukuk Fakültesinde ayrılıp yeni bir fakülte olması için çalışmalar yapmıştır.⁸⁴⁶ Kuramsal ekonomi ve ekonomi politikaları üzerine ders kitapları yazmıştır. Özellikle 1943 yılında yazdığı “İktisadi Düşünce Tarihi” birçok iktisatçıya rehber olmuştur. İktisat Fakültesi tarafından “İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası” adıyla dergi çıkarılmasını sağlayarak Alman, Türk, İngiliz ve Fransız gibi birçok bilim insanının makalelerinin bu dergide yayınlanmasını sağlamıştır. İstanbul'da çalıştığı dönemlerde Milona ve Bükreş'te konferanslara davet edilmiştir. 1946 yılına kadar Maliye Enstitüsünün yöneticiliğini yapmıştır. 1939 yılında Ankara'da toplanan Maarif Şurasına katılmıştır. Sabri Ülgener, Orhan Dikmen gibi önemli öğretim üyelerinin yetişmesini sağlamıştır.⁸⁴⁷

Türkiye'de maliye ilminin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Gelir vergisinin uygulandığı dönemde müşavir olarak görev yapmıştır. 1959 vergi reformunun hazırlanmasını sağlamıştır. Ülkemizde ilk özgün rapor olan “Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Raporunu” hazırlamıştır.⁸⁴⁸

Neumark, Türkiye'ye ilk önce eşi ve çocuklarıyla birlikte gelmiştir. Birkaç yıl sonra ise annesi, kız kardeşi, eniştesi ve yengesinin de Almanya'dan Türkiye'ye getirilmesini talep etmiştir. Hükûmet ise bu isteği onaylayarak geri kalan ailesinin de gelmesine izin vermiştir. ⁸⁴⁹

⁸⁴³Reiner Möckelmann, *İkinci Vatan Türkiye: Ernst Reuter'in Ankara Yılları*, çev. Ahmet Arpad, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 154.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 185.22.19.

⁸⁴⁴ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 5.

⁸⁴⁵ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 139.

⁸⁴⁶ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 898.

⁸⁴⁷ Möckelmann, *İkinci Vatan Türkiye*, 155.; Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 195.

⁸⁴⁸ İhsan Erdem Sofracı, “Nazi Zulmünden Kaçan Almanca Konuşan Mülteci Bilim İnsanlarının İktisat ve Maliye İlmine Katkıları’na Bir Bakış,” *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/1 .(2018), 98.

⁸⁴⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.61.14.

1943 yılında Neumark ve eşi Türk vatandaşlığına geçmişlerdir.⁸⁵⁰ Neumark, Türkiye'ye hem kendisini hem de diğer mültecilerin hayatlarını kurtardığı için minnettar olmuştur. 'Boğaziçine Sığınanlar' adlı kitabının sonunu şu sözlerle bitirmiştir.

"İlkin yabancımız olan, ama daha sonraları gittikçe ikinci vatan haline gelen bir ülkede yaşadıklarımı anlatmaya son verirken, başlangıçta olduğu gibi birçok meslektaşımı ve diğer Alman mültecilerini barındırmakla kalmayıp, doğduğumuz ülkede çoğumuzun hayatını tehdit eden koşullar egemenken, uygun çalışma imkânları da sağlamış olan Türkiye Cumhuriyetine derin ve içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrılışımızdan çok seneler geçtikten sonra dahi, o zamanın mültecileriyle eski Türk vatandaşları arasında sıkı mesleki ve sosyal bağların var oluşu, otuzlu ve kırklı yıllardaki faaliyetimizin, hayatımızda bir ara nağmesinden ibaret olmadığının kanıtı olarak görülebilir sanırım."⁸⁵¹

Neumark, Türkiye'ye gelir gelmez Ekonomi Bakanı Celal Bayar ile görüşmüştür. Philipp Schwartz ve Alexander Rüstow ile birlikte Türkiye ekonomisinde reformlar yapmak amacıyla bakanlığa danışmanlık yapmışlardır. Alman ekonomisini Türk ekonomisine uyarlamaya çalışmışlardır.⁸⁵²

1952 yılında Frankfurt Üniversitesi'ne profesör olarak gitmiştir. 1991 yılında 91 yaşında vefat etmiştir.⁸⁵³ 1965 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından şeref doktora verilmiştir. Ölene kadar her hükûmete Türkiye uzmanı olarak danışma yapmış, Alman devlet başkanlarının Türkiye ziyaretlerinde onlara eşlik etmiştir.⁸⁵⁴

Fritz Neumark'ın Yayınları

- İktisadi Meslekler Tarihi
- Hükûmet ile Belediyeler Arasında Mali Salahiyetlerin Tahdidi
- Mali Tekliflerin Milletlerarası Mukayesesi ve İstatistikleri
- Neue İdeologien der Wirtschaftspolitik
- Mukayeseli Hukukun Maliye İlminde Önemi
- Harp Ekonomisi

⁸⁵⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.54.16.

⁸⁵¹ Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 273.

⁸⁵² Arslan, *1933-1950 Yılları Arasında*, 115.

⁸⁵³ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 302.

⁸⁵⁴ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 214.

- Dış Ticaret Siyaseti
- Umumî İktisat Teorisi
- Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler
- Devletin Fiyat Teşekkülünü Müdahalesi
- İktisadi Düşünce Tarihi
- Maliye ve İktisadi Buhran
- Zamanımızın Nüfus Meseleleri
- Bütçede Yeni Temayüller
- Yeni Türkiye'nin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tekâmülü
- Komün Maliyesi Meseleleri
- Vergi Yüğü ve İktisadi Hayat
- L'évolution politique et culturelle de la Nouvelle Turquie
- Betrachtungen zur Gegenwärtigen Bevölkerungsgliederung Deutschlands
- Poltica Economica a Turciei Noastre, Independent, a Economica
- Probleme monetare ale zilelor noastre, Independent, a Economica
- Preisgestaltung im Konjunkturverlauf, Oesterreichische Zeitschrift für Bankwesen
- Cihan Ekonomisinin Geçmiş ve Geleceği, "Üniversite Konferansları" 1935-36
- Ausgleichsprobleme der Öffentlichen Finanzwirtschaft, "Schweizerische Zeitschrift für Statistik u. Volkswirtschaft"
- Günün Bütçe Meseleleri, Maliye Mecmuası,
- Maliye Siyasetinin Milli Hususiyetleri, Hukuk Fakültesi Mecmuası
- 1938 senesinde Türk Harici Ticareti, İktisat Fakültesi Mecmuası
- Türkiye'de Son Bankacılık literatürü, İktisat Fakültesi Mecmuası
- Ham Maddelerin Beynelmilel Dağılımı Meseleleri

- İktisadiyatın ve İktisat Siyasetinin Yeni İnkişaf Temayülleri
- Konjonktürel Bir Bütçe Açığı Karşısında Devletin Vaziyeti
- Verginin Tarifi ve Mahiyeti, İktisat Fakültesi Mecmuası
- 1939-40 Senelerinde Türkiye'de Dış Ticareti
- Ahlak ve İktisat, Üniversite Konferansları 1939-40
- Harp Maliyesi Meseleleri, Üniversite Konferansları 1940-41
- Modern İktisat ve Maliye Siyasetinde Sosyal Noktai Nazar
- Devlet Ekonomi Politikasının Başarı Şartları⁸⁵⁵

Fritz Neumark'de alanında önemli isimleri yetiştiren bir bilim insanıdır. Aynı zamanda İktisat alanında yazmış olduğu eserler ve raporlarla da çok yönlü biri olduğunu ortaya koymuştur. Hem bu fedakârlıkları ve hem de Türkiye sevgisi takdir edilecek bir duygudur.

Wilhelm Röpke: 1899 yılında Almanya'nın Schwarmstedt şehrinde dünyaya geldi. Röpke, Almanya'nın Adenauer döneminde sosyo-ekonomik yönelimin manevi babası olarak adlandırılan ekonomisttir.⁸⁵⁶ I. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunda yer aldı. Savaş sırasında yaşadıklarından çok etkilendi. Bundan sonra “savaşın, gaddar ve aptalca ulusal gururun, hâkimiyet hırslarının ve ahlaka yönelen her türlü kolektif öfkenin ateşli bir karşıtı” haline geldi. I. Dünya Savaşı'nın nedenleri ve bunalımı onu iktisat ve sosyoloji alanlarını araştırmaya yöneltti. Marburg Üniversitesinde iktisat öğrenimini tamamladı. 1921 yılında siyasal bilimler alanında doktora mezunu oldu.⁸⁵⁷ Röpke, 1924 yılında Thüringen şehrinde Jena Üniversitesinde profesör olarak atanmıştır.⁸⁵⁸

Röpke, ekonomide kapitalizmin destekleyicisi olmuş ve sosyalizmi eleştirmiştir. Eleştirilerini yaparken insancıl tavırla yapmıştır.⁸⁵⁹ Ekonomi, sosyoloji

⁸⁵⁵ Çam, *İki Dünya Savaşı arasında*, 192-194.

⁸⁵⁶ Hans Jörg Hennecke, *Wilhelm Röpke Ein Leben in der Brandung*, (Schäffer-Poeschel, 2005), 15-20

⁸⁵⁷ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 131.

⁸⁵⁸ Mehmet Emin Yardımcı-Sema Yılmaz Genç, “Türkiye’de Sürgün Bir Alman Neoliberal: Wilhelm Röpke,” *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1 (2016), 24.

⁸⁵⁹ John Zmirak, *Wilhelm Röpke: Swiss Localist, Global Economist (Library of Modern Thinkers)*, (Intercollegiate Studies Institute, 2002), 185.

ve fikir tarihi alanında hiç bilinmeyen yazıları sayesinde savaş sonrası neoliberalizmin ortaya çıkması ve yayılmasında büyük katkısı olmuştur.⁸⁶⁰ 1933 yılında Marburg Üniversitesinde siyasal bilimler profesörü olarak çalışmıştır. O da Alman Nazi baskısından dolayı ülkesini terk ederek ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiştir.⁸⁶¹

Röpke, Türkiye'ye geldiğinde İstanbul'da iktisat bilimi için bir enstitü kurulmasında görevlendirilmiştir. Röpke, hiç şüphesiz Türkiye'ye sığınan ve Almanca konuşan iktisatçılardan en tanınmışıdır. Onun ve diğer iktisat hocalarının çalışmaları sonucu hukuk fakültesinden ayrı bir iktisat fakültesi kurulması sağlanmıştır. İstanbul Üniversitesinde çalıştığı dönemlerde Türkçe kitaplar yayımlamıştır.⁸⁶² Röpke, üniversitede çalıştığı dönemlerde diğer yabancı hocalarla ortak çalışmalar yapmıştır.

Röpke'ye iktisatçı olarak Türkiye'de büyük saygı duyulmuştur. Ancak Türkiye, Röpke'nin iktisat felsefesini kabul etmeye hazır değildi. Çünkü o dönemlerde Türkiye'de önemli imalat teşebbüslerini yapacak zengin bir sınıf yoktu. 1937 yılında Türkiye'den ayrılarak, Cenevre'ye yerleşti. Giderken Türk iktisatçılar, siyasetçiler ve işletmeciler üzerinde derin izler bıraktı.⁸⁶³

İstanbul Üniversitesine gelen hukukçu ve iktisatçılar dünyaca alanlarında uzman bilim insanlarıydı. Çalıştıkları dönemde başlatmış oldukları kitap yazma geleneğini daha sonra yetişen Türk bilim insanları da takip etti. Önemli Türk iktisatçı ve hukukçuların yetişmesini sağladılar. Bugün Hukuk ve İktisat Fakülteleri o dönemki bilgi birikiminin eseridir.⁸⁶⁴

İstanbul Üniversitesine gelen yabancı hocalar ile ilgili genel olarak şunu söyleyebiliriz ki alanında iyi yetişmiş fedakâr insanlardır. Ülkelerinde uğradıkları zulme karşı Türkiye'nin kucak açmasını asla unutmamışlardır. Sadece üniversitede ders anlatmamışlar geleceğin bilim adamlarının yetiştirilmelerinin yanında ülkenin ihtiyacı olan kendi alanları ile ilgili çalışmalarda yapmışlardır. Birçoğu Türkçe öğrenerek Türkiye'nin yapmış olduğu fedakârlığın karşılığını bu şekilde ödemişlerdir.

⁸⁶⁰ Pablo Martin Mendez, "Wilhelm Röpkeyla Espiritualidad Del Neoliberalismo," *Astrolabio*, 18 (2017), 117.

⁸⁶¹ Wilhelm Röpke, *Briefe 1934-1966 Der Innere Kompass*, Hrsg. Von Eva Röpke, (Erlenbach: Eugen Rentsch Verlag, 1976), 16.

⁸⁶² Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 200-201.; Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 131.

⁸⁶³ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 133.

⁸⁶⁴ Ülkü Azak, 1933 Reformu'nun Hukuk ve İktisat Fakültelerine Etkisi, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed.Namık Kemal Aras, vd. (Türkiye Bilimler Akademisi, 2007). 215.

3.1.7.İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Teknik üniversite eğitimi Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (Deniz Mühendishanesi) ve 1795 yılında kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun (Kara Mühendishanesi) da mühendis yetiştirilmesi için açılan okullar olmuştur. Bu okullarda da teknik eğitim verilebilmesi için Macar asıllı Baron de Tott gelmiştir.⁸⁶⁵

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle mühendislik eğitimi için yeni kurumlar açılmıştır. Hendese-i Mülkiye Mektebi 1909 yılında Mühendis Mekteb-i Âlisi adıyla yeni bir okula dönüştürülmüştür.⁸⁶⁶ Cumhuriyet rejiminin getirilmesiyle birlikte mühendislik ve mimarlık eğitimleri de yeniden düzenlenmeye başladı. 1928 yılında Yüksek Mühendis Mektebi Kanunu çıkarıldı. Bu kanun ile açılan okul İstanbul Darülfünunu ile eşit hale getirilecek ve başında da rektör bulunacaktı. Okul ilk mezunlarını 1931 yılında verdi. Böylece bayındırlık alanında olan nitelikli eleman yetişmiş oluyordu. Okula özellikle Alman ve Fransız yabancı uzmanlar ders verdi. Bu okul 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesine dönüştü.⁸⁶⁷ Okulda Mimarlık, Uçak Mühendisliği, Deniz Mühendisliği gibi bölümler okutulmuştur. Bu okul Türk sanayi ve teknolojisinin gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Tarım ülkesi olan Türkiye'nin modern yöntemlerle sanayileşmesine öncülük etmiştir.⁸⁶⁸ İstanbul Teknik Üniversitesine gelen yabancı uzmanları incelediğimizde burada da özellikle Alman hocaların ağırlıklı olduğunu görmekteyiz.⁸⁶⁹

Tablo 10

1930-1945 Yıllarında İstanbul Yüksek Mühendis Mektebine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Clemens Holzmeister	Mimar	Avusturyalı
Bruno Taut	Mimar	Alman
Paul Bonatz	Mimar	Alman
Gustav Oelsner	Mimar	Alman

⁸⁶⁵İstanbul Teknik Üniversitesi tarihçesi, 23.12.2022.

⁸⁶⁶ Kazım Çeçen, *İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi*, (İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, 1990), 36.

⁸⁶⁷ Mustafa Çağatay Uluçay-Enver Kartekin, *Yüksek Mühendis Okulu*, (İstanbul: İTÜ Yayınları, 1958), 282.

⁸⁶⁸ Mustafa Kaçar, "Türkiye'de Modernleşmenin Öncü Kurumları," *Sosyoloji Dergisi*, 3/19 (2009), 148.

⁸⁶⁹ T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 525-32171, Gömlek No:128643.22.

Tablo 10.1 (devamı)

Duscio	Mimar	?(Bilinmiyor)
Langlade	Mimar	?
Simony	Mimar	?
Johann Grabscheid	Mimar	Alman
Fouche	Mimar	?
Böedefeld	Mimar	Alman
Finh	Mimar	?
Schönfeld	Mimar	?
Rankin	Mimar	?
Debb	Mimar	Fransız
Cottard	Mühendis	Fransız
Marcel Mathieu	Mühendis	Fransız
Mijot	Mühendis	Fransız
Langlade	Mühendis	Fransız
Pitch	İngilizce Öğretmeni	İngiliz
M. Dumazet	Posta Telgraf	?
Weinar	Mimar	?
Nevak	Mimar	?
Maisner	Mühendis	?
Debes	Mimar	?
Schauta Freidrich	Labotatuvar	Avusturyalı
Frank Doppler	Mühendis	Avusturyalı
Fritz Hüzer	Almanca Öğretmeni	Alman
H. Lichtner	Almanca Öğretmeni	Alman
Gerhard Wevdler	Almanca Öğretmeni	Alman
Friedrich Schadler	Almanca Öğretmeni	Alman
Techn	?	?
Dussient	?	?
Rogalski	Uçuş Öğretmeni	Polonyalı
Tesseyre	Uçuş Öğretmeni	Polonyalı
Dulemba	Uçuş Öğretmeni	Polonyalı
Yannig	Uçuş Öğretmeni	Polonyalı
Belkovski	Uçuş Öğretmeni	Polonyalı ⁸⁷⁰

⁸⁷⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 201.375.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.50.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 98.31.8.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.70.1.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.7.9.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 23.64.3.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.79.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.8.14.; B.C.A. Kararlar

Bruno Taut: 1880 yılında doğdu. 1901 yılında Königsberg’de Sivil Teknisyenler Okulunda mezun oldu. 1904-1906 yılları arasında ünlü bir Alman mimar olan Theodor Fischer’in bürosunda çalıştı. 1910 yılında Franz Hoffmann ve kardeşi Max Taut ile kendine özel mimarlık bürosunu kurdu. Aynı yıl Deutsche Werkbund’a üye oldu.⁸⁷¹ 1932 yılına kadar Berlin’de bir inşaat firmasının baş mimarlığını yaptı. 1934 yılında çalıştığı Prusya Sanat Akademisinden ilişkisi kesildi.⁸⁷² Taut, Avrupa şehirlerinin yeniden yapılandırılması için kentsel planlama konseptleri geliştirdi. Şehir planlamalarının gelişmesi için bireysel yapılardan başlanması gerektiğini savundu.⁸⁷³

Nazi Almanyası’nda 1936 yılında sürgün edilerek Türkiye’ye geldi. Kısa süre içinde ismini Türkiye’ye duyurdu. Atatürk’ün de tam güvenini kazandı. 10 Kasım 1938 yılında Atatürk’ün ölmesiyle devlet cenazesi için katafalkı hazırlanmasıyla görevlendirildi. Kendisi de hasta olmasına rağmen otel odasında bütün gece projeyi hazırladı ve ardından Ankara’ya gitti. Taut tarafından hazırlanan katafalk parlamento binasının önüne yerleştirildi.⁸⁷⁴ Atatürk’ün ölümünde katafalkının tasarımında görevlendirildiğinde para almayı reddetmiştir. Ve şu sözleri söylemiştir. “Böyle bir öneri beni derinden üzer. Yüzyılımızın büyük bir insanının ölümü nedeniyle hasbalkader bana düşen böylesi bir görev karşılığında para almam söz konusu bile olamaz.” demiştir.⁸⁷⁵

Taut, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünün kurucusu ve ilk başkanıdır. Hocalığın yanı sıra Türkiye’nin resmi mimarı olarak çalışmıştır.⁸⁷⁶ İstanbul Belediyesinin danışmanı olan Martin Wagner onun aynı zamanda İstanbul Güzel

Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.60.14.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.64.16.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.14.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.3.1.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.15.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.88.6.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.3.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.1.44.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.66.4.; Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 205-207.; Beritan Fırat Arık, *Erken Cumhuriyet Dönemi’nde G.S.A. ve İ.T.Ü. Mimarlık Bölümleri’nde Yabancı Mimarlar (Görevin İdari ve Mali Çerçevesi)*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 4

⁸⁷¹ İnci Arslanoğlu, “Exhibition: Bruno Taut: Meister Des Farbigen Bauens Bruno Taut İn Berlin, Anlässlich Seines 125. Geburtstages,” *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23/1 (2006), 95.

⁸⁷² Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 202.

⁸⁷³ Ulrike Altenmüller - Matthew Mindrup, “The City Crown by Bruno Taut,” *Journal Of Architectural Education*, 63/1 (2009), 125.

⁸⁷⁴ Paola Ardizzola, “Bruno Taut, Metteur en Scène of Mustafa Kemal Atatürk Catafalque,” *University of Bologna*, 8/12 (2018), 152.

⁸⁷⁵ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 202. Afife Batur, *Atatürk İçin Düşünmek*, (İstanbul: Milli Reasürans Sanat Galerisi Yayınları, 1997), 18.

⁸⁷⁶ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 205.

Sanatlar Akademisinin Mimarlık Bölümünün başkanı olarak çalışmasını sağladı.⁸⁷⁷ Burada çalıştığı dönemlerde de çeşitli mimari sergiler düzenledi. Bu sergilerde üniversite profesörlerinin mimari konularda toplantı yapmasını ve sanat eserlerinin tanıtılmasını sağladı.⁸⁷⁸

Türkiye’de kaldığı yıllarda Türkiye’deki önemli mimari anıtların korunması ile ilgili çalışmalar başlatıldı. Bakanlık tarafından bu konu ile ilgili Taut’tan araştırma yapmasını ve bunu resmi bir evrak halinde sunması istendi. Edirne, Ankara ve Bursa’daki yapıları inceleyerek yenileme yapılmasını ve tarihi yerlerin korunmasıyla ilgili rapor sundu. Bu rapor daha sonra Anıtları Koruma Komisyonunca yayınlandı.⁸⁷⁹

Ankara’da Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi binasının proje mimarlığını Erich Zimmermann ile yaptı. Bunun yanında Ankara’nın imar edilmesinde büyük emekler verdi.⁸⁸⁰ Ankara’daki Atatürk Lisesi, Trabzon Lisesi ve Cebeci Ortaokulunun mimariydi. Taut, yabancı ve yerli mimarlar arasında saygı görülen bir kişilikti. İstanbul’da vefat etmiştir. İstanbul şehir mezarlığına gömülmüştür.

Bruno Taut, Türkiye’de yaptığı çalışmalar ve yetiştirdiği öğrenciler sayesinde uzun yıllar kendisinden söz edilmiş önemli mimardır. Yıldız Teknik Üniversitesi’nden mimarlık tarihi profesörü Uğur Tanyeli, Bruno Taut hakkında şu sözleri söylemiştir.

“Mimarlık ve tasarım alanlarında olan bitenler, bilim dallarında kendini gösterenlerden çok farklı gibi görünür. Sosyal bilimlerde, Türkiye’ye gelenler bilim insanları ve akademisyenlerdi. Fakat mimarlık alanında faaliyet gösterip de buraya gelenlerden neredeyse hiçbiri standart akademik aşamalardan geçmemişti. Ya da büyük çoğunluğu geçmemişti. Bu kişilerin birçoğu, o dönemde tek mimarlık okulu olan Güzel Sanatlar Akademisi’ne geldiler. Onlar gerçek mimarlar ve tasarımcılardı ve geliş nedenleri diğer bilim insanı veya akademisyenlerle aynı değildi. Her durumda, hiç kimse onları üniversite reformu bağlamında düşünmüyordu. Onlar, devletin yeni mimari programını uygulayacak kişiler olarak görülüyordu. Devletin yeni mimari programı, çok basit, hatta kabataslak tanımlanmış, modern Türkiye’de modern mimari olmalı düşüncesinden daha derine gitmiyordu. Mimari bir bakış açısından değerlendirildiğinde, sanki devlet kimi bulduysa onu getirmişe benzer. Bunu, belirli tercihlere uygun veya getirdikleri kişilerin temel niteliklerine göre yaphklarına ilişkin bir kanıt yoktur. Yani, Çin üzerine uzman

⁸⁷⁷ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2001), 209.

⁸⁷⁸ Tan, Profesör Taut’un Eserleri: Akademi Dün Bir Mimari Sergisi Açıldı, 05.06.1938, 10.

⁸⁷⁹ Giorgio Gasco, Bruno Taut And The Program For The Protection Of Monuments In Turkey (1937-38) Three Case Studies: Ankara, Edirne And Bursa, *Metu Journal Of The Faculty Of Architecture*, 27/2 (2010), 15.

⁸⁸⁰ Ümit Sariaslan, *Aramızdan Ayrılışının 80. Yılında Bruno Taut Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Mimari*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017), 23.

bir kişi getirttikleri zaman, o gerçek bir Çin uzmanıydı. Ama gelen mimarlardan bazıları gerçekten dünyaca kabul görmüş mimarlar olmakla birlikte, bazıları hiçbir öneme sahip olmayan sıradan kişilerdi. Öyle görünüyor ki, eylem yöntemi, o dönemde bulunabilen herkesi getirmekti. Çoğu zaman bürokratların getirdikleri kişilerin temel mimari eğilimlerinden bile haberdar olmadıklarını biliyoruz. Sözelimi, Akademi'nin yayımladığı 1936 tarihli küçük bir broşür, mimarlık bölümünün kısa bir açıklamasını içerir. Ülke dışından Bruno Taut adlı bir mimar bulduk. Kısa süre sonra gelme siyle, modern mimari adına taşra merkezleri ve kırsal bölgeleri istila eden o çirkin kübik binaları mücadele edecek yeni bir mürşit bulmuş olacağız. Öylesine yanlış, Taut' un niteliklerine ilişkin bir anlayıştan öylesine yoksun bir yorum olamazdı. Taut'un kendisi, son derece kararlı bir modernisi idi. Yönetimse, Taut'un modernizm ile savaşmak üzere davet edildiğini ileri sürüyordu. Bu öyle komik ve cahilce bir seçimdir ki. Peki, Taut aslında niye geldi? Çok basit: Taut hem komünist hem Yahudiydi ve o dönemde ülkesine dönemiyordu. Japonya'da yaşıyordu ve Japonlar orada kalması için uygun olanakları ona vermemişti. Taut düpedüz gidecek yeri olmadığı için Türkiye'nin daveti ni kabul etmek zorunda kaldı. Ve böylelikle, dünya mimarlık sahnesinin başaktörlerinden biri, Türkiye'ye tesadüfen geldi. Ne var ki, Türkiye bunun farkında değildi. Daha önce değindiğimiz gibi, yönetim modernizm ile savaşacak birini bekliyordu. Türkiye'ye çok kişi geldi. Bazıları önemsizdi; bazıları dönemin ideolojik tercihlerine göre reddedilmesi gereken kişilerdi. Mimarlar arasında birçok komünistin gelmiş olması ilginçtir. Bir örnek vermek gerekirse, kararlı bir komünist Morgerete Schütte-lihotzky geldi. Ülkesine geri döndüğü zaman, Avusturya yerallı örgütüne katıldı ve onun uzun yıllar Nazilere karşı ilen savaştığını biliyoruz. Morgerete Schütteüholzky Avusturya'nın ilk kadın mimarlarından ve aktif komünist liderlerindendi. Akademide sorunsuz bir şekilde ders verebilmesi ve Maarif Vekâleti için İlköğretim Programları hazırlayabilmiş olması ilginçtir. Taut kadar önemli olmasa bile, dikkate değer bir tasarımcıdır.”⁸⁸¹

Uğur Tanyeli'nin konuşmasına baktığımız da Türkiye'nin mimari durumunu ve Bruno Taut'un ülkemiz için ne kadar önemli bir uzman olduğunu anlamız açıdan önemlidir.

Clemens Holzmeister: 1886 yılında Avusturya'da dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini Innsbruck'ta tamamladı. 1906 yılında Viyana Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümüne girdi. 1913 yılında aynı üniversite de asistan oldu. 1919 yılında Innsbruck Devlet Üniversitesinde ders vermeye başladı. Çeşitli sergiler yayınladı. Holzmeister, 1927 yılından itibaren Türkiye'ye gidip gelmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinin binalarının yapılması için görevlendirilmiştir. Bu sırada

⁸⁸¹ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 59-60.

Düsseldorf Devlet Sanat Akademisinin yönetmiştir. 1937 yılına kadar Viyana Uygulamalı Sanatlar Akademisi rektörlüğünü yapmıştır. 1938 yılında Memur Yasası gereğince Hitler Hükûmeti tarafından görevine son verilmiştir. Aynı yıl Türkiye'ye gelmiştir. Holzmeister, Türkiye'yi barış ve huzur adası olarak nitelendirmiştir. TBMM Binasını yapılması için yapılan mimarlar yarışmasını kazanmıştır.⁸⁸²

Türkiye'de 1938-1954 yılları arasında kalarak birçok katkıları oldu. İstanbul ve Ankara'da mimari proje çalışmalarını sürdürdü. Bayındırlık Bakanlığının danışmanlığını yaptı. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünde öğretim üyeliği yaparak genç mimari nesilin yetişmesini sağladı.⁸⁸³

Türkiye'nin mimari açıdan tekrar kurulup yapılanmasında büyük etkileri oldu. Çeşitli projelerde yer alarak modern çizimler yaptı. Proje çizimlerinin başarıları sorulduğunda şöyle cevap verdi. "Ben farkında olmadan içimden gelen bir sese uyarak çizdim ve inşa ettim. Ümit ederim ki bu sese daima sadık kaldım." Türkiye'de modern mimarın yerleşmesini, öğrencilere aktarılmasını ve genç mimarlar yetişmesini sağladı. Özellikle Ankara'nın imar edilmesinde görevlendirildi.⁸⁸⁴ Ankara'daki önemli hükûmet binalarının yapan mimardır.

Holzmeister'in Ankarada yapmış olduğu binalar

- Milli Savunma Bakanlığı
- Genelkurmay Başkanlığı
- Ankara Orduevi
- Cumhurbaşkanlığı Köşkü
- İçişleri Bakanlığı
- T. C. Merkez Bankası
- Güven Anıtı'nın Tasarımı
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı

⁸⁸² Elvan Erkmén, *Clemens Holzmeister ve Türk Mimarlığındaki Yeri*, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1998), 9-13.

⁸⁸³ Aydan Balamir, "Mimar Clemens Holzmeister Sergisi," *Mimarlık*, 303 (2002), 15.

⁸⁸⁴ Aydan Balamir, *Clemens Holzmeister - Çağın Dönümünde Bir Mimar*, (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010), 365.

- Yargıtay
- Emlak Kredi Bankası
- Eski Ticaret Bakanlığı
- Ankara Harp Okulu
- Avusturya Büyükelçiliği
- Yeni TBMM Binası⁸⁸⁵

Bu mimari eserlerin yanı sıra Atatürk evi, Milli Eğitim Bakanlığı, İktisat ve Ziraat Bakanlığı binaları da Holzmeister'in önemli eserleridir.⁸⁸⁶ Bu yaptıkları eserlerle Cumhuriyet tarihimize damgasını vurmuştur. Kendine has Holzmeisterizm stilini en iyi şeklini Ankara'da uygulamıştır. Kısa süre sonra hükûmetin resmi mimarı olmuştur.⁸⁸⁷

Atatürk vefat edince Anıtkabir yapımı için bir proje hazırlamıştır. Bu projesinde Türk İslam türbelerinden etkilenmiştir. Osmanlı- Selçuklu yapı sanatını yansıtmaya çalışmıştır.⁸⁸⁸ Ancak bu proje hem modern Türkiye'ye uymaması hem de Anıtkabir'in Türk mimarlar tarafından yapılmasını istenmesi nedeniyle kabul edilmemiştir. Holzmeister projesinin kabul edilmemesine çok üzölmüş ve şu sözleri söylemiştir.

"Daha Türkiye'de yaşadığım yıllarda bile Atatürk için, bu büyük insan için, nasıl bir anıt yapılmalıdır diye düşünürdüm. Anıtkabir'le ilgili uluslararası yarışmaya ben de katıldım. Ancak yarışmanın jürisi genellikle Almanlardan oluşuyordu ve o dönemde Adolf Hitler'in neoklasik mimari şekli modaydı. Aynı günlerde Ankara'da bu mimari tarzında büyük bir sergi açıldı. Jüri yeterince etkilenmişti. Aynı jüri, Türkiye'nin mezar kültürünün anıtsal alanda dünyada tek örnek olduğunu bile bilmiyordu. Bugün bir kısmı harabe halinde olan, Konya'da ve Anadolu'nun pek çok yerindeki anıt mezarlar olan türbeler, dünyada bir eşi bulunmayan türbeler, Atatürk için yapılacak Anıtkabir için çıkış noktası olur düşüncesindeydim. Türbenin

⁸⁸⁵ Elvan Erkmen, "Clemens Holzmeister Mimarlığı, MSÜ Mimarlık Faköltei," *Tasarım Kuram*, 3 (2003), 57.; Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri Clemens Holzmeister, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022.

⁸⁸⁶ Hatice Kalfaoğlu Hatipoğlu, "Sosyal Bir Değişim Aracı Olarak Mimari: Clemens Holzmeister'in Yaşamı ve Yenilikçi Stilinin Türkiye'deki Yansımaları," *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 7/55 (2020), 1629.

⁸⁸⁷ Hatipoğlu, "Sosyal Bir Değişim Aracı Olarak Mimari", 1630.

⁸⁸⁸ Clemens Holzmeister, *Architekt In Der Zeitenwende: Clemens Holzmeister: Selbstbiographie, Werkverzeichnis*, (Salzburg: Bergland, 1976), 280.

betondan geliştirilmiş bir biçimini esas alan bir Anıtkabir çizmiştim. Ne yazık ki bu hayalim gerçekleşmedi ve Atatürk için neo-klasik bir Anıtkabir yapıldı.”⁸⁸⁹

Holzmeister, 1954 yılında Avusturya’ya döndü. Viyana Güzel Sanatlar Akademisinin rektörlüğüne atandı. 1983 yılında Salzburg’da vefat etti. 2008 yılında Ankara’da bir caddeye ismi verildi.⁸⁹⁰ Holzmeister, 1957 yılında Güzel Sanatlar Akademisinde yaptığı çalışmalardan dolayı Avusturya Bilim ve Sanat Yüksek Ödülü’nü, 1963 yılında ise İstanbul Teknik Üniversitesi fahri doktorluk ödülünü almıştır.⁸⁹¹

Gustav Oelsner: 1879 yılında doğmuştur. Mimar ve şehir planlama uzmanlığı yapmıştır. Hamburg Altona Şehir Mimarisi alanının da çalışıyordu. Berlin Sanat Akademisinde ders veriyordu. 1933 yılında Yahudi olduğu için Hitler hükûmeti tarafından görevine son verildi. Oelsner, 1937 yılında Türkiye hükûmeti tarafından İktisat Bakanlığının danışmanı olarak davet edildi. 1939 yılında ise İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi profesörlüğüne atandı. Yüksek Mühendis Mektebinde 1951 yılına kadar hizmet etti. Şehircilik uzmanı kürsülüğünü kurdu. Şehir planlama derslerini vermenin yanında Türkiye’nin şehir planlama projelerini çizdi.⁸⁹²

1943-1948 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı fen heyetinin imar başmüşavirliğini yaptı. Oelsner, Anadolu kentlerinin tanınması ve sorunların öğrenilip çözümlerinin hazırlanmasını istemiştir. Toplu konut projelerinin hazırlamasını sağlamıştır. Şehir planlamaları yaparken Anadolu’nun yerleşme kültür ve mirasının korunmasını, şehrin ana dokularına müdahale etmeden modern bir planmalar yapmıştır. Bayındırlık Bakanlığı göreviyle İstanbul Teknik Yüksek Mektebinde ki görevini birlikte yapmıştır. Anadolu şehirlerini, köy ve kasabalarını gezerek notlar almıştır. Aldığı bu notları ve çalışmaları da öğrencilerine büyük bir heyecanla tanıtmıştır.⁸⁹³

⁸⁸⁹ Balamir, “Mimar Clemens,” 18.

⁸⁹⁰ Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara’daki İzleri, Goethe Institut, Ankara, 2010,27.12.2022.

⁸⁹¹ Hatipoğlu, “Sosyal Bir Değişim Aracı Olarak Mimari “, 1642.

⁸⁹² Stanford J. Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı ve Türkiye: Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtulmasında Türkiye’nin Rolü*, çev: Fahir Armaoğlu, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 437.; Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar*, 121.

⁸⁹³ Mehmet Rifat Akbulut, “Kemal Ahmet Arû ve Misyon Kuşağı,” *Tasarım Kuram*, 14 (2012), 9-10.

Türkiye Cumhuriyeti, Ankara ve İstanbul'un dışındaki şehirlerin imarı çalışmalarına da önem vermiştir. Cumhuriyet hükûmeti her alanda modern ve çağdaş seviyeye ulaşmak istiyordu. Bu sebepten Oelsner gibi Türkiye'nin önemli mimarlarına Anadolu'nun farklı şehirlerinin imarı için de görevlendirilmiştir. Bu şehirlerden birisi de Kayseri'dir. Kayseri şehrinin imar planlaması Türk mimarlarında katkısıyla Oelsner tarafından hazırlanmıştır.⁸⁹⁴

İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nde çalışırken kişiliği ile de öğrencileri ve çevresi tarafından sevilen başarıları takdir edilen bir hocadır. Oelsner'in öğrencisi Kemal Ahmet Aru, hocasını şu şekilde anlatmıştır.

“Her türlü yapmacılıktan uzak, sakın nazik edasıyla, çalışkanlığı ve ciddi çalışmalarıyla kendisinin kısa zamanda görevinde olağanüstü başarılı bir kişi olduğunu göstermiş ve böylece tüm meslektaşlarının saygı ve hayranlığını kazanmıştır. Modern şehircilik kavramının temelini de ilk olarak ortaya atan mimardır.”⁸⁹⁵

Kemal Ahmet Aru'nun sözlerini incelediğimizde de Türkiye'nin modern şehircilik alanında gelişmesinde büyük katkılarının olduğunu söyleyebiliriz. 1951 yılında Türkiye'den ayrılmıştır. 1956 yılında Hamburg'da ölmüştür.⁸⁹⁶

3.1.8. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin etkisiyle 1882 yılında Osman Hamdi Bey önderliğinde Mekteb-i Sanayi-i Şahane kurulmuştur. Bu kurum batılı tarzda resim, heykel ve mimarlık alanlarında eğitim veren bir okuldur. Mekteb-i Sanayi'de görevli hocaları incelediğimizde Alexander Vallaury, Guilio Mongeri gibi yabancı hocaların geldiğini de görmekteyiz. Bu okul Cumhuriyetin ilanından sonra 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisine çevrilmiştir. Cumhuriyetin modernleşme çabaları içinde sanat ve mimarlık eğitimi veren tek okul olmuştur.⁸⁹⁷ Türkiye'de mimarlık ve sanat eğitimi gelişmesi, modernleşmesi Batının sanatının Türkiye'de tanıtılması Güzel Sanatlar Akademisinin eğitim programının düzenlenmesinde yabancı hocaların büyük katkısı olmuştur. Üniversite reform hareketinin hedefine ulaşmasını

⁸⁹⁴ Filiz Sönmez- Semra Arslan Selçuk, “Oelsner- Arû İmar Planının Hazırlık Süreci, 1944-1945: Kayseri Vilayet Gazetesi Haberlerinin Analizi,” *Online Journal of Art and Design*, 9/4 (2021), 79.

⁸⁹⁵ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 207.

⁸⁹⁶ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 207.

⁸⁹⁷ Esat Suher -Nezih R. Aysel, “Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi,” *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 140 Yılın Mimarlığına Tanıklık: 1882-2022 Seminer Söyleşi*, (2022), 1

sağlamışlardır. Bu yabancı hocaların ülkemize katkıları sayesinde genç sanatçılar ve önemli mimarlar yetişmiştir.⁸⁹⁸

Türkiye'nin yabancı uzman istihdamı özellikle 1930'lu yıllarda olmuştur. Bunda üniversite reformu ve ekonomiyi canlandırma politikalarının etkileri büyüktür. Başta Almanya ve Avusturya olmak üzere Avrupa'dan birçok yabancı uzman gelmiştir. Bu iki devletin yanı sıra Norveç, Çekoslovakya, Bulgaristan, Yugoslavya, gibi birçok ülkeyle kliring sistemine geçilmiştir. Bu ülkelerden Mimarlık Bölümüne gelen hocalar aldıkları maaşlarının 3/1 yurtdışına çıkarılmalarına izin verilmiştir. Bu haktan Güzel Sanatlar Akademisinin Resim ve Heykeltraş Bölümlerindeki hocalar da yararlanmıştır.⁸⁹⁹

Tablo 11

1930-1945 Yıllarında Güzel Sanatlar Akademisine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Rudolf Edwin Belling	Heykeltraş	Alman
Clemens Holzmeister	Mimar	Avusturyalı
Giulio Mongeri	Mimar	?
Ernst Arnold Egli	Mimar	Alman
Schner	Mimar	Avusturyalı
Philipp Ginther	Mimar	Avusturyalı
Martin Wagner ⁹⁰⁰	Mimar	?
Robert Vorhölzer	Mimar	Alman
Franz Hillinger	Mimar	Alman
Leopold Levy	Ressam	Fransız
Marie Louis Sue	Mimar	Alman
Finumuk	Sanatçı	?
M. Veber	Mimar	?
Adolf Treberer Von Trebesburg	Heykeltraş	?
Wilhelm Schütte	Mimar	Avusturyalı

⁸⁹⁸ Ataman Demir, *Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar*, (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2018), 368.

⁸⁹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.92.5.

⁹⁰⁰ İstanbul Güzel Sanatlar Fakültesi'nin yanısıra İstanbul Belediyesinde de danışman olarak çalışmıştır.

Margarete Schütte Lihotzky	Mimar	Avusturyalı ⁹⁰¹

Tablodan anlaşıldığı üzere Güzel Sanatlar Akademisine gelen yabancı uzmanların çoğunluğunu Almanlar oluşturmaktadır. Bazı uzmanların ise isim ve bölümlerine ulaşılrken hangi ülkeden geldiği ile ilgili bilgiye ulaşılammıştır.

Rudolf Edwin Belling: 1886 yılında Berlin’de doğdu. 1897 yılında Steglitz’de ilkokul eğitimini aldı. 1902-1903 yıllarında Preussisches Luisen-Stift okulunu bitirdi. Annesinin isteği üzerine bir sanat ve zanaat atölyesinde çıraklık yaptı.⁹⁰² 1911 yılına gelindiğinde Berlin Güzel Sanatlar Akademisinde öğrenim gördü.⁹⁰³ Belling, heykeltcilik alanında Almanya’da Avant-garde akımının öncü isimleri arasında yer aldı. İki savaş arası dönemde Almanya’da modern sanatçıların dışlanması nedeniyle Almanya’dan ayrılmak zorunda kaldı.

Türk Kültür politikacısı Cevat Dursunoğlu aracılığıyla 1937 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümünü başkanlığına getirilmesi amacıyla Türkiye’ye davet edildi. Türkiye’de çağdaş anlamda heykeltciliğin yapılabilmesi için çaba gösterdi. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünde de modelaj dersleri verdi. Öğrencilerine mesken problemlerini ve plastik mimariyi tanıttı. Akademisyenliğin yanı sıra hükümet tarafından verilen her görevi severek yaptı. 1939 yılında Anıtkabir heykel ve rölyefleri için kurulan devlet jürisinde danışman ve bilirkişi olarak görev aldı. Belling, Atatürk için yapılacak olan Anıtkabir’in yabancı uzmanların yanı sıra Türk mimar ve heykeltıraşların yapılmasını istedi. Bu Türk mimar ve heykeltıraşlarına olan güveni gösterir. Yurdun farklı şehirlerine gönderilerek anıt ve heykellerin estetik ve teknik açıdan yeterli olup olmadığı incelenmesi istendi. İstanbul Üniversitesi iç bahçesi için Atatürk Heykeli yapılması için görevlendirildi. Yüksek Ziraat Enstitüsüne İsmet İnönü’nün heykelini yaptı. İsmet İnönü, Taksim İnönü

⁹⁰¹ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 195.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 17.7.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.77.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.9.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.22.13.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 65.48.20. B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.13.10., Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 208-210; Arık, *Erken Cumhuriyet Dönemi’nde*, 4.

⁹⁰² Rudolf Belling Archiv, 28.12.2022.

⁹⁰³ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 113.

Gezisine konulması için Atlı İnönü Anıtı yaptırdı. Bu anıt, Rudolf Belling'in ülkemizde yaptığı en önemli çalışması olarak kabul edildi.⁹⁰⁴

Belling, ülkemizde kaldığı yıllarda heykeltıraşlık eğitimini modern akımlara ve çağın gelişimine uygun olarak tasarladı. Onun Türkiye'ye gelişi heykel tarihi için dönüm noktası olarak kabul edildi. Heykelcilik eğitimini tamamen değiştirdi. Atölye sistemi ile modern heykeller üreten ve anıt çalışmalarını tasarlayan yeni kuşak heykeltıraşlar yetiştirdi. Teknik açıdan Türk sanatçıların yeni yöntemler tanınmasını sağladı. Kendisine özgü uygulamaları ise öğrencilerine öğretti.⁹⁰⁵ Şadi Çalık⁹⁰⁶ Hüseyin Anka Özkan, Hakkı Atamulu, Yavuz Görey, İlhan Koman, Zerrin Bölükbaşı, Hüseyin Gezer, Turgut Pura gibi öğrencilerin yetişmesini sağladı.⁹⁰⁷ 1966 yılında Berlin Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü yöneticiliği için yeniden Berlin'e gitti. 1972 yılında ise Münih'te vefat etmiştir.⁹⁰⁸

Ernst Arnold Egli: 1893 yılında Viyana'da doğmuştur. Viyana Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünü bitirmiştir. 1920-1924 yılları arasında Viyana'da Eden yerleşiminin imarını hazırlamıştır.⁹⁰⁹ 1927 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinin programlarını düzenlemek ve konferanslar vermek amacıyla Mimarlık Bölümünün başına getirilmiştir.⁹¹⁰ 1932 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü ve Baytar Mektebi binasının yapımı için görevlendirilmiştir.⁹¹¹

Egli, Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra Atatürk için modern bir çiftlik evi inşa etmiştir. Marmara Dağ evi, Erken Cumhuriyet döneminin önemli bir yapıtıdır. Çağdaş yaşam tarzına uygun olarak tasarlanan bu dağ evinde park alanları toplantı, balo salonları yer almıştır.⁹¹²

⁹⁰⁴ Vildan Çetintaş, *Rudolf Edwin Belling ve Atölyesi*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: 2003), 213-220.; Widmann, *Ataturk University Reformu*, 208-209.

⁹⁰⁵ Ayça Tufan, "Cumhuriyet Dönemi Türk Heykelticileri: İlk Kuşak "Rudolf Belling Atölyesi," *International Social Sciences Studies Journal*, 5/30 (2019), 892.; Metin Şen, "Rudolf Belling'in Türk Heykel Sanatına Katkıları Bağlamında Şadi Çalık'ın Soyut Heykelleri," *Inonu University Journal of Arts and Design*, 6/14 (2016), 2.

⁹⁰⁶ Seda Alp, "Eskişehir'de Bulunan Şadi Çalık Heykelleri Üzerine Bir Değerlendirme," *Art-Sanat*, 16 (2021), 31.

⁹⁰⁷ Şen, *İstanbul'a Sığınanlar*, 2.

⁹⁰⁸ Widmann, *Ataturk University Reformu*, 209.

⁹⁰⁹ Bir Başkent'in Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri Ernst Arnold Egli, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022.

⁹¹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.60.9.

⁹¹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.68.6.

⁹¹² Leyla Alpagut, Marmara Dağ Evi: Atatürk İçin Modern Çiftlik Evi/Marmara Köşkü: Atatürk İçin Modern Çiftlik Evi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 29/1 (2012), 69.

Ankara'nın imar edilmesinde Egli'nin önemli bir yeri vardır. Türkiye'de çalıştığı zamanlarda ülke insanlarını anlamaya bu coğrafyayı tanımaya çalışmıştır. Milli Eğitim Bakanlığının onayı ile Anadolu da ki çeşitli okulları gezmiş ve okullarla ilgili incelemeler yapmıştır.⁹¹³

Türkiye ile ilgili sözleri ilginçtir. Egli konuşmasında şunları ifade etmiştir:

“Bu ülkeyi, yörelerini, insanlarını, dilini ve ananelerini sevdim. Ayrıca hayatımın zenginleşmesi, yenilenme ve yeni bir eğitim sürecinde yer almaktan mutlu oldum. Ülkede kazandığım şöhretten, içtenlikle kabul görmekten de mutluluk duydum.” demiştir.

Egli, uluslararası mimarlık üslubunun Türkiye'ye yerleşmesini sağlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı İnşaat Bürosu yöneticiliği, İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık şubesi yöneticiliği yapmıştır. Öğretim üyeliği yaptığı dönemlerde özellikle öğrencilerinin çağdaş mimarlık üslubunun öğretmeye özen göstermiştir.⁹¹⁴

Milli Eğitim Bakanlığının baş mimarı olarak çalışmıştır. 1927- 1940 yılları arasında Türkiye'de bulunmuştur. Egli'nin mimarlığını yaptığı bir diğer ender yapıt ise Ankara'da inşa ettiği Koç Han'dır. Bu yapı Ankara'nın eski kentsel yapısının olduğu bir dönemde çok amaçlı bir yapı olması şehir için yepyeni bir yapı stilini temsil etmiştir. Cadde seviyesinde dükkânlar, yer altında büyük depolama tesisleri, ofislerle çok amaçlı bir yapı inşa etmiştir.⁹¹⁵

1940 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığı yanı sıra Türk Hava Kurumu baş mimarı olarak çalışmıştır. Bu tarihten sonra İsviçre'ye gitmiştir. 1953 yılında tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Birleşmiş Milletler Teknik Yardımı Örgütünde görev almıştır. Orta Doğu Amme İdaresi ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde Şehircilik ve Bölge Planlama konularında dersler vermiştir.⁹¹⁶

Egli, 1964 yılında yine Türkiye'de bulunmuştur. İstanbul- Yıldız Teknik Okulunda Sanat ve Mimari tarihi, bölge planlaması şehircilik derslerini okutmuştur.⁹¹⁷

⁹¹³ B.C.A.Devlet Arşivleri Başkanlığı, No:180.9.0.0, Gömlek No:7.48.3.

⁹¹⁴ Leyla Alpagut, “Modernleşme Projesinin Temsilinde Önemli Bir Yapı: İsviçreli Mimar Ernst Arnold Egli ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu,” *Alternatif Politika*, 2/2 (2010), 126.

⁹¹⁵ Oya Atalay Franck, “İlk Koç Han: Ankara'da Modern Mimarinin Öncüsü,” *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2013), 89.

⁹¹⁶ Leyla Alpagut, “Modernleşme Projesinin”,132.

⁹¹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 182.78.4.

Eserleri:

- Ankara Devlet Konservatuvarı
- Ankara Ticaret Lisesi
- İsmet Paşa Kız Lisesi
- Ankara Kız Lisesi,
- Ziraat Fakültesi,
- Siyasal Bilgiler Fakültesi,
- Gazi Lisesi,
- Atatürk Orman Çiftliği kompleksi ve Bira Fabrikası,
- Fuat Bulca Evi,
- İsviçre Büyükelçiliği,
- Irak Büyükelçiliği,
- Türk Hava Kurumu,
- Etimesgut Uçuş Okulu,
- Şükrü Koçak Evi,
- Gazi Eğitim Enstitüsü, Jimnastik Okulu,
- Gazi Eğitim Enstitüsü, Yapı Usta Okulu,
- Koç Han,
- Etimesgut Yatılı Mektebi,
- Marmara Köşkü
- Musiki Muallim Mektebi
- İsmet Paşa Kız Enstitüsü
- Eski Sayıştay Binası⁹¹⁸

⁹¹⁸ Leyla Alpagut, *Cumhuriyet'in Mimarı, Ernst Arnold Egli: Türkiye Yılları, Anılar ve Ankara İçin Yapılar*, (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2012), 355.; Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri Ernst Arnold Egli, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022.; Leyla Alpagut, "Modernleşme Projesinin," 132.

Leopold Levy: 1882 yılında Paris'te doğmuştur. Babasının resme ilgi duyması ve resim tablolarını satın almasıyla Levy resim sanatı ile tanışmıştır. İlkokul eğitimine College Rollin'de başlamıştır. Annesinin önerileri sonucu Dekoratif Sanatlar Okuluna devam etmiştir. Burada istediği başarıyı elde edemeyince Güzel Sanatlar Akademisine gitmiştir.⁹¹⁹

Levy, 1936 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölüm başkanlığına görevlendirilmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Yaklaşık 12 yıl boyunca ülkemizde kalmıştır. Ülkemizde ilk baskı resim tekniğini uygulamış ve öğrencilerine de aktarmıştır. Bu teknik Türk sanatında yoğun bir ilgi görmüştür.⁹²⁰ Levy, Resim Bölümü başkanı olduğu sıralarda Türk sanatçıları çalışmalarına devam etmiştir. Atölyeleri muhafaza edilmiş, öğrencileri de yine eski hocalarıyla devam etmesini sağlamıştır. Levy, öğrencilerine temiz ve içten bir çalışma ortamı sunmuş ve tabiatı duyguyla yorumlamalarını istemiştir. Onun bu mütevazı tarzı öğrencilere olan yaklaşımı bölümün öğrencilerle dolmasını sağladı. Kendisinden önce Türkiye'de çalışmalar yapan ressamın tarzlarına ise saygı duymuştur.⁹²¹

Levy, Atatürk'ün isteği üzerine İstanbul'da Türkiye'nin ilk Resim-Heykel Müzesinin düzenlenmesinde çalışmıştır. Batı sanatı için önemli yer tutan Bonnard, Picasso, Marquet, Matisse gibi ünlü isimlerin eserlerini müzeye getirilmesini sağlamıştır. Resim heykel sergilerinde abide ve heykellerin korunması, planlanması komisyonunda görev yapmıştır. Güzel Sanatlar Akademisinin kütüphanesinin zenginleşmesi için çaba harcamıştır. Gravür atölyesi kurarak öğrencilerin yetişmesini sağlamıştır. Resim sanatının incelikleri ile ilgili gazetelerde ve dergilerde yazılar yazmıştır. Konferanslar vermiş ve kişisel sergiler açmıştır. Böylece Türkiye'nin sanat ortamının bilinçlenmesini ve gelişmesini sağlamıştır. Öğrencilerinin “Yeniler Grubu” sergilerini hazırlamalarında yardımcı olmuştur. Öğrencisi Turgut Atalay: “Ondan iyisi Türkiye'ye gelemezdi. Her ders bir konferanstı.” demiştir. Genç kuşak Türk ressamına çığır açmış, öğrencilerine sanatçı kimliği kazandırmaya çalışmıştır. Nuri İyem, Avni Arbaş, Selim Turan, Tiraje Dikmen ve Nejat Devrim gibi önemli Türk ressamın

⁹¹⁹ Şeyda Üstünipek, *1936-1950 Yılları Arasında Güzel Sanatlar Akademisi: Léopold-Lévy Ve Atölyesi*, (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009), 29-30.

⁹²⁰ Ayçel Derya Tanay Öztürk- Zeliha Kayahan, “Çağdaş Türk Sanatında Bir Usta; Leopold Levy Ve Gravürleri,” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/109 (2020), 434-435.

⁹²¹ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 212-213.

yetişmesini sağlamıştır.⁹²² 1944 yılında resim sanatı atölyeleri ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığına rapor sunmuştur. Kendi yaptığı yağlı boya resimleri içinse bir atölye oluşturmuştur. 1949 yılında Güzel Sanatlar Akademisinden ayrılarak Paris’e dönmüştür.⁹²³

3.2. İstanbul Belediye Konservatuarı

İstanbul Belediye Konservatuarının temeli 1917 yılında kurulan Maarif Nezaretine bağlı Darüelhan kurulmasıyla atılmıştır. Bu kuruluş Cumhuriyetten sonra İstanbul Belediyesine bağlanmıştır. 1934 yılında ise ismi İstanbul Belediye Konservatuarı olmuştur.

Tablo 12

İstanbul Belediye Konservatuarında Çalışan Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Joseph Marx	Müzik	Avusturyalı
Geza Von Heygei	Müzik	Macar
Filo Adinolfi	Müzik	İtalyan
Albert Braun	Müzik	İtalyan
Fischberg	Müzik	İtalyan
Mercenier	Müzik	İtalyan
Frederich Von Statzer	Piyanist	Avusturyalı
David Zirkin	Çellocu	Rus
Joseph Zirkin	Müzik	Rus
Gerog Ernst	Flütçü	Avusturyalı
Glazer	Kontrabas	Çekoslavakyalı
Edward Posch	Trombon	Avusturyalı
Erich Kuhn	Fagot	Avusturyalı
C. Dolener	Klarnet	Avusturyalı
Karl Berger	Müzik	? ⁹²⁴

⁹²² Meliha Yılmaz, “Sanatçı ve Sanat Eğitimcisi Olarak Leopold Levy ve Türk Resim Sanatına Etkisi,” *İdil*, 4/15 (2015), 51. ; Ahmet Dalkıran, “Leopold Levy’nin Çağdaş Türk Resmine Katkısı Giriş,” *Sanat Dergisi*, 22 (2013), 1.

⁹²³ şeyda Üstünipek, “Leopold-Levy, Atölyesi ve Türk Resmine Etkisi,” *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 11/3 (2021), 1114.

⁹²⁴ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 220.

İstanbul Belediye Konservatuvarı için de Avrupa'nın farklı ülkelerinden yabancı sanatçılar getirilmiştir.

3.3.Ankara'daki Kurumlara Gelen Yabancı Uzmanlar

3.3.1. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Atatürk'ün dil ve tarih konularına karşı ilgi duyması sonucu Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) kurulmasında büyük etkisi vardır. Milli Eğitim Bakanlığı Yüksekokullar Genel Müdürü olan Cevat Dursunoğlu'nun gayretleri sonucu 2795 sayılı kanunla 1935 yılında kurulmuştur.⁹²⁵ Fakülte eğitime ilk yıllarında geçici olarak Evkaf Apartmanının bir bölümünü kiralayarak başlamıştır. 1939-1940 eğitim yılında ise Atatürk Bulvarında bir bina inşa edilmiştir. Bu fakülte 1946 yılında Ankara Üniversitesine bağlanmıştır.⁹²⁶ İstanbul Üniversitesi bölümlerinde yabancı uzmanlardan yararlanıldığı gibi DTCF'de de yabancı akademisyenler görev almıştır. Fakültede çalışan yabancı uzmanları incelediğimizde yine Alman uzmanların daha ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Bu uzmanların içerisinde mültecilerin yanı sıra mülteci olmayanların da ülkemizde çalışmak için gelmiştir.⁹²⁷

Tablo 13

1935-1945 Yıllarında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
George Rohde	Klasik Diller	Alman
Benno Landsberger	Asuroloji	Alman
Hans Güterbock	Hititoloji	Alman
Walter Ruben	Hindoloji	Alman
Karl Menges	Slav Dilleri	Alman
Wolfram Eberhard	Sinoloji	Alman
Herbert Louis	Coğrafya	Alman
Rasonyi	Hungaroloji	Macar
Jean Camborde	Fransız Dili	Fransız

⁹²⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.40.15.

⁹²⁶ Nilgün Çelebi, "Dil ve Tarih Coğrafya," 263.; Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 234.

⁹²⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.49.12.

Tablo 13.1 (devamı)

Karl Steuerwald	Alman Dili	Alman
Huile	Fransız Dili	Fransız
Hubert Melzig	Alman Dili	Alman
Baker	İngiliz Dili	İngiliz
Clemens Möller	Alman Dili	Alman
Olivier Lacombe	Felsefe	Fransız
Von der Osten	Arkeoloji	Alman
Kristinus	Alman Dili	Avusturyalı
Annemarie Von Gabain	Sinoloji	Alman
Eugene Pittard	Antropoloji	İsviçreli
Schefold	Arkeoloji	Alman
Roy Philips	İngiliz Dili	İngiliz
Ernst Silberknopf	Alman Dili	Alman
H.Risket Tucker	Yaşayan Diller	İngiliz
Thomas Saich Lake	Yaşayan Diller	İngiliz ⁹²⁸

Benno Landsberger: 1890 yılında Almanya’da doğdu.⁹²⁹ Moravyalı Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. I. Dünya Savaşı’nda Avusturya-Macaristan ordusunda görev aldı. Leipzig Üniversitesinde yükseköğrenimini tamamladı.⁹³⁰ Asur bilimi alanında özgün eserler verdi. Eski Mezopotamya bölgesi, Babiller kültürü üzerine çalışmalar yaptı. Asurolojinin modern bir bilimsel disiplin olması için eserler ortaya koydu.⁹³¹ Sümerler üzerine çalışmalar yapmış, Mezopotamya uygarlıklarının kültür temellerini incelemiştir.⁹³²

⁹²⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.3.39.; Gerd Waedow, “Ein Sinologe in der Türkei: Wolfram Eberhard(1909-1989)und seine Zeit in Ankara (1937-1948),” *Deutsche Wissenschaftsmigration In Die Türkei 1933-1945*, Herausgegeben Von: Christopher Kubaseck- Günter Seufert, (Würzburg 2016), 243.; Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 236-246; Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı* ,439-440; Nilgün Çelebi, “Dil ve Tarih Coğrafya,” 264; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 82.21.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.102.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.20.6.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.57.2.

⁹²⁹ Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı*, 439.

⁹³⁰ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 160.

⁹³¹ Ludek Vacin, *The Unknown Benno Landsberger: A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personal Life (Leipziger Altorientalische Studien)*, (Harrassowitz, 2018), 20.; Peter Raulwing, “The Unknown Benno Landsberger: A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personal Life, by Luděk Vacin,” *Journal of Near Eastern Studies*, 79/2 (2020), 351.

⁹³² Benno Landsberger, Sümerler, dergipark, 08.01.2023.

Leipzig Üniversitesinde Sümeroloji Bölümü profesörü olarak çalıştı. Ancak Yahudi olduğu için Nazi Hükûmeti tarafından görevine son verildi. DTCF’nde Sümeroloji Bölümünü kurmak üzere Türkiye’ye davet edildi.⁹³³ Bu daveti Berlin’de öğrenci müfettişi olan Hüseyin Avi Başman yapmıştı. Üniversite rdeformunda da komite de yer alan Başman, 1935 yılında Berlin’e görevlendirilmişti. Landsberger, DTCF açılış töreninde yer almıştır.⁹³⁴

Fakülte içerisinde Sümer Enstitüsünü kurdu. Fakültenin kütüphanesinin oluşması için çalıştı. Sümeroloji alanında; Kemal Balkan, Emin Bilgiç, Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç gibi önemli kişilerin yetişmesini sağladı. Yenişehir semtindeki evinde sabahlara kadar ders çalışmış, bilgilerini öğrencilerine aktarmıştır. Öğrencisi Güterbock, Landsberger’in Ankara’da öğrencilerine yaklaşımını şu sözlerle aktarır:

“Orada yıllar yılı kendi çalışmalarını ihmal ederek bütün enerjisini öğrencilerine ayırdı; onlar da bunun için ona minnet duygularını ve bağlılıklarını her zaman korudular.” demiştir.⁹³⁵

Türkiye’de kaldığı yıllarda kendisi gibi Yahudi sürgün uzmanlara yardımcı olmaya çalıştı. 1948 yılında Ankara DTCF sözleşmesinin sona ermesi sonucu Amerika’ya Chicago Üniversitesinde görevlendirildi. 1968 yılında ise vefat etti.⁹³⁶

Hans Gustav Güterbock: 1908 yılında Berlin’de doğdu. Babası Alman Doğu Milletleri Araştırma Merkezinin sekreteriydi. Bu yüzden Güterbock’ta daha küçük yaştan eski Yakındoğu dillerine merak duydu. Hititoloji, Sümeroloji öğrenimini dönemin ünlü isimlerinin yanında tamamladı. Berlin Müzesi’nde çalışmaya başladı.⁹³⁷ 1934 yılında Leipzig Üniversitesi’nde doktora eğitimini tamamladı. Bu üniversitede çalışmaya başladı ancak kısa sürdü. Nazi hükûmeti kanunlarınca işine son verildi.⁹³⁸

Landsberger, geldikten sonra Hititoloji kürsüsünün de kurulması istendi. Çünkü Atatürk Anadolu’da bulunan tarihi yerlerin, eserlerin korunmasını istiyordu.

⁹³³Stephan Wendehorst, *Bausteine einer Jüdischen Geschichte der Universität Leipzig*, (Verlag: Leipziger Universitäts, 2006), 320.

⁹³⁴ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 342.

⁹³⁵ Wıdmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 240-241; Shaw, *1933- 1945 Yahudi Soykırımı*, 439.

⁹³⁶ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 343.

⁹³⁷ Tahsin Özgüç, “Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock'un Anısına,” *Belleten*, 64/240 (2000), 671.

⁹³⁸ Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi FFB-06, Hans G. Güterbock’a Saygı Bir Hititoloji Öncüsü, (Kasım 2014), 1-2.

Kurtuluş Savaşı yıllarında cephede savaşırken yakın arkadaşlarına savaş biterse Ankara’da bir Hitit Müzesi kurmak istediğini söyledi. Atatürk Anadolu’nun arkeolojik çalışmalarının yapılarak, kültürünün dünyaya duyurulmasını istiyordu. Bu yüzden 1932 yılında Fransa da Hitit ve Asyanik Araştırmalar Derneği tarafından yayınlanan “Revue Hittite et Asianique” dergisinin sponsoru olmuştu. 1936 yılında Hititoloji kürsüsünün kurulmasını sağlaması amacıyla Hans Gustav Güterbock davet edildi.⁹³⁹

Güterbock, Türkiye’ye yabancı değildi. Berlin Müzesinde çalıştığı dönemlerde Ön Asya Bölümünün bilimsel görevlisi olarak Türkiye’ye gelmiş, Boğazköy’deki kazılara katılmıştı.⁹⁴⁰ 1935 yılında Türkiye’ye ailesi ile birlikte gelerek Hititoloji Kürsüsünü kurdu. 1948 yılına kadar DTCTF çalıştı.⁹⁴¹ Hitit uygarlığının tanıtılmasında büyük katkıları oldu. Türk Hitit bilimcileriyle arkeologların ilk kuşağını eğitti. Daha önce Türkiye’de kaldığı için Anadolu’yu iyi tanıyordu. Alman kazı ekiplerine katılarak incelemeler yaptı. Türkçeyi çok iyi bir şekilde öğrendi. Almanca ve Türkçe olarak Hitit Müzesi bugünkü Anadolu Medeniyetler Müzesinin klavuzunu hazırladı.⁹⁴²

Benno Landsberger ile birlikte Güterbock da Türkiye’de önemli isimlerin yetişmesini sağladı. Muazzez Çığ, Hatice Kızılay, Nimet Özgüç, Raci Temizer, Tasin Özgüç, Emin Bilgiç Güterbock’un öğrencileridir.⁹⁴³ Öğrencisi Tahsin Özgüç Güterbock ve Landsberger hakkında şu sözleri söylemiştir:

“Güterbock ve Landsberger... bizlere sistemli ve metotlu çalışmayı öğrettiler, ki bilir bilim adamı için bu çok önemlidir. Anadolu tarihi ve dilleri üzerine, aynı şekilde Ön Asya kültürü üzerine kitaplar, makaleler yazdılar. Bir üniversite hocasından daha başka ne beklersiniz ki? Genç bilimadamı yetiştirdiler, eğitim metotları geliştirirler ve geride önemli eserler bırakırlar. Her ikisi de bunların hepsini hakkıyla yapmıştır.”⁹⁴⁴

Yabancı hocalar işlerini büyük titizlikle yapmışlardır. Türk öğrencilerini özenle yetiştirmişlerdir. Onlar bilgilerini aktarmanın yanında bu öğrencilerin sevgilerini de kazanmışlardır. Güterbock, 1948 yılında Ankara Üniversitesi’nden sözleşmesi bitince Chicago Üniversitesi’ne gitmiştir. 2000 yılında vefat etmiştir.⁹⁴⁵

⁹³⁹ Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 345.

⁹⁴⁰ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 242.

⁹⁴¹ Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı*, 439.

⁹⁴² Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 74-75.; Hatice Erdemir vd., “Türkiye’de Eskiçağ ve Arkeolojinin Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Etkisi,” *I. Uluslar Arası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, (2009), 217.

⁹⁴³ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 242.

⁹⁴⁴ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 146.

⁹⁴⁵ Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 146.

Olivier Lacombe: 1904 yılında Fransa’da doğdu. Paris Ecole Normale Superieure Üniversitesinde Felsefe Bölümünde mezun oldu. Paris Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Felsefe Bölümü profesörü olarak çalışmıştır.⁹⁴⁶ 1939 yılında Ankara DTCF gelerek Felsefe ve İhtimaiyat Kürsüsünü kurmuştur. Felsefe Bölümünde Bilim Tarihi adlı dersin konulmasını istemiştir. Bu dersin Felsefe Bölümünün bir parçası olduğunu ve felsefe öğrencilerinin bilimin doğasını kavramaları gerektiğini düşünmüştür.⁹⁴⁷

Lacombe, DTCF’nde Felsefe Kürsüsünü açmak için görevlendirildiği zaman Türkiye’ye gelmeden yol parası ve maaşı hükûmet tarafından belirlendiği arşiv kayıtlarında yer almıştır.⁹⁴⁸ Uzmanlar Türkiye’de çalıştıkları dönemlerde kendi hükûmetlerinin işlerini yaptıklarını da görmekteyiz. Lacombe, 1944 yılında Fransa Hükûmetine ait bir diplomatik belgeyi Beyrut’a götürmekle görevlendirilmiştir.⁹⁴⁹

Lacombe, DTCF dergisinde yönetim kurulu üyesi olarak yer almıştır. Yazdığı makaleleri de bu dergide yayınlanmıştır. Felsefe Bölümünün temel ilke ve programını açıklayan yazılar yazmıştır.⁹⁵⁰

3.3.2. Ankara Musiki Mektebinden Ankara Devlet Konservatuarına

Toplamları güçlü kılan ekonominin yanında sanata ve kültürel bir birikime de sahip olmasıdır. Cumhuriyet sistemi de sanata ve külterel bilgiye sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Atatürk, sanata ve sanatçıya büyük değer vermiştir. Sanat hakkında şu sözleri söylemiştir.

“Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bit vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun için dir ki milletimizin yüksek karakterini yorulmaz çalışkanlığını, fitri zekâsını, ilme bağlılığını güzel sanatlara sevgisini ve milli birlik duygusunu mütemediyen ve her türlü incelemelerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür.”⁹⁵¹

Türk toplumunun modernleşmesi için bilimin ve sanatın ilerlemesi gerektiğini düşünmüştür. 1925 yılında Ankara Musiki Muallim Mektebi açılmıştır. 1926 yılında

⁹⁴⁶ Wikipedia, Oliver Lacombe, 08.01.2023.

⁹⁴⁷ Baylı, *Türkiye’de İstihdam Edilen*, 127.

⁹⁴⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.123.19.

⁹⁴⁹ T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 525.38044, Gömlek No:154651.15.

⁹⁵⁰ Baylı, *Türkiye’de İstihdam Edilen*, 127.

⁹⁵¹ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, (Ankara: Türk Tarih Basımevi, 1977), 195.

ise Darüelhan konservatuara dönüşmüştür.⁹⁵² 1932 yılında kurulan Halkevleri sayesinde toplumun sanata karşı ilgisini arttırmaya çalışılmıştır.⁹⁵³ Bu sebepten yabancı uzmanları ülkemize davet etmiştir. İncelemeler yapmalarını ve çalışmalarını raporlaştırmaları istemiştir. İlk olarak Viyana'dan gelen 1932 yılında rapor hazırlayan Joseph Marx'dır. Ülkemize gelen diğer yabancı sanatçılar ise şu şekildedir:

- 1934 yılında Lico Amar,
- 1935'te yılında Paul Hindemith,
- 1935'te yılında Hermann Von Schmeidel,
- 1936'ta Bela Bartok,
- 1939 yılında Carl Ebert ⁹⁵⁴

Uzmanların genel raporlarına bakıldığında sanatın ilerlemesi için Batı tarzı bir okulun kurulmasını istemişlerdir.⁹⁵⁵ 1933 yılında Musiki Muallim Mektebinde Türk ve yabancı uzmanlar bir toplantı yapmışlardır. 1935 yılında ise Atatürk, meclis konuşmasında: "Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına bu yıl daha çok emek verilecektir." diyerek konservatuar kurma fikrini açıkça ortaya koymuştur.

6 Mayıs 1936 yılında çıkarılan kanunla Ankara Konservatuarı kurulmuştur. Konservatuvarın kurulmasında yabancı uzmanların büyük katkıları olmuştur. Konservatuar müdürlüğüne Carl Ebert getirilmiştir.⁹⁵⁶ 1940 yılında Milli Eğitime bağlı kurulan Ankara Devlet Konservatuvarının kanun maddeleri yayınlanmıştır.⁹⁵⁷ Kanuna göre; Devlet Konservatuvarı 2 bölümden oluşmaktadır.

A) Müzik

B) Temsil

⁹⁵² Seda Bayındır Uluskan, "Atatürk Dönemi Müzik Eğitimi Anlayışı ve Günümüze Yansıyanlar," *International Journal Of Social Science*, 53/2 (2016), 297.

⁹⁵³ Mustafa Anıl, "Türkiye'de Konservatuvar Eğitimi," *Sanat Kütüphanesi*, (2021), 47.

⁹⁵⁴ Bahar Güdek, "Cumhuriyet Dönemi Müzik Alanında Yabancı Uzman Raporları," *Tarih Okulu Dergisi*, 7/17 (2014), 636.

⁹⁵⁵ Müzeyyen Buttanrı, "Cumhuriyet Devri Türk Tiyatrosunda Batı Etkisi," *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 5/2 (2010), 50.

⁹⁵⁶ Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 312.

⁹⁵⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.37.20.

Müzik Bölümü

- 1-Kompozisyon
- 2- Orkestra İdaresi
- 3- Piyano, org,
- 4- Yaylı sazlar
- 5- Nefesli ve vurma sazları
- 6- Teganni

Temsil Bölümü

- 1-Opera
- 2- Tiyatro
- 3- Balet

Kanunda, konservatuvarın amacı da açıkça belirtilmiştir. Memlekette müzik, tiyatro, opera ve balet kültürünü işlemek ve sanatkâr yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.⁹⁵⁸ Böylece çağdaş Türk insanı modelinin yetişmesinde büyük bir adım atılmıştır. Ankara Devlet Konservatuvarı binası da yine yabancı uzman olan İsviçreli Mimar Prof. Egli tarafından yapılmıştır.⁹⁵⁹ Konservatuvarın sahnesinin elektrik ve makine tesisatı işlerini ise yabancı uzman Walter Wahl yapmıştır.⁹⁶⁰

Tablo 14

1930-1945 Yıllarında Ankara Musiki Mektebi ve Ankara Devlet Konservatuvarına Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Paul Hindemith	Müzik	Alman
Carl Ebert	Tiyatro	Alman
H. Markowitz	Tiyatro	Alman
Licco Amar	Yaylı Çalgılar	Alman
Paul Lohmann	Şan	Alman
Freida Silberknopf	Tiyatro	Alman

⁹⁵⁸ Resmi Gazete, Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun, No: 3829, 20.05.1940.

⁹⁵⁹ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 908.

⁹⁶⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.74.17.

Tablo 14.1 (devamı)

Max Kjein	Tiyatro	Alman
Valter Ruzicka	Tiyatro	Alman
Ludwig Czackes	Piyano	Alman
Bene Back	Korrepetisyon	Alman
Emma Bianchi Righi	Şan	?
Elisabeth Arden	Ritmik Jimnasti	?
Gilbert Back	Keman	?
Ludwig Czaskes	?	Avusturyalı
Dally Czaskes	?	Avusturyalı
Walter Gerhard	Viyolonist	Avusturyalı
Handscke	Viyolonist	?
Eduard Zuckmayer	Tiyatro	Alman
Ernst Praetorius	Müzik	Alman
Knauer	Klarnetçi	?
Bela Bartok	Müzik	Macar
Friedrich Schönfeld	Flüt sanatçısı	Alman
Walter Schlösinger	Piyanist	Alman
Wolfgang Schocken	Kemancı	Alman
Heinrich Jacoby	Kemancı	Alman
Max Klein	Opera	Alman
Steffi Klein	Opera	Alman ⁹⁶¹

Diğer kurumlarda olduğu gibi Ankara Musiki Mektebi ve Ankara Devlet Konservatuarına da Alman sanatçıların daha fazla geldiğini görmekteyiz.

Paul Hindemith: 1895 yılında Hanau şehrinde doğmuştur. Müziğe olan ilgisi ilk olarak Eugen Reinhart'den keman dersleri almasıyla başlamıştır. 1915 yılında Frankfurt opera ve bale orkestrasında çalışmaya başlamıştır. 1927-1935 yılları arasında Berlin Müzik Yüksek Okulu derslerini vermek üzere görevlendirilmiştir. Yahudi kökenli olduğu için Nazilerin baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu olaylar

⁹⁶¹ Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel*, 339-343.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.108.13.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.97.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.97.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.97.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.13.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.80.16.; T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 541.44212, Gömlek No: 209667.2.

sonucu Hindemith Almanya'dan ayrılıp Türkiye'ye gelmiştir. Ankara Devlet Konservatuvarının ana yönetmeliğini hazırlamakla görevlendirilmiştir.⁹⁶² Akşam gazetesi Hindemith'in gelişini şu sözlerle duyurmuştur.

“Maarif Vekâleti Türk Musikisi etrafında esaslı tetkikat yaptırmaya karar vermiştir. Berlin Musiki Akademisi azasından Profesör Hindemith bu işe memur edilmiş ve vekâletçe Almanya'dan davet olunmuştur. Profesörün Almanya'dan hareket ettiği, şehrimiz Maarif Müdürlüğüne bildirilmiştir. Bugünlerde İstanbul'a gelmesi beklenmektedir. Proseföör birkaç gün şehrimizde kalacak ve Ankara'ya giderek Vekâletle temastan sonra tetkikata başlayacaktır⁹⁶³.

Ülkemizdeki müzik eğitim sistemini yeniden düzenledi. Türkiye'deki müzikle bağlantılı tüm kurumlara “Evrensel ve Türk Çok sesli Müzik Eğitim Programını” hazırladı. Ankara Devlet Konservatuvarının temellerini attı.⁹⁶⁴ Türkiye'de bulunduğu dönemlerde Türk müziği ile ilgili incelemelerde bulunup rapor sundu. Sunduğu raporlardan bazıları şunlardır.

- Orkestra ve okul için gerekli enstrümanlar hakkında rapor
- Filormani orkestrasındaki müzisyenlerin durumu hakkında rapor
- Ankara Devlet Orkestrası hakkında rapor
- Orkestra üyelerinin eğitimi hakkında rapor
- Öğretim üyelerinin görev bölümü hakkında rapor
- Musiki Muallim Mektebi için bir imtihan yönetmeliği hakkında rapor
- Halkevleri müzik eğitimi üzerine rapor hazırladı.

Ankara Devlet Konservatuvarına yabancı öğretim üyelerinin getirilmesini sağladı. Carl Ebert, Zuckmayer ve Pratetorius'un ülkemizde çalışmasında aracılık etti.⁹⁶⁵

Ankara'da bulunduğu dönemlerde okulları gezmiş müzik derslerini dinlemiştir. Halk ezgileri üzerinde incelemelerde bulunmuş, Anadolu folklorünü eski ezgilerini armonize etmiştir. Ankara Radyosunun Klasik müziklerini dinlemiş incelemelerde bulunmuştur. Sovyet Rusya'dan gelen sanatçılarla Türkiye'de bulunan

⁹⁶² Ahmet Kazanbal, *Paul Hindemith' in Ludus Tonalis Eserinin İncelenmesi ve Bu Yapıda Örnek Eser Yazılması*, (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 28-30.

⁹⁶³ *Akşam*, Türk Musikisi-Bir Alman Profesör Tetkikat Yapacak, 06.04.1935, 5.

⁹⁶⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 105-106.

⁹⁶⁵ Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 223-224.

Alman müzisyenlerin konser vermesini sağlamıştır. Türk sanat yaşamı üzerinde ve Ankara Devlet Konservatuarının kurulmasında büyük emek vermiştir.⁹⁶⁶

Carl Ebert: 1887 tarihinde Almanya'nın Berlin şehrinde dünyaya geldi. 1909-1914 yıllarında Max Reinhardt Tiyatro Okulundan mezun oldu. Mezun olduktan sonra Alman Ulusal Tiyatrosunda çalıştı. Berlin ve Frankfurt Devlet Tiyatrolarında aktör olarak görev aldı. Tiyatro yönetmeni olarak Darmstadt Şehir Tiyatrosunu oyunlarını yönetti. 1931 yılında Berlin Devlet Tiyatrosu müdürlüğüne atandı. Nazilerin iktidarı döneminde görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1936 yılında Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını sahne düzenlemelerini organize etmek için ülkemize davet edildi. Çalışması bittikten sonra ülkesine geri döndü. 1939 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tekrar Türkiye'ye çağırdı. Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Bölümünü kurulmasını sağladı.⁹⁶⁷

Türkiye'de opera uzun yıllar ihmal edilen bir konu olmuştur. Türkiye'nin devlet opera bölümü ve çalışmaları Carl Ebert tarafından gerçekleştirilmiştir. Opera Ebert sayesinde Türk kültürüne girmiştir. Devlet Operası gösteri salonunun yapılmasını sağlamıştır.⁹⁶⁸

Türkiye'de bulunduğu dönemlerde Türk tiyatrosunun sorunlarını incelemiş çalışmalarını raporlaştırarak Milli Eğitim Bakanlığına sunmuştur. 1939 yılında Milli Eğitim Bakanlığına 7 adet rapor sunmuştur.⁹⁶⁹ Milli Eğitim Bakanlığına ait bütün tiyatro ve opera organizasyonlarını Ebert yönetmiştir. Ankara Devlet Konservatuarının Tiyatro ve Opera Bölümlerinin müfredatını hazırlamıştır. Avrupa ile Türk tiyatro eserlerinin yapılmasını sağlamıştır. Türk balesi, opera ve tiyatrosunun kurucusu kabul edilmiştir. Müzik ve tiyatro konularında Kültür Bakanlığına danışmanlık yapmıştır. Ankara Devlet Konservatuarında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ankara'da operaların oynanmasını sağlamıştır. Türkiye ve Türk insanına karşı duyduğu sempatiyi meslektaşlarına ve öğrencilerine yansıtmıştır. 1947 yılında Türkiye'den ayrılmıştır.⁹⁷⁰

⁹⁶⁶ Sadet Altay, "Alman Sanatçı Paul Hindemith'in Türk Müzik Yaşamının Düzenlenmesine Yönelik Çalışmaları," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18/35 (2021), 435-439.

⁹⁶⁷ Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı*, 442-443.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.108.13.

⁹⁶⁸ Alaz Pesen, "Carl Ebert: The Patron Behind The History Of The State Opera In Turkey," *Tradução Em Revista*, 27/2 (2019), 123-125.

⁹⁶⁹ Şaduman Halıcı, *Ankara Devlet Konservatuarı'nın Kuruluşu: Prof. Carl Ebert'in Raporları*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009), 22-54.

⁹⁷⁰ Shaw, 1933- 1945 *Yahudi Soykırımı*, 442-443.; Wıdmann, *Ataturk Universite Reformu*, 225-227.

3.3.3. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan kalma kurumların üzerine kurulmuş bir ülkedir. Cumhuriyeti kuranların ilk hedefi de Osmanlı'dan kalan sosyal ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve kurumların geliştirilmesidir. Osmanlı idari yapısı baktığımızda yöneten ve yönetilenler olmak üzere 2 temel sosyal yapıya ayrılmıştır. Yönetilenlerin büyük çoğunluğu ise tarımla uğraşan halktan oluşmaktadır.⁹⁷¹ Milli Mücadelenin kazanılmasından sonra Türk köylüsünün hak ettiği konuma ulaştırılması istenmiştir. Atatürk "Köylü Milletın Efendisidir." diyerek gerçek değerin bilinmesini istemiştir. Eğitime önem veren Atatürk, başta Türk köylüsünün eğitilmesi için çalışmıştır.⁹⁷²

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de veteriner, ziraat, ormancılık yüksek tahsilleri İstanbul'da Baytar, Halkalı Ziraat ve Bahçeköy Orman Mekteb-i Âlilerinde yapılmaktaydı. Bu okullar diğer yükseköğretim kurumlarımız gibi eski idari teşkilat ve çok az bir kadroyla eğitim vermekteydiler. Tarımsal gelişmelerin ön planda tutulduğu ülkemizde bu kurumlar ihtiyacı karşılayamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu ilk yıllardan itibaren ekonomik kalkınmaya çok önem vermiştir. Ekonominin temelini oluşturan ziraat işlerinin de eski haliyle kalması mümkün değildir. Ziraat işlerin yürütüleceği kurumlar oluşturmak, araştırmalar yapmak, teknik ve bilim adamlarını yetiştirmek hükûmetin hedefleri arasındaydı. Hükûmet zirai alandaki teknik eleman eksikliğini de zirai hayvancılık ve ormancılık gibi alanlarda yabacı profesör ve uzmanları davet ederek ziraat problemlerini bu bilim insanları yoluyla tespit edip çözmeye çalışmıştır. Aynı zamanda ülkenin tamamındaki tarım sorunlarını giderecek planların hazırlanmasını ve bilinçli eleman yetiştirecek kurumların açılmasını istemiştir. Tarımsal eğitim konusunda araştırmalar yapılması amacıyla 20.6.1927 tarih ve 1109 sayılı Ziraat ve Baytar Enstitüleri ile Âli Mekteplerinin Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına Dair Kanunu yayınlanmıştır. Bu kanun enstitü için atılan ilk adımdır. Ayrıca 1927 yılında ziraat reformu da oluşturulmuştur.⁹⁷³

⁹⁷¹Umur Aşkın, "Ankara Yüksek Enstitüsü: Tam Bağımsızlık Yolunda Bir Anıt Kurum," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/231 (2017), 88-89.

⁹⁷²Selman Yaşar, "Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları," *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 19 (2015), 135.

⁹⁷³Hirsch, *Dünya Üniversiteleri*, 1274-1275.

Dönemin Tarım ve Ziraat Bakanı Mehmet Sabri Toprak; Rusya ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerini gezerek ziraatla ilgili incelemelerde bulunmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz üzerine Almanya Ziraat Bakanlığı Zirai Kurumlar Genel Müdürü olan Prof. Dr. Oldenburg ile görüşmüştür. Görüşme sonucunda Oldenburg başkanlığında 11 kişilik Alman uzmanlar hükûmete bir rapor sunmuşlardır.⁹⁷⁴ Raporda çiftçiye eğitecek ziraat okullarının kurulmasını istemişlerdi. Açılacak ziraat okullarının sadece bir binadan oluşmamasını geniş bahçeleri bulunan okullar olmasını böylece öğrencilerin öğrendiklerini uygulamalı olarak öğrenmelerinin daha doğru olacağı ifade etmişlerdir. Berlin Yüksek Ziraat Mektebi tarzında yapılacak bir ziraat okulunun Türkiye için uygun olacağını, Orta dereceli Ziraat Mekteplerinin Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap veremediği söylemişlerdir. Heyetin raporları üzerine 1930 yılında Ankara'da İktisat Bakanlığına bağlı Yüksek Ziraat Okulu kurulmuştur. Bu okulda Prof. Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen, Prof. Christiansen Weiger, Prof. Lucian gibi önemli yabancı bilim insanları görev yapmıştır.⁹⁷⁵

Oldenburg Heyeti ile gelen heyet içerisindeki uzmanların bazıları rapor sunduktan sonra dönerken bazıları da çalışmalarına devam etmiştir.⁹⁷⁶ Bu okul açılacak Ziraat Enstitüsünün ilk basamağı olarak düşünülebilir. Bu okulun ilk öğrencileri öğrendikleri bilgilerin uygulamasının da öğrenilmesi amacıyla Atatürk Orman Çiftliğine staja gönderilmişlerdir. Ankara yanı sıra Bursa, İzmir ve Adana'da da Ziraat Okulları da açılmıştır.⁹⁷⁷

Dönemin önemli gazetecilerinden Yunus Nadi Türkiye'ye gelen Alman uzmanlarla ilgili görüşlerini şu sözlerle gazetelere yazmıştır.

“Alman mütehassıslar ile beraber çalışacak ve yetişecek Türk gençliğinin hocaları derecelerine yükselmeleri nihayeti bir nesil meselesidir. Bizim en ziyade ehemmiyet vererek adeta şimdiden olmuşçasına sevindiğimiz en parlak istikbal ise onların ellerinde bulunuyor...”

O da kurulacak olan Ankara Ziraat Enstitüsünde Alman bilim adamlarının desteğinin önemi üzerinde durmuştur. Türkiye'nin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi için öncelikle bilime, eğitime ve sanayiye saygı göstermesi gerektiğine

⁹⁷⁴ Alev Gözcü, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Tarımın Gelişiminde Alman Etkisi,” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18/36 (2018), 118.

⁹⁷⁵ Taşdemirci, “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde”, 902.

⁹⁷⁶ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 41.

⁹⁷⁷ Arif Akman, *Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1978), 3

değirmiştir. Nadi'ye göre Prof. Oldenburg Almanya'nın o tarihteki en gelişmiş çiftçiliğini kuran kişisidir. Oldenburg'un bilgisi ve tecrübesi sayesinde Türkiye'nin ziraatının daha da ilerleyeceğini söylemiştir.⁹⁷⁸

Yüksek Ziraat Okulu; zirai araştırmaların yapılması ve bir üniversite niteliğine kavuşabilmek için 10.06.1933 tarihinde 2291 nolu kararname ile Ankara Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüştür. Bu Kanun 4 kısım 30 maddeden oluşmaktadır. Kanun maddeleri incelendiğinde çalıştırılacak öğretim üyeleri, idari görevliler, işçiler fakültenin iç teşkilatı, okutulacak dersler ve kitapları, enstitü bünyesinde açılacak fakülteler ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.⁹⁷⁹ Enstitü açılışı ise 30 Ekim 1933 yılında Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamalarının yapıldığı günlerde gerçekleşir. 30 Ekim günü Yüksek Ziraat Enstitüsünün açılma bayramı olarak kabul edilmiştir. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünün açılışını Başbakan İsmet İnönü gerçekleştirir. Enstitünün açılışı çeşitli gazetelerde şu şekilde haberleştirilir.

Cumhuriyet gazetesi:

“Ziraat Enstitüsü

Enstitü dün Ankara'da parlak merasimle açıldı, Başvekilimiz mühim bir nutuk söyledi.

Ankara Ziraat Enstitüsünün Küşat rasimesi bugün saat 4.30 da hükûmet erkânından mebuslardan, ecnebi sefirler ve sefaret müntesibininden mürekkep pek kalabalık bir heyet huzur ile yapılmıştır. Davetliler meyanında Vorosilof Yoldaşın maiyetindeki Rus misafirlerimiz de bulunmuşlardır. Küşat resmini Başvekil Paşa samimi ve heyecanlı bir nutukla yapmıştır. İsmet Paşa bu alkışlanan nutkunda “Bu gün açılmakta olan Enstitülerin memleket hayatında bir erkân harbiye teşkil edecek kadar ehemmiyetli bir mevki olduğunu bütün canlılığı ile tebarüz ettirmiştir. Bundan sonra başta İsmet Paşa ve misafirlerimiz olduğu halde hazır bulunanlar binaları gezmişlerdir. Binalar ve teşkilat Cumhuriyet

Türkiye'sinin şeref ve istikbaline emniyet verecek derecede yükseltir.”⁹⁸⁰

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde ise bu konuya ilk sayfadan yer vererek “Yüksek Ziraat Enstitüsü Dün Açıldı.” Başlığıyla haberi yayınlamıştır.

“Rektör Prof. Falke misafirleri selamladı. 16.30'da ekselansları Başbakan İsmet Paşa yanında Rusya Halk Komiseri Mareşal General Vorosilov, Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı M. Karahan, Kızıl Ordu Harp Meclisi üyesi Mareşal Budyeni, Sovyet Eğitim Bakanı M. Bubnow, Dışişleri Bakanı Rüştü Bey, Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi, M. Suriç

⁹⁷⁸Cumhuriyet, Yunus Nadi, İhtisasa Hürmet Lazımdır” 07.11.1931, 1, Gözcü, “Atatürk Döneminde Türkiye’de,” 119.

⁹⁷⁹Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu; No: 2291, 10.06.1933, 951.

⁹⁸⁰Cumhuriyet, Ziraat Enstitüsü, 31.10.1933, 3.

olduğu halde enstitüye şeref verdiler. Ekselansları başbakanın sözleri, etkilenmiş coşkun misafirler tarafından sık sık kesildi. İsmet Paşa sonra girişteki kordelayı kesti ve milli marşın dinlenilmesinden sonra davetlilerle birlikte binayı gezmeye başladı. Tarım Bakanı tarafından misafirlere camdan yapılmış hediyeler verildi. Daha sonra enstitünün açılışı anısına İsmet Paşa tarafından bir çınar ağacı dikildi.”⁹⁸¹

Enstitünün açılışı 29 Ekim kutlamaları ile birleşince halkın yoğun coşku ve sevinci ile açılmıştır. Enstitü Doğa Bilimleri, Ziraat, Veterinerlik, Ziraat Sanatları ve Orman Fakültelerinden oluşmuştur. Alanlarında bilimsel araştırmalar yapmak, ders vermek, ziraatımız için raporlar sunmak gibi amaçlar doğrultusunda açılmıştır. Enstitüsü, ülkemizin zirai kalkınmasını sağlama yolunda faydalı olan bir kuruluştur.⁹⁸² Bu tarihte sadece enstitü açılışı gerçekleşmemiş aynı zamanda İktisat Bakanlığı tarafından Türkiye’de bulunan sebze ve meyvelerin halka ve çiftçilere tanıtılması amacıyla Ankara’da ziraat sergisi açılmıştır. Sergiye ziraat müdürü, ziraat odası başkanı, kolordu komutanları gibi kişiler ziyaret etmiştir. ⁹⁸³

Atatürk, enstitü ilk açıldığı zamanlarda 1 Kasım 1933 tarihinin TBMM’nin 4. Dönem 3. Toplanma yılını açarken konuşmasında: “Bütün faaliyetleriyle birlikte açılmış olan Yüksek Ziraat Enstitüsünün yetiştireceği mühendislerin ileride memlekete yararlı olacaklarına şüphe yoktur.” demiştir. ⁹⁸⁴ Enstitü 15 yıl içerisinde 850 ziraat yüksek mühendisi yetiştirmiştir. Atatürk’ün ileri görüşlülüğü burada da görmek mümkündür. ⁹⁸⁵

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğüne Leibzig Üniversitesi Ziraat Enstitüsü Başkanı, Ekonomi uzmanı Prof. Dr Falke getirilmiştir. Falke ile Türkiye 1932 yılında anlaşmaya varılmıştır.⁹⁸⁶ Hükûmet Falke’den Enstitü için oluşturulacak akademisyen kadrosunun hazırlanmasını ve Almanya’dan gelecek laboratuvar malzemelerinin vaktinde ve eksiksiz gelmesini istemiştir. Falke, 1933 yılına kadar tamamı Almanlardan oluşan akademik kadroyu tamamlayarak enstitünün açılış vaktinde 1933 yılında tekrar Türkiye’ye gelmiştir.⁹⁸⁷ Falke hem Yüksek Ziraat Enstitüsü hem de Baytar Mektebi için görüştüğü Alman akademisyenleri de yanında

⁹⁸¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Dün Açıldı, 31.10.1933, 1.

⁹⁸² Hisch, *Dünya Üniversiteleri*, 1275.

⁹⁸³ *Milliyet*, Ziraat Sergisi Açıldı, 30.10.1933, 3.

⁹⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre: 4, İçtimai: 3, 01.11.1933.

⁹⁸⁵ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 102.

⁹⁸⁶ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.71.15.

⁹⁸⁷ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.6.10.

getirmiştir.⁹⁸⁸ (EK:11) Böylece Yüksek Ziraat Enstitüsünün tüm hocaları Almanlardan oluşmuştur.⁹⁸⁹

Cumhuriyet gazetesi enstitünün açılışını ana sayfasında halka duyurmuştur. Falke; O dönemlerin önemli zirai iktisat bilim insanlarından. Ziraat Enstitüsünün plan ve programını çizmiştir. Enstitü ilk olarak 4 fakülteden oluşmuştur. Tabii İlimler, Ziraat, Baytar, Ziraat Sanatları. Her fakülte ilim sınıflandırmasına göre uzmanların planlarına dâhilinde yapılmıştır. Bunun için ilk başlarda 12 Alman uzman gelmiştir. Gelen uzmanların çoğu alanlarında profesör unvanını almış yetkin kişilerdir. Açılacak olan fakültelerin kanunları Bakanlık tarafından hazırlanmıştır. 1933-1934 yılında Enstitü eğitim-öğretime başlamıştır. Falke; hazırladığı raporda; gelen uzmanların sıkı bir program dâhilinde çalışmasını istemiştir. Boş zamanlarda bile enstitünün geleceği için değerlendirilmesini istemiştir.

Geheimrath Frederick Falke:1871 yılında doğmuştur. Osterburg ve Harz Wernigerade de orta öğretim eğitimini aldıktan sonra 1895 yılında Halle Darülfünundan mezun olmuştur. Darülfünun hocası Julius Kühn okuldaki başarılarından çok etkilenerek onu asistan olarak tekrar çağırmıştır. 1898 yılında Halle Darülfünunda Ziraat Öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1901 yılında profesör olarak Leipzig Üniversitesine çağırılmıştır. Burada ziraat ve hayvancılık derslerini okutmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında Belçika ve Flander şehirlerinin çiftliklerinin idaresiyle ilgilenmiştir. 1918 yılında Saksonya Dâhiliye Nezareti müşavirliğine atanmıştır. Burada kendisine Geheimrat Regiernugshad rütbesi verilmiştir. Daha sonra İktisat Bakanlığı bünyesine alınarak Saksonya şehrinin ziraatını yeniden organize etmiştir. Falke;1920 yılında yeniden Leipzig Üniversitesine dönmüştür. Burada Ziraat İktisadiyatı Müdürü olarak görev yapmıştır. 1929- 1930 yıllarında Leipzig Üniversitesi rektörlüğüne seçilmiştir.⁹⁹⁰

1933 yılında Türkiye tarafından çağırılmıştır. 1933-1938 yılları arasında Ankara Ziraat Enstitüsü rektörü olarak görev yapmıştır. Rektörlüğün yanı sıra Ziraat Ekonomisi Enstitüsü Müdürlüğü, Ziraat Alet ve Makinaları Enstitüsü Müdürlüğü, Lif Teknolojisi ve Köy Sanatları Enstitüsü Müdürlüğü, Zirai Sanatlar ve Zirai Teknik

⁹⁸⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.15.9.

⁹⁸⁹Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 100.

⁹⁹⁰Cumhuriyet, Ziraatımızın İhyası, 17.01.1933, 1-4.

Fakültesi Müdürlüğü de yapmıştır.1938 yılında Almanya'ya dönmüştür. 1948'de Leipzig Üniversitesi Felsefe Fakültesi tarafından tarım enstitülerinin yeniden inşasında öncü bir rol oynaması istenmiştir. Ancak birkaç gün sonra vefat etmiştir.⁹⁹¹

Enstitü çağdaş ziraat yöntem ve tekniklerini hem öğretip hem de uygulandığı yer olmuştur. Falke 1935 yılında enstitüde yaptığı konuşmasında öğretimin amaçlarını açık bir şekilde anlatmıştır.

“Diploma imtihanlarının verilmesiyle muayyen meslek sahalarında elde edilen umumî malûmat isbat edildikten sonra Doktora imtihanları ve habilitasyonlar, müstakbel Türk ilmini temsil edecek akademik neslin yetişmesini temin eden ilk basamaklardır. Çünkü Yüksek Ziraat Enstitüsünün gayesi, yalnız ilmî temellere isnat eden ve bu günkü ilmin seviyesile mütenasip derecede bir meslek bilgisi vererek Memleketin gittikçe artan ihtiyacını karşılayacak, bilgiye susamış kanaatkâr gençler yetiştirerek Milletin manevi ve kültür seviyesini yükseltmekle iktifa etmek değildir. Yüksek Enstitü aynı zamanda bizzat ilmin bir ocağı olmak gayesini istihdaf etmektedir. Burada Millî temellere dayanan ve Memleket ve millete has olan muhtelif mes’eleleri hallederek inkişaf edecek bir ilim kurulması matluptur. Memleket ve Milletin tabii hususat ve şartlarını yakından tetkik edecek olan bir Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün vazife ve hedefleri, bilhassa Millî bir ilmin kurulmasına esas teşkil etmeğe çok müsaittir.”⁹⁹² demiştir.

Falke, sadece Yüksek Ziraat Enstitüsünün müdürlüğünü yapmamıştır aynı zamanda Türk ziraatinin gelişimine katkı sağlayacak araştırmalar yapmış ve bu çalışmalarını da kitaplaştırmıştır. Friedrich Falke’nin yazdığı kitaplar şunlardır:

1. Türkiye’de Zirai Defter Tutumunun Gayesi ve Vazifeleri,
2. Köylünün Mahiyeti
3. Umumi Halk İktisadiyatı, Kısım 1-2-3,
4. İktisat İlmine Methal
5. Umumi İktisat, C.1-2-3,
6. Kooperatifçilik,
7. Zirai İktisat İlmi, Ankara 1938⁹⁹³

⁹⁹¹Selman Yaşar, “Prof. Dr. Friedrich Falke’nin Türk Ziraat ve Bilim Hayatına Katkıları,” *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 20 (2015), 158. ; Wikipedia, Friedrich Falke, 05.01.2023,

⁹⁹²Emre Dölen, “Yüksek Ziraat Enstitüsünde Bilimsel Araştırmanın Kurumsallaşması ve Yapılan Doktoralar,” *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras, vd., (Türkiye Bilimler Akademisi, 2007), 223.

⁹⁹³Yaşar, Prof. Dr. Friedrich Falke’nin, 163.

Falke, Türkiyede bulunduğu süre zarfında ziraat eğitiminin temellerini atmıştır. 1930'larda Türk insanın yaklaşık %80'i tarım alanında çalıştığı ve ekonomisinin bel kemiğinin tarım olduğu düşünülürse Falke'nin çalışmaları dahada önemli hale gelir. Cumhuriyet yöneticileri böyle üstün yetenekleri olan insanları bulup onların bilgi ve görgüsünden faydalanıp ülkeyi topyekün kalkındırma gayreti içinde olmuşlardır. Falke, Türk Hükûmetinin de isteği doğrultusunda enstitünün tüm akademik kadrosunu Almanya'dan getirmiştir. Enstitüde çalışan diğer Alman hocaların isimleri de şu şekildedir:

Tablo 15

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsüne Gelen Öğretim Üyesi Kadrosu

Adı	Bölüm	Geliş Tarihi
Dr. Friedrich Falke	Ziraat Fakültesi	19.01.1933
Richard Woltereck	Doğa Bilimleri Fakültesi	21.02.1933
Kurt Krause	Doğa Bilimleri Fakültesi	06.03.1933
Conrad Weigand	Doğa Bilimleri Fakültesi	09.03.1933
Otto Gerngross	Ziraat Sanatları Fakültesi	31.07.1933
Robert Seuffert	Veteriner Fakültesi	08.08.1933
Richard V. V. Heide	Ziraat Fakültesi	22.08.1933
Max Gebhardt	Veteriner Fakültesi	28.08.1933
Kurt Stüwe	Ziraat Fakültesi	28.08.1933
Hans Richter	Veteriner Fakültesi	28.08.1933
Walter Gleisberg	Ziraat Fakültesi	28.08.1933
Walter Spöttel	Ziraat Fakültesi	29.08.1933
Anton Kögel	Veteriner Fakültesi	01.09.1933
Hermann Zahn	Doğa Bilimleri Fakültesi	01.09.1933
Karl Beller	Veteriner Fakültesi	24.09.1933
Franz Haske	Ziraat Fakültesi	20.03.1936
Reinhold Hoffman	?	?
Christian Weniger	Ziraat Fakültesi	1933
Dr. Horn	Veteriner Fakültesi	1933
Dr. Oehler	Veteriner Fakültesi	1933
Rudolf Baumann	Veteriner Fakültesi	1933
Ludwig Lutz	Veteriner Fakültesi	1933
Rudolf Stetter	Veteriner Fakültesi	1933
Anton Kögel	?	1933

Tablo 15.1 (devamı)

Dr. Sprehn	?	1934
Guido Matschenz	Zirai Pedagoji Enstitüsü	?
E. Gassner	Bitki Korunması Enstitüsü	?
Kurt Sprehn	Veteriner Fakültesi	?
Leuchs	Jeoloji Enstitüsü	?

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Gelen Diğer Uzmanlar:

- Herbert Riedel: Okutman
- Oberlehrer Georg Lapper: Okutman
- Dr.Otto Friedrich: Rektör Asistanı
- Aida Nevermann: Tercüman
- Otto Reichert: Matbaacı
- Weiss Arnold: Çamaşırhane işçisi⁹⁹⁴

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünün Alman hocaları Adolf Hitler Başkanlığındaki Alman Hükûmeti ile yapılan karşılıklı anlaşmalar sonucunda Türkiye'ye gelmişlerdir. Karşılıklı anlaşma sonucu gelen profesörlerin haricinde Nazi zulmünden kaçarak mülteci statüsünde gelen bilim adamları da vardır. Enstitüde çalışan mülteci bilim insanları ise şunlardır:

- Wilhelm Salomon Calvi: Jeolog
- Otto Gerngross: Kimyacı
- Max Pfannenstiel: Jeolog
- Hans Bremer: Botanikçi
- Hans Wilbrandt: Ziraat
- Fritz Baade: Ziraat⁹⁹⁵

⁹⁹⁴Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 265-268.; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 100; Taşdemirci, "Türkiye'de Üniversite Kavramının Gelişmesinde", 903-904.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.45.11; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.79.3; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.83.7.

⁹⁹⁵Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 101; Regine Erichsen, "The politics behind Scientific Transfer between Turkey and Germany in the Case of the "Yüksek Ziraat Enstitüsü" in Ankara," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55 (2002), 37-53.

Bu Alman bilim insanları belirli bir dönem sözleşme karşılığında enstitü de çalışmışlardır. Çalışma süreleri sona erdiğinde yapılan çalışmaların ve eğitim hayatının aksamaması için sözleşmelerinin süreleri hükûmet tarafından uzatılmıştır.⁹⁹⁶

Kurt Krause: 1883 yılında Postdam doğmuştur. 1901-1904 yıllarında Berlin’de Tabii Bilimler ve Botanik Bölümünü okumuştur.⁹⁹⁷ 1933 yılında Ankara’ya gelmiştir. 1939 yılına kadar Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde Botanik Profesörü ve Botanik Enstitü direktörü olarak çalışmıştır. Anadolu’yu gezmiş, bitki örnekleri toplamış “Herbarium Turcicum” adını verdiği Ankara’nın ilk herbaryumunu kurmuştur. Ankara’daki görevinden önce de birçok kez Anadolu’ya gelip incelemelerde bulunmuştur. 1912 yılında Ağrı Dağı’nı dolaşarak, Anadolu’nun florası ile ilgilenmiştir. Orta Anadolu ve Adana bölgesindeki Toroslarda bitki toplamıştır. Ankara’da görevlendirildiği yıllarda da öğrencileri ile birlikte Anadolu’yu gezerek çeşitli bitkileri incelemiştir. 1913-1946 yılları arasında Türkiye’nin florasıyla ilgili 33 Almanca makale yayınlamıştır. 1934-1939 yıllarında da Ankara’da 5 Türkçe kitap basmıştır. Bütün gezilerinde toplam 5.600 kadar bitki örneği toplamıştır. Krause bunları bir koleksiyon haline getirmiştir. Bu koleksiyon Berlin Üniversitesi Botanik Müzesine yerleştirilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı’nın karışıklığı sebebiyle 1948 yılında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesine taşınmıştır. Türkiye’nin ziraatı ve bitkilerini detaylı inceleyen önemli bir bilim insanıdır.

Krause'nin Ankara'da 1934-1939 arasında basılan 5 kitabının isimleri şu şekildedir:

- Ankara’nın Floru
- Türkiye'nin Gymnospermleri,
- Umumi Nebatat, Ders Kitabı,
- Çiçekli Nebatlar.⁹⁹⁸

Christiansen-Weniger: 1897 yılında doğmuştur. Türkiye’ye 1923-1931 arasında gidip gelmiştir. 1931 yılında Türkiye’nin Almanya ile yaptığı ikili sözleşme sonucu Tarım ve Ziraat Bakanlığına uzman olarak gelmesiyle çalışmaya başlamıştır.⁹⁹⁹

⁹⁹⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.96.7.

⁹⁹⁷Asuman Baytop, “Prof. Kurt Krause'nin (1883-1963) Türkiye Florası İle İlgili Gezileri ve Yayınları, “*Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 9/1-2 (2008), 171.

⁹⁹⁸Baytop, “Prof. Kurt Krause'nin, “172-179; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 105.

⁹⁹⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.10.6.

Enstitünün Bitki Yetiştirme ve Botanik Kürsüsü Bölümünde hocalık yapmıştır. Enstitünün kurucu hocalarındandır. Hocalığın yanında Türkiye'nin toprağı ve tarımını detaylı şekilde incelemiştir. Türkiye'de çalıştığı yıllarda Die Grundlagen der Türkischen Landwirtschaft (Türk Tarımının Esasları) kitabını yazmıştır. Bu kitap bu gün bile temel eser sayılmaktadır. Kitabın bir bölümünü enstitüdeki öğrencilere okutturmuştur.

Yazdığı kitaplar:

- Türkiye'nin Genel Ziraatının Temelleri
- Bodenschutz Und Ackebauliche Mabnahmen Zur Erhaltung Gefahrdeter Türkischer (Tehlike Altındaki Türkiye'yi Korumak İçin Toprak Koruma ve Tarımsal Önlemler)
- Türkiye Ziraatının Kalkınmasında Erozyona Verilecek Ehemmiyet¹⁰⁰⁰

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, İktisat Vekâletinden ayrılarak Ziraat Vekâletinin denetiminde araştırma kurumu olarak görev yapmıştır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, kendi içerisinde bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerin her biri kendi alanıyla ilgili incelemelerde bulunmuştur. Bu enstitüler;

Meyvacılık Bağcılık ve Bahçıvanlık Enstitüsü,
İktisadiyat Enstitüsü,
Nebatat Yetiştirme ve Islahı Enstitüsü,
Zooteknik Enstitüsü,
Sütçülük Enstitüsü,
Tağdiyei Nebat Enstitüsü, (hayvan gıdaları şubesi),
Ziraat Alet ve Makinaları Enstitüsü,
Fizyoloji ve Farmakoloji Enstitüsü,
Zirai Hammaddeler Teknolojisi Enstitüsü,
Ormancılık Enstitüsü,
Suculuk Enstitüsü,
İhtimar Sanatları Enstitüsü,

¹⁰⁰⁰Şen, *Ay Yıldız Altında Sürgün*, 45-46; Nadirkitap, F.Christiansen-Weniger, 30.08.2022.

Hıfzısıhha ve Mikrobiyoloji Enstitüsü,

Patoloji Parazitoloji Enstitüsü,

İç Hastalıklar Enstitüsü,

Anatomi Enstitüsü,

Zooloji Enstitüsü,

Cerrahi Enstitüsü,

Nebatat Enstitüsü,

Jeoloji ve Mineroloji Enstitüsü,

Umumi Kimya Enstitüsü,

Fizik Enstitüsü,

Nebati Lif ve Boya Maddeleri Araştırma ve Köy Sanatları Enstitüsüdür. Bu enstitüler, dekanlıklar, rektörlük tamamen yabancı hocaların elindedir. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde çalışan hocaların tamamına yakını Almanya'dan geldiği için derslerde ilk başlarda Almanca olarak verilmiştir. ¹⁰⁰¹Falke ve Alman yabancı bilim adamlarının yanına tercüman Türk asistanlar görevlendirilmiştir. Bu asistanlar, yabancı hocaların anlattıkları dersleri Türkçeye çevirmişler ayrıca hocalara eğitim ve öğretim konularında yardımcı olmuşlardır. Bu uygulama 1938 yılına kadar devam etmiştir. Daha sonra hocalar dersleri Türkçe olarak kendileri anlatmışlardır. ¹⁰⁰²

Türkiye, ziraat ve tarım alanında gelişmiş ülkelerde yapılan uygulamaların incelenmesini istemiştir. Bu amaçla bazen bu Alman bilim insanlarını yurtdışına inceleme yapmaları için göndermiştir. Yol masrafları ve araştırmalar için giden ücretleri devlet tarafından ödenmiştir. Ziraat profesörlerinden olan Prof. Woltereck inceleme yapması için yurt dışına gönderilen uzmanlarımızdandır. ¹⁰⁰³ Diğer gönderilen uzman ise Zooloji Profesörü Wolte'dir. Wolte; Avusturya, Almanya ve Çekoslovakya giderek burada incelemeler yapmıştır. Enstitünün müzesi için kaynak toplayarak Türkiye'ye getirmiştir. ¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰¹Karahan, *Atatürk Dönemi ve Sonrasında Tarım*, 75.

¹⁰⁰²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 35.21.8.

¹⁰⁰³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.47.14.

¹⁰⁰⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.13.7.

Falke, Yüksek Ziraat Enstitüsünün eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Ziraat Müdürleri için kurs ve konferansta düzenlemiştir. Kurs dönemin Ziraat Bakanı Muhlis Ekrem tarafından açılmıştır. Ziraat Bakanı açılışa; kursun açılış amacının memleketin ziraat bilgisinin öğrenilmesini, bunu köylüye yaymak ve öğretmek olduğunu söylemiştir. Bakanın sözlerinden sonra Enstitü Rektörü Falke söz alarak Ziraat Müdürlerine kurs hakkında bilgiler vermiştir. Kurs 3 hafta sürmüş ve Alman profesörler konferanslara konuşmacı olarak katılarak müdürleri ziraat ve tarım alanında bilgilendirmişlerdir.¹⁰⁰⁵ Enstitü bünyesinde açılan diğer bir kurs ise kütüphanecilik kursudur. Kurs, Ankara kütüphane memurlarını yetiştirmek üzere açılmıştır. İlk dersi enstitü kütüphanesinde çalışan Dr. Joseph Stummvoll tarafından verilmiştir. Kütüphanecilik kursunda modern kütüphaneciliğin incelikleri ve esaslarının öğretilmesi amaçlanmıştır.¹⁰⁰⁶ Joseph Stummvoll; enstitü de çalışırken kütüphane sistemleri üzerine çeşitli makaleler yazmıştır. İstanbul dışındaki Türk kütüphaneciler için eğitim çalışmaları yürütmüştür.¹⁰⁰⁷

1933 yılında Ankara Ziraat Yüksek Enstitüsünün kütüphanesinin kitapların tasnif edilmesi ve kütüphanenin düzenlenmesi amacıyla Almanya'dan 1 yıllığına Herr Breitfeld gelmiştir.¹⁰⁰⁸ Çalışma süresi 1 yıl sonra bitince kütüphanenin başına Joseph Stummvoll geçmiştir.

Kütüphaneci Dr. Joseph Stummvoll'un görevi ise 1938 yılının nisan ayında sona erince onun yerine 31 yaşındaki jeolog, mineralog ve aynı zamanda kütüphanecilik eğitimi alan Max Pfannenstiel görevlendirilmiş ve Yüksek Ziraat Enstitüsü kütüphanesinin yönetimi kendisine verilmiştir.¹⁰⁰⁹

Max Pfannenstiel: 1902 yılında Alsace' de doğdu. Bavyera Eyalet Kütüphanesi ve Freiburg Üniversitesi kütüphanesinde çalıştı. Hitler Almanyasında 1933 yılında Freiburg Üniversitesinde Yahudi olduğu için işine son verilmiştir. İşsiz kalan Pfannenstiel; Rockefeller Vakfı aracılığıyla Cenevre de bir kütüphanede çalışmaktadır.¹⁰¹⁰ Wilhelm Salomon Calvi ile Ankara Ziraat Enstitüsüne ait

¹⁰⁰⁵Cumhuriyet, Ziraat Müdürleri Kursu Açıldı, 20.02.1935, 5.

¹⁰⁰⁶Gözcü, "Atatürk Döneminde Türkiye'de," 124.

¹⁰⁰⁷Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 80.

¹⁰⁰⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.80.16.

¹⁰⁰⁹Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 104; Reismann, *Nazizmden Kaçanlar*, 80.

¹⁰¹⁰Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 104; Reismann, *Nazizmden Kaçanlar*, 80.

kütüphanesinde görevlendirilmek üzere iletişime geçer. Ankara Hükûmetinin kabul etmesi üzerine 1938 yılında enstitünün kütüphanesinde çalışmaya başlar.

Kütüphanecilik günlerini ailesine şu sözlerle anlatır.

“Ankara’da, yapılmasına aracı olduğum bir Kültür Anlaşması kapsamında Almanya/ Türkiye Kitabevleri için 20.000 RM (mark) ederinde ve Türk Hükûmeti adına da 60.000.- TL = 120.000 RM’lık kitap satın aldım. Şüphesiz ki bu tür görevler beni cezbedtiği gibi gerek Alman ve Türk yetkilileri gerek müteşekkir kitap satıcıları nezdinde itibarım arttığından, ben de mükâfatlandırılmış oldum.”¹⁰¹¹

Pfannenstiel, enstitü kütüphaneciliğinin yanı sıra Türk Tarih Kurumunun (T.T.K) kütüphanesinde de çalışır. Atatürk’ün verdiği görevle Atatürk Kütüphanesini de düzenler.¹⁰¹² Kütüphaneci olarak gelmesine rağmen Türkiye’de kaldığı yıllarda çeşitli çalışmalar yapar. Anadolu’nun eski taş kültürleri ve jeoloji geçmişini araştırır. Bu çalışmalarını daha sonra “Anadolu’nun Eski Taş Devri Kültürleri” adlı kitapta yayımlar. Ankara’nın moloz şekilleri üzerindeki çalışması Yüksek Ziraat Enstitüsünün çalışmaları dizisinde yayınlanır. Anadolu’nun kuvaterner dönemi üzerine çalışırken Anadolu köylülerinin kullandığı jeoloji atasözlerini toplamıştır.¹⁰¹³ 1941 tarihinde 45 sayfalık “Yüzyıl önce jeoloji nasıl yapıldı?” adlı bir makale daha yayımlar. Ardından Akdeniz’i çevreleyen dördüncü zamana ait (kuaterner) kıtalarla, deniz seviyesindeki değişimler üzerine çalışmaya başlar. 1941 yılında Türkiye ile sözleşmesi sona erince kütüphaneci olarak yaptığı çalışmaları 9 sayfalık bir rapor hazırlayarak Ankara’daki Alman Büyükelçisine sunar. Pfannenstiel, Türkiye’de kütüphanecilikle ilgili yaptığı çalışmaları Alman bilim insanları tarafından da takdir görmüştür. Türkiye’de Milli bir kütüphanenin kurulmasının temellerini atmıştır. Sözleşmesi bitince Almanya’ya geri dönmüştür.¹⁰¹⁴ Türkiye’de kısa bir süre kalmasına rağmen Ankara ve çevresinin eski dönemlere ait minerolojik yapısı üzerinde çok sayıda makale ve araştırma yapmıştır.¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹Erichsen, “The politics behind Scientific ,”37-53.

¹⁰¹²Hildergard Müller, *Deutsche Bibliothekare im Türkischen Exil 1933-1945*, (Die Bbliothek, 1997), 329.

¹⁰¹³Max Pfannenstiel, “Geologisches in türkischen und chinesischen Bauernsprichwörtern,” *Geologische Rundschau* 31(1940), 438–444.

¹⁰¹⁴Atilla Bir, “Max Pfannenstiel’in Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü Yılları (1938-1941),” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22/2 (2021), 351-352.

¹⁰¹⁵Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 104.

Pfannenstiel'in Almanya'ya döndükten sonraki Türkiye hakkındaki yayınları:

- Ankara'nın Diluvyal Moloz-Sekileri ve Avrupa'nın Quartaer Kronolojisine Göre Tasnifleri,
- Die altsteinzeitlichen Kulturen Anatoliens,
- Die Diluvialen Entwicklungsstudien und die Urgeschichte von Dardanellen, Marmarameer und Bosphorus,
- Das Quartar der Levante. Teil III: Rezente Froststrukturböden und Karst des Uludagh (Westtürkei).
- Das Quartar der Levante. Teil IV: Der Kalktuff von Bursa,¹⁰¹⁶

Pfannenstiel'in 1941 yılında sözleşmesinin bitmesi, kütüphanecilik işlerinin devam etmesi üzerine hükümet yeni bir uzman ve memur ülkemize davet etmiştir.¹⁰¹⁷

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde bir de müze açılmasına karar verilmiştir. Müzenin açılması hazırlanması ve düzenlenmesi için yine yabancı bir bilim insanından yararlanılmıştır. Dr. Vadler müze için görevlendirilen yabancı bilim insanlarındanıdır.¹⁰¹⁸

1938 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörü Falke Türkiye'den ayrılmıştır. Onun ayrılmasıyla diğer Alman hocalar da ayrılmaya başlamışlardır. 1942 yılında bütün yabancı hocalar enstitüsünden ayrılmıştır. Ancak kendilerinin yerini aratmayacak genç Türk bilim adamlarını yetiştirmişlerdir. Bilgilerini Türk gençlerine aktardıktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir. Ayrıca 1927 yılından itibaren uzman Oldenburg ve diğer uzmanların önerileriyle birçok Türk öğrencisini, yurtdışına ziraat ve veterinerlik alanlarında eğitim almaları için gönderilmiştir. Bu gençler öğrenimlerini tamamlayarak ülkeye döndüklerinde Yüksek Ziraat Enstitüsünde görevlendirilmişlerdir.

Ziraat Fakültesine bağlı olarak çalışan Ormancılık Enstitüsü ise 1934-1935 yılında, fakülteye çevrilmiştir. İstanbul Üniversitesine taşınmıştır. Bu Orman Fakültesinde de Alman ve Avusturyalı bilim adamları çalışmıştır. Bunlar;

- Tschermak (1937-1938)

¹⁰¹⁶Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde,"195.

¹⁰¹⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.12.10.

¹⁰¹⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.09.4.

- E. Schmitschek (1937-1939),
- Alman Fritzsche (1936-1937),
- Pfefferkon (1936-1939)
- Mayer-Wegelin (1937-1940)

Enstitüye gelen yabancı bilim insanları ders kitaplarının ve eğitim-öğretim programının hazırlanmasında görevlendirilmişlerdir. Ayrıca bilimsel dergilerin çıkarılması, fakülte kütüphanelerinin, klinik ve laboratuvarların kurulması, hayvancılık ve ziraai alanda genç Türk bilim adamlarının yetiştirilmesi, ülkedeki bitki ve hayvanların incelenmesi ve yeni bitki ve hayvan türlerinin keşfedilmesi gibi konularda önemli katkıları olmuştur.¹⁰¹⁹

1933'de Ankara'da açılan bu kurum ülkenin ilerlemesi için önemli bir adımdır. Başta Falke olmak üzere Alman bilim adamları enstitünün Almanya'daki enstitülere benzetebilmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Kariyer yapmak isteyen bilim adamları için doktora eğitimi ilk defa Yüksek Ziraat Enstitüsünde şart koşulmuştur. Bu da akademik bir ortam yaratılmaya çalışıldığının göstergesidir. Alman bilim adamlarının Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü için yaptığı çalışmalar yadsınamayacak kadar büyüktür. Yüksek Ziraat Enstitüsü Alman ekolünün Türk bilim ve ziraat dünyasına uygulandığı en güzel örnektir.¹⁰²⁰

Enstitü için gelen bu Alman bilim insanları sadece okulda ders vermekle kalmamış aynı zamanda ülke deki tarım ve ziraat konusunda da ellerinden geleni yapmışlardır. Tarım sanayisinde kullanılacak makinelerin kullanılmasında da yardımcı olmuşlardır. Buna en güzel örnek olarak Adana-Çukurova da pamuk makinelerinin kullanımını öğretmelerini gösterebiliriz.¹⁰²¹

3.3.4. Gazi Eğitim Enstitüsü

Atatürk döneminde açılan önemli eğitim kurumlarından biri de Gazi Eğitim Enstitüsüdür. Enstitü ilk olarak Orta Muallim Mektebi adıyla Türkçe-Edebiyat Bölümü olarak eğitime başlamıştır. Daha sonra tarih, coğrafya, matematik, fizik,

¹⁰¹⁹Widmann, *Ataturk University Reformu*, 143-146. Taşdemirci, "Türkiye'de Üniversite Kavramının Gelişmesinde", 903.

¹⁰²⁰Hikmet Birand, *Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerinin Hizmeti Hakkında*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1960), 20; Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde", 187; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.69.5.

¹⁰²¹ Kadioğlu, "Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde", 187.

kimya, resim, beden, müzik gibi bölümlerde eklenmiştir. 1927 yılında Orta Muallim Mektebi Pedagoji Bölümünün de eklenmesiyle Enstitü adını almıştır. Bu okul Avrupa'daki öğretmen yetiştiren okulların eğitim sistemleri örnek alınarak kurulmuştur. İlk kurulduğunda kendine ait bir binası olmayan okul 1929 yılında Ankara'da bugünkü Gazi Üniversitesi Rektörlük Binası olan binayı Mimar Kemalettin tarafından yapılmıştır. Temel atma töreninde dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati bu binanın adını Atatürk'e binaen Gazi olmasını istemiştir. Gazi Eğitim Enstitüsü kız-erkek karışık ve yatılı bir eğitim kurumudur. Cumhuriyetin gözde kurumlarından biriydi. Bu yüzden bölümlere sınırlı sayıda öğrenci alınmış ve çeşitli sınavlara tabi tutulmuştur.¹⁰²² Diğer kurumlarda olduğu gibi Gazi Eğitim Enstitüsünde de yabancı uzmanları çağırma yoluna gidilmiştir.¹⁰²³

Tablo 16

1930-1945 yıllarında Gazi Eğitim Enstitüsünde Çalışan Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Brunswick	Psikolog	Avusturyalı
Edward Zuckmayer	Müzik	Alman
Gatenby	Müzik	İngiliz
Kurt Dainas	Beden Eğitimi	Alman
Carl Diem	Beden Eğitimi	Alman
Margarete Korge	Beden Eğitimi	Alman
Gyula Ratkai	Beden Eğitimi	Macar
Rene Olivier	Fransızca Okutman	Fransız ¹⁰²⁴

Ankara Devlet Konservatuvarı hocaları da Gazi Eğitim Enstitüsünde ders vermişlerdir. Bunlar; Lico Amar, Eva Klein, Kristinus, Comborde gibi hocalardır.¹⁰²⁵

¹⁰²² Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-1980), Atatürk Ansiklopedisi, 16.01.2013.

¹⁰²³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.55.5.

¹⁰²⁴ Nejla Günay, *Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*, (Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2017), 13.; Mehmet Yıldız, *Türkiye'ye Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Alanında Gelen Yabancı Uzmanların İstihdamı, Çalışmaları ve Etkileri (1923-1973)*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020), 88.; Baylı, *Türkiye'de İstihdam Edilen*, 138., B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 112.91.14.

¹⁰²⁵ Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-1980), Atatürk ansiklopedisi, 16.01.2013.

Edward Zuckmayer: 1890 yılında Almanya’da doğdu. Küçük yaşlardan itibaren piyano çalmaya başladı. Münih, Berlin, Bonn Üniversitelerinde müzik ve felsefe bölümlerini okudu. 1914 yılında orkestra şefliği diplomasını alarak Wüllner Armağanı ödülünü kazandı.¹⁰²⁶1933 yılına kadar Martin Luserke’nin Taşra Eğitim Yurdunda müzik hocalığı yaptı.1934 yılında bu okul dağılınca işsiz kaldı. Paul Hindemith tarafından Ankara’da çalışma teklifi geldi. Zuckmayer’in teklifi kabul etmesi sonucu Türkiye’ye geldi.¹⁰²⁷

Türkiye’de müzik anlayışının modernleşip gelişmesinde büyük katkıları olmuştur. Ülkemizde 36 yıl kalan Zuckmayer, farklı kurumlarda çalışmıştır. Musiki Muallim Mektebi, Ankara Devlet Konservatuvarı, Gazi Eğitim Enstitüsü, Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası, Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünde müzik öğretmenliği yapmıştır.¹⁰²⁸ Musiki Muallim Mektebinde öğrenci orkestrası yöneticisi olarak çalıştı.¹⁰²⁹

Ankara Devlet Konservatuvarında Tiyatro ve Opera Bölümünde görevlendirildi. Burada çeşitli korolar hazırladı.¹⁰³⁰ 1937 yılında Hindemith yine bir teklif sundu. Gazi Eğitim Enstitüsünün müzik bölümünün kurulması ile ilgili sorumluluğunu alıp alamayacağını sordu. Zuckmayer, bu teklifi kabul etti ve 1938 yılından itibaren çalışmalara başladı.¹⁰³¹

Müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsünde Müzik Bölümünü kurdu. 1970 yılına kadar bu bölümün başkanlığını üstlendi. Yüzlerce müzik öğretmenin yetişmesini sağladı.¹⁰³² Bülent Arel, Hikmet Şimşek, Ferit Tüzün gibi önemli kişileri yetiştirdi.¹⁰³³

Müzikal ve pedagojik yönlerle Doğu ve Batı müziğinin sentezini oluşturarak modern müziğin Türkiye’de yerleşmesini sağladı. Özellikle Gazi Eğitim Enstitüsünde müzik öğretmeni yetiştirerek, bugün Türkiye’de kendisine minnettar bir nesil

¹⁰²⁶Şalom, Müziğe Adanmış Bir Yaşam: Prof. Eduard Zuckmayer, 16.01.2013.

¹⁰²⁷ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 228.

¹⁰²⁸ Ali Uçan, *Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi Aramızdan Ayrılışının Kırkıncı Yılında*, (Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, 2018), 29- 53.

¹⁰²⁹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 229.

¹⁰³⁰ Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel*, 341.

¹⁰³¹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 229.

¹⁰³²Thomas Flügen, “Der Grobee Zuck: Eduard Zuckmayer-Musiker und Padagoge,” *Heimatjahrbuch Landkreis Mainz-Bingen*, (2016), 263,

¹⁰³³ Uluskan, *Atatürk’ün Sosyal ve Kültürel*, 341.

yetişmesini sağladı. Zuckmayer, ailesi Almanya'ya dñnmelerine rağmen kendisi Ankara'yı terk etmedi. 1972 yılında da Ankara'da öldü. North Carolina Üniversitesi Emeritus profesörü Eugen Merzbacher, Zuckmayer'in kişiliği, Türkiye'ye bağlılığı ve Gazi Eğitim Enstitüsündeki öğrencileri tarafından ne kadar sevildiğini şu cümleleriyle anlatmıştır:

“Zuckmayer olağanüstü yetenekli bir insandı. Almanya'da Weimer Cumhuriyeti'nin ünlü Waldschulheime, yani ilerici yatılı okullarından bir kaçında müzik öğretmenliği yapmış ve Türk Maarif Vekâleti'ne Hindemith tarafından müzik eğitimi ve müzik öğretmenleri eğitim sistemini modernleştirebilecek bir kişi olarak tavsiye edilmişti. Kısa sürede, önce Ankara Cebeci'de ki Müzik Konservatuarı'nda, ardından yine Ankara'daki öğretmen yetiştiren Gazi Eğitim Enstitüsü'nde uzun yıllar boyunca bu olanın önde gelen ismi haline geldi. Dikkate değer müzisyenler ve genellikle Anadolu'nun ücra köşelerinde müzik öğretmenleri haline gelen sayısız öğrencisi tarafından sevgiyle hatırlanır. Ve kendisi, savaş ertesini Türkiye'yi terk etmeyen ve sonunda Ankara'da ölen birkaç göçmenden biriydi.”¹⁰³⁴

Diğer alanlarda olduğu gibi Gazi Eğitim Enstitüsünün kurululuşu ve birçok bölümün faaliyete geçirilmesinde yabancı uzmanların emeği çok fazladır. Türkiye'ye gelen uzmanlar önemli çalışmalara imza atmışlardır. Bazıları bunu dahada ileriye götürerek canla başla ülkeyi ileri seviyeye götürmek için mücadele etmiştir. İşte bu şekilde çalışanlardan birisi de Zuckmayer olmuştur.

3.3.5. Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası

Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası Türkiye'nin en eski orkestralarından biridir. II. Mahmut döneminde Mızıkâ-i Hümayun adıyla bir orkestrası olarak kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün isteğiyle bu orkestra İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır. Adı ise “Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti” olmuştur. Orkestra şefliğine ise Zeki Üngör getirilmiştir. Zeki Üngör'ün çabaları sonucu 25 Haziran 1932 yılında orkestra Milli Eğitime bağlanmıştır. İsmi ise tekrar değişerek “Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası” adını almıştır. Orkestra şefliğine ise Alman müzikolog Ernst Praetorius getirilmiştir.¹⁰³⁵ Atatürk bu orkestranın gelişmesi için büyük çaba harcamıştır. Hükümet yurtdışından uzman getirmekten ve

¹⁰³⁴ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 110.

¹⁰³⁵ Ayşe Elif Kılıçaslan, *Türkiye'de Senfonik Orkestralarda Görev Yapan Başkemancıların Türk Müzik Kültürü İçindeki Yeri*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 27.

onlara gereken ödemeleri yapmaktan çekinmemiştir. Uzmanların yanı sıra orkestra için yurtdışından aletleri de getirmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde az sermaye olmasına rağmen bu yapılan çabalar sanata Atatürk'ün ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. 1958 yılında orkestra ismini değiştirerek “Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası” adını almıştır. Orkestra hala bu isimle çalışmalarına devam etmektedir.¹⁰³⁶ Bu orkestrada;

“Louis Fremaux, Lukas Foss, Walters Susskind, Jiri Belohlavek, Aaron Copland, Jean Perisson, Vladimir Fedoseyev, Karsten Andersen, Bruno Aprea, Massimo Pradella, Tadeusz Strugala, Marek Pijarowski, Cansug Kahidze, Gilbert Varga, Christian Jarvi, Michel Tabachnik, Alexander Rahbari, Andre Navarra, Yehudi Menuhin, Joaquin Rodrigo, Arto Noras, Albricht Mayer, Jean Pierre Rampal, Igor Oistrakh, Leonid Kogan, Raphael Wallfisch, Hagai Shaham, Truls Mork, Viktor Pikayzen, Julian Rachlin, Paul Tortelier, Pierre Fournier, Valeri Klimov, Grigory Sokolov, Peter Katin, Gary Karr, Stefan Ruha, Robert Cohen, Janos Starker, Yuri Bashmet, Valeri Oistrakh, Vadim Repin, Andor Foldes, Alexander Markov, Vaclav Hudecek, Karl Leister, Lothar Koch, Alirio Diaz, Carol Byers, Natalia Gutman, Sarah Chang, Antonio Meneses, Stefan Dohr, Alexander Rudin, Maria Kliegel, Elina Vahala, Maxim Vengerov, Angela Gheorghiu, Jose Carreras”¹⁰³⁷ gibi dünyaca tanınmış önemli isimlerle de konserler vermiştir.

Tablo 17

1930-1945 Yılları Arasında Cumhurbaşkanlığı Filarmoni (Senfoni) Orkestrasına Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Ernst Praetorius	Orkestra Şefi	Alman
Steinberg	Orkestra düzenleme	Rus
Paul Lohmann	Şan	Alman
Arşitekt Pölzig	Sahne ve Opera mimarisi	Alman
Sylvia Tobias	Harp Çalgıcısı	Alman
Harpistin	?	?
Tobyasa	Harp Çalgıcısı	? ¹⁰³⁸

¹⁰³⁶ Uluskan, *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel*, 322-326.

¹⁰³⁷ Sibel Ayhan Bayer vd., *Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası*, (Ankara: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Müdürlüğü, 2017), 10.

¹⁰³⁸ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.83.20.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.31.3.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: : 59.84.5.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 62.18.3.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 41.83.10.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*,

Atatürk ve arkadaşları Türkiye'nin kalkınmasının tek lokomotif gücünün ekonomik ve teknolojik gelişmeler olmadığının farkında idiler. Ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yanında sosyo kültürel alanında da atılımlar yapılırsa topyekün kalkınma mümkün olabilirdi. Bu amaçla sosyo- kültürel ve eğitim alanında 1930 yıllarından itibaren önemli adımlar atılmış ve faaliyetler gösterilmiştir. Bu gelişmeler ekonomik gelişmeleri desteklemiş ve böylece çağı yakalama hedefine bir adım daha yaklaşmıştır.

3.3.6. Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri

Atatürk, Cumhuriyetin ilanından sonra adalet anlayışının, kanunların düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu düşüncüyü Mahmut Esat Bozkurt'ta benimseyerek meclis konuşmasında yeni hukuk sistemine uygun hukukçular yetiştirmek amacıyla bir okul açılması gerektiğini söyledi. Mahmut Esat Bozkurt'tun çabaları sonucunda 1925 yılında açılmasına karar verildi. Okul ilk TBMM binasında eğitime başladı. İlk ismi ise Ankara Adliye Hukuk Mektebi oldu. Okul açılışı bizzat Atatürk tarafından gerçekleşti. Okulun ismi daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ismini aldı.¹⁰³⁹

Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinin temeli padişah Abdülmecit tarafından 1859 yılında açılan Mekteb-i Mülkiye okuluna dayanmaktadır. Bu okul o dönemlerde devlete yönetici yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Cumhuriyetin ilanından sonra okul birkaç defa açılıp kapandı. Açık olduğu dönemlerde de farklı binalarda eğitim verdi. 1935 yılında Ankara'da yeni bir binada Mülkiye Mektebi kurulması kararlaştırıldı. Okulun binasını yine yabancı bir uzman olan Ernst Arnold Egli tarafından yapıldı. 1936 yılında tamamlana bina eğitime başladı. Okulun ismi 1938 yılında Ankara Siyasal Bilgiler Okulu, 1950 yılında ise Ankara Üniversitesinin bünyesine alındı.¹⁰⁴⁰

No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.72.13.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 55.50.19.

¹⁰³⁹ Ertuğrul Akçaoğlu, "Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk Günleri," *Türkiye Borsalar Birliği Dergisi*, 80 (2009), 372-373.

¹⁰⁴⁰ Wikipedia, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 14.01.2023.

Tablo 18

1930- 1945 Yılları Arasında Ankara Hukuk Fakültesi ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'na Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Fakülte	Bölüm	Uyruğu
Beale	Ankara Hukuk	İngilizce Okutman	İngiliz
Ernst Silberknof	Ankara Hukuk	Almanca Okutman	Alman
Clive Perry	Ankara Hukuk	Amme Hukuku	İngiliz
Ernst Reuter	Ankara Siyasal Bilgiler	Şehircilik Kürsüsü	Alman
René Giraud	Ankara Siyasal Bilgiler	Fransızca Öğretmeni	Fransız ¹⁰⁴¹

Ernst Reuter: 1889 yılında doğdu. Felsefe ve Sosyal Bilimler eğitimi aldı. Bunların yanında Münih, Münster ve Marburg Üniversitelerinde coğrafya ve ekonomi öğrenimi gördü. Sosyalizme karşı ilgi duydu. 1912 yılında Almanya Sosyal Demokrat Partisine üye oldu. 1926 yılında Berlin Belediyesinde şehir uzmanı olarak çalıştı. 1931 yılında Magdeburg Büyükşehir Belediye Başkanı oldu. 1932 yılında Sosyal Demokrat Parti'den milletvekili olarak görev yapmıştır. Nazilerin iktidara gelişinden sonra görevinden uzaklaştırılarak tutuklandı. 1948 -1949 yılları arasında Berlin kuşatması sırasında daha da ünlendi. Batı Berlin'in ilk belediye başkanı oldu.¹⁰⁴²

Türkiye'ye gelmesi ise kendisi gibi Türkiye'ye gelen yabancı uzman Fritz Baade'nin aracılığıyla gerçekleşti. Baade, 1935 yılında Ankara'da bir uzmanlık görevi olduğunu bildirdi. Türkiye'nin sanayi alanında danışmanı olan Max Von Der Porten'da onun Ankara'da uzman olarak çalışmasının Türkiye için çok yararlı olacağını söyledi. 1935 yılında teklifi kabul ederek Ankara'ya geldi.¹⁰⁴³

Reuter, Türkiye'ye gelen mülteci bilim insanları arasında en çok tanınan ve tek politikacıdır. Hem siyasetçi hem de önemli bir akademisyendi. Ankara'ya ilk geldiğinde İktisat Bakanlığının ticaret uzmanı olarak görevlendirildi.

¹⁰⁴¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 109.71.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 108.46.9.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 107.93.9.; Baylı, *Türkiye'de İstihdam Edilen*, 135.

¹⁰⁴² Möckelmann, *İkinci Vatan Türkiye*, 1-2.; Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 352-353.; Ruşen Keleş vd., "Ernst Reuter'in İkinci Vatanı Türkiye'de Çağdaş Kentbiliminin Gelişmesine Yaptığı Katkıları," *Mülkiye*, 226/275 (2012), 12.

¹⁰⁴³ Widmann, *Atatürk Üniversite Reformu*, 264.

1938 yılından itibaren Siyasal Bilimler Yüksek okulunda profesör olarak atandı. Bu okulda Reuter için özel olarak Şehircilik Kürsüsü kuruldu. Burada şehircilik ve imar planlama derslerini veriyordu. Bu dersin dışında bölgesel idari finansmanlar konusunda da derslere girdi. Reuter'in öğrencileri daha sonra belediye başkanlığı, genel müdür gibi makamlarda bulundular. Reuter, Türkiye'ye geldiği ilk andan itibaren Türkçeyi öğrenmeye başladı. Derslerini de Türkçe olarak anlatıyordu. Siyasal Bilimler Yüksek okulunda kaymakamlara özel kurslar düzenledi. Akademisyen olarak çalıştığı dönemlerde Ankara Siyasal Bilimler de İskân ve Şehircilik Araştırma ve Uygulama Enstitüsünün kurulmasında büyük katkıları oldu. 350 sayfalık "Sosyal Bilimler Kent Planlamasına Giriş" adlı kitabı yazdı. Bu kitabı üniversiteye teslim etti. Kitapta; yerel yönetim bilimi, Türkiye'deki yerel yönetimlerin hukuki durumu, mali durumunu ve Türkiye'deki belediyelerin inşaat faaliyetleri, şehir planlamalarını ve toplumsal kurumları inceledi. Türkiye'deki şehirlerin mali kaynaklarını geliştirmeleri için modern işletmeleri devralmalarını önerdi. Bu kitabın dışında belediye işletmelerine dair 'Yakın Münakale' adlı eserini yayınladı. Bu eserde özellikle ulaşım teknolojisinde karşılaşılan sorunlara ve gereksinimlere yer verdi. Bunların dışında "İstanbul Belediyesinin Mali Durumu" ve "İller Bankası Hakkında Raporları" sundu. Şehir planlamasıyla ilgili derslerinde kullandığı terimler bugün hala Türkiye'de kullanılmaktadır.¹⁰⁴⁴ Siyasal Bilimler de çalıştığı dönemde yaklaşık 85 eser ortaya koydu.¹⁰⁴⁵

Reuter, bu görevlerin dışında Ulaştırma Bakanlığı'nda da uzman olarak çalıştı. İstanbul ve Ankara'da belediyelerin işlettiği şehir içi otobüslerinin modernleşmesini sağladı. Yapılacak demiryolları, vagonların şartnameleri, döşenecek raylar, araç güzergâhları, personel alımları ve hatta bilet fiyatları dâhil çalışmalar yaparak kurumların gelişmesini sağladı. Reuter, Türkiye'nin modern kent kamusal ulaşım sisteminin mimari olarak kabul edildi.¹⁰⁴⁶

¹⁰⁴⁴ Silke Brügel, *Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları*, çev. Süheyla Ababay, (İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı, 1991), 46-47.; Reismann, *Nazizmden Kaçanlar*, 127.; Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 264-265.

¹⁰⁴⁵ Keleş vd, "Ernst Reuter'in İkinci Vatanı Türkiye'de", 15.

¹⁰⁴⁶ Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 128.

Ernst Reuter'in Ulaştırma Bakanlığındaki yaptığı çalışmalar:

1935 yılında: Dört büyük Limandaki Tarife Denetimleri, Şehiriçi Taşıma Hizmetleri Üzerine Rapor,

1936 yılında: Mal Taşımacılığının Tek Bir Merkezden Düzenlenmesi Amacıyla DDY, Deniz Yolları ve Liman İdareleri Arasında Yapılan Anlaşmalara Dair Rapor, İzmir, Mersin ve Trabzon Limanlarında Geçerli Olacak Yükleme ve Boşaltma Ücretlerinin Birbiri İle Uyumlu Hale Getirilmesine İlişkin Rapor,

1937 yılında: Taş Kömürünün Malatya'ya Kadar Taşıma Giderlerine Dair Rapor, Demir Yolları ile Mal Taşımacılığına Dair Rapor,

1938 yılında: Deniz Yollarına Dair Tarifelerin Tamamlanması ve Cumhuriyetin Kuruluşundan Sonra Uygulanmaya Başlanan Tarife Politikası,

1939 yılında: Liman ve Deniz Yolları Tarifelerindeki Gelişmeler,¹⁰⁴⁷

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye'de ekonomi, siyasal ve toplumsal gelişmelerle ilgili çalışmalar yapılmıştı. Bu konularda ülke modernleşmek ve ilerlemek istiyordu. Reuter'in çalışmaları ise Türkiye'nin okullarının gelişmesi, yerel yönetim sisteminin oluşması, kentleşmenin hızlanması açısından oldukça önemlidir.¹⁰⁴⁸

Türkiye, mülteci Almanlara aileleri ile birlikte kucak açmıştır. Birçok bilim insanı da Türkiye'den ayrılırken minnettarlık duymuştur. Reuter de bu yabancı uzmanlardan biridir. Türkiye'yi ikinci vatani olarak görmüştür. 12 yıl boyunca çeşitli kurumlarda hizmet etmiştir.¹⁰⁴⁹ 1946 yılında Berlin'e dönmüştür.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁷ Brügel, *Ernst Reuter'in*, 41-42.

¹⁰⁴⁸ Keleş vd, "Ernst Reuter'in İkinci Vatani Türkiye'de", 13.

¹⁰⁴⁹ Möckelmann, *İkinci Vatan Türkiye*, 2

¹⁰⁵⁰ Çelikkbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 354.

3.4. Sağlık Alanında Gelen Yabancı Uzmanlar

İlkçağlardan günümüze kadar sağlık konusu tüm devletlerin önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Sağlıklı bireyler, sağlam bir toplumun ve güçlü devletlerin temel taşı olmuştur. Bu yüzden ilk insandan günümüze kadar bilimsel çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁵¹ Sağlık sektörü özel bir sektördür. Sağlıksız toplumların kalkınması ve gelişmesi mümkün değildir. Ülkeler genel anlamda ilk olarak halkının sağlık sorunlarını gidermeye çalışmışlardır.¹⁰⁵²

Osmanlı Devleti'nde sağlık politikası devlet, vakıf ve özel kişiler aracılığıyla yürütülmüştür. Sağlık hizmetleri büyük şehirlerde diğer küçük şehirlere oranla daha düzenli hizmet vermiştir. Halk, genel olarak serbest çalışan doktorlardan ücret karşılığında muayene olmuştur. Devlet ise sağlık hizmetlerini daha çok saray ve orduya yönelik olarak yürütmüştür.¹⁰⁵³ 19. yy başlarında Batı ile kurulan ilişkiler sonucunda devletin sağlık hizmetlerine ilgisi artmıştır. 1827 yılında Askeri Tıp Okulu açılmıştır. 1871 yılında İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu nizamnameye göre; halka hizmet vermek isteyen kurumlar ortaya çıkmıştır. Memleket Tabipleri Yasası ile de ihtiyaç olan bölgelere doktor ataması yapılmıştır. 1912 yılında yayınlanan Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi ile de toplum sağlığı konusunda düzenlemelere gidilmiştir.¹⁰⁵⁴

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Atatürk her alanda başarılı bir devlet kurmak istemiştir. Türk insanı savaşların etkisiyle yorulmuş ve salgın hastalıklarla mücadele etmekteydi. Bu sebepten Atatürk sağlık meselesini devletin temel görevlerinden biri olarak almıştır. TBMM açıldıktan kısa bir süre sonra Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kurulmuştur.¹⁰⁵⁵ Salgın hastalıklardan kurtulması için Numune Hastaneleri açılmıştır. Hem ülkedeki doktor ihtiyacının karşılanması hem de başarılı doktorların yetiştirilmesi için de yine yurtdışından yabancı doktorlar ülkemize davet edilmiştir.

¹⁰⁵¹ Halil İbrahim Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/1 (2017), 219.

¹⁰⁵² İsmail Ağırbaş vd., "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48 (2011), 733.

¹⁰⁵³ Alper Tunga Kökcü, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları," *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 22/3 (2014), 99.

¹⁰⁵⁴ Murat Karataş, *Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, ed. Mehmet Dalkılıç Scientific Developments for Social and Education Sciences, (İzmir: Duvar Kitapevi, 2021), 264.

¹⁰⁵⁵ Ağırbaş vd. "Atatürk Dönemi Sağlık Politikası," 739.

3.4.1. Ankara Numune Hastanesi

Cumhuriyet hükûmetinin üzerinde durduğu konulardan biri de sağlıktır. II. Abdülhamit dönemlerinde inşa edilen Gureba Hastanesi Atatürk'ün önerisi ile 1924 yılında Ankara Gureba Hastanesine dönüşmüştür.¹⁰⁵⁶ 1928 yılında hastane için yeni bir bina yapılmasına karar verilmiştir. Avusturya'dan Robert Oerley bina yapımı için Türkiye'ye davet edilmiştir.¹⁰⁵⁷ Ankara Numune Hastanesi yapıldığı dönemlerde Türkiye'nin en büyük hastanesi haline gelmiştir. Hastanenin planı Almanya'daki Theresien Krankenhaus binasından esinlenerek inşa edilmiştir.¹⁰⁵⁸ Hastane kuruluşundan itibaren başta Alman olmak üzere birçok yabancı uzmanlara ev sahipliği yapmıştır.

Tablo 19

1930-1945 yılları Arasında Ankara Numune Hastanesine Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Eduard Melchior	Cerrahi	Alman
Albert Eckstein	Çocuk Cerrahisi	Çekoslovakyalı
August Laqueur	Fizik Tedavi	Alman
Afred Marchionini	Cilt Hastalıkları	Alman
Meyer	Kulak Burun Boğaz	Alman
Ernst Magnus	İç Hastalıkları	Alman
Ella Bach	Hemşire	Alman
Charlotte Keitel	Hemşire	Alman
İlse Yansen	Hemşire	Alman ¹⁰⁵⁹

Ankara Numune Hastanesinde de bu tarihlerde gelen yabancı doktorların çoğunluğunu yine Almanlar oluşturmaktadır.

¹⁰⁵⁶ Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 248.

¹⁰⁵⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 28.22.20.

¹⁰⁵⁸ Devrim, Arzu Kök, Ankara Numune Hastanesi, 06.06.2019, 1

¹⁰⁵⁹ Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 248, Reisman, *Nazizmden Kaçanlar*, 172., Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 336.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.60.12.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 109.58.7. ; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 101.35.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 101.35.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 20.39.8.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 20.39.8. ; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 36.39.8

3.4.2. Hıfzısıhha Enstitüsü

1923 yılında Cumhuriyetin kurulmasıyla sağlık çalışmaları da Atatürk'ün önderliğinde yürütülmüştür. Dönemin Sağlık Bakanı Refik Saydam, Hıfzısıhha Enstitüsünün kurulmasını istemiştir. Böylece bu kurum halk sağlığı ile yakından ilgilenecek, hastalık ve salgınların önüne geçecek ve biyolojik maddeleri üretecektir. Ayrıca devlete gerektiğinde sağlık hizmetlerinde yardımcı olacaktır. Enstitü bu işlemlerin yanı sıra sağlık personeli de yetiştiren eğitim programı hazırlanacaktır. Refik Saydam, bu yasa tasarısını TBMM'ye sunmuştur. Bu yasa tasarısı 1928 yılında kabul edilerek Sağlık Bakanlığına bağlı Hıfzısıhha Enstitüsü kurulmuştur.¹⁰⁶⁰ Kurulduktan itibaren hem enstitüde çalışma yapmak hem de sağlık personeli yetiştirmek amacıyla yabancı uzmanların geldiğini görmekteyiz.

Tablo 20

1930-1945 Yılları Arasında Hıfzısıhha Enstitüsüne Gelen Yabancı Uzmanlar

Adı	Bölüm	Uyruğu
Emil Gotschlich	Mikrobiyoloji	Alman
Paul Pulewka	Farmakoloji	Alman
Scheller	Kimya	Alman
St. Baecher	Seroloji	Avusturyalı
Edward Şeller	Hıfzısıhha Şefi	? ¹⁰⁶¹

Emil Gotschlich: Almanya'da doğmuştur. Dünyaca ünlü hijyen uzmanıdır. Tifo, kolera veba gibi salgın hastalıklar üzerine çalışmıştır. Genç yaşlarında Mısır'a çalışmaya giderek İskenderiye Sağlık Müdürlüğü yapmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya'ya geri dönmüştür. Almanya'da Giessen ve Heidelberg Üniversitelerinde görev yapmıştır. 1935 yılında emekli olmuştur. Bu yıllarda Türkiye çeşitli salgın hastalıklarla mücadele etmektedir. Dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam, Gotschlich ile görüşür. Türkiye'de çalışmak için teklif sunar. Teklifi kabul eden Gotschlich, Ankara'ya gelmiştir. Hıfzısıhha Enstitüsünde Bakteriyoloji ve

¹⁰⁶⁰ Halil İbrahim Aksakal, "Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/1 (2017), 226.

¹⁰⁶¹ Wıdmann, *Ataturk Üniversite Reformu*, 253.;B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 41.85.17.

Mikrobiyoloji Bölümünü kurarak başkanlığını yapmıştır. Enstitünün görevlerini yazılarında detaylı açıklamıştır. Ayrıca enstitü de “Hijyen ve Eksperimental Biyoloji” adıyla dergi yayınlatmıştır. Halk arasında yayılan tifo hastalığına karşı aşı olmaya çağırdı. Bu hastalığın ne gibi yollarla yayıldığını halka anlattı. 1940 yılında Türkiye’den ayrılarak Almanya’ya geri döndü.¹⁰⁶²

Türkiye, sağlık alanındaki doktor eksikliklerini de yine yurtdışından bilim insanları çağırarak çözüme kavuşturmuştur. Bu yabancı doktorlar halkı tedavi ederek sağlık konusunda bilinçlenmelerine yardımcı olmuşlardır. Ülkemizde önemli çalışmalar yaparak bilgileri öğrencilerine aktarmışlardır. Türk doktorların yetişmesini sağlamışlardır. Birçoğu Anadolu’yu gezerek Bu yabancı doktorların sayesinde bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önüne geçilmiş ve böylece ölüm oranları da azalmıştır.

¹⁰⁶² Widmann, *Ataturk Universite Reformu*, 253; Çelikbudak, *Yurtsuz Kalanlar*, 339.

IV. BÖLÜM

İMAR, İSKÂN VE BAYINDIRLIK ALANLARINDA GELEN YABANCI UZMANLAR

I.Dünya Savaşı, insanlık tarihinde birçok kayıplar verilen, siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıktığı önemli bir savaştır. Anadolu toprakları uzun yıllar bu savaşın olumsuz ve yıkıcı etkisiyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁰⁶³

Türkiye Cumhuriyeti uzun süren bu savaşların yıkıntıları üzerine kurulmuş bir ülkeydi. Birçok alanda olduğu gibi bayındırlık hizmetlerinde de büyük eksiklikler vardı. Ülke nüfusunun %80'i ise köylerde yaşıyordu. Ülke kurulduktan sonra mecliste bu konu üzerinde özenle durulmuştur.¹⁰⁶⁴

Cumhuriyet döneminin ideolojisi, çağdaşlaşma, laik ve demokratik toplum üzerine oturtulmuştur. Bu yeniliklerin başında ise bayındırlık işlerini görmekteyiz. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke yeni demiryollarıyla döşenmeye başlamıştır. Bayındırlık yatırımları ile karayolları, köprü yapımı gibi çalışmalar desteklenmiştir. Atatürk'ün tüm bu çalışmalardaki amacı ise toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesi, ülkeyi bayındırlık işleriyle yeniden inşa etmesi ve toplumun refah seviyesini yükselterek çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak istemiştir. 1924 yılında TBMM yaptığı bir konuşmada Türkiye'de yapılacak yollar ile ilgili şu sözlerle düşüncelerini açıklamıştır.

“Demiryolu ve yol ihtiyacı memleketin bilcümle ihtiyacatının o kadar başında kendisini hissettirmektedir ki, hiçbir hayal ve nazariye peşinde aldanmaksızın memleketin menabi ve

¹⁰⁶³Mine Polat, *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Pratiklerinin Nafia Mecmuası Üzerinden İncelenmesi*, (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 6.

¹⁰⁶⁴Mehmet Evsile, “Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950),” *Journal of History Studies*, 10/4 (2018), 81.

evladı ile işe devam etmek katiyen elzendir. Medeniyetin bugünkü (vesaitini) hatta bugünkü (fikriyatını) demiryolu haricinde intişar ettirebilmek müteassirdir. Demiryol (refah) tevlid eder.”¹⁰⁶⁵ Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’ni yeniden yapılandırma ve kalkındırma görevini Nafia Vekâletine (Bayındırlık Bakanlığı) vermiştir. Bakanlığın ilk yapılacak işler listesini şu şekilde belirtebiliriz;

- Ülkeyi demiryolları ile döşeme
- Sulama sorununa çözüm bulma
- Liman ve iskeleleri yapım ve onarımı
- Karayolları yapımı
- Şehirlerin yıkılan bölgelerini tespit edilip imar çalışmaları yapma
- Makine ve elektrik sorununa çözüm bulma gibi görevler verilmiştir.

Bu görevler doğrultusunda bakanlık tarafından dağlar aşılıp, demir ve beton köprüler ile nehirler geçilmiş, uçurumlar birbirine bağlanmış, zararlı nehirlerden köylü ve mahsul korunmuş, birçok şehre su götürülmüş, en ücra köşelere bile yollar yapılmış, harap ve plansız şehirler modernleşmeye çalışılmış, kara ve denizi birbirine bağlamak adına önemli adımlar atılmıştır.¹⁰⁶⁶

Cumhuriyet rejimi şehirlerin ve köylerin imar faaliyetleri üzerinde de önemle durmuştur. Devletin kurulduğu ilk yıllarda kentleşme oranı çok düşüktür. Halkın büyük bir bölümü köylerde yaşamaktadır. 1924 yılında Köy Kanunu ile köylerin idari yapısı ve yapılacak işler belirlenmiştir. 1936-1939 yıllarında ise “Cumhuriyet Köyleri” adıyla yeni bir proje oluşturulmuştur. Köylerin imarı ve ekonomisi yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma sayesinde hem kırsal kesim hemde tarım kalkındırılmaya çalışılmıştır. Köylerdeki güvenlik problemleri çözüme kavuşturularak yeniden imar çalışmaları hız kazanmıştır. Özellikle bataklıklar ıslah edilerek, sulama alanında çözümler getirilmiştir. Hükûmet şehirlerin imarına da özen göstermiş özellikle başkent olması sebebiyle Ankara’nın imarı için önemli çalışmalar yapmıştır.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁵ Polat, *Erken Cumhuriyet Dönemi*, 8-18.

¹⁰⁶⁶ Polat, *Erken Cumhuriyet Dönemi*, 8-18.

¹⁰⁶⁷ Fatma Erdoğan, “Atatürk Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yapının Kurumsallaşmasına Yönelik Politikalar Üzerine Bir İnceleme,” *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8/2 (2022), 35-37.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduktan kısa bir süre sonra her alanda toparlanma ve onarım dönemine girmiştir. Diğer alanlarda incelediğimiz gibi bayındırlık ve imar alanını da araştırdığımızda hükûmetin burada da farklı ülkelerden yabancı uzman istihdamının gerçekleştiğini görmekteyiz. Yaptığımız araştırmalar sonucunda 1930-1945 yılları arasında hükûmet ihtiyaç duyduğu her alanda yabancı uzmanları ülkemize davet etmiştir. Yeni kurulan bu devletin imarını yapmakta yine yabancı uzmanların eliyle gerçekleşmiştir. Bayındırlık ve imar alanlarında davet edilen uzmanlarda diğer bölümlerde olduğu gibi aynı amaca hizmet etmek üzere gelmişlerdir. İlk olarak o işdeki nitelikli eleman ihtiyacı eksikliğini gidermek, daha sonra da Türk mühendis, mimar ve işçi yetiştirerek işin inceliklerini öğretmektir.

Bayındırlık işleri daha öncede ifade ettiğimiz üzere o dönemde Nafia Vekâleti bünyesinde gerçekleşmektedir. Alınacak yabancı uzmanlarda genellikle Bakanlık tarafından görevlendirilerek çalışmışlardır. Cumhuriyetin kurulduktan bir yıl sonra bayındırlık işlerinin düzenli yürütülmesi için Bakanlığa bağlı farklı ülkelerden uzmanlar getirilmiştir. Geldikleri ülkeler ise; Macaristan(21), Almanya(6)'dan ve SSCB(1)'dir.¹⁰⁶⁸ Bu uzmanlar direk bakanlığın danışmanlığı görevini yapmışlardır.

Kurtuluş Savaş sırasında zarar gören diğer bir yer ise yollardır. Bazı şehir ve köylerin düzenli bir yol yoktu. Bu yüzden 1930'lu yıllar devletin köprü ve karayolu yapımına önem verdiği yıllar olmuştur. 1930 yılında yol ve köprü inşaat çalışmaları hız kesmeden devam etmiştir. Çalışmalara Türk mühendislerin yetişememesi sonucu 5 yabancı mühendis inşaat çalışmalarında yardımcı olmaları için bakanlık tarafından görevlendirilmiştir.¹⁰⁶⁹ Köprü ve şose yapımında ihtiyacın devam etmesi sonucu 1938 yılında alanında uzman olan İsveç mühendis Martin Oskar Lindahl¹⁰⁷⁰ 1944 yılında Şose ve Köprü reisliğine Almanya'dan Hermann Zutraum¹⁰⁷¹ davet edilmiştir.

Hükûmetin bayındırlık alanında üzerinde durduğu önemli konu da su işleridir. Çünkü birçok yerleşim yerine hala su götürülememiştir. Tarım ürünlerinin yetiştirilebilmesi, halkın su ihtiyacının giderilmesi ve o dönem ki hastalıkların önüne geçilebilmesi adına Nafia Vekâleti su işlerine önem vermiştir. 1930 yılında Nafia Vekâleti tarafından su işleri yüksek fen müşaviri ünvanıyla Hollanda'dan yabancı uzman davet edilmiştir. Hollandalı Mösyö Tüberje 200 sterlin ücretle Bakanlıkta

¹⁰⁶⁸ B.C.A. Muamelet Genel Müdürlüğü, No:30.11.1.0, Gömlek No: 8.28.20.

¹⁰⁶⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 8.7.20.

¹⁰⁷⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.12.20.

¹⁰⁷¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.12.2.

çalışmayı kabul etmiştir. Bakanlık, ayrıca müşavirliğin yanında Sular Umum Müdürlüğü Fen İşleri muavinine de ihtiyaç duymuştur. Hollanda'dan Mösyö Polano da aylık 150 sterlin ücretle Türkiye'ye gelmeyi kabul etmiştir.¹⁰⁷²

Nafia Vekâleti, ihtiyaç olduğunda farklı dönemlerde su işleri için yeni yabancı uzman alımına yönelmiştir. 1937 yılında Su İşleri Umum Müdürlüğünde çalıştırılmak üzere Macaristan'dan Farkaş Gyula ve Varga Pal adında iki yabancı uzmanı daha getirtmiştir.¹⁰⁷³ 1940 yılına baktığımız zaman su işlerinde yine nitelikli elemana ihtiyacının hala devam ettiğini görmekteyiz. Bu yıllarda da bu ihtiyaç yabancı uzman çağırılarak giderilmeye devam etmiştir. 1940 yılına ait arşiv kaydı şu şekildedir:

“Sen Petersburg Büyük Petro Politeknik yüksek mektebinden mezun su ve elektrik inşaat mühendisi Polonya tebaasından Edward Romanski'nin Nafia Vekilliği su işleri reisliği kadrosunda mevcut 400 lira aylık ücretli mutahassis kısım mühendisliğinde çalıştırılmasına izin verilmesi; adı geçen vekilliğin 24/6/940 tarih ve 7607/7951 sayılı teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun ikinci maddesinin B fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 3 Temmuz 1940 tarihinde kabul olunmuştur.”¹⁰⁷⁴

Arşiv kaydına göre Polonya uyruklu Edward Romanski'nin Nafia Bakanlığına 400 lira ücretle mühendis olarak geldiğini görmekteyiz.

Cumhuriyet rejimi sonrası birçok devlet binası da ya yeniden inşa edilmiş ya da onarım çalışmaları yapılmıştı. Birçok devlet dairesinde ise kalorifer sistemleri baştan aşağı yenilenmişti. 1934 yılında yine bakanlığa bağlı olarak bu devlet binalarının kalorifer tesislerini yapmak amacıyla yabancı uzmandan yararlanılmıştır.¹⁰⁷⁵

Nafia Vekâleti de diğer bakanlıklarda olduğu gibi eğer gerekli görülürse yabancı uzmanların yasaklı bölgelerde çalışmasına izin vermiştir. Ancak bu çalışma dönemin Cumhurbaşkanı'nın onay vermesi sonucu gerçekleşmiştir. 1945 yılında bakanlığa bağlı jeolog olan İsviçreli Fritiz Zimmermann yer sarsıntısından dolayı bazı bölgelerin hasara uğradığını tespit etmiştir. Bu bölgelerde inceleme yapabilmesi için kendisine özel izin belgesi verilmiştir. İlgili arşiv belgesinde detaylı olarak şu bilgiler karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁷² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.21.4.

¹⁰⁷³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.86.16.

¹⁰⁷⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.65.5.

¹⁰⁷⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.62.17.

“Nafia Bakanlığı su işleri Reisliği mütchassıslarından İsviçre uyruğu jeolog Fritz Zimmermann’ın yersarsıtısından hasara uğrayan Çanakkale İlinin Ayvacık ilçesi ile Kocaköy, Babakale, Köyünevi, Tuzla, Bektaş, Kuruoba, Bergaz, Taşboğaz, Babadere Ahiler, Tabaklar, Çamköy, Bademli, Köşedere, Şap, Kızılköçeli ve Naldöken köylerinde jeolojik incelemeler yapmak üzere bu yerlerdeki ikinci yasak bölgelere girmesine izin verilmesi; Nafia Bakanlığının isteğine ve Genelkurmay Başkanlığının mütalaasına atfen Dâhiliye Bakanlığının 26/1/1945 tarihli ve 4494 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, 1110 sayılı kanunun birinci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 6/2/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.”¹⁰⁷⁶

Arşiv belgesinden de anlaşılacağı üzerine Fritz Zimmermann Çanakkale İlinin Ayvacık ilçesi ile Kocaköy, Babakale, Köyünevi, Tuzla, Bektaş, Kuruoba, Bergaz, Taşboğaz, Babadere Ahiler, Tabaklar, Çamköy, Bademli, Köşedere, Şap, Kızılköçeli ve Naldöken köylerinde incelemeler yapmıştır.

Türkiye her yönüyle çağdaş medeniyetler seviyesine getirilmeliydi. Ancak hala şehirler modern tarzı ve Cumhuriyeti yansıtmıyordu. Bu sebepten Nafia Vekâletinin yapı ve imar işleri dairesinde şehircilik uzmanı ihtiyacı doğdu. Almanya’dan Gustav İsrail 1939 yılında Türkiye’ye gelerek Bakanlıkta uzman olarak çalışmaya başlamıştır¹⁰⁷⁷

4.1. Şehirlerin İmarı İçin Gelen Yabancı Uzmanlar

4.1.1. Ankara’nın İmarı

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti hükûmetine geçiş imar değişimini de beraberinde getirmiştir.¹⁰⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi Anadolu şehirlerinde de değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimin sebebi ise Batılılaşma ve ıslahat hareketleri olmuştur. Osmanlı kentlerinin yanı sıra daha modern şehir planları oluşturulmaya çalışılmıştır. Savaş sonrasında farklı bölgelerden Anadolu coğrafyasına göç hareketleri yaşanmıştır. Bunun yanı sıra birçok şehir bifiil savaş alanı olmuş yakıp yıkılmıştır. 22 Nisan 1925 yılında çıkarılan bir kanunla başta Batı Anadolu olmak üzere şehirlerin imarı ile ilgili yasalar çıkarılmıştır. Bu yasa da yıkılan yerlerin kadaströ planları, umumi haritaları arsaların

¹⁰⁷⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.8.

¹⁰⁷⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.91.4.

¹⁰⁷⁸ Cemile Burcu Kartal, “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2019), 308.

genişliğini belirten planların belediyece bir yıl içinde yaptırılmasını öngörmüştür. İlk şehir imarı çalışmaları Ankara’da gerçekleşmiştir. Ankara imarıyla; şehirleşmenin yönü, kentsel gelişimin kalkınması hedeflenmiştir. Cumhuriyetin başarısı ile özdeş tutulmuştur. Şehircilik ve imara ilişkin yasalardan birçoğu doğrudan Ankara’nın imarı için çıkmıştır. Daha sonra bu kanunlar diğer şehirler içinde geçerli olmuştur. 1924 yılında Ankara Belediyesi kurulmuştur. Belediye meclisine seçilmek için emlak sahibi olmak şartını kaldırmıştır. 1925 yılında Ankara’nın modern bir kent olması için istimlak kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun kentsel gelişime planlı müdahalenin ilk basamağı olmuştur. Şehir haritası hazırlatılarak bakanlıklara gönderilmiştir.¹⁰⁷⁹

Cumhuriyet hükûmeti; müzik, opera, bale, tiyatro gibi sanatsal faaliyetlerin yanısıra mimariye ve şehircilik alanlarında da önemli çalışmalar yapmıştır. Mekânsal düzenlemelere önem verilerek Cumhuriyet şehirlerinin modern bir görünüme sahip olmaları gerektiği düşünülmüştür. Bu çalışmalar bizzat Atatürk tarafından takip edilmiştir. Mimari alanda Türk milletinin batıyı taklit etmeden, kendi değerlerini koruyarak milli bir mimari yapı ortaya koymasını istemiştir. Atatürk bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir.

“Eski milletler büyük çalışmalar sonunda kendilerine has birer mimarî stil yaratmışlardır. Son asrın sanat çalışma ve düşünceleri sonunda da modern bir mimarlık doğmuştur. Fakat bu modern mimarlık da her milletin düşünce ve karakter farklarıyla birbirinden ayrı bir görünüş ve anlamdadır. Bir İtalyan modern mimarlığıyla bir Alman modern mimarlığı arasında çok değişiklikler vardır. Bu modern mimarlık bütün görünüşleriyle de hangi milletin malı olduğunu anlatmaktadırlar. Bizde de asrın bütün düşünce ve ihtiyaçlarına cevap verecek, ruhlarımızı okşayacak bir modern mimarlık lâzımdır. Fakat bu modern mimarlık diğer milletlerin taklitçiliği değil, yurdumuza has, Türklüğe özgü bir mimarlık olmalıdır. Yapılan bazı binaları görüyorum; bunlar bir Avrupa modern mimarlığının aynen kopyasıdır. Bize orijinal bir modern Türk mimarlığı lâzımdır, ilminim ki, yetişmekte olan genç Türk mimarları, bu haklı isteğimde olumlu bir yaratıcılığa erişeceklerdir.”¹⁰⁸⁰

Atatürk, Türk şehirlerinin modern bir şekil alması için herkesi seferber etmiştir. Sadece insanların yaşadıkları binaları değil parkları, meydanları sahil yollarını en ince detay dahi düşünülerek şehirlerin planlamalarının yapılmasını istemiştir. Şehirlerin karmaşık sosyal yapıları düzenlenerek, geleneksellikten modernliğe geçiş yapması

¹⁰⁷⁹ Hürriyet G. Bilgen - Gül Berna Özcan, *İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri*, (Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:40, 1989),5-6.

¹⁰⁸⁰ Seda Bayındır Uluskan, “Atatürk Döneminde İstanbul'un İmarı ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936- 1939),” *Erdem*, 48 (2007), 110-113.

sağlanmıştır. Şehirlerin çağdaş bir niteliğe kavuşması için 1930’lu yıllarda birden fazla kanun çıkarılmıştır. Böylece şehirlerin imarı kurallara bağlanmıştır. Modernizmin bir sonucu olarak başta büyük şehirler olmak üzere elektrik ve su getirmeye, yol açma ve temizlik işleri ilk öncelik sırasında yer almıştır. Özellikle Ankara’nın Cumhuriyetin politikasını ve ideolojisini yansıtır kendi üslubunu yaratması için çalışmalar yapılmıştır. Ankara’nın dışında İstanbul, Bursa, İzmir, Antep gibi şehirlerin şehir planları tasarlanarak imar çalışmaları yapılmıştır.¹⁰⁸¹

Cumhuriyetin amacı, batının medeniyetini ve teknolojisini alarak Türk milletini çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmaktır. Bu amaçla şehirlerin imarı konusunda da yabancı uzmanlar davet edilerek, görevlendirilmiştir. Yabancı mimarlar özellikle Ankara’nın modern bir başkent olmasında büyük çaba göstermişlerdir. Yabancı mimarlar özellikle kamu binalarının yapımında ve tasarlanmasında görev almışlardır. Devlet tarafından yapılan kamu binaların tamamına yakını yabancı uzmanlar tarafından yapılmıştır. 1927 yılında Ankara’nın kent planının yapılması için bir yarışma düzenlenmiştir. Bu yarışmaya 3 yabancı mimar katılmıştır. Berlin Mühendislik Meslek Okullarının hocaları olan J. Brix - Hermann Jansen ve Fransız L. Jausseley katılmıştır. Bu yabancı mimarlar Ankara’ya gelerek incelemelerde bulunmuş, yaptıkları projeleri ise hükûmete sunmuşlardır. Projeleri değerlendirirken ekonomik gücün sınırlı olması belirleyici faktör olmuştur. Fransız uzman L. Jausseley’in tamamen eski kentin yerine yepyeni bir şehir inşa etme fikri yöneticiler tarafından beklentilerin çok üstünde görülmüştür. Jansen Planı ise ekonomik açıdan fazla yük getirmeyen eski ve yeni şehri bütünleştiren bir projedir. Bu sebepten Ankara’nın imarı Herman Jansen tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸² Jansen, Ankara’nın imarı ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Bir hükûmet merkezinin vahdet ve hâkimiyet ifade eden bir inşai fikir tahtında kurmak imkânı pek nadirdir. Bu gibi şehirlerin birkaç asır zarfında meydana gelmeleri, ya esas fikrin sulanmasını yahut birçok şehircilik düşüncelerinin ya yana yaşamasını ihtiyaç etmiştir. Ankara için vaziyet başkadır. Burada bakir bir toprak üstünde, ufacık bir taşra kasabacığı, Amerika’nın sanayi şehirlerine has bir süratle, bir memleketin bütün idari ve kültür merkezleri ile mücehhez bir devlet merkezi halini almaktadır. (...) Türk milletinin kuvvetli milli duyguları ve Avrupa medeniyetinin vasıtalarından istifade etmek suretiyle muasır Türk kültürüne varmak hususundaki kuvvetli hamlesi, bir merkeze ihtiyaç göstermektedir. Böyle bir

¹⁰⁸¹ Uluskan, “Atatürk Döneminde İstanbul”, 110-113.

¹⁰⁸² Kartal, “Cumhuriyet’in Başkentinin,” 327.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 4.33.4.

merkez için, fakat acaba gerek topografyası gerekse mazinin heybetli parçaları ile Ankara'nın manzarasını tayin eden bir yerden daha münasibi bulunabilir mi? Eski Selçuk burçlarının ördüğü çelenk, şimdiye kadar tevarüt eden batınların pek büyük... Muhafaza edebildiği bir harabeden ibaretti. Bundan sonra fakat Türkiye'nin milli ve kültürel hayatının merkezini taşıyacaktır.”¹⁰⁸³

Ankara'da imar işlerin yürütülmesi için bir müdürlük de oluşturulmuştur. Müdürlükte Jansen yanı sıra diğer bir yabancı uzman olan Mimar M. Rober Orley de görev yapmıştır.¹⁰⁸⁴ Ankara İmar Müdürlüğüne ait harita arşiv memurluğuna ise Avusturya'dan M.M. Graf getirilmiştir.¹⁰⁸⁵ Yine Ankara İmar Müdürlüğü Aplikasyon Mühendisi olarak çalışması için de Budapeşte Yüksek Mühendis Mektebinden mezun olan Macar asıllı mühendis Emric Ballint getirilmiştir.¹⁰⁸⁶ Ankara'nın su şebekesi projesinin hazırlanması için de yabancı uzman istihdamı sağlanmıştır. Avusturya'dan Profesör Şofermak getirilerek proje tasarlaması istenmiştir.¹⁰⁸⁷

4.1.1.1.Başkent Ankara'nın İmarında Katkısı Bulunan Diğer Yabancı Uzmanlar ve Eserleri

Guğrun Baudisch: Clemens Holzmeister ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Köşkü 1930-32

Paul Bonatz: Gazi Eğitim Enstitüsü, Erkek Teknik Öğretmen Okulu

Saraçoğlu Mahallesi, 1944-46

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü, 1946

Ankara Devlet Opera ve Opera Binası, 1946-47.

Ernst Arnold Egli: 3. Bölümde detaylı şekilde anlatılmıştır.

Martin Elsaesser: Cebeci Mezarlığı 193-38, Sümerbank, 1937-38

Anton Hanak: Güven Anıtı 1936

Franz Hillinger: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bruno Taut ile birlikte, 1937-39

Ankara Atatürk Lisesi, Bruno Taut ile birlikte, 1937-40

¹⁰⁸³ *Hâkimiyet-i Milliye*, Ankara-Herman Jansen, 09.07.1929, 1.

¹⁰⁸⁴ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.26.5.

¹⁰⁸⁵ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.10.19.

¹⁰⁸⁶ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.84.18.

¹⁰⁸⁷ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.73.10.

Cebeci Ortaokulu, Bruno Taut ile birlikte, 1937-40

Clemens Holzmeister: 3. Bölümde detaylı şekilde anlatılmıştır.

Werner Issel: Tarihi Elektrik ve Havagazı Fabrikası, 1928-33

Theodor Jost: Sağlık Bakanlığı, 1926-27

Refik Saydamın Hıfzıssıhha Enstitüsü, Robert Oerley ile birlikte 1927-32

Heinrich Krippel: Zafer Anıtı, 1927

Oturan Atatürk Anıtı, 1938

Carl Christoph Lörcher: Ankara'nın ilk şehir planı

Almanya Büyükelçiliği 1927-29

Robert Oerley: Kızılay Genel Müdürlüğü, 1928-30

Ankara Ulus Hali, 1930

Numune Hastanesi, 1933

Bernhard Pfau: Ankara Şeker Fabrikasının idare binası, 1938-40

Bruno Taut: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1937-39

Atatürk'ün katafalkı, 1938

Josef Thorak: Güven Anıtı (arka yüzü), 1936

Atatürk büstü, 1936-37¹⁰⁸⁸

4.1.2. İstanbul'un İmarı

Türkiye Cumhuriyeti sadece Ankara gibi yeni şehirlerin inşa edilmesini değil, İstanbul gibi Osmanlı'dan kalan eski şehirlerin imarı için de çalışmalar yapmıştır. İstanbul'un imar çalışmaları daha Osmanlı dönemindeyken başlamıştır. 19 yy. dan itibaren şehir planları yapılmıştır. Diğer bazı ülkelerinde olduğu gibi İstanbul'da da raylı sisteme geçilmiştir. Bu da şehir yollarının genişlemesine ve yenilenmesine neden olmuştur. Şehirde sık sık yangınların çıkması da yeni bir plan hazırlamasına neden olmuştur. Osmanlı döneminde hazırlanan planlar genel olarak yabancı uzmanlar

¹⁰⁸⁸ Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.01.2023.

tarafından hazırlanmıştır. İlk şehir planı Alman General Von Moltke tarafından hazırlanmıştır. Moltke'den sonra Fransa'nın baş mimarı Joseph Antoine Bouvard da İstanbul için şehir planlaması yapmıştır. Lyon Belediyesi baş mimarı Auric de İstanbul için imar planı hazırlayan yabancı uzmanlardan biridir. İstanbul da farklı bölgelerinde parça parça şehir planları hazırlanarak düzenlemeler yapılmıştır. 1922 yılında Carl Lörcher tarafından Beyoğlu bölgesi, 1923 yılında ise Alman Dr. Rahtree tarafından İstanbul şehir planı hazırlanmıştır. Ankara'nın imar planının yapılmasıyla İstanbul Belediyesi de plan hazırlama çalışmalarını başlatmıştır. Hazırlanacak plan şehrin tamamını kapsamalıydı. Bu plan için dünyaca ünlü mimarlar İstanbul'a çağırılmıştır. Almanya'dan Herman Elgötz, Fransa'dan Alfred Agache, Jack H. Lambert ve Henri Prost getirilmiştir.¹⁰⁸⁹ Agache, İstanbul'u gelip incelemeler yaptıktan sonra Fransa'ya dönmüştür. İncelemelerini raporlaştırarak İstanbul Belediyesine sunmuştur.¹⁰⁹⁰

1934 yılında Herman Elgötz tarafından "İstanbul İmar Raporu" adıyla bir proje hazırlanmıştır. Bu proje İstanbul şehrinin tarihi dokusunu bozmadan, doğal güzelliklerini vurgulayarak, dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılmıştır. Ancak belediye bu planı uygulamaya koymamıştır. 1935 yılında Almanya'dan Martin Wagner davet edilmiştir. Onun hazırladığı imar planında da İstanbul'da yaşanan trafik sorunlarına çözüm olacak bir şehir planlaması hazırlaması istenmiştir.¹⁰⁹¹ Hazırlanan şehir planlarının uygulanamaması ya da belediye tarafından uygun bulunmaması bu girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. 1936 yılında ise Fransa'dan Şehircilik Enstitüsü Üyesi Henri Prost davet edilmiştir. Prost bizzat Atatürk'ün çağırması üzerine İstanbul'a gelmiştir. Prost, İstanbul'a yabancı bir mimar değildir. Daha önce de İstanbul'a gelmiş Ayasofya'nın onarılmasında görev almıştır.¹⁰⁹² Prost sözleşmesi imar işleri tamamlana kadar yenilenmiştir. İsteddiği ücrette hükûmet tarafından verilmeye çalışılmıştır. Konu ile ilgili Cumhuriyet Arşivinde Bakanlar Kurulu Kararı alınmıştır. Karar mevcuttur. Kararda;

"27.1.1937 tarih ve 2/5913 sayılı kararnameye ektir. Dâhiliye Vekâletinden yazılan 16.10.1937 tarih ve 9026 sayılı tezkerede, İstanbul şehir planını yapmakta olan mütehassıs Prosta mukavelesi mucibince 936 senesinde olduğu gibi 937 senesi için de 12.000 Türk lirası

¹⁰⁸⁹ "Uluskan" Atatürk Döneminde İstanbul", 117; T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 525.38041, Gömlek No: 154681.229.

¹⁰⁹⁰ *Cumhuriyet*, Şehircilik Mütehassısı Geldi, 06.06.1933, 2.

¹⁰⁹¹ Hasan Kuruyazıcı, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Alman Mimarlar," *Arkitekt*, 1/10 (2002), 16-17.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.14.10.

¹⁰⁹² B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 71.6.20.; Başkanlık Osmanlı Arşivi Hr.Th, No: 320.30; B.O.A.Dh.Mkt, No: 993.5.

mukabili Fransız Franklık döviz müsaadesi verilmesi istenilmiş ve Maliye Vekillikinden yazılan 3.11.1937 tarih ve 54248-16189 sayılı mütalaanamede hâlihazır döviz vaziyetimiz bu kadar dövizin verilmesine müsaid olmamakla beraber mumaileyh ile İstanbul Belediyesi arasında mukavele aktedilmiş ve 936 senesinde 150.000 Fransız Franklık döviz verilmiş olması hasebile istenilen 12.000 Türk liralık dövizin verilmesi için karar ittihazı lazım geleceği bildirilmiştir. Bu iş İcra Vekilleri Heyetince 11.11.1937 de görüşülerek mütehassıs Prosta 12.000 Türk Lirası mukabili olan Fransız Franklık döviz verilmesi onanmıştır.”¹⁰⁹³

denilmektedir. Bu karardan anlaşılacağı üzere hükümet şehirlerin imarı için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış alanında en iyi uzmanları getirtmiştir.

İstanbul Türkiye’nin şüphesiz tarihi eserleri ve doğa güzellikleriyle ve yaşam biçimiyle önemli bir şehirdir. Prost’a İstanbul şehir imarını hazırlarken kendisine yardımcı olması için de yabancı uzmanlar davet edilmiştir.¹⁰⁹⁴ Fransa’dan desinatör Jaubert’i 1939 yılında Prost’un yanında görevlendirmişlerdir.¹⁰⁹⁵ Aynı yıl yine Fransa’dan M. Şerer Prost’un yanında büro işlerine bakması için Türkiye’ye getirilmesine izin verilmiştir.¹⁰⁹⁶ Tüm bu çalışmalar sonucunda Henri Prost önderliğinde İstanbul’un uygulanan ilk imar planı yapılmıştır.¹⁰⁹⁷

İstanbul’un imar işlerinde çalışmak üzere gelen diğer bir yabancı uzman ise, Mari Lai Süe’dir. Süe, Fransa’dan gelerek İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğünde çalışmaya başlamıştır.¹⁰⁹⁸ Ayrıca İstanbul Belediyesinde şehircilik uzmanı olan Fransa uyruklu Pierre Jaubert, Aguste Perret de çalışmıştır.¹⁰⁹⁹

4.1.3. Diğer Şehirlerin İmarı

Prost, Türkiye’de bulunduğu dönemlerde sadece İstanbul’un imarı için görevlendirilmemiştir. Aynı zamanda onun bilgilerinden yararlanabilmek için farklı şehirlerin imarında da Prost’tan yararlanılmıştır. 1935 yılında Yalova şehrine ait kaplıcaların su işlerinin planının yapılması bu şehrin kaplıcalarının tanıtılması için kaplıca sularının temini amacıyla çalışmaların yapılması amacıyla çeşitli çalışmalar

¹⁰⁹³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.92.10; B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.1.0.0, Gömlek No: 77.482.3.

¹⁰⁹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.61.18.

¹⁰⁹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.18.5; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.13.17.

¹⁰⁹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.114.15.

¹⁰⁹⁷ Uluskan, “Atatürk Döneminde İstanbul,” 121.

¹⁰⁹⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.39.6.

¹⁰⁹⁹ Baylı, Türkiye’de İstihdam Edilen, 162-163.

yapmıştır.¹¹⁰⁰ Cumhuriyet şehirleri, bir dizi sıra halinde modernleşmeye devam etmiştir. Prost'un şehir imarını çizdiği diğer bir şehir ise Bursa olmuştur.¹¹⁰¹ 1939 yılında Karabük şehrinin de imar planlaması yapılması istenmiştir. Bu şehrin imar planının hazırlanmasında yine Prost görevlendirilmiştir. İmar planının hazırlanması için kendisine 26.000 liralık döviz ücreti ödenmiştir.¹¹⁰²

Bu şehirlerin yanısıra Anadolu'daki birçok şehrin imarının yapılması şehir planlarının ve haritasının çizilmesi şehirlerin modernleştirilmesi amacıyla da yabancı uzman istihdamı gerçekleşmiştir. Şehirler ve gelen yabancı uzmanlar şunlardır:

1938 yılında Nevşehir Belediyesi tarafından şehir planının hazırlanması amacıyla Almanya'dan Walter Patisvallin davet edilmiştir.¹¹⁰³ 1939 yılında İzmir'in yukarı mahallerine ait imar planının hazırlanması için Fransa'dan mimar Le Corbusier getirilmiştir.¹¹⁰⁴ İzmir'e gelen diğer bir yabancı uzman ise İzmir Fuarının mimarı işlerinin dekorasyonunu yapan Fransalı mimar Maurice Louis Gauthier'dir. Kültürpark yapılması için mimar Bachillet getirilmiştir. Prost gibi bazı yabancı uzmanlar birden fazla Anadolu şehrinin imar planının hazırlanmasında çalışmışlardır. Fransa'dan getirilen Jacques Georges Lambert 1937-1941 yılları arasında Türkiye'de kalmış Trabzon, Kars ve Erzurum şehirlerinin imar planlarını hazırlamıştır.¹¹⁰⁵

Cumhuriyet yöneticileri şehirleşme ve özellikle kamu binalarının yapımında yabancı uzmanların görüş ve düşüncesinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Sadece İstanbul ve Ankara'nın imarı değil diğer şehirlerinde çağa uygun yapılaşmasına gayret göstermişlerdir. Merkezi yönetimlerin yanısıra yerel yönetimler de bu alanda gayret göstermişlerdir.

4.2.Ulaşım Alanında Gelen Yabancı Uzmanlar

Ulaştırma; bir ülkenin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın büyük bir bölümüne etki eden önemli bir olgudur. Ülkenin kaynaklarının işletilmesi, iç ve dış ticaretin düzenli bir şekilde yapılması gelişmiş bir ulaşım ağına sahip olmasıyla mümkündür. Ülkelerin milli birlik ve bütünlüğünün sağlanabilmesi için de ulaşımın

¹¹⁰⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.17.1.

¹¹⁰¹ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0, Gömlek No: 81.534.5.

¹¹⁰² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.57.2.

¹¹⁰³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.16.

¹¹⁰⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.9.

¹¹⁰⁵ Baylı, *Türkiye'de İstihdam Edilen*, 162-163.

büyük rolü vardır. Bunların yanı sıra bir ülkenin ulaşımının iyi olması askeri gücü de etkilemektedir. Ülkenin ekonomik yönden güçlü olması ulaşım sektörünün de güçlü ve düzenli olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti de bu durumun farkında olmuş. Cumhuriyetin ilanından sonra ülkenin her bölgesine yollar yapmaya özen göstermiştir.¹¹⁰⁶ 1924 yılından Atatürk'ün ölümüne kadar olan dönemde 3420 km yeni yol yapılmış, 8069 km.'lik yol ise tamir edilmiştir.¹¹⁰⁷

4.2.1.Demiryolları

Anadolu topraklarında ilk demiryolu yapımı Tanzimat'ın ilanı sonrasında yapılmaya başlamıştır. İlk olarak 1856 yılında İzmir-Aydın arasına 130 km'lik hat döşenmiştir. Lozan Konferansında ise Türkiye'ye sadece 4018 km demiryolu devredilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, siyasi birliği güçlendirmek, askeri savunmayı kolaylaştırmak amacıyla demiryolu politikasını benimsemiştir.¹¹⁰⁸

Cumhuriyet rejiminin ulaşım alanında yöneldiği ilk çalışma şüphesiz demiryolları inşa etmek olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti'nde yapılan demiryollarının büyük kısmı Anadolu sınırlarının dışında kalmıştır. Anadolu sınırları içerisinde kalan demiryolları ise büyük bölümü yabancı şirketler tarafından yapılmıştır. Yabancılar tarafından yapılan demiryolları ülkenin faydası için değil de şirketlerin kendi çıkarları doğrultusunda inşa edilmiştir. Osmanlı Döneminde yapılıp Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan demiryolu hatları ise şu şekildedir.

- İzmir (Basmene)-Kasaba (Turgutlu) İzmir (Alsancak)-Aydın
- İstanbul (Sirkeci)-Yedikule Yedikule-Çorlu
- Haydarpaşa-Pendik Pendik-İzmit
- Uzunköprü-Karaağaç (Edirne) Çorlu-Uzunköprü
- Kasaba-Alaşehir

¹¹⁰⁶ Yalçın Karabulut, "Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı," *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6 (1997), 163.

¹¹⁰⁷ Filiz Çolak, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış," *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8/2 (2013), 349. 345-364

¹¹⁰⁸ Karabulut, "Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı," 164-167.

- Adana-Mersin
- Aydın-Dinar
- İzmit-Karaköy Karaköy-Eskişehir
- Eskişehir-Ankara Eskişehir-Kütahya
- Alayunt-Afyon
- Mudanya-Bursa
- Afyon-Konya Alaşehir-Afyon
- Konya-Bulgurlu Bulgurlu-Ulukışla
- Ulukışla-Pozantı Pozantı-Durak
- Adana-Mamure
- Trablus-Nusaybin
- İslahiye-Racco Mamure-İslahiye

Cumhuriyet rejimi; ülkenin doğal kaynaklara ulaşması, üretim ve tüketim merkezlerinin birbirine bağlanması, ekonomik kalkınmanın sağlanması, milli güvenlik ve ulusal bütünlüğün sağlanması amacıyla demiryolu yapımına büyük önem vermiştir. Savaş sırasında tahrip edilen hatlar onarılmaya çalışılmış, yabancı sermayenin elinde olan hatlar ise devletleştirilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşı'na kadar ki dönemde hükûmetin ulaşım politikasına baktığımızda demiryolları yapımına öncelik verildiğini görmekteyiz.¹¹⁰⁹ Çünkü Cumhuriyet hükûmeti demiryolunu ulaşım sisteminin merkezi olarak görmüştür. Hükûmetin hedefi en ucra köşelere kadar demiryolu ağı döşemek değildir. Bu hedefe ne ekonomik şartlar ne de topoğrafik durum imkân vermektedir. Hükûmetin ulaşımındaki hedefi ülke çıkarlarına yön veren, milli ekonomiyi destekleyici, yer altı ve yer üstü kaynakların çıkarımında kolaylaştırıcı bir unsur taşımaktır. Taşımacılıkta yabancılara tanınan ayrıcalıklara son verilecek demiryolları millileştirilecek Anadolu'nun birçok şehrine ağlar döşenecektir. Ulaşım ilerledikçe ülke ekonomisi de ilerleyecektir.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁹ İlker Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 85-89.

¹¹¹⁰ Zvi Yehuda Hershtlag, *Turkey: An Economy In Transition*, (Van Keulen N.V, The Hague, 1958), 299.

Cumhuriyet hükûmeti ülkeyi çelik ağlarla birbirine bağlamayı bir politika haline getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin yayınlamış olduğu Dokuz Umde’de: “Müstacelen muhtaç bulunduğumuz demiryolları için hemen teşebbüsât ve fiiliyata başlanacaktır.” sözüne de yer vermişlerdir. Cumhuriyet hükûmetinin demiryollarına bu denli üzerinde durmasının sebeplerinden biri de dünyadaki gelişmiş ülkelerin demiryolları ağlarının tamamlanmış olmasıdır. Özellikle Avrupa gibi önemli ülkelerle ticaret yapılabilmesi için de Türkiye’nin de demiryolları ile döşenmesi gerektiğidir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında “Umur-u Nafia Programı” adıyla bir program hazırlanmıştır. Burada demiryollarındaki eksiklikler ve yapılması gerekli olanlar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Programın giriş kısmında demiryolları ile ilgili şu ifadeler kullanılmıştır.

“Yeni Türkiye’yi lâıyk olduğı mertebeye isâl edebilmek için behemehâl iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek ve iktisadiyatımızın inkişâfı için evvel-i emirde hudud-u muvasalanın tesisine sarf-ı gayret etmek mecburiyetindeyiz. Ticaret sahasında iktisat âleminde Türkiye halkının adımlarını tesrih edecek yeğane vasıta demiryollarıdır. Servetin istihsâl ve teksiri, mübadelenin tezyidi ve istihlâkatın tanzimi hususunda en büyük rol oynayan, mesafe mefhumunun kıymetini azaltan, milletleri birbirine yaklaştıran, fertleri ve ırkları yek diğerleriyle ihtilat ettiren, şerait-i iktisadiyeyi, insanların ahlak ve tabiyetlerini derin bir surette tadil, samii ile sermaye arasındaki münasebet muvaffak bir tarzda tehdit eden demiryollarının inkişafına çalışmak mecburiyeti Türkiye’nin vaziyet-i coğrafya ve siyasisesi neticesidir. Bu suretle terakkiyât-ı medeniyeye ve sinaiyye, çelik çubuğı takib ederek Türkiye’nin uzak noktalarına vasil olacak; bakir, araziden çıkarılacak bilcümle mevad meta haline geçecek, müddet-i medide hasret ve iştiyak ıstırabını çeken halkın kalbi lokomotif düdüğüyle münşerih olacaktır. İktisadiyat ilminde geri kalmış olmağımızın başlıca sebeplerinden biri demiryollarının te’sisine lâıyk olduğı mertebede ehemmiyet vermemiş olmağımızdır. Mevcut ve işlemekte olan demiryol şebekesine nazaran beher kilometro merbunu 6,00 metro tülünde yol isabet etmektedir. Halbu ki memleket-i medeniyede bir kilometro merbu saha dâhiline 80 – 120 tul isabet ediyor...”¹¹¹¹

Bu program 1924 yılına kadar uygulanmaya çalışılmış ancak daha sonraları bazı değışikler olmuştur. Bu değışiklikler neticesinde hükûmet demiryolu politikasını 2 yönde şekillendirmiştir.

- Milli bütünlüğün ve milli iktisadın ihtiyaçlarını karşılayacak yeni demiryolları inşa etmek ve işletmek

¹¹¹¹ Yavuz Haykır, *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011), 154-172.

- Yabancı şirketlerin ellerindeki demiryollarını satın alarak devletleştirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara olarak belirlendikten sonra başta Ankara ve çevresi olmak üzere demiryolu ağları döşenmeye başlamıştır. Cumhuriyet hükûmeti zor koşullarda demiryollarına gösterdikleri çalışmalarla başarılı bir politika izlemişlerdir. Şimendifer işletmeciliğinde yeni kadrolar yetiştirmiş, milli ekonominin gereklerine uygun tarifeler uygulanmıştır. Yeni hatların yapımının finansmanına katkıda bulunmuştur. Türkiye kendine has stratejiyle yeniden üretmeyi başarmış ülkenin dört bir yanını demirağlarla döşemeye çalışmıştır.¹¹¹²

1930-45 yılları arasında yeni demiryolu ağı örülmeye devam edilmiştir. Samsun-Sivas, Kayseri-Sivas, Fevzipaşa-Diyarbakır, Kütahya-Balıkesir, Ulukışla-Kayseri, Sivas-Malatya, Sivas-Erzincan ve Afyon-Antalya, Haydarpaşa-Sirkeci, Şefkatli-Ergani, Adana-Fevzipaşa, Toprakkale-Payas, Nusaybin-Çobanbey, Zonguldak-Kozlu hattı tamamlanmış, Diyarbakır-Cizre ve Elâzığ-Van hatları döşenmiştir.¹¹¹³

Cumhuriyet hükûmetinin ideolojisi haline gelen demiryolları meselesi yine yabancı uzmanların ülkemize istihdam edilmesiyle gerçekleşmiştir. Burada da dünyanın farklı ülkelerinden gelen uzmanlar demiryolları ağının ülkemizde döşenmesi için çalışmışlardır. Tez konumuz gereği 1930-1945 yılları arasındaki yabancı uzmanları inceleyeceğiz. Ancak Cumhuriyetin ilanı sonrasında demiryolları için birçok uzman ülkemizde davet edilmiştir. 1930 yıllarında ilk olarak Avusturya'dan 2 uzman getirilmiştir. Bu uzmanlar Devlet Demiryollarına ait inşaatlarda görev almışlardır.¹¹¹⁴ Aynı yıl demiryolları için görevlendirilen diğer bir isim de Almanya'dan gelen M. Oto Ebeling'tir. Ebeling demiryollarına ait Haydarpaşa Cer Baş Müfettişi olarak görev almıştır. Ebeling sözleşmesi bittikçe yeniden düzenleme yapılmıştır.¹¹¹⁵ Uzmanlar genellikle görev süreleri bitmelerine rağmen ya bulundukları görevlerdeki işlerinin bitmemesi ya da uzmanların çalışmalarından memnun kaldığı takdirde sözleşmeleri uzatılmıştır. Sözleşmeler uzatılırken de ücretleri ekonomik şartlar imkân verdiğince o yıla göre arttırılmıştır. Devlet Demiryolları ve Limanları

¹¹¹² İlhan Tekeli - Selim İlkin, "Cumhuriyet'in Demiryolu Politikalarının Oluşumu ve Uygulanması," *Kebikeç Dergisi*, (11): 140-162.

¹¹¹³ Evsile, "Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık," 86.

¹¹¹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 11.35.15.

¹¹¹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 12.43.19.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 19.23.1.

Umumi idaresi Haydarpaşa Mağazasında çalışan Mr. Şlayheten görev süresi uzatılmış ücreti ise 5900 mark olmuştur.¹¹¹⁶ Sözleşmesi uzatılan diğer bir uzman ise Devlet Demiryollarında Fen müşaviri olarak görev yapan Maysner Paşa'dır. Maysner Paşa'nın sözleşme şartları değiştirilmemiş sadece süresi 2 yıl daha uzatılmıştır.¹¹¹⁷

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra demiryolları üzerine yoğunlaşması Avrupalı ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Hollanda'da birçok gazetenin baş muhabirliğini yapan M. Brederode Devlet Demiryollarını incelemek istemiştir. Onun bu isteği ise İç İşleri Bakanlığı tarafından uygun bulunması üzerine demiryollarına girmesine izin verilmiştir.¹¹¹⁸

Türkiye, genel olarak baktığımızda yabancı uzmanları istihdam ederken alanında en iyileri getirmeye özen göstermiştir. Bunu her alanda araştırdığımız uzmanlarda görmekteyiz. Bu durum yeni kurulmuş bir ülke için gerçekten olağanüstü bir başarıdır. İsveç'te Trolhattan Nidovist Et Holm Fabrikasında görevli olarak çalışan Mr. Corts 1931 yılında Türkiye'ye davet edilmiştir. Ondan Devlet Demiryolları Genel İdaresini temsil etme görevi verilmiştir.¹¹¹⁹

Türkiye, demiryolları konusunda çalışmalarını devam ederken bazı alanlarda mühendis ve işi bilen nitelikli eleman sıkıntısı burada da ortaya çıkmıştır. Özellikle demiryolları fabrikasında kaynakçılık sanatının inceliklerini bilen kişiler bulunmamaktadır. Yurtdışından kaynak ustaları davet edilerek bu işin inceliklerini Türk işçilerine öğretmeleri istenmiştir. Tezimizin konusu burada araştırdığımız arşiv belgesinde de karşımıza çıkmıştır. Çünkü Türkiye'nin yabancı uzmanları çağırmaktaki amacı sadece geldikleri alanda yardımcı olmaları değildir. Türkiye'de bu işin daha sonra yapabilmeleri için işin önemli noktalarını öğretmeleridir. Böylece bir kuşak sonra Türkiye kendi nitelikli elemanını kendi kullanabilecektir. Bu konuda bir belgede şöyle denilmektedir:

“Eskişehirde Devlet Demiryolları fabrikasında Otojen kaynakçılığı yapmak ve fabrikanın kaynakçılarına sanatın inceliklerini öğretmek ve bu suretle malzemenin kaynak yapılarak istimalindeki mühim tasarrufu temin eylemek için yol parası verilmek suretiyle on beş lira yevmiye ve altı ay müddetle Almanya'dan bir otojen kaynağı mutahasssının celbine

¹¹¹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.50.9.

¹¹¹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 14.61.1.

¹¹¹⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 16.86.12.

¹¹¹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 17.7.7.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.110.18.

izin verilmesi, Nafia Vekâletinin 24/2/931 tarih ve x 1528 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin x 31/3/931 tarihli mütalanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 1/4/931 tarihli içtimamca tasvip ve kabul olunmuştur.”¹¹²⁰

1931 yılında çalışmak için gelen M. Şlayhert, demiryolları idaresinde ürünlerin üretilmesi ve gerekli olan malzemeleri istenilen zamanda hazırlanmasını sağlamak için gelen malzeme planlama uzmanıdır.¹¹²¹ Türkiye yabancı uzmanları istihdam ederken onların ülkesine ya da ırkına bakmamış bu konuda profesyonel davranmıştır. Ülkemize davet ettiği uzmanlarda aradığı tek özellik ülkenin yararı olacak alanında iyi olmasıdır. Çünkü bu uzmanlar ülkenin birçok kurumunun temelini atmışlardır. Devlet Demiryollarında özellikle mühendisler getirilmiştir. Avusturya’dan gelen M. Zayçekin demiryollarına ait fen heyetinde çalışmıştır.¹¹²²

Demiryollarında daimi olarak çalışan jeolog bulunamamıştı. Ülkede bulunan jeologların belli zamanlarda gelip çalışmaları istenmiştir. 1932 yılında Darülfünun hocası olan Prof. Chapput okulun tatil olduğu zamanlarda demiryollarında yer bilimci olarak çalışmıştır. Hocalardan sadece Chapput çalışmamış yerli hocalardan Hamit Nafiz, İbrahim Hakkı, Ahmet Malik gibi Türk hocalarda yardımcı olmaya çalışmışlardır. Burada hocaların ülke için büyük fedakârlık yaptıklarını görmekteyiz. Ülke lehine olacak durumlarda bilgilerini aktarmaktan hiç çekinmemişlerdir. Geldikleri kurumların dışında farklı kurumların gelişmesi için de çalışmışlardır.¹¹²³

Türkiye Cumhuriyeti özellikle demiryolları için gelecek yabancı uzmanların kısa süreliğine değil de bi kaç sene Türkiye’de işlerin başında olacak şekilde kalmasını istemiştir. Bu yüzden Nafia Vekâleti tarafından İsviçre’de Bern Elçisi olarak görev yapan Cemal Hüsnü Bey’e bir telgraf çekilmiştir. Daimi olarak bi kaç sene Türkiye’de kalacak bir uzmana ihtiyacın olduğu söylenmiştir. Cemal Hüsnü Bey ise yazdığı telgrafta uzun süre kalacak uzmanın olamayacağı İsviçre’de Şimendüfer Umum Müdürü olan Şrafl gelebileceğini söylemiştir. Şrafl ise daimi olarak Türkiye’de kalmamış yıl içerisinde birkaç ay gelip incelemelerde bulunmuş, eksikleri belirlemiştir.¹¹²⁴

¹¹²⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 19.22.8.

¹¹²¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 21.48.2.

¹¹²² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.13.5.

¹¹²³ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 202.377.9.

¹¹²⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.20.3.

Türkiye, yaptığı demiryollarının görülmesi için bazen seyahat indirimleri yapmıştır. Bunlardan biri de Viyana Üniversitesinde profesör olarak çalışan Dr. Paul Kretshemer'dir. Ülkemize bir inceleme seyahatı için gelen Kretshemer, Anadolu'da Adana, Konya, Eskişehir, İstanbul ve Edirne istikametlerinde bulunan trenleri kullanmış ve %50 indirim yapılmıştır.¹¹²⁵

1933 yılında Amerika'dan Mr. C.E. Bell Türkiye'ye gelerek demiryollarının işletme ve teşkilatı hakkında incelemelerde bulunması istenmiştir. Bell, ülkemize kâtabi ile birlikte gelmiştir. Gelmeden önce ise Nafia Vekâletine bazı şartlar sunmuştur. İlk 3 ay hiç vergiye tabi olmadan 10775 dolar verilmesini; kendisi, eşi ve kâtabi için yol masrafları, iskân ve iâşe giderlerinin hükûmet tarafından karşılanmasını istemiştir. İstekleri hükûmet tarafından kabul edilince Türkiye'ye gelmiş ve incelemelere başlamıştır.¹¹²⁶ Bu incelemeleri hükûmete bir rapor halinde sunmuştur. Bell'e göre; memleket demiryolu şebekesi temin etmek üzere bu işe girişmiştir. Demiryollarının bir bölümü araç geçişleri için yeterlidir. Diğer kalan kısımların ise tamire ihtiyacı vardır. Demiryolları yapımı için belirli bir bütçe ayrılması gerektiğini ve masrafların tamamen işletmeye yüklenmemesi gerekmektedir. Demiryollarında çalışan memurların Amerika'daki gibi yetenekli olması için belirli bir zaman ihtiyacı vardır. Çünkü Türkiye'de demiryolları halen daha istenilen düzeyde gelişmemiştir. Ayrıca demiryolları tarifesiyle ilgili bir ciltlik daha rapor vereceğini söylemiştir. Rapor 5 kısımdan oluşmaktadır.

1. Kısım: Ulaştırma ve ulaştırma üzerine hususlar
2. Kısım: Muhasebe usulleri, demiryolu istatistikleri ve bunların iktisadi demiryol işletilmesi
3. Kısım: Anadolu demiryolu, Haydarpaşa liman ve Mersin, Tarsus, Adana demiryollarının senelik taksitleri
4. Kısım: Devlet Demiryolları teşkilat ve idaresi
5. Kısım: Layihalardan oluşmaktadır.

¹¹²⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.24.19.

¹¹²⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.4.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 39.67.8.

Bell'in bu hazırladığı rapor demiryolları açısından önem arz eden detaylı bir rapordur.¹¹²⁷

Demiryolları için gelen bazı uzmanların sözleşme süreleri uzatılmış böylece uzun yıllar Türkiye'de çalışma hayatına katkıları olmuştur. İsveç'ten gelen Nitkivist Holm Fabrikası Devlet Demiryolları İnşaat Dairesi Mühendisi olan Cortes uzun yıllar Türkiye demiryollarına hizmet etmiş önemli bir uzmandır.¹¹²⁸

Hükümet, ülkeyi demir ağlarla döşenmeye çalışmıştır. Türk mühendislerin sayıları ise hala yeterli düzey de değildir. Bu yüzden 1934 yılını incelediğimizde de nitelikli eleman ihtiyacının yine yabancı uzmanlardan karşılandığını görmekteyiz. Almanya'dan Mühendis M. Kann 350 Türk lirası aylık ücretle ülkemize hizmet etmeye başlamıştır.¹¹²⁹

Ülkedeki demiryollarla ilgili toptan malzemelerin korunduğu, saklandığı veya depolandığı yapılar inşa edilmek istenmiştir. Bu sebepten Miağ ve Froman Klaviye kuruluşunda mühendis olarak çalışan Alman asıllı Wilhelm Neffgen, Karl Unterreiner ve Fransız vatandaşları Moris Metr, Patriarch, Zeller Edovard Leon olmak üzere 5 yabancı uzman davet edilmiştir. Devlet Demiryollarına ait Derince limanına ambar yapılması için incelemelerde bulunmuşlardır. Derince'de araştırma yapmak için hükümet tarafından bu uzmanlara özel izin verilmiştir.¹¹³⁰

1934 yılında daha önce Türkiye'de İzmir-Kasaba Demiryolu ikinci müdürü olarak görev yapmış olan Mr. Sioul tekrar ülkemize davet edilmiştir. Mr. Sioul, Fransa'dan 3 yıl boyunca Devlet Demiryollarında çalışmak üzere gelmiştir.¹¹³¹

Devlet Demiryolları yapımı devam ettikçe idarenin muhasebe ve istatistik işlemleri yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Ayrıca demiryollarında tamir atölyeleri ve yeni vagon fabrikası da açılmak istenmiştir. Bu yüzden ücretleri ve seyahat masrafları Devlet Demiryolları idaresinin kendi bütçesinden verilmek üzere Almanya'dan 2 yabancı uzman getirilmiştir.¹¹³²

¹¹²⁷ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No:147.48.22.

¹¹²⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.15.3.

¹¹²⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.42.13.

¹¹³⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.45.8.

¹¹³¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.75.6.

¹¹³² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.69.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.21.16.

Demiryollarında nitelikli elemanların kısa sürede yetişmesi için Türk işçileri yurt dışına staja gönderilmiştir. Ancak onların staja gitmeleriyle de teknik memur boşluğu yaşanmıştır. Bu boşlukta yine yabancı uzmanlar sayesinde giderilmeye çalışılmıştır. Sivas demiryollarına ise tamir atölyeleri açılarak burada işçi yetiştirilmesi istenmiştir. Bu sebepten Almanya'dan 8 yabancı uzman istihdamı sağlanmıştır. Hem staja gidenlerin yeri doldurulmuş hem de Sivas demiryolu için öğreticiler getirilmiştir.¹¹³³ Ayrıca inşaat işlerinde çalışması için de İsviçre'den Metros Mítrea 325 lira aylık ücretle getirilmiştir.¹¹³⁴ Hükûmet demiryollarında açtığı atölyeler sayesinde yabancı uzmanların işçi yetiştirmesini de sağlamıştır. Devlet Demiryollarına ait Eskişehir Cer Atölyesinde kalorifer tesisatında çalışmak üzere Almanya'dan Hans Herrerts getirilmiştir. Hans aynı zamanda burada kalorifer tesisatının inceliklerini Türk işçilerine öğretmiştir.¹¹³⁵ Eskişehir Cer atölyesinin lokomotif turyan torna tezgâhının işletmesindeki arızanın tamir edilmesi için de İsveç'ten yabancı uzman gelmiştir.¹¹³⁶ Bu atölyenin teşkilatının incelenerek düzenlenmesi ve Sivas atölyesinin açılması için hazırlıklar yapılması için Almanya'dan Darmstadt Lokomotif Müdürü Gerstner görevlendirilmiştir. Gerstner, Türkiye'de kaldığı dönem boyunca 500 mark ücret alması, lojmanda kalması, yol masraflarının ise hükûmet tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.¹¹³⁷

1937 yılında Devlet Demiryolları idaresinde çalıştırılmak üzere Fransa'dan mühendis Döverez ve Avusturya'dan mühendis Kobinger getirilmiştir. Fransız uzman Döverez 280 lira aylık ücretle, Avusturyalı Kobinger ise 300 lira aylık ücretle çalışmaya başlamışlardır.¹¹³⁸ Devlet Demiryollarına ait aplikasyon işlerinin yapılması için de Almanya'dan 151 lira ücretle Heuçke gelmiştir.¹¹³⁹ 1938 yılında ise Macaristan'dan mühendis Biron 300 lira ücretle 1 yıllığına sözleşme yapılmıştır.¹¹⁴⁰ Devlet Demiryollarına ait gar ve istasyonlarda otel, gazino ve büfelerin açılması ile ilgili incelemelerde bulunması için İsviçre'den Mişel getirilmiştir. Mişel'in Türkiye'ye

¹¹³³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.30.15.

¹¹³⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 64.39.16.

¹¹³⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 74.32.4.

¹¹³⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 77.69.3.

¹¹³⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.77.11.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.118.15.

¹¹³⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.54.20.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.47.18.

¹¹³⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.73.9.

¹¹⁴⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.3.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.17.

yeniden getirilmesi ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. Bu karar şu şekildedir:

“Gerek Ankara Gar Gazinosunun ve gerek Devlet Demiryollarının muhtelif gar ve istasyonlarında icabında açılacak misafirhane (otel), gazino ve büfeleri, iç ve dış turizmi, teşvik edecek şekil ve surette tesis, tanzim ve idare etmek üzere, bu işlerde bilgili ve görgülü bir mütehassıs istihdamına lüzum görüldüğünden Anadolu Kulübü için evvelce İsviçre’den getirilmiş ve mukavelesi bittiği için işinden ayrılmış bulunan Mişel’in 500 lira aylık ücret ve 13 ay müddetle mütehassıs olarak çalıştırılması; Nafia Vekilliğinin 19/4/938 tarih ve 13768 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 4/5/938 tarih ve 13224/2444 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 5/5/938 tarihli toplantısında onanmıştır.¹¹⁴¹

1938 yılında Devlet demiryollarında istihdam edilen yabancı uzmanlardan biri de Yunanistan uyruklu mimar Dimitri Petusis’dir. Petusis mimarlık eğitimini Paris’te tamamlamıştır. Türkiye’ye ise 350 lira ücretle 2 yıl süreyle çalışmak üzere gelmiştir.¹¹⁴² Mühendis Etyen Fekete ise Budapeşte Yüksek Mühendis Mektebinden mezun olmuş 375 lira aylık ücretle Devlet Demiryollarında 2 sene süreyle çalışmıştır.¹¹⁴³ Devlet Demiryollarına ait fen ve yol heyetinde çalışmak için de Macar asıllı Mühendis Ronar 225 lira ücretle 1 yıllığına İsviçre uyruklu Mühendis Armin Bitter ise 250 lira ücretle çalışması için görevlendirilmiştir.¹¹⁴⁴

Cumhuriyet Halk Partisi döneminde demiryollarına ayrı bir önem verilmiştir. Bu konuda hem halkı hem de Türk mühendis ve işçilerin bilgilendirilmesini istemiştir. Devlet Demiryolları İşletme İdaresinde işletme ekonomisinin nasıl olması gerektiği, demiryolları ulaşımının mevzuları üzerinde konferanslar verilmiştir. Halkı demiryolları hakkında bilgilendirme görevleri de yine yabancı uzmanlar sayesinde sağlanmıştır. İsviçre’den Mühendis Hug gelmiştir. Hug, Türkiye’ye gelerek konferanslar düzenlemiştir. Düzenlediği konferanslar için hükûmet tarafından 1000 lira ücret ödenmiştir.¹¹⁴⁵

Türkiye, yabancı uzmanları istihdam ederken gelen uzmanların isteklerini de göz önünde bulundurmıştır. Eğer uzun süre bir görevde kalacaksa da uzmanın aile bütünlüğünün bozulmaması için ailesini de ülkemize getirmiştir. Devlet Demiryolları Fen Heyetinde çalışan Macar uyruklu Mühendis Jorj Ronoi kız kardeşinin de yanında

¹¹⁴¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.40.1.

¹¹⁴² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.64.13.

¹¹⁴³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.64.12.

¹¹⁴⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.83.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.89.8.

¹¹⁴⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.21.1.

olmasını istemiştir. Hükûmet bu isteği kabul ederek ülkemizde uzmanın çalıştığı süre boyunca kız kardeşinin de kalmasına müsaade etmiştir.¹¹⁴⁶ 1939 yılında Macaristan'dan gelen diğer yabancı uzman ise Mühendis Szent Gyorgyi Czeke'dir. Devlet Demiryollarında 325 lira aylık ücretle 1 yıllığına çalışmak için gelmiştir.¹¹⁴⁷

1940 yılına gelindiğinde daha önce çalıştırılan yabancı uzmanların çalışma sürelerinin 1 yıl daha uzatıldığını görmekteyiz. Çalışma süreleri uzatılan yabancı uzmanların isimleri şu şekildedir:

- Macar uyruklu Mühendis Szent Gyorgye Czeke¹¹⁴⁸
- Yunanistan uyruklu Dimitri Petusis¹¹⁴⁹
- Fransa uyruklu Mühendis Dövere¹¹⁵⁰
- Macar uyruklu Mühendis Jori Ronai¹¹⁵¹ dir.

Bu yıl eski uzmanların yanı sıra yeni yabancı uzmanlarda Devlet Demiryollarının kadrosuna dâhil edilmiştir. Polonyalı bir ailenin çocuğu olan mühendis Wyleznski Adam gelmiştir. Wyleznski Adam, Romanya Katoliklerindendir. Moskova Üniversitesinde mühendislik alanında mezun olmuştur. Türkiye'ye Nafia Vekâleti tarafında demiryollarının inşaat dairesinde mühendis olarak görevlendirilmiştir.¹¹⁵²

1941 yılında da yabancı uzmanların görev süreleri bitmelerine rağmen ülkedeki ihtiyacın devam etmesi üzerine Devlet Demiryollarında çalışma sözleşmeleri uzatılmıştır. Yunan uyruklu Dimitri Petusis,¹¹⁵³ Fransa uyruklu mühendis Charles de Varase,¹¹⁵⁴ Macar uyruklu mühendis Szent Gyork Gzeke¹¹⁵⁵ Macar uyruklu Jori Ronai¹¹⁵⁶ Türkiye'de görev yapma süreleri uzatılmıştır. Bu uzmanların her yıl sürelerinin uzatılması Türkiye'de nitelikli eleman ihtiyacının hala devam ettiğini göstermektedir.

¹¹⁴⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.35.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.112.19.

¹¹⁴⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.47.7.

¹¹⁴⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.15.

¹¹⁴⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.13.

¹¹⁵⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.59.20.

¹¹⁵¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.110.3.

¹¹⁵² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.70.14.

¹¹⁵³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.63.11.

¹¹⁵⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.66.17.

¹¹⁵⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.75.19.

¹¹⁵⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.93.12.

Yabancı uzmanlar Türkiye’de bulundukları dönemde ihtiyaç olduğu takdirde farklı kurumlarda da aynı anda çalışmışlardır. Türkiye burada mantıklı bir karar vermiştir. O alanda yetişmiş yabancı uzman Türkiye’de bulunuyorsa başka bir uzmanı çağırmak yerine Türkiye’de farklı bir kurumda çalışan uzmanı görevlendirmiştir. Buna örnek olarak TBMM inşaatında Prof. Holzmeister’in yanında çalışması için Macar uyruklu Mühendis Gyorgy Borot getirilmiştir. Borot meclis inşaatında betonarme proje hesabını yapmıştır. Bunun yanında Devlet Demiryolları İdaresi Fen Heyetinde Proje Tanzimi ve İstatistik Bürosunda çalıştırılmak üzere yabancı uzmana ihtiyaç olunca burada da görevlendirilmiştir. İstatistik Bürosunda da 275 lira ücretle 1 yıllığına sözleşme yapılarak çalıştırılmıştır.¹¹⁵⁷

Devlet Demiryollarına ait binasında 1942 yılında yeniden inşa edilmesine karar verilmiştir. Yeni yapılan binasında özelliklerine uygun mobilya ve dekorasyonunun tasarlanması gerekmiştir. Hükûmet burada da yabancı uzmanlardan yardım almıştır. Dekorasyon ve tasarım alanlarında uzman olan ve İstanbul’da bulunan Macar uyruklu dekoratör İştvan Bernhard’a görevlendirilmesi ile ilgili başvuru gönderilmiştir. Bernhard’ın çalışma şartlarını kabul etmesi üzerine binanın tasarlanması için çalışmalara başlamıştır.¹¹⁵⁸

1943 yılında Devlet Demiryolları İdaresine ait yol sevisinde çalışması için Romanya uyruklu Yüksek Mühendis Boris Rabinoviç gelmiştir. Rabinoviç 350 lira ücretle 1 yıllığına çalışmak için Türkiye’de bulunmuştur.¹¹⁵⁹ 1944 ve 1945 yıllarında yeni yabancı uzman görevlendirilmemiş daha önce görevlerinde bulunan yabancı uzmanlar süreleri bitince sözleşmeleri uzatılmıştır.¹¹⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti, kalkınmanın temel öğelerinden biri olan demir yollarını tüm yurda yaymak için planlar yapmış o günün az imkânları ile dışardan uzmanlar getirip çalışmalar yaptırmıştır.

¹¹⁵⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.32.13.

¹¹⁵⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.41.15.

¹¹⁵⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.32.13.

¹¹⁶⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.38.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 105.41.1.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 108.37.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 109.67.12.

4.2.2.Karayolları

Bayındırlık alanında çalışma yapılan diğer bir alan ise karayollarıdır. Ülkede Osmanlı Devleti'nden kalma 18.335 km. karayolu vardı. Bu yolun büyük bölümü bozulmuş veya tamire muhtaç durumdadır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra karayolları da devletin planı dâhilinde onarılmaya başlanmıştır. 1927 yılında yeni bir düzenleme getirilerek devlet ve il yolları illerin bünyesinde birleştirilerek bakım ve onarımları İl Özel İdarelerine devredilmiştir. Böylece her ilin genel meclisi, kendi sınırları içindeki yolların planını hazırlayıp hükûmete sunmuştur. 1929 yılında ise “Şose ve Köprüler Kanunu” çıkarılarak yol çalışmaları daha planlı bir hale getirilmiştir.¹¹⁶¹ Bu kanun yol konusunun programlı bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Yollar yapılırken askeriye'nin de düşünceleri ele alınmıştır.

Türkiye, yeni kurulmuş bir devlettir. Ekonomisi, birçok alanda yeterli düzeyde değildi. Bu yüzden yolların yapımı için vatandaşlardan yol parası toplanmıştır. Toplanan paraların bir bölümü İl Özel İdarelerine diğer bölümü ise devlet bütçesindeki yol ve köprüler bölümüne aktarılmıştır. Hükûmet, bayındırlık hizmeti yaparken bir taraftan da ülke nüfusunun artışı sağlayacak uygulamalar da yapmıştır. Çocuk sayısı 6 ve üzeri olanlardan yol vergisi almamıştır. “Şose ve Köprüler Kanunu” 1931 yılında değişikliğe uğramıştır. Karayollarının yapımı değişikliklere rağmen devam etmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren motorlu taşıtların sayısının artması demiryolları politikasının büyük oranda gerçekleşmiş olması ve limanlara karayollarıyla bağlanma ihtiyaçlarından dolayı devlet karayolları çalışmalarına daha da önem vermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası devletlerarası yardımlaşma politikasında Amerika'nın yardımlarıyla karayolları yeniden teşkilatlandırılarak Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹¹⁶²

1930-1945 yılı arşiv kayıtlarını incelediğimizde karayolları için de nitelikli eleman ihtiyacının yine yabancı uzmanlar çağırılarak giderildiğini görmekteyiz. Ancak burada çağırılan uzman sayısı demiryollarında gelenler kadar fazla değildir. Bu da devletin politikasıyla alakalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolları döşenmesi karayollarından daha fazla olmuştur. Bu da yabancı uzman sayısını arttırmıştır.

¹¹⁶¹ Polat, *Erken Cumhuriyet Dönemi*, 16.

¹¹⁶² Haykır, *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu*, 219.; Özcan Karacan, *Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarih Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 26.

Karayollarına gelen yabancı uzmanlar genel olarak yol yapım mühendisi olarak görevlendirilmişlerdir. Karayollarında gelen uzmanlarda yine farklı ülkelerden seçilerek getirilmiştir. Yabancı uzmanların ülkemizde çalıştıkları bölgeler genel olarak hükûmet tarafından belirlenmiştir. Farklı bir bölgede çalışmaları özel izinle gerçekleşmiştir. Lüleburgaz-Edirne asfalt yolunda çalışmakta olan Müdür Oberbandscheis ve Mühendis Oellerer ve Jahna'nın Kırklareli ve Edirne'deki 2. Yasak bölgeye girmeleri İç İşleri Bakanlığının onaylamasıyla gerçekleşmiştir.¹¹⁶³

Lüleburgaz-Edirne asfalt yolu inşaatında Şantiye şefi olarak görev yapan Alman uyruklu Mühendis Karl Heindrich Von Mutius ve Heindrich adlı yabancı uzmanların çalışmalarına devam etmeleri için Kavaklı bölgesindeki yasaklı bölgeye girmeleri yine Bakanlığın onayıyla gerçekleşmiştir. Uzmanlar izin aldıktan sonra bölgeye girip çalışmalara başlamışlardır.¹¹⁶⁴ Arşiv kayıtlarındaki belgelerde genellikle uzmanların çalışma alanlarıyla ilgili yasak bölgeler için verilen izin belgeleri mevcuttur. İngiliz uzman D.W.Lister adındaki uzmanın Çanakkale bölgesindeki yasaklı bölgeye girmesine izin verilmiştir. Arşiv kaydı şu şekildedir:

“13/4/1940 tarih ve 2/13300 sayılı kararname ile yaptırılan askeri inşaatın Kilya- Havsa yolu inşaatını mahallinde görmek üzere D.W.Lister adındaki İngilizin III0 sayılı kanunun 1 inci maddesinin B. Fıkrasına tevfikân Çanakkale ikinci yasak bölgesine girmesine izin verilmesi; Nafia Vekilliğinin 22/11/1940 tarih ve 42059 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 30 Teşrinî sani 1940 tarihinde kabul olunmuştur.”¹¹⁶⁵

Karayollarına gelen uzmanlar genellikle şoselerin, köprülerin yapımında görevlendirilmiştir. Karayollarının geçeceği bölgeler belirlemişlerdir. Yanlarında Türk işçi ve memurları çalıştırarak işin inceliklerini öğretmişlerdir.

4.2.3.Denizyolları

Bir devletin denizlere kıyısının olması ekonomik hayatını doğrudan etkilemektedir. Denizyolları sayesinde liman ve iskeleler arasında mal ve yolcu taşınabilmektedir. Uluslararası ticaretin gelişmesinde önemli katkısı olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Akdeniz iç deniz olmasına rağmen deniz ticareti gelişme gösterememiştir. 1900'lü yılların başında Türkiye'de denizyolunun önemi fark

¹¹⁶³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.104.10.

¹¹⁶⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.112.12.

¹¹⁶⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.109.11.

edilmiştir. Buharlı gemiler satın alınarak, deniz personelleri yetiştirilmeye başlanmıştır. Bir süre sonra İstanbul- Gemlik- İzmit- Tekirdağ hattı yapılmıştır. İşletmesi ise Bahriye Nezaretine bağlı ayrı bir idare tarafından yürütülmüştür. Ancak Osmanlı Döneminde denizyollarında istenilen noktaya gelinebilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk yıllarda Osmanlı'dan kalma deniz ulaşım tesisleri çok yetersizdi. Limanların gelişmesi ve onarılması için çalışmalar başlatıldı. İlk olarak Samsun limanı onarıldı.¹¹⁶⁶

Lozan Antlaşmasının imzalanmasının ardından Kabotaj hakkıyla Türk gemicilerine fırsat verilmiştir. Böylece milli menfaatleri gözetilen denizyolu politikası oluşmuştur. Deniz taşımacılığının gelişmesi için büyük bir adım atılmıştır. Kabotaj Kanunu ile Türk gemilerine liman ve iskelelerde yük ve yolcu taşımacılığı hakkı verilmiştir. Böylece Türk denizciliği yabancıların rekabetinden korunmuştur. Atatürk 1 Kasım 1926 yılı TBMM'nin açılış konuşmasında Kabotaj Kanunun Türk denizciliği için öneminden bahsetmiştir. Yıllarca engellere karşı milli idarenin bir başarısı olarak görmüştür.

Türkiye, ekonomisinin gelişmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Deniz taşımacılığının gelişmesi için özel sektörün gemi yapması sağlanmış, işletmeciliği için de teşvik etmiştir. 1933 yılında Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi ayrılarak Devlet Denizyolları kurulmuştur. Böylece deniz filolarının gelişmesi devlet tarafından takip edilmesi sağlanmıştır. II. Sanayi Planında ise deniz yollarına ve yeni gemi alımı konusuna yer verilmiştir. Aynı yıl çıkarılan “Denizyolları İşletme Kanunu” ile Türkiye limanlarındaki posta seferleri devletin tekeline alınmıştır. Özel şirketlere limanlar arasında yük taşıma izni verilirken yolcu taşıma hakkı devletin kontrolüne bırakılmıştır.¹¹⁶⁷

1 Haziran 1933 yılında Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü ile Devlet Limanları İşletmesi Umum Müdürlükleri kurulmuştur. Osmanlı'dan beri yabancı şirketlerin elinde bulunan limanlar devletleştirilmiştir. 1938 yılında Devlet Denizyolları Genel Müdürlüğüne bağlı Deniz Bankası kurulmuştur. 1939 yılından sonra İstanbul (Maltepe), Zeytinburnu, Mudanya, Gemlik, Mersin ve İskenderun

¹¹⁶⁶ Haykır, *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu*, 223.

¹¹⁶⁷ Çolak, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye” 357-358.; Nadir Yurtoğlu, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de Denizyolları Politikası (1923-1938),” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/1 (2019), 76-81.

iskeleleri yapılmıştır. 1940 yılında gemi sayısı arttırılarak 166 olmuştur. 1945 yılında Şirket-i Hayriye Deniz Yolları Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır.¹¹⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti kuruluşundan itibaren Türk denizciliğinin gelişmesi ve modernleşmesi için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu yüzden modernleşmenin bir adımını da denizcilikte bulunan kadronun değişmesi olduğunu düşünmüştür. Türk denizciliğini son teknolojiyi tanıttak yabancı uzmanlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Denizyollarında, havuzlarda ve denizcilik ile ilgili fabrika ve şirketlerde yabancı uzmanlar yerleştirilmiştir.¹¹⁶⁹

İngiliz uyruklu Kaptan R.L. Rees, Türkiye’de Türk Gemi Kurtarma Anonim Şirketinde çalışan önemli bir denizcidir. Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme İdaresi kurulunca ondan bu kurumda çalışması için teklif götürülmüştür. Rees’in teklifi kabul etmesiyle bu kurumda 2 yıllık sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme süresi bittikçe kurumda yapılacak işlerin durumuna göre çalışma süresi birkaç defa uzatılmıştır.¹¹⁷⁰ Çünkü Rees, sadece kurumda çalışmamış aynı zamanda Devlet Denizyolları ve Limanlı İşletme Umum Müdürlüğüne Türk işçilerine gemi kursları da vermiştir. Böylece Türk işçilerine gemiciliğin incelikleriyle ilgili bilgilendirmiştir. Rees, Türkiye’de çalıştığı dönemlerde maaşının %25’ini ise ülkesine gönderebilmiştir.¹¹⁷¹ Rees’in dışında İngiltere’den Denizyolları İşletme Umum Müdürlüğüne gelen yabancı uzmanlarda vardı. Bunlar, Uzman R.F. Scovell, Teknisyen Wilson ve Yüzbaşı P. Ller’dir.¹¹⁷²

Devlet Denizyolları ve Liman İşletme Müdürlüğünde çalışan diğer bir yabancı uzman ise İspanya’dan gelen Alfred Dalizm’dir. Dalizm, Fen Şubesinde baş tesisatçı olarak görevlendirilmiştir.¹¹⁷³ Alfred Dalizm, ileriki yıllarda Fen Şubesinden İnşaat şubesine gönderilerek burada da tesisat işlerinin düzenlenmesi görevi kendisine verilmiştir.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁸ Haykır, *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu*, 224.; Çolak, “Atatürk Dönemi’nde Türkiye”, 364.

¹¹⁶⁹ B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 169.178.15.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.80.19.

¹¹⁷⁰ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 88.90.9.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.43.6.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.37.20.; B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.33.13.

¹¹⁷¹ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.24.17.

¹¹⁷² B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.63.20.

¹¹⁷³ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.23.2.

¹¹⁷⁴ B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.33.12.

Devlet Denizyolları ve Liman İşletme Müdürlüğünün dışında Nimetullah Yatında dizel motorların kullanılmak ve Türk uzmanların yetişmesinin sağlamak için de 6 yabancı uzman görevlendirilmiştir. Bu yatın makineleri son sistem dizeldir. O dönem Türkiye’de bunların motorlarından anlayan kimse olmadığından bu uzmanlar çağırılmıştır. 2 yıl Türkiye’de kalan bu yabancı uzmanlar dizel motorlarla ilgili Türklere bilgiler vermişlerdir. Fransa’dan: Valkamn Hugo, Machefaux Jean, Dufrenoy Henri, Neuman August, Karause Oscar, Le Verge Yves getirilmiştir.¹¹⁷⁵

Türk Donanmasının hazırlanmasında da yabancı donanma uzmanlarının desteği alınmıştır. Almanya’dan; Vener,¹¹⁷⁶ Her Heller¹¹⁷⁷ ve Bayer¹¹⁷⁸ davet edilmiştir. Denizcilik alanında da yabancı uzmanların bilgi ve tecrübelerinden faydalanarak bu alanda da çağı yakalama çalışması başlatılmıştır.

4.2.4.Havacılık ve Havayolları

İnsanın ürettiği malların çeşitli yollarla taşınması belirli bir tarihsel süreçten geçerek gerçekleşmiştir. Ulaşımda yaşanan tarihsel gelişmeler insanlık tarihinin birer dönüm noktası olmuştur. Özellikle havayollarını ulaşımı icadı diğer yollara nazaran devletler için büyük avantajlar taşımıştır. Anadolu’nun coğrafi konumu ve sahip olduğu coğrafi özellikler her türlü ulaşımın ülkemizde gerçekleşmesine imkân vermektedir. Osmanlı Devleti’nin havayolu ulaşımı ile tanışması Trablusgarp Savaşı’nda İtalyanların hava saldırısı ile olmuştur. İtalyan Teğmen Gavotti hava bombardımanını gerçekleştirmiştir. İtalyan uçaklarının kara birliklerini havadan vurmasıyla havayollarının önemi anlaşılmıştır. Enver Paşa’nın Harbiye Nazırlığı döneminde de Yeşilköy’de Hava Uçuş Okulu açılarak pilot yetiştirilmiştir. Balkan Savaşlarında Türk donanmasının uçaklar tarafından vurulmasıyla da Deniz Uçuş Okulu açılmıştır. I. Dünya Savaşı’nda da Almanya’dan uçaklar alınmasına rağmen istenildiği gibi kullanılamamıştır. Kurtuluş Savaşı’nda ise Türkler imkânların kısıtlı olması sebebiyle uçaklardan yararlanamamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Atatürk önderliğinde havacılık faaliyetleri başlamıştır.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.62.18.

¹¹⁷⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 15.71.4.

¹¹⁷⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 22.55.5.

¹¹⁷⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.64.14.

¹¹⁷⁹ Muzaffer Bakırcı, “Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı,” *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25 (2012), 342-343.; Abdullah Aydoğan,

Türkiye Cumhuriyeti çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmak için ekonomik ve teknolojik birçok alanda çalışmalar yapmıştır. Atatürk döneminde havacılık alanında yapılan ilk resmi adım Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Bu cemiyetin temelini 1919 yılında Yüzbaşı Fazıl Bey tarafından kurulan Türkiye Münakalatı Havaiye Cemiyeti oluşturmuştur. Türk Tayyare Cemiyetinin açılışında Atatürk devletin havacılık alanındaki bakışını anlatmak için: “İstikbal göklerde; çünkü göklerini koruyamayan devletler yarınlardan asla emin olamazlar” demiştir.

Bu cemiyetin kurulma amaçları şunlardır:

- Pilot yetiştirmek amacıyla sivil bir okul açmak
- Havacılık alanında motorlardan anlayan mühendisler yetiştirmek
- Uçak yapımı için özel laboratuvar açmak
- Halka havacılık önemini anlatmak ve tanıtmak amacıyla yayınlar çıkarmak
- Türk Hava Yollarını kurmak,
- Hava ve spor kulüplerini açmaktır.¹¹⁸⁰

Türk Tayyare Cemiyetinin kurulmasıyla Türkiye’de sivil havacılığın temelleri atılmıştır. 1933 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlı “Hava Yolları Devlet İşletmesi” kurulmuştur. Bu kurum Türkiye’de sivil hava yollarını kurma ve taşıma yapmak üzere görevlendirilmiştir. Uçaklar alınarak yolcu ve yük taşımaya elverişli hale getirilmiştir. Türkiye’nin belirli şehirlerinde hava yolları açılarak ulaşım yapılmaya başlanmıştır. 1933 yılında “Türk Hava Postaları” adıyla küçük bir filoyla ilk sivil hava taşımacılığı başlamıştır. 1933 yılında ilk defa Milli Savunma Bakanlığına bağlı Havayolları Devlet İşletme İdaresi kurulmuştur. İlk havayolu teşkilatı olan bu kurum 5 uçak ve 28 personelle işe başlamıştır. Havayolları Devlet İşletme İdaresi de Havilland tipi uçaklarla ilk olarak İstanbul- Ankara seferine başlamıştır. İlerleyen zamanlarda İstanbul-İzmir ve Ankara-Adana seferleri de yapılmıştır. 1938 yılında havaalanı inşaatı oluşturmak amacıyla kurulan Hava Yolları Devlet İşletmesi adını değiştirerek Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü ismini almıştır. Daha sonra bu kurum Bayındırlık Bakanlığına bağlanmıştır. Bakanlığa bağlandıktan sonra personel

“Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci,” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2020), 72-73.

¹¹⁸⁰ Aydoğan, “Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri”, 73-74.

sayısı arttırılmıştır. Bu kurum havacılık hizmetlerinin hızlı ilerlemesi için 1943 yılında Ulaştırma Bakanlığına bağlanmıştır. ¹¹⁸¹ Türkiye'nin havacılık yönünde şevkle çalışması halkını bu yönde bilgilendirmeye çalışması dünyanın da dikkatini çekmeye başlamıştır. Münih'te Völkischer Beobachter adlı gazete de "Türkiye'nin hava teslihatı" başlığıyla bir haber yayınlanmıştır. Haberde; Türk milletinin havacılık sektöründe büyük bir şevk ve fedakarlıkta bulunduğundan bahsetmiştir. Haberin devamında; "Türk ulusunun ve askerinin cesareti takdire şayandır. Türk Tayyare Cemiyeti ve Havacılık sektörünün kuvvetleşmesi için halk da büyük şevkle çalışmaktadır. Ankara ve İstanbul'un sokak ve meydanlarında geceleri halk arasında tayyare piyankosunun renkli reklamları göze çarpar. Küçük bir Türk köyüne girildiği zamanda bile köy muhtarının odasında ve köylülerin toplandığı basit köy kahvelerinde tayyare resimleri asılıdır. Cumhuriyetin kuruluş yıl dönümlerinde meydanlar ve tribünlerde askeri tayyareler uçar. Atatürk, Uçma ve Motorsuz Tayyare Mektebi açılışında, "Ulusun hayatını sevenler ve ulusun hayatını müdafaa ve muhafaza etmek isteyenler, kara ve deniz problemlerinde olduğu gibi hava işlerine de her gün daha fazla dikkat eylemelidirler." demiştir.

İsmet İnönü, Tayyare Cemiyetinin 6. Kongresinde 500 askeri tayyare tedarikinin talep edildiğini söylemiştir. Gençler ve izciler, memurlar, iktisadi teşekküller ve spor cemiyetleri, müdafaa için çalışmaktadırlar. Bir tayyare satın alabilmek için birçok köy ve işçiler birlikte hareket etmektedirler. İstiklal mücadelesinde bütün dünyayı hayrete düşüren yurt muhabbetinin bugünde her zamandan fazla derin bulunduğunu ispat etmektedir. İstanbul'un kubbe ve minareleri üzerinden motor gürültüleri, Ankara'nın beton binaları ve radyo kuleleri dağlar ve Akdeniz sahilleri üzerinden uçan genç Türk tayyare filoları ve bu kez bütün ulusta bir alev gibi parlayan fedakârlık Türkiye'nin hedefini teşkil eden "Yurdu korumak için bin kanada ihtiyacımız vardır." prensibinin tamamen faaliyete geçeceğini göstermektedir." diye yazmışlardır.

Bu haber Türk ulusunun fedakârlığının, azminin Kurtuluş Savaşı sonrasında da her alanda olduğu gibi havacılık alanında olduğunu göstermesi açısından önemlidir. ¹¹⁸²

¹¹⁸¹Bakırcı, "Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye," 343-344.; Çolak, "Atatürk Dönemi'nde Türkiye",359.

¹¹⁸² B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 84.554.15.

Havayollarının istenilen seviye de ve en kısa zamanda gelişmesi için de yabancı uzmanların ülkemize çağrıldığını görmekteyiz. Burada da yine yabancı uzmanlar havacılık sektörünün Türkiye'ye tanıtılıp öğretilmesi ve alandaki nitelikli eleman ihtiyacının giderilmesi amacıyla getirilmiştir. Çünkü havacılık sektörü Türkiye'nin geçmişinin ve yeterli bilgiye sahip olmadığı bir alandır. Hem taşımacılık yolu olarak ekonominin ilerlemesinde hem de askeri savunma sisteminin gelişmesinde havayollarına olan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bu alanda geride kalmamak Türk insanını her alanda olduğu gibi bu alanda da yetiştirmek istemiştir.

Havacılık ve hava yolları sektöründe gelen yabancı uzmanlar şu şekildedir:

1930 yılında hava kuvvetleri için fotoğraf ve rasat uzmanına ihtiyaç duyulmuştur. 450 lira maaşla 2 yabancı uzman hava kuvvetlerine getirilmiştir. Yeni bir savaştan çıkmış, toparlanma sürecinde olan Türkiye'nin spesifik alanlarda nitelikli elemanının olmaması çok doğaldır. Çünkü yıllarca Anadolu toprakları savaş alanı olmuştur. İnsanın savaş ortamında öncelik vereceği ilk durum nitekim bağımsızlığı olacaktır. Türkiye'de bağımsızlığını kazandıktan sonra kendisini geliştirecek alanlara yönelmiştir. Devletin kurulduğu ilk yıllarda da nitelikli eleman ihtiyacını Türkler öğrenene kadar yabancı uzman istihdamı yaparak gidermişlerdir. Türk öğrencileri de yurtdışındaki okullara göndererek en kısa zamanda kendi nitelikli elemanının yetişmesini sağlamaya çalışmıştır.¹¹⁸³ Bu yıl içerisinde Havacılık Okulunda tabiye ve harp tarihi derslerinin verilmesi için Fransa'dan 2 uzman getirilmiştir.¹¹⁸⁴

Fransa'dan aynı yıl kısa süre de farklı alanlarda uzman istihdamı gerçekleşmiştir. Yeşilköy Hava Gedikli Küçük Zabit Mektebinin Motor ve Tayyare Öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurulan okulda ders vermek için 2 Fransız uzman daha gelmiştir.¹¹⁸⁵ 1931 yılında da hava kuvvetlerinde çalışması için yabancı uzmanlar davet edilmiştir.¹¹⁸⁶ Türkiye havayollarının gelişmesi için Amerikan şirketi olan Körtisrayt Şirketi ile anlaşmıştır. Bu şirket Türkiye'deki hava yollarının, uçakların durumunu belirlemek için uzmanları Türkiye'ye göndermiştir. Türkiye'ye gelen bu Amerikalı uzmanlar incelemelerde bulunup hükûmete sunmuşlardır. Türkiye'nin hava

¹¹⁸³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.64.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 9.14.4.

¹¹⁸⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 8.10.17.

¹¹⁸⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.41.20.

¹¹⁸⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.72.16.

hatları olan İstanbul, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Diyarbakır, Adana, Gaziantep, Urfa, Mardin ve İzmir bölgelerini incelemişlerdir. İncelemelerini bir rapor halinde Nafia ve Dâhiliye Vekâletlerine sunmuşlardır. Raporda; uçak hattının geçeceği şehirlerdeki posta işleri, telefon telgraf hizmetleri, şimendüferin durumu ve otobüs-kamyonların miktarı incelenmiştir.¹¹⁸⁷ Amerika'dan gelen bu yabancı uzmanlar incelemeleri tamamlandıktan sonra 3 Amerikalı uzman Hava Müsteşarlığı Fen Şubesine 2 Amerikalı uzmanda İnşaat Şubesinde çalışmaları için görevlendirilmişlerdir.¹¹⁸⁸

Türkiye'nin bu dönemdeki çalışmalarının amacı en kısa sürede havayollarını kullanabileceği alanların olması ve ülkemizde pilotların yetiştirilmesidir. Bu dönemlerde farklı isimlerle havacılık okullarının açıldığını görmekteyiz. Hava Mektebi ve Yeşilköy Makinist Mektebinde derslere girmeleri için 3 yabancı uzman daha ülkemize getirilmiştir.¹¹⁸⁹ Yabancı uzmanlar ülkemizde çalışarak sadece bilgilerini aktarmamışlar; ekonomi, bayındırlık gibi birçok alanda Türkiye'nin her alanda ilerlemesini de sağlamışlardır. Havayolları Devlet İşletme İdaresine gelen Amerikalı pilot Bakley ve makinist Valş Efendinin geldikleri sözleşmenin maddeleri şu şekildedir:

“Havayolları Devlet İşletme İdaresi emrinde 1. Ağustos 934 tarihinden itibaren altı ay müddetle çalıştırılmasına lüzum hâsıl olan iki mütehasstan Amerikalı Pilot Bakley Efendinin – kanuni tevkifat dâhil 1019 ve makinist Valş Efendinin de 698 lira aylık ücretle çalıştırılmalarına izin verilmesi; Milli Müdafaa Vekilliğinin 27/8/934 tarih ve 1221/10892 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 16/9/934 tarih ve 698/22431 sayılı mütaleanamesi

üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20/9/934 te tasvip ve kabul olunmuştur.”¹¹⁹⁰

Makinist Valş'ın Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi'nde yapacağı işlerin tamamlanmaması ve kendisinin bilgilerinden faydalanmak için süresi bitince Maliye Bakanlığının da izniyle çalışmasına devam etmiştir.¹¹⁹¹

Hava meydanlarında yaptırılan yeraltı benzin depolarının montajının tesiatını yapmak için de yabancı uzmanların bilgisinden faydalanılmıştır. Almanya'dan Fritiz Kavun, Karl Korte ve Karl Spiecker 2 aylığına çalışmak üzere gelmişlerdir.¹¹⁹² İngiltere'den alınan savaş malzemelerini tanıtmak ve uçakların

¹¹⁸⁷ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 59.398.6.

¹¹⁸⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 37.48.3.

¹¹⁸⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.25.20.

¹¹⁹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.63.7.

¹¹⁹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.5.13.

¹¹⁹² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.59.10.

montaj işlerinin yapılması ve Türk hava işçilerine öğretilmesi için İngiltere’den de 12 yabancı uzman gelmiştir. Bu uzmanlar uçakların montajını yapmakla kalmamış, Türk usta ve mühendislere uçakların tamirinin ve montajının nasıl yapılması gerektiğini öğretmişlerdir.¹¹⁹³ Fransa’dan alınan savaş uçaklarının montajını yapmak daha sonra çalıştıklarını kontrol etmek, test sürüşü yapmak ve Türk elemanlarına öğretmek için Fransa uyruklu 5 yabancı uzman gelmiştir. Bu uzmanlar;

- Albert Quigueret,
- Marcel Sou,
- Marcel Compere,
- Paul Valet,
- Maurice Multon’dur. Bu 5 Fransız uzman montaj işleri bittikten sonra hava kurumlarının farklı bölümlerinde çalışmaya devam etmişlerdir.

Türkiye’de bulundukları dönemde hava birliklerine bağlı uçakların montajının tamamlanmasında, Türk elemanlarının yetiştirilmesinde görevlendirilmişlerdir.¹¹⁹⁴

Amerikan Gurtis Tayyare Şirketinden Falkon-22 adlı uçakların motorları üzerinde çalışmak ve uçakların montajını yapmak üzere Uçak Uzmanı Mister Reese gelmiştir. Reese de diğer yabancı uzmanlar gibi uçakların montajı bittikten sonra hava kurumlarında çalışmaya başlamıştır.¹¹⁹⁵

Havacılık alanında Almanya, Avusturya, Çekoslovakya, Norveç, Bulgaristan ve Yugoslavya gibi ülkelerden yabancı uzmanlar gelmiştir. Bu uzmanlar talep ettikleri zaman maaşlarının bir bölümünü memleketlerine gönderebilmişlerdir.¹¹⁹⁶ 1937 yılı arşiv belgelerini incelediğimizde havacılık alanında yabancı uzman istihdamının devam ettiğini görmekteyiz.¹¹⁹⁷ Uzmanlar genel olarak hava fen işlerinde teknik eleman olarak görevlendirilmişlerdir.¹¹⁹⁸ Havacılık sektöründe alınan uçaklar ve aletler genel olarak yurt dışından ithal edilmiştir. Alınan malzemeleri Hava Müsteşarlığına tanıtmak amacıyla da yabancı uzmanlar gelmiştir. La Bougie B.G. fabrikasından alınan malzemeler Rus G. Kowalens tarafından Türkiye’ye gelerek

¹¹⁹³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.13.

¹¹⁹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.16.

¹¹⁹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.12.13.

¹¹⁹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.62.7.

¹¹⁹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.58.16.

¹¹⁹⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.94.13.

tanıtımı yapılmıştır.¹¹⁹⁹ Milli Müdafaa Vekâletine bağlı Hava Müsteşarlığının teknik danışmanlığını ise yine yabancı bir uzman üstlenmiştir. Hollanda'dan gelen mühendis Bruno Stephan 1800 lira ücret alarak müsteşarlığın danışmanlığını yapmıştır. Devletin izni sonucu maaşının 3/1'ini ailesine göndermiştir.¹²⁰⁰

Amerikalı uzmanların incelemeleri sonucunda belirtilen bölgelerde havaalanları kurulmaya başlamıştır. Kurulacak havaalanların inşaatında da uzmanlar çağırılmıştır. Eskişehir havaalanı yapımında uçak pistlerinin yapımı için Norveç uyruklu mühendis Christensen Niels Andreas adlı bir mühendis çalışmıştır.¹²⁰¹ Havacılık sektörünün farklı kurum ve müesseselerinde yabancı uzmanlar görevlendirilmiştir. Uzmanlar bazen mühendis bazen teknik eleman olarak Türkiye'ye hizmet etmişlerdir.¹²⁰² 1940 yılında İngiltere'den yeni uçaklar alınmıştır. Bu uçakların montajını yapmak ve Türk elemanlarına öğretmek üzere İngiliz uyruklu Uçak Mühendisi Henry Lomas gelmiştir. O da işi bittikten sonra hava kurumlarında çalışmıştır.¹²⁰³

Türkiye'nin birçok yerlerinde hava alanları inşa edilmeye devam etmiştir. Çanakkale, Trakya ve Batı Anadolu'da havaalanları iskele ve yolları inşa edilmiştir. Bu bölgelerde çalışmaları için Fransa'dan 23 yabancı teknik eleman ülkemizde görevlendirilmiştir.¹²⁰⁴ Çorlu, Kütahya, İzmir, Merzifon, Elazığ, Malatya havaalanlarının pist inşaatında çalışması için de İngiltere'den Edgar Lawrens March gelmiştir.¹²⁰⁵ Diyarbakır havaalanı inşaatında çalışmak ve uçak pisti yapmak üzere Norveç uyruklu 7 yabancı uzman Diyarbakır'a gönderilmiştir.¹²⁰⁶ Savaş uçakları ve yeni uçaklar farklı ülkelerden alınmıştır. Bu uçakların montajı yine yabancı uzmanlar sayesinde yapılmıştır. Kütahya 4. uçak alayına yeni savaş uçakları alınmıştır. Bu uçakların montaj işinin yapılması için de İngiltere'den uçak ve motor mühendisi Donald William Haime gelmiştir.¹²⁰⁷ İngiltere'den alınan Harikan ve Batıl model uçakların montajını yapmak, telsiz ve silahlar üzerinde çalışmak üzere İngiltere'den motor uzmanı Douglas Arthur Gallagher, telsiz uzmanı George Mc. Donald ve silah

¹¹⁹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.13.16.

¹²⁰⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.48.18.

¹²⁰¹ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.374.6.

¹²⁰² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: : 87.58.10.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.24.10.

¹²⁰³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.39.6.

¹²⁰⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.4.

¹²⁰⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.15.

¹²⁰⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.54.10.

¹²⁰⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.6.

uzmanı Alec. Thomas Tames Novis gelmiştir. Bu uzmanlar montaj işi tamamlandıktan sonra Eskişehir ve Kütahya hava birliklerinde çalışmak üzere atanmışlardır.¹²⁰⁸ İngiltere'den alınan Spitfine adlı uçakların montajını yapmak üzere de İngiliz uyruklu Edgar Thomas görevlendirilmiştir.¹²⁰⁹ 1941 yılında alınan İngiliz tipi uçakların yapımı içinde Vis Komodor Bas ve Yarbay Rag görevlendirilmiştir.¹²¹⁰

Daha önce araştırdığımız diğer konularda olduğu gibi havacılık sektöründe çalışan uzmanların çalışma alanları Türk hükûmetinin belirlediği alanlar için geçerli olmuştur. Yasaklı bölgelerde çalışmalarını hükûmetin bilgisi ve izni dâhilinde gerçekleştirmiştir.

- Trakya'da Kilya-Havsa yolu ve iskele işleri için İngiliz uyruklu; H. Aird, R. Dodding, W. Green, P.S.Hudson, W.H.Jones, A.R. Ross, P. Welsman, J. Whittaker görevlendirilmişlerdir.
- Batı Anadolu hava meydanlarında çalışmak üzere; A. Hill ve A. Thompson ülkemize gelmiştir.
- İzmir, Balıkesir ve Bandırma hava meydanlarında çalışmak üzere; İngiliz H.C. Franks, C.P. Freeman, Parkinson, Taylor, Vallace, Hartley çağrılmışlardır.¹²¹¹
- Çanakkale ve İzmir hava meydanlarında çalışmak üzere; İngiliz Richard Alfred Perryman, Lislle Hood, G.E. Hancock, H.H.G. Crips, J.F.W. Saunders görevlendirilmişlerdir.¹²¹²

İngiltere'den gelen teknisyenler Joseph Bak ve Richard Francse Jarrett de Trakya, Çanakkale ve İzmir 2. yasak bölgelerine girilmesine izin verilmiştir.¹²¹³ Çanakkale ve İzmir hava alanlarında genel itibariyle İngiliz uzmanlar tarafından inşa edilmiştir. 1941 yılına ait arşiv belgesinde bu havalimanlarını inşa etmek üzere 18 İngiliz teknisyenin

¹²⁰⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.52.5.

¹²⁰⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.62.14.

¹²¹⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.36.18.

¹²¹¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.49.4.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.58.17.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.60.13.

¹²¹² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.42.5.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.58.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 98.50.8.

¹²¹³ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.18.6.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.38.19.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 94.35.15.

ülkemize geldiğini yazmaktadır.¹²¹⁴ Kütahya 4. ve Çorlu 5. Hava alaylarında çalışmaları içinde İngiltere'den 2 uçuş öğretmeni Yüzbaşı Stephens ve Young adında 2 İngiliz subay gelmiştir.¹²¹⁵

1941 yılında Hava Harp Akademisi'nde hava tabiyesi öğretmeni olarak görev yapan İngiliz uzman Binbaşı Elliss bu görevi 3 yıl daha yapması için çalışma süresi uzatılmıştır.¹²¹⁶ 1942 yılında da uçakların tamiri ve bakımının yapılması hava alanlarının tetkik edilmesi için İngiltere'den Hava Müsteşarlığında çalışması için İngiliz hava mühendis yarbayı William Leigh Houlbrook, İngiliz uçuş uzmanı Binbaşı Cochrane, J.A. Loutit görevlendirilmiştir.¹²¹⁷

Hava alanlarının inşaatının malzemeleri de yurtdışından getirilmiştir. Bu malzemelerin depo ve bakım işleri de yine yabancı teknisyenler tarafından yapılmıştır.¹²¹⁸ İngiltere'den gelen malzemelerin bakımı da yine İngiliz uzmanlar; J.B. Taylor, F.K.Wynn, R. Brooks, L.Fenner, Furnes tarafından yapılmıştır.¹²¹⁹

Yabancı uzmanlar hava konusundaki bilgileri bazen bir teknisyen bazen de bir öğretmen olarak alanlarında ders vermişlerdir.¹²²⁰ Hava Kurumunda öğretmenlik yapması için İngiliz uyruklu Binbaşı Dennis Patrikck Bamser gelmiş ve maaşının bir bölümünü yurtdışına çıkarmasına müsaade edilmiştir. İngiliz Hava Yüzbaşısı C.J. Laubscher de hava okulunda çalışması için 6 aylığına sözleşme yapılmıştır.¹²²¹ İngiliz Hava Yarbayı Yaxeleyin de Türkiye'nin Hava Harp Akademisinde ders vermek için Mısır'dan ülkemize gelmiştir. Yaxeleyin'in ülkemize gelmesi ile ilgili Bakanlar Kurulundan karar alınmıştır. Bu karar şu şekildedir:

“Hava Harp Akademisinde deniz keşfi, kabile himayesi ve gece uçuşları dersi vermek üzere Mısır'dan memleketimize gelerek 4/3/1942 tarihinde tedrisata başlamış olan mütehassıs öğretmen İngiliz Hava yarbayı Yaxeleyin gelişi ve dönüş harcırahı ayrıca ödenmek şartile 1028 lira 41 kuruş aylık ücretle ve üç ay müddetle mezkûr Akademi de çalıştırılmasına izin verilmesi; Milli Müdafaa Vekilliğinin 21/3/1942 tarihli ve 21960 sayılı tezkeresiyle

¹²¹⁴ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.50.6.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 95.69.12.

¹²¹⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.32.4.

¹²¹⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.65.18.

¹²¹⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.109.2.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.118.16.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.51.10.

¹²¹⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.55.14.

¹²¹⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.32.18.

¹²²⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.41.2.

¹²²¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.58.16; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.8.

yapılan teklifi üzerine, 2007 sayılı kanunun ikinci maddesinin B fıkrasına tevfikân İcra Vekilleri Heyetince 24 Nisan 1942 tarihinde kabul olunmuştur.”¹²²²

Türk Hava Kurumuna Polonyalı mühendislerde gelmiştir. Mühendis Anczutin, Belkowski, Zbigneiew Pilch; Teknisyen Bykowski görevlendirilmiştir.¹²²³ Türkiye, Polonyalı uzmanların ülkemizde çalıştığı dönemlerde ailelerine de yardım götürmüştür. Çünkü 1942 yılları Almanya’nın Polonya topraklarını işgal ettiği döneme denk gelmiştir. Hükümet, bakanlıklar aracılığıyla her ay 5 kilo zeytinyağı Polonyalı uzmanların ailelerine göndermiştir.¹²²⁴

Hava alanlarının yapımında özellikle İngiliz uzmanların geldiğini daha önce ifade etmiştik. Aşağıdaki arşiv belgesi de bunu doğrulamaktadır.

“İngilizler tarafından inşa edilmekte olan tayyare meydanlarında çalışan teknisyenlere ilaveten memleketimize gelmiş bulunan J. Healy, A. Price, J. Walker, Cope ve Mcvicker adlarında beş malzeme teknisyeni ile evvelce teşkil edilen 25 kişilik heyetten İngiltere’ye iade edilen D. Newton ve A. Wallace’ın yerlerine gelen W. Hurling ve N.C.O. Clare adlarında iki malzeme teknisyeninin ve yine inşaat heyetine ilaveten gelecek olan W. Willis, W. Grout ve R. Palmer adlarında üç inşaat teknisyeninin bu işlerde çalıştırılmalarına izin verilmesi; Milli Müdafaa Vekilliğini 29/6/1942 tarihli ve 25196 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin (B) fıkrasına tevfikân, İcra Vekilleri Heyetince 8 Temmuz 1942 tarihinde kabul olunmuştur.”¹²²⁵

Bu uzmanların dışında 1942 ve 1943 yıllarında İngilizlerden toplam 31 teknisyen ayrıca W. Wyllie, W. Grout, R. Palmer, F.N. Cox, J. Cole, F. Blake, Wilson, Hipperson, Cambell, Hancock, W.F. Longdon adında uzmanlar gelmiştir.¹²²⁶

1944-1945 yıllarında da havacılık alanların teknisyen ve öğretmen gibi birçok yabancı uzman gelmiştir.¹²²⁷ 1944 yılında 27 İngiliz uzman¹²²⁸ ABD uyruklu sivil uçak

¹²²² B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.55.20.

¹²²³ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 61.410.6.; B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 202.378.14.

¹²²⁴ B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.374.21.

¹²²⁵ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.4.

¹²²⁶ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.79.8.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.7, B.C.A. Muamelat Genel Müdürlüğü, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 61.410.22; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.93.17; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.95.18; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.96.15.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.19.9.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.24.13; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.36.14.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.78.12.

¹²²⁷ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.49.2.

¹²²⁸ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.73.18.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.84.18.

makinisti Emil Misura Allison¹²²⁹1945 yılında ise Romen uyruklu uçak makinisti Mandru Loan¹²³⁰,(EK: 12) İngiliz James Lloyd Mc Gairl, J. McIntosh¹²³¹ Türkiye'nin hava yollarının gelişip ilerlemesi için görevlendirilmişlerdir.

Arşiv kayıtlarında hava yolları ve havacılıkla ilgili yabancı uzmanlarla ilgili birçok belgeye ulaştık. Bu demektir ki ülkenin havacılık sisteminin temelini atılmasında da yabancı uzmanların büyük katkısı olmuştur. Kurumların temelleri atılarak yapılacak işleri öğrettikten sonra ülkelerine dönmüşlerdir.

4.2.4.1.Hava Makinist Okulu

Türk hava gücü 1911 yılında kurulmuştur. Kurulduğu yıllar Trablusgarp ve Balkan Savaşları olduğu yıllara denk gelmiştir. Bu savaşlarda, ülkede uçakların bakımını sağlayacak teknik malzeme ve bakım onarımlarını yapacak nitelikli eleman eksikliği yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı dönemlerinde Almanya'dan uçaklar ve teknik personel getirilmiştir. Türk öğrencileri ise makinist eğitimi almaları için Almanya'ya gönderilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ordu ve hava gücünde ilerleme çalışmaları nitelikli personel ihtiyacını tekrar gündeme getirmiştir. Bu ihtiyacın giderilmesi için Türk Tayyare Cemiyeti'nin girişimleriyle İstanbul'da "Tayyare Makinist Mektebi" açılmıştır. Bu okul Türk havacılık tarihinde açılan ilk teknik okuldur. Türk havacılık sektörü için ihtiyaç duyulan makinistleri yetiştirecektir. Kurulduktan iki yıl sonra "Hava Gedikli Küçük Zabit Makinist Mektebi" adını alarak askeri okula dönüştürülmüştür. Günümüzde "Hava Astsubay Meslek Yüksek Okulu" olarak eğitime devam etmektedir. Türk hava kuvvetleri için hem teknik eleman hem de idari astsubay yetiştirmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında temeli atılan bu okul günümüzde önemli bir eğitim kurumuna dönüşmüştür.¹²³²

Bu mektebe gelen yabancı uzmanlarımız ise şu şekildedir:

¹²²⁹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.88.5.

¹²³⁰ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.107.10.

¹²³¹ B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.37.9.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.41.9.

¹²³² Emin Kurt, "Cumhuriyet Dönemi Teknik Eğitim Modernleşmesinde Tayyare Makinist Mektebi," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17/34 (2021), 775-776.

1932 yılında Hava Mektebinde akrobasi öğretmenini olarak görev yapması için yurtdışından 3 yabancı uzman¹²³³ ve uzman olarak çalışmaları için de Vensan ve Kontanten ülkemize davet edilmişlerdir.¹²³⁴ Bu uzmanlar 1935 yılına kadar bu okulda çalışmışlardır. 1933 yılında daha önceleri bu okulda çalışmakta olan uzmanların çalışmalarını tamamlamaları için süreleri uzatılmıştır.¹²³⁵ Ayrıca Paul Firele de mektepte çalışmak üzere görevlendirilmiştir.¹²³⁶ Bu okul 1935 yılında Eskişehir Hava Okulu bünyesine alınmıştır.¹²³⁷

4.2.4.2.Eskişehir Hava Okulu

Osmanlı Devleti, 25 Haziran 1920’de bütün havacılığını lağv etmiş ve personelinin de dağıtmıştır. Ankara Hükûmeti ise havacılık sektörünün yürütülebilmesi için Hava Kuvvetleri Şubesi kurmuştur. Bu şube Eskişehir’de bir Tayyare İstasyonu ile Hava Okulu kurulmasını kararlaştırmıştır. 1925 yılında ise Eskişehir Hava Okulu yeniden teşkilandirilerek subaylar görevlendirilmiştir. Yabancı uzmanlar davet edilmeye başlanmıştır.1935 yılında Hava Makinist Okulu Eskişehir’e taşınmıştır. Bir yıl sonra ise Hava Okullar Komutanlığına bağlanmıştır. Bu okul 1930’lu yılların sonuna doğru büyük bir yapıya dönüşmüştür. Yabancı uzmanların çalıştırılması ise ilk kurulduğu zamanda olduğu gibi sonraki yıllarda kadar devam etmiştir. Arşivde yaptığımız incelemelere göre havacılık konusunda gelişmiş ülkelerin çoğundan uzmanlar davet edilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında pilota olan ihtiyacın artması üzerine eğitim süresi 5 yıldan 4 yıla indirilmiştir. Yine Türk Hava Kurumuna bağlı Yedek Subay Okulunu bitirenler de pilot olmak üzere Eskişehir Hava Okuluna gönderilmiştir. Savaş yıllarında İngiltere’de eğitim alınması için gruplar halinde öğrenciler gönderilmiştir. 1954 yılında okulun yeni kadrosu kabul edilerek İzmir’e taşınmıştır.¹²³⁸

1930-1945 yılları arasında Eskişehir Hava Okulu için gelen yabancı uzmanları incelediğimizde her yıl farklı ülkelerden birçok pilot, mühendis ve öğretici geldiğini görmekteyiz.

¹²³³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.25.20.

¹²³⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.16.

¹²³⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.6.2.

¹²³⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.7.1.

¹²³⁷ Osman Yalçın, “Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci,” *Gazi Akademik Bakış*, 9/17 (2015), 238-243.

¹²³⁸ Yalçın, “Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu” 238-243.

1932 yılında daha önceki yıllarda Eskişehir Hava Mektebinde 2 yıl süreyle çalışmış olan Fransa uyruklu Binbaşı Ler çalışma süresi bitince kendi isteğiyle ülkesine dönmüştür. Aynı yıl tekrar Eskişehir Hava Mektebinde Hava Tabiyesi Öğretmenliği yapmak üzere Paris Ataşemirliğine başvurulmuştur. Teklifi kabul eden Binbaşı Ler tekrar okula gelerek 1 yıl süreyle öğretmenlik yapmaya devam etmiştir.¹²³⁹

1934 yılında Eskişehir Hava Mektebinde seyrüsefer (gidiş-geliş) ve tabiye (hazırlık) öğretmenliğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca binaen Fransa Hava Nezareti İstihbarat Şubesinden Yüzbaşı Villate ülkemize çağırılmıştır. Villate 1 yıl süreyle 519 lira ücretle okulda öğretmen olarak çalışmıştır.¹²⁴⁰ Binbaşı Ler yerine gelecek olan Villate 519 lira ücret için Türkiye'ye gelemeyeceğini bildirmiştir. Havacılık alanında gelen uzmanların geçen yıl ki ücretlerle çalışamayacağını maaşların güncellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye yeterli bütçesi olmamasına rağmen uzmanların ülkeye katkılarının yaşanabilmesi açılan kurumların işleyişinin aksamaması ve en kısa zamanda Türklerin uzmanlardan işi öğrenmeleri için uzmanların tekliflerini kabul etmiştir. Villate'nin 519 lira olan ücreti 635 lira 42 kuruş olarak belirlenmiştir. Hava uzmanlarının ise 600 lira olan ücreti 650 liraya çıkarılmıştır.¹²⁴¹

Türkiye yabancı uzmanları davet ederken yaptıkları sözleşmeye uymaya özen göstermiştir. Uzmanların maaşları, geliş şartları, okulda çalışacak olanların tatil günleri sözleşmelerinde detaylı yer verilmiştir. Eğer bir sorun olurda sözleşme maddelerinden biri yerine getirilmezse Bakanlık tarafından tekrar yeni bir kararname çıkarılmıştır. Bunun sebebi de şudur: Hükûmet her alanda yüzlerce uzmanı ülkemize davet etmektedir. Şartların hem uzmanlar hem de Türkiye için makul olması ve karşılıklı yerine getirmeleri yeni gelecek uzmanlar içinde örnek teşkil edecektir. Eskişehir Hava Okulunda Seyfüsefer (geliş-gidiş) ve Tabiye Öğretmeni olarak görev yapan Ler Beyin sözleşmesinde 1 ay sonra okulu bitirmesi tatile çıkması gerekirken gidememesi yerine de başkasının getirilmesi kararlaştırılmıştır. Okulun bitmemesi hem de Ler Bey'in hakkının da verilmesi için sözleşmesi 2 daha uzatılmıştır. Yeni bir sözleşme hazırlanmıştır.¹²⁴²

¹²³⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 25.10.9.

¹²⁴⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.14.4.

¹²⁴¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.19.2.

¹²⁴²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.20.18.

1939 yılında Eskişehir Hava Okulu ve İstanbul Hava Akademisi için İngiltere'den 2 sene çalışmak üzere Yarbay, Binbaşı ve Yüzbaşı rütbesinde uzmanlar çağırılmıştır. Bu uzmanlar gelmek için bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Alacakları maaşlardan yarbay olan 27.14, binbaşı ile yüzbaşının aylık maaşlarından 22.16 İngiliz lirasının memleketlerine gönderilmesine izin verilmesi, sigorta ve yol masraflarının dövizle karşılanması istenmiştir. Hükûmet bu şartları kabul ederek İktisat Bakanlığı tarafından onaylanmıştır.¹²⁴³ Eskişehir Hava Okullarında uçak yapımı, karolaj işleri, kalorifer ve sıhhi tesisat işlerinin yapılabilmesi için yine uzman davet edilmiştir. Macaristan'dan alanında uzman 5 kişi gelerek okulda görevlendirilmiştir. Uzmanların çalışmaları Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlığın incelemeleri ve onaylanmasıyla başlamıştır.¹²⁴⁴

Milli Savunma Bakanlığı, hava kısmı diye bir bütçe ayırmıştır. Bu bütçe ile hem yabancı uzmanların maaşları ödenmiş hem de havacılıkla ilgili giderlerin bir bölümü buradan karşılanmıştır. 1939 yılında da bakanlık kendi bütçesinden Eskişehir Hava Okulu için bir yabancı uzman görevlendirmiştir.¹²⁴⁵ Okul için farklı ülkelerden öğretmenlerin, hava askerlerinin geldiğini görmekteyiz. Okula gelen diğer bir öğretmen ise; Fransa'dan çağırılan Pol Kontanten'dir.¹²⁴⁶

1940 yılında da Fransa'dan uzmanlar gelmeye devam etmiştir. 6 subay ve 10 Gedikli¹²⁴⁷ asker Eskişehir Hava okuluna gelerek öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır.¹²⁴⁸ Bu tarihte Eskişehir Hava okulu için 3 farklı branş da yabancı uzman çağrıldığını görmekteyiz. Gelecek uzmanlar öğretmen, uçuş uzmanı ve telsiz uzmanı olarak çalışacaklardır.¹²⁴⁹ Birçok uzman öğretmen olarak görevlendirilmiş olsa da okulun ihtiyaçlarının tamamen karşılandığını söyleyemeyiz. Hem yeni öğrencileri alınması hem de uzmanların süreleri bittiğinde ayrılmaları yeni uzman ihtiyacına

¹²⁴³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.12.7.

¹²⁴⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.55.7.

¹²⁴⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.104.6.

¹²⁴⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.105.4.

¹²⁴⁷Gedikli Subay, birçok ülkenin silahlı kuvvetlerinde bir rütbe veya rütbe kategorisidir. Ülkeye, hizmete veya tarihsel içeriğe bağlı olarak, Gedikli Subay bazen görevlendirilmiş rütbelerin en küçüğü, Astsubay rütbelerinin en büyüğü veya kendi ayrı bir kategorisinde sınıflandırılır. Wikipedia, Gedikli subay, 13.03.2023.

¹²⁴⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.129.13.

¹²⁴⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.46.19; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.2; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.16.

neden olmaktadır. İhtiyaçları karşılayabilmek için 3 İngiliz subay daha 3 yıl süreyle öğretmenlik yapmak için çalışmalarına izin verilmiştir.¹²⁵⁰

1941 yılında yine uçuş öğretmenine ihtiyaç duyulmuştur. İngiltere'den yeni uçuş eğitmenleri davet edilmiştir. İngiltere'den Binbaşı J. Raines, Teğmen Pearce, Başgeneral Fal Coner Carpenter, Smith, Norris Ve Payne adındaki uzmanlar bir sene boyunca Hava Okulunda gerekli görüldüğü takdirde diğer Hava Birliklerinde de çalışmak için gelmişlerdir.¹²⁵¹

1942 yılına baktığımız zaman okula ihtiyaç oldukça yine uzmanlar davet edilmiştir. 2 subay Bennison ve Ware'nin sözleşmesinde hem Eskişehir hava okulunda hem de gerekli görülürse diğer hava birliklerinde çalışmaları istenmiştir. Uzmanların bunu kabul etmeleri üzerine Bakanlık tarafından çalışmaları uygun görülmüştür.¹²⁵²

1943 yılında İngiliz uyruklu malzeme teknisyeni F.B White, Binbaşı Cruse¹²⁵³ ve Yüzbaşı Ross uçuş öğretmeni olarak¹²⁵⁴ çalışmışlardır. Görüldüğü üzere Eskişehir Hava Okulu içinde birçok ülkeden uzman çağırılmıştır. Macaristan, Fransa gibi ülkelerden uzmanlar gelmiş olsa da özellikle İngiltere'den çok fazla asker ve öğretmen Türkiye'ye gelmiştir. Bu da o dönemin siyasi koşullarında İngiltere ile olan yakınlaşmanın sonucu olarak görülebilir.

Ayrıca havacılık sektöründe yazdıklarımızın dışında farklı alanlarda yine yabancı uzmanlar görevlendirilmiştir. Eskişehir Tayyare Fabrikası için Manyato Uzmanı Pos Pisil¹²⁵⁵ Hispano Motorları Uzmanı Alber Kikre¹²⁵⁶ Eskişehir Tayyare Pisti çalışmak üzere Norveç uyruklu Mühendis Christensen Niels Andreas¹²⁵⁷ savaş uçaklarının montajı için Fransa'dan Albert Quigueret, Marcel Sou, Marcel Compere, Paul Valet ve Maurice Multon gelmiştir. Bu uzmanların gelişleri ve yapacakları işlerle ilgili detaylı bilgi bulunmaktadır. Cumhuriyet Arşivindeki belgelerde gelen uzmanlar ve görevleri şu şekilde anlatılmaktadır.

¹²⁵⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.97.8; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.8.

¹²⁵¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2 , Gömlek No: 94.30.7.; B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.38.17.

¹²⁵²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.51.7.

¹²⁵³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.36.15.

¹²⁵⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.4.17.

¹²⁵⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 36.34.17.

¹²⁵⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 36.39.6.

¹²⁵⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 201.374.6.

“Fransa’dan gelen yeni harp tayyareleri, montajlarını ve bu tayyarelerde tecrübe uçuşlarını yaparak bunların hususiyetlerini kendi elemanlarımıza öğretmen üzere Fransa’dan getirilen Fransız ırk ve tebaasından Albert Quigueret, Marcel Sou, Marcel Compere, Paul Valet ve Maurice Multon adındaki beş yabancı mutahassısın montaj işlerini bitirdikten sonra yurdumuzun muhtelif yerlerinde bulunan hava birliklerimizde bu tayyareler üzerindeki işlerinin bitmesine ve kendi elemanlarımızın yetiştirilmesinin hitamına kadar hava birliklerimizde çalıştırılmasına izin verilmesi; Milli Müdafaa Vekilliğinin 27/12/939 tarih ve 19487/21464 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 8 Kanuni Sani 1940 tarihinde kabul olunmuştur.”¹²⁵⁸ (EK: 13)

Havacılık sektörü için gelen bu Fransız uzmanlardan çalışmalarının yanısıra en kısa zamanda Türkleri eğitmeleri kendi elemanlarımızın işi öğrenerek kurumları yönetmeleri istenmiştir. Falkon-22 türü uçakların montajlarının yapılması için ABD uyruklu Pilot Mr. Bayley, Uçak uzmanı Mr. Benson¹²⁵⁹ hava birlik ve müesseselerinde görevlendirilmeleri için İngiltere uyruklu Tayyare Motor Mühendisi Henry Lomas¹²⁶⁰ Kütahya Dördüncü Tayyare Alayı için İngiltere uyruklu Uçak ve Motor Mühendisi Donald William Haime¹²⁶¹ Kütahya İkinci Tayyare Alayı çalışmak için İngiltere uyruklu A.W.Heward¹²⁶² İzmir Tayyare Tugayında uçakların montajını yapılması için ABD uyruklu uzman Graham Toma Hok¹²⁶³ İngiltere uyruklu Uçuş Öğretmeni ve Motor Uzmanı Donald Stuart Scott¹²⁶⁴ Hava Birlikleri için İngiltere uyruklu uzman Robert Harry Harvey, Charles Dudley Harrison, George Telfer Malonay, İvor Claude Dunn, Kenneth John Gage¹²⁶⁵ ABD uyruklu Tayyare Makinisti Emil Misura¹²⁶⁶ Etimesgut Tayyare Fabrikasında çalışmaları için de Romanya uyruklu Tayyare Makinisti Mandru Joan¹²⁶⁷ adlı uzmanlar gelmişlerdir. Bu uzmanlar Türkiye’nin Havacılık sektörünü geliştirmek ve ilerletmek bilgilerini de Türk gençlerine aktararak onları yetiştirmek üzere bakanlık tarafından görevlendirilmişlerdir.

Askeri hava gücü ve sivil havacılık I.Dünya Savaşından sonra büyük bir hızla gelişmeye başlamıştır. Bunu gören Atatürk 1930’lardan itibaren hem askeri alanda ve

¹²⁵⁸B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.16.

¹²⁵⁹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.126.20.

¹²⁶⁰B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.39.6.

¹²⁶¹B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.6.

¹²⁶²B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.57.12.

¹²⁶³B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.20.

¹²⁶⁴B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.11.14.

¹²⁶⁵B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.84.18.

¹²⁶⁶B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.88.5.

¹²⁶⁷B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.107.10.

hem de sivil alanında havacılık sektörüne önem vermiştir. Çünkü bir savaşın kazanılması için hava gücüne de ihtiyaç vardır. Bunu geliştirmek için yabancı uzmanlar getirilmiştir. O günün zor şartlarına rağmen bütçe imkânları zorlanarak yeni gelişen bu sektörde Türkiye’de söz sahibi olmak için çaba sarf etmiştir. II. Dünya savaşında hava gücünün önemi ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin bu çabasının çok yerinde olduğu anlaşılmıştır. Bu gün Türkiye’nin dünyanın önemli hava üslerine ve hava yollarına sahip olması şüphesiz o dönemlerde gelen uzmanlar ve yetiştirdiği elemanlar sayesinde.

SONUÇ

18. yy'dan itibaren Osmanlı Devleti teknoloji ve bilim yönünden Batı'nın gerisinde kaldığını fark etti. Bunun sonucunda başta askeri kurumlar olmak üzere modernleşme yoluna gitti. Bu modernleşme yurtdışından getirilen uzmanlar tarafından gerçekleştirildi. Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı mirası üzerine kurulmuş bir devlettir. I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı gibi uzun yıllar süren savaşlardan dolayı okumuş nitelikli elemanların da kaybetti. Okuma yazma oranı ülke genelinde çok azdı. Türkiye sanayileşmek, yeni kurumlar açmak, ülkeyi her alanda yeniden inşa etmek istiyordu. Ancak ülke genelinde bu çalışmaları yapacak yeterli sayıda nitelikli eleman bulunmuyordu. Bu eksikliği gidermek adına Türkiye ihtiyaç duyduğu her alanda yurtdışından uzmanları davet etme yoluna gitmiştir. İşin büyüklüğüne ya da küçüklüğüne bakmadan hangi alanda bilgi eksikliği varsa hiç çekinmeden farklı ülkelerden yabancı uzman istihdamını gerçekleştirmiştir. Türkiye, yeni kurulmuş maddi yönden zengin bir ülke olmamasına rağmen o dönemde alanında başarılı bu uzmanları getirmeleri çağdaşlaşma ve ilerleme isteğinin bir sonucudur. Atatürk ve devlet adamları kurdukları bu ülkeyi zor şartlarda bile olsa geliştirmek istemişlerdir. Bu o dönem için gerçekten büyük bir başarıdır.

İzmir İktisat Kongresi yeni devletin ekonomik alanda uygulayacağı bir program bir klavuz gibi olmuştur. Çünkü daha sınırları tespit edilmeyen ve rejimi belli olmayan bir yönetimin çağı yakalama çabası çok önemlidir. Ülkeyi yönetenler kongreye çok büyük önem atfetmişlerdir. Sebebi ise bu kongre Türkiye'nin daha sonraki dönemlerde yaptığı çalışmaların planlayıcısı ve belirleyicisi olmasından dolayıdır. Hangi alanlarda eksikliğin olduğu ülke ekonomisinin gelişmesi için yapılması gerekenler burada belirlenmiştir.

Bir milletin savaş meydanlarındaki zaferinin kalıcı olması iktisadi alandaki başarısı ile doğru orantılıdır. Bunu iyi bilen Atatürk, İzmir İktisat Kongresi ve onu takip eden yıllarda bu atılımı gerçekleştirmek amacıyla özel sektörün önünü açmış, bir takım kanunlar çıkartılmıştır. Ancak özel sektör istenilen düzeye ulaşamamıştır. 1930

yılından itibaren devlet eliyle bir takım sanayi kuruluşları kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'na kadar geçen bu sürede devlet hem sermaye bulmuş ve hem de bu tesislerin işletilmesi için yeterli nitelikli eleman olmayan kurumlara dışarıdan uzman temin etmiştir. Bu girişim hem ülkedeki ham maddelerin değerlendirilmesini sağlamış ve hem de halka iş gücünün oluşmasını sağlamıştır. Bu durum yeni devletin 20. yüzyılda kimseye muhtaç olmadan ayakta kalmayı ve çağdaş uygarlık seviyesine çıkmayı hedeflediğini göstermiştir.

Türkiye ekonomisi güçlü bir devlet oluşturmak ve para piyasalarının takip edilmesi amacıyla bankalar açmıştır. Dr. Hjalmar Schacht, Karl Müller, Charles Rist gibi uzmanlar bile bankaların açılması için şartları yeterli bulmamasına rağmen Atatürk bir an önce ülkeyi topyekün kaldırmak için çalışmalar yapmak istemiş ve Merkez Bankasının kurulmasını istemiştir. Ülkede sanayi alanında fabrikaların kurulması ve bu bankaların fabrikalara sermaye sıkıntıları olduğunda destek vermesi için Sümerbank kurulmuştur. Bu banka sayesinde ülkenin o dönemki sanayi politikası gerçekleştirilmiştir. Başta Rus uzmanlar olmak üzere ABD ve diğer uzmanların katkılarıyla I.Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu planın hazırlanmasında özellikle Prof. Pavlof Orloff başkanlığında Sovyet heyeti Sovyet Heyeti önemli çalışmalar yapmıştır. Çalışmaları sonunda açılacak fabrikalar yerleri ve üretilecek malzemeleri raporlaştırarak hükümete sunmuşlardır. Bu plan doğrultusunda ülkenin kalkınmasının öncü lokomotifleri olan dokuma ve demir çelik sanayisi alanlarında fabrikalar kurulmuştur. Bu fabrikaların nerede kurulması, planı, aletlerin montaj işlerinin yapılması, çalışmaya başlamaları yabancı uzmanların katkıları sonucunda olmuştur. Özellikle Avrupa'dan gelen yabancı uzmanlar fabrikaların üretime geçmelerini sağlamışlardır. Fabrikaların her alandaki eksikliğinde bu uzmanlar gelmekten çekinmemişlerdir. Türkiye'de çalışmak için belirli bir süre sözleşme yapmışlardır. Yapılacak çalışmaların bitmemesi ve ihtiyacın devam etmesi halindeyse sözleşme süreleri uzatılmıştır.

Yabancı uzmanların yaptığı işe, konumuna ve başarılarına göre maaş verilmiştir. Hatta o günün yetersiz döviz imkânlarına karşılık bütün şartlar zorlanarak, bu uzmanların aldıkları maaşların bir kısmını yurt dışına çıkarmalarına izin verilmiştir. Yabancı uzmanların maaşlarını ödemekte zorluk yaşandığı dönemlerde ise milletvekillerinin maaşlarından kesilmiştir. Yabancı profesörlerin Türkiye'de kalmalarını, rahat etmelerini sağlamak için maaşları Türk profesörlerin maaşlarından

4-5 kat fazla verilmiştir. Bu da o dönemdeki devlet adamlarının fedakârlıklarının ve başarılarının sonucudur. Hükümet şunu biliyordu ki ülkenin en kısa zamanda kalkınması için tesisler kurmak şarttı ve bu tesislerle üretim yapabilmeniz içinde yabancı uzmanlara ihtiyaç vardı.

Atatürk, bir milletin gelişmesinin temelini eğitimin ilerlemesi sonucu olacağını biliyordu. Türk halkının büyük bölümü kırsal kesimde yaşıyordu. Okuma yazma oranı çok düşüktü. Eğitim sisteminin ülke şartlarına göre planlanması ve en kısa zamanda düzenli bir eğitime geçilmesi için yine yabancı eğitimciler getirildi. Ülke şartlarını göz önünde bulunduracak raporlar hazırlatıldı. Böylece eğitimin her kademesinde çağı yakalamak amaçlanmıştır.

Türkiye’de eğitim alanında yapılan en önemli adım hiç şüphesiz ki üniversite reformu olmuştur. Darülfünun Osmanlı’dan kalma bir üniversiteydi. Bu üniversitenin düzenlenip çağa uygun olarak eğitime başlaması gerekiyordu. Bunun için Albert Malche ülkemize davet edildi. Yaptığı çalışmaları rapor şekilde sundu. Üniversite reformunun gerçekleşmesi için yeni bölümlerin açılmasını yeni hocaların gelmesini sağladı.

Türkiye’nin üniversite hocasına ihtiyaç duyduğu bu dönemde Almanya Nazi politikası gereği Yahudi akademisyenlerin görevlerine son veriyordu. Atatürk, bu durumun Türkiye lehine çevirmiş ve bu Alman Yahudi akademisyenleri üniversiteyi kurmak için İstanbul’a davet etmiştir. Bu hocaların katkılarıyla İstanbul Üniversitesi açılmıştır. Bunun yanında Avrupa’nın birçok ülkesinden yabancı akademisyenler İstanbul Üniversitesinde görev yapmışlardır. Kısa sürede İstanbul Üniversitesi Avrupa’nın sayılı üniversiteleri içerisine girmiştir. Yeni bölümler, laboratuvarlar, klinikler kurulmuştur. Özellikle öğrencileri büyük özveriyle yetiştirmişlerdir. Eldeki zor imkânlarla rağmen iyi eğitim vermeye çalışmışlardır. Kendi klinik malzemelerini, kütüphanelerini üniversiteye getirmişlerdir. Yurt gezileri düzenleyerek öğrencilerin gezip görerek öğrenmelerini sağlamışlardır. Bu geziler sayesinde; Uludağ’ın kayak merkezi olarak kullanılması, Manyas Kuş Cenneti’nin bulunması, Şanlıurfa Birecik’te Kelaynak Kuşlarının yaşadığı yerler keşfedilmiştir. Kısa sürede Türkçe öğrenerek, ülkede akademik anlamda önemli çalışmalar da yapmışlardır. Birçoğu Türkiye’yi çok sevmiş, aileleriyle Türkiye’ye yerleşerek Türk vatandaşlığına geçen ve din değiştirenler de olmuştur. Bazıları da bu ülkeyi ikinci vatanları bilerek Türkiye’de gömülmek istemişlerdir.

İstanbul dışında Ankara'da da yeni fakülte ve yüksekokul açılışında katkı sağlamışlardır. Ankara Ziraat Enstitüsü kurularak ülke tarım faaliyetleri burada incelenmiştir. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinin kuruluşunda bulunmuşlar filoloji edebiyat ve tarih alanlarda önemli hizmetler yapmışlardır. Ayrıca Ankara Devlet Konservatuvarı, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası gibi sanatsal kurumların açılmasında öncülük etmişlerdir.

Türkiye'nin bu dönemlerdeki en büyük sorunlarından biri de sağlık konusu olmuştur. Salgın hastalıklar, çocuk ölümleri gibi konularda halk bilinçli değildir. Bunun için İstanbul Tıp Fakültesi, Ankara Numune Hastanesi ve Hıfzısıhha Enstitüsü açılmıştır. Bu kurumlara gelen yabancı doktorlar hem ülke için yeni hekimler yetiştirmiş hem de halk sağlığı ile ilgilenmişlerdir. Halkı hastalıklar hakkında bilgilendirmişlerdir.

İstanbul'da ve Ankara'daki bu yabancı hekimlerin ünü kısa zamanda duyulmuştur. Eskiden önemli hastalıklar için farklı ülkelere gidenler bu hocalara muayene olmaya başlamıştır. İran Şahı Pehlevi de Türkiye ziyaretinde bu yabancı hekimlere muayene olmuştur. Bu olay bize gösteriyor ki Türkiye her alanda çağı yakalamaya başlamıştır.

Gelişmiş ülkeler 19.yy. ikinci yarısı ile 20. yy. ilk yarısında başta ulaşım olmak üzere çeşitli alanlarda önemli atılımlara imza atmış, insanlık tarihi adına büyük gelişmeler sağlamışlardır. Osmanlı Devleti de bu gelişmeleri takip etmek için bir takım girişimlerde bulunmuş, ancak mali yetersizlikler ve savaşların uzun sürmesi nedeniyle istenilen atılımı yapamamış ve çağın gerisinde kalmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çağı yakalamak için geri kaldığı ve bilgi birikimi yetersiz olduğu alanlarda dışarıdan uzmanlar getirilerek bu açığı kapatmaya çalışmıştır. Başta demiryolu, kara ve hava yolu olmak üzere çeşitli alanlarda yabancı uzmanlar istihdam edilerek çağı yakalamak için büyük gayret sarf etmiştir. Çünkü üretim yapıp bunu yurt içi ve yurt dışında pazarlamanız için yola ihtiyacınız vardır. Yol olmadığı takdirde üretimde yapamazsınız. Ülke, savaşın etkilerini kısa sürede atmak için yeni binaların yapılmasını sağlamıştır. Özellikle başkent Ankara ve diğer şehirlerin imarının yapılması için çalışılmıştır. Yeni binalar ve yeni yollar yapılarak Türkiye'nin modern bir ülke olması sağlanmıştır. Ankara'da devlet binalarının yapılması, Atatürk'ün heykellerinin tasarlanması yabancı uzmanların çalışmalarıyla gerçekleşmiştir.

1930'lu yılların ilk dönemlerinde sanayi ve ekonomi alanında Rus uzmanlar ağırlıklı olarak gelmiştir. Bu da 1920'li yıllardan itibaren Türkiye'nin dış politikasında Sovyet Rusya ile olan yakınlığı ve I. Beş Yıllık Sanayi Planının bu ülkede başarılı şekilde uygulanmasından kaynaklanmaktadır. 1933 yıllarından sonra Alman uzmanların daha fazla ülkemize geldiğini görmekteyiz. Bu dönemde Alman Hükümetiyle yapılan anlaşmalar ve Yahudi kökenli mülteci Almanların gelmesinin bir sonucudur. Almanlar genel itibariyle başta eğitim ve sanat olmak üzere bu dönemde birçok alanda hizmet etmişlerdir. Üniversite reformunun gerçekleşmesi, Ankara Ziraat Enstitüsü kurulması gibi birçok kurumun açılmasında yer almışlardır. 1930'lu yılların sonlarına doğru İngiltere ile dış ilişkilerin iyileşmesi ve şirketlerle yapılan anlaşmalar sonucunda İngiltere'den de uzmanlar gelmiştir. II. Dünya Savaşı yılları sonlarına doğru ABD ile dış ilişkilerde yakınlaşma sağlanmıştır. Bu sebepten ABD'de birçok uzman gelmiştir. Osmanlı Devleti'nden kalan birçok kurumda Fransa'dan gelen uzmanlar bulunmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da bu uzmanların çalışmalarına devam etmesi sağlanmıştır. Fransa'dan bu dönemlerde de uzmanlar davet edilmeye devam etmiştir. Bu ülkelerin dışında Türkiye'ye; Avusturya, İtalya, Macaristan, Romanya gibi Avrupa'nın birçok ülkesinden uzman gelmiş önemli çalışmalar yapmışlardır. Atatürk'ün hedeflediği reformlarının gerçekleşmesi için her alanda önemli katkılar sunmuşlardır. Atatürk vefat ettikten sonraki dönemde de ihtiyaç duyulan her alan için uzmanların çalışmalarına başvurulmuştur.

Atatürk'ün hayalini kurduğu çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmış modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmasında yabancı uzmanların büyük katkıları olmuştur. Bilgilerini Türk gençliğine aktararak okumuş bilinçli neslin oluşmasını sağlamışlardır. Türkiye'de yaptıkları çalışmalarla yeni kurumların açılmasını, ekonominin kalkınmasını, eğitimin ve kültürün gelişmesini, sağlık alanında halkın bilinçlenip ölüm oranlarının azalmasını, imar alanında yaptıklarıyla modern bir ülkenin kurulmasını sağlamışlardır. Türkiye'nin kısa sürede kalkınıp, gelişmesinde büyük emekler sarf etmişlerdir. Onların önemli bir kısmı bizi o kadar benimsemişler ki hayatları boyunca bizden biri olmuşlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hr.Th, No:320.30.; <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
B.O.A.Dh.Mkt, No: 993.5.; <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.) *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 17.5.5

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 44.27.18., <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 11.37.11. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 39.70.2. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.13.16. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.36.17.; <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.27.13. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.65.15. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.128.13. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.29.16. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.30.1. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No:109.56.4. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.56.13. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 37.47.9. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 44.27.18. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 47.58.19. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No:57.64.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.74.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.49.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 50.84.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.7.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.38.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.31.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 50.85.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.75.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.119.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 13.75.26.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 60.95.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.26.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.50.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.22.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.23.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.92.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 55.45.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.58.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.59.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.63.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.61.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.86.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.63.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.71.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 58.77.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.16.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.80.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.28.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.76.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.86.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.89.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.90.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.98.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.111.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.118.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.12.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.113.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.12.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.14.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.40.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.67.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.77.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.109.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.13.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.46.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.11.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.43.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.76.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.116.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.79.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.88.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.114.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.127.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.74.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.4.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.5.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.11.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.17.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.25.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.36.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.92.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.76.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.12.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.100.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.27.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.98.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.26.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.32.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.19.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No:103.70.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.57.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.60.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.58.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.45.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 73.26.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.15.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.72.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.87.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.7.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.7.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.34.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.87.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.2.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.11.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 142.17.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 66.59.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.98.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 77.63.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.80.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.84.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.99.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.99.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.83.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.1.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.2.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.27.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.74.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.78.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.102.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.103.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.104.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.109.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.92.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.112.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.93.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.14.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.34.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.41.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.48.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.65.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.69.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.72.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.118.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.61.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.65.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.71.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.91.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.91.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.99.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.99.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.25.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.53.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.78.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.69.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.52.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.53.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.45.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.113.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.31.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.88.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.120.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.78.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.111.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.13.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 35.26.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.80.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.94.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.47.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.48.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.85.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.87.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.83.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.86.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.97.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.6.23.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.74.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.41.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.48.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 47.60.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.74.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.2.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.79.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.60.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.55.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.93.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 14.62.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 1.8.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.43.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 16.83.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 9.12.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.55.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.92.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.56.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 18.15.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.73.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.42.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 60.99.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.81.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.32.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.38.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 115.70.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.84.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.24.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.15.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.12.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.114.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.113.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.23.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.28.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.28.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.32.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.85.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.13.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.78.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.85.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.86.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.88.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.118.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.22.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.33.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.34.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.13.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.36.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: :94.36.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.41.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.76.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.23.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.125.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.56.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.69.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.85.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.102.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.49.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.54.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.77.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.34.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.9.36.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.51.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.33.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.50.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 75.50.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.99.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.96.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.70.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.42.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.103.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.41.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.114.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.116.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.68.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.103.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.85.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.54.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.103.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.42.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.62.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. Kararlar Daire Başkanlığı, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.22.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.46.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.98.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.37.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.75.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.112.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.75.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.79.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.102.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.15.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.107.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.36.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.38.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.13.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.2.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.23.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.62.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.117.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.100.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.2.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.25.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.23.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.31.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.9.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.22.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 245.8.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.2.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 281.37.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 294.9.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.64.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.105.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.114.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.105.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.43.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.101.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.33.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.51.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.101.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.11.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.51.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.53.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.26.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.92.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.19.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 119.50.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 119.50.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.7.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 147.63.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 185.22.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.61.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.54.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 201.375.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.50.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.31.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.70.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.7.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 23.64.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.79.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.8.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.60.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.64.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.3.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 69.88.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.1.44.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.66.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.92.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 17.7.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.77.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.22.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.48.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 72.13.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.60.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.68.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 182.78.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.40.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 65.49.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.3.39.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.21.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.102.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.20.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.57.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.123.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.37.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.74.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.108.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.97.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.20.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.80.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.108.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.71.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.6.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.15.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.45.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.79.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.83.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 70.96.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.10.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 35.21.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.47.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.13.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 40.80.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.12.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.09.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.69.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.55.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 112.91.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 59.83.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 54.31.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: : 59.84.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 62.18.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 41.83.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.72.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 55.50.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 109.71.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.46.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.93.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 28.22.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.60.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 109.58.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.35.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.35.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 20.39.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 36.39.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 41.85.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 8.7.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.12.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.12.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.21.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 79.86.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.65.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.62.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.97.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.91.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 4.33.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 10.26.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 42.10.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.84.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.73.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.14.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 71.6.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.92.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.61.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.18.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.13.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.114.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.39.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 52.17.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.57.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.67.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 11.35.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.43.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 19.23.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.50.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 14.61.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 16.86.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 17.7.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.110.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 19.22.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 21.48.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.13.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 26.20.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.24.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.4.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 39.67.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 34.15.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.42.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 46.45.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 49.75.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 57.69.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.21.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 63.30.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 64.39.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 74.32.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 77.69.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.77.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.118.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.54.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.47.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 78.73.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.3.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.120.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.40.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.64.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.64.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.83.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 84.89.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.21.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.35.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.112.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.47.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.57.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.59.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.110.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.70.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.63.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.66.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.75.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 96.93.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.32.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.41.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.32.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.38.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.41.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.37.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 109.67.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.104.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 85.112.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.109.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 68.80.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 88.90.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.43.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.37.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.33.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.24.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.63.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.23.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.33.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.62.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 15.71.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 22.55.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 31.64.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 9.14.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 8.10.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 12.41.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 24.72.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 37.48.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.25.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 48.63.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.5.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 56.59.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.111.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.12.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 67.62.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 76.58.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 80.94.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 82.13.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 83.48.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1, Gömlek No: 87.58.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.24.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.39.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 51.54.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.52.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.62.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.36.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.49.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.58.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.60.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.42.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.58.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.50.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.18.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.38.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.35.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.50.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.69.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.32.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.65.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.109.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 97.118.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.51.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.55.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.32.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.41.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 95.58.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.55.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.59.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.79.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.93.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.95.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 100.96.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.19.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.24.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.36.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 103.78.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 105.49.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 106.73.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.84.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.88.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.107.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.37.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 108.41.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 27.25.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 32.79.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.6.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 33.7.1.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 25.10.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.14.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.19.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 43.20.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 86.12.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 87.55.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.104.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.105.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.129.13.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.46.19.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.47.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 92.97.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 93.103.8.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.30.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 94.38.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 98.51.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 102.36.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 104.4.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 36.34.17.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 36.39.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 201.374.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.122.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 89.126.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 90.39.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 91.44.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.57.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 99.82.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 101.11.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.84.18.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.88.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Kararlar Daire Başkanlığı*, No: 30.18.1.2, Gömlek No: 107.107.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, No: 230.0.0.0, Gömlek No: 8.26.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, No: 30.18.1.1, Gömlek No: 16.67.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Devlet Arşivleri Başkanlığı*, No:180.9.0.0, Gömlek No:7.48.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No:138.985.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 234.576.24.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 13.75.26.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 212.443.12.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No:142.14.11.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No:174.201.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 175.211.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 175.211.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.375.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 142.13.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.11.1.0, Gömlek No: 202.32.4.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 99.641.23.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 99.640.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.375.10.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 125.888.7.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No:30.11.1.0, Gömlek No: 8.28.20.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.1.0.0, Gömlek No: 77.482.3.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0, Gömlek No: 81.534.5.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 202.377.9.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No:147.48.22.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 169.178.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 84.554.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 59.398.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.374.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 61.410.6.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 202.378.14.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 201.374.21.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- B.C.A. *Muamelat Genel Müdürlüğü*, No: 30.10.0.0, Gömlek No: 61.410.22.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Türk Diplomatik Arşivi

- Türk Diplomatik Arşivi, (T.D.A), *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No: 126289.1. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 540.4454, Gömlek No: 213657.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.30.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.25.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No:126269.26.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No: 126269.28.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No:126269.29.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 501-32047, Gömlek No:126269.16.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- T.D.A. *Dış İşleri Bakanlığı*, No: 525-32171, Gömlek No:128643.22.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 525.38044, Gömlek No:154651.15.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
 T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 541.44212, Gömlek No: 209667.2.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
 T.D.A. Dış İşleri Bakanlığı, No: 525.38041, Gömlek No: 154681.229.
<https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Kitaplar

Akalın, U.Selcuk. *Türkiye’de Devlet-Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası*, İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık, 2006.

Akgüç, Öztin. Atatürk Döneminde Bankacılık, *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1981.

Akman, Arif. *Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi: Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1978.

Aksoy, Yaşar. *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi*. İzmir: Maya Matbaacılık, 1991.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M.S. 2006*, Ankara: Pegem Yayınları, 2008.

Alaçam, Sabih. *İnkılap Türkiye’sinde Kâğıtçılık*, İstanbul: Ülkü Kitapevi, 1940.

Alpagut, Leyla. *Cumhuriyet’in Mimarı, Ernst Arnold Egli: Türkiye Yılları, Anılar ve Ankara İçin Yapılar*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2012.

Altun, Metin vd. *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.

Artun, Tuncay. *Türkiye’de Bankacılık: İşlevi-Gelişimi-Özellikleri ve Sorunlarıyla*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1980.

Ataman, Sedat. *Ekonomik ve Endüstriyel Bursa Cumhuriyet Bayramımızın 15 inci Yıldönümünde*, Bursa: Bursa Yeni Basımevi, 1938.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1989.

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye’nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*, İstanbul: Birinci Kitap, 1979.

Ayas, A. Nevzat. *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1945.

Aydın, Elif Özlem. *Bursa’daki İpek Fabrikaları ve İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması*, Bursa: Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayını, 2007.

Aytemur, Janset Özen. *Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, İstanbul: Libra Yayınları, 2010.

Azak, Ülkü. 1933 Reformu'nun Hukuk ve İktisat Fakültelerine Etkisi, *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras, vd. ,Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

Balamir, Aydan. *Clemens Holzmeister - Çağın Dönümünde Bir Mimar*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010.

Başol, Koray. *Türkiye Ekonomisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1983.
Batur, Afife. *Atatürk İçin Düşünmek*, İstanbul: Milli Reasürans Sanat Galerisi Yayınları, 1997.

Bayer, Sibel Ayhan vd. *Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası*, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Müdürlüğü, 2017.

Bayçu, G. “Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi” İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Ana Bilim Dalı, 2013.

Bozay, Kemal. *Exil Türki: Ein Forschungsbeitrag Zur Deutschsprachigen Emigration In Die Türkei 1933-1945*, Münster: LIT Verlag, 2001.

Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2001.

Bilgen, Hürriyet G. - Özcan, Gül Berna. *İmar ve Şehir Planlama Mevzuatının Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığına ve Şehir Planlamasına Etkileri*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:40, 1989.

Bilsel, Cemil. *İstanbul Üniversitesi Tarihi (Ord. Profesör Cemil Bilsel İstanbul Üniversitesi 2. Rektörü 1934-1943)*, Ankara: Dorlion Yayınları, 2022.

Birand, Hikmet. *Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerinin Hizmeti Hakkında*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1960.

Boratav, Korkut. *Türkiye' de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

Boratav, Korkut. *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Gerçek Yayınevi,1974.

Brügel, Silke, *Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları*, çev, Süheyla Ababay, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı, 1991.

Cin, Halil. *Atatürk'ün Toprak ve Tarım Politikası: Prof. Dr. Akif Erginay'a 65inci Yaş Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981.

Çavdar, Tefik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900–1960)*, İstanbul: İmge Yayınevi, 2003.

Çavdar, Tefik. *Milli Mücadele Başlarken*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Çeçen, Kazım. *İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Kısa Tarihçesi*, İstanbul: İTÜ Vakfı Yayınları, 1990.

Çelebican, Gürkan. *Atatürk Döneminde Para ve Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, 1982.

Çelikbudak, Halit. *Yurtsuz Kalanlar (Goethe Almanya'sından Atatürk Türkiye'sine Sığınan Alman Bilim İnsanlarının Öyküsü)*, İstanbul: Alfa İnceleme- Araştırma, 2016.

Demir, Ataman. *Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2018.

Demirel, Ömer Faruk. "Fritz Arndt'ın Hatıralarında Alman Müderrislerin İstanbul Darülfünunu'nda İstihdamı ve Almanya'ya Avdetleri (1915-1918)," *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatırat Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Hatıratın Işığında Olaylar-Olgular ve İnsanlar*, ed. Musa Gümüş, Ankara: Azim Matbaacılık, 2022.

Demirsoy, Ali. *Rüyalarını Türkçe Gören Bir Alman Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig*, İstanbul: Barış Matbaacılık, 2019.

Derin, Haldun. *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Biraderler Basımevi, 1940.

Deniz, Tuncay. *Türk Uçak Üretimi*, Ankara: Ertem Matbaa, 2004.

Dinçer, Gülen. "1933 Üniversite Reformu Çerçevesinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Eğitim ve Öğretime Katkıda Bulunan Avrupalı Bilim Adamları. Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig: 100. Doğum Yılı Anısına, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Bilimsel Çalışmaları ve Zooloji Bilim Dalına Katkıları*," ed. Orhan Küçük, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası, 2003.

Dölen, Emre. "İstanbul Darülfünununda ve Üniversitesinde Yabancı Öğretim Elemanları," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras vd. Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 4: İstanbul Üniversitesi 1933-1946*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Dölen, Emre. *İstanbul'da Kimya Eğitimi*, Antik Çağdan 21. Yy, Büyük İstanbul Tarihi, 9, 2020.

Dölen, Emre. *İstanbul Darülfünununda Alman Müderrisler (1915-1918)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Dölen, Emre. *Türkiye Üniversite Tarihi 2: Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünunu (1922- 1933)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Dölen, Emre. "Yüksek Ziraat Enstitüsünde Bilimsel Araştırmanın Kurumsallaşması ve Yapılan Doktoralar," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras, vd. Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

Erdemir, Hatice vd., "Türkiye'de Eskiçağ ve Arkeolojinin Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Etkisi," *I. Uluslar Arası Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu*, 2009.

Ergün, Mustafa. *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, 1982.

Erichsen, Regine. "1933-1944 Alman Bilim İnsanları: Türk Bilimine Katkıları ve Politik Koşullarının Etkileri," *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras vd. ,Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

Göksoy, Ertuğrul. "Antireflü Cerrahisinin Tarihi Gelişimi ve Rudolf Nissen," *Gastrointestinal Sistem Hastalıkları Sempozyumu 23*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, İstanbul: 2001.

Günay, Nejla. *Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*, Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2017.

Gürlük, Metin. *Der Deutsch-Türkische Medizinische Austausch*, Würzburg: Würzburg Universitaet, 1987.

Halıcı, Şaduman. *Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Kuruluşu: Prof. Carl Ebert'in Raporları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.

Hennecke, Hans Jörg. *Wilhelm Röpke Ein Leben in der Brandung*, Schäffer-Poeschel, 2005.

Herslag, Z. Y. *Turkey: The Challenge of Growth*, E.J. Brill-Leiden, 1998.

Herslag, Z.Y. *Türkiye'de İktisadi Planlama*, İstanbul: İktisadi Araştırma Vakfı, 1968.

Herslag, Z. Y. *Turkey: An Economy In Transition*, Van Keulen N.V, The Hague,1958.

Hepp, Michael. *Die Ausbürgerung Deutscher Staatsbürger 1933-45 Nach Dem Im Reichsanzeiger Veröffentlichten Listen*, Münih,1985.

Hirsch, Ernst E. *Anılarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, çev. Fatma Suphi, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2017.

Hirsch, Ernst E. *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1998.

Hirsch, Ernst Eduard - Hirsch, Enver Tandoğan. *Zweite Heimat Türkei (Aufgezeichnet Von Christiane Schlötzer), Deutsche Wissenschaftsmigration In Die Türkei 1933-1945*, Herausgegeben Von: Christopher Kubaseck- Günter Seufert, Würzburg, 2016.

Holzmeister, Clemens. *Architekt In Der Zeitenwende: Clemens Holzmeister: Selbstbiographie,Werkverzeichnis*, Salzburg: Bergland, 1976.

İktisat Fakültesi İktisaiyat Enstitüsü Hakkında Kuruluşunun XX. Yılı Münasebetiyle Rapor 1934-1954, İstanbul, 1955.

İnan, Afet. *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 1989.

İnan, Afet. *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı*, Ankara: T.T. K Yayınları, 1972.

İnan, Afet. *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara: Türk Tarih Basımevi, 1977.

İnsel, Ahmet. *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

İshakoğlu, Sevtap - Erginöz, Gaye Şahinbaş. *Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Mülteci Bilim Adamları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2017.

Kadioğlu, Sevtap İshakoğlu. *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İstanbul: Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yayınları, 1998.

Kal, Nazmi. *Cumhuriyet'in Kalkınma Mucizesi 1923-1939: Atatürk'ün Diktiği Ağaçlar*, Ankara: Atay Yayınları, 2016.

Kalyoncu, Hür. *Cumhuriyet Kenti Karabük*, Karabük: Karabük Belediyesi, 2007.

Karakoyunlu, Yılmaz. *Türk Ekonomisinde Çağdaşlaşma Süreci*, İstanbul: Diyalog Yayınları, 1997.

Karataş, Murat. *Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları ve Salgın Hastalıklarla Mücadele*, ed. Mehmet Dalkılıç Scientific Developments for Social and Education Sciences, İzmir: Duvar Kitapevi, 2021.

Kaynardağ, Arslan. *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe: Düşünceler, Etkinlikler, Filozoflar, Söyleşiler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Kazancıgil, Aykut - Vergili, Ayhan. *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933)*, ed.Şaban Teoman Duralı, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 2004, 239.

Kepenek Yakup - Yentürk, Nurhan. *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.

Kepenek, Yakup. *Türkiye Ekonomisi (Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla)*, Ankara: Verso Yayıncılık, 1990.

Klaus – Grothusen. Detlev. *Der Scurla Bericht*, 1. Auflage, Frankfut: Dağyeli Verlag, 1987.

Cremer, Jan – Pryzutulla, Horst. *Exil Türkei*, München, Verlag: Karl M. Lipp, t.y.

Klemperer, V. *Philologie Im Exil*, Berlin: Kulturpolitische Monatsschrift, 1948.

Kılıç, Savaş. "Türkiye'de İl Stilistik Çalışmaları: Leo Spitzer ve İzleyicileri," *Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi, İstanbul: 2005.

Koçak, Cemil. *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara: Türk Tarih KurumuYayınları, 1991.

Konuk, Kader. *Doğu batı Mimesis: Auerbach Türkiye'de*, çev. Can Evren İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Koptagel İlal, Günsel. “Türkiye’de Üniversite Reformunda Alman Hekimler ve Sonrası,” *Türkiye’de Üniversite Anlayışının Gelişimi(1861-1961)*, ed. Namık Kemal Aras vd, Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.

Köksal, Bilge Aloba - İlkin, A. Rasih. *Türkiye’de İktisadi Politikanın Gelişimi*, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, 1973.

Küçük, Yalçın. *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978*, Ankara: Tekin Yayınevi, 1985.

Küçüker, Orhan. *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Tarihçe ve Bitki Varlığı*, İstanbul: Nobel Tıp Yayınevi, 2011.

Lewis, Bernand. *The Muslim Discovery of Europe*. Londra: Weidenfelda and Nicolson, 1982.

Linke, Lilo. *Allah Dethroned, Journey Through Modern Turkey-Exlibris, Alfred Açı Knopf*, London: 1937.

Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Maarif Vekâleti Yayını, 1934.

Malche, Albert. *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi, 1939.

Möckelmann, Reiner, *İkinci Vatan Türkiye: Ernst Reuter’in Ankara Yılları*, çev. Ahmet Arpad, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Müderrişoğlu, Alptekin. *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası, 2016.

Müller, Hildergard. *Deutsche Bibliothekare im Türkischen Exil 1933-1945*, Die Bbliothek, 1997.

Namal, Arın. *1933 Türk Üniversite Reformunda İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Görev Almış Yabancı Kadın Sağlıkçılar*, 75. Yılında 1933 Üniversite Reformu: Görüşler ve Anılar, 2008.

Namal, Arın - Reisman, Arnold. *Joseph Igersheimer(1879-1965): A Visionary Ophthalmologist And His Contributions Before And After Exile*, ed. Christopher Gardner, Journal Of Medical Biography, Thorpe, 2007.

Namal, Fatma Arın. “Junge jüdische Emigranten aus Deutschland und Österreich an der Medizinischen Fakultät der Universität Istanbul im Rahmen der türkischen Universitätsreform von 1933,” *Europäische Wissenschaftsbeziehungen: Von Maimonides bis Einstein- Jüdische Gelehrte und Wissenschaftler in Europa*, ed. Kaestner I., Kiefer J., Aachen: Shaker Verlag, 2015.

Namal, Arın. “Zwischen Emigration aus Deutschland und Ankunft in Palastina bzw. İsrail: Jüdische Wissenschaftler an der Universität İstanbul”, *Medizin und Judentum*, 8, *Medizinhistorisches Kolloquium sunulan tebliğ*, Dresden, 2005.

Neumark, Fritz. *Boğaziçine Sığınanlar*, çev., Şefik Alp Bahadır, İstanbul: Binet Matbaacılık ve Yayıncılık, 2007.

Nissen, Rudolf. *Helle Blatter-Dunkle Blatter*, Stuttgart: Erinnerungen eines Chirurgen, 1969.

Ökçün, A. Gündüz. *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 1997.

Özelmas, Ekrem. *Devletçilik ve Türkiye'deki Tatbikatından Sümerbank*, İstanbul:Yeni Desen Basımevi, 1963.

Parasız, İlker. *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.

Parente, S.L- Prescott E.C., *Barriers to Riches*, Cambridge: MIT Press, 2000.

Plovdiv, Daniela Buchleva Aus. *Alfred Kantorowicz: Leben und Werk unter besonderer Berücksichtigung der Kinder und Jugendzahnheilkunde*, Aus dem Institut für Geschichte, Ethik und Philosophie der Medizin der Medizinischen Hochschule Hannover, Bulgarien:2018.

Pross, Helge. *Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration, Nationalsozialismus und die deutschen*, Berlin: Universitaetstage, 1966.

Reisman, Arnold. *Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Reichenbach, Hans. *Bilime Yeni Pozitivist Bakış: İstanbul Konferansları*, çev. Nusret Hızır, Halil Vehbi Eralp, der. Remzi Demir- İnan Kalaycıoğulları, Ankara: Epos Yayınları, 2013.

Röpke, Wilhelm. *Briefe 1934-1966 Der Innere Kompass*, Hrsg. Von Eva Röpke, Erlenbach: Eugen Rentsch Verlag, 1976.

Sariaslan, Ümit, *Aramızdan Ayrılışının 80. Yılında Bruno Taut Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Mimarı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2017.

Semiz, Yaşar *Atatürk Döneminin İktisadi Politikası: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Konya: Saray Kitabevi, 1996.

Serin, Vildan. *Para Politikası: Tarihi-Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 1987.

Seyidoğlu, Halil. *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1982.

Schwartz, Philipp. *Kader Birliği: 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim İnsanları*, İstanbul: Belge Yayınları, 2003.

Schwartz, Philipp. *Notgemeinschaft*, ed. Helge Peukert, Marburg: Metropolis Verlag, 1995.

Schwartz, Philipp. *Erinnerungen an die Türkischen Jahre*, Teil I und Teil II, II. Intern. Symposiums zur Erforschung des deutschsprachigen Exils nach 1933, Kopenhagen August: 1972.

Schwartz, Philipp. *Notgemeinschaft: Zur Emigration Deutscher Wissenschaftler Nach 1933 In Die Türkei*, Marburg: Helge Peukert, 1995.

Scholz, Albert - Heidel, Caris Petra. *Emigrationsschicksale Medizin und Judentum*, Frankfurt: Band 7, 2004.

Shaw, Stanford J. *Turkey and the Holocaust*, Londra: Macmillan Press, 1993.

Shaw, Stanford J. *1933- 1945 Yahudi Soykırımı ve Türkiye: Türkiyeli ve Avrupalı Yahudilerin Nazi Zulmünden Kurtulmasında Türkiye'nin Rolü*, çev: Fahir Armaoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Soylu, Perihan Ünlü. "Türkiye'ye Gelen Ünlü Yabancı İktisatçılar ve Raporları", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Kitabı*, İzmir: Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

Şen, Faruk. *Ay Yıldız Altında Sürgün Türk- Alman İlişkilerinde Tarihsel Bir Kesit (1933- 1945)*, Ankara: Kaynak Yayınları, 2018.

Şen, Faruk *İstanbul'a Sığınanlar Almanya'ya Renk Katanlar*, Türkiye-Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı, 2019.

Taubert, Klaus. "Alfred Kantorowicz", *Deutschsprachige Exilliteratur Seit 1933*, ed. John M. Spalek, Konrad Feilchenfeldt vd., ABD: KG Saur, 2000.

Tayhani, İhsan. *Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayii (1923- 1950)*, Ankara: Türk Hava Kurumu Yayınları, 2001.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını, 1977.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası*, Ankara: Merkez Bankası Yayınları, 1997.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi 2*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009.

Tekin, Oğuz - Tekin, Nil Türker. *Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899-1955)*, Antalya: Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınevi, 2007.

Tezel, Yahya Sezai. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınevi, 1982.

Tezel, Yahya Sezai. *Türkiye, Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Sovyet Mühendisleri Tarafından Verilen Raporlar*, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933 267.

Tokgöz, Erdinç. *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.

Toprak, Zafer. *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.

Topçuoğlu H. vd. *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. No: 197, 1964.

Türen, Ahmet Özgür. *Atatürk Ülkesine Sığınanlar*, İstanbul: Destek Yayınları, 2019.

Türk, İsmail. “Atatürk ve Türk Mali Sistemi”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara: 1982.

Türkdoğan, Orhan. *Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün- Bugün-Yarın*, Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1981.

Türkiye, Pamuk, Keten, Kendir, Kimya, Demir Sanayii Hakkında Sovyet Mühassısları Tarafından Verilen Raporlar, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933.

Uçan, Ali. *Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi Aramızdan Ayrılışının Kırkinci Yılında*, Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları, 2018.

Uluçay, Mustafa Çağatay – Kartekin, Enver. *Yüksek Mühendis Okulu*, İstanbul: İTÜ Yayınları, 1958.

Uluskan, Seda Bayındır. *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Ulutin, Orhan Nuri. *Ord. Prof. Dr. Erich Frank'ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 2007.

Vacin, Ludek. *The Unknown Benno Landsberger: A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personal Life (Leipziger Altorientalische Studien)*, Harrassowitz, 2018.

Waedow, Gerd. “Ein Sinologe in der Türkei: Wolfram Eberhard(1909-1989)und seine Zeit in Ankara (1937-1948),” *Deutsche Wissenschaftsmigration In Die Türkei 1933-1945*, Herausgegeben Von: Christopher Kubaseck- Günter Seufert, Würzburg 2016.

Walterhermann Bucher, *A Biographical Memoir by W. H. Bradley*, Washington: National Academy Of Sciences, 1969.

Wendehorst, Stephan. *Bausteine einer Jüdischen Geschichte der Universität Leipzig*, Verlag: Leipziger Universitäts, 2006.

Wıdmann, Horst. *Ataturk Universite Reformu*, çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Doç. Dr. Serpil İstanbul: Bozkurt Kabalcı Yayınevi, 2010.

Yaşa, Memduh. *İktisadi Meselelerimiz*, İstanbul: Nurettin Uycan Matbaası, 1966.

Yaşa, Memduh vd. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Akbank Kültür Yayını, 1980.

Yedek, Şahin - Sertel, Savaş. Toprak Reformu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Uygulamalarının Türk Tarımına Etkisi. *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, ed. Arzu Güvenç Saygın - Murat Saygın, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.

Yenal, Oktay. *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, Ankara: Homer Kitabevi 2003.

Yener, Hadi. Karabük Demir - Çelik Fabrikaları Hakkında Rapor, 16.11.1936

Yenerman, Münevver .“Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof.Dr. Philpp Schwartz'ın Etkileri,” *II. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu*, Ed. A. Terzioğlu, İstanbul, 1981.

Yerasimos, Stafanos. *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye 3- Dünya Savaşından 1971*, çev. Babür Kuzucu, İstanbul:1977.

Yuşkeviç, N. *Türkiye Kimya ve Demir Sanayiinin Tesis ve İnkişafı Hakkında Rapor*, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1933.

Yücel, Fikret. *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, 2014.

Zmirak, John. *Wilhelm Ropke: Swiss Localist, Global Economist (Library of Modern Thinkers)*, Intercollegiate Studies Institute, 2002.

Makaleler

Ağırbaş İsmail vd. “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 48 (2011), 733-748.

Akbulut, Mehmet Rıfat. “Kemal Ahmet Arû ve Misyon Kuşağı,” *Tasarım Kuram*, 14 (2012), 8-21.

Akçaoğlu, Ertuğrul. “Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Kuruluşu ve İlk Günleri,” *Türkiye Borsalar Birliği Dergisi*, 80 (2009), 367-379.

Akçay, A.Sait. “Auerbach ve “Figura” Kavramı,” *Türk Dili*, (2019), 62-67.

Akın, Fehmi - Bayraktar, Serkan. “Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi,” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (2011), 115-122.

Akman, Şefik Taylan. “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri,” *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2011), 80–109.

Aksakal, Halil İbrahim. “Dr. Refik Saydam Önderliğinde Cumhuriyet Dönemi Sağlık Hizmetlerini Modernleştirme Çabaları,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/1 (2017), 219-231.

Aksanyar, N. – Biçer, Murat. “II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamuoyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, (2008), 379-400.

Aktaran, Mehmet Karagöz. "Cumhuriyet'in Modernleşme Sürecinde Malatya (1930-1938) Bir Seyyahın Notları Vesilesiyle," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/1 (2008), 291-324.

Alp, Seda. "Eskişehir'de Bulunan Şadi Çalık Heykelleri Üzerine Bir Değerlendirme," *Art-Sanat*, 16 (2021), 31-54.

Alpagut, Leyla Marmara. "Dağ Evi: Atatürk İçin Modern Çiftlik Evi/Marmara Köşkü: Atatürk İçin Modern Çiftlik Evi," *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 29/1 (2012), 69-74.

Alpagut, Leyla. "Modernleşme Projesinin Temsilinde Önemli Bir Yapı: İsviçreli Mimar Ernst Arnold Egli ve Ankara Siyasal Bilgiler Okulu," *Alternatif Politika*, 2/2 (2010), 126-150.

Altay, Sadet. "Alman Sanatçı Paul Hindemith'in Türk Müzik Yaşamının Düzenlenmesine Yönelik Çalışmaları," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18/35 (2021), 425-457.

Altenmüller, Ulrike - Mindrup, Matthew. "The City Crown by Bruno Taut," *Journal Of Architectural Education*, 63/1 (2009), 120-134.

Altıparmak, Aytekin. "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2002), 35-59.

Anıl, Mustafa. "Türkiye'de Konservatuvar Eğitimi," *Sanat Kütüphanesi*, (2021),47.

Arak, Hüseyin. "Karşılaştırmalı Edebiyatın Türkiye'deki Öncüleri: Leo Spitzer - Erich Auerbach," *Littera Edebiyat Yazıları*, (25): 243-252.

Aras, Şükrü vd. "In The History Of Department Of Biochemistry Of Istanbul Medical Faculty (1933-1957) Three German Scientists; Werner Lipschitz, Felix Haurowitz And Zdenko Sary," *Türk Biyokimya Dergisi*, 40/5 (2015), 423-430.

Ardizzola, Paola. "Bruno Taut, Metteur en Scène of AtatürkAtatürk Catafalque," *University of Bologna*, 8/12 (2018), 152-164.

Arsıanoğlu, İnci. "Exhibition: Bruno Taut: Meister Des Farbigen Bauens Bruno Taut In Berlin, Anlässlich Seines 125. Geburtstages," *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23/1 (2006), 95-98.

Aşkın, Umut. "Ankara Yüksek Enstitüsü: Tam Bağımsızlık Yolunda Bir Anıt Kurum," *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/231 (2017), 85-114.

Atağınç, İhsan Ömer. "İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türkiye'nin Liberal Tecrübesinin Karşılaştırmalı Analizi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2017), 69-87.

Avşaroğlu, Nadir. "Cumhuriyet Dönemi Madencilik Tarihi," *Mining History On Turkey*,1 (2018), 1-28.

Aydemir, Şevket Süreyya. “İnkılabın İdeolojisi: Darülfünun, İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı,” *Kadro*, 2/14 (1933), 5-11.

Aydın, Mehmet Korkud. “CHP’de Parti İçi Muhalefetin İlk Örneği: Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve TBMM’de Yaşanan Tartışmalar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018), 359-384.

Aydoğan, Abdullah. “Atatürk Dönemi Türk Havacılık Faaliyetleri ve Havacılık Faaliyetlerinin Gelişim Süreci,” *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (2020), 69-81.

Bahadır, Osman. “Türkiye’de Bilime Adanmış Yabancı Bir Hayat,” *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 895 (2004), 10.

Bakırcı, Muzaffer. “Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye’de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı,” *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25 (2012), 340-377.

Balamir, Aydan. “Mimar Clemens Holzmeister Sergisi,” *Mimarlık*, 303 (2002), 14-18.

Batirel, Hasan F. – Yüksel, Mustafa. “Rudolf Nissen’s Years in Bosphorus and the Pioneers of Thoracic Surgery in Turkey,” *Ann Thorac Surg*, 69/(4 (2000), 651-654.

Baytop, Asuman. “Prof. Kurt Krause'nin (1883-1963) Türkiye Florası İle İlgili Gezileri ve Yayınları,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 9/1-2 (2008), 171-182.

Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi FFB-06, Hans G. Güterbock’a Saygı Bir Hititoloji Öncüsü, (Kasım 2014), 1-2.

Bir, Atilla. “Max Pfannenstiel’in Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphane Müdürlüğü Yılları (1938-1941),” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22/2 (2021), 341-354.

Bir, Atilla. “Türkiye’de Elektrik Mühendisliği Eğitiminin Başlangıcı,” *Elektrik Mühendisliği*, 456 (2016), 61-66.

Bozdağ, Emre Güneşer. “Türkiye İktisat Kongresi-İzmir 1923: Türkiye’nin İktisadi Kalkınmasında Atılan İlk Tohum”, *Türktob Dergisi*, 27 (2018), 39-42.

Bozoklu, Derya. “Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemi ve Gelişimine Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19/55 (2003), 269-272.

Brunnengräber, Eike Michael. “Unser Vertrauensmann Für Indische Angelegenheiten In Heidelberg: Professor Wilhelm Salomon-Calvi”, *Das Auswärtige Amt Und Die Arbeit Unter Indischen Studenten Zur Zeit Des Ersten Weltkriegs*, *Izsaf*, 4 (2018), 24-45.

Burk, Lâle Aka. Smith College, “Fritz Arndt And His Chemistry Books In The Turkish Language”, *Bull. Hist. Chem.* 28/1 (2003), 42-53.

Burak, Durdu Mehmet. “Camilla Jacquart’ın Raporuna Göre Atatürk Döneminde Türk Ekonomisi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 /1 (2008), 221-236.

Buttanrı, Müzeyyen. “Cumhuriyet Devri Türk Tiyatrosunda Batı Etkisi,” *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 5/2 (2010), 50-91.

Carmon, Arye. The Impact of the Nazi Racial Decrees on the University of Heidelberg, *Shoah Resource Center, The International School for Holocaust Studies*, 11 .(1976), 1-12.

Coşkun, Ali .“Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, 4 (2003), 72-77.

Çakır, Coşkun - Akar, Şevket Kamil. “İktisat Eğitiminin Beşiği İstanbul Üniversitesi’nin Kuruluşu,” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49 (2011), 271-310.

Çelebi, Nilgün. “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki Mülteci Profesörler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43/1 (2003), 259-272.

Çevik, Mehmet - Demir, Özkan. “Etibank Ergani Bakır İşletmesi’nin Kuruluşu ve Elazığ’ın Maden İlçesine Getirdikleri,” *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 9/7 (2014), 27-39.

Çolak, Filiz. “Atatürk Dönemi’nde Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış,” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8/2 (2013), 345-364.

Dalkıran, Ahmet. “Leopold Levy’nin Çağdaş Türk Resmine Katkısı Giriş,” *Sanat Dergisi*, 22 (2013),1-14.

Demirci, Sibel. “Philipp Schwartz ve Yükseköğretim Sistemine Katkıları,” *Akademik Hassasiyetler*, 9/19 (2022), 97-122.

Dervişoğlu, Fatih. “İstikbalini Göklerde Arayan Ülke ve Türk Havacılık Sahasında Alman Menfaatleri Işığında Bir Ortaklık: Tomtaş, *Cumhuriyet International Journal Education*”, 3/3 (2014), 68-82.

Dikmen, Fatih Hakan - Bozdağ, Emre Güneşer. “Türkiye’de Kamu Şeker Fabrikaları İçin Bir Etkinlik Analizi: 2003-2016”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10/3 (2018), 452-470.

Dinçer, Gülen – Küçüker, Orhan. “Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig’in Türkiye Faunası Tarihi İçin Yaptığı Bilimsel Gezilerinden Anılarda Kalanlar,” *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası*, 4 (2003), 42-72.

Doğan, Hulusi. “Sanayi’nin Musikisi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti? Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasına Tarihsel Bir Bakış,” *Ege Akademik Bakış*, 7 /2 (2007), 661-689.

Dönmez Cengiz - Namlı Altıntaş, İrem. “Atatürk’ün Çağdaşlık ve Evrensellik Anlayışı Açısından Üniversite Reformuna Bir Bakış,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 54 (2014), 71-106.

Durmuş, Savaş - Aydemir, N. Kemal. "Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923–1938)", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları*, 7/12, (2016), 155-167.

Ein Frischwasserbad für Heidelberg Traditionsreich," *Das Heidelberger Thermalbad*," stadtwerte Heidelberg, 1.

Erdem, Ali Rıza. "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası," *Belgi Dergisi*, 4/2 (2012), 376-388.

Erdoğan, Haşim - Öz, Enes. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayseri’de Teknik Anlamda Bir Girişim: Kayseri Uçak Fabrikası," *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8/32 (2016), 169-176.

Erdoğan, Fatma. "Atatürk Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yapının Kurumsallaşmasına Yönelik Politikalar Üzerine Bir İnceleme," *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8/2 (2022), 25-40.

Erenli, Muhterem. "Atatürk ve Havacılık", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2/4 (1985), 215-244.

Erichsen, Regine. "The politics behind Scientific Transfer between Turkey and Germany in the Case of the "Yüksek Ziraat Enstitüsü" in Ankara," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 55 (2002), 37-53.

Erkılıç, Neslinur Hızlı. "80 Yıllık Bitki Habitatı: Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi," *Modern Mimarlık Mirası*, 43 (2019), 174-180.

Erkmen, Elvan. "Clemens Holzmeister Mimarlığı, MSÜ Mimarlık Fakültesi," *Tasarım Kuram*, 3 (2003), 57-66.

Eroğlu, Nadir. "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23/2 (2007), 63-73.

Ertan, Mehmet. "Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar Mıydı?", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14/2 (2018), 239-256.

Etiker, Şeref. "Dr. Aimé Mouchet ve Tıbbiye’de Fransız Kültürel Egemenliğinin sonu," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 6/2 (2005), 35-70.

Evsile, Mehmet. "Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)," *Journal of History Studies*, 10/4 (2018), 81-102.

Ezer, Feyzullah "1923-1938 Döneminde Türkiye’de Uygulanan İmâlat ve Sanayi Politikaları", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 3/2 (2005), 1-5.

Fişek, A. Gürhan. "Türkiye’de Çağdaş Kimya Biliminin Öncüsü, Türkçe ve Atatürk Aşığı Bir Bilim Adamı Prof. Fritz Arndt," *Çalışma Ortamı Dergisi*, 148 (2016), 1.

Franck Atalay, Oya. "İlk Koç Han: Ankara'da Modern Mimarinin Öncüsü," *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2013), 89-112.

Flügen, Thomas. "Der Grobee Zuck: Eduard Zuckmayer-Musiker und Padagoge," *Heimatjahrbuch Landkreis Mainz-Bingen*, (2016), 263-266.

Gasco, Giorgio. "Bruno Taut And The Program For The Protection Of Monuments In Turkey (1937-38)Three Case Studies: Ankara, Edirne And Bursa," *Metu Journal Of The Faculty Of Architecture*, 27/2 (2010), 15-36.

Gaygusuz, Özcan vd. "In Memory of Fahire Battalgazi; Bringing Back a Fish Collection to Life," *Istanbul Universty Turkish Journal of Bioscience and Collections*, 5/1 (2021), 12-21.

Gözcü, Alev. "Atatürk Döneminde Türkiye’de Tarımın Gelişiminde Alman Etkisi," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18/36 (2018), 107-137.

Güdek, Bahar. "Cumhuriyet Dönemi Müzik Alanında Yabancı Uzman Raporları," *Tarih Okulu Dergisi*, 7/17 (2014), 629-659.

Günergün, Feza. "İstanbul’da Mülteci ve Bilim Adamı Olmak, Sevtap İshakoğlu Kadioğlu - Sevtap Gaye Şahinbaş Erginöz, Belgelerle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Mülteci Bilim Adamları", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 19 /2 (2018), 288-302.

Günergün, Feza. "Darülfünun Kimya Eğitiminde Reform: I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’a Gelen Üç Alman Kimyager, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*," 10/1(2008), 47-90.

Günergün, Feza. "Paul Mentré: 1926-1928 Yıllarında İstanbul’da Bir Fransız Matematikçi – Mühendis," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 20/1 (2019), 92-101.

Günergün, Feza - Kadioğlu, Sevtap. "Bilim İnsanlarının Ülkelerarası Yolculuğu: İstanbul Üniversitesi’nde Dört Yabancı Astronom (1933-1958)," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 13/1 (2011), 43-79.

Güneş, Günver. "Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası," *Famaktüel Aylık Aktüel, Kültür ve Magazin Dergisi*, 2/18 (2007), 4-7.

Gür, Betül. "Sanayi Planlarının Hazırlanmasına Temel Teşkil Eden Raporlar", *Öneri Dergisi*, 7/25 (2006), 209-219.

Gürgey, İsmet . "Türkçe Aşığı Bir Bilim Adamı, Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt," *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, 206 (2005), 87-88.

Hatipoğlu, Hatice Kalfaoğlu. "Sosyal Bir Değişim Aracı Olarak Mimari: Clemens Holzmeister’in Yaşamı ve Yenilikçi Stilinin Türkiye’deki Yansımaları," *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 7/55 (2020), 1629-1644.

İşık, Burak. “Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’in Hatıralarım Eseri Bağlamında 1933 Üniversite Reformu ve Hukukçu Olmak,” *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/1(2021), 229-237.

İleri, Turgut. “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri,” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19/1 (2011), 287-296.

İnan, Afet. “Atatürk’ün Adını Koyduğu Sümerbank”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, 14/61, (1975), 20-22.

İshakoğlu Kadioğlu, Sevtap. “1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 /4 (2004), 471-492.

Kaçar, Mustafa. “Türkiye’de Modernleşmenin Öncü Kurumları,” *Sosyoloji Dergisi*, 3/19 (2009), 127-149.

Kadioğlu, Sevtap. “Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü’nde Mülteci Bilim Adamları,” *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9/ 1-2 (2008), 183-197.

Kadioğlu, Sevtap - Erginöz, Gaye Şahinbaş. İstanbul’da bir Alman Filozof: Hans Reichenbach(1891-1953), *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*,19 (2011), 159-173.

Kahraman, Serpil - Şişmanoğlu, Gizem. “Atatürk Dönemi İktisadi Devletçi Sanayileşme Politikaları,” *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2019), 627-656.

Karabulut, Sezen - Karabulut, Umut “Erken Cumhuriyet Döneminde Doğu Anadolu Bölgesini Kalkındırmaya Yönelik Bir Girişim: Malatya Bez ve İplik Fabrikası TAŞ’ın Kuruluşu 1936-1939”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2016), 67-78.

Karabulut, Yalçın. “Türkiye’de Demiryolu Ulaşımı,” *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6 (1997), 163.

“Karabük Demir Çelik Fabrikaları,” *Mühendis ve Makine*, 48 /572, 53-57.

Karavar, Hilal. “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Durumu (1939-1945)”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 8/18 (2020), 27-42.

Karayaman, Mehmet. “Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar,” *Atatürk Araştırma Merkezi*, 28/82 (2012), 53-96.

Kartal, Cemile Burcu. “Cumhuriyet’in Başkentinin Mekânsal Dönüşümü ve 1928-1930 Dönemi Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2019), 306-344.

Kaya, Kasım vd. “Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması”, *Kamu-İş*, 14/1 (2015), 63-69.

Kayıran, Mehmet - Saygın, Selami. “İzmir İktisat Kongresi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2/5 (2019), 27-70.

Kayıran, Mehmet - Metintaş, Mustafa Yahya. “Refik Saydam Hükûmetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1939-1942)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, (2007), 155-184.

Keleş, Ruşen vd. “Ernst Reuter’in İkinci Vatanı Türkiye’de Çağdaş Kentbiliminin Gelişmesine Yaptığı Katkıları,” *Mülkiye*, 226/275 (2012), 11-35.

Keser, Melda “Philipp Schwartz: Türkiye’ye ve Alman Göçmenlere Katkıları,” *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/5 (2020), 75-89.

Keser, Melda. “Ernst E. Hirsch’in Otobiyografisinde Türkiye Değerlendirmesi,” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2020), 734-744.

Kreft, Gerald. “In Memoriam Philipp Schwartz (1894-1977): Neuropathologe – Patriot – Weltbürger,” *NeuroForum*, 1/7 (2007), 31-33.

Koç, Nurgün. “Türk-İngiliz Dostluğunun Tezahürü ve Karabük Demir Çelik Fabrikalarının Kuruluşu,” *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/11 (2011), 1-50.

Koçaşlı, İbrahim Onur. “1923 İzmir İktisat Kongresinde Alınan Kararların Dönemin İktisat Politikalarına Etkileri”, *International Journal Of Academic Value Studies*, 3/17, (2019), 134-148.

Koçtürk O. Murat - Gölalan, Meryem. “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2/45 (2010), 48-65.

Koraltürk, Murat. “Türkiye Ekonomisi (1923-1960)”, *Türk Tarihi Araştırmaları*, 1-26.

Kosswig, Curt. “Alfred Heilbronn (1885-1961),” *Acta Biologica Turcica*, 11/2 (1961), 52-53.

Kökcü, Alper Tunga. “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları,” *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 22/3 (2014), 98-105.

Kuru, Mustafa. “Rüyalarını Türkçe Gören Bir Alman Biyolog Ord. Prof. Dr.Curt Kosswig,” *Limnoloji Derneği, Türkiye Limnoloji Derneği Blog Yazıları ve Duyurular*, (2008), 1-3.

Kuruyazıcı, Hasan. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Alman Mimarlar,” *Arkitekt*, 1/10 (2002), 16-17.

Kurt, Emin. "Cumhuriyet Dönemi Teknik Eğitim Modernleşmesinde Tayyare Makinist Mektebi," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17/34 (2021), 775-810.

Küçüker, Orhan vd. "Deutsche Wissenschaftler In Der Rürkei Nach 1933: Ord.Prof.Dr.Dr.H.C.Mult. Curt Kosswig Und Seine Herausragende Bedeutung Für Die Zoologische Forschung Und Lehre.," *Mitt.hamb.zool.Mus.Inst*, 101 (2004), 19-27.

Küçüker, Orhan. "İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Süleymaniye Biyoloji Enstitüsü Kütüphanelerinin Kuruluş ve Tarihçesi," *Bilgi Dünyası*, 12/1 (2011), 145-159.

Loevy, HT – Kowitz, AA. "Afred Kantorowicz- pediatric dentistry innovator," *ASDC Journal of Dentistry for Chilren*, 60/4-5 (1993), 263-269.

Mansel, Arif Müfid. "Clemens Emin Bosch (1899-1955)," *Belleten*, 20/78 (1956), 295-303.

Namal, Yücel. "Türkiye’de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim adamlarının Katkıları," *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2/1 (2012), 14-19.

Namal, Fatma Arın. "Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz (1894-1977) 1933 Türk Üniversite Reformu ve Patoloji’ye Katkılarıyla," *Nobel Medicus*, 12/2 (2016), 87-90.

Namal, Fatma Arın . "Jin. Ord. Prof. Dr. Wilhelm Gustav Liepmann’ın (1878-1939) İstanbul Üniversitesi’ndeki Hizmet Süreci (1933-1939) ve Sosyal Jinekoloji Üzerine Düşünceleri," *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 12/3 (2008), 153-163.

Namal, Fatma Arın - Ebert, A.D. "Deutsch-Türkische Wissenschaftsgeschichte: Wilhelm Gustav Liepmann (1878-1939) und seine Tatigkeit an der Universitat İstanbul in den Jahren 1933-1939," *Gynakologe*, 41 (2008), 1028-1034.

Namal, Fatma Arın. "Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde Patoloji Eğitime Katkıları," *Türk Patoloji Dergisi*. 19 (2003), 1-6.

Namal, Fatma Arın. "Ord. Prof.Dr. Erich Frank’ın (1884-1957) Tıp Eğitimimizde Değişmesinden Yana Oldukları," *Tıp Eğitimi Dünyası*, 11/11 (2003), 32-37.

Mehmetoğlu, Filiz. "Curt Kosswig’in İstanbul Üniversitesindeki Bibliyografyası," *Menba Su Ürünleri Fakültesi Dergisi*, 4/1 (2018), 17-28.

Mendez, Pablo Martin. "Wilhelm Röpkeyla Espiritualidad Del Neoliberalismo," *Astrolabio*, 18 (2017), 112-146.

Okay, Nilgun. "Türkiye’nin ilk Kadın jeolog ve deprem uzmanı: Nuriye Pınar," *Mavi Gezegen*, 23 (2017), 5-15.

Özçelik, Özer - Güner, Tuncer . "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 /1 (2007), 253-266.

Özden, Ali. "Ord. Prof. Dr. Erich Frank," *Güncel Gastroenteroloji*, 14/4 (2010), 155-165.

Özgüç, Tahsin. "Prof. Dr. Hans Gustav Güterbock'un Anısına," *Belleten*, 64/240 (2000), 671-672.

Öztürk, Aysel Derya Tanay – Kayahan, Zeliha. "Çağdaş Türk Sanatında Bir Usta; Leopold Levy Ve Gravürleri," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/109 (2020), 431-443.

Paksoy, Nadir. "German Pathology Professor Philipp Schwartz: His Enduring Life From Frankfurt To Istanbul During The Second World War Era: A "Forgotten Savior", *Annals of Diagnostic Pathology*, 59 (2022), 1.

Paull R. vd. "Der Pathologe Philipp Schwartz (1894–1977), Vom NS-Opfer zum Initiator der Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland," *Der Pathologe*, 40/5 (2019), 548-558.

Pekin, Hüseyin. "Büyük Alman - Türk Hukukçusu Ernst Hirsch (1902- 1985)," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 3 (1998), 1029-1034.

Pesen, Alaz . "Carl Ebert: The Patron Behind The History Of The State Opera İn Turkey," *Tradução Em Revista*, 27/2 (2019), 123- 141.

Pfannenstiel, Max. "Zum Gedächtnis Wilhelm Salomon-Calvi," *Mitteilungen der Vereinigung der Freunde der Studentenschaft der Universität Heidelberg*, 10/23 (1958), 3–6.

Pfannenstiel, Max. "Geologisches in Türkischen Und Chinesischen Bauernsprichwörtern," *Geologische Rundschau* 31(1940), 438–444.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan. "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 37/104 (2021), 261-306.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan – Eyyüpoğlu, İsmail. "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi 1923-1938", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2020), 351-369.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan. "Atatürk Dönemi'nde Maden ve Enerji Alanında Kurulan ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank", *Tad*, 38/66 (2019), 444-478.

Raulwing, Peter. "The Unknown Benno Landsberger: A Biographical Sketch of an Assyriological Altmeister's Development, Exile, and Personal Life, by Luděk Vacín," *Journal of Near Eastern Studies*, 79/2 (2020), 351-355.

Sabır, Hasan. "Atatürk'ün İktisat Zihniyeti", *Dış Ticaret Dergisi*, 28 (2003), 77-92.

Sağlam, Dünder. "Devletçilik İlkesinin Gelişmesi ve Günümüzdeki Sonuçları", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*: 2/4 (1981), 71-97.

Saraçoğlu, Fatih. “1930-1939 Döneminde Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, 157 (2009),131-149.

Semiz, Yaşar – Toplu, Güngör. “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45 (2019), 29-59.

Serin, Necdet “Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1 /2 (1988), 215-222.

Sertpolat, Ali. “Nazi Almanyası Döneminde Mülteci Profesörlerin Türkiye’ye Geliş Süreci (1933)” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2 (2015), 26-43.

Siitonen, Arto. “Aspects of Hans Reichenbach’s Philosophy: Freedom of the Will and Ethics,” *Finnish-German Yearbook of Political Economy*, 1 (2018), 1-15.

Sofraci, İhsan Erdem. “Nazi Zulmünden Kaçan Almanca Konuşan Mülteci Bilim İnsanlarının İktisat ve Maliye İlmine Katkılarına Bir Bakış,” *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22/1 (2018), 93-106.

Sönmez, Filiz – Selçuk Arslan, Semra. “Oelsner- Arû İmar Planının Hazırlık Süreci, 1944-1945: Kayseri Vilayet Gazetesi Haberlerinin Analizi,” *Online Journal of Art and Design*, 9/4 (2021), 78-98.

Suher, Esat - R. Aysel, Nezih. “Bir Çağdaşlaşma Projesi Olarak Güzel Sanatlar Akademisi ve Mimarlık Eğitimi,” *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 140 Yılın Mimarlığına Tanıklık: 1882-2022 Seminer Söyleşi*, (2022), 1-4.

Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, 1, (1961), 27.

Şahin, Metehan. “Türk Madencilik Sektöründe Yabancı Uzman İstihdamı (1935-1980)”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7/2, 2021, 307-326.

Şen, Metin. “Rudolf Belling’in Türk Heykel Sanatına Katkıları Bağlamında Şadi Çalık’ın Soyut Heykelleri,” *Inonu University Journal of Arts and Design*, 6/14 (2016), 1-10.

Şimşek, Orhan. “Türkiye’nin Planlama İle Tanışması: Devletçilik Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1 (2016),1-21.

Tangülü, Zafer vd. “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960),” *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/5 (2014), 1895-1910.

Taşdemirci, Ersoy. “Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Katkısı,” *Erdem*, 11/33 (1999), 883-910.

Taşkın, Deniz. “Türkiye’de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 36 (2016), 135-156.

Tekiner, Halil. “Ord. Prof. Naşid Erez (1899-1981): Türkiye’de Sosyal Jinekoloji ve Aile Planlamasının Öncülerinden,” *Nobel Medicus*, 12/1 (2016), 106-109.

Tekiner, Halil. “Prof. Dr. Selçuk Erez’in Edebi Eserlerinin Türk Tıp Tarihi Açısından Değerlendirilmesi,” *Lokman Hekim Journal*, 4/2 (2014), 21-26.

Tümertekin, Erol. “Karabük’ün Kuruluşu,” *1962-1963 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları*, 3 (1962), 104-109.

Uçar, Semra. “Hans Reichenbach ve Türk Felsefesi’ne Katkıları”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 30 (2016), 1001-1030.

Uluskan Bayındır, Seda. “Atatürk Dönemi Müzik Eğitimi Anlayışı ve Günümüze Yansıyanlar,” *International Journal Of Social Science*, 53/2 (2016), 297-304.

Uluskan Bayındır, Seda. “Atatürk Döneminde İstanbul’un İmarı ve Henri Prost Planının Basındaki Yankıları (1936- 1939),” *Erdem*, 48 (2007), 109-156.

Üstünipek, Şeyda. “Leopold-Levy, Atölyesi ve Türk Resmine Etkisi,” *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 11/3 (2021), 1113-1128.

Vachon, Max. “A Propos De Quelques Scorpions De Turquie Collectés Par M. Le Professeur Dr. Curt Kosswig,” *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası* 16, (1951), 341-344.

Varlı, Arzu - Koraltürk, Murat “İkinci Meşrutiyetten Erken Cumhuriyete Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9 /20 (2010), 127-142.

Walter, W. - Eistert, B. “Fritz Arndt (1885-1969),” *Chemische Berichte*, 1/34, (1975), 1-34.

Wellek, Rene. “Leo Spitzer(1887-1960),” *Duke University Press On Behalf of the University of Oregon*, 12/4 (2019), 310-334.

Wurm, Adolf. “Wilhelm Salomon Calvi”, *Zeitschrift der deutschen Geologischen Gesellschaft*, 102/1 (1950),141–146.

Tekeli, İlhan – İlkin, Selim. “Cumhuriyet’in Demiryolu Politikalarının Oluşumu ve Uygulanması,” *Kebikeç Dergisi*, (11), 125-164.

Tufan, Ayça. “Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeltçileri: İlk Kuşak “Rudolf Belling Atölyesi,” *International Social Sciences Studies Journal*, 5/30 (2019), 892-902.

Tütengil, Cavit Orhan. “Türkiye’nin Sorunları ve Prof. Dr. Fritz Baade”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 24/1-2 (1964), 109-119.

Yalçın, Osman. “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Uçak Fabrikası Kurma Mücadelesinde İlk Girişim: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) ve Kayseri Uçak Fabrikası,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 26/78 (2010), 561-588.

Yalçın, Osman. “Türk Hava Kuvvetleri Tarihinde Hava Okulu ve Harp Okuluna Geçiş Süreci,” *Gazi Akademik Bakış*, 9/17 (2015), 238-243.

Yardımcı, Mehmet Emin - Genç, Sema Yılmaz. “Türkiye’de Sürgün Bir Alman Neoliberal: Wilhelm Röpke,” *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1 (2016), 23-34.

Yaşar, Selman. “Yüksek Ziraat Enstitüsü’nün Kuruluşu ve Alman Bilim Adamlarının Çalışmaları,” *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 19 (2015), 135-148.

Yaşar, Selman. “Prof. Dr. Friedrich Falke’nin Türk Ziraat ve Bilim Hayatına Katkıları,” *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 20 (2015), 157-169.

Yıldırım, Seyfi. “Belçikalı Nüfus ve İstatistik bilimci Camille Jacquart ve Türkiye’de Modern İstatistiğin Kurulması (1926-1929)”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2010), 7-36.

Yıldırım, Zübeyr. “Boğaziçi’ne Sığınan Bir Hukukçu: Ernst Eduard Hirsch,” *Türkçe Yayın*, (2020), 1-11.

Yılmaz, Meliha. “Sanatçı ve Sanat Eğitimcisi Olarak Leopold Levy ve Türk Resim Sanatına Etkisi,” *İdil*, 4/15 (2015), 51-72.

Yurtoğlu, Nadir. “Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Müessesesi (1936-1960)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15/60 (2017), 341-372.

Yurtoğlu, Nadir. “Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33/96 (2017), 155-204.

Yurtoğlu, Nadir. “Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de Denizyolları Politikası (1923-1938)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/1 (2019), 69-103.

Yüksel, Süleyman. “Av. Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch (20 Ocak 1902–29 Mart 1985),” *Hukuk Gündemi* 2 (2014), 30-37.

Tezler

Akalın, Alper. *İş Bankası’nın Kuruluşu Üzerinden Tek Parti Döneminde İktisadi Düşünce*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2010.

Akpınar, Deniz. *Cumhuriyet Döneminde Kayseri’nin İdari ve İktisadi Gelişimi (1923-1950)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.

Anıt, Yüksel. *1930'lu Yılların Kalkınma Politikaları Bağlamında İzmir İktisat Kongresinin Orta Tabakanın Kalkınmasındaki Tarihsel Önemi*, İstanbul: İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Arık, Beritan Fırat. *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde G.S.A. ve İ.T.Ü. Mimarlık Bölümleri'nde Yabancı Mimarlar (Görevin İdari ve Mali Çerçevesi)*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Arslan, Pelin. *1933-1950 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Alman İktisatçılar: Gerhard Kessler'in Türkiye'de Sosyal Politikaların Gelişimine Katkıları*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Aydoğdu, Fatih. *Bankacılık Sektöründe Kurum Kimliğinin Oluşumunda Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: Türkiye İş Bankası Örneği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Baylı Gezer, Gülnaz. *Türkiye'de İstihdam Edilen Fransız Uzmanlar ve Türk Modernleşmesine Katkıları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Bingün, Faruk Hakan. *Nazi Almanya'sından Kaçarak Türkiye'ye sığınan Alman Bilim adamı ve Sanatçıları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 1990.

Çam, Handan. *İki Dünya Savaşı arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen Göçü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012.

Çetintaş, Vildan. *Rudolf Edwin Belling ve Atölyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: 2003.

Demirtaş, Aydın. *Darülfünundan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Erantepli, Bülent. *1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişim Sürecindeki Yeri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 1996.

Eren, Ali Asgar. *Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar 1935-1950*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Erkmen, Elvan. *Clemens Holzmeister ve Türk Mimarlığındaki Yeri*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1998.

Haykır, Yavuz. *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011.

Kahraman, Serpil. *İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları (1929 – 1939)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kaplan, Volkan. *Tarihi Endüstri Mirası Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Abdullah Gül Üniversitesi Kayseri Bez Fabrikası*, Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2020.

Karabaş, Tansu. *Rudolf Nissen ve Türk Tıbbına Katkıları*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Karacan, Özcan. *Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarih Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Karahan, Aynur Gül. *Atatürk Dönemi ve Sonrasında Tarım Politikalarının Gıda Sanayiine Yansımaları (1923-1960)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2015.

Kazanbal, Ahmet. *Paul Hindemith' in Ludus Tonalis Eserinin İncelenmesi ve Bu Yapıda Örnek Eser Yazılması*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kevseroğlu, Özlem. *Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kocaöz, Rüstem. *Türkiye’de 1980 Sonrası Tarım Sektöründe Gelir ve İstihdamın Analizi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Kılıçaslan, Ayşe Elif. *Türkiye’de Senfonik Orkestralarda Görev Yapan Başkemancıların Türk Müzik Kültürü İçindeki Yeri*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Öztürk, İlker. *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Demiryollarının Gelişimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Polat, Mine. *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Pratiklerinin Nafia Mecmuası Üzerinden İncelenmesi*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Sarısır, Serdar. *Atatürk Dönemi Milli Hava Harp Sanayii İçinde Kayseri Teyyare Fabrikası’nın Yeri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Sulubulut, Mustafa. *Eğitim Alanında Türkiye’ye Davet Edilen Yabancı Uzmanlar (1923-1960)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Süslü, Rıdvan. *Türkiye'ye İş Gücü Göçü Sebebiyle Gelen Yabancı Uzmanların İktisadi Alandaki Faaliyetleri(1923-1938)*, Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.

Şahin, Metehan. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Yabancı Uzman İstihdamı*, Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.

Uçak, Ayça. *Atatürk'ün Malatya Gezileri ve Bu Gezilerin Malatya'daki Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Üstünipek, Şeyda. *1936-1950 Yılları Arasında Güzel Sanatlar Akademisi: Léopold-Lévy Ve Atölyesi*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2009.

Ünlü, Deniz. *İzmir İktisat Kongresi Kongre Öncesi Ekonomik Görünüm ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yıldız, Mehmet. *Türkiye'ye Cumhuriyet Döneminde Beden Eğitimi ve Spor Alanında Gelen Yabancı Uzmanların İstihdamı, Çalışmaları ve Etkileri (1923-1973)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.

Yılmaz, Naci. *1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2007.

Gazeteler

- Akşam*, C. Rist Raporunu Verdi, 28.06.1930, 1.
Akşam, Einsteinin Bir Müracaatı, 11.10.1933, 1.
Akşam, İstanbul Üniversitesi Büyük Merasimle Açıldı, 19.11.1933, 1.
Akşam, İsmet Paşa Vekillerle Kayseri'ye Gitti, 20.05.1934, 2.
Akşam, Kayseri Fabrikasının Temel Atma Resmi, 21.05.1934, 2.
Akşam, Ereğli fabrikasının temel atma resmi, 21.11.1934, 2.
Akşam, Türk Musikisi-Bir Alman Profesör Tetkikat Yapacak, 06.04.1935, 5.
Akşam, Sanayi Hayatında İlerleme, 29.11.1935, 1-4.
Akşam, Celal Bayar'ın Tedkikleri, 19.07.1937, 1-4.
Akşam, Demir ve Çelik Temel Taşına İlk Malayı Başvekil Vurdu, 04.04.1937, 1-7.
Akşam, Makine Mühendisi alınacak, 16.12.1939, s. 12.
Anadolu, Ereğli Fabrikasını da Açtık, 01.05.1936, 1-6-7.
Cumhuriyet, Muamele Vergisi, 03.03.1931, 1.
Cumhuriyet, İktisat Vekâletinden, 03.03.1931, 5.
Cumhuriyet, Adana Ziraat Mektebi Müdürlüğünden, 12.03.1931, 8.
Cumhuriyet, Antalya Böcekçilik Mektebi Müdürlüğünden, 12.03.1931, 8.
Cumhuriyet, Yunus Nadi, İhtisasa Hürmet Lazımdır" 07.11.1931, 1.
Cumhuriyet, Rus Heyeti Konya'da, 16.08.1932, 1-3.
Cumhuriyet, Rus Heyeti Konya'da, 6.09.1932, 3.

- Cumhuriyet*, Darülfünunda 30 Kürsünün Lağvi Muhtemeledir, 17.07.1932,s 2.
- Cumhuriyet*, İstanbul Darülfünunu ve Milli Türk Tarihi, 17.07.1932, 5.
- Cumhuriyet*, Rus Heyeti'nin Bir Kısım İstanbul'a Geldi. 7.10.1932, 1-4.
- Cumhuriyet*, Ziraatımızın İhyası, 17.01.1933, 1-4.
- Cumhuriyet*, Şehircilik Müttehassısı Geldi, 06.06.1933, 2.
- Cumhuriyet*, Altın ve Enstitüsü Petrollerimiz, 10.06.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Altın ve Petrol Taharriyatı Başlıyor, 14.06.1933,1.
- Cumhuriyet*, Mr. Gardner dün gelerek Ankara'ya Gitti, 18.06.1933, 2.
- Cumhuriyet*, Üniversiteye Ecnebi Profesörler Getirilecek, 18.06.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Üniversiteye Ecnebi Profesörler Getirilecek, 18.06.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Üniversiteye Ecnebi Profesörler Getirilecek, 18.06.1933, 1.
- Cumhuriyet*, İktisat Mutahassısı Geldi, 26.06.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Sümerbank, 11.07.1933, 2.
- Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.
- Cumhuriyet*, Yeni Üniversitenin Kadrosu, 01.08.1933, 1-5-6.
- Cumhuriyet*, Yeni Fabrikalarımız, 15.08.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Rusya'da Staj Görecek Sümerbank İşçileri, 25.08.1933, 2.
- Cumhuriyet*, Ziraat Enstitüsü, 31.10.1933, 3.
- Cumhuriyet*, İstanbul Üniversitesi, 18.11.1933, 1.
- Cumhuriyet*, Yeni Üniversite Bu Gün Açılıyor, 18.11.1933, 1-2.
- Cumhuriyet*, İktisat Vekili, İktisadi Program Esaslarını İzah Etti, 9.01.1934, 1-5.
- Cumhuriyet*, Amerikalı Müttehassısların tavsiyeleri, 28.01.1934, 1.
- Cumhuriyet*, Amerikalı Müttehassısların Tavsiyeleri, 28.01.1934, 3.
- Cumhuriyet*, İktisat Savaşı'nda Yeni Bir Zafer, 21.05.1934,1.
- Cumhuriyet*, Kâğıt ve Şişe Fabrikalarımızın Temelleri Dün Merasimle Atıldı, 15.08.1934, 1.
- Cumhuriyet*, Ereğli Mensucat Fabrikası, 17.11.1934, 2.
- Cumhuriyet*, Sovyetler Bütün Projeleri Teslim Ettiler, 28.01.1934, 3.
- Cumhuriyet*, Ziraat Müdürleri Kursu Açıldı, 20.02.1935, 5.
- Cumhuriyet*, Nazilli Fabrikası, 07.03.1935, 2.
- Cumhuriyet*, Nazilli Fabrikası, 02.04.1935, 2.
- Cumhuriyet*, Eti Bankası İsmiyle Bir Banka Kuruluyor, 21.04.1935, 1.
- Cumhuriyet*, Kayseri Fabrikası Dün Büyük Bir Törenle Açıldı. 17.09.1935, 8.
- Cumhuriyet*, Başbakan Bugün Bursa ve Gemlik'te Temel Atma Törenlerini Yapacak, 28.11.1935, 1.
- Cumhuriyet*, Sanayi Hayatımızda Yeni Merhaleler, 29.11.1935, 1-7.
- Cumhuriyet*, Başbakan Bursa ve Gemlik fabrikalarının dün temelini attı, 29.11.1935, 1-7.
- Cumhuriyet*, Kayseri Bez Fabrikası, 26.02.1936,6
- Cumhuriyet*, Ereğli Bez Fabrikası Bitti, 01.05.1936, 6.
- Cumhuriyet*, İktisad Fakültesi Dün Merasimle Açıldı, 05.02.1937, 1.
- Cumhuriyet*, Karabük'te İnşaat Başlıyor, 04.03.1937,1.
- Cumhuriyet*, Karabük Demir ve Çelik Endüstrimiz, 04.04.1937, 1.
- Cumhuriyet*, İngiliz Sefirinin Nutku, 04.04.1937, 7.
- Cumhuriyet*, Atatürk Ankara'dan Ayrıldı, 9.10.1937, 1.
- Cumhuriyet*, Nazilli'de Yükselen Sanayi Abidesi, 21.12.1937, 5.
- Cumhuriyet*, Ulu Önder Bursa'da, 02.02.1938,1-7.
- Cumhuriyet*, Yeni Fabrikamız Çalışmaya Açılırken, 03.03.1938, 1-8.
- Devrim*, Arzu Kök, Ankara Numune Hastanesi, 06.06.2019, 1
- Doğu*, Merinos Fabrikası Bugün Açılıyor, 02.02. 1938, 1.

Hâkimiyet-i Milliye, Ankara-Herman Jansen, 09.07.1929, 1.
Hâkimiyet-i Milliye, Yüksek Ziraat Enstitüsü Dün Açıldı, 31.10.1933, 1.
Milliyet, Karl Müller, 17.08. 1930, 1-2.
Milliyet, Ziraat Sergisi Açıldı, 30.10.1933, s. 3.
Kurun, Devlet Bir Gün Gelir, Yapamadığınızı Yapar, Fabrikayı Kurar, Sizi Kurtarır, 27.08.1935, 1-7-8.
Kurun, Fabrikaların Temeli Atılıyor, 04.04.1937,1.
Ulus, İlk trenimiz Bakıra Kavuştu, 07.08.1935,s.1.
Ulus, Atatürk Gemlik ve Bursa'ya Şeref Verdiler, 02.02.1938, 1-8.
Sabah, izabe ne demek, 27.06.2022.
Serbestiyet, Bay Salomonu hatırlamak, 23.10.2022.
Son Posta, Her Yıl 10 Milyon Yerli Basma, 27.08.1935, 8.
Şalom, Müziğe Adanmış Bir Yaşam: Prof. Eduard Zuckmayer, 16.01.2013.
Tan, Profesör Taut'un Eserleri: Akademide Dün Bir Mimari Sergisi Açıldı, 05.06.1938, 10.
Ulus, Kayseri Kombinasi, 15.09.1935, 1-5.
Ulus, Büyük Önder Dün Nazilli'ye Hareket Buyurdular, 9.10.1937, 1.
Vakit, M. Müller'in Mali Raporu, 02.08.1930, 1.
Yeni Asır, Nazilli Tanınmaz Bir Hale Geldi, 07.04.1937, 4.

TBMM Kararları ve Kanunlar

TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:1, İçtima. 3, 1.03.1922.
TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 2, İçtimai: 2, 17.03.1926.
TBMM Zabıt Ceridesi; Devre: 4, İçtimai: 3, 01.11.1933.
TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:6, İçtimai: 4, 18.01.1940.
TBMM Zabıt Ceridesi: Devre:6, İçtimai: 4, 01.11.1942.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7 c.17, 17.01.1945.
Resmî Gazete, Sayı 3036, 04.06.1935.
Resmî Gazete: Sayı: 4417, 26.1.1940.
Resmî Gazete, Sayı: 3829, 20.05.1940.
Resmî Gazete: Sayı: 5255, 12.11.1942.
Demir Sanayinin Tesisine Dair Kanun, Kanun No: 786, 17.03.1926.
Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu No: 2291, 10.06.1933.
TBMM Kanunları, Maden Tetkik ve Arama Kanunu, Kanunlar Dergisi 15, Kanun No: 2804, 14.06.1935.

İnternet Kaynakları

Atatürk Ansiklopedisi, "Gazi Eğitim Enstitüsü (1926-1980)," 16.01.2013.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gazi-egitim-enstitusu-1926-1980/>

Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri Clemens Holzmeister, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022.
<https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/hol/trindex.htm>

Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022.
<https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/prt/trindex.htm>

Bir Başkentin Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri Ernst Arnold Egli, Goethe Institut, Ankara, 2010, 27.12.2022. <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/arc/egl/trindex.htm>

Dergipark, Benno Landsberger, Sümerler, 08.01.2023. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2152350>

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihçe," 21.11.2022. <https://edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/hakkimizda/tarihce#>

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Tarihçe", 15.11.2022. <https://hukuk.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce> 15.12.2022.

İstanbul Teknik Üniversitesi, "İstanbul Teknik Üniversitesi Tarihçesi," 23.12.2022. https://turkpidya.com/tr/istanbulteknikuniversitesi/#Istanbul_Teknik_Universitesi_Tarihcesi

Nadirkıtap, "F.Christiansen-Weniger," 30.08.2022. <https://www.nadirkıtap.com/turkiye-genel-ziraatinin-temelleri-christiansen-weniger-fritz-kitap676403.html>

Rudolf Belling Archiv, "Rudolf Belling" 28.12.2022. <https://www-rudolfbelling-com>.

Tarım ve Orman Bakanlığı Dijital Tarım Kütüphanesi, "Prof. Dr. Fritz Baade'nin Raporu," 29.08.2022. <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Author/Home?author=Baade%2C+Fritz>

TTK Kütüphanesi, "Clemens Bosch," 04.12.2022. <https://kutuphane.ttk.gov.tr/search?query=Bosch%2C+Clemens.&field=author&sort>

Wikipedia, "Oliver Lacombe," 08.01.2023. https://fr.wikipedia.org/wiki/Olivier_Lacombe

Wikipedia, "Friedrich Falke," 05.01.2023, https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Falke.

Wikipedia, "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi," 14.01.2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ankara_%C3%9Cniversitesi_Siyasal_Bilgiler_Fak%C3%BCltesi

Wikipedia, Gedikli subay, 13.03.2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Gedikli_subay

Wikipedia, "Hara" 15.09.2022. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hara>

Wiktionary, "Arziyat," 20.03.2023. <https://tr.wiktionary.org/wiki/arziyat>

Wikipedia, "Muamele vergisi", 12.07.2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Muamele_vergisi#

RESİMLER

Resim 1: Wilhelm Salomon Calvi'nin Anadolu Gezileri

Resim 2: Erich Frank'ın Aşiyen Mezarlığındaki Mezar Taşı

Resim 3: Igersheimer'in öğrenci ve klinik asistanlarıyla birlikte

Resim 4: Curt Kosswig Manyas Kuş Cenneti'nde

Resim 5: Curt Kosswig Birecik Kelaynakları Keşfi

Resim 6: Curt Kosswig Anadolu gezisinde köylülerle birlikte

Resim 7: Fritz Arndt lisansüstü öğrencileriyle birlikte

Ek 2: Sovyet Heyeti'nin Kayseri Bez Fabrikasının Açılışına Katılmaları

ON ALTINCI YIL. No: 5078

Adımız, andımızdır.

Her yerde 5 kuruş

ULUS

15. EYLÜL 1935 PAZAR

İtalyan kabinesi süel hazırların devamına karar verdi. — Türkiye hava turu büyük bir başarı ile bitti. — Kayseri kombinasi yarın açılıyor. — Sovyet konuklarımız geliyor.

Süel uçaklarımızın hava turu tam bir başarı ile bitti

Uçmanlarımız fırtınalı ve bozuk bir havada uçuşlarına hiç ara vermeden yurdu dolaşmışlardır. Türk ulusu havasının egemenliğini koruyan yiğit subaylarını her yerde sevgi ve gururla bağrına basmıştır

Dün Türkiye turunu başarı ile bitiren yelkenli uçaklar, uçmanlarımız, yargı kurulu.

Bütün süel uçak kolları dün sabah turlarını bitirmişlerdir. Uçgun önce şehrimiz uçak alanından kalktı. 45 inci bölüğün uçak filosu da dün sabah saat 8.10 da uçuş yerleri olan İstanbul, İzmir, Antalya, Adana, Diyarbakır, Sivas ve

lunu çok iyi bir başarıyla bitirerek şehrimiz alanına dönmüştür. Havalarmızda birer kartal gururıyla kanat açan uçmanlarımız yere indikleri zaman büyük süel turun heyecanını belli etmişlerdir. En son yere inen uçaktan filo komutanı indi. Üzerlerine alması oldukları ödveri elverişsiz bitirmiş olan kahramanların birbirleriyle kucaklaşmalarını görmek ve motor sesleriyle tunclaşan kahkahalarını işitmek çok zevkli bir şeydir.

Bay Saffet Arıkan kültür işlerimizi anlattı

İstanbul, 14 (Telefon) — Kültür Bakanı B. Saffet Arıkan'ın başkanlığında bugün kültür direktörlüğünde bir toplantı yapıldı. Toplantıda İstanbul'un kültür işleri gözden geçirildi. Toplantıdan

Kültür bakanımız B. Saffet Arıkan sonra B. Saffet Arıkan gazetecilere kültür işleri hakkında soruları söyledi:

"İstanbul'a açığa kalan talabın yerleştirilmesi işiyle uğraşmak için geldim. Easaları kararlaştırılmış olan tedbirler alındıktan sonra bir talebe açığa kalıyacaktır.

"İse ve orta mekteplerin imtihan talimatnameleri gözden geçiriliyor. Tecrübelerden uygun görülen yeniler kılavuz diktetilecektir. (Sona 3.inci sayfa)

Zaman ne demek istiyor?

26 eylül gününün dil bayramı olarak kullanılacağı hakkında Türk Dili Araştırma Kurumunca verilen bildirigi, İstanbul'da çıkacak olan Zaman gazetesi de bu ayın on birinci günü sayısında neşretmiştir. Ancak Zaman, bu bildirigin altına bir de not ilâve ederek ayta, kapsal, yünerge, konu kelimelerinin ne demek olduklarını ve bunları bir yerde bulamadığını bildirmiştir. Bu notu, herkes gibi, biz de okuduk ve bir araştırma yaptık. Bu dört kelime den ayta'nın karşılığı bütün gazetelerde çıkmış olan beşer kelimelik listelerden 39 uncuca, yünerge'nin karşılığı sekizinci, kapsal'ınkini "Ulus", da ve öteki bütün gazetelerle birlikte zaman'da da çıkan listelerin ikincisinde, konu'nunkini ise 32 inde bulduk. Bir rahmete daha katlanarak Zaman'ın kendi neşrettiği östürke karşılıkları da karıştırdık ve bu dört kelimeye bu karışıklıklar listesinin 11, 64 ve 71 numaralı sayı falarmda rastladık.

Simdi, Zaman'da bu bildirigin altına bu notun hangi maksatla konulduğunu ve dil çalışmalarında Zaman'ın yadreditti şeyin ne olduğunu öğrenmek istiyoruz. Düşündüklerini bize açıkça söyler mi?

KAYSERİ KOMBİNASI

Açılıştan bulunacak olan sovyetli dostlarımız İstanbul'da sevgi ile karşılandılar, bugün buraya geliyorlar

Ankara kurulu İstanbul'dan gelecek olanlarla birlikte bu akşam saat 24 de Kayseriye hareket edecek

İstanbul, 14 (A.A.) — Kayseri büyük kombinasyonun açılış töreninde bulunacak olan, ve ağır endüstri askımsı B. Piatakof'un başkanlığında Türkiye ile endüstriyel ilişkiler bakan Türksoy yönetici genel direktörü B. Zool-tariof, ağır endüstri komiserliği elektrik işleri direktörü B. Andreev, Türksoy genel direktör yardımcısı B. Ziglin ve komiser yardımcısının özel sekreteri B. Moskalkin'tan katılan Sovyet kurulu bugün saat 14.40 da Çiçerin vapuru ile şehrimize gelmiştir.

Denizin sertliğinden dolayı yedi saat kadar geciken vapur Galata rıhtımına yanaşmıştır. Sayın konuklar, Büyükdere'de Türksoy direktörü B. Celal, Galata rıhtımında ilbay ve şarbay B. Muhiddin Üstündağ, il ve şarbaylık yardımcısı, güvenlik direktörü ve dış işleri bakanlığı tarafından konukların yanında bulunacağı memur edilen B. Feriuh tarafından karşılanmıştır.

Sovyet ve Türk bayraklarıyla donanmış olan rıhtımda sovyet kurulu polis müfrezeleri tarafın-dan selâm töreni yapılmıştır. Sayın konuklar Paraspala'a götürülmüşlerdir. Sovyet kurulu akşamı doğru ilbaylık kurama gelecek B. Muhiddin Üstündağ'a bir gözet yapmıştır.

Sovyet kurulu bu sabah 9.15 de şehrimize gelecektir. Durakta

Bugün Ankara'ya gelecek olan Sovyet ağır endüstri komiseri B. Piatakof konukları Ekonomi Bakanı B. Celal Bayar, ilbay ve şarbay B. Tandoğan, Sümer Bank genel direktörü B. Sincel sayfa)

Bulgaristanda rejimi devirmek için

Sofya, 14 (A.A.) — Polis direktörlüğü bildiriyor: Bir zaman-dan beri bulgar polisinin elinde bir Makedonya komünist örgütünü var olduğuna ve bu örgütün gizli gizli çalıştığına dair bir takım belgeler bulundu. (Sona 2.inci sayfa)

İtalya, Habeşistan ve Uluslar Sosyetesini

İtalyan kabinesi uluslar sosyetesinden çıkmaya ve savaşa hazırlanıyor

Roma, 14 (A.A.) — Kabine nin yaptığı toplantı sonunda yapılan bildiride deniliyor ki: Bakanlar, İtalya'nın, uluslar sosyetesini üyesi olarak kalmaya devam etmesini imkânsız bırak-ması ihtimali olan şartları gözden

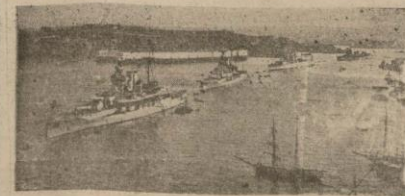
geçirmişlerdir. Bakanlar, İtalyan - habes meselesinin, İtalya'nın yaptığı geniş özerlikler ve gayretlerden sonra, uyuma yoluyla kotarılması kabul olmadığını açıkça ve tekrar (Sona 2.inci sayfa)

Akdenize gelen İngiliz filosu

Bir İtalyan dergisi "verdiğimiz cevap çok ağır olacaktır" diyor

Roma, 14 (A.A.) — "Azione Coloniale", dergisi, yazdığı bir yazıda, "kendi denizimiz, diye tav-sil ettiği Akdeniz'e yeni bir İngiliz ha-b gemisi geldikçe, tarafımız-

dan da böyle bir tedbir alınmasın imkân yoktur, dedikten sonra şunları ilâve ediyor: "İngilizler, anyurd filosunu (Sona 2.inci sayfa)

İngiliz donanması Malta adası önünde

Ünvan sosyetesinden çıkmak imkânları araştırarak İtalya bakanlar kurulu başkanı B. Mussolini

BOĞAZLAR

Cenevre, 14 (A.A.) — As-samblenin üçüncü oturumunda B. Tefik Rüş-tü Aras, sindiki anlaşımların belittigi durumda değişiklikler husule geldiği takdirde Türkiye'nin, kendisini boğazlar rejiminde, önemli değişiklikler yapmak zorunda göreceğini söylemiştir.

Ek 4: Macar Uyruklu Faranç Tömpe'nin İzmir Selüloz Fabrikasında çalıştırılması

Kararname

İlişik kağıtla hüviyeti yazılı Eşer tebaasından mütenassis Faranç Tömpe'nin İzmit ikinci sellüloz fabrikasında, bu fabrikanın işletmesinin Sömer Banka devrine kadar çalıştırılmasına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliği ile Genelkurmay Başkanlığının muvafakatlarına etfen İktisat Vekilliğinin 5/7/1943 tarihli ve 4/6167 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin (B) fıkrasına tevfiken, İcra Vekilleri Heyetince 16 Temmuz 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

Ek 5: Karabük Demir Çelik Fabrikası'nda İngiliz ve Polonyalı uzmanların çalıştırılması

Kararname

İlişik listede hüviyetleri yazılı Polonya ve İngiliz tebaasından onbir yabancı mütehassısın Türkiye Demir ve Çelik fabrikaları müessesesinde mukaveleleri müddetince çalıştırılmalarına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin muvafakatına atfen İktisat Vekilliğinin 16/4/1941 tarihli ve 4/3570 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanununun 2 inci maddesinin B fıkrasına tevfikân, İcra Vekilleri Heyetince **4 Ağustos 1942** tarihinde kabul olunmaktır.

REİSİCUMHUR

Ek 6: Sovyet Rusya'dan Profesör Orloff'un Heyetinin gelmesi

Sovyet Mühendisleri Geldi.

Heyet, Dün İktisat Vekili Tarafından Kabul Olundu ve Mesaiye Başladı.

Sovyet Mühendisleri dün Otelden Çıkarken.

Memleketimizde kurulacak fabrikalar hakkında tetkikatta bulunmak üzere, profesör Orloff'un riyasetinde ve profesör Kovaleski, iktisat enstitüsü müdürü M. Clagabin, mensucat sanayii mühendisi M. Mazurbin, mensucat sanayii mühendisi profesör Samgin, inşaat enstitüsü müdür muavini ve kanalizasyon mühendisi M. Trayanski, hidro teknik enstitüsü profesörlerinden M. Valinski, kudret mühendisi profesör Nikolayef'ten müteşkil heyet dün sabahki trenle Ankara'ya gelmiştir.

Heyet istasyonda İktisat Vekâleti erkânı tarafından istikbal edilmiş ve İstanbul Palas oteline misafir edilmişlerdir.

Heyet azaları dün Sovyet Büyükelçisi M. Suriç tarafından İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'e takdim edilmiştir.

Öğleden sonra mühendisler Tütün İhisarı Ankara Başmüdürü yeti binasında Sanayi U. Müdürü Şerif Beyin riyasetinde toplanarak ne gibi pamuk mensucat fabrikalarının nerelerde tesis edileceğini ve bu mahallerde yapılacak tetkik seyahatinin ne tarzda tanzimini görüşmüşlerdir.

EK:7 Kayseri Tayyare Fabrikasında Türk işçisi yetiştirmek için gelen Amerikalı uzmanlar

KARARNAME

I5.4.933 tarih ve I4I85 sayılı kararnameye zeyildir.
Kayseri Tayyare Fabrikasında yapılacak tayyarelerde çalışmak ve bu iş için ihtisaslı Türk işçileri yetiştirmek üzere Amerikadan getirilen uç tayyare mütehassısından maaş ve yol parası Millî Müdafaa Vekilliğinden verilecek ikisine memlekette kaldıkları müddetçâ mukavelesine göre tev-kıfatsız olarak ayda 250 şer dolar ücret verilebilmesi için 300 dolar olarak takarrür eden ücretlerinin 332 dolar 88 çente çıkarılması; Millî Müdafaa Vekilliğinin 7.II.933 tarih ve I476.I3358 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 12.II.933 tarih ve I5950 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 12.II.933 toplanışında kabul olunmuştur.

12.II.933

Ek 8: Alman Jeolog Wilhelm Salamon Calvi'nin Türkiye'nin Jeolojik yapısı hakkında Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği yazı

Karlsruhe 9937.

CUMHURİYET ARŞİVİ
Schweizerische Exzellenz!

Betr. Ich hatte einmal die Ehre Ihnen nach einem Konzert von Herrn General Kâzim Sevüktekim vorgestellt zu werden, bei welcher Gelegenheit Sie mich über das Petroleum von Ekinveren befragten. Ich bitte um Entschuldigung, wenn ich Ihnen deutsch schreibe! Ich habe heute keinen Dolmetscher zur Verfügung und weiss, dass Exzellenz vorzüglich deutsch sprecher. Auf den Rat von General Kâzim erlaube ich mir heute Ihnen die beiliegende kleine Denkschrift deutsch und türkisch zu überreichen und um eine kurze Unterredung zu bitten. Herr Minister Dr. Mühlis hat im vorigen Jahre einen Vertrag mit mir geschlossen, wonach ich am 1.X 35 aus dem Yüksek Ziraat Enstitüsü ausschied und als Mutehassis für Geologie ins Ministerium übertrat um die geologische Untersuchung der Türkei zu organisieren. Er hat auch die Berufung meines ersten deutschen Mitarbeiters bewilligt, den ich in den nächsten Wochen hier erwarte. Ich habe Herrn Minister Mühlis auch auf seine Veranlassung einen Budgetentwurf vorgelegt. Bevor wir ihn aber näher besprechen konnten, ist er erkrankt und jetzt auf längere Zeit verreist. Auch der Müsteşar ist verreist und ausserdem über die ganze Angelegenheit nicht unterrichtet. So befinde ich mich in der unangenehmen Lage mit meinem Mitarbeiter zwar mein Gehalt zu beziehen, aber nicht zu wissen, wie wir im Interesse der Türkei und unseres Amtes arbeiten sollen, da uns für die Arbeiten keinerlei Mittel zur Verfügung gestellt sind. Unter diesen Umständen würden mich Eure Exzellenz zu grossem Danke verpflichten, wenn Sie mir eine kurze Unterredung gewähren wollten. In aufrichtiger Verehrung
Eurer Exzellenz ganz ergebener

2

Ek 9: EtiBank ve işletmelerinde çalışmak üzere gelen yabancı uzman listesi

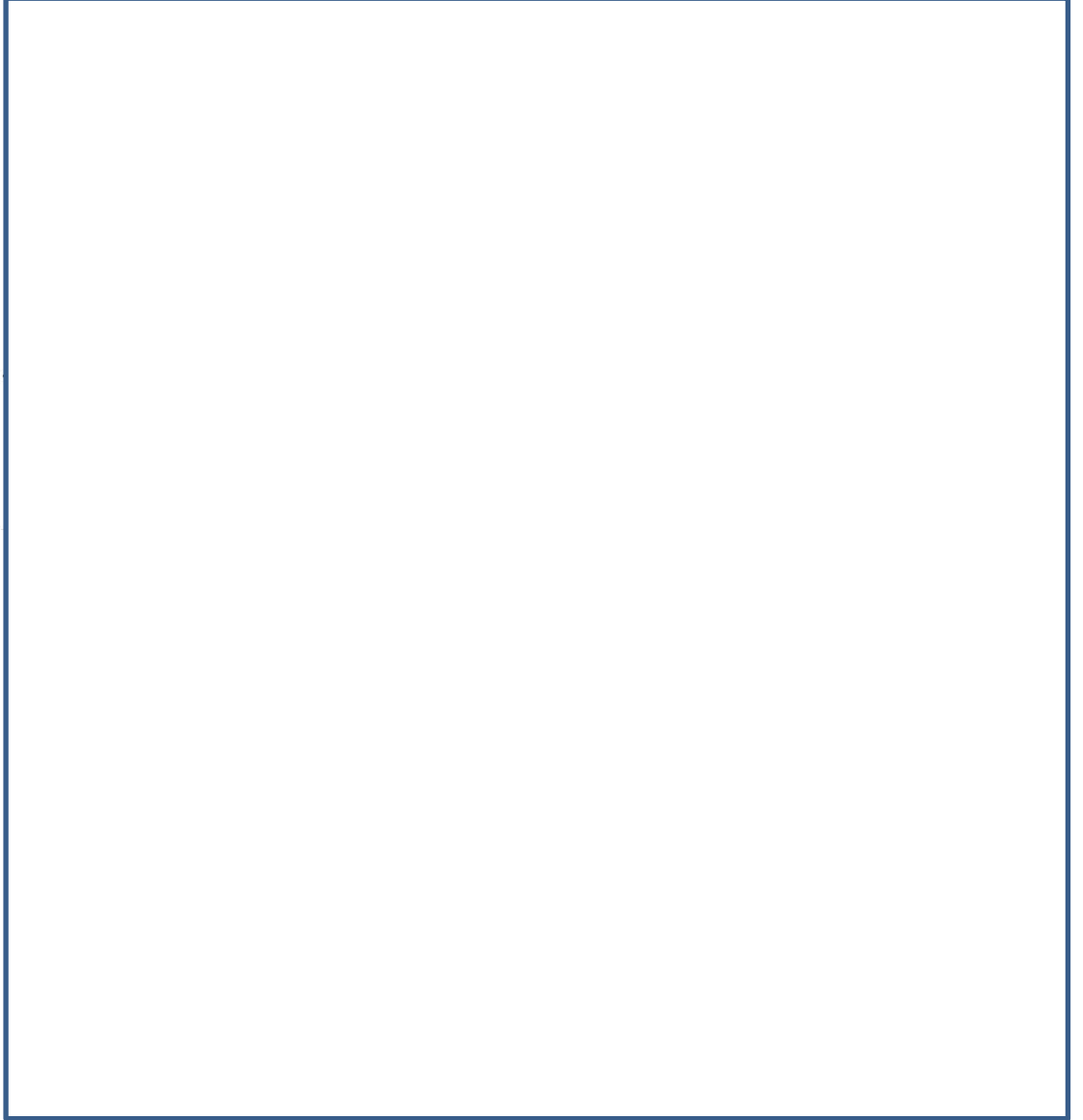

Karar

18/5/1944 tarihli ve 3/826 sayılı karara ektir.

Bağlı listede adları yazılı 6 yabancı uzmanın EtiBank ve işletmeleri emrinde 1945 takvim yılı sonuna kadar geliştirilmelerine izin verilmesi; İktisat Bakanlığının 5/1/1945 tarihli ve 41/5 sayılı yazısıyla yapılan teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunca 6/2/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Ek 11: Profesör Falke ve birlikte getirdiği yabancı uzmanlar

T. C.
BASVEKALET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ

KARARNAME

Ücretleri bütçenin " E " cetveline dahil "673" üncü ecnebi mütehasşisları tertibinden verilmek ve Yüksek Ziraat ve Baytar mektebi ve Enstitüleri Rektörlüğüne ve İktisadiyat Enstitüsü Profesörlüğüne x. tayin olunan Profesör Falke ile, yanında çalıştırılmak üzere getirilmeleri takarrür eden mütehasşislara ait ilişik kadronun tasdiki; Ziraat ve Maliye Vekilliklerinin 22/2/933, 23/2/933 tarih ve 97/, 2888/85 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 4/3/933 toplantısında kabul olunmuştur .

4/3/933

REİSİCUMHUR

Ek 12: Romen uyruklu uçak makinisti Mandru Ioan'ın havalimanlarında çalıştırılmasına izin verilmesi

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Karar

Romen uyruğu tayyare makinisti Mândru Ioan'ın Türk Hava Kurumunun Etimesgut Tayyare Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi, Dahiliye Bakanlığının 9/3/1945 tarihli ve 71872-116-12010 sayılı yazısı üzerine, 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin A fıkrasına göre Bakanlar Kurulunca 30/3/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Ek 13: Fransa'dan yeni gelen harp uçakları için 5 uzmanın getirilmesi

Kararname

Fransadan gelen yeni harp tayyareleri/ montajlarını tecrübe uçuşlarını yaparak bunların hususiyetlerini kendi elemanla - rımıza öğretmek üzere Fransadan getirtilen Fransız ırk ve tebaasından Albert Quigueret, Marcel Sou, Marcel Compère, Paul Valet ve Maurice Multon adındaki beş yabancı mutahassısın montaj işlerini bitirdikten sonra yurdumuzun muhtelif yerlerinde bulunan hava birliklerimizde bu tayyareler üzerindeki işlerinin bitmesine ve kendi elemanlarımızın yetiştirilmesinin hitamına kadar hava birliklerimizde çalıştırılması- na izin verilmesi; Millî Müdafaa Vekillığının 27/12/939 tarih ve 19487/21464 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 8.KAN.SAN. 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

